

Forfatter: Palladius, Peder

Titel: Peder Palladius' Danske Skrifter

Citation: Palladius, Peder: "Peder Palladius' Danske Skrifter", i Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen , H.H. Thiele, 1911-1926, s. a. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-palladius03val-shoot-idm139651357036880.pdf> (tilgået 20. april 2024)

Anvendt udgave: Peder Palladius' Danske Skrifter

Peder Palladius

Danske Skrifter

Udgivet for Universitets Jubilæets danske Samfund
Af Lis Jacobsen

9. Levering
København
H H. Thieles Bogtrykkeri
1916

b

PEDER PALLADIUS' DANSKE SKRIFTER INDHOLDSOVERSIGT

I. BIND

- 1. Oversættelse af Luthers lille Katekismus. 1537.
- 2. Oversættelse af Luthers Enchiridion. 1538.
- 3. Om lønligt Skriftemaal. 1538.
- 4. Oversættelse af Kirkeordinansen. 1539.
- 5. Oversættelse af Luthers En enfoldig Bedebog. 1540.
- 6. Fortale til Huberinus' Guds Straf og Vrede. 1543.
- 7. Fortale til Luthers Bedebog. 1544.
- 8. Fortale til Urbanus Regius' Sjælens Lægedom. 1544.
- 9. Fortale til Matthias Parvus' Oversættelse af Palladius' Katekismusudlæggelse. 1546.
- 10. Fortale til Alb. Gjøe's Loci communes. 1549.
- 11. Hvorledes Manddrabere skulde afløses. 1542. Expeditiones pro pastoribus.
- 12. Undervisning om besatte. 1547. Expeditiones pro pastoribus.
- 13. Om lønligt Skriftemaal u. A. Expeditiones pro pastoribus.
- 14. Modus absolvendi puerorum oppresseres. u. A. Expeditiones pro pastoribus.

II. BIND.

- 15. Oversættelse af Veit Dietrichs Trøstesprog. 1550.
- 16. Fortale til Christian den Tredjes Bibel. 1550.
- 17. En daglig Bekendelse. 1551.
- 18. Oversættelse af Ochino's Nogle mærkelige Bønner. 1551.
- 19. Oversættelse af Savonarola's Udlæggelse af Miserere. 1551.
- 20. Oversættelse af Justus Menius' Om Exorcismo. 1551.
- 21. En Undervisning udi Husholdning. c. 1552.
- 22. En Traktat (Uddrag af Visitatsbogen). 1553.
- 23. En Præservativ mod Pest. 1553.
- 24. Om Mildhed. 1553.

- 25. Om Aager. 1553.
- 26. Efterskrift til Ordinansen. 1553.

c d
e

Peder Palladius

Danske Skrifter

Udgtvet for
Universitets-Jubilæets danske Samfund ved
Af Lis Jacobsen

Tredje Bind

København
H. H. Thieles Bogtrykkeri 1914-15

f

INDHOLDSFORTEGNELSE

Sankt Peders Skib. 1554.	1
En ny evangelisk Rimstok 1554	135
Tre mærkelige Sange af Arved Persen. 1554	161
Jesu Forklarelse paa Thabor Bjerg. 1555	179
Om de dødes Opstandelse. 1555.	267
Alterbogen. 1556.	307
Rettelser til 3. Bind.	497

1
SANKT PEDERS SKIB.
1554.

2
3

INDLEDNING.

PALLADIUS skrev sine litterære Hovedværker paa Latin. Hvad han udgav paa Dansk var i det væsentlige Oversættelser og Tilrettelæggelser af andres Skrifter. Der er imidlertid - bortset fra Visitatsbogen, som jo ikke er udarbejdet til Offentliggørelse - bevaret to større originale Arbejder af ham, der er affattet paa Dansk: det ene er Bogen om Sankt Peders Skib, skrevet 1553 og udkommet 1554, det andet er "Jesu Forklarelse paa Thabor Bjerg", 16 Homilier over Forklaren, skrevet 1554 og prentet 1555.

Det første af disse er ikke blot - ved Siden af Visitatsbogen - Palladius' i Omfang og Indhold vægtigste Skrift, men det er sprogligt, kulturhistorisk og kirkehistorisk et af Reformationstidnes betydeligste Værker. En nærmere Analyse af Skriftet, illustreret ved Exempler, der fremdrager Sprogets djærve Folkelighed, vil formentlig her være paa sin Plads.

I.

Paa Titelbladet til Bogen om Sankt Peders Skib staar der, at den er "predicket i Københaffn vdaff D. Pet. Pall.", og i Tilegnelsen til Herluf Trolle kalder Palladius den "mit arbejde om S. Peders Skib, som ieg haffde her i Predickestolen vdi Københaffn". Der kan saaledes ikke være Tvivl om, at Grundlaget for Bogen er en Række Prædikener, som Palladius har holdt i København; men - selv naar Hensyn tages til Datidens fra vor Tid meget forskellige Prædikeform - maa Prædikenerne være blevet underkastet en væsentlig Bearbejdelse, inden de udkom i Bogform (jf. A. C. L. Heiberg, *Peder Palladius* S. 82 og N. M. Petersen, 4 Lit.hist II. 242). - Det Tidspunkt, paa hvilket Prædikenerne er holdt, kan med nogenlunde Sikkerhed angives. I Fortalen staar der, at en af Aarsagerne til Skildringen "giffuer os Tiden, det er den femte Søndag effter Trefoldigheds Søndag, paa huilcken det Euangelium om S. Peders Skib falder . . .". Da Fortalen er underskrevet 24. Juni 1553, maa Palladius have holdt Prædikenerne i Sommeren og Høsten 1552 - første Prædiken 28. Juni - og udarbejdet dem til Trykken det følgende Foraar.¹

Hvad Palladius vilde med dette Arbejde, var at give en klar, for alle forstaaelig Fremstilling af, hvorledes Romerkirken havde bragt Kristendommen i Fordærv, og hvorledes den hellige Kirke var blevet frelst fra Undergang ved den evangelisk-lutherske Reformation. For at give denne Fremstilling plastisk Form, benytter Palladius Billedet af Kirken som et Skib, der paa Verdens vildende Hav udsættes for alle Arter af Farer - især under de romerske Kætters Kommando, indtil Gud fratager dem Styret og ved Luther fører Skibet frelst i Havn.

Første Afsnit af Bogen skildrer Kirkens omtumlede Skæbne i *det gamle Testaments* Tid. Grundlaget for Fremstillingen er d. g. T.s Bøger; men Fortidens Begivenheder føles ikke som dødt Stof - ved stadige Sammenligninger med Forholdene i Samtiden gør Palladius dem nærværende for Tilhørere og Læsere.

Talen er om Kirkens Frelse fra Syndfloden ved Noa (S. 30 L.30)²:

Men hver give her Agt paa, hvorledes at Arken førtes oven paa Vandet og sloges og stødtes hid og did af Bølger udi Storm og Blæst . . . Ligesaa er den hellige Kirke af Guds besynderlig Raad altid i Vove og Fare, ^{*}₅ og alligevel bliver hun ved og ikke forgaar. S. Peders Skib synker ikke, om det end hælder . . . ligesom han her kom Noe ihu og dem som vare i Arken, *saa kommer han ogsaa i Dag sine ihu*, ihvor de ere adspredte.

Derpaa skildres "den hellige Kirke"s Historie i Patriarkernes Tid; Patriarkernes Farten og Flakken fra Canaans Land til Ægypten og tilbage igen: saaledes lod Gud sit Ord spredes fra et Sted til et andet "*som han gør endnu paa denne Dag*". Hermed har Palladius Tag i Tilhørerne, og han fortsætter (S. 32 L 17): De som ere trætte og mætte af Guds Ord, dem tager han det fra for deres Utaknemmeligheds Skyld og giver det andre, som hungre og tørste derefter. Gud raade vor Færd vel *her i Danmark*; vi kedes og trættes fast ved Guds hellige og salige Ord . . . Vi ere ligesom hine fortrædelige Børn, der Moderen staar over med et Ris og vil nøde dem til at æde god Mad, som de sidde og væmmes ved; og naar hun vender Bagen til dem, da øse de paa hverandre og spille Maden og slide Skeerne paa hverandre; lige saa bære vi os ad med den danske Bibel . . . Tiden er kortere, end vi tænke, og Guds Ord tages os fra igen, saa at Styremændene sejle fra os, som Jacob maatte fra Canaans Land og ind i Ægypten.

Hvor Palladius fortæller om Jødernes Ophold i Ægypten under Jacob og Josef, tilføjer han (S. 33 L. 27): O, hvor salig var Ægypten paa den Tid! Hvor mange hellige og Kristne hvile deres Ben der . . . O, *hvor salig er Danmarks Rige i Dag*, der som vi kunde skønne derpaa, som vi ej kunne desværre.

Og efter at have berettet om Faraos Grusomheder og Frelsen ved Moses, skriver han (S. 35 L. 28): *Dette er end ogsaa vor Trøst paa denne Dag* udi denne store Utaknemmelighed og Guds Ords Foragtelse, som her er udi Danmark, Gud bedre det. Nu vel, S. Peders Skib hældte udi Ægypten, men det sank ikke der; *saa gør det ikke heller her*. Men de ugudelige Foragtere og Forfølgere maa visselige vente sig Faraonis Straf eller den der værre bliver.

Ogsaa til de datidige Forhold i Tyskland kan Palladius hentyde, som ved Omtalen af "de syv store og svare Storme" i Dommernes Tid, som Gud førte sit Skib frelst igennem (S.39 L. 3): Den samme Herrens Haand er ikke forkortet, som han har ladet 6 paakende i Tyskland *udi disse Aaringe*, der som de endnu lovere og søge efter en god Havn, de kunde komme til Rolighed udi. Gud unde dem den. Amen.

Saa følger Skildringen af Kongernes Tid med kraftig Hentydning til Datidens Kirkekampe (S. 41 L. 9): Se mig her til, hvad Bistand de hellige Profeter have haft under saadanne ugudelige Halse, som ikke holdt med Religion, men vare mere hadske til at forligge den og det salige Guds Ords Tjenere. Derfor maa den hellige kristelige Kirke ikke være saa kælen [dvs. følsom], om hende ogsaa vederfares det samme i *denne* Tid af dem, som hun skulde allermost have Hjælp, Trøst og Bistand udaf . . . Herodes maatte ikke lide, at

Kristus var født, saa maa ikke heller hans Lige det lide, at Guds Ord, som Kristus prædikede, skal have nogen Fremgang; derfor ere de om Borde med Kristi uskyldige Børn ogsaa i Dag og gøre dem al den Skade, som de kunne finde paa at gøre, saa at kunde de synke [dvs. sænke] S. Peders Skib udi en Skefuld Vand, da toge de ikke en Spandfuld dertil

Jerusalems Ødelæggelse giver Palladius Anledning til en helt gribende Skildring af Tyrkernes Grusomheder overfor de kristne - et Forhold, der jo optog Sindene saa meget, at der i næsten hver Bedebog fandtes Bønner mod Tyrken. Palladius skriver (S. 42 L. 12):

O hvilken Jammer og Usælhed maa det være, at et ganske Landfolk [dvs. en hel Nation] hen føres og kommer hen udi Elendighed [dvs. Udlændighed] med deres Børn, Tyende og Folk, dør som de have ingen Bolig, Hus, Herberg eller anden Værelse, men skulde have deres Omgængelse iblandt deres hovmodige Fjender . . . hos en fremmed Tro og hos et Folk med fremmede Sæder, hvor Hustruen tages med Vold fra sin Husbonde, og Barnet rives og rykkes fra sin Moders Bryst, som vi høre og spørge, at det gaar til i vor Tid hos Tyrken og vil række til os med - - -

Til Slutning skildres Macchabæernes Tid. Haggajs og Sakarias', Esras og Nehemias' Arbejde paa Genopførelsen af Templet og Murerne jævntiltes med Luthers og de evangeliske Præsters Genrejsning af den hellige Kirke (S. 44 L. 35):

Disse to, der de kom til de andre to, da gik det for sig med Templets og Stadens Bygning. Gud være lovet til evig Tid, at der findes end nogle udi Øvrigheds Stat, være sig hvor faa de kunde være, som rettelige og hjertelige mene Guds Sag godt og ere deres Landsherrer til Hjælp og Tilskyndelse at promovere og forfremme Religion til det bedste og ere end redebonne dertil og tage end undertiden 7 en Snibbe op af de ugudelige og snababes med dem - - - [dvs. gaar ikke af Vejen for en Kamp med de ugudelige].

Anden Del af "St. Peders Skib" handler om Kirkens Skæbne under *det ny Testamente*. Det er her Palladius' Opgave at vise, hvorledes Vanrøgt af Kirken og kætterske Lærdomme griber stadig mere om sig, indtil Kulminationen naaes under det papistiske Herredømme: "Nu følger herefter, hvad den hellige Kirke er vederfareet i det ny Testamente og i det Romske Kejsersdom. Sandelige, hvad der blev glemt af Tyranni og Grumhed i det gamle Testamente og de andre Kejsersdomme, det vederlægges hende overflødige nok i det ny Testamente."

Palladius inddeler Tidsrummet i fem Parter: Den første Part er *Kristi Tid* [til Paulus' Død], den anden *Tyrannernes Tid* [fra Nero til Diokletians Død], den tredje *Kætternes Tid* [fra Konstantin til Fokas bliver Kejser], den fjerde *Pavedømmets Tid* [fra Gregor d. Store til Luthers Gennembrud], den femte Part er *Evangelii Fornyleses Tid* [Palladius' egen Tid indtil den nær forestaaende Dommedag].

De "Kilder", Palladius henviser, til er: for "Kristi Tid" *Apostlenes Gerninger*, for "Tyrannernes Tid" *Euseb's Kirkehistorie*, for Tiden fra Konstantin til Fokas *Historia Tripartita* (et berømt Samlerværk fra 6. Aarh. af Cassiodorus; dets Grundlag er de tre græske Kirkehistorikere Sokrates, Sozomenos og Theodoret) og *Rufinus' Fortsættelse af Euseb*, og for Pavedømmets Tid *Platina* (d. e. Bartholomæus Platinas grundlæggende Pavehistorie: *Opus de vitis ac gestis Summorum Pontificum ad Sixtum IV.* Orig.udg. 1479). Desuden nævner Palladius enkelte Steder i Marginalnoterne Ursperger-Krøniken (et middelalderligt Kompilatorarbejde, sammendraget af ældre kirkehistoriske Værker, af Burchard fra Biberach, der 1215 blev Provst i den lille würtembergske By Ursperg1).

* 8

Mens der næppe er Tvivl om, at Palladius har benyttet *selve* Ursperger-Krøniken (navnlig øst flittigt af dennes Randglosse, se Noterne til S. 54 L. 8 og S. 65 L. 28), er det yderst usikkert, om han har mere end Andenhaands Kendskab til Euseb, Cassiodor og Platina. Særlig findes i Fremstillingen af Kejsertiden mange Enkeltheder, som hverken omtales hos Rufinus-Euseb eller hos Cassiodorus, hellerikke Navneformerne hos disse stemmer med Navneformerne hos Palladius, og hele Kronologien i "St. Peders Skib" mangler ganske hos de gamle Kirkehistorikere (jf. f. Ex. Noterne ndf. til S. 53 L. 29, L. 33, L. 34, S. 95 L. 1 ff.). Omvendt - havde Palladius benyttet selve de Værker, han nævner, havde han rimeligvis medtaget adskillige Oplysninger, som havde passet ind i hans Plan, og nu savnes. Jeg antager derfor, at Grundlaget for Fremstillingen af Kirkens Historie i Kejser- og Pavetiden er et eller andet latinsk eller tysk Kompendium fra Reformationstiden.

Bearbejdelsen af Stoffet er derimod - baade hvad Indhold og Sprog angaar (jf. Noten S. 58 L. 4 f.) - præget af Palladius' Personlighed, og ligesom ved Fremstillingen af Kirkens Skæbne i det gamle Testaments Tid, gør han her det historiske Stof levende ved at uddrage en paa sin egen Samtid tilpasset Moral af hvert enkelt Exempel (se ndf. S. 49 L. 12 f., S. 51 L. 23 f., S. 57 L. 5 ff., L. 33 ff. o. m. fl.).

Hvor massivt haandgribeligt Palladius kan udføre sine Lignelser viser et Sted som følgende. Talen er om de kristnes Redning fra Kejser Valens's Tyranni ved Goternes Indfald i Romerriget. Palladius tilføjer (S. 60 L. 6):
Saaledes som Gud dengang frelste de kristne ved at sende Fjender over deres Fjende "saa kaster Gud Bladet om ogsaa paa denne Dag . . . Gud synes at sove ved de Potentaters Tyranni og Grumhed, men den 9 sover

ikke og ikke end heller slummer som bevarer Israel. *Sover han end, da sover han ikke over sig fordi.*

Efter Kirkens Skæbne i Kejsernes og Kætternes Tid "gaar hendes onde Dage ind tilfulde". De fyrretyve Aar i Ørkenen, det assyriske og babyloniske Fangenskab, Antiokus' Grumhed, Tyrannernes Regimente kan ikke lignedes ved det, som herefter følger.

Hvad der følger er - Pavedømmet, hvormed Palladius er naaet til Fremstillingens Maal Den kraftige Tiltaleform fra den mundtlige Prædiken er her bevaret:

Ingen af Eder ved ej nu mit Forsæt hvorfor jeg dette prædiker og skriver . . . Enddog det staar aldrig til at skrive, hvor ynkelige og hvor jammerlige Guds udvalgte ere plagede, og den hellige kristelige Kirke fortrykt og ødelagt i Papisteri under de Romske Paver . . . *dog maa det ikke stoppes ned, men tales og skrives, synges og siges* - evige og altid . . . paa det man kan vide, hvor Grundsuppen [dvs. Hovedmassen] var af alt det onde, som hun har lidt fra Verdens Begyndelse, og at man kan ogsaa se Guds Hævn over den Romske Kirke . . . Den rette kristelige Kirke befries jo mere og mere, Dag fra Dag, saa at Bladet er omkast, og Riset brændes nu op, og Børnene løbe og lege . . . (S. 61-62).

Palladius viser nu - ganske kort - hvorledes den hellige Kirke er blevet ødelagt under Bonifacius d. 3. og Bonifacius d. 4., Gregor d. 3. og Zacharias; derpaa vender han sig med Styrke mod dem i hans Samtid, der længtes tilbage mod deres Fædres Kirke (S. 64-65):

Saa er det jo høj Tid, vi overveje og tænke paa, hvorlunde det er tilgaaet i Pavedømmet, efterdi at vi se og forfare, at mange deres Næse klør derefter, at de kunde komme derhen igen, som Israeliterne vilde tilbage til deres Kødgyder igen . . .

Derfor stifte somme nu Altere igen udi Djævlens Navn og lægge Gods dertil, somme lade hente flere Afguder fra Holland [se Noten til S. 64 L. 34], somme stikke dem hen i Skjul, at de en Tid skulde her for igen, somme stafere de gamle Altere og Afguder ud med Malning, at den gamle papistiske Hore, som er ni hundrede Aar gammel, skal ikkun synes at være femten Aar. . . Somme lægge Vind paa at gøre ny Munke igen, at raade Folk til at løbe til Bistrup og andensteds hen med deres Offer . . .

Dette som adskilligt lignende i "Sankt Peders Skib" giver et uimodsigeligt Vidnesbyrd om, at gammel Sæd og 10 Tro stadig næres og lever videre i Folket - uden Hensyn til eller paa Trods af de ny Lærdomme.

Hermed slutter den kronologiske Fremstilling. Sidste Halvdel af Bogen er ikke leddelt efter Tid, men efter Emne - er en i Enkeltheder gaaende Paavisning af Pavedømmets Ukristelighed. Lignelsen om Skibet fastholdes dog stadig. Det fremstilles, hvorledes "alle vore Troes og den kristelige Lærdoms Artikler . . . ere hovedkulds udkastede for Borde udi Havet, og Menneskens Lærdom er indskibet igen i deres Sted (S.66 L.22). Først blev Gud Fader, Gud Søn og den Helligaand kastet over Bord "hver med deres Embeder og Velgerninger", saa Loven, Evangeliet, Troen, Præsteembedet, Sakramenterne - i deres rette Form. Udtrykkene er - som hos alle Reformationstidens Talsmænd - lidet afdæmpede:

Papisternes Lære om Frelse ved gode Gerninger er "idelt Skalkhed og Bedrageri" (S.72 L.18); - "det hellige Prædikeembede maatte hovedkulds ned af Stavnen, ned af Prædikestolen, og Paven med hans Kardinaler, Ærkebisper, Lydebisper og Prælater ragede og smurte en Hob Alterpræster i den Sted og fik dem den Pavemesse ved Stjærten" (S. 73 L. 20); - Nadverens Sakrament er i Pavedømmet "aldeles forvendt til et Offer for Levende og Døde og til adskillige Messer for Svin og Køer" . . . Kalken blev stjaalen og bortrøvet fra den menige Mand, at "det kunde være en Skarns ugudelig Skilsmisse imellem en Klerk og en Lægmand" (S. 75 L. 14) o. s. fr.

Men Palladius synes at have følt, at Ordene nok faldt lidt ublide, og for selv at komme en mulig Angriber i Forkøbet siger han (S. 76 L. 1):

Hør, hør, hvilken Skændegæst er den Palladius. Luk Bogen til. Nok have vi der hørt af; han gør ikke andet end skænder paa os. - Du lyver, du Hykler. En Skændegæst er den som skænder nogen over med aabenbarlige Løgn til onde og ikke til gode, men dette er Sandhed jeg skriver, og Forfarenhed giver det saa klarlige til kende, *at man kan tage og føle derpaa.*

11

Nu skildrer Palladius, hvorledes den rette kristelige Lære er - om "Nøglerne", gode Gerninger, Bønnen, Almisse, Sabbath, Faste, Pønitense, Skriftemaal, Fyldestgørelse ("Nokgørelse"), Band, Ægteskab, Øvrighed, Synd, og hvorledes man i Pavedømmet har forvansket og forfalsket denne Lære. F. Ex.:

"*Den hellige Kirkes Nøgle* er en Magt og Befaling ud af vor Herre Kristo til at lade op for de gode og lukke til for de onde . . . Under det Skin har Paven vældet sig Magt og Herredom til at sætte og afsætte Kejsere, Konger, Herrer og Fyrster . . . efter som Mude [dvs. Bestikkelse] maatte volde" (S. 76 L. 13).

"*Almissegerning* kaldes i Skriften alle gode Gerninger, hvormed man kan tjene sin Næste udi Nød og Trang . . . Her siger Paven nej til, og at *det* er Almissegerninger at stifte Kirker og Klostre, at give Munke og Mulestødere [dvs. Tiggere], at tænde Lys for Helgener . . ." (S.78 L. 10).

"Ægteskab er Guds Ordning og Skik og Befaling til alle dem som ere bekvemme dertil" men i Pavedømmet sætter de "fra Embedet først og saa fra Livet alle dem, som vilde gifte sig udaf den aandelig Stat [dvs. de gejstlige], saa at de maatte ikke mere lide dem, end det Skarns Skørlevneds Folk paa Bryggen i Bergen maa lide, at nogen gifter sig af deres Selskab paa denne Dag." (S. 81 L. 1).

Og meget karakteristisk for Palladius benytter han Lejligheden til at bede for de Bergens Folk: "Du almægtigste Gud, hvi bier du saa længe med Straffen ogsaa over dem . . Gud give, at der var en Sten om hver deres Hals dør paa Bryggen, og de vare nedsunkne der uden for i Havet, som Kristus siger, at det var dem bedre end saa forarge de fattige kristne."

Efter at Pavens Folk saaledes har hugget for Borde, afskibet, udlosset og udkastet den rette kristelige Lære af Sankt Peders Skib, indfører de deres egne "Bylter og Pakker": Menneskets fri Vilje - i Modsætning til Troen paa Guds Naade -, Munkeløfte og Klosterlevned ("den ene troede sig at blive salig i en sort Kappe, den anden i en hvid, den tredje i en graa, den fjerde i en broget" S. 85 L. 30), Vievand, viet Røgelse, Salt, Lys o. s. v. Men Palladius lader disse Bylter fare for at beskue de ypperste og kosteligste Klenodier i Pavedømmet.

Disse Klenodier er, hvad vi nu vilde kalde Tidens Folketro og folkelige Kultus.

12

Vi hører her, hvorledes *Messeofferet* brugtes til at afværge Krig og Orlog, Pest og Misvæxt, Sygdom og Død hos Mennesker og Dyr. Vi hører, hvorledes Monstransen blev baaret omkring Kirkegaarden, omkring Byen, ud paa Marken, ned paa Stranden (S. 86-87).

Helgendyrkelsen skildres. Hvert Menneske havde *sin* Helgen, som han skulde holde - faste hans Aften, fejre hans Dag. Fattige enfoldige Mennesker kom man til at tro, at Helgenerne aabenbarede sig for Folk og gjorde Jærtegn. "Claus Dæen her uden for København ved St. Anne, som de kaldede, vidste end noget heraf" (S. 87), sml. S.67: Helgenerne "bleve paakaldede, som de havde skabt os eller skulde og kunde forvare os . . St. Blasius for Ulve, St. Brandanus for Vaadeild, St. Gregorius og Sankta Karene for Peblinge og Skolegang, . . Sankta Agata for Spene-Ve [dvs. Smerter i Brysterne], Sankta Apollonia for Tandværk . . . Hvo kan opregne dem allesammen, efterdi at der var ikke ét Menneske, én Stad, én By . . som ikke havde sin besynderlige . . Patron og Frelser, som man paakaldte i al Nød og Trang; som disse syv Biskopstifter her i Danmark havde syv Patroner, som skulde bæres paa Axele og paakaldes mod Ild, Vand og mod alle Guds Elementer og Kreatur, naar Behov gjordes. Du maa spørge mine Byfolk, vore Riber ad, om den kronede og forgyldte Trægud St. Lambert . . ." .

Om *Skærsilden* siger Palladius: "Her er Grundsuppen, her hængte det paa alt sammen", og han fortæller, hvorledes man mente, at de efterlevende kunde "stække og forkorte" de dødes Pinsler ved Pengegaver til Kirken, ved Sjælemesser, ved at fejre Aartiden (dvs. den aarlige Sjælemesse) for den Døde - idet man bar Røgelse omkring en Forhøjning ("Ru") med en tom Ligbaare, hvorover der var lagt et sort Klæde, stænkede Vievand paa den og sang Libera me Domine derover (S. 88).

Vi hører om Troen paa *Gengangere*. De dødes Sjæle kommer om Natten til de efterlevende; sukker, græder, 13 stønner og giver sig, idet de fortæller om deres Pinsler og meddeler de efterlevende, hvordan disse kan mildne deres Kaar gennem Bøn og Almissegerning, Valfart til hellige Steder, Lystænding paa Graven osv. (S. 88).

Vi hører om *Pilgrimsgang* til Helgengrave og hellige Kilder, til hvilke de valfartende skænker Vox, Hør, Hamp, Staal, Guld, Sølv, Penge osv. "Ved denne Pilgrimsgang er mange Købstæder opbyggede udi Tyskland . . saavel som i Danmark og andetsteds" (S. 89).

Endelig skildrer Palladius *Reliquie-dyrkelsen*: "Hvad dette var for et Bedrageri om Jomfru Marias Mælk udi mange Steder, saa at hun har intet andet kunnet gøre i sit ganske Levned Tid end sidde og drage sine Spener ud og skænke Mælk fra sig . . lige saa om Sankta Barbaræ Hoved i mange Steder, om Stykker af det hellige Kors i mange Steder . . Ogsaa her i Danmark om det Blod i Bistrup, Sakrament i Falster, om det Afguderitil Sankta Anne, til Si Severin i Jylland, i Sjælland osv. Det er dem alle vitterligt, som noget er kommet til Alder og omgikkes dermed."

Efter at have gjort det af med Folketro og Folkekultus i Kirken angriber Palladius Romerkirkens Dogmatik, idet han viser, hvorledes alle Hovedkætternes Vranglærdomme har fundet Optagelse i denne.

Skønt dette Afsnit af Bogen nødvendigvis maa have taget Sigte paa en snævrere Kreds - Nicolaiter og Ebioniter, Eucheter og Priscillianer kan jo ikke engang af Navn have været den læge Tilhører og Læser bekendt - saa er Sproget dog fuldstændig folkeligt og Emnet gjort almenfatteligt. Alle disse Kættere - siger Palladius - "finge til Livs igen i Pavedømmet den Tid deres Vildfarelser blev indført af de Romske Paver, som de endnu paa denne Dag sælge ud omkring i Kristendommen og vilde endnu gerne skubbe os den fordærvede og fordømte Kram paa Hænder, nu med Løgn, nu med Sværd, at vi endnu skulde blive usseligere end alle andre Guds Kreaturer, om vi vilde være som hine gerrige 14 Folk, der købe op alt sammen hvad der findes paa Lusetorvet; . . saa vilde Paven, at vi skulde ogsaa købe op altsammen, hvad

der er paa hans Lusetorve . . . (S. 91 L. 23).

Papisternes Lære sammenlignes nu med de forskellige Kætteres: Simon Magus' (S. 92), Nicolaiternes (S. 93), Ebioniternes (S. 95), Basilides' (S. 96), Montanus' (sst.), Manicheus' (S. 98), Arrianernes (S. 99), Apollinaris' (S. 100), Eunominianernes (S. 101), Eucheteres (sst.), Donatisternes (S. 102), Priscillianernes (S. 103), Jovinianus' (sst.) og Pelagius' (S. 104).

Saa tit Lejlighed gives, gør Palladius Fremstillingen levende ved at *stedfæste* Ugudeligheden. Om Nicolaiterne siger han (S. 94 L. 9):

Lærte de ikke saa, at man skulde komme til den og den Sted og der tilbede den og den afdøde Helgens Billede . . . Gud give det, *at de endnu vilde afstaa her hos os* udi dette klare Evangelii Lys at bisse til den formalediede Sted Bistrup . . . og til andre saadanne Steder, udi hvilke Djævlen og Paven have haft deres Kram og holdt Krohus og Horehus for alle dem, som vilde bole dør med deres Afguder.

Om Montanus siger han, at han var haard og grum mod dem som angrede og ruede deres Synder - Hvor venlige og hvor mildelige Paven lod handle med fattige Syndere, det vide de vel alle sammen, som maatte hviske Præster og Munke deres Synder i Øret . . . *Det er endnu i Mands Minde*, alligevel at Ungdommen her hos os ved ikke meget deraf at sige. Salige ere de nu i vor Tid som aldrig saa Munke; dog kunde de unge spørge saa langt, som de gamle mindes: hvo der havde ikke Haanden fuld afgive dem, den saa de kroget paa [dvs. skævt til], naar han kom til Skrifte. (S. 98 L 1).

Sammenligningen mellem Eucheterne og Papisterne lyder saaledes (S. 101 L. 10):

Eucheterne var "en Sekt fuld med ledige og lade Buge og Fraadsere, som sade tilsammen paa deres Kor og sang Psalmer med Mundklammer uden Afladelse . . . *Har du ikke her, min fromme Kristne, Pavens Sangheste, Korpræster og Munke*, som synge om Morgenens og Aftenen i deres Domkirker og Klostre. Ja de hyle, røde (dvs. ryde, brøle) og tude og kalde det at bede, naar de bruge Mundene fastere, end naar de pleje *at synge Vigilias for en død, som ikke er meget fed, thi da faar "Placebo" Patiner at gaa paa . . .*" [dvs. da faar Salmen Ben at gaa paa].

15

Kætter-Skildringen slutter med Jovinian, de kristnes Epikur ("saadanne vare ogsaa det Romske Folk med deres Anhængere rette Galte udaf Epikuri Sti og Svinehob"), og Pelagius; og derpaa gives en udførlig Sammenligning mellem Paven og Muhammed: "Mahomed følger nu her næst, saa godt som Pavens Jævnling, ja hans Broder og gode Ven til at forfølge de fattige kristne" (S. 104 L. 15).

Til sidst sammenfatter Palladius sin Fremstilling om Sankt Peders Skib (S. 106 L. 17):

Af alt dette, som nu er opregnet, kan hver Kristen vel agte, dømmes og holde den Romske Pave at være den rette Antikrist, og at han holder St. Peders Skib, det er den hellige Kirke, med Vold under sig - *mod* og ikke *med* vor Herre Kristo, saa at hans Brud, den Romerkirke, er visselige den Kvinde, som er sat paa det Bæst, der St. Hans taler om i sin Aabenbarelses Bog.

Efter at Palladius gennem Fremstillingen af Kirkens Historie under Pavedømmet har paavist dettes Vranglære, vist, hvorledes St. Peders Skib har været plustret, slaget, væltet hid og did af Storm og Bølger, ja noget nær sunket og gaaet under i Løgn og Tyranni, opbygger han Læseren ved at fortælle, "hvorlunde det er tilsammen klinket og bødet igen udi disse 30 Aar og længere ved den salige Guds Mand Lutherum"; og for at det skal være enhver klart, "hvad himmelsk Kram, der er indført igen i St. Peders Skib", vil Palladius i en Sum bekende sin og sine Kaldsfællers Tro og Lærdom.

Denne "Sum paa vor Saligheds Lærdom" fremsættes kort og klart i 20 Punkter, i hvilke den evangeliske Kristendom modstilles den papistiske Kætterlære (S. 107-111).

I Efterskriften til Læseren fastslaar Palladius, at man ikke maa tage hans Lignelse om St. Peders Skib for bogstaveligt; thi den hellige Kirke er ikke - som Papisterne har villet gøre den til - St. Peders, men vor Herre Jesu Kristi Skib.

16

II.

Bogen om St. Peders Skib er bevaret i to Udgaver: Originaludgaven fra 1554 og et Optryk fra 1615.

1. *Originaludgaven* bestaar af 17 Ark i Oktav (sign. A-R). Format som Titelbladet (ndf. S. 19). Linjetallet er 8 af 254 sider

22. Udgaven er "Printed i Københaffn"; Bogtrykkerens Navn er ikke meddelt, men Udstyret svarer ganske som i de foran udgivne navnløse Tryk til samtidige Tryk af Hans Vingaard; jf. Bind II S. 312, 331, 370.

Paa Titelbladet findes et Træsnit af Gud Fader i Skyerne, med Omskrift: *Ego sum Dominus omnipotens*. Paa Titelbladets Bagside er Herluf Trolles og Birgitte Gøes Vaaben gengivet.

Tre Exemplarer af denne Udgave findes paa d. kgl. Bibliothek i København.

2. Udgaven 1615 bestaar af 19 Ark i Oktav (sign. A-T). Format som Gengivelsen af Titelbladet (S. 17). Linjetallet er 20. Paa Titelbladets Bagside (se Gengivelsen S. 18) findes et Træsnit af Jesus paa Korset, ved Korsets Fod Maria og Johannes. Paa sidste Blad staar, at Bogen er *Prentet i Helsingør/ Aff Peder Huæn. M. DC. XV. Paa sin egen Bekaastning/ Oc findis hoss hannem til kiøbs*.

Udgaven er et ordret, men ikke bogstavret Optryk af Originaludgaven. Exempel paa ortografiske Ændringer er: *Dygd > Dyd, arbyster > Armbyster, thu > Tow, ferne Land > Fæderne Land, klenodier > klenodier, huouidkalds > Hoffuitkulds, forlaassit > forlossit*. Aabenbare Trykfejl er som Regel rettede: *sterngde > strengde* (ndf. S. 63 L. 32), *hoffari > Hoffart* (ndf. S. 76 L. 21), *udskast > udkast* (ndf. S. 83 L. 15) m. fl., derimod er de talrige fejle Henvisningstal til Bibelcitater bevarede ligesom mere skjulte Trykfejl som Navnet paa Simon Magus' Frille *Silene* for *Helene*

17

(S. 93 L. 10) o. l. Den i Originalen tilføjede Trykfejlsliste (ndf. S. 115) er strøget, men betegnende nok for Optrykkets Art, er de deri meddelte "Vildelser udi Prenten" ikke rettede i den ny Udgaves Text.

18

Exemplar af denne Udgave findes baade paa d. kgl. Bibl. og paa Univ. Bibl. i København.

19

20

21

**Erlig och Velbyrdig Mand Herloff
Trolle til Hillerødsholm Kongelig Maiestats
Befalnings Mand/ paa Øre Kraagen/
ynsker ieg Peder Palladius
Doct: S. S.**

NAade och Fred aff Gud Fader/ ved Iesum Christum. Kære Hermolæ gode Patron oc sønderlig gode ven/ effter en euige tacksigelse for alle Velgerninger/ Ære och Dygd/ som i oc den fromme quinde Frw Berethe Gøye/ eders kære Hustru/ haffue beuist: imod mig/ vil ieg haffue eder ihw draget dette Mantuani verss Si qua placent/ abeunt/ inimica tenacius || hærent.

* Det gode mand skeer/ bliffuer snarlige forglemt.

* Det onde mand vederfaris/ vdi hiertet inderlige gemt.

* Der faar dragis mig vel til minde/ huad haffs nød wi vaare vdi/ nu i dag ti Aar/ Eders salige Fader/ Erlig oc velbyrdig Mand/ oc Streng ridder Her Iacob Trolle/ i / oc ieg/ der wi vaare til Skibs paa Belt til hobe/ fra otte slet faar middag/ oc til sex slet effter middag/ vnder Guds verlig/ regen/ liunild/ Torden/ staarm oc blest/ den ganske dag igennem/ der Gud maatte sig offuer forbarme/ saa at Pompen bleff wklar/ oc de try tackeler/ som vaare til veyrss bruste offuer tuert oc knuppe i synder/ som mand haffde skut try arbyster vdaff/ oc seylet vd faar borde paa den anden side/ oc nogle aff vore karle met/ som || wi droge ind igen met seylet/ oc maatte wi saa fare faar vind oc voffue/ til wi kumme i smult Vand imellem Raarsøer oc Skielskøer/ oc maatte der kaste Ancker vd oc ligge oc bøde tackel oc thu igen/ icke lender fra lander/ end som mand kunde kaste met en Sten/ oc wi kunde icke alligevel naa Landet vden wi vilde haffue sæt Skibet der/ 22 icke vden vort Liffs større fare/ end som wi vaare da vdi/ Huor faare/ wi maatte til søess igen hen vd mod Sproffue/ oc siden tit oc offte Loffuete før end wi aff Guds Naade kunde naa ind til Kaarsøer om afftenen i saa maade/ at der vaar icke en tør traad paa oss etc.

* End dog min fromme Herloff mange andre haffue verit vdi større Haffs nød/ oc liffs fare end wi vaare paa den dag/ som ocsaa den hellige Prophet Ionas/ la vor Henris Apostler || Matth: viii. oc den hellige S. Pouel Apostel/ dog vaar dette icke en ringe fare paa Belt/ der haffuer mangan fra sin dawre velt/ som mand siger/ og ieg der faare kand icke forglemme den dag/ men met en idelige tacksigelse/ bekende Guds Naade oc miskundhed/ som redder oc friir dem/ som hannem kalde paa/ ocsaa i haffs nød/ Psal. Cvii. Qui mare nauigant etc. Kære Herloff/ til en ihovkommelse/ at wi haffue verit til skibs i saa maade til hobe/ viste ieg ingen/ ieg vilde helder dedicere oc tilscriffue mit arbeyde/ end eder/ om S. Peders Skib/ som ieg haffde her i Prædickestolen vdi Københaffn/ imod den vaanbrug/ som dette merckelig spraag/ S. Peders Skib helder vel tit/ men det syncker icke fordi strax/ haffuer veret vdi hoss Paffuen vdi Rom/ som met it løgenactigt haab/|| haffuer trøstet sine Creatur der met/ saa lenge til de syncke til baanden alle sammen/ nid i helffuedis affgrund/ som icke komme i det rette S. Peders Skib/ met vor Herre Iesu Christo. Thi ingen maa velde sig der til/ som hører den menige mand til. Nu hører S. Peders skib den gandske Christendom til/ Der faar haffuer icke den Romer kircke mact/ at velde sig samme skib til/ for det haffuer verit deris nogle hundrede Aar/ icke anderledis/ end som vnder nogle Sørøffuere/ der gribe oc fange it Skib vdi Haffuit oc holde det siden met vold vdi vanbrug/ effter deris egen vilie oc begering/ Lige saa haffuer S. Peders Skib værít vnder de Romske Sørøffuere/ Paffuer/ fra en Person oc til en anden/ mere end vdi ni hundrede Aar/ som klarlige beuisis vdi disse Prædickeener/ met scrifft oc || skiel/ Først at S. Peders Skib hører den gandske Christendom til/ fra første Verdsens begyndelse/ met gode gamle Lauheffds 23 breff/ som hun haffuer der paa. Der til met/ at det hører inted den Romer Kircke til/ vden som it veldigt Roff/ der mand faar nu fra dem igen met rette. Huor faar at de tøre icke rose sig aff S. Peders skib/ huad heller det helder/ eller det siuncker/ End dog det siuncker aldri. Thi det er bygget paa den faste Kiøl oc grunduol/ som er Christus Iesus/ hues lerdom/ døds oc pinis verdskyld de forskyde/ oc henge sig hen/ ved deris egne Gerninger/ vden faare S. Peders Skib/ saa at de seyle bag roret oc icke i skibet/ Kære Herloff/ dette stycke arbeyde vdi disse predickener/ om S. Peders Skib/ skencker ieg eder en tacksielse/ oc vil det gerne forbedre vdi fremtiden aff min fattige formue/ bedendis eder gerne/ at i dette || ville annamme tacknemmelige/ forhaabendis at det bliffuer til gaffns oc til Guds ære. Vor Herre Iesus Christus styre selff oc regere sit Skib oc Kircke/ ved sit hellige Euangelium/ oc foruate det fra Røffuerens hender/ offuerfaldelse oc plusteren/ fra nu oc ind til euig tid amen/ Hannem eder befalendis til euig tid
amen. Screffuit i Københaffn vdi Rigens Herre dage
S. Hans Baptistes Dag. Aar etc.
M.D.Liii.

Faartalen

AArsage til dette arbeyde i denne bog/ ere tho/ den første giffuer oss tiden/ det er denne femte Søndag effter Hellig Trefoldigheds || Søndag/ paa huilcken det Euangelium om S. Peders Skib falder/ som S. Lucas Euangelist scriffuer i sit femte Capitel. Iesus stigede op i it Skib etc.

* Den anden Aarsag giffuer oss den Vanbrug/ som dette Euangelium et vonbrugt met/ saa vel/ som de andre Søndagers Euangelia/ om Aarit. Thi det er io storlige behoff/ at wi paaminde huer andre/ huorlunde at dieffuelen haffuer sæt 24 en Voxe nese/ det er/ en falsk forstand/ ved sine Papister oc Muncke/ paa huert Søndags Euangelium/ saa vel som paa andre steder i den hellige Scrifft/ Oc i onde maade saaet sine kliner iblant det gode Korn/ at hand der met kunde tage ordit aff hiertet/ paa det mand skulde icke tro og bliffue salig/ Dette beuise vel deris egne bøger/ at her gøris icke mange exemplar behoff. ||

* Det Euangelium om det brulupe vdi Cana/ bleff hen vent mod Ecteskab/ oc til at splide oc riffue Ecteskab i sønder/ at Paffuedømmet kunde disbedre bliffue ved mact oc det met den store løgen (som Dieffuelen er en løgnere oc en fader til løgen) om S. Hans Euangelist oc S. Maria Magdalena etc. at hand vaar brudgommen oc hun vaar bruden/ oc at Christus skulde haffue taget hannem til sig oc saa skildt det Ecteskab at etc.

* Det Euangelium om den tredske Foget/ der forkom sin hosbondis gods/ bleff hen vent til Gerningers Retferdighed faar Gud/ etc.

* Lige saa dette Euangelium om S. Peders skib/ vaar hen vend til den Rommer Kircke/ saa at de wgudelige Paffuer haffue it ordspraag der om saa lydendis/ S. Peders skib helder || vel/ men det siuncker icke fordi/ det er/ Den Romer Kircke lider vel mangan anstød/ men hun bliffuer dog ved mact.

* Vdi saa maade kand Dieffuelen mesterlige velde sig oc sine det til alt sammen/ som hører den gandske Christelig Kircke til. De Romske Paffuer gøre lige saa i den maade/ som hine Sørøffuere/ der met vold oc mact røffue oc tage paa deris hals vdi haffuet det som dem icke hører til/ ind til de bliffue grebne/ da faa de

at slippe det de haffue røffuit/ oc miste saa halsen til met. Saa gaar det til paa denne dag. Den Romske Sørøffuer maa nu slippe S. Peders skib/ oc icke aleniste faa wtack for sit skalckhed/ men holdis ocsaa i fengsel/ hoss alle fromme hierter/ oc den hellige Kircke faar sit igen oc seyler fra de røffuere.

* For disse tuende Aarsager/ tog || ieg mig faare /at predicke 25 om S. Peders Skib/ Oc acter ieg nest Guds hielp/ met scrifft oc skel/ at affuerie den Papistiske vanbrug/ ocsaa her hoss oss/ at wi icke lengere skulle lade oss lure oc bedrage til vor euige skade.

* Thi oss ligger mact der paa oc det gelder oss ocsaa/ om wi ville tencke oss ret om. Der faar sagde Christus/ huo der haffuer øre at høre met hand høre vel nøye til.

* Først er det en sand tale oc it vist ordspraag/ som saa lyder. S. Peders Skib holder vel/ men det siuncker icke fordi. De er aff Guds naade kommen til sin rette brug igen/ fra den Romske kircke/ saa at det som Esaias scriffuer/ er den Romske kircke vederfarit Væ dig som røffuer/ thi du skalt berøffuis igen. Oc er S. Peders Skib oc det ordspraag nu i sin || rette brug igen/ Thi den hellige kircke/ som vor Credo melder om/ tror paa een Gud/ som er Fader Søn oc hellig Aand/ oc haffuer een daab/ een Christum/ een Tro etc. Oc der faar er hendis lycke saare tynd her i Verden/ saa at det er en møsom vanderen oc en farlig Seylantz aff en haffn oc til en anden/ faar vind oc voffue. Oc lignes hun der faar/ ved et skib/ som er vde fra Landet/ vnder staarm oc byllier/ oc Folck staa paa haffuebredden/ og see/ huorledis det slas oc driffuis faar veyret/ lige som det skulde strax skiltes at/ oc brydis i tusinde stycker/ det er/ de dømme saa der om/ lige som Gud vilde inted skøde det/ effterdi ath hand lader det saa fare/ faar vind oc voffue. Der faare lade mange sig tycke/ at de ville helder staa hoss haffuit oc see til/ end at de || ville vere met vdi Skibet vde paa haffuit.

* Oc til denne lignelse bruger mand gerne S. Peders Skib/ for det Lucas scriffuer vdi denne Søndags Euangelio. Iesus stigede op i it Skib/ som hørde Simon til/ oc bad hannem ro lidet vd fra Landet/ der faar kalder mand den hellige Kircke S. Peders Skib/ huilcket er vde fra Landet/ oc vor Herre Iesus er dog der vdi met/ det er/ hand lader sin Christen Kircke fristis oc er dog icke fra/ men hoss hende/ ind til Verdsens ende/ oc da skal hun siden vere met oc hoss hannem i 26 Himmelen til Euig tid/ oc hun der offuer maa lide forfølgere her paa lorden/ oc aff mange forladis. ||

* Som nu skeer hoss vore Naboer i Tydskland/ der helder S. Peders Skib/ der er den Christelig Kircke i vaade oc fare paa denne dag/ oc mange staa der hoss paa Landet/ paa det tørre/ oc ere trygge oc see der til/ som ville dog icke giffue sig til hende/ oc lide nogen forfølgelse met hende/ Thi de see ocsaa det/ at de mechtige Potentater/ som mest skulde staa met hende/ henge ved den Romske Paffue oc der faar mene de/ at det skal nu ville vere met hende/ oc at hun skal nu aldels siuncke ned til baande.

* Men de rette oc retsindige fromme Christne/ som ere i S: Peders Skib de feste øyen paa Styremanden/ som er vor Herre Iesus Christus/ oc der faare bliffue de ved oc tencke/ lad staarme oc bruse huor meget det vil/ skibet helder vel/ men det | siuncker icke fordi.

* Men effterdi at wi ere ocsaa i det samme Skib/ bør oss at vere visse der paa/ at det er sant/ at det Skib/ som wi ere vdi/ kand icke siuncke/ alligevel at det helder vnder tiden/ lige som det skulde siuncke/ Der til kunde alle Historier i den hellige scrifft tiene oss/ som beuise huorledis denne Skiper/ Styremand oc høye Baasmand Christus Iesus met sin Himmelske Fader haffue styret dette Skib oc holder det i sin Framferd/ fra haffn oc til haffn/ fra sted oc til sted/ aff første verdsens begyndelse oc til denne dag/ oc vil det samme gøre ind til Domme dag/ som er icke langt borte oc det er vdseylet i sted.

* Thi Skibet er gammelt vdi dette siette tusinde Aar/ oc formaa icke meget i sted. ||

* Dog findes der end nu en sterck Køl/ oc tette borde vdi/ oc gaat redskab/ Fordi/ at Gud er selff til stede oc seer til met/ at samme skib holdis ved mact/ oc hans kære Søn disligeste ved sit hellige ord som mand griber fat paa met Troen/ oc kommer saa igennem til den rette haffn/ det er til det euige lifff oc Salighed.

* Men Pauens Skib/ som hand seyler vdi/ er tilhobe klincket met løsd timmer/ det er/ met Menniskens Lerdom/ ia met 27 Dieffuelens lerdom Oc baade Staffnen oc effter tæcket ere fulde/ met Pauer/ Cardinaler/ Biscoper/ Abeder/ Prierer etc. Oc bugen i Skibet er fuld met Muncke/ nunder/ Alterprester som den wgudelige Malning/ der om er malet/ giffuet klarlige til kende.

* Der faare effterdi at den Papistiske || skib er fuld met Sørøffuere/ oc Sælemordere/ da er det høytid at fly fra det Skib/ oc giffue sig ind i det andet rette Skib/ som aff den hellige Scrifft haffuer ret oc sant vidnesbyrd/ at det er det rette Skib/ der mand skal seyle vdi/ til det euige lifff.

* Men paa det at huer kand kende ved sig/ som mact ligger paa/ huad helder hand er i det rette eller vrang Skib/ ville wi see huilcket det rette er/ Oc huo der er vdi.

* Effterdi at det er io S. Peders skib/ som vor Herre Iesus er vdi/ da er det ocsaa klart/ at alle de ere i dette Skib met vor Herre Iesu/ som holde ved den lerdom/ som er obenbaret aff Gud oc bescreffuit aff de hellige Propheter oc Aposteler/|| oc de lade den lerdom icke forkrencke eller forfalske i deris Hierter met

nogen menniskelig lerdøm/ oc de saa ved samme lerdøm paakalde Gud med en god samuitrighed/ tacke hannem etc.

* Disse/ siger ieg/ ere alle sammen/ vdi det rette S: Peders Skib/ det er/ de ere Borger vdi Guds menighed/ ihuor de findis at vere oc ved huad lycke/

* Dette kand beuisis aff de Fire hoffuit sager/ oc der nest/ aff de omstændeligheder/ som denne lerdøm haffuer om sig.

* Den første sag/ som kaldis Causa efficiens er denne/ at den rette Skibbygger oc Eyermand til dette skib er Gud Fader ved sin Søn oc || den hellig Aand/ Thi hand baade kaldede oc bygde den hellige Christelige kirke/ den tid hand sagde det løffte fram om sin Søn/ met disse ord/ Quindens Sæd skal knuse hugormens Hoffuid/ Oc met denne røstis bekendelse skilier hand hende aff fra alle Hedninger/ oc hun kaldis der faar Guds kirke/ Christi kirke/ den hellig Aands kirke. Item Guds lerdøm/ den Christelig lerdøm/ den Hellig-Aands lerdøm etc.

28

* Den anden sag/ som kaldis Causa materialis/ et den hellige Scrifft i gamle oc ny Testamente/ som Christus siger/ Raadsager scriffterne/ Item det bør at fuldkommis om Menniskens Søn som staar scriffuit i Mosi low/ i Propheter oc Psalmer etc. Oc i Apostelers gerninger/ Alle Propheter bæere vidnesbyrd om hannem/|| Oc S. Powel siger: I ere bygde paa Apostelers oc Propheters grunduaal/ der aff kaldis den sande lerdøm/ det gamle oc ny Testamentis lerdøm/ Item Patriarckers/ Mose/ Prophetiske oc Apostoliske lerdøm.

* Den tredie sag/ som kaldis Formalts er Lowen oc Euangelium til syndernis bekendelse oc til syndernis forladelse/ vdi vor Børne lerdøm/ i S. Pouels Episteler oc andetsteds i scrifften oc kaldis der faar den sande lerdøms rette faarm. Item pænitentzis/ Troens oc gode gerningers lerdøm.

* Den fjerde sag/ som kaldis Finalis er Menniskens salighed oc Guds Ære/ som Paulus siger. Euangelium er Guds krafft alle dem til salighed/ som tro/ oc Englene siunge: || Ære vere Gud i Det høyeste/ det aff kaldis det retferdighedz/ salighedz oc det euige liffs lerdøm.

* Den første omstændelighed er Steden det er Himmelen huor fra den sande lerdøm er kommen/ Ioan 3/ der aff kaldis det den Himmelske lerdøm.

* Den anden omstændelighed er tiden/ det er den euige tid/ som Esaias siger: Guds ord bliffuer til euig tid/ der aff kaldis det oc den euige lerdøm.

* Disse sager oc omstændeligheder beuise det at vere den rette Kirke som denne lerdøm haffuer/ oc dem at vere i den rette S. Peders Skib/ som haffue denne lerdøm kær oc den effterfølge. Oc tuert om igen ere alle || de vdi det baandløse oc mordiske Pawens Skib/ som forsmaa denne sande lerdøm/ oc henge ved Menniskens tradition oc ved dieffuelens lerdøm.

* Nu ville wi see/ huor vnderlige at Gud almectigste haffuer ført S. Peders Skib igennem/ i denne Verden/ oc huor tit det haffuer fuld saare heldet oc saa gaat/ som leyet paa siden omuelt/ oc er dog icke siuncket.

29

For det første

* Først vaar i dette Skib Adam/ Abel/ Seth/ Enock/ Cainan/ Malaleel/ Iared/ Mathusalah oc Lamech met deris børn oc affkomme.

* Det er vdi den Christelig kircke vdi første Verdsens begyndelse ved hele tusinde aar ind til Noe tid/ See mig her/ der Gud haffde oprest Mennisken aff det førffte fald oc sæt || hannem i Skibet/ at seyle fram til det Euige lifff/ huad skede der?

* Gick icke Cain til oc slo sin egen broder Abel ihiel? oc haffde i finde at velte Skibet om/ oc plat nidsiuncke og vnderstøde den főtste kirke oc menighed at hun skulde aldri komme lenger fram. Huo kunde da andet dømme/ end det skulde faa en ende met hende? Men Gud almectigste/ som til forne haffde reddit oc friit Adam fra Dieffuelen/ vilde icke nu forlade hans Børn oc affkomme/ men fride ocsaa dem fra det Cainiske blod/ affuend oc onde forsæt/ Oc opuacte en anden Patriarch i Abels sted/ hans egen Broder/ ved naffn Seth/ hannem sette Gud ind igen (som hand bær naffnet met sig) at styre dette Skib ind til Noe tid/

først selff oc saa ved Enock oc andre. ||

* Dette første exempel skal vere oss kært oc trøsteligt/ at i de første tusinde aar/ da helte S. Peders Skib vel saare/ men det sanck icke fordi.

For det andet

* Nu ville wi see det andet exempel/ huorledis Gud haffuer der vdi hafft sig vnderlige nock met dette Skib/ hans Christelig Kirke/ Thi Gud er icke/ som en Timmermand eller bygningsmand/ der bygger it huss op/ oc gaar saa der fra/ Eller som en Skibbygger/ der skillier sig aff met Skibet oc tager sin løn/ oc gaar sin vey/ men Gud bliffuer hoss sit Skib/ oc altid bøder oc læger huad brøst hand finder der vdi/ oc hand støtter oc opholder sin Kirke/ vdi alle haande fristelser oc 30 anlaab/ Som hand icke || helder forlod verden/ der hand haffde skabt hende/ men ocsaa nu paa denne dag lader sin Soel skinne offuer de gode/ oc offuer de onde/ oc ladet regne offuer de tacknemmelige oc wtacknemmelige/ Meget mindre forlader hand sin kircke her paa lorden/ men vil holde hende fram til den tid/ at Verden skal forgaa aff Syndild/ som hun i dette exempel forgick aff Syndfloden/ Oc siden vil Gud haffue samme hans Kirke vdi Ære til euig tid.

* Der nu Seth/ Enock oc deris ienfflige vaare hiemfarne til det euige lifff/ sick S. Peders Skib atter en anstød/ op til hine suare klipper/ som kaldedis Enachims folck eller Kemper/ da maatte der en anden Styremand til/ aff Guds faderlig Forsiun/ Det vaar Noe/ som maatte || klincke oc bøde paa Skibet/ Ia som sik befalning/ at bygge en Arck til it nyt Saligheds tegen/ som hand arbeydede paa i tiue aar oc Hundrede/ oc predicket dissimellem Poenitentz anger oc ruelse til syndernis forladelse etc.

* Der det vilde icke hielpe (som det icke helder vil hielpe meget paa denne dag/ mand predicker oc er dog imod Ildfloden eller Syndilden som vil komme her effter fuld snart) da lod Gud den ganske verden siuncke oc druckne vdi Syndfloden/ oc vnderlige nock beuarede sine vdualde/ Noe selff ottende/ vdi Arcken som vaar den tid S. Peders Skib/ at hand der met/ vilde giffue til kende/ at lige som der bleff ingen ved liffuit aff alle dem/ som vaare vden ved Arcken/ saa bliffuer der ingen || aff alle dem ved det Euige lifff/ som ere vden ved den hob/ som annammer det hellige Euangelium/ som den hellige Scrifft alle vegne bar vidnesbyrd om/ oc S. Pouel siger/ Dem hand vdualde/ dem kaldede hand. etc.

* Men huer giffue her act paa/ huorledis at Arcken førdis offuen paa vandet/ oc sloes oc stottis hid oc did aff Bylier/ vdi staarm oc blest vdi stor haffs nød etc. Lige saa er den hellige kirke/ af Gudz besønderlig raad/ altid i voffue oc fare/ oc alligeuel bliffuer hun ved/ oc icke forgaar/ S. Peders Skib siuncker icke/ om det end helder/ Thi hand vil lade sin kircke saa ansees oc kendis/ oc beuiser det altid/ met visse oc sande 31 tegen/ som icke kunde feyle/ Oc lige som hand her kom Noe ihy/ oc dem som vaare vdi Arcken/ saa kommet hand ocsaa || i dag/ sine ihu/ i huor de ere adspredde/ oc huor faa eller mange de ere/ som høre oc beuare den sande lerdom/ oc den beuise met deris paakaldelse oc bekendelse/ Ia som hand sende Dwen igen til Arcken met en grøn oliquist/ betegendis der met sin gunstighed imod Noe oc hans/ saa finde wi det samme ocsaa paa denne dag.

For det tredie

Wi haffue hørt den hellige Kirkis begyndelse oc framferd/ faare oc effter Syndfloden/ nu ville wi aff Guds naade høre videre/ det tredie exempel/ huorlunde der er vnder tiden sæt it bord eller thu til S. Peders Skib/ oc stundom er tagit it eller thu der fra igen. Det er || huorledis den Christelige kirke er formeret oc bestyrcket/ oc atter igen forringet oc formindsket til oc fra/ nu met faa nu met mange/ oc end dog lerdommen oc paakaldelsen haffuer altid verit eens/ men lycken oc framgongen haffuer verit wlige. Herberiger oc haffner haffue icke verit lenge varende til sammel/ alligeuel at der er dog altid/ nogen sted/ nogle som lære oc høre den sande lerdom/ huor fra Ordet kand henspredis til andre folck.

* Det ville wi nu høre om de hellige Pattiarcker i dette tredie exempel.

* Der Noe haffde sidet ved Styret noget nær vdi try hundrede aar/ vd paa hans alderdom fra den tid hand gick vd aff Arken/ oc det andet tusinde aar aff Verden vaar borte/ da begyntis atter en Staarm/ lling ||

oc veyrkul offuer S. Peders Skib/ saa at Gud maatte først adspredde de wgudelige hen offuer den ganske Verden/ vdi atskillige tungemaal/ Oc da maatte Sem/ Noe Søn/ til Styret/ oc strax der effter met hannem Abraham som bleff vdkaldet aff Gud/ vdaff den stad Vr i Chaldeæ land/ at hand skulde seyle eller fare hen til Canaans land. Der kom S. Peders Skib vdi en haffn/ men 32 meget wrolige/ thi det varede icke lenge/ Der vaar vel den rette oc sande lærdom oc Gud loed bøde oc opklincke sit Skib der igen/ met en ny Foriættelse til Abraham saa lydendis/ vdi din Sæd skulde alle Folck velsignes/ Oc hand fick saa Sem oc strax der hoss/ Abraham/ Isaac oc Iacob det at føre oc styre.

* Men see huor tit det maatte helde/ der Patriarckerne maatte fare || oc flacke fra en sted oc til en anden/ Huor tit maatte Abraham i sin tid oc Isaac i sintid rycke op oc ligge vd/ oc fare fra Canaans land oc til Egypti land/ oc til bage igen? Huor tit vaare Styremændene i liffs fare? nu hoss Pharaonem/ nu hoss Abimelech i Gerar/ først Abraham oc saa Isaac? Ind til saa lenge at Skibet haffde ingen platz lengere paa den tid vdi Canaans land/ Men Iacob maatte til Styret oc seyle der fra met halffierdesinds tiue personer hen ind vdi Egypten oc haffde Guds salige ord met dem/ Saa vnderlige loed Gud sit ord hen spredis fra en sted til en anden/ som hand gør end nu paa denne dag/ De som ere trette oc mette aff Guds ord/ dem tager hand det fra/ for deris wtacknemligheds skyld/ oc giffuer det andre/ som hungre oc tørftede der effter/ Gud raade || vor ferd vel her i Danmarck/ wi kedis oc trettis fast ved Gudz hellige oc salige ord/ tencke sig her effter/ huor lengst leffuer vdaff oss/ huor det vil gaa/ om Ioannis Hiltens Prophetie icke vil bliffue fuldkommen inden en stacket tid/ Wi ere lige som hine fortrædelige Børn der moderen staar offuer met it riiss/ oc vil nøde dem til at æde god mad/ som de side oc vemme ved/ Oc naar hun vender bagen til dem/ da øse de paa huer andre oc spille madden oc slide skederne paa huer andre/ lige saa bære vi oss at met den Danske Bibel/ som wi dog skulde tage fuldgerne til tacke/ fuldgerne lesse eller lade lesse faar oss der vdi/ Tiden er kortere end wi tencke/ oc Guds ord tagis oss fra igen/ saa at Styremændene seyle fra oss/ som Iacob maatte fra Canaans land/ oc ind vdi Egypten. || Huer betencke det til alle gode/ som hannem selff ligger mact paa/ oc lade sig vere aduaret.

* Dog skulde fromme Christne trøstis oc husuales aff dette exempel oc aff disse Patriarchers ferd oc reyse/ betenckendis 33 at ocsaa i dag oc ind til domme dag vil S. Peders Skib bliffue ved mact/ det er/ den hellige Kircke her paa lorden oc lerdommen beholder nogen sted/ platz oc rum/ huor fra det som hun end bliffuer forstøret oc fordreffuen/ da skeer det dem til gode och gaffn/ som hun kommer hen til igen/ vdi hendis nød/ trang oc vanderen/ Som den tid hun bleff adspredt effter S. Staphens død/ oc i dag adspredis fra Tydskland vdi sine Limmer/ oc hen til andre Lande/ som hun icke haffuer veret tilforn/ Heller oc om || hun haffuer end verit der før/ da er det lenge siden/ som vdi Greckeland/ i Valland/ i Hispanien oc Vngerland etc. Er hun icke en sted/ da skal hun vere en anden sted/ der vil icke andet bliffue aff ind til domme dag. Som Christus siger/ Der som de forfølge eder paa en sted/ da flyer til en anden etc. Sandelige siger ieg eder i skulle icke fare dem alle sammen igennem/ før end alle ting bliffue fuldkomne/ det er/ før end domme dag kommer. Saa lenge haffuer hand oc loffuit at bliffue hoss hende her paa lorden.

For det Fierde.

HEr haffue wi hørt/ vnder forblommede ord oc tale om S: Peders skib/ aff det femte Capitel i S. Lucæ Euangelio/ || at den hellige Kircke er beuarit fra første Verdsens begyndelse/ oc Gud er selff opstiget først i Adams/ saa i Noes och siden i Patriarckernis skib/ som disse try exemplar ere vdlagde der om/ Oc at hun er framholden ved Kaarssit/ omuelt paa siden tit oc ofte/ men dog icke siuncken.. Nu følger effter det sierde exempel/ om huad lycke hun haffde i Egypten vdi thu hundrede oc femten Aar/ O huor salig vaar Egypten paa den tid/ Huor mange Helligen oc Christne huile deris ben der/ som døde vdi Herren/ vdi saa lang tid/ O huor salig er Danmarcks rige i dag/ der som wi kunde skønne der paa/ som wi ey kunde disuerre.

* Ieg sagde tilforn at det er en almindelig Christelig kircke/ som haffuer een Gud/ een Aand/ een || daab/ een Tro/ een 34 Christum etc. Men ieg sagde der hoss/ at hendis lycke er icke altid ens/ i det at hun maa vandre oc reyse Pelegrims ferd/ fraen sted til en anden/ fra it Folck til it andet/ fra en haffn til en anden. Saa ville wi nu høre Iacobs oc hans søns Iosephs ferd/ seyladz/ oc pelegrims gong.

* Gud loffuede Abraham/ at hand vilde ocsaa forsee hans affkom vdi Egypti Land/ det skede saa i sandhed thuhundrede Aar der effter/ ved Iacob Patriarck/ Thi hand foer ned til Egypten aff Guds forsiun/ i det at Gud sende hans Søn Ioseph hen faar hannem til Egypten/ oc aff hans tilskyndelse bleff Iacob did kaldit met halffierdesinds tiue Personer de som bleffue saa mange/ paa thu hundrede Aars tid/|| at den tid de reysde der fra igen/ da vaare de sex maal hundrede tusinde fodgongere/ foruden quinder oc børn/ oc det menige Folck/ som haffde slaget sig til dem. Der vaare thu hundrede aar forløbne til forne fra den tid Abraham fick Guds foriættelse oc bleff vdkaldet aff den Stad Vr vdi Chaldeæ land/ oc til Iacob tog ind i

Egypten/ oc siden vaare de vdi Egypten andre thu hundrede Aar/ oc det er de fire hundrede aar/ som bemeldis aff Mose oc aff S. Pouel til de Galater.

Men huorlunde vaar deris ferd oc seylatz i Egyptens haffn vdi de thu hundrede Aar? I det første/ som det pleyer at ske/ da gick det dem noget vel met oc de haffde en lycksalig oc rolig huile oc stilhed ind til Ioseph vaar død/ oc den Kong Pharao som || haffde Ioseph kær/ Oc aff huis tilstedelse oc befalning de fore til Egipten/ Thi de leffuede vdi Egypten vnder den Egyptiske landz regement/ vnder deris Low oc Ræt/ for den almindelig fred oc sandrectigheds skyld/ men de behulde ligeuel deris egen Religion effter Gudz befalning oc til Gudz Ære/ Thi de Christne skulle altid leffue fredsommelige vnder den neruerendis Øffuerighed/ oc bæere almindelige tyngte met andre/ dog saa at de lade icke tage Guds ord fra sig/ eller den Christelige Tro/ men langt helder miste liffuit der offuer.

*Vdi den lycksalighed bar Gud Søn dem i liffuit paa sit Skib/ ind til der kom en anden Pharao/ som icke kende Ioseph. Der kom fristelsens tid/ der gick en sort Sky op/ der 35 voxte en staar staarm oc kom it || Mørck offuer S. Peders Skib/ Det Pharao lod det Hebreiske Folck haardelige tuingis/ trællis oc slæbis met kleg oc sten/ vdi den Iern Ouen oc befalede de Ægyptiske lordmodre/ at miurde alle de nyfødde Hebreiske drenge/ oc der det vilde icke lyckis for hannem/ befalede hand at de skulde kastis vdi vandet oc drucknis/ paa det at folcket skulde icke voxte oc formens hos de Egypter der i landet.

* Den tid/ den trældom bleff stønre/ saa at de skulde gøre huer dag dubbelt saa mange stene som de gjorde til forn/ da kom Mose igen ind i Landet/ oc bleff skicket til at vere Pharaonis Gud/ oc til at fri det Hebreiske folck vdaff Egypten/ oc aff den store trældom.

* Der Mose met sin broder Aaron || haffde nu tit oc offte paamint Kong Pharao/ Oc gjort iertegen der offuer/ la plaffuit Egypten met ti suare plaffuer/ at hand vilde lade Israels folck fare vdaff landet/ da førde hand siden folcket igennem det Røde haff/ ved sex maal hundrede tusinde mand/ oc Kong Pharao met al sin Hær bleff der nidsiuncken i samme røde haff/ Oc Folcket bleff saa befriet oc reddet der fra ved en Skystøtte om dagen/ oc ved en Ildstøtte om natten.

Denne vaar den hellige Kirkis wlycke oc modgang i Egypten dog icke foruden stor fruct/ i det at der bleffue mange aff det Heynske folck i Egypten salige ved Israels folckis lerdome oc Tro/ Hues Been der huilis til sammen i Egypten ind til Domme dag/ Thi Guds ord/|| siger Esaias/ predickes oc høris icke forgeffuis/ men annammis oc gør fruct vdi de Troendis Hierter/ Dette er end ocsaa vor trøst paa denne dag/ vdi denne store wtacknemmighed/ oc Guds ords foractelse/ som her er vdi Danmark/ Gud bedre det. Nu vel/ S. Peders Skib helte vdi Egypten/ men det sanck icke der/ saa gør det icke heller her/ Men de wgudelige foractere/ oc forfølgere mue visselige vente sig Pharaonis straff/ eller den der verre bliffuer. Huer rette sig i tide/ som hand vil icke gieide vide.

36

For det Femte om Mose tid.

NV ville wi see/ Huorlunde Mose sad ved Styret/ oc førde S. Peders Skib igennem Ørcken i fyretue Aar. Thi her til er || seylet vdi halff tredie tusinde Aar/ nu følger her effter halff anden Tusinde aars Seylatz/ ind til Christi tilkommelse vdi sin Ærefulde Mandom/ saa at det halffue tusinde strecker sig hen til Kongernis tid/ oc siden det hele tusinde til Christum/ oc til enden paa det gamle Testament. Gud unde oss naade til/ at tencke oss til bage/ at wi kunde see oc høre huor vnderlige/ huor veldelige/ oc huor faderlige Gud haffuer handlet met sin Christelige Kircke oc hendis Limmer/ nu paa det sette tusinde aar/ Forhaabendis/ la visselige troendis/ at hand lige saa holder det vd met hende/ til Domme dag/ dog vnder kaarssit/ och mod alle hendis Fiender/ wuennere oc forfølgere.

* Der nu Mose haffde ført folcked egennem det røde haff/ oc || gjort Gud en tacksigelse der faare/ da ledde hand Guds Folck egennem Ørcken/ det er/ egennem nogle skarpe oc skrubuordne Steder emellem Egypten och Canaans Land/ Der maatte den ypperste Økibmand det er/ Gud selff megit lide aff det wtacknemmelige oc genstridige folck/ Hand gjorde Vandet søt faar dem vdi Mara/ Hand gaff dem Man at æde/ oc Vacteler i store hobe offuerflødelige nock/ Hand gaff dem Vand aff den horde sten oc klippe at dricke/ Oc Christus vaar den samme klippe/

* Item hand gaff dem Lowen paa Synai bierge/ oc tolff Førster offuer de tolff Israels slecter met andre regentere/ som vaare Mose til hiepl oc forleskelse/ Oc hand visde Mose paa Bierget en fadzun och maade/

hualunde Tabernackelen || skulde byggis/ deris skw oc kleder bleffue icke sledne vdi de fyretiue Aar/ oc hand bar offuer med dem/ i saa lang tid med omskerelsen etc.

* Men huad lidde den hellige Kircke disimellem vdi den 37 seylatz? Vdi den fierde Mose bog opregnes xlii. leyrer vdi deris pauluner/ der som Israels folck bleff en tidlang i huer sted/ lige som vdi en haffn om huilcke leyrer S. Hierom: screff en hel bog. Huad lidde de oc disimellem i same lange vandring/ oc reyse aff deris fiender trint om kring dem/ vdi de omliggende land/ som vdaff de Amalechiter/ Edomiter/ Moabiter/ Ammoniter aff kongen aff Basan/ oc aff de Philisteer? Det finder mand altsamen udi den fierde oc femte Mose bøgger/ ind til losue tid som kom/ strax effter || Mose/ der faare ville wi ocsaa haabe som i dag leffue paa Guds naade oc hielp/ at hand ocsaa vil føre oss igenem denne ørken/ oc iemer dal/ som wi nu vandre vdi/ oc det mod vaare fiender oc vnder kaarssit etc.

For det siette om losue tid.

* Der nu losue strax effter Mose død/ bleff Styremand/ da indledde hand folckit i det foriette land det er/ i Canaans land/ oc hand skibede dem offuer lordans flod vnderlige nock/ oc der de vaare komne i Landet/ fick hand strax befalning aff Gud/ at Omskerelsen skulde holdis ved mact igen/ Hand lagde oc strax de Købsteder/ Iericho/ Hay/ oc Bay plat øde/ Hand slo xxxi. Konger || ihiel vdi Canaans land/ I saa maade/ effter megen Staarm oc suare haffs byllier komme de til den haffn/ som deris forfedre vaar loffuet aff Gud/ at de skulde huile dem vdi/ Der droge de skibet paa Landet oc hengde seylet op at tørre/ som de der ville ligge vinterleye i nogen haffn/ la de skyffte Landet emellem dem altsammen effter Guds befalning. Sex Købsteder skilde de fra skyfftet/ som de skulde haffue deris tilfluct til/ som uforuarindis sloge nogen ihiel. Ruben/ Gad/ oc den halffue Manasse slect lode de fare paa hin side lordan tilbage igen/ effter den pact oc forening som de haffde giort met dem.

* Der opregner losue Guds mangefoldige velgierninger/ lige som de der fare til vands kunde opregne huad haffs nød 38 de haffue veret vdi/|| tacke oc loffue saa Gud der faare/ at de ere vel der fra befride/ Gud giffuit at wi kunde ocsaa vere tacknemmelige/ oc opregne och bekende/ huad nød wi haffue veret i/ vdi Paudommen. Gud hielpe dem/ som end nu ere i samme nød. Amen.

For det siuende. om Dommernis tid.

* Men strax effter losue død bleff denne rolighed til wro/ de maatte til Søes igen oc vinde seyl op/ oc verie sig huorlunde de kunde for deris fiender vnder sexten dommere. Eblant dem vaare Gedeon oc Samson de ypperste oc besynderligste. Der blesde siu store oc suare staarme offuer dem at Gud maatte forbarne sig der offuer.

* Først Kongen aff Mesopotamia || som plagede dem vdi otte aar/ Oc da fride den dommere Ottoniel dem.

* Den anden staarm vaar met de Moabiter/ som i Atten Aar vaare om borde met dem oc paa det siste bleffue de foriagede aff den Dommer Ehud.

* Den tredie Staarm vaare de Cananeer vdi tiue samfelde Aar/ dem vant den Dommer Barach vdoffuer.

* Den fierde Staarm blesde ind paa Skibet ved de Madianiter oc varede i siu Aar til den Dommere Gedeon stillede dem.

* Den femte Staarm førde de Ammoniter ind paa Guds folck vdi fulde atten Aar/ och Iephthah dreff || dem bort/

* Det siette Staarmueder vaare de Philisteer først vdi fyretiue Aar/ til Samson fick dempet dem.

* Den siuende vaare de samme atter igen/ oc end da komme de flere gonge vdi mange Aar/ ind til saa lenge de bleffue tuingde oc stillede af Samuel den dommer oc Prophet/ aff Kong Saul oc aff Kong Daud. Oc i saa maade ophult Gud S. Peders Skib/ ved Dommerne at det sanck icke paa den tid alligeuel/ at det vaar i voffue oc fare/ men Fienderne styrte 39 ned/ velte om oc bleffue skudne i hul oc suncke til baande i haffued.

* Den samme Herrens haand er icke forkortet/ som hand haffuer ladet paa kende/ i Tydskland vdi || disse Aaringe/ der som de end nu lowere oc søge effter en god Haffn/ de kunde komme til rolighed vdi/ Gud vnde dem den Amen.

* Aff denne vnderlige beuaring/ som Gud beuarer sin Christelige kirke/ kunde wi io forfare vdi sandhed/ at Gud er icke som en Timmermand/ der gaar bort fra huset/ naar det er bygd/ Men hand bliffuer hoss sin kirke/ oc altid bøder igen hues brøst oc breck der findis hoss hende/ saa at hand opholder hende vdi al hendis modgong oc fristelse. Som hand icke end helder forlod Verden siden hand den skabte/ Meget mindre forlader hand sin Christne kirke som hand forsamler sig ved sin eniste oc kærteste Søns blod/ oc som skal ære oc loffue hannem til euig tid. Der for bør oss ocsaa at trøste oss met disse || exemplar/ at Gud ocsaa i dag oc framelis hen til Domme dag/ vil holde sin Kirke ved mact oc vere hoss hende her paa lorden/ som Christus siger leg vil vere hoss eder ind til verdsens ende. Item Heluedis porte skulle icke faa mact offuer hende.

For det ottende om Kongernis tid.

NU ville wi framelis høre huorlunde det gick til met den hellige Kircke oc Guds Folck vdi Kongernis tid. Thi her til haffue de verit vnder Patriarchernis oc Dommernis regement/ Nu komme de vnder Kongelig Regemente oc end siden vaare de under Prest Høffdingernis || regement ind til Christi tilkommelse til Verden.

* Nu vil det io gelde for aluore effter at de begerede oc finge Konger oc it konge Rige i løde Land/ som Hedningene haffde/ Men det bleff dem til bugbid/ Det haffuer eckon verit saa gaat som leeg her til/ nu vil det bliffue aluors tale/ Men det vil end da bedre bidde i det Ny Testamente/ huo der 40 haffuer Øre at høre met hand høre sig vel nøye til/ huorledis det gick den lille Guds hob/ vdi S. Peders Skib.

* Først skal mand her mercke at disse konger haffde de hellige Propheter til Høyebaasmend i Skibet met sig/ besynderlige vdi det Aandelige Regemente/ som det vaar da it kongeligt Presteembede oc it Presterligt || Rige/ det er/ som skulde holdis ved mact met hellige ting/ met Louen/ met offer oc met foriøttelser lige som den Christelige Kircke ved mact holdis ocsaa i dag ved lowen/ ved Euangelium oc de høyuerdige Sacramenter.

* For det andet at mercke/ da vaare løderne vnder Kongelige Regemente ved fem hundrede Aar/ alligeuel at den rette Kongelig spir varede siden vdi andre fem hundrede Aar/ vnder Presthøffdinge oc de Machabeer ind til Christus den rette Konge kom selff til Verden.

* For det tredie/ vaare Kongerne ekon tre før end lødedommen bleff skild at i tuende parter/ som vaare Saul/ Daud oc Salomon/ met disse tho merckelige Propheter Samuel oc Nathan foruden andre || flere/ Men effter at de tolf Slecter bleffue atskilde vnder Hieroboam/ De thi Slecter for dem oc kaldedis Israel/ oc de tho slecter luda oc Benjamin for dem oc kaldedis luda slect/ Thi Beniamins Slect vaar noget nær ødelagt paa den tid for den leuitis Hustru som bleff vanbruget til døde oc parteret etc.

* Offuer Israels Folck vaare nitten Konger fra Hieroboam den første oc til Oziam den siste/ alle wgudelige/ oc Kong Achab gick dem alle sammen offuer i ondskab. Vdi hans tid vaar Elias en Prophet offuer Israel oc Helizeus effter hannem/ Oc vnder denne Ozia bleff Israels Folck/ de ti Slecter hen strødde først til de Assyrier ved Kong Salmanasser/ oc siden adspridde hen i den ganske Verden. Det vaar en stor || haffsnød/ den hellige Kircke vaar da vdi/ lige som Esaias ocsaa propheterede hende det langt tilforne oc begred hendis ferd met disse ord/ Vor ondskab haffuer adsprid oss lige som en Staarm veyr etc.

* luda Konger vaare atten/ fra Roboam den første ind 41 til Zedechiam den siste. Vnder hannem bleff luda henført til Babylon. Det vaar den anden haffsnød och der vaar den hellige Kircke vdi aller største vaade oc fare.

* Iblant disse Konger offuer luda vaare nogle faa gode Konger/ som Kong Asa/ Iosaphat/ Ezechias/ Iosias/ de andre vaare noget nær alle sammen wgudfryctige oc onde/ dog vaar Manasses den aller verste iblant dem/ vnder disse || Koniger vaare meste Propheter/ Huer vnder sine Konger/ som langt vaare at opregne. See mig her til huad bistannd de hellige Propheter haffue hafft vnder saadanne wgudelige Halse/ som icke

hulde met Religion/ men vaare mere hadske til at forligge den/ oc det salige Guds ords tienere/ Der faare maa den hellige Christelige Kirke icke vere saa kielen om hende ocsaa vederfaris det samme i denne tid/ aff dem som hun skulde allermest haffue hielp/ trøst oc bistand vdaff. Thi mand kand icke ellers vide at Christi Rige er it Aandeligt Rige/ vden det bliffuer forfuld aff disse verdslige riger/ Det vil icke andet vere/ Herodes maatte icke lide at Christus vaar fød/ saa mue icke helder hans lige det lide/ at Guds ord/ som Christus predickedede skal haffue nogen framgang/ der faare ere de om || borde met Christi wskyldige Børn/ ocsaa i dag/ oc gøre dem al den skade som de kunde finde paa at gøre/ saa at kunde de syuncke S. Peders skib vdi en skedfuld vand/ da toge de icke en spand fuld der til/ Saa gick det oc met de fromme Propheter i deris tid. Siden maatte det straffis baade paa Høffdinge oc paa Folcket i løde Land.

* Thi end dog den bolig oc huile vdi Canaans Land/ vaar Israels Folck loffuet oc til sagd aff Gud/ oc dem vaar ocsaa der faare beskicket en herlig Polici oc Lands Regemente/ met Guds Low oc rett/ Dog alligeuel maatte det Folck vere vnder idelig krig oc Aarloff/ oprør oc tuidragt/ at de gode oc Gudfryctige kunde forstaa dem at haffue en anden haffn/ vdi det euige lifff.

* Der faare ere de ilde metfarne || vdaff deris Naboer/ de omliggendis hedniske Land stedze oc altid som aff de Babylonier/ Philisteer/Moabitter/ Damascener/Ismaeliter/Egyptier 42 oc aff dem vdi Tyro oc Sidone steder/ vden det/ at de induortis met dem selffue ryctis oc slogis Som Kong Asa oc Kong Baasa ved oprør oc tuidragt/ ind til saa lenge at de ti Slecter bleffue hen strødde vdoffuer den gandske Verden/ men det kom andre til gode. Thi der ved/ bleff den sande lerdome hensprid iblant Hedningne.

* Siden der effter bleff Hierusalem forderffuet/ oc de leffninger aff Israel oc Iuda bleffue henførde vdi Chaldea/ oc maatte icke komme til deris ferne Land igen før end halffierdesins tiue Aar haffde ende/ som Ieremias haffde propheterit der om || langt tilforn.

* O huilcken iammer oc wselhed maa det vere/ at it gandske Landfolck hen føris oc kommer hen vdi ælendighed/ met deris Børn tiunde oc folck/ der som de haffue ingen bolig/ huss/ herbere eller anden verelse/ men skulle haffue deris omgengelse iblant deris hoffmodige Fiender/ som dem haffue offueruundet/ oc hoss en fremmet Tro/ oc hoss it folck met Fremmede Seder/ huor Hustruen tagis met vold/ fra sin hosbonde/ oc Barnet riffuis oc ryckis fra sin moders bryst/ som wi høre oc spørre/ at det gaar til i vor tid hoss Tyrcken met de fattige Folck/ la met de fattige Christne aff Vnger/ oc vil recke til oss met inden sex oe fyretiue Aar/ effter den lerde Mands Ioannis Hiltensii Prophetie etc. Alligeuel at || det er nu skiult faar vaare Øyen/ oc der gredis end nu huer dag offuer oss/ aff Guds ords tienere/ lige som Christus græd offuer Ierusalem.

* Der nu de vise vdi Chaldea saae den iammer oc ælendighed/ da hulde de icke saa faare/ at den arme oc wsle hob/ skulde vere Guds folck eller den hellige Kirke/ som verden dømmet altid falskelige om Guds folck.

* Her vaar io S. Peders Skib saa gaat som vndertryct oc nid siuncket vdi huer mands mund/ alligeuel at det siuncker aldri. Thi Gud opholder det som hand loed paakende hoss den Støtte der Kongen aff Babylon loed opreyse/ der de tre vise Personer bleffue kaste vdi den gloende offuen etc. oc mange der faare || trode paa Israels Gud/ end ocsaa aff Høffdingerne/ som den tid effter huer andre hulde Regementet/ 43 der vdi Babylon oc siden de Perser oc Meder/ Som Nabogodonosor/ Euildmerodach/ Darius Medus/ Cyrus/ Artaxerxes/ det er/ Assuerus etc.

For det Niende/ om Machabeernis tid

NV ville wi frandelis faa at høre/ huorlunde det gick den hellige Kirke/ vdi de andre fem hundrede Aar/ som vaare de siste/ faar Christi tilkommelse til Verden/ vnder Prestehøffdinge oc vnder de Machabeer/ vdi

Danielis Vger etc.

* Thi der vaar ocsaa stor fare paa ferde/ at Skibet heldede fuld || saare besynderlige/ der den wgudelige Antiochus vaar om borde met dem/ som Daniel tilforn haffde Propheteret om/ Oc er denne Machabeers tid/ som vaar nest faar Christi mandoms Annammelse/ meget lig denne tid som wi nu leffue vdi/ imod vaar herris Christi anden tilkommelse/ som er til Dommen/ saa at wi faa ocsaa aff denne Histori stor trøst oc husualelse/ der faare ville wi den gerne offuerløbe.

* Effter nu at løderne haffde hafft Vinterleye vdi Babylon/ som de vaare hen dreffne vdi haffs nød/ oc det vdi halffierdesins tiue Aar/ da bleffue de vdfriide ved Cyrum Kongen aff Persen/ som haffde offuer vundet de

Babylonier oc ført Monarchien oc Keyserdommen til de Perser oc Meder fra de Chaldeer/ || oc da fore løderne hiem igen til Canaans Land/ det er/ løde Land/ vnder den Første som hed Zorobabel oc vnder den Prestehøffding ved naffn Iosua. Der begynte de da paa ny igen at bøde oc klincke S: Peders Skib/ det er/ de begynte at bygge op igen Staden oc Templen/ effter den ypperste Skibmands/ det er Gud Fadens vilie/ som vilde lade sin Søn fødis oc haffue sin Vandrils oc værilse paa en naffnkundig oc visser Sted/ der faar maatte det lødske Folck komme til deris Land igen/ oc Ierusalem oc templen maatte fornyes igen/ som der tilforne haffde verit en Politie oc en hellig Sæd/ som Esaias det saa kalder/ det er/ en visser oc 44 sande Guds Kircke oc Menighed/ alligeuel at hun end siden effter at hun kom aff Fenxelet/ bleff mere vanskabt oc saa verre vd/|| end hun gjorde mit i sin ælendighed vdi det Babilonske Fenxel/ thi end dog Cyrus Kongen aff Persen loed vdgaa en recess oc befalning/ at Templen oc Staden skulde opbyggis igen/ oc hand gaff dem igen de Kaastelige Kar oc klenødier/ som Nabogodonosor loed tage fra dem aff Templen/ da bleff alligeuel den bygning/ det er/ Templens oc Stadsens opretning forhinderit dem faare vdi thu oc fyretiuue Aar/ fordi at Cyrus haffde rustet sig/ oc førde krig mod de Scyter oc vaar der met forhindret/ ind til saa lenge at der gick en Ny befalning vd ved Darium/ som kom effter Cyrum vdi den Persiske Monarchi/ oc det skede vdi det andet Darii regementis Aar/ oc i det samme aar begyndis Danielis Vger/ det er fire hundrede oc halffemte sinds tiue aar/ || som varede ind til Christum en Første/ det er/ ind til Christus vaar Tredue Aar gammel/ oc begynte sit embede.

* Men huad det vaar for en Seylads/ huad for nød oc wmage de haffde vdi disse fem hundrede Aar/ finder mand klarlige vdi Esræ Nehemiæ oc i de Machabeers bøger. Oc wi som leffue i dag forfare lige saadan forhindrelse paa Guds ords Framgong/ som de forfore oc forsøgte den gong. Ia stor wuillighed/ stor affdragt/ stor had oc affuend/ stor forfølgelse er saa vel nu paa ferde/ som i den tid.

* Disse tho merckelige Propheter Haggeus oc Sacharias hengde hart ved/ hoss Zorobabel oc hoss Iosua oc paaminte oc formanede dem/ at de skulde lade opbygge || Templen oc Staden igen/ men de fordroge det/ dag fra dag/ at det vilde icke fram/ som det skeer ocsaa nu hoss oss/ der mange hande ting maatte vere ydermere beskickedede oc vdrette til gaffns oc til Guds Ære/ oc der veries dog faare/ aff de wgudelige/ saa gick det ocsaa den tid til/ ind til saa lenge at Esras Oc Nehemias komme hiemeffter huer andre vdaff Persen vdi Artaxerxis Kongis tid.

* Disse tho/ der de komme til de andre tho/ da gick det faar sig met Templens oc Stadsens bygning/ Gud vere loffuit til 45 euig tid/ at der findis end nogle vdi Øffrigheds Stat/ vere sig huor faa de kunde vere/ som rettelige oc hiertelige mene Guds sag gaat oc ere deris Lands Herrer til hielp oc tilskyndelse || at promouere oc forfremme Religion til det beste/ oc ere end redbone der til/ oc tage end vndertiden en snibbe op/ aff de wgudelige/ oc snababis met dem/ som disse tho gjorde Esras oc Nehemias oc Folcket met dem/ der de maatte haffue Mureskeen i den ene haand oc Suerdet i den anden haand/ saa lenge til Templen oc Staden vaare fornyede igen/ Saa vil det icke gaa vdaff foruden Kaarsit oc forfølgelse/ huad mand vil haffue fram til Guds Ære/ der faar bliffuer der/ disuerre/ megit til bage staaendis/ som burde at vdrettis. Ingen vil fortørne hin anden der offuer/ vden en ret Esras eller Nehemias findis der iblant at vere/ som taar trolige oc dristelige hugge sin Nese vdi Sten for Gudz Æris skyld. ||

* Her vaare Guds Folck først vnder Prestehøffdingen eller vnder de ypperste Prestes mere end i 300 Aar/ der nest vnder de Asmoneer eller Machabeer mere end i hundrede Aar/ paa det siste vnder de Idumer er/ ind til Herodis tid/ oc til Christi tilkommelsis tid/ icke langt fra it hundrede Aar. Legge disse Aar til sammen/ da haffuer du lxx Daniels vger/ det er/ cccclxxxx. Aar.

* De ypperste Præster vaare tiue i tallet oc alle Aarons Slect/ fra Iosua den første/ ind til Oniam den siste/ som hed Menelaus. Vnder disse Regenter leffuede Guds Folck mere end vdi try hundrede Aar/ som førre er sagt/ oc i den tid førde den Store Alexander Monarchien oc Keyserdommen fra de Perser oc Meder/ til de Græcker/ || effter Daniels Prophetie.

* Men der Alexander vaar død da fulde de aff Syria oc aff Ægypten tit oc offte ind i Iødeland/ oc sloge mange tusinde ihiel.

* Der effter kom Antiochus den blodhund/ vdi den siste ypperste Prestis tid/ som hede Onias Menelaus/ som gjorde hannem hielp oc bistand vdi hans Tyranni oc grumhed. Hand plagede Iødeland/ at det vaar aldrig saa plaget til forn/ 46 hand gjorde try anlaab til Iødeland/ den første ved sig selff/ den anden ved Apolonium/ och den tridie ved Atheneum.

* Thi først gaff hand sig selff ind i Staden oc i Templen/ met plustern/ mord oc blodstyrting/ paa || det aller gruseligste.

* Der nest sende hand Apolonium der ind/ at hand skulde lade/ som hand vilde gøre sit offer der/ Oc der met gjorde hand it stort Mandmord i Iødeland.

* Paa det siste sende hand did/ en Første ved naffn Atheneus/ met streng befalning/ at de skulde annamme oc ved mact holde Hedningernis oc Græckernis Religion i Hierusalem oc i Iødeland/ oc at de

skulde offre oc ede Suinekød/ oc da bleff deris omskerelse dem forbuden vnder deris liffs fortabelse. Her fundis mange/ som vilde langt heller dø/ end forlade deris lødske Religion/ som den Quinde met hendis siu Sønner etc. ||

* Her reysde sig da op de Asmoneer/ det er/ Matathias met sine fem Sønner/ som vaare ludas Machabeus/ Simon/ Ionathas/ Ioannes oc Hircanus/ oc de stridde for Folcket mod den tyranni/ som Antiochus brugede oc loed bruge i lødeland/ Paa det siste leffuede de vnder de Idumeer oc Herodes/ ind til den rette Frelsermand vor Herre Iesus Christus kom til Verden/ sist vdi Daniels vger/ der Keyserdommen vaar førd/ fra de Græcker til de Romere/ ved Keyser Iulium etc.

* Saa førde Gud almectigste S. Peders Skib/ som ieg nu saa kalder/ det er sin Christne Kircke igennem det gamle Testamente fra Patriarckerne oc til Dommerne/ fra Dommerne oc til Kongerne/ fra Kongerne oc til Presterne och || fra dem til Christum/ som er en euige Fader/ en Dommer offuer leffuende oc døde/ en Konge offuer alle Konger/ oc en euige Prest/ ocsaa i dag ved sin Faderlighed holder oss fram/ iblant vore wuenner/ ved sin Dom/ fordømmer vore modstandere/ ved sit Kongedom beskermer oss fra vore Fiender oc holder oss i sit Rige/ och ved sin Prestedom beder for oss/ hoss Gud Faders høyre haand/ at der som wi end helde oc velte/ da siuncke wi dog icke oc ey helder forgaa/ der paa ere wi fuld visse/ des vere Gud loffuit til euig tid Amen. ||

47

Den anden part aff denne bog om det ny Testament

HER til haffue wi hørt/ huorlunde S. Peders Skib der er/ Iesu Christi egen Skib/ den hellige Kircke er foruaret aff Gud/ det gandske gamle Testamentis tid/ vdi fire tusinde Aar til land och vand/ fra første Verdsens begyndelse oc ind til enden paa det gamle Testamente.

* Som fra Adam oc til Noe hen ved tusinde Aar/ der hun huilede sig vdi den første Foriættelse om || Quindens velsignede Sæd.

Fra Noe oc til Abraham ved andre tusinde Aar/ der hun i meddel tid/ vaar vdi Arcken oc kastis hid oc did/ i stor fare. Fra Abraham oc til Iacob vdi thu hundrede Aar der hun vandredde nu i Canaans Land/ nu i Egypti Land.

* Fra Iacob oc til Mose/ vdi andre thu hundrede Aar/ der hun fant en haffn i Egypten oc Ioseph der faar sig/ huilcken haffn der bleff wrolig paa det siste.

* Fra Mose oc til Iosue vdi fyretieue Aar/ der hun vandrede vdi Ørcken.

* Fra Iosue oc til Dommerne/ vdi it hundrede Aar/ der hun || fant en haffn i Canaans Land/ effter at Hedninge vaare vddreffne faar hendis Ansigt.

* Fra Dommerne oc til Kongerne vdi trehundrede Aar/der hun bleff offuer falden aff de omliggendis land.

* Fra Kongerne oc til de ypperste Præster vdi fem hundrede Aar/ der hun maatte hen vdi det Assyrieske oc siden hen i det Babylonske fenxel.

* Fra de ypperste Præster oc fra de Machabeer ind til Christum/ vdi andre fem hundrede Aar/ der hun kom igen til Canaans land alligeuel at hun fik mindre rolighed der/ end tilforne.

* Dette/ siger ieg/ haffue wi || hørt huorlunde hun er plaget/ vdi de Keyserdomme paa det siste/ først aff de Chaldeer vdi Babylon/ saa aff de Perser oc Meder/ paa det siste aff 48 de Græcker/ Antiocho oc andre/ dog saa at hun bleff foruaret aff Gud/ at hun bleff ved oc icke forgick eller bleff til inted/ Heluedis porte kunde icke bliffue hende formectige/ som de icke end helder bliffue nu i denne siste tid/ imod Verdsens ende/ det skal inted lykkes hendis wuennere mod hende/ de bliffue endelige forderffuede.

* Nu følger her effter huad den hellige Kirke er vederfaret i det ny Testament oc i det Romske Keyserdom/ Sandelige/ huad der bleff glemte aff Tyranni oc grumhed/ i det gamle Testamente oc i de andre

Keyserdomme/ det vederliggis || hende offuer flødelige nock i det Ny Testament.

* Her haffde hun ventit sig bedre lycke oc framgong ind til Verdsens ende/ effterdi Christus vaar nu selff kommen/ oc haffde omvent det gamle Testamentis offer oc skick/ til det Ny Testamentis skick oc det stadfestet met de thu høyuerdige Sacramente/ daaben oc hans hellige Naduere/ Men dis bedre det gick hende met/ paa denne side/ disuerre gick det hende paa den anden side vnder Kaarssit oc forfølgelse/ vnder Dieffuelens oc/ Verdsens mord oc løgen/ som hende lider icke end meget vel paa denne dag i den maade/ det maa vere kerd oc klaget faar hannem aleniste/ som kand oc vil snarlige gøre en god ende der paa ved Domme dag. ||

* Det ny Testamentis tid oc Aar her til/ ere tusinde fem hundrede/ halfftre die sinds tiue oc try paa dette Aar/ som wi lige saa tele/ Oc vaar begyndelsen til disse Aar/ end nu en part/ aff de halfffierdesinds tiue Danielis vger/ som ind til Clristum en Første/ som bleff ihiel slagen i den siste Danielis vge/ oc mit i samme vge ophørde Lowen/ det er saa at forstaa/ at Christus Iesus sad selff ved styret i S: Peders Skib/ det er hand styrde personlig selff sin Christelige Kircke vdi sin ærefulde manddom/ met sin lerdom oc vnderlige gerninger/ i try samfelde Aar/ och først i det fierde Aar døde hand paa Kaarssens Galie for vore Synders skyld/ oc strax i det samme Aar lagde Apostlerne Mosi oc det gamle Testamentis Low oc skick || vdaff som vaare ekon figurer til Christi embede oc Testament/ som mand maa lesse i Apostlernis gerninger.

49

* End dog at Christus predickede icke vden i tre Aar/ saa forlod hand alligeuel aldri sin kircke huercken tilforn eller siden. Christus vaar den klippe vdi Ørcken/ der gaff Vand aff sig/ oc Esaias siger aff Christi mund saa/ leg bar hende/ oc ieg vil framdels bære hende. Christus siger selff: leg vil icke forlade eder at i skulle vere Faderløsebørn leg vil vere hoss eder ind til Verdsens ende.

* Men i disse try aar sancker Christus sin Kircke til sammen igen som vaar adspred vdaff de wgudelige Pharisæer/ Sadducæer/ Essæer oc aff andre Secter/ oc renser hende || igen met sin sande och Christelige Lerdom aff den Pharisaiske surdey/ som hun oc saa i dag rensis aff den Papistiske vildfarelse oc bedrageri etc.

* Huad Christus nu lerde oc gjorde met sine Discipler i de try Aar findis vdi de Euangeliske Historier/ som bare vidnisbyrd om hans Lerdom/ miracler/ død oc opstandelse etc.

*Der til met/ huad der er skeet met den hellige Kircke strax effter hans opfarelse til Himmelen finder mand i Apostlernis gerninger/ oc huad lycke hun haffde vnder Anna/ Caipha/ Pilato och Herode/ i det hun effterfulde Christum. Lige som Herodes loed hals hugge S: Hans Baptist/ och som løderne vilde sla Lazarum ihiel/ der Christus haffde opreyst hannem || aff døde saa stenede de S: Staffen ihiel oc S: Iacob maatte bucke for Herodis suerd/ der S: Peder nøye vndkom paa den tid/ och mange andre met dem lidde somme døden/ oc somme anden forfølgelse/ spaat/ armod/ slag/ oc atspredelse effter S: Staffens død.

* Dette skede alt met det første/ effter at Christus vaar opfaren/ oc vaar ekon en begyndelse til mere ont/ oc saa gaat som leeg/ ind til Keyser Nero loed huæde sit Suerd til det Christne blod/ der vnder bleff S. Pouel/ der bleff S. Peder kaarsfest/ Oc her skal mand først begynde at tæle trehundrede Aar/ vdi huilcke den hellige Christelige Kirke bleff forfuld/ Pint oc plaget aff de Romske Keysere oc Tyranner. ||

50

For det andet om Tyrannernis tid

SAa haffue wi nu hørt aff Guds naade/ huorlunde den hellige Kirke er beuarit først i det nye Testament/ der vor Herre Iesus Christus selff sad ved Styret/ i S. Peders Skib/ met hans forklarede Manddom/ som hand tog aff lomfru Maria etc. Der faar ville wi nu see den samme Christelige Kirkis framgong i det Ny Testament/ huorlunde hun haffuer vandrit vde fra Herren/ som Paulus siger/ i denne Verden oc i det Romske Keyserdom/ saa at hun bleff sig altid selff liig i Kaarssit oc forfølgelse. Hun lidde meget ont i de andre Keyserdomme til forn/ som før er sagt/|| men det kom icke her ved/ Her maatte hun drage den røde Kiortel paa/ thi det kaastede blod/ dog kom hun end her offuer met/ aff Guds Naade/ Hand vere der faar loffuit oc Ærit til euig tid. Amen.

* Paa det/ at mand kand disbedre mercke/ huad her effterfølger/ skal der giffuis act paa/ at det Ny Testamentis tid/ ind til denne vor tid/ som wi nu leffue vdi/ skiffits bequemmeligst vdi fire parter.

* Den første part er Christi tid oc alder/ paa hans Manddoms vegne/ her paa lorden.

* Den anden er Tirannernis tid/ ved tryhundrede Aar.

* Den tredie er Kiaternis tid/|| ved andre try hundrede Aar.

* Den Fierde er Pawernis tid aff Rom ved Ni hundrede Aar/ ind til vor tid/ saa at denne tid kand vere den Femte part/ aff det Ny Testament/ oc maa kaldis Euangelii fornyelsis tid/ i disse siste dage mod Dommen/ som Christus propheterede der om oc sagde.

* Oc skal dette rigis Euangelium predickes vd offuer den gandske Verden/ alle Folck til it Vidnesbyrd/ oc da skal enden komme. Her til brugede Gud den salige Martino Luthero/ Det er gruseligt faar de wgudelige/ at det skal prædickis dem til it Vidnesbyrd/ som skal siden strax paa domme dag bære 51 vidne offuer deris wgudelighed/ at de vaare forherdede och || vilde icke tro.

* Saa er nu den Hellige Kircke først foruaret aff wor Herre Christo selff/ som leffuede her paa lorden i try oc tredue Aar/ Der nest antuordede hand sine Apostler hende/ oc de hulde hende framdels ved heffd oc mact/ ind til det andet oc hundrede Aar/ effter Christi fødsel/ det er/ til det andet aar vdi Keyser Traiani Regement. Thi da døde S: Hans Euangelist/ som leffuede lengst aff alle Apostler/ oc hand screff de siste bøger i Bibelen findis. Oc da ophørde mirackeler oc den første Kirckis tid/ som kaldedis Primitiua Ecclesia.

* Lige som nu Christus bleff fristet aff Dieffuelen første gong met Sten/ at vende om til || brød/ saa bleff ocsaa hans brud den hellige Kircke hannem liig i det stycke oc i den Fristelse/ i det ath hun bleff tryct vnder Kaarssit i try hundrede aar/ aff Dieffuelens limmer/ som vaare Tyranner/ oc det met Suerd/ hunger oc bester.

* Oc alligeuel den Christne hob leffuede i disse tryhundrede aar/ vnder fem oc tredue Romske Keyser/ saa bleffue dog de fattige Christne allermost plagede oc foriagede/ forfulde oc ihieslagne aff disse thi effterfølgendis Tyranner/ Oc vaar samme forfølgelse saa stor och saa grum/ at det er inted vden leeg met den forfølgelse/ som er vdi Tydskland/ mod Guds ord paa denne tid/ om den lignes ved disse Tyranners forfølgelser. ||

* Den første Staarm och hellige Kirckis forfølgere vaar vnder Keyser Nero/ som vaar den siette Keyser Nero/ oc da vaar der sæt en Skaw offuen ved S: Peders Skib/ saa at det vaar nu fulder met Christet Folck/ det er/ den christelige Kircke vaar da formerit met det hedntske Folck/ som trode paa Christum Iesum vdi Grecke land/ Valland/ i Rom etc.

* Denne Nero vaar en grum Tyran/ som myrde sin egen Moder/ oc gjorde mange skendelige oc whørsomme Gerninger/ som vaare mere aff dieffuelen selff/ end aff Keyser Nero/ som aff it Menniske. Eblant andre dieffuelsens gerninger hand 52 gjorde/ da forfulde hand de Christne vdi siu Aar/ Den tid Vespasianus met sinSøn Tito lagde || lødeland øde/ Da loed ocsaa Nero halshugge S. Pouel/ oc kaarsfeste S. Peder/ siden slo den Tyran sig selff ihiel. Sku mig her huilcken rød Kiortel hand førde hende vdi/ oc huorlunde hand foer aff sted met hende/ saa at hand fick it ret Skalcke naffn der aff/ som end nu i dag brugis. Den er en ret Nero/ siger mand/ det er saa meget sagt/ det er en Skalck/ oc naar mand kand icke nock sige aff en Tyran oc Skalck i it Land/ da siger mand at hand er Nerone Neronior/ det er/ hand er verre oc grummere/ ocgør gruseligere Gerninger end Nero gjorde/ Gud giffuit at der aldri skulde findis nogle aff hans Børn flere ehur krafftig at Dieffuelen er i de vantro Børn/ oc gør sine gerninger i dem oc ved dem. ||

* Den anden Staarm och forfølgelse vaar vnder den elløffte Keyser Domitiano/ vdaff hues befalning S. Hans Euangelist bleff forsent til den Øe Pathmos. Denne Flusmecker bleff ihiel slagen vdi sit Pallatz aff dem som haffde besoret sig mod hannem. Det faar saadan ende met Tyranner/ naar de haffue lengst forfuld vor Herre Christum/ hans ord/ Kirske/ Religion oc Tienere/ De vdstyrte blod/ de mue lade deris blod til igen/ oc det vaar end da gaat for dem/ om det maatte der met vere giort/ den euige heluedis ild ere de der effter fuld visse paa/ saa mange/ som sig icke rette oc bedre.

* Den tredie staarm vaar vnder Traiano. De tho første forfølgese skede vdi det første hundrede || Aar/ hen ved halffiersinds tiue Aar/ effter Christi opfarelse til Himmels/ Men disse fire/ som følge nu her effter skede vdi det andet hundrede Aar/ effter Christi opfarelse. Vnder denne Traiano bleff S. hans Euangelist hiem kaldet igen aff den Øe Pathmos/ oc døde vdi denne Keysers regementis andet Aar/ som vaar i det hundrede oc tiuende Aar effter Christi fødsel. Oc strax effter hans død/ bleffue der gjorde tre suaare anløb til den hellige Christelige Kirke/ saa at de vilde strax haffue skudet S. Peders Skib i senck.

53

* Den første vaar Suerdet/ som bleff io skarpere oc skarpere der imod.

* Den anden vaar de Romske Biscopers (thi mand viste icke end da aff Paffuer at sige paa den tid) ny traditioner || oc paafund/ som de besuarede det met/ som met Viiduand/ fyretiuue dags faste/ Chrissme/ plet i houedet etc. Huilcket den hellige Augustinus siden vdi sin tid klager vdoffuer.

* Den tredie vaar den Kettens Montani vildfarelse/ Her giffue huer act paa/ om det icke ocsaa i vor tid er plaffuit met lige saadanne try anløb/ først met Paffuernis paafund oc traditioner/ der nest met Tyranners Suerd oc forfølgelse oc end ocsaa der hoss/ met Gendøberis vildfarelse/ saa at det maa nu saa vel vdi sin alderdom oc siste tid lide alle honde/ som vdi den tid. S. Ignatius bleff vnder denne Tyran/ hen dømt til at kastis faar bester oc grumme Diur vdi Antiochia der som hand vaar en biscop.

* Den fierde Staarm vaar || vnder den Keysere oc Tyran Seuero/ vnder hannem bleff Leonides Origenis fader met mange andre Martyrizerede oc drebte/Hand døde aff Podal etc.

* Den femte Staarm och forfølgelse vaar vnder Maximino/ oc her miste disse Fromme Biscoper Pontianus oc Anterus deris lifff/ oc denne Tyran bleff ihieslagen vdi hans Pawlun.

* Den siette Staarm vaar vnder den blodhund Keyser Decio/ oc bleffue fult Martyres tagne aff dage/ besynderlige/ Sixtus en Romske biscop/ S. Laurentius de Fattiges forstandere i Rom/ Fabianus/ Agatha/ Apolonia oc andre/ Denne Tyran bleff drucknet. ||

* Den siuende Staarm vaar vnder Keyser Vibio/ Hostilio Gallo/ Vdi hans første Aar/ døde Origenes/ och bleff denne Tyran met sin Søn Volusiano ihieslagne.

* Den ottende Staarm vaar vnder Valeriano/ vdi det tredie hundrede Aar/ her bleffue disse Biscoper Lucius/ Stephanus/ Martinus drebte/ oc denne Tyrann bleff Kong Saporis aff Persen/ fodskammel/ naar hand vilde stige paa sin hest/ eller aff.

54

* See mig her til huad den hellige Kirske haffuer lidt vnder disse Tiranner/ dog leffuer hun end nu/ oc de haffue deris løn borte. ||

* Den Niende Staarm vaar vnder Aureliano/ som bleff ihieslagen aff sine egne Tienere. Vdi saa maade fare de blodige nid til Heluede/ som hine Slactere.

* Den tiende vaar vnder Diocletiano som varede vdi ti samfelde aar/ oc her bleffue søtten tusinde Martyres Krunede i en Maaned/ Denne Tyran slaa sig self ihiel oc tog saa hen effter de andre.

* Saa haffue wi nu hørt begyndelsen aff det ny Testamente/ och den hellige Kirckis ferd oc lycke vdi de første try hundrede aar/ effter Christi fødsel/ der som hun haffde den røde Kiortel paa/ som vaar døbt oc faruet vdi hendis lams och brudgoms blod/ den tid de wgudelige Tyranner lagde dem effter/ oc vilde besegle til/ det salige Guds || ord/ met deris velde oc pine/ som Pilatus beseglede Christi graff til/ at hand aldri skulde opstaa igen aff døde. Om disse indsegle kand mand lesse vdi S: Hans Euangelistes obenbarelsis bog/ fra det fierde Capitel oc ind til det ottende/ oc der til met de ni Eusebii bøger vdi Kirskens Historier. ||

Om Ketternis tid.

NV følge her effter de andre try hundrede Aar/ ind til Pauens oc til Mahumeths tid/ Oc i disse try hundrede Aar/ bleff der støt i de siu Basuner/ som S. Hans scriffuer om i sin obenbarelsis bog/ fra det ottende Capitt: oc ind til det trettende/ det er/ Hine mange Kettere/ som lagde den hellige Scrifft vrangelige vd/ effter deris løgen oc falske mening/ saa at S: Peders skib/ der det haffde verit i den haffsuelfff/ vnder de thi suare Staarm/ maatte nu støde paa disse klipper/ Det er/ den hellige Kirske/ som vaar til forn ilde plaffuit aff thi grumme Tyranner/ bleff nu forstyret vdaff 55 mange Rettere/ saa at hun lidde her den anden fristelse effter vor herre Iesum Chrishim der Satan førde Scrifften mod hannem || dog i styckeuerck aleniste oc her haffde hun sin huide kiortel paa etc. Thi dette er Satans seduane/ at hand først grummelige offuer falder den Christelige Kirske/ met mord oc manddrab/ siden der effter met smigger oc løgen/ paa det siste met baade dele til sammen. Saa vederfaris oc den lille Christi hob det samme/ først vnder de siu Indsegle aff Tyranner/ der nest vnder de siu basuner aff kettere/ paa det siste vnder de siu Skaale aff den Antichrist Paffuen/ oc aff Mahumet/ dog bliffuer den arme ringe hob alligeuel ved/ oc bier oc foruenter en bedre lycke/ den feyler dem icke paa det siste vdi Himmelen/ der som de bliffue en euig Kirske oc endelige beuarede fra alle saadanne Bylier/ Staarm oc Anlaab.

* Saa ville wi nu giffue oss til || disse try hundrede Aar/ oc her see den hellige Kirskis lycke/ fare oc

fristelser/ at Gud kand faa disydermere sin loff der faar/ ath hand foruarer sin kircke stedtze oc altid.

* Der nu den siste Tyran/ aff de thi/ Diocletianus Keyser vaar død/ sist i de try første hundrede Aar/ da kom effter hannem i Regementet en drabelig from Keyser/ den Store Constantinus/ som styrde oc regerede det Romske Keyserdom vdi tredue Aar/ en merckelig lerd oc god Første/ vel optuctet i bogelige kunster oc gode Seder/ la vdi al Gudfryctighed oc dydelighed/ Oc der hand vaar omuent til Christum/ skickede hand alting til Veye oc i law igen/ til fred oc enighed i Religion/ som til forn vnder de thi Guds ords forfølgere vaar forstyret oc fordempet. Saa || at S.Peders Skib bleff saa bød oc ferdet igen/ at alt det fremgangende onde bleff forglemt/ som det skeer naar en god afften kommer effter en ond dag/ Oc it varmt Solskin effter mange mørcke oc regenuordne dage/ Saa kommer dog Gud igen (som hand kom Noe ihw vdi Arcken) oc giffuer en gledelig Stund/ der som wi kunde ekon giffue act der paa.

* Denne Keyser loed besckice alle vide vegne/ vdi sit gantske Keyserdom den rette Guds dyrckelse vdi vor Herre Iesu 56 Christo/ och at det hellige Euangelium bleff predicket rent oc klart/ oc at Guds ords Tienere komme til deris heder/ oc til en god vnderholding igen/ Oc at de affgudiske templer oc dyrckelse bleffue nedslagne oc ødelagde. Oc i deris || sted gode Christne kircker oc templer opbygde igen.

* Men her er ingen languarende glede i dette liff/ thi hun omuendis snarlige til graad oc sorg/ Gud giffue oss naade/ ath wi kunde det acte vdi denne naadelige tid/ Oc tage tiden vare/ bedre end wi gøre etc. paa det/ at den wendelig tid i gleden maatte snart komme:

* Thi Arrius en Prestmand vdi Alexandria spille den glede igen Oc forstyrede den gandske Christelige Kircke vdi Greckeland/ tuert oc endelangs oc bleff en Hoffuitketter først i disse try hundrede Aar/ i det at hand sette sig op mod sin Biscop/ oc fornictede Christi Guddom/ oc støtte saa i den første Basune/ aff den Sted i S: hansi Euangelio. Faderen || er yppermer end ieg/ Der bleff da hagel oc ild/ oc blod der iblant menget oc sent ned paa lorden/ oc den tredie part aff Træene bleff opbrent oc alt grønt Gress forbrent/ saa at der vaare vdi den gandske Christelige Kirke icke flere end disse tho Biscoper/ Alexander oc Athanasius/ som stode imod Arrio den Hoffuit ketter.

* Denne Constantinus loed forsamle til Concilium i den Stad Nicea/ vdi Greckeland/ tryhundrede oc atten lerde mend/ Biscoper oc andre om Arrii Lerdømme paa/ oc om det ord/ [x][x][x][x][x][x][x][x]. Oc da lod hand Arrium foruise vdaff Keyserdommet. Men Constantius Constantini Søn loed hannem hente hiem igen oc fordagtinget hans vildfarelse oc Ketteri. Saa mue der alt vere || fem i it huss mod huer andre/ som Christus siger/ Sønnen mod Faderen etc. som denne Constantius vaar imod hans fromme Fader Constantinum.

* Effter denne Constantinum kom den forløbne Christen Iulianus oc bleff Keyser vdi en ond tid/ Oc haffde sig mod de fattige Christne først som en Ræff oc stiden som en Vlf. Thi først brugede hand tredskhed oc surfittighed/ i det/ at hand loed alle Scholer komme paa fode igen/ oc loed det sig 57 saa ansee/ lige som i Constantini tid/ Men strax der effter brugede hand sin Grumhed och loed hente alle framuoexne personer aff Scholerne oc skickede dem hen i Krii oc aarloff/ Oc scseff saa til alle steder at de skulde forlegge deris Tienere som predickede dem Gudz ||ord faare/ Huilcket mange falske Christne skulde vel ocsaa i dag vere rede til ihuor hellige de siunis vnder it falsk skin oc it bøckelers hierte/ vaare ekon Aarloff giffuit/ oc deris Suerd vaare dragit/ da laa straxvort hoffuit i gressit. Wi omgaas met dem/ wi ede oc dricke met dem/ predicke faar dem etc. Saa gaar det nu/ saa gick det den tid til.

* Denne Iulianus stod met de Arrianer lige som Papisterne haffue bistand aff de wgudelige/ i denne tid/ oc hand forfulde de Christne oc kaldede dem spaattelige Galileer/ fordi at vor Herre Christus som de dyrckede/ vaar opfødt i Nazareth vdi Galilee Land/ la hand loed søge offuer den gandske Verden/ effter S. Athanasium Biscop/ oc vilde haffue død paa hannem/ dog bleff hand || vnderlige nock beuaret baade til land oc vand/ Oc kom end hiem til sin Faar igen/ som hand end ocsaa trøstede dem/ der hand foer fra dem/ met disse ord/ Mine Børnlille verer Trøstige/ det er eckon it taag/ oc gaar snart vdoffuer/ oc ieg skal komme til eder igen.

* Strax effter Arrius haffde faaet en slem død/ begynte hans tuende Discipler at forstyre den hellige Kirske/ Den ene ved naffn/ Eunomius/ Den anden Macedonius ind til Iouiniani Keysers tid/ oc saa forløb sig det første hundrede Aar aff disse try Hundrede aar.

* Thi Iouinianus bleff keyst til Keyser/ Guds Aar try hundrede tresinds tiue oc sex/ der Iulianus vaar stungen i strid/ oc sprette blodet || aff sit saar op mod Himmelen oc gaff sig tabt met disse Ord/ Vicisti tandem Galilæe/ Du Galileyske mand haffuer dog vundet/ Saa pleyde hand at kalde vor Herre Christum. la hand vinder lige saa i dag alle falske Christne oc Guds ords forfølgere vdoffuer/ de faa at giffue sig tabt/ spaatte oc styrte/ naar de kunde icke lengere forfremme deris onde vilie/ och tyranni mod de fattige Christne/ 58 Faa Tyranner aff det slag fare fra detis bleseng til heluede/ men faa gerne en wdød aff Verden/ som ocsaa mange bede dem ont etc.

Denne Iouinianus vilde icke før annamme Regementit/ før end den gandske Hær loed sig omuende til Christum som haffde verit wgudelig met/ oc vnder den wgudelig || Tyran oc blodhund Iuliano. Huad/ sagde

hand/ skal ieg vere Keyser offuer en hob Paganer oc wchristne/ effterdi at ieg er selff aff Guds naade en Christen? O huilcket Førsteligt Hierte/ oc huilcke førstelige ord/ som ere io verde at effterfølgis/ aff huer Christen Første/ som haffuer Mange wgudelige vndersaatte baade i sit Raad oc vden faare. Det skicker sig saa vel vdi Guds ansict/ at huor som en Christen oc gudfryctig Første er/ der kunde ocsaa findis it Christeligt oc Gudfryctigt raad oc Christelige oc Gudfryctige Regenter oc vndersaatte i lands regementit. Ellers kand en Christen første icke meget vdrette til gaffns oc til Guds Ære/ der som de ere wgudelige oc frauillige/ som skulle hielpe hannem at styre oc regere land oc rige etc. ||

HEr begynte atter igen den Christne hob/ at rette sig op oc fick it haab/ at det maatte end da bliffue gaat. Men i denne Verden er inted fast oc vist/ det mand kand forlade sig til. Denne Iouenianus bleff icke vden siu Maaneder i Regementit/ oc døde vdi it ny kalkit herberig aff kalck oc stanck i en Stad ved naffn Dadastana.

* Den tredie fra hannem ved naffn Valentinianus vaar ocsaa en Christen Keysere. Mand siger at det skal tilige krøge/ en god kraag skal vorde/ det findis ocsaa sant at vere vdi denne Valentiniano.

* Thi der hand vaar end da vdi tieniste met den wgudelige Iuliano/ gaff hand en affgudiske Prest/|| som stencte Viid vand paa hannem/ en kind hest/ strax i Kirske dørren oc sagde. Hui stencker du skarn paa mig? leg bliffuer mere skiden der aff end ren/ det vaar oc i sandhed saa.

59

* Men hand tog en anden til sig i Regementit som hed Valens oc vaar hans Broder/ hand vaar en Arrianer/ oc der faar vaar hand de Christne saare hadsk oc forfulde dem paa det høyiste/ som den histori om de Edessener vel vduiser/ der hand gaff sin Slaatsherre en kindhest/ oc en grum befaling der hoss at alle Christne vdi den gandske Stad skulde anden dag ihielslaas i Kirsken/ Men det bleff aff Guds naade affuent ved samme Slaats Herris snilde raad etc. Tyrannen fick sin fortiente løn. ||

* Thi der hand icke torde saa ilde fare met de fattige Christne/ som hand gerne vilde den stund hans broder Keyser Valentinianus leffde met hannem/ oc hand bleff effter hans død saa megit hadskere/ mod dem vdi try samfelde Aar/ bleff hand først faargiort aff de Gother/ oc siden opbrent vdi it armt hiurde huss. Sic transit gloria mundi. Saadan ende faar det met denne verdsens praal oc wgudelige væsen.

* Vdi denne tid vaar S. Augustinus it vnct Menniske/ oc lidet tilforne leffuede disse effterscreffne Patres Basilius/ Epiphanius/ Ambrosius/ Cirylius/ Nazianzenus oc vaare Biscoper oc screffue gode bøger huer i sin Sted/ som hand bode.

* Oc de haffde disse Rettere || Fotinum/ Iouinianum oc Vigilantium at dragis met/ Oc da vaar det Concilium til Constantinopel mod Macedonium oc Eudoxum/ som de haffde ocsaa at dragis met.

* Oc der nu Damasus Paffuen i Rom/ met sine effterkommere/ ginge frem met deris wgudelige Ceremonier/ Menniskens paafund och skick/ da bleff Rom forstyret och forderffuit aff de Gother/ oc det aff Guds synderlig dom och tilladelse/ Thi naar det vil icke andet vere/ da faar hand selff/ at slaa der iblant etc.

* Vdi saa maade bleff da Keyser Valens Tyranni oc grumhed/ oc den gandske Staarm nidlagt ved de Gother/ som det gerne skeer/ ath naar de Christne haffue engen redning heller vndsetning hoss Mennisken/|| da pleger Gud at sende fiende offuer fiende/ oc faar dem at ryckis til sammen/ saa at de Christne vndkomme da deris forfølgelse/ oc bliffue 60 reddede/ Som Gud fride Daudid ved den Suend der kom rendende til Kong Saul/ oc gaff hannem til kende/ at de Philisteer vaare indfaldne i Landet/ der maatte hand lade Daudid fare/ som hand haffde faar sine øyen/ oc giffue sig mod de Philisteer oc bleff siden met sin Søn Ionatha slagen i strid/ och Daudid bleff Konge effter hannem. Saa kaster Gud bladet om ocsaa paa denne dag/ tencke sig der effter/ huo som der ligger mact paa/ Gud siunis at soffue ved de Potentaters Tyranni oc grumhed. Men den soffuer icke/ oc icke end heller slummer som beuarer Israel. Soffuer hand end da soffuer hand icke offuer || sig fordi.

Nu følger Gratianus herness/ en gudfryctige Keyser/ oc effter hannem kom Theodosius Magnus Keysere/ en offuer maade from Første. Vdi hans tredie aar/ bleff S. Augustinus døbt/ som til forn vaar en Arrianer vdi tredue aar/ oc siden bleff en Christelig Strismand mod mange Kettere/ som hans thi bøger vel vduise/ besynderlige den anden siette och siuende/ som hand forfølger de Arrianer/ Manickeer/ Donatister/ Pelagium oc andre vdi/ som en ret Guds mand/ der til kaldet aff Gud/ oc kunde icke trettis der ved/ som ocsaa den fromme Guds mand Lutherus i vor tid lagde sig veldelige mod det ganske paffuedome. ||

* S. Augustinus haffde mettienere faar sig/ Ambrosium oc effter sig Hieronymum oc Gregorium Nazianzenum/ oc deris lerdom er bemenget met Ceremonier/ oc fremmede meninger/ som de Paffuer i Rom haffde besmittet den hellige Scrifft met/ oc vaare nu komne i brug oc vane/ før end disse Patres begynte at scriffue/ saa at mand skal lesse deris scrifft met en ret paaactelse/ huad ret oc huad icke ret er. Dog er S. Augustinus den ypperste oc beste iblant dem alle oc en krone faar de hellige Patres i dette Ny Testament/ som Kong Daudid vaar faar alle Propheter i det gamle Testament en krone etc.

* Disse tider vaare ved fire hundrede Aar/ effter Christi fødsel. ||

* Denne Keyser Theodosius vaar det hellige Euangelii Sandheds beskermere/ oc beskickedede alting vel/ vden det ene stycke/ at for hand vaar snar troendis/ naar mand klagede noget faar hannem/ da slo hand der offuer een tid/ tolff tusinde mend ihiel vdi den stad Thessalonica/ huor faar hand bleff i bande sæt oc haardelige til talet vdaff S. Ambrosio/ som vaar Biscop i Mediolan/ oc siden igen affløst/ effter at han gjorde Poenitentz oc det fortrød etc.

* Dette altsamen skede vdi det andet/ aff disse try hundrede Aar/ vdi den hellige Kirske/ oc da bleffue fult Synodi huldne mod adskelige Kettere. Oc i det siste hundrede Aar vaare disse Keysere Arcadius/ oc Honorius oc paa det siste || den martyr S. Moritz/ ind til at Keyser Phocas fick regementit/ och Paffuedommet begyntis for aluore.

* Saa ere disse try hundrede Aar framdragne/ effter de andre try hundrede/ vdi det ny Testamente/ Loffuit vere Gud almectigste/ som haffuer huldet sin Kirke ved mact/ met den lycke/ som hende peger at følge/ vdi fire tusinde oc sexhundrede Aar/ ind til denne Keyser Focas fik Regementit i Romer Rige. Men nu gaar hendis onde dage ind til fulde De fyretieue Aar i Ørcken/ det Assyriaske oc Babyloniske fenxel/

Antiochi grumhed/ Tyrannernis oc Ketternis tid komme

inted ved det som her nu effterfølger etc. ||

Om Pauffuedommet.

* Ingen aff eder veed ey nu min forsæt huor faar/ ieg dette predicker oc scriffuer/ som er/ at ieg vil beuse det i sandhed saa at vere/ at S. Peders Skib er icke end nu siunctet/ end dog at det haffuer tit oc offte verit i voffue oc fare/ vnder Staarm oc bylier i haffuit/ oc at ieg vil mand skal forstaa ved S. Peders Skib/ den hellige almindelige Christelige Kirke fra første Verdens begyndelse/ oc ind til Verden faar ende/ som vaar først i det gamle Testamente/ der Adam/ Noe/ Abraham/ Isaac/ Iacob/ Ioseph/ Mose/ Iosue/ Dommerne/ Kongerne/ Propheterne/ Prestehøffdinge och de Machabeer/ 62 haffde befalning offuer Guds Folck. Der nest i det Ny Testamente/ der || Ioannes Baptista/ Christus selff/ Apostlerne/ oc siden de hellige Fedre/ vdi Tyranners oc Ketteris tid/ ind til de sexhundrede Aar i dette ny Testamente finge ende/ Nu følge her effter de ni Hundrede Aar ind til denne tid/ som wi nu leffue vdi/ End dog det staar aldri til at scriffue/ huor ynckelige oc huor iammerlige Guds vduolde ere plaffuede/ oc den hellige Christelige kircke fortryct/ oc ødelagd i Papisteri/ vnder de Romske Paffuer/ i disse ni hundrede Aar/ dog maa det icke stoppis ned/ men talis oc scriffuis/ siungis oc siges euige oc altid/ saa meget som mueligt er/ paa det/ mand kand vide/ huor grundsuppen vaar aff alt det onde/ som hun haffuer lidt fra verdzens begyndelse/ oc at mand kand ocsaa see Guds heffn offuer den Romske Kirske/ oc hendis || anhengere/ paa denne dag/ som vil ocsaa vare til Domme dag/ Thi at ni hundrede Aars forfølgelse/ vil icke straffis vdi en kort tid/ men som hun haffuer varit lenge/ saa vil ocsaa straffen vare lenge/ oc som den Christelige Kirske vaar plat ødelagd vnder den Romske Kirske/ saa leggis nu den Romske kircke øde/ oc den rette Christelige Kirske befries io mere oc mere/ dag fra dag saa at bladet er omkast/ Oc riset brendis nu op/ oc Børnene løbe oc lege/ des vere Gud loffuit til Euig tid Amen.

* S. Peders Skib kom til Valland som det haffde end verit tilforne vdi S. Pouels tid/ oc vaar da bedre met faret den tid deris Tro i Rom bleff forkyndet vdoffuer den gandske Verden/ som S. Pouil scriffuer || til dem i det første Capitel/ Men nu kom det vdi en ond haffn oc ret i wtid/ Thi det bleff opdraget paa det tørre/ oc saa gaat som skild at/ huer naffle der vaar vdi fra anden/ saa at det hengde icke mere sammen end it gammelt vrag/ som ligger skild at/ stycke fra stycke/ der alt det andet er borte/ Ia haffde icke vor Herre Christus sagt/ leg vil vere hoss eder ind til Verdens ende/ oc en anden sted/ leg vil beuse hende al sandhed/ da haffde det aldellis forfarit/ at der haffde aldri bleffuit it splinder igen der aff/ saa vaar hun met faret/ den hertens Christi brud/ vor Aandelige moder/ den hellige Christelige Kirske/ oc ned suncken i 63 Menniskens lerdøm oc vnder deris vold oc Tyranni vdi disse ni hundrede Aar/ som deris egne bøger klarlige nock vduise/ at det er || verd at græde blod der faar huo det kunde gøre.

* De Romske Paffuer behulde it stycke vdi deris Fenxel/ det andet fick Tyrcken bort. Lige som de thi Slecter aff Israels børn bleffue henførde vdi Assyrien/ oc Iuda Slect hen til Babylonien i Fenxel/ saa bleff denne vestre part aff den hellige Kirke henført vnder Paffuedommet/ oc strax tiue Aar der effter/ bleff den Østre part/ vnder Tyrcken/ i thu saa grumme Fenxel som hun aldri haffde verit vdi tilforne.

* Wi hørde til forne/ at den tid Mauritius vaar i hiel slagen/ oc der rant melck oc blod til hobe/ vdaff hans legem/ da forhuerffuede den Paffue Bonifacius den tredie aff det naffn/ at Herredømmet oc Herligheden || aff

den hellige Christelige Kirke skulde bliffue vdi Rom/ her haffue wi begyndelsen/ til alt det onde/ her følger effter/ Thi da maatte icke Christus vere hoffuid eller Regentzmand lengere for sin Christelige Kirke/ men Paffuen i Rom skulde da vere hendis hoffuid i Dieffuels naffn oc i onde maade/ til hendis wbodelige skade/ Thi det vil saa gaa/ naar mand skiffte en god oc mild Øffuerigheds mand bort/ oc faar en grum Tyran igen/ huad vaar det for it iammerligt skiffte/ at skiffte Christum Iesum bort/ oc faa en Paffue igen/ it Tyranske hoffuid effter it andet/ som paa kender i disse ni hundrede Aar etc.

* Den anden Bonifacius/ som vaar den fierde aff det naffn kom strax der effter/ oc forhuerffuede || vdi Rom Pantheon/ det er al helligens Kirke dem til loff oc Ære/ Der bleff da stadfest for aluore det affguderer om helligens paakaldelse.

* Siden kom Gregorius paffue den tredie aff det naffn/ oc vende Christi naduore fra sin rette brug om til it offer for leffuende oc døde/ See/ disse tre Paffuer lagde dette trestrengde reb/ om den Romske Herredom offuer den hellige Kirke/ om Helligens paakaldelse/ oc om den Paffue messe.

* Her haffuer du Paffuedømmet met sin rette houfart/ Her gaar det faar sig til fulde/ vnder Keyser Phocas oc vnder de tre Paffuer/ Lige som den hellige Kirke vaar i de sex hundrede 64 Aar nest til forne plaffuit serdelis/ nu aff Tyranner/ || nu aff Rettere/ saa bleff hun i Paffuedømmet plaffuit aff baade dele til hobe/ Hun bleff tilforne fristet effter hendis Brudgoms fristelser/ met sten/ oc paa tempelet det er vnder Tyranner oc saa vnder Kettere/ Men denne Bonifacius fick at høre aff Satan/ Vilt du nidfalde oc bede til mig etc. Oc hand tog ved strax og gjorde sig til en Herre oc voldzmand offuer den gandske Christenhed/ Ia offuer den gandske Verden.

* Effter disse Paffuer kom den Paffue Zacharias/ hand veldede sig met mact til at sette Herrer oc Førster/ aff oc i deris embeder oc Herredomme/ Oc tog sig faare/ at bruge baade Suerd/ det er/ kirckens Regemente/ oc Verdzlig Regemente/ Thi som der sigis. Lader || mand Soen i Hunigtruit met it ben/ da springer hun i met baade/ Paffuen fick da det verdslig Suerd i haand/ der vilde da flue Hatte/ de maatte da alle sammen vdi denne vestre part aff Christendommen/ dantze effter Paffuens pipe/ vden de faa/ som kunde skiule sig neden ved køllen i Skibet.

* S. Pouil befaler oss/ at see til bage/ och ihukomme huad vildfarelse wi haffue verit vdi/ paa det at wi skulle icke falde til bage der i dem igen/ Saa er det io Høy tid/ wi offuerueye oc tencke paa/ huorlunde det er tilgaaet i Paffuedømmet/ effterdi at wi see oc forfare/ at mange deris Nese klør der effter/ at de kunde komme der hen igen/ som Israeliterne vilde til bage til deris kødgryder igen/ oc kunde icke || tencke paa den lern oen der vaar i Ægypten/ Saa kunde disse icke helder tencke paa den tredom de vaare vdi/ vnder Paffuens Regemente/ for de gode dage de haffde at hoffue met/ vdaff den meninge Mands sure Sued/ arbeyde oc blod/ som de forledde/ Oc icke end nu ville aflade/ vdaff it falsk haab/ som de haffue der til/ at rette deris kremer bord op igen/ som Christus haffuer omkast/ Der faare svigte Somme nu Altere igen/ vdi dieffuelens naffn oc ligge guods der til/ Somme lade hente flere affguder fra Holland/ Somme sticke dem hen i skiul/ at de en tid skulle her faar igen/ Somme stafere de gamle altere och affguder vd/ met malning/ at den gamle Papistiske Hore/ 65 som er ni hundrede Aar gammel/ skal ekon siunis at vere femten Aar gammel || oc nu først begynde ath Bole/

* Som hine gamle Trafaler in quinto Collegio til Lips pleyde at smøcke sig vd om Marckendz tid met emtyr oc fornisse/ som huer aff dem haffde ekon verit en vng skøge paa femten Aar/

*Saa kand oc den Babylonske Hore smøcke sig vd met staack oc Sten/ at hun kand faa fult bolere/ end ocsaa i hendis vdeffuede tid/ Somme ligge vind paa at gøre ny Muncke igen/ at raade Folck til at løbe til Bistrop ocanderstedz hen met deris offer/ Somme holde sigfra Christi Naduere oc rose der aff/ at de kunde det gøre/ Oc de see icke huad ende det vil tage/ oc huor deris iordeferd vil bliffue baade de til liff oc siel/ huer aff dem vender io noget faare/ at de maatte komme || vnder Paffuens Aag igen oc fli andre der vnder met dem/ som Christus bander sadanne Matth: xxiii. Der faar er det tid/ at du lader dig icke skuffe/ men see dig vel faare/ huad vildfarelse wi vaare vdi/ oc tag dig vare/ leg vil opregne her effter noget der aff/ at huer kand dis bedre vide at sky oc fly det som ont er etc.

DE ti Guds budord met vor Tro oc Fader vor/ Ia met den gandske Christelig Religion/ bleffue saa fortrøcte oc foriagede/ at de vaare glade at de kunde fly ind vdi Børne Scholer/ oc en part vdi almuis folckis huss/ ind til at de finge icke der meget mere platz end andre steder. Vdi Closteret oc kircker viste mand inted aff dem at sige/ vden til onde. Alle ting bleffue || kuldkaste strax vdi de første thu Hundrede Aar i Paffuedømmet/ ind til den Store Keyser Karl kom til Regementit/ oc saa framholdet vdi de neste thu hundrede Aar/ til ved den tid/ at de Siu Electores bleffue vdualde/ som skulde keyse dem vd/ som skulde vere Keysere/ oc siden vdi femhundrede Aar etc.

* Her haffue wi nu hørtbegyndelsen aff Paffuedømmen/ oc ekon en vinge aff Fulen/ eller en klo aff Løuen/ fram for 66 det/ som her følger effter/ vdi de siu hundrede Aar/ Gud forbarne sig offuer oss/ oc lade oss aldri mere komme vdi Saadan en gruselig vildfarelse/ som den vaar/ ehuor arme Syndere wi ere eller kunde bliffue. Amen amen. ||

Wi wille nu tale om den aller største haffs nød S. Peders Skib haffuer verit vdi/ fra første Verdzens begyndelse ind til denne dag/ det vaar vnder Paffuedommet vdi ni hundrede aar/ oc besynderlige i de siu hundrede aar/ som nu her effter skulle opregnis. Thi huercken den Assyriiske eller Babylonske Fenxel/ eller Antiochi/ Neronis oc de andre Tyranners grumhed/ ey heller den Ketterske parti fra Arrio oc til Pelagium plaffuede den hellige Kirke/ saa grummelige/ som hun bleff plaffuit i Paffuedommet

* End dog at it tusinde Aar ere faar Gud/ som den dag i gaar vaar/ dog vaare disse ni hundrede Aar de fattige forledde/ foruilte oc offuermaade ilde plagede Christne longe/ suare oc kedsommelige nock/ de thu hundrede til Keyser Karl den || Store/ oc de andre thu hundrede til Electores imperii bleffue vduolde/ oc tilskickede/ oc saa femhundrede Aar/ til denne Keyser Karl/ som nu er Keysere.

* Nu/ wi ville lade huer andre forstaa denne haffs nød/

* Først vil ieg opregne alle vore Trois oc den Christelige lerdoms Article/ oc tilkende giffue/ huorlunde de ere huouidkalds vd kaste for borde vdi Haffuit/ oc Menniskens lærdom er indskibet igen i deris Sted/ Der nest huor vdi Paffuedommet haffuer sin verelse/ paa det siste/ huorlunde alle Ketters vildfarende lærdom er fornyet vdi Paffuedommet/

* Eder bør at haffue taalmodighed/ at læse dette oc komme || ihu den blindhed wi vaare vdi den gandske Paffuedoms tid/ oc at wi ere befride der fra/ ved Guds salige Ord/ oc aff hans besynderlig Naade oc Barmhiertighed ved vor Herre Iesum Christum/ des vere Gud loffuit/ tacket oc priset til euig tid. Amen.

* Først ville wi see/ huorlunde Gud Fader/ Søn oc Hellig Aand bleffue kaste forborde/ huer met sit embede oc velgierninger/ om det kunde haffue verit muligt/ at de skulde aldri 67 haffue kommet til sig igen/ da bleff der lagt vind paa. Thi den store Antichrist sette sig i Guds Sted/ som Daniel oc Paulus propheterede/ oc loed sig ophøyes oc tilbedis offuer alt det/ som kaldis Gud/ Oc fick ocsaa sine Creatur som hannem tilbadde/ Det som Christus oc selff propheterede der hand saa sagde/ leg kom i min Faders naffn/ oc i annammede icke mig/ om en anden kommer i sit naffn/ hannem skulle i annamme etc.

Om Gud Fader.

DEn hellige Scrifft tillegger Gud Fader besynderlige/ at hand haffuer skabt alle Creatur/ styrer Regerer och foruarer dem/ oc at mand skal der faare paakalde hannem vdi sorg oc siugdum/ i Pestelentze/ dyrtid/ oc i al anden modgang.

* Men denne velgierning/ dette embede oc denne Ære bleff Gud || Fader berøffuit oc frataget i Paffuedommet/ vdi alle prædickestole/ oc bleff helligene tillagt/ oc end vndertiden dem som mand haffuer ingen sand vidskab paa/ om de vaare eller ere til iblant Guds Creatur/ end sige iblant Guds helligen. De bleffue paa kaldede som de haffde skabt oss eller skulde oc kunde foruare oss/ som de Femten Nødhielpere. Item S. Blasius for vlffue/ S. Brandanus for vaade ild/ S. Gregorius och S. Karene for peblinge oc skolegong/ S. Iøren for Reysener oc heste/ Item S. Antonius mod hedild/ S. Agata for spenne we/ S. Apelloni for tenduerck/ oc saa hen at/ som vaare langt op at regne/ la wmuligt. Thi huo kand opregne dem alle sammen/ effterdi at der vaar icke it Menniske/ en Stad/ en By/ it Rige etc. som icke haffde sin besynderlige || Engel/ Apostel/ Patron oc frelsere/ som mand paakaldede i al nød och trang/ som disse siu Biscop Stigter her i Danmarck haffde siu Patroner/ som skulde bæris paa axele/ oc paakaldis mod ild/ vand oc mod alle Guds elementer oc creatur/ naar behoff giordis. Du maat spørre mine Byfolck 68 vore Riber at/ om den kronede oc forgylte træ Gud S. Lambert etc.

Her bleff ocsaa Verdige lomfru Maria Christi velsignede moder/ hues rette loff staa vdi vor Credo/ vaanæret/ at hun skulde alene faar alle de andre/ opholde den gandske Verden/ met alt det som der er vdi/ oc vere vor Middel oc vor fortaliske til Christum. Alt dette er obenbarlige mod den aller Første vor Trois Artickel om Gud || Fader/ oc mod det første Bud och andit bud.

Om Guds Søn.

DEn gandske hellige Scrifft tillegger Guds Enborne Søn/ vor Herre Iesu Christo/ hans hellige manddoms pinis/ Blods/ Døds oc opstandelsis rette Ære/ oc den rette Guds dyrckelse/ at hand er vor igenløser aff Synd/ død oc helffuede/ oc at der er icke noget andet Naffn giffuit Menniskerne/ huor ved/ de skulle bliffue salige.

* Men dette bleff altsammen foruent hannem fra vdi Paffdommet/ saa at wi skulde hente vor igenløselse/|| det er/ Synds forladelse/ hoss oc aff de døde Elementer/ oc aff vore stynckende Gerninger oc paafund/ met Vied vand/ vied Røgelse/ vied Salt oc Aske/ vied Vox/ Vrter/ Palmer/ Fastedage/ Hellige dage/ Muncke Capper/ Præsteplette/ Affladsbreff/ Pelegrimsgong/ Paffue messer/ oc tusinde andre saadanne stycker/ der wi skulde hente vor Salighed aff/ met vor Herris Iesu Christi store wret/ forhaanelse oc ny Kaarsfestelse. etc.

* Iomfru Maria maatte her ocsaa vaanæris/ gøris til affgud/ oc kaldis Naadens oc Miskundelighedsens moder/ det er/ at mand skulde hente al Naade oc Miskundhed aff hende/ oc icke aff hendis Søn/ vden ved Hende/ oc igennem hendis hender. Thi hand holtis for en streng Dommer/ som || mand ocsaa maler hannem paa regenbuen/ oc hende met sine spenne at bete hannem/ at hand der ved/ skulde kunde bøyes vdaff 69 sin grumhed til nogen mildhed/ oc barmhiertighed imod oss/ Gud naade oss for malen/ de maledede hannem faar oss/ Gud vere loffuit/ at wi kende hannem nu bedre/ end wi gjorde den tid/ der de ledde oss til de blinde staacke oc Stene/ Oc Gud vnde oss at bruge hans embede oc velgerning ret/ oc findis tacknemmelige Amen.

Om den Hellig Aand.

SCrifften tillegger den hellig Aand/ vor Helliggørelse oc opliuselse til/ at hand er den/ som giffuer || oc vddeler iblant oss/ al den naade som Gud Fader skencker oss ved sin kære Søn vor Herre Iesum Christum.

* Men dette den Hellig Aands embede/ bleff ocsaa hannem forryct faare/ der Paffuen met hans Cardinaler/ Erchibisper oc Lyebisper begynte at Canonizere/ oc gøre helligen oc consecrere/ viie/ smøre/ rage/ at lige som Dieffuelen er Guds Abe/ saa er Paffuen den Hellig Aands Abe/ som holder faare at hand gør det langt bedre etc.

* Der nu denne Styremand oc skiper/ Gud Fader/ Søn oc hellig Aand/ bleff vdkast faar borde/ vdi den Romske haffs nød/ oc ved den Romske Sørøffuere/ da maatte Skibet klinckis om igen/ oc faa en anden || fadzun/ oc en anden skickelse/ oc for borde alt det der i vaar/ oc Gud tilhørde/ oc ny Romske vare oc fremmed Kram der vdi igen som her effterfølger.

Om den hellige Kircke.

DEn sande Christelige Kirke er alle tro Christnis forsamling vnder en Gud/ en Daab/ en tro/ it haab/ en Herre/ en hellig Aand/ som haffuer Guds ord/ oc de Høyuerdige Sacramenters rette brug tilsammen/ alle vegne vd offuer den gandske Verden vden Personernis Anseelse etc. || 70 * Men denne Kirske bleff omuent baade i naffn oc gaffn/ til den Romske Kirske/ at Paffuen Aleniste met hans Cardinaler Erchebisper och lydebisper oc deris Anhengere skulde vere oc kaldis den Christelige Kirke. Der faar/ veldede de sig al mact til/ at biude oc befale/ oc at biude til bage igen huad dem løstede/ vnder en streng lydighed/ vnder huert menniskis Siels saligheds fortabelse/ vnder den lille oc den store Band/

* Thi saa belagde de det met Kabel och thow/ ath den hellige Kirske kunde icke fare vild/ Och S. Peders Basilica kunde icke helder (Ia til at sancke Pendinge sammen met afflad oc aff Præbender) Paffuen icke helder/ oc saa hen at. ||

* Vdi saa maade bleff den rette Christelige Kirske ombygd igen/ oc vonskabt/ oc siden kaldet Sancta Romana Ecclesia/ den hellige Romske Kircke/ alligeuel/ at den Christelige Kircke/ som er alle Christne Menniskers Samfund/ bør icke at vere bunden til nogen besynderlig Sted/ vdi Verden/ fordi at hun er vniuersalis et Catholica/ det er/ almindelig oc vdspreddt offuer den Gandske Verden/ som vor Credo indeholder oc vduiser.

Om Louen

GVds Low/ er den Lerdom/ som Gud ved Mose loed vdraabe til sit Folck mod Synden/ paa Sinai Berg/ oc hun giffuer oss til kende/ huad wi ere || oc huad wi skulle gøre oc lade/ oc hun straffer oc forbander/ la fordømmer alle dem/ som icke gøre det hun befaler. Hende lode de Romske Paffuer bagbinde/ oc sende saa hiem igen til løderne oc sagde/ at hun hørde ingen til vden dem/ som vaare omskorne/ oc at hun vaar inted behoff til at lære folck/ at komme til Syndernis bekendelse/ Thi de viste bedre raad der til/ met Muncke regle/ oc S. Francisci oc S. Benedicti oc andris Aarden met decreter oc Decretaler. etc.

* Item De affprædickede Lowens krafft/ oc sagde/ at alt det/ som Christus befalede. Matth v. skulde icke vere Lowen/ men aleniste gode raad/ huor met/ hand vilde raade dem deris 71 beste. Ia de prædickede der hoss/ at Mennicken || kunde vel holde Guds Bud och end fuldkommelige nock/ aff sin egen krafft oc Styrcke.

Om Euangelio.

EVangelium er en Lærdom/ om Syndernis forladelse/ for Christi skyld aleniste/ vdaff Guds Naade oc barmhiertighed/ foruden vor fortienste/ forskylding eller verdighed.

* At dette hellige Euangelium maatte vd for borde/ effter sin Styremand/ och druckne der hen/ giffue alle Papistiske bøgger nocksom til kende/ Icke aleniste Kirkiloffuen decreta oc decretalia/ men den gandske Scholastica Theologia oc || alle hendis Scribenter Thomas/ Scotus/ Pomerius/ Michael Holkot/ Raimundus/ Gabriel/ Beel/ Iacobus de voragine/ Petrus de palude/ Ioannes de butrio/ item de Turre cremata/ Sichot/ Brichtot/ Olichot oc andre wtalige met deris bøgger Mariale/ Rosetum/ Quadragesimale/ Dormisecure/ Discipulus oc mange flere andre som indeholde Menniskens lerdom oc paafund/ optenct Løgen/ oc stynckende Gerninger/ oc de haffde dog alle Prædicke stole indtagne/ oc Euangelio vaar sin Ære fra tagen oc dem tillagt.

* Ia de lerde/ saa groffuelige der om/ at Euangelium skulde icke vere vden en ny low/ oc inted andet end de fire Euangelister haffde screffuit/ men den Prophetiske || oc Apostoliske Lærdom/ oc de foriættelser som Abraham fick/ skulde vere den gamle low/ vdi saadan Haffs nød hoss de Romere/ sanck det hellige Euangelium til baande.

Om Troen.

TRoen er en viss tillid at forlade sig/ paa Guds foriættelse/ om den euige Salighed/ at faa for Christi skyld/ oc met denne Tro aleniste bliffuer it Menniske

fri aff sine Synder oc retferdigt giort faar Gud.

72

* Men den Romske Paffue/ met alle sine Scholer oc Kirsker/ siger her ney til/ oc kalder Troen aleniste en vidskab om den Historie/ || der Christus bescriffuis met/ ath mand skal tro den at vere sandru/ oc at det gick lige saa til/ som det bescreffuit er aff de fire Euangelister/ oc at mand skal der paa gøre skilsmis imellem Christne oc Hedninge/ som icke tro den histori om vor Herris Christi pine oc død/ sandru at vere/ alligeuel at Dieffuelene vide det/ oc beue der ved.

* Der faare lere ogsaa Papisterne fra sig/ det som er lige tuert imod vor Christne Tro/ som er/ at tuile paa Guds naade/ oc kalde det en stor fordistelse oc formastighed/ om nogen tør stadelige tro/ oc at den tuilmaal er ingen Synd/ men en hellig ydmyghed/ Oc at mand kand siden bliffue viss paa Guds Naade/ oc paa sin Salighed aff sine egne Gerninger/ Troen (sige de) || gør oss huercken retferdige eller sallige/ men vore Gerninger/ helgens paakaldelse/ oc at tuile om Gud/ oc om vor Salighed/ det er en stor hellighed oc

ydmighed/ Ia det er idel skalckhed oc bedregeri.

Om Retferdigførelse

WI gøris retferdige aff Gud aleniste/ naar hand ved vor Tro til Christum/ icke tilregner eller tillegger oss vore Synder/

* Denne retferdighed vaar affhuggen/ oc mand lerde vdi Paffuedommet/ at den ganske Verden/ det er alle Mennsker bliffue retferdige/ for deris Gerningers skyld/ || for helligens verdskyld/ oc forbedelse/ for afflad/ oc nockgørelse etc. Ellers skulde de altid tuile/ om deris Sallighed/ Thi Paffuen holder det for en stor Guds bespaattelse/ om nogen tør fordriste sig til at tro stadelige vden tuil/ at hand haffuer en Naadige Gud/ for Christi skyld/ oc at hand haffuer den hellig Aand.

* Saa haffuer nu nest hoss Gud Fader/ Søn oc hellig Aand/ vor Christne lerdoms ypperste Article/ den hellige Kirke/ Lowen/ Euangelium/ Troen/ oc den rette 73 Retferdighed verit i saadan haffs nød oc bortdrucknede i Paffuedommet/ oc andre wduelige oc skadelige Article/ aff Menniskens lerdom/ ved Dieffuelen oc Paffuen indført igen/ vdi Christendommen i deris sted/ met en wbodelig Sieleuaade oc Siele||skade. Nu maatte strax der effter alle deris børn/ tiunde oc tienere faar borde met dem/ den ene effter den anden vden al skonsel/ som Christus sagde det samme selff langt tilforn/ Om de forfølge mig/ da skulle de ocsaa forfølge eder/ Thi naar mand icke maa lide Christum oc hans ord/ da maa mand icke helder lide nogit/ som Christo til hører. Christus den Høybaasmand bleff vdskut/ saa maatte de andre Baasmend vd effter hannem.

Om Prædicke Embedet

INgen kand komme til sine Synders forladelse/ oc til den rette Retferdighed/ vden hand hører Ordet/ der || faar er den Tieniste io aller mest behoff/ at der skulle vere de/ som skulle prædicke oc forkynde samme Ord/ Oc er it ret Apostoliske embede at prædicke Euangelium faar de Fattige/

* Men see mig her til/ huorlunde at det hellige Prædicke Embede maatte hoffuitkaaldis nid aff Staunen/ nid aff prædicke Stolen/ Oc Paffuen met hans Cardinaler Erchibisper Lyebisper oc prælater ragede oc smurde en hob alter prester i den Sted/ oc fick dem den Paffue messe ved sterten oc at de skulde gaa vdi Process/ met Helligen oc Hellige mends Been/ met Kaarss oc Fane/ met Letanier/ oc tider/ met Sang oc lessning om Helligen/ met firen oc Fasten etc. Dette skibede de ind igen/ icke som Selesørgere || men som glubende Viffue.

* Oc de som effter en Seduane skulde predicke noget vndertiden/ da vaar det inted andet/ end idel Løgen/ om Helligen/ oc om deris optencte Miracler/ saa at der bleff icke en Artickel aff vor Christne Lerdom ret prædicket/ forstaat eller troet. De sende deris affladz brødre oc Termebrødre vd/ at prædicke/ 74 oc effter at huert Søndags Euangelium vaar oplest i onde maade/ oc met ingen forstand/ eller Christelig vdtydning da sende de Folckit hiem met en Fabel/ Drøm/ Løgen etc.

Om Sacramenterne.||

Sacramenterne ere Guds Naadis tegen/ bundne ved Guds Ord/ oc befalede oss Christne til at bruge ret/ effter som de ere indsette aff vor Herre Christo/ Oc de ere Thu som ere Daaben oc Herrens Naduere/ dem legge somme den tredie til/ som er Nøglerne eller afløsning/

* Men i Paffuedommet ere disse saare ilde met farne oc lemmeleste oc andre flere sette ind til dem/ saa at de skulde vere siu til hobe/ som icke maatte vere bundne ved Guds ord/ men ved nogle besynderlige Personers Verdighed/ som vaare ragede oc smurde/ til at olie oc ferme Folck. Her maatte ocsaa den hellige Ecteskab vere i talet met/ alligeuel/ at de vemmede der ved/ som ved it stynckende aatzel/ der kunde ilde lucte || faar deris Nese/ som de end nu gøre/ oc det er obenbarlige faar Øyen/ huor som de Hyglere bo til samen hossDomkircker eller i Clostere.

Om Daaben.

DAaben er it Naadis tegen/ Oc it igenfødsels bad i vand ved Guds ord/ oc forarbeyder ocsaa Synds forladelse hoss dem/ som det bruge.

* Her suarer Paffuen saa til/ Ia der som funten er viet/ da er Daaben it Sacrament/ oc tager eckon den opryndelig synd bort/ Men gierningers Synder skal huer affslette met sin egen nockgørelse/ Oc Vandet duer || inted i Daaben/ vden der kommer Salt/ Olie/ oc it funt liuss til met/ oc Ordene skulle regnes op paa Latine.

* Item Closterleffnit skal vere lige ved Daaben/ Ia yppermere/ saa at de mue skiffte det naffn bort/ som de finge i 75 Daaben/ oc faa dem it andet naffn igen/ effter deris Aardens Fedris naffn etc.

* Item Klaacker/ der mand ringer Folck til Kirske met/ skulde ocsaa døbis/ smøris oc biudis Fadder til dem/ som skulde siden lære dem deris Catechismum/ Oc huad daarlighed

hed fant icke Dieffuelen paa/ ved sine Creature/

til at beklicke oc bespaatte vor

Hellige Daab met. etc. ||

Om Christi Naduere.

CHristi Nadueris Sacrament er Christi sande Legeme oc hans sande Blod/ giffuit oc befalet alle Christne at ede oc dricke i oc met brød oc vin/ at komme Christi død oc vor igenløselse ihu der met.

* Vdi Paffuedommet er dette Sacramente aldellis foruent til it offer for Leffuende oc Døde/ oc til atskillige Messer for Suin oc Køer/ mod staarm oc hagel/ oc for och mod al den ting/ mand kand neffne/ saa at det er wmugeligt at kunde det opregne altsammen/ som den wgudelig Paffue Messe bleff bruget til/ met Christi Nadueris store bespaattelse. ||

* For det andet/ bleff den ene part aff dette Sacramente/ som vaar Kalcken/ bort staalen oc bort røffuit fra den meninge mand/ at det kunde vere en skarns wgudelig Skilsmisse imellem en Clerck oc en Legmand/ lige som der vaare inted andet/ der mand kunde kende dem fra huer andre paa.

FOr det tredie/ Nødde de alt Folckit til vnder band/ at de skulde en tid om Aarit scriffte oc lade dem Berette/ som vaar om Paaske tid.

* Ney det Høyuerdige Alters Sacrament er icke saadant it Nødzmon/ at mand saa skal tuinge Folck der til/ oc besynderlige om Paaske tid. Ia de gjorde alt mere vidunder der aff/ de lucte det ind i Monstrantzer/ oc stundom bare det omkring || byen/ met anden saadan stor oc mangfoldig vonbrug.

Hør hø/ huilcken Skendgest er den Palladius/ lyck bogen til/ nock haffue wi der hørt aff/ hand gør icke andet/ end skender paa oss/ du liuer du Hyckeler/ en Skendgest er den/ som skender nogen offuer met obenbarlige Løgen til vnde oc icke til gode/ men dette er Sandhed ieg scriffuer/ oc Forfarenhed giffuer det saa klarlige til kende at mand kand tage oc føle der paa/ at det gick io saa til i Sandhed. Gider du icke hørt sandhed/ saa lyck øerne til/ oc der som du vilt io holde det huit som er sort/ oc det søt som er surt/ oc gaat som er ont/ da

beholder du ocsaa den Formaledidelse/ som Esaias truer met. ||

Om Nøglene.

DEn Hellige Kirckis Nøgle er en mact oc befalning vdaff vor Herre Christo/ til at lade op for de gode/ oc lycke til for de onde/ at lade op/ det er/ at predicke det hellige Euangelium oc vddele de høyuerdige Sacramenter etc. At lycke til/ det er/ at lycke dem vde fra Christi Nadueris delactighed som ere forherdede i deris ondskab/ ind til de rette oc bedre sig oc bliffue saa affløste igen.

* End dog Paffuen haffuer meget rosit sig aff disse Nøgler/ oc brugit dem vdi sit indzege/ oc til sin hoffart/ oc i sine Buller etc. Dog haffuer hand vnder det skin veldet sig mact oc Herredom til at || sette oc aff sette Keyserer/ Konger/ Herrer oc Førster til oc fra det verdzlige Regement effter som mude maatte volde. Oc at ordinere oc skicke vdi Kirskens Regemente alting effter hans vilie/ ved disse thu Nøgler/ oc befale det som Christus haffde befalet/ som en ret Antichrist Det beuise sig vel i Helligens paakaldelse/ i den ene part aff Sacramentit/ oc i tro oc lid at sette til sin egne Gerninger etc.

Om gode Gerninger.

ODE Gerninger ere oc kaldis de/ som læris oc befalis vdi vor Herris ti Budord/ at beuises og gøris imod Gud i Troen oc imod sin neste i Kierlighed/ effter som || behoff er/ oc hans nød oc trang dem vdkreffuer.

77

* Disse Gerninger vaare foractede oc nedstaappede i Paffuedommet/ Oc en hob vduolde Gerninger aff Menniskens oc icke aff Guds befalning/ bleffue indsette oc strengelige befalet i deris sted/ som met Vied Vand/ Pelegrims gong Muncke Cappe/ Præstetider/ Faste/ løffte etc. Ia disse Gerninger oc deris lige/ effter deris predicken oc mening/ skulle kunde forhuerffue folck Syndernis forladelse/ Huilcket den Hellige Scrifft aldri tillegger de rette gode Gerninger/ Men Guds Naade oc Christi død oc pine ved Troen/

* Huad skal mand der mere tale om/ de lære/ at samme deris optenckte Gerninger kunde vere de || døde til forleskelse vdi Skiersildz pine/ O blindhed blindhed. Saa bleff alt det som vaar i S. Peders Skib/ foruent i Paffuedommet.

* Wi ville gaa lenger fram oc see vdi denne haffs nød/ hoss Papisterne/ huad den Romske Sørøffuere kaste mere for borde/ der Gud Fader/ Søn oc Hellig Aand/ oc effter dem/ den hellige Kirske/ Louen/ Euangelium/ Troen/ Retferdig gørelse/ Prædick embedet/ Sacramenterne/ Daab oc Christi Naduere/ Nøglene oc gode Gerninger vaare affhugne oc vdkaste/ Thi hand begynte da at hugge tackel oc toff synder/ oc hues andet redskaff der vaar lødst oc fast i Skibet/ som her effter følger. ||

Om en Christen Bøn

EN Christen Bøn er at klage sin oc andre deris Nød faar Gud/ i Troen/ ved Christum/ met faa ord oc fæste.

* Bort bort/ siger Paffuen der met/ Thi at bede/ det er/ at læse oc sunge meget/ alligeuel at mand icke forstaar huad mand læser eller siunger. Huilcket mand kand tage oc føle paa/ hoss dem aff Franckrige/ Engeland/ Skaatland/ Holland Oc Brabant etc. som icke viste at læse deris Pater noster/ vden paa Latine/

alligeuel at de forstode inted aff det som de læsde/ Ia at Bede/ det mercker i Paffuedommen at læse saa || mange 78 Rosenkrantz/ oc at paakalde Helligen/ eller Gud for Helligens verdskyld/ Oc den Engelske helsen Aue Maria/ vaar den ypperste bøn hoss Papisterne/ Oc bleff mere afflad lagt til hende end til Pater Noster. Læss den bog Hortulum Animæ oc andre saadanne Papistiske bøger/ da sinder du der screffuit huorledis de gjorde Bøn til spiudet/ til Kaarssit/ til Naglerne til den Tornekrune som Christus bleff pint met etc.

Om almisse Gerning.||

Almisse Gerning kaldis i Scrifften alle gode Gerninger/ huor met/ mand kand tiene sin Neste vdi nød oc trang/ som er met brød/ pendinge/ Raad oc daad etc.

* Her siger Paffuen Ney til/ oc at det er almisse Gerninger at stifte Kirsker oc Closter/ at giffue Muncke oc mulstødere/ at tende liuss faar Helligen etc/ oc at disse Gerninger kunde forhuerffue Folck Syndernis Forladelse vdi Skiersildz pine/ Der faar hengde de hart ved de rige/ som laa for døden/ at de skulde gøre en almisse Gerning oc giffue det oc det til det oc det Fattige Closter/ oc giffue dem i brøderskab met dem oc iordis vdi deris kapper. ||

Om Sabbatz dagen.

SAbbatz dagen/ eller Søndagen er en huile vdaff Trældoms arbeyde/ til at bruge hellige Gerninger/ som er at høre Gudz Ord/ at Bede/ at Tacke/ at bruge de Høyuerdige Sacramenter etc.

* Vdi Paffuedommen er det at holde Sabbatz dagen hellig/ ath gaa ledige/ at høre Messe/ at tage Salt oc vied vand til sig eller paa sig/ Al wlycke lagde de der til/ at nogen 79 forsømede at høre Messe/ De lagde ocsaa mange helligens dage til Søndagen/ Men der taledis inted om Guds ord/ vden det som vaar forfengeligt whørsomt oc baguent. etc. ||

Om Faste.

FAste mercker en taalmodighed vdi al modgong/ oc it affhold eller maadelighed i mad oc dricke/ i lifff oc leffnit oc vdi alting etc.

* Men i Paffuedommen er det at faste/ at ede fisk oc icke kød/ oc Huo der icke saa faster effter deris falske mening før end at hand gaar til Sacramentit da synder hand dødelige der met. Oc met den faste predickede de/ at mand kunde forhuerffue Syndernis forladelse oc de Dødis forleskelse i Skiersildz pine/ Men om Søndagen maatte ingen faste. etc. ||

Om Poenitentze.

POenitentze mercker Anger oc ruelse/ for de synder som ere bedreffne/ met it aluorligt forsæt at rette oc bedre sig/ oc met en fast Tro och tillid at faa Syndernis forladelse for Guds Søns skyld.

* Men vdi Rom oc til Trent/ oc i alle Papisters steder/ Scholer oc Kirsker/ er Poenitentze Hiertens fortrydelse/ Mundens bekendelse oc Gierningernis nockgiørelse. Item at en fremmet poenitentze kand ocsaa hielpe den/ som giffuer noget til it Closter/ oc de gøre skiffte met hannem oc tage alle hans onde Gerninger til sig/ oc de giffue hannem || alle deris gode Gerninger igen/ Der hengde mand hannem hen paa.

Om Scrifftemaal.

SCrifftemaal er at bekende sig oc klage sin nød faar Gud eller faar Tieneren i Gudz sted/ oc søge effter trøst/ husualelse oc afløsning.

* Hoss Paffuens Folck kaldis det at opregne alle Synder i 80 lenge oc brede/ oc tage scrift for dem/ somme siu Aars scrift/ somme saa mange arene oc karene/ oc afløsning i lomfru Mariæ/ S. Peders oc S. Pauils naffn/ oc somme maatte Sognepresterne løse aff/ oc bispen somme/ de andre maatte til Paffuen selff/ naar det vaar Casus Papalis/ det er/ Paffue sag. ||

Om Nockgørelse.

NOckgørelse er den som aleniste vor herre Iesus Christus gjorde paa Kaarssit men i Paffuedommen staar Nockgørelse i Fem Pater noster oc saa mange Aue Maria i Rosenkrantzze vdi siu Psalmer. etc.

* Nu/ wi ville til oc gjøre ende paa dette Tyranni oc wgdelige plustren/ oc see hurledis de tømde S. Peders Skib vdi Rom der det bleff vraget der hoss dem/ Her staar ekon lidet til bage/ det ville wi nu offuer løbe.

Om Band. ||

BAnd mercker at vdlucke dem som ere forherdede i deris Synder/ fra Christi Naduere oc antuorde dem hen vnder Dieffuelen til deris Legoms forderffuelse etc. paa det/ at de kunde met deris skade lære at ydmyge sig/ komme til Syndernis bekendelse oc omuendis igen.

* Dette Band maatte for borde oc it nyt der ind igen/ icke for Synd oc ondskab/ men for Pendinge/ gield/ oc andet saadant/ saa at lige som de gaa fram til ting oc steffne i Verdzlige sager met Steffnen/ delen/ fordelen oc platzen/ saa gjorde de ocsaa i Kirskene/ met Steffnings breffue vnder den lille oc store Band icke til nogen ydmyghed oc bedring/ || men til tuil/ vantro oc mishaab/ Oc de forbøde den bandsette Kirskene/ oc at hand maatte icke høre predicken/ Men de rette Synder/ hur faar Band bør at gaa offuer de forherdede/ som er skiørleffnit/ hoer/ Guds bespaattelse/ Aager/ vold oc wret/ dem actede de inted oc ey helder hulde dem for synd etc.

Om Ecteskab.

Ecteskab er Guds Ordning oc skick oc befalning til alle dem som ere bequemme der til/ indsæt mod Horeri/ skørleffnit/ boleri/blodskam/ oc anden synd mod det siette Bud. ||

* Men huad Paffuer/ Muncke/Nunder oc andre Papister/ som mand kaldede det Aandelige Folck/ holde aff Ecteskab/ oc huor meget de acte det/ giffuis klarlige nock til kende icke aleniste der aff/ at Closter leffnit er Ecteskabs vandbrug/ men at de ocsaa sette fra embedet først/ oc saa fra liffuit alle dem/ som vilde giffte sig/ vdaff den Aandelig Stat/ saa at de maatte icke mere lide dem/ end det skarns skørleffnids Folck paa bryggen i Bergen mue lide/ at nogen giffter sig aff deris selskab paa denne dag/ Du almectigste Gud/ hui bier du saa lenge met straffen ocsaa offuer dem/ effterdi at de saa traadzelige oc saa skammelige leffue mod dit Bud/ met mange tusinde fattige Christnis forargelse etc. Gud giffuit at der vaare en Sten om huer deris halss/ der paa || Bryggen oc de vaare nidsunckne/ der vden faar i Haffuit/ som Christus siger/ at det vaare dem bedre/ end saa forarge de fattige Christne/ Guds lille hiord/ kortelige/ Gud omuende eller affuende dem/ Amen.

* End dog Apostelen vil at Ecteskab skal Herlige holdis oc æris/ oc vil at en Ecteskabs seng skal vere wbesmittit/ dog holdis det for en whøffuisk oc wren Stat hoss Papisterne/ som sige at de kunde huercken tro eller tiene Gud i den Stat oc der faar/ forbiude de deris Aandelige/ som de kaldis/ Ecteskab/ huor met de giffue dog til kende/ at de lære Dieffuelsens lærdom fra dem.

* Der hoss lære de alligeuel (som hine daarer der fly en Synd || oc falde vdi en anden/ som er lige tuert imod den) at Ecteskab er it Sacrament/ som kand Tiene mod Dieffuelen oc Fordømmelsen.

* Vndertiden dispensere de met Legfolck oc andre for pendinge/ vdi Hoer/ Blodskam oc anden saadan forargelse/ som de tilstede. Ia de taare vel skilie Ectefolck at/ for vden relige 82 oc Christelige sager/ saa at end dog Christus tilsteder skilsmisse i Ecteskab aleniste for Hoer skyld/ da finder mand dog ligeuel in Decretis oc in lure Canonico vel Atten sager/ Huor faare mand maa skilie Ecteskab at/ oc besuare saa der met fattige Samuittigheder/ oc kaste dem snare paa/ som Paulus siger.

* Oc alligeuel at de kalde || Ecteskab it Sacrament oc icke lomfrudom/ da holde de dog mere aff lomfrudom end aff Ecteskab/ oc holde hin langt offuer denne/ Men huad lomfruløffnit de føre/ kunde de spørre huer andre at i deris lønlig Scrifftemaal/ Den Romske Synd oc S. Gregorii fiske parck giffue det vel tilkende/ oc huad det vaar for lomfruere hand fødde saa mange i de Nunde Clostre i Rom/ som der staar vdi hans Legende/ Aliquot Virginum millia/ Romæ pauit sub regula/ alt vaare de Fatuæ virgines/ det kende paa de sextusinde Børn pander/ de groffue op aff S. Gregorii fiske parck. leg frycter at skulde hand rensis i dag/ der bleffue end da flere vdaff/ Gud forbarme sig der offuer. ||

Om øffuerighed.

Øffuerigheds Stat er Guds Ordning oc Skick/ som vndersaate bør at vere hørige oc lydige vdi al low oc ræt/ som er i Land oc Rige/ ocsaa for deris Samuittighed/ som Paulus siger/

* Denne Stat er saa ilde met farit saa skamferet/ saa saare forringet/ at de hulde Dommere oc Fogeder/ for røffuere oc mandrabere/ oc Scriffuerne dømde de wduelige at vere til al Kirke tieniste/ icke maatte de heller tilstedis at komme der til/ Ia Paffuen traadde Keysere oc Konger vnder sine fødder/ som Pauuffue Alexander gjorde ved Keyser || Fridericus Barbarossa/ vdi Fenedien/ Saadan ære gjorde hand Guds ordning oc Skick/ Huad ville wi sige/ Øffuerigheden/ som Suerdet er befalet paa denne dag/ skal kysse Paffuens Fødder/ oc Paffuen griber Suerdet til sig/ oc gør der met/ huad hannem løster.

Om Synden

SYnden er alt det/ som skeer mod Guds bud/ oc mod it Menniskis Samuittighed/ met hierte/ mund oc Gerning.

* Paffuen holder det for den største Synd/ at mand synder mod den Romske Kirske oc hendis bud || oc befalning/ som er at icke sige eller høre Messe/ at icke Faste effter hendis skick/ at ede Eg/ smør/ Ost paa vor Frw afften/ eller Kød om fredagen etc. De lære det at vere Synd aleniste/ som skeer vduortis met gerningen/ Den opryndelige Synd vide de inted aff.

Om huad der er ført vdi S. Peders Skib igen hoss de Romere.

HEr til haffue wi nu sist hørt/ huad der er hugget forborde/ oc affskibet/ forlaassit och vdkast aff S. Peders Skib/ Nu ville wi høre huad Paffuens Folck haffuer skibet ind igen/ den tid de rette Styremend/ oc det gode Redskab vaar omuent til Ny Styremend oc nyt Redskab.

* Thi da sette Paffuen/ sig selff til Styremand/ der Gud Fader Søn oc Hellig Aand/ met deris baadsmend/ religion oc lærdom/ vaare kaste offuer borde/ Oc da loed hand indføre i Skibet/ som hand da kaldede den Romere Kirske/ adskillige Bylter aff Menniskens lærdom om Fri vilie/ Munckeløffte/ Viiduand/ viid Røgelse/ Salt/ Liuss/ Billeder etc. || dem vil ieg kortelige offuerløbe/ at ieg kand disnarere komme til ende met denne Ni hundrede Aars histori.

* Først ville wi see huorlunde den Romske Styremand sider ved Rorit oc tager selff Godz ind i Skibet/ som den aller ypperste/ ia som den aller mectigste/ vdi Guds sted/ som Daniel oc Paulus tale der om.

84

* End dog hand foractedede baade Faderen oc Sønen (som Dieffuelen gjorde) dog loed hand sig kalde Christi Stadzholder her paa lorden/ oc den hellige Kirskis hoffuit langt offuer al den Hellige Scrifft/ saa at hand vilde haffue mact alene/ at vdtolcke hende effter sin mening/ Thi mand sagde om hannem/ at hand haffde i sit hiertis skrin al ræt/ vere sig Guds eller Menniskens || ræt/ Ia at hand haffde mact offuer alle Concilia/ oc at vende om effter sin kødelig Mening alt det som findis i den Hellige Scrifft/ saa at i den gandske Verden/ skulde icke vere it Menniske/ som kunde bliffue saligt/ vden det vaar hannem vndergiffuet/ oc at Nøglene oc baade Suerd skulde vere hannem giffne/ som der staar/ See her ere thu Suerd/ paa det hand skulde haffue Herredom offuer alle. Oc met den almectighed kunde hand dispensere met alle oc fri dem aff deris løffte oc fra Guds Budords lydelse/ Hand haffde icke behoff at predicke oc lære/ ey heller hans Biscoper oc Prælater/ men aleniste at de kunde stride for den hellige Kirske/ oc der faar/ maatte hand ocsaa strax (sagen wforhørt) tage aff dage dem alle som taledede eckon it ord mod hannem || Hand haffde ocsaa mact offuer Dieffuelen at biude offuer hannem/ oc befale hannem huad hand vilde/ oc tage Siele vdaff Skersilds pine etc.

* Nu ville wi see huad for Bylter eller Packer hand haffuer ført i Skibet igen.

* Den første Bylte vaar fuld met Menniskens lerdom/ oc kom i steden igen for de thi Guds Budord/ oc strax kaldede de samme Menniskens lære en fuldkommenhed/ oc sagde Mennisken Salighed til/ som dem beuarede/ oc dem fordømmelsen til/ som icke beuarede dem/ oc at saadanne skulde affskæris/ ved Band/ fra Christendommen/ oc kaldis Kettere oc Scismatici/ det er affskorne. Huor aff det kom/ at Folck bar større redsle for at holde Menniskens lære || end Gudz lære ved mact.

* Den anden Bylte vaar Menniskens Fri vilie/ huor met huert Menniske kunde fuldkommelige holde Louen til punct oc til pricke/ oc elske Gud offuer alting/ aff gandske Hierte/ 85 oc at alt det/ som it naturligt Menniske er metfød/ skulde end nu vere helt oc hudget/ effter det gruselige Adams fald/ saa at it Menniske kunde vere beskicket til at holde alle vor Herris budord/ oc til at gøre alle gode Gerninger. Ia fuldkommen der til/ saa at Closter leffnit kaldedis den fuldkommeligste Stat/ Ia den Engelske oc Himmelske Stat. Er icke det gruseligt at høre? oc end besønderlige dette forbandede stycke/ at det skulde regnis lige ved Christi verdskyld at vere/ O blindhed offuer al blinshed. ||

* Den tredie Bylte vaar de samme Muncke løffte oc Closter løffnit/ meget weens indenbyrdis dog lige huldne ved Christi Høyuerdige Daabssens Sacramente/ naar de loffuede deris faarmand lydelse/ kyskhed oc fattigdom/ Lydelsen skulde vere offuer Foreldernis Lydelse/ Kyskhed skulde veyersige Ecteskab/ oc Fattigdom skulde forlade Verden oc gøre Guds Børn/ som der staar wbeskemmet i S. Francisci Regel i det v Capitel saa screffuit/ Kære brødre/ denne er den aller Høyste Fattigdoms høyhed oc ypperlighed/ som gør

eder til Børn och arffuinge vdi Guds Rige/ huor haffuer mand hørt større bespaatelse
mod vor Herris Iesu Christi røde rosens blod/
oc mod den hellige scrifft etc. ||

* Dog skulde dette vere deris ypperste fuldkommenhed at vide inted/ at vere wforsøct/ at feye effter
der som Quindfolck ginge/ at foruare sig for kødmod/ at beholde selff en part aff deris Gudelighed/ oc at
sælie andre den anden part dyre nock.

* Der skulde besynderlige klædebon til besynderiige skw/ patiner/ klaatzer/ belte rebet/ Cappe/ kul/
Skabellarius oc andet saadant/ det skulde vere det aller helligste.

* Ia den ene trode sig at bliffue salig i en sort Cappe/ den anden i en Huid/ den tredie i en graa/ den
fierde i en braagede/ den femte met sin veyermølle/ den siette vdi sin almutze/ som hine Canonici regulares/
som vaare ocsaa som hine || Caponer/ bundne fra Ecteskab/ dog icke fra Quindfolck/ som paa kende/ om
mand skal tale groffuelige der om. Gud giffue dem end nu en god omuendelse som henge vdi det hyggeleri/
oc i det skarn.

86

* Den Fierde Bylte vaar fuld met Viid vand vdi Flasker oc stencke kelde

* Den Femte vaar fuld met Viid Røgelse/ viid Salt/ viide Liuss etc.

* Den siette vaar fuld met Billeder/ oc de andre fulde met anden affguderi/ Huor om vilde bliffue for langt
at scriffue

* Der faare ville wi lade disse Bylter fare/ oc beskue deris ypperste oc kaasteligste klenodier i
Paffuedommet/ huad de haffue udi sig/ som ere. ||

- i Messen
- ii Helligens paakaldelse
- iii Skiersild
- iiii Iertegen
- v Pelegrims ferd/
- vi Hellige Mends been
- vii Afflad/
- viii Brøderskab/
- ix Viielser etc.

Om Messen.

HVor stor en Christi høyuerdige Sacramentis oc Nadueris vonbrug den Paffue Messe met sin Canone oc
anden tilbehøring haffuer verit/ det er nu aff Guds naade den meninge Mand vitterligt oc kundgiort. ||

* For det andet ocsaa/ at mand lagde tiden/ steden/ oc personen al samme Messis myndighed til/ at det
skulde vere it viid alter oc altersten/ en raget oc smurd præstmand/ saa at Guds befaling ordening oc skick
haffde inted der met at gøre.

* For det tredie/ at deris Gerning i samme Messe/ vaar it Offer for leffuendis oc døde/ som mod krig oc
aarlow/ mod pestelentze/ mod wtimelig verlig/ for Heste/ for Køer/ for døde elementer/ for pendinge etc. Paa
Guds Legems dag maatte Cibait holde faare/ Oc huer Fest i Aaret/ haffde sin Messe/ dog gaffue de almuis
folck aleniste om Paaske tid/ eckon den 87 ene part aff det/ de haffde der faar hender/ Men huor mange
andre vonbrug de haffde der hoss/ at lucke || det inde vdi Monstrantzen/ at bære det om Kieregaarden/ om
byen/ om i Marcken/ føre det til skibs vd paa stranden/ oc saa hen at/ det vil ieg lade fare/ at det bliffuer icke
for langt oc eder kedsommeligt at høre.

Om helligens paakald.

DEtte vaar oc en aff deris ypperste klenodier/ at søge til de affdøde helligen oc kalde paa dem om hielp/ oc at det skulde vere Gud behageligt/ oc de skulde kunde forhuerffue oss Guds Naade/ met deris forbøn/ oc lomfru Maria faar dem alle etc. Oc at wi der faare skulde faste deris afften/ oc hellige deris dag/ oc bygge dem templer oc || Capeller oc holde Messe aff dem/ oc vduele dem til vore Patroner/ at huer fick sin/ huilcken hand skulde faste oc fire til/ oc holde vdaff/ som aff Gud selff. Fattige enfoldige Mennsker komme de til at tro/ om Helligen at de obenbarede sig faar folck/ at de gjorde lertegen/ Oc Folck bleffue saa beskuffede der met. Claus Dæen her vden faar Københaffn/ ved S. Anne/ som de kaldede/ viste end nogit her aff/ Men huo kand opregne alle de veyrstyggeligheder/ som der met fulde? oc vaar dog altsammen lige tuert imod alle Patriarckers/ Propheters Christi oc Apostelernis lærdom/ la tuert imod det Første budord oc imod den gandske hellige Scrifft.

Om Skiersild. ||

HEr er grundsuppen/ Her hengde det paa altsammen/ der skulde vere en besynderlig Sted/ som de kaldede Skiersild/ til huilcken de affdødis Siele skulde bort føris oc der pinis for deris Synder/ effter døden til en tid/ somme i thi/ somme i hundrede/ oc somme i mange tusinde Aar/ effter huer deris Gerninger/ oc som de kunde faa Messer oc Guds tieniste her paa lorden effter dem/ oc Paffuens afflad oc som 88 deris Slect oc Venner haffde pendinge til at komme dem til hielp met/ at deris pine kunde stæckis oc forkortis dem faare/ Ellers maatte de bliffue der i siu Aar for huer Synd som de haffde icke screfftit/ ey helder || giort fyldeste for/ om deris venner lode dem icke komme der fra ved Messer/ ved Pelegrims gong etc. Her aff er det/ at mand skulde holde Viglias oc Siele messer/ Item Aniuersaria/ det er/ Aars tid oc begengelse for de døde/ met den Rw/ oc det sorte klede/ offuer en ledig Ligbar/ som mand bar Røgelse omkring/ oc stencte viid vand paa/ oc sang Libera me Domine etc. der offuer.

Saadan kram førde Dieffuelen i Skibet/ ved spøgelse ocp
falske obenbarelser/ at hand der met kunde
stadfeste affguderi oc menniskens
egne Gerningers
verdiskuld.

Om Spøgelse.

SPøgelse kaldis Dieffuelens kaageleri/ huor met hand loed giffue faare/ ved sine Creatur Papisterne/ at de affdødis Siele komme igen aff Skiersilds pine/ som de ocsaa kaldede dem der faar Gengongere/ oc gaffue Folck deris vilckaar til kende/ oc huorlunde de kunde bliffue reddede aff Skiersilds pine/ Suckede/ græde/ stonde oc gaffue sig/ at de maatte icke lengete vere vde/ for de haffde deris beskicket tid aff Diefflene/ Huor lenge de maatte vere vde/ lige som der haffde verit it Seyruerck vdi Skiersild/ oc de viste huor mange timtner de maatte vere borte/ oc holde saa Diefflene met Tro oc loffue/ at de vilde komme igen i pinen. Læss den Fierde bog/ ex Dialogo Gregorii/ da faar du dette at see/|| oc end at Messen kunde aldernnest hielp dem der vd. Thi det duede saa vel til at gøre det Aandelige folckis Stegers fed/ oc til at stadfeste den wgudelige Paffue messe met/ imod Christi hellige Naduere. Siden der hoss kunde de ocsaa haffue hielp 89 aff Pelegrims gong/ aff Liuss/ som mand tende op paa deris graffue/ oc elders for deris Siele/ item aff almissegerning etc. Deroffuer lode de sig mane/ belgede met øyen/ oc lode ilde/ lige som det gjorde dem ont/ met andre dieffuelens Skalckheder/ som hand er en Mestere der paa/ oc haffuer lenge kundet Kaansten. ||

Om Pelegrims gong

VEd denne Pelegrims gong/ et mange købsteder opbygde vdi Tydskland/ som Aken/ Duren/ Collen/ Vilsnack/ Stierberg/ S. Anne Dal etc. saa vel som i Danmarck oc andersteds. Thi mand prædickede at det vaar saa Gud behageligt/ oc at mand forhuerffuede der met/ det euige lifff/ lycksalighed her paa lorden oc veyrquegelse aff Skiersilds pine/ Oc dieffuelen soff icke her til/ met sine falske lertegen/ som Christus oc S. Pouil propheterede om/ oc som alle Papisternes bøger ere fulde der aff/ som om den S. Iacobs broder der hengde i Galien/ oc her i Danmarck/ om Seuerin pilckelaass etc. Her met finge de | Vox/ Hør/ Hamp/ Staal/ Guld/ Sølf/ Pendinge oc alle honde igen. Der offuer bleffue mange vnge menniske forderffuede/ oc lomfruer krenckede etc.

Om Hellige Mends Been.

Hvad dette vaar for it bedregeri om lomfru Maries Melck vdi mange Steder/ saa at hun haffuer inted andet kunde haffue gjort i sit gandske leffnis tid/ end side/ oc drage sine Spenner vd/ oc skenct Melck fra sig/ til alle dem/ som det haffue siden ført saa vide om Verden/ lige saa om S. Barbaræ Hoffuit i || mange Steder/ om Stycker aff det Hellige kaarss i mange Steder. Item til Aken om lomfru Maries serck oc om Iosephs Hoser/ vdi Collen/ om de hellige tre Konger/ til Treueris om Christi kiortel/ oc hundrede tusinde saadanne Stycker. Oc saa her i Danmarck om 90 det blod i Bistrop/ Sacrament i Falster/ om det Affguderi til S. Anne/ til S. Scuerin i Iylland/ i Sieland etc. Det er dem alle vitterligt/ som noget ere komne til alder/ oc omgingis der met.

* Ia vdi Domkircker oc Closter skulde hellige Mends been tois oc Kyssis/ der laa afflad til/ som Paffuen haffde aleniste at vddele met buller oc breff/ Smørbreff/ hualfisbreff vdi Island/ som de haffde hent vdi Rom for store pendinge/|| at de maatte ede Hualspeck vdi den Fyretiuue dags Faste. Hid høre hine mange Brøderskab oc Companier/ hid atskillige viielser/ oc den wgudelige Sang. Surgite Sancti etc. som er Dieffuelens oc alle hans Limmers Credo/ optenct lige tuert imod vor Credo. Nu/ huo kand fare dette altsammen igennem? det er wmueligt. Omne malum multiplex. Det onde er saa meget/ at det staa icke til at opregne/ Gud giffuit at wi vilde ekon vnder tiden see oss til bage/ som den hellige Paulus raader oss/ at wi falde icke vdi saadan vildfarilse igen/ der ligger oss mact paa/ oc vore Børn.

HEr til haffue wi hørt huad for kram den Romske Paffue loed S. Peders Skib belade || met aff sit eget gods/ huad for Bylter/ huad for klenodier/ som vaare Menniskens lære/ Fri Vilie/ Closter løffte/ viid Vand/ Røgelse/ Liuss/ Billeder/ Messe/ Helligens paakald/ Skersild/ Spøgelse/ Pelegrims gong/ Hellige Mends Been/ afflad/ Brøderskab/ Viielser etc.

* Nu komme wi til den fremmede Kram som hand loed indføre i samme Skib/ som hine Skibmend oc Skibskremere pleye ocsaa at tage kram ind for andre/ oc sælie det saa hen paa deris vegne/ som de lade sig fracte vdaff/ Saa indførde Paffuen/ vdi den hellige Kirske først alle Kætteris vildfarelse oc Falsk lærdom/ fra den første/ som vaar Simon Magus/ Simen troldkarl/ fra Christi tid her paa lorden oc de sex hundrede aar igennem ind || til den siste/ som vaar Pelagius/ oc hand vaar nest faar Paffuedommet/ Alle de Mange Kætteris vildfarende lærdom alligeuel at den vaar fordømt aff 91 de hellige Fedre oc merckelige Gudz mend/ som vaare Tertulianus/ Ireneus/ Eusebius/ Epiphanius/ Cyprianus/ Hieronimus/ Augustinus/ etc. som deris bøger giffue vel det til kende/ ocsaa paa denne dag/ effter som huer aff dem leffuede vdi sin tid/ oc haffde atskelige Kettere at ryckis met/ imellem Apostlernis tid/ oc Paffuedommet/ dog kunde det icke affueries/ met mindre end ath Paffuen skulde io indføre alle de kettens Lerdom i Christendommen igen/ tage dem an/ fernisse oc forny dem/ och sælie dem saa for gaat gods vnder it stort Helligheds skin/ Dette wnyttige/ gamle/ forderffuede oc forgifftige || gods tog Paffuen ind igen/ paa det at hand der met/ disbedre kunde sælie sin egen Kram som det skeer/ at mange sælie deris godz vnder oc iblant fremmede godz/ oc holde sig saa fram met det andre hører til.

* Nu er oc kaldis den en Kættre som haardtryckelige fordragtinger sin egen mening/ imod den Hellige Scriffis rette forstand/ som hand haffuer vreed samme sin mening vdaff/ oc det aff en ond behagelighed oc forsæt/ aff en Æregirrigheid oc aff en vrang dom oc forstand/ heller och vdaff had oc affuend aff høyferdighed wgudelighed/ Vederuordighed? Saadanne vaare disse hoffuit Kættere Simon Magus/ Nicolaus/ Ebion/ Montanus/ Arrius/ Manicheus/ Pelagius etc. disse oc andre flere finge til liffs jgen i Paffuedommet/ den || tid deris vildfareise bleff indført aff de Romske Paffuer/ som de end nu paa denne dag sælie vd omkring i Christendommen/ oc vilde end nu gerne skubbe oss den forderffuede oc fordømde kram paa hender/ nu met løgen/ nu met suerd/ at wi end nu skulde bliffue wseligere/ end alle andre Guds Creatur/ om wi vilde vere/ som hine girrige Folck/ der købe op alt sammen huad der findes paa Luse torffuit/ oc riffue oc skrabe til hobe/ baade det som duer noget oc det som inted duer/ saa vilde Paffuen at wi skulde ocsaa købe op altsammen/ huad der er paa hans Luse torffue/ om wi vaare saa flædige/ oc lode oss finde letsindige. etc.

* Men paa det at huer from Christen kand føle oc tage paa at || dette er saa i sandhed/ ville wi det forsøge oc holde 92 det ene mod det andet/ huad forneffnde Kættere haffue lerd fra sig oc huad der er siden

lerd i Paffuedommet aff det samme/ oc see saa til/ huorlunde de komme offuer ens met huer andre.

* Oc wi ville begynde paa Simen Troldkarls væsen/ som dette Verss oc almindelig ordspraack er om/ Piscatum rediit Petrus gerit omnia Simon/ S. Peder gaff sig til Fiskeri igen/ oc Simon regerer nu alting i Paffuedommet.

* Denne Kætter Simon Magus eller Simen Troldkaar/ vaar den første Kætter effter Christi opfarelse til Himmels/ vdi Apostlernis tid/ som Petrus i sin sendinge breff taler om saadanne oc siger/ || der skulle ocsaa vere falske lærere iblant eder/ som skulle indføre forderffelige Secter/ oc skulle forsuerie Herren/ som dem haffuer igenløst/ oc loannes siger/ Der ere allerede mange Antichrister til/ huor aff mand kand forstaa/ at strax vdi Apostlernis tid/ begynte den Antichristiske handel at feste rod oc giffue spiter aff sig/ ind til hand bleff fuldmod i Paffuedomet/ Der faare vaare alle disse Kætttere Antichristi faarløbere huilcke de hellige Patres kunde icke saa legge øde/ eller vdslycke deris vildfarilse/ met mindre at den skulde ey optendis igen vdi Paffuedommet/ oc forgiffue saa flere vdi disse nihundrede Aar/ end de nogen tid gjorde tilforne/

1 Denne Simon sagde sig at vere en stor Guds krafft/ saa at de || Romere lode opreyse hannem til ære/ en stor Stytte/ met denne Titel/ denne Stytte er opreyt den hellige Guds mand Simon til ære.

* Huo der vil nu see lige til/ oc dømme ræt/ da skal hand finde det/ at de Romiske Paffuer vaare huercken Christi eller Simonis Petri/ men denne Simonis Magi effterfølgere. Thi lige som denne Simon vaar i sit Hierte/ lige tuert mod Christum oc hengde alligeuel ved Philippum at hand loed sig der hoss hedre oc ære for Gud/ saa ophøvede de Romske Paffuer sig offuer alt det som kaldis Gud/ som den hellige Paulus Propheterede om dem

* De hulde deris decreta oc decretalia lige ved/ la offuer den hellige Scrifft. Hine Curtisaner oc || Canonister kaldede Paffuen en lorderigs Gud/ oc at hand vaar fød aff Gud oc 93 Mennisken/ oc haffde at biude offuer Englene/ som Gud selff/ ia at vdfri Siele aff Skersild/ oc føre dem ind i Himmelen/ formiddelst sine buller oc afflads breff/ Er icke det met Lucifero oc met Simone Mago at holde sig lige ved Gud/ oc tillegge sig Guds heder oc ære?

2 Denne Simon vilde købe sig den Hellig Aands gaffuer til for pendinge/ lige saa køber oc sælier Paffuen den Hellig Aands gaffuer/som hand kaldede/item Sacramenterne/Vielser/ præbender etc.

3 Denne Simon foractedede Ecteskab met sin Skøge Helene/ saa forbiuder ocsaa Paffuen sine creatur/|| sine Caponer Ecteskab/ oc tilsteder dem der vden ved/ at haffue deris Skøger/ oc Hore børn.

* Vdi saa maade følge de Romske Paffuer denne Kætttere Simen Troldkarl effter oc førde hans kram ind i Skibet at sælie vd offuer den gandske Christendom.

* De Nicolaiter som vaare til/ halffemte sinds tiue Aar/ effter at Christus vaar opfaren til Himmels/ som mand maa læse om dem/ vdi Kirskernis Historier/ oc vdi S. Hansis obenbarelsis Bog/ de fore vild i disse thu stycke.

* Først haffde de deris hustruer til fælis/ oc sagde at hor/ boleri oc skørleffnit vaare ingen synd/ Skue her det gandske Paffuedom/ || huordant det haffuer verit her til/ oc end nu er/ monne du icke finde en hob Nicolaiter/ som leffue til sammen vdi en wren Coelibat oc i skørleffnit/ oc haffue deris Skøger til fællis/ oc holde boleri for ingen Synd oc forbiude der offuer de smurde oc ragede Creatur ecteskab lige som det vaar en wren concubinatus eller boleri/ oc der vnder tilstede al wrenhed oc wdygd oc sige/ Si non caste/ tamen caute/ Kand du icke leffue Kyskelige/ da far saa varlige oc saa lønlige aff sted der met etc. Saa haffue disse deris Quinder til fællis/ lige som Nicolaiter haffde.

* For det andet/ lagde de Nicolaiter sig effter at holde al den Hedniske Guds dyrckelse oc offer ved mact/ Huad? haffuer icke Paffuen indført i den Christelige || Kirske/ al saadan Guds dyrckelse/ aleniste met foruende naffn oc met andre Titeler?

94

Offrede mand icke i Paffuedommet til staack oc steen? det er/ til affguds billeder oc støtter/ Suin/ Gess/ Hønss/ Eg/ Lam/ Vox/ Hamp/ Hør etc. som dog bleff altsammen forteret aff altere præste/ aff muncke oc aff deris boelskab oc skøger/ saa vel som det der bleff offeret Bel i forstum tid.

* Saadant tog Paffuen icke aleniste til sig oc sine/ men lagde ocsaa afflad der til/ som hans Buller mangfoldige nock der om vduise/

* Lerde de icke saa/ at mand skulde komme til den oc den sted/ oc der tilbede den oc den affdøde helligens Billede/ oc hoss dem søge om hielp oc raad/ om trøst oc husualelse/ || saa at den ene loffuede sig hid/ den anden did/ Gud giffuit at de end nu vilde affstaa her hoss oss/ vdi dette klare Euangelii liuss/ at bisse til den formaledidede sted Bistrop (som er en ret Tophet) oc til andre saadanne steder vdi huilcke Dieffuelen oc Paffuen haffue hafft deris Kram/ oc huldit kruhuss oc horehuss/ faar alle dem/ som vilde bole der met

deris affguder.

* Det vaar ludæ pung de drogis om/ huo der kunde faa noget i den/ der faar lode de alle ting saa vdstafero oc pryde/ at der vaar ingen maade met/ Støtterne oc Billederne vaare smøckede met Guld/ Sølf/ oc kaastelige kleder/ met Liuss oc anden smykke.

* Kære sig mig huad vaar det || andet end it forkledt oc fortact Hedniske væsen i Paffuedommet/ der naffnene vaare eckon foruende/ Hedniske naffn om til Helligens naffn/ Den Hedniske tempel i Rom Pantheon/ det er alle Hedniske Guders tempel/ om til lomfru Maries oc alle helligens Kirske/ For Iuno Maria/ for Iupiter de femten nødhelere/ for Mars oc Hercules S. Iørgen/ for Æsculapius S. Rochus oc S. Sebastianus/ for Bacchus S. Vrbanus oc S. Morten/ for Neptunus S. Nilaus/ for Minerua S. Carine/ for Lucina S. Margrete/ oc huo kand opregne eller telie dem alle sammen?

95

EBion/ som vaar til paa det halffemtesinds tiue oc fierde Aar/ effter Christi opfarelse til Himmelen/ som mand maa læse || i Kirskens Historier om hannem/ haffde sin kætteti oc vildfarelse i disse thu stycker.

* Først vilde hand/ at Mose low/ met alle sine Ceremonier met omskerelsen/ met dage/ mad/ kledebon/ offer etc. skulde ved mact holdts/ der faare forskød hand S. Pouels Episteler/ for de lerte lige tuert imod/ som der/ Lader ingen dømmen eder vdi mad eller dricke etc.

* Men huo befaler mere at mand skal end nu holde alle disse vduortis ting/ som vaare Mose oc det Iødiske Folck aleniste befaledede/ end Paffuen i Rom? Mange Samuittigheder ere nu mere plaffuede met de Ceremonier/ end det Iødiske Folck vaar vnder Mose. Huo taar i Paffuedommet ede it stycke brød || eller kød/ paa deris budne Faste dage?

* Sandelige Paffuen vaar en langt verre Kætter i de stycker end Ebion vaar i sin tid. Mose Ceremonier finge ende i det Ord som Christus taledede paa Kaarssit/ Consummatum est/ det er/ huad i Mose low vaar sigureret oc screffuit om mig/ det haffuer nu ende/ oc huad der hører til Menniskens Salighed/ det er nu fuldkommet. Der faar haffde icke de Paffuer i Rom burt at oprippe saadant igen. Thi Christus købte det dyre nock/ før end at hand fick gjort ende der paa/ oc begynte sit ny Testament. Det beuise vel de herlige S. Pouils Episteler til de Romere oc til de Galater/ oc den Epistel til de Hebreer/ at Christus er dem inted nøttelig/ men de ere faldne fra || Guds naade/ som ville hente deris retferdiggørelse aff Mose lowis gerninger.

* For det andet/ haffde ocsaa denne Ebion en falsk mening/ om vor Herre Christo/ at hand skulde icke vere vden aleniste it Menniske/ oc icke en sand Gud/ oc det imod den gantske hellige Prophetiske oc apostoliske Scrifft.

* Huad Paffuen holder om vor Herre Christo/ giffuer vel hans lærdom til kende/ hand gør vor Herre Christum til en streng Dommere/ oc træder Christi Testament oc nockgørelse 96 vnder sine fødder/ alligeuel at der er ingen Salighed vden ved Gud/ oc ingen forladelse/ vden ved Christum/ Men hand foracter dette altsammen oc sælier folck for pendinge/ sine Gerninger som er Messen/ Afflad etc. ||

* Basilides som vaar til vdi det hundrede oc treduende aar effter Christi opfarelse/ oc scriffuis om hannum ocsaa vdi kirkens historier/ hand bar saa faare/ at Christus bleff icke Kaarsfest/ men at Simon Cireneus bleff kaarsfest i hans sted/ Huo der nu holder faare/ at Christi Verdskyld oc blods vdgydelse skal icke kunde vere nock til vor Salighed/ vden vore Gerninger komme der til met/ hand er lige saa god/ som Basilides vaar/ Nu er den gantske Paffuedom i den mening/ Der faar er Basilidis Kættei ved mact i Paffuedommet/ S. Hieronimus kalder Basilidem en Mester vdi al wrenlighed/ dog haffuer hand sine Mestere vdi Paffuedommet.

*Huad skal ieg sige om hine wrene Gnosticis/ huad skal ieg sige om Valentino/ om Marcione/ om de || atianer oc Enkratiter/ om huilke du kant læse i Kirckens Historier/ oc ligne saa sammen oc dømmen selff der paa/ om deris vildfarelse findis icke ocsaa i Paffuedommet. Wi ville fram bedre til de andre Hoffuit kættere/ først ville wi satteden kætter Montanum oc Paffuen paa maalet til sammen/ oc see huorlunde de tho komme offuer ens met huer andre.

* Montanus leffuede paa det Hundrede oc halff femte sinde tiuende Aar/ effter Christi opfarelse til Himmelen/ en hoffmodige kætter met sin prophetisse oc boelskab Maximilla/ som S. Hieronymus scriffuer til Marcellam om hannem/ oc Kirskens historier vdi den femte bog/ fra det femtende Capitel til det Nittende. ||

* Hand gaff saa først faare/ at den Hellig Aand kom.icke ned offuer Apostlerne/ paa Pintzdag/ men at hand vaar endelige kommen ned offuer hannem/ det rosedede hand sig aff.

* Fulde icke de aff Rom ned i dette Kættei oc lærde saa/ at den Hellig Aand haffde icke lærd Apostlerne/ alt det som er behoff at vide til saligheden/ vdi Prophetiske oc Apostoliske scrifft/ men at mange nyttelige ting til Saligheden ere 97 obenbarede faar hannem oc faar hans Maximilla/ det et/ faar den Romske kircke/

faar Paffuer/ Biscoper/ Præster oc Muncke.

* For det andet/ sagde Montattus/ at hand oc hans Maximilla haffde forstand oc mact til/ at vdtaalcke || oc vdlegge den hellige scriff.

* Saa gaff den Romske Montanus met sin Maximilla ocsaa faar i det Concilio til Trent/ Guds aar M. D. xLvi. vdi den tredie Samsæde/ at alle skulde saa tro/ vnder deris Siels fortabelse/ at alle Concilia (alligeuel at de vaare mod Sandhed/ oc mod sig selff indbyrdis) alle Paffuens decreter/ statuter oc obseruantier skulde holdts lige ved den Hellige Scriff i act oc ære/ oc der giffuer hand sine prester oc muncke mact/ at tractere oc handle den hellige Scriff/ vride oc vende den effter deris egen løst oc begeringer/ Huilcket den hellige Augustinus oc andre torde aldri gøre.

* For det tredie/Montanus sagde/ at hand lærde mectigere oc || bedre lærdom fra sig/ end Christus oc Apostlerne gjorde.

* Monne icke Paffuen haffue hafft den samme mening om sig/ lad oss høre it exempel eller thu/

* Cristus befalede oc sagde i sin Naduere/ Dricker alle her aff/ der siger Paffuen ney til/ at det skal icke saa vere/ men prester skulle aleniste oc icke legfolck dricke der aff.

* S. Pouil siger/ En Tiener vdi Guds ord/ skal haffue sin ecte hustru/ Ney siger Paffuen/ en bisloperske oc boelskab maa hand vel haffue.

* S. Pouil siger/ at wi bliffue retferdige aff naade/ oc icke aff vore Gerninger/ men Paffuen vdi det Concilio til Trent i den siette || Samsæde forbander den/ som det tror.

* Lige er det saa/ om den lydelse imod Øffuerigheden/ oc i mange andre stycker/ som Paffuen haffuer fordristet sig til/ at corrigere Magnificat/ som mand siger.

* For det fierde/ Montanus vaar haard oc grum imod dem som angrede oc ruede deris Synder/ oc vilde rette oc bedre sig/ alligeuel at huercken hand selff/ eller hans Maximilla vilde rette oc bedre sig.

98

* Huor venlige oc huor mildelige Paffuen loed handle met fattige Syndere/ det vide de vel/ alle sammen/ som maatte huiske Præster og Muncke deris Synder i øret/ huad trøst oc husualelse de finge/ som ludas fick aff Bisperne i Hierusalem (Tu videns/ der maatt du see dig || om) oc som Danyser fick i Rom/ saa at de maatte baade falde i mishaab/ oc bliffue der borte.

* Mand veed vel/ huorlunde de fattige Samuittigheder bleffue plaffuede met menniskens lærdom/ met scrifftemaal plict oc bod/ met faste oc anden nockgørelse for Synden/ der som icke bleff tenct/ end sige talet/ it ord/ om vor Herre Iesu Christo. Det er end nu i mands minde/ allegiuel at vngdommen her hoss oss/ veed icke meget der aff at sige/ Salige ere de nu i vor tid/ som aldri saae Muncke/ dog kunde de vnge spørre saa langt/ som de gamle kunde mindis/ Huo der haffde icke haanden fuld at giffue dem/ den saae de kroget paa/ naar hand kom til Scriffte/ mod de Fattige vaare de haarde/ mod de Rige som haffde || at giffue/ vaare de end noget miskundelige/. Dette kom den Montaniske Paffue aff sted/ alligeuel at hand leffde selff/ vdi Simonie oc sacrilegio/ vdi Sodomitiske synder/ i hoer/ boleri oc skørleffnit/ i had oc affuend oc i forfølgelse mod de fattige Christne/ Ia vdi alle hande legemens løst oc begerelse/ vden al anger oc ruese/ oc fore saa der hen/ den ene effter den anden/ som Dathan oc Abyron/ som ludas oc Simon Magus oc som denne Montanus etc.

* Her vil ieg spange offuer Nouatum oc hans Catharos/ som icke vilde lade sig vnderuise/ eller straffis aff nogen/ her mue ocsaa fare de Kætttere/ som lode sig kalde Catholiske oc Apostoliske mend

* Manes eller Manicheus som vaar til ved thu hundrede trysinds tiue oc sex Aar effter Christi opfarelse/ || om hannem scriffuer Eusebius i Kirckens historier/ i den siuende bogs/ siu oc tiuende Capitel.

* Først sagde hand sig at vere den rette Guds Apostel/ vdsent aff Christo/ oc at hand annamede først den Hellig Aand.

99

* See ret til Paffuedommet/ vdi disse nefte siuhundrede Aar/ da sinder du/ at de vaare rette Manicheer/ oc rosedede der aff/ at de vaare Apostlernis effterfølgere/ alligeuel at deris lærdom vaar lige tuert imod Apoftlernis lærdom.

* For det andet/ Manicheus vdualde sig tolf Apofteler/ lige som Christus gjorde/ paa det ath hand vilde io vere lige ved vor Herre Christo. ||

* Men Paffuen tog dybere ind i sæcken/ oc vilde icke aleniste lade sig holdis/ Uge vid Aposteler og ved Christo/ men hand vilde vere en Christus for sig selff/ Ia en Gud i mact oc vold/ offuer Himmelen/ lorden oc

skersild/ der faare vduolde hand sig toloff Cardinaler/ som skulde vere toloff pillere oc støtter i den Romske Kirske/ end dog/ at de ere nu mange flere/ saa at hand ved dem setter Keysere/ Konger/ Herrer oc Førster til rette/ som hand vil. Siden haffuer Paffuen der hoss sine Biscoper/ Præster oc Muncke i den sted/ som Christus haffde sine halffierdesinds tiue Discipler/ oc Franciscus vduolde sig och toloff Brødre huor mange de ere siden bleffne/ maa mand vndre paa. Disligiste fandis de Clostere som skulde vere en Confessor/ fire Euangelister/ oc toloff Apostler || vdi/ ia der hoss/ nogle fatuæ Virgines/ som skulde see dem til gode/ altsammen it abespil/ oc en formalet hellighed.

* For det tredie/ Manicheus førde en ny lærdom/ som hand kaldede Epistolam Fundamenti/ oc S. Augustinus screff meget mod samme lærdom vdi sin tid/ fordi at Manicheus actede samme sin dict/ lige ved den hillige Scrifft.

* See til om Paffuens Decret bog er icke en ny lærdom/ oc fremmet fra Christi lærdom/ oc holdis dog lige ved/ ia longt offuer den Hellige Scrifft. Saa komme de Romske Paffuer offuer ens met Manicheo.

* Her vil ieg sette Sabellium til bage/ som sagde sig at vere Mose || oc Aaron/ och forbød Kødmad och Ecteskab/ der wi haffue hørt nock om i Paffuedommet/ oc alt formeget.

* Arrius som leffuede Anno Domini ccc xx. lærde icke aleniste en vildfarende och fordømmelig lærdom mod Christi/ oc den Hellig-Aands Guddom/ som en ret Hoffuit Kætter/ 100 men fick det Verdzlig Suerd til hielp/ saa at Keyser Constantius oc andre nødde och tuingde dem alle til at tro Arrii lærdom/ mod den rette Christelig lærdom/ om de hellige Trefoldighed/ oc de røffuede Godz oc lifff fra alle dem/ som icke saa vilde tro/ som Arrius lærde/ saa at der bleffue den tid flere hellige Martyres affliffuede/ end til forne/ vnder Tyrannerne/ Nero Domitianus etc. ||

* See til Paffuedommet/ End dog de haffue Christum oc den hellig Aand i munden dog forsuerie de hans krafft/ som den hellige Paulus propheterede/ oc de giffue hannem inted mere/ end det blote naffn/ at hand skal vere deris Syndeskiul/ det andet haffue de beuaret dem selff/ met Menniskens lærdom/ Gerninger oc verdskyld til Salighed/ oc de haffue der offuer opuect den gandske Verdens Mact oc velde/ mod alle dem/ som icke vilde tro oc gøre effter deris befalninger/ oc det met forfølgelse/ forderffuelse/ mord oc mandslet/ brenden/ hengen oc sencken/ som haffuer nocksom giffuit sig til kende i disse neste otte hundrede Aar/ huad for blods vdgydelse de Romske Paffuer haffue kommet aff sted/ oc besynderlige i disse fem hundre Aar/ som Iulius secundus/|| Leo decimus oc Clemens septimus. Ia Paulus Tertius haffue vel plaffuit Christendom i disse neste forgangne Aar/ met det verdzlig Øffuerigheds Suerd/ oc lagde hand afflad der til/ at mand skulde fordagtinge oc beskerme Paffdommet.

* For det andet/ Finge de gods/ pendinge oc rigdom nock/ som vilde beskerme Arrii lærdom oc de hulde dem for martyres/ som miste lifffuit for Arii Lerdom.

Lige saa i Paffuedommet bleffue de Biscoper oc andre indscreffne in Canone/ oc vdrobte for hellige mend/ som beskermede Paffuens lærdom oc de kaldedis Martyres som for den lærdom maatte lide noget.

* For det tredie/ Arrianer kaldede sig Catholicos oc Orthodoxos/ || men dem/ som vaare imod deris lærdom kaldede de Athanasianer/ lige som Papisterne kalde nu dem Husiter oc Lutheraner/ som ere mod deris lerdom.

* Her vil ieg springe offuer Apollinarem/ som gaff faare 101 at Christi verdskild vaar icke nock til salighed/ Huad finder du andet i Paffuedommet?

* Disligiste vil ieg inted tale om hine Eunomianer/ som lagde deris lerdom Syndernis forladelse til/ Thi det er mere end obenbarligt vdi Paffuedommet/ at det gaar der lige saa til.

* Euchetæ/ som kaldis ocsaa Psallianer/ oc Messalianer/ om dem finder mand screffuit in historia tripartita/ de leffuede vdi det fierde hundrede Aar/ effter Christi opfarelse || til Himmelen/ som vaar Guds Aar try hundrede halffierdesindstiue oc otte. It Secte fult met ledige/ oc lade buge/ oc fraadzere/ som sade til sammen/ paa deris kor/ oc sunge Psalmer met munde klammer/ vden affladelse/ det er/ faare middag oc effter middag/ ia om natten met/ oc forstode saa det/ som Christus sagde mand bør al tid at bede/ oc Paulus sagde/ Beder foruden affladelse.

* Haffuer du icke her/ min fromme Christne/ Paffuens Sangheste/ Korprester oc Muncke/ som siunge om morgenen oc afftenen i deris Domkircker oc Closter. Ia de hyle/ røde oc tude/ oc kalde det at bede/ naar de bruge mundene fastere/ end naar de pleye at siunge Vigilias for en død som er icke meget fed/ Thi da faar/ Placebo/ patiner at gaa paa/ saa at de vide icke huad de siunge/ oc gøre ligeuel andre vise der paa/ at de siunge oc bede for dem/ och lure saa der met Folck deris Pendinge aff/ ia Vin/ Korn/ oste/ eg etc.

* For det andet/ de Euchiter arbeydede inted/ oc ey haffde sorg for hussholdning/ oc ey studerede til at Prædicke eller gøre nogit til gaffns oc til Guds ære/ men aleniste fortærede andris arbeyde oc sued/ for samme deris korsang/

* Sige icke Papisterne at de ere Aandelige Folck in vita Contemplatiua/ som icke bør at arbeyde/ som de andre/ der aff dem ere foractede in Vita actiua/ men at de skulle dyrcke oc tiene Gud for dem selffue oc for andre/ som den hellige Paulus taler om dem. leg beder || eder brødre etc.

* Oc en anden sted. Mange vandre som ieg haffuer sagt eder til forne oc end nu siger eder/ met gredende taare/ Guds kaarsis wuennere etc.

102

* For det tredie/ Psallianer vaare ocsaa enthusiastæ/ det er/ offerer som Theodoretus scriffuer om dem/ in Historia Tripartita.

* Her haffuer du Paffuens Folck met deris Offermesse.

* For det Fierde/ de Psallianer hulde meget aff deris Drøme/ oc talede meget om Sielernis Renselse. Kiere/ huad holt mand icke aff muncke Drøme i Papisteriet/ oc aff Fabel oc løgenactig Snack || om Skersilds pine/ oc om den Siele renselser? Læss den fierde Gregorii bog in dialogis ipsius der om.

* Donatister som vaare til ved try hundrede oc firesinds tiue Aar/ effter Christi opfarelse til Himmelen. De førde allegorier ind offuer alle steder i den hellige Scrifft.

* Finder mand icke det samme vdi Paffuedommet? Skal ey Solen mercke Paffuen/ oc Maanen skal mercke Keyseren? Der aff er den hellige Prophetiske oc Apostoliske Scrifft fortryct oc den rette forstand nidlagt oc forderffuit/ ind til Gud almectigste opliuser sine vduoldis hierter i denne tid/ met sit hellige Ords rette forstand/ som aff den Papistiske Thalmud/ som mand kalder rationale Diuorum vaar forlagt oc saa || gaat som ødelagt vden i nogle faa deris hierter/ som vaare Ioannes Hus/ Hieronymus de Praga/ Ioannes hilten/ Hieronymus Sauanorola/ Vesselus oc nogle andre/ som lode sig høre met den rene Christi lærdom/ oc maatte dø der offuer som rette hellige Martyres. Ellers vaar der saa stor blindhed paa ferde/ at mange bleffue doctores promoti in Theologia/ som aldri haffde lest Bibelen/ la aldri haffde seet Bibelen/ men decreta oc decretalia vaare dem nock/ Thi de frøctede for det som dem nu offuergaar/ at ocsaa Legfolck skulde faa fat paa den hellige Scrifft/ der faare maatte den vnder bencken/ oc hen i lencker paa deris liberier/ oc de finge nogit andet at bæere faar oc der vdi loede sig kalde Magistros oc magistros nostros/ det er/ doctores Theologiæ/ || saa vederfari den wgudelige det/ som hand frøcter faar.

* For det andet/ De Donatister lagde sig den hellige Kirske naffn oc Titel til/ saa lagdis i Paffuedommet den rette hellige 103 Kirske naffn oc Titel den Romske Kirske til/ saa at de hulde de andre for Kættere oc wchristne oc forfulde dem/ ia toge død paa dem/ som icke vilde samtycke det samme met dem i deris Papisteri/ lige som Phariseerne oc Prestehøffdinge i Hierusalem forfulde oc ihielsloge vor Herre Christum.

* Merck ocsaa her du Christne læsere/ oc døm selff/ om de Donatisters Kætteri oc vildfarelse bleff icke indskibet i Rom/ oc soldis vd for god Kram/ quid/ pro quo/ album græcum pro balsamo. ||

* Priscilliani som saa kaldedis aff en Hispaner ved naffn Priscillianus/ som leffuede ved try hundrede oc firsinds tiue oc otte aar effter Christi opfarelse til himmelen/ som Augustinus scriffuer mod dem/ oc om dem i sin bog om Kætterske Vildfarilse/ De hulde met de Manicheer oc sagde/ Iura Peiera/ det er/ Suer fri oc suer dig om meen/ oc holt inted der aff/ menendis at de maatte fri suere dem om meen/ oc holde ingen Tro oc loffue/ oc at det vaar ingen Synd etc.

* Vaare icke Papisterne i den samme mening mod alle dem/ som icke vilde vere deris Creatur/ Huad tro oc loffue hulde de den hellige S. Hans Huss/ oe S. Hieronymus de Praga/ som de toge aff dage til Costnis i det Concilio/ mod det || leyde breff/ som Keyser sigismundus gaff dem/ at de skulde fare fri til Concilium oc fra/ oc de maatte det icke nyde.

* Lige saa handle de paa denne dag/ met dem som de kalde Lutheraner/ la de suere oc loffuede Kyskhed/ men at de suerie sig om men/ er obenbarligt nock/ oc Paffuens hellighed haffde beuaret sig den mact/ at hand maatte løse dem aff/ saa lenge til hand bleff ked der aff/ oc loed dem det friit faar/ at leffue huorlunde de kunde/ dog vden ved Ecteskab.

* Iouinianus/ denne Kætter leffde ved Firehundrede oc femten Aar/ effter Christi opfarelse/ hannem kalder S. Hieronimus i sin første bog/ mod Iouinianum/ en Epicurum || hoss de Christne/ Thi lige som den Hedniske Philosophus Epicurus lærde fra sig at it Menniske skulde søge sin Salighed oc lycksalighed/ vdi velløst/ som vdi legemlig begering/ øyenløst/ legemens løst oc dette liffuis hoffmod/ saa vilde denne 104 Iouinianus lige saa/ la saadanne vaare ocsaa det Romske folck/ met deris anhengere/ rette galte vdaff Epicuri sti oc Suinehob/ saa vel/ som de Daudid om taler i den trisinds tiuende/ oc ottende Psalme der som hand kalder dem Animalia ventris in arundineti/ det er/ Fede stigalte vdi blød leyre/ oc Paulus siger/ at deris Gud er deris bug.

* Pelagius hand leffde oc samme tid/ Oc de Pelagianer haffue naffn aff hannem som nectede Christi ære oc verdskyld mod det som hand || siger hoss Ioannem. Sine me nihil potestis facere/ det er/ Foruden mig

kunde i inted gøre/ oc de skuffede de fattige Christne met det ord Gratia. Det samme er lige saa skeet i Paffuedommet oc i det Concilio til Trent/ der som Christi verdskyld oc fortienste/ icke maatte gielde it skerff etc.

* Mahomet følger nu her nest/ saa gaat som Paffuens lenfflige/ ia hans broder oc gode ven/ til at forfølge de fattige Christne/ som Pilatus oc Caiphas/ ia Herodes met/ oc Annas vaare gode vennere/ til at forfølge Christum/ til de finge død paa hannem.

* Paffuedommet er tiue Aar eldre end Mahomets vildfarelse/ Thi Mahomet vaar først til vdi || Heraclii Keyseris tid/ Guds Aar sex hundrede oc tiue. Men Bonifacius Paffue/ den tredie aff det naffn/ vaar den først som trengde/ lidet tilforne/ Keyser Phocas/ den øfferste Herredom vdaff i Religion/ offuer den gantske Christendom/ wi ville ligne dem met huer andre.

* Mahomet vaar en kremerdreng vdi Arabia/ som sagde met den Kætter Nestorio/ at Christus vaar icke Født aff lomfru Maria. Strax der effter gaff hand en ny Kætteri faar/ vdaff sin Alcoran/ som vaar denne/ at hand gaff sig vd faare oc kaldede sig den euige oc øffuerste Guds Prophete. Der til fick hand mange anhengere i Arabia oc Aphrica/ saa at hand som vaar en Suend til forne/ bleff || strax en Første/ paa den tid/ der de Land oc Riger fulde fra det Romske Keyserdom.

* Saa bleff ocsaa Bonifacius Paffue stor oc mechtig i denne vester part aff Christendom/ ia der som de vaare faar 105 hannem ekon Biscoper inden Romer Porte/ der bleff hand en stor Herre oc Første/ saa at hans effter kommere Paffuer bleffue saa mechtige at de indtoge met mact Valland oc Lomberdi/ met Kongens hielp aff Franckrige. Siden toge de sig større mact til/ som vaar i oc aff at sette Keysere oc Konger.

* Her haffue wi begyndelsen/ nu ville wi see framgongen.

* For det andet. Mahomet drog til sig Konger oc hele Riger nu met || sin list oc sødtalenhed/ ia løgenactig hellighed/ som hand brugte ocsaa vdi Ceremonier oc vduortis skinnende/ dog falsk Guds dyrckelse/ nu met suerd oc vold/ Lige saa lagde den Romske Paffue det ganske Keyserdom/ oc denne vestre Part aff Christendommen vnder sig oc sin mact/ ved sine Decreter oc ved Suerdet/ det er/ ved vold oc mact/ som hans tredubbelte Paffue krone beuiser vel/ at S. hans bescriffuer hannem rettelige nock/ at vere det beest/ som haffuer vel thu horn i Ansictet som it Lam/ men hand taler dog ligeuel som en drage/ mod Christum oc hans helligen.

* For det tredie/ Mahomet oc hans Tyrcker haffue deylige oc skinnende Ceremonier til siune/ saa at de idelige bede/ oc lade sig rense/|| kaste sig nid paa lorden/ naar de bede/ de dricke icke vin/ de side paa lorden oc faa sig mad/ de vandre pelegrims reyse til den Sted/ ved naffn Mecha/ som Mahomet ligger iordet/ Deris muncke føre it strengt leffnit met faste/ met kuld/ met affhold oc anden vduortis tuang/ huo vilde icke sige det at vere it helligt leffnit/ oc en hellig Religion?

* Men see om det gaar icke saa til i Paffuedommet/ met mange Ceremonier? som er Messen/ lang lesning oc sang/ ringen/ helligdags hold/ fasten/ pelegrims gang/ cappe/ plet etc. de lade sig oc purgere oc rense met viid vand/ ede aldri eller sielden kød. Huo vilde icke her sige alt dette at vere helligt oc kaasteligt? ||

Men S. Hans siger at det tuehornede Beest haffuer it Menniskis ansict oc lader sig ansee som it Lam/ det er Tyrcki oc Paffuedommet/ men det haffuer en Dragis røst/ at bespaatte Christum met.

* For det fierde/ Mahomet nicter Christi Guddom/ icke 106 aleniste met Nestorio/ men ocsaa met Arrio. Hand holte vel Christum ellers for en Prophet/ vndfangen aff den hellig Aand/ i lomfru Maries liff/ men hand trode icke/ at Christus er Guds Søn/ ey heller/ at hand taalde pine oc død for Menniskens Slect.

* Saa holder vel Paffuen ocsaa noget aff Christo/ oc giffuer hannem noget til forne/ men hand fortager Christo sin mact oc setter || den hen i Messer/ vigilier/ pelegrims gong etc.

* For det Femte/ Mahomet steder sine til at haffue flere Quinder til sammen/ saa tilsteder Paffuen sine att haffue flere boelskab/ men met de Sodomiters Synder etc.

* Lige saa findis de ens Paffuen oc Mahomet vdi mange andre stycker/ mod Herren oc mod hans Christum/ alligeuel at de ere wens i naffnit oc i Ceremonier/ oc saa gaat som wuenner/ som Herodes oc Pilatus.

* Aff alt dette som nu er opregnet/ kand huer Christen vel acte/ dømme oc holde den Romske Paffue/ at vere den rette Antichrist oc at hand holder S. Peders Skib det er || den hellige Kircke/ met vold/ vnder sig/ mod oc icke met vor Herre Christo/ saa at hans brud den Romer Kirke er visselige den Quinde som er sæt paa det Beest der S. Hans taler om i sin obenbarilsis bog.

Beslutning.

SAa haffue wi her Paffuedommet vdi noget maade bescreffet och affmalet/ huorlunde den Helige Kirke (som ved S. Peders Skib forstaas oc haffuer verit oc varit fra første Verdsens begyndelse vdi Patriarckers/ Dommeris/ Kongernis/ Propheters/ Machabeers/ Christi oc Apostlernis/ ia ocsaa i de hellige Fedris tid/ vdi || det Ny Testamente vnder Tyranners vold og Kætters modstand) haffuer verit nu i lang tid plustrit/ røffuit oc saare ilde met faret aff de Romske Paffuer/ oc støt/ slaget oc velt hid oc did/ aff 107 Staarm oc bylier ved Menniskens lære. Ia noget nær suncken oc vnder gaait i løgen oc Tyranni.

* Men huorlunde det er tilsammen klincket oc bõt igen vdi disse tredue Aar oc lenger/ ved den salige Guds mand Lutherum/ oc huorlunde at Christus vor Saliggører selff nu regerer samme Skib igen ved sit hellige Euangelium oc formedelst de Høyuerdige Sacramenter/ effter at de wgudelige Kremere/ vedzler/ tiffue/ Røffuere oc Sørøffuere ere vddteffne oc vdiagede der aff/ end dog det et alle Flomme || Christne vel vitterligt oc obenbarligt nock/ dog vil ieg end nu/ paa det aller korteligste sette her effter huad himmelske Kram der er indført igen i S. Peders Skib/ vdi en summa oc her met bekende min Tro oc lærdom/ som mine metbrødre oc mettienere Superintendententer i disse thu Konge Riger oc aff dette Vniuersitet her i Københaffn haffue bekent oc bestaat i deris tid oc ere bortfarne til det euige Rige/ somme faar oc somme effter Salige docter Morthen Luther/ Crucigerum/ Vrbanum Rhegium/ Vitum Theodorum/ som den salige Mester Iohan Vendel aff Ribe/ Mester Iacob Skøning aff Viborg/ Docter Iens Sining Theologus her aff Scholen/ Mester Frantz Vormordsen aff Schaane/ Docter Oloff Chrisostomus aff Vendsøssel/ Mester Taarbern aff || Trundhiem/ Mester Andris Matsen aff Oslaa/ oc her Sitzer aff Island/ alle salige met Gud/ oc soffne hen til en gledelig opstandelse.

Følger her en kort summa paa vor Saligheds lærdom.

GVd almectigste haffuer vdaff sin store Miskunhed/ oc Kierlighed/ vdualt oc forseet til den euige Salighed/ oc til sit Rigis arff alle dem/ som skulle bliffue salige/ oc det vdi hans enborn Søn/ vor Herre Iesu 108 Christo/ til at leffue vdi kierlighed og gode Gerninger/ icke som Mennisken selff optencker/ oc gør effter sit eget gode Tycke/ men som hand selff haffuer beredet til oss/ at wi skulle vandre vdi.

2 Effterdi at wi ere forseet oc vdualde faar Verdsens begyndelse/ aff Gud/ til at bliffue salige oc wstraffelige/ vdi vor Herre Iesu Christo/ det er/ ved Troen/ til Iesum Christum/ da er der oc inted || andet naffn eller ting/ vdi huilcket wi kunde bliffue salige/ oc faa Syndsens forladelse/ vden aleniste Iesu Christi/ vor Herris Naffn/ som oc alle Propheter bære vitnesbyrd om.

3 Der faar kand inted Menniske fortiene sig selff Guds naade oc Syndsens forladelse/ men det er en naadelig skenck oc gaffue/ aff Guds barmhiertighed oc miskundelighed/ foruden al Menniskens fortienste oc verdskyld/ aleniste for Iesu Christi vor Herris skyld.

4 Her vdaff følger det at alle de/ som ville købe/ selie/ fortiene oc forskylde Guds Naade oc Syndsens forladelse met deris egne/ eller andre Menniskers gode Gerninger/ de ere formaledidede oc haffue ingen part eller deel vdi Guds rige. ||

5 Thi gode Gerninger gøre oss icke gode faar Gud/ men de ere oss faar Menniskerne it tegen/ at wi ere gode oc fromme aff Guds Naade/ lige som Fructene vduise oc giffue Træsens dygd oc godhed til kende. Icke ere helder gode Gerninger vore egne Gerninger/ men Guds Gerninger vdi oss. Thi Guds Børn regeris aff Guds Aand.

6 Der faare ere ocsaa de Gerninger icke gode/ oc skulle icke helder kaldis gode Gerninger ihuor gode oc hellige de kunde siunis at vere som Menneskene selff optencke/ oc effter deris gode Tycke/ lære oc befale andre at gøre. Thi Gud dyrckis oc æris til forgeffuis met dem/ Fordi at hand vil æris oc dyrckis aff oss/ effter sine egne Ord/ oc Guddommelig vilie/ huilcken hand || haffuer fuldkommelige nock obenbaret oc vdtryct oss vdi den hellige Scrifft.

7 Gud almectigste vil haffue sin ære aleniste for sig selff/ oc hand kand ingenlunde lide/ at hans ære tilleggis nogen 109 anden/ oc hand vil der faar aleniste selff anrobis/ bedis/ paakaaldis/ trois/ oc bekendis for den eniste hielpere/ Frelsere oc saliggørere der forlader synderne for ingens verdskyld/ men for sin egen Godheds oc Naffns æris skyld.

8 Der faar skulle wi indfly aleniste til Gud/ anrobe/ bede oc paakalde hannem/ vdi al vor nød/ ved Iesum Christum oc i Iesu Christi naffn/ som er vor eniste Middeler/ Talsmand oc Patron/ som ocsaa beder for oss. ||

9 Gud er ingenlunde begerendis aff oss nogen gaffue aff Guld/ Sølf/ Gods eller pendinge oc hand kand icke helder tienis oc dyrckis met noget saadant/ men aleniste met Aanden oc Sandhed/ som er it ræt angerfult Hierte/ som bekender sin synd oc ondskab/ oc troer paa Guds Miskundheds och Barmhertigheds mangfoldighed.

10 Fordi finder mand oc ingen Bøn vdi den gandske hellige Scrifft til nogen anden end til Gud aleniste. Oc icke helder vdi nogen Helligens/ eller andris naffn/ men aleniste paa Guds æris trøst oc tillid. Men at Gud formaner vdi nogle Bøner ved Abraham Isaac Iacob oc Daud/ det skeer icke ved deris fortienste men ved Gudz ords oc forietternis trøst oc tillid/ som dem bleffue loffuit oc tilsagt aff Gud/ oc alle deris rette affkomme.

11 Vor Herris Iesu Christi blod/ oc icke vied vand/ eller noget andet/ afftoer alle vore Synder.

12 Ved dette Iesu Christi vor Herris blod afftois alle deris synder som ere en gang Døbte vdi Faders/ Søns oc hellig Aands naffn oc fordempe/ nedtrycke/ døde oc begraffue i sig/ Syndsens løst/ kødelig begering oc attraa/ oc ved Troen til Iesum Christum leffue effter Guds ord oc vilie. Oc der faar kaldis Daaben i den hellige Scrifft/ Bodsens Daab/ for wi negte oc forsage oss selff vdi Daaben/ oc bekende oss for arme Synder/ der hoss ocsaa tro oc forlade oss/ paa den Bod som Christus Iesus vor Herre haffuer giort || for vore synder/ oc der til met loffue wi oc tilsige vor Herre/ vor Synders bod oc bedring.

13 Foruden Blods vdgydelse/ er ingen Synds forladelse/ 110 som der staar klarlige til de Hebræer. Vdi Paffue Messen vdgydis inted blod. Thi er der ingen Synds forladelsse i Messen/ Men paa Kaarsens galie vdgydede Iesus Christus vor Herre sit blod for alle vore Synder.

14 Siger ocsaa samme Epistel til de Hebreer/ at vor Herre Iesus Christus haffuer hellig giort oss een tid ved sit Legoms Offer/ som een tid er skeet/ oc kand icke ske tidere/ som der staar strax til forne i det niende Capitel. Fremdelis staar der saa/ at hand haffuer || met det samme aleniste Offer/ som een tid er skeet/ forhuerffuit oss en euig genløselse/ oc fuldkommelige helliggiort/ det er/ forhuerffuit oss syndernis forladelse.

15 Her aff er det io klart/ at der forhuerffuis ingen genløselse eller forladelse met Paffue Messen/ icke kand Messen helder kaldis vdi nogle maade it Offer/ for synden/ men huo det siger oc lærer/ hand siger oc lærer mod Guds ord oc mod den euige sandhed. Oc al den lærdom er en foraledidet lærdom som lærer noget/ noget andet/ at kunde hielpe til vor Salighed/ end som det hellige Euangelium lærer oc indholder.

16 Effter vor Herris Iesu Christi egne ord/ oc den Apostoliske || lærdom/ edis oc drickis vdi Christi Naduere hans sande legom oc hans sande blod/ icke til at forhuerffue Syndernis forladelse met/ som er een tid forhuerffuit aff vor Herre Iesu/ paa Kaarsens Galie/ men til en stadfestelse/ paa vore Synders forladelse/ oc til at begaa/ betracte/ ihukomme/ kundgøre/ loffue/ prise/ tacke oc ære Gud/ for den store/ wbegribelig kierlighed/ som hand haffuer beuist oss met sin egen Søns død oc pine/ for vore Synder.

17 Bisper oc Præster vdi den hellige kircke ere skickede til at predicke/ at skiffte oc vddele vor Herris Iesu Christi Høyuerdige Sacramenter/ oc icke til at offre dem for deris eller andris syndere/ Oc skal Alterens Sacrament annamis aff alle Christne Menniske i begge || Parter/ som kaldis vdi Scrifften/ nu Herrens brød oc kalck/ nu hans legem oc blod.

* Der faare ere de icke den Hellige Christne kirckis rette Præster/ men deris egen Bugs tienere/ som ere skickede mod 111 Guds ord oc befalning/ til at offre oc icke til at vdskiffte Herrens Sacramente. Saadanne ere alle Messe præster/ som icke andet gøre end sige Messe.

18 Effterdi Gud haffuer strengelige forbaaet al horeri/ skørleffnit oc boleri/ oc indsæt/ skicket oc velsignet den hellige Ecteskabs stat oc leffnit for alle dem/ som der til ere bequemme/ oc haffue icke lomfrudoms naade oc gaffue/ da dømmis alle de/ vere sig Præster/ Muncke/ Nunder eller andre/ som leffue || anten lønlige met Hiertens samtycke/ løst/ brønde og begering/ imod det siætte bud/ eller oc obenbarlige/ met vduortis Gerninger oc leffnit der imod/ forlaabne Christne oc menædere at vere/ hine faar Gud oc disse faar Gud oc al Verden.

19 Ecteskab bør effter Guds egit ord oc befalning/ at vere alle Mennsker Frie til at indgaa oc anname/ saa at det kand icke bliffue nogit Menniske formeent eller wfriit for noget løffte eller Menniskens forbuds skyld/ Oc er Ecteskabs forbud (der faare) vnder kyskheds oc renheds skin oc prætext it løgenactigt oc

Dieffuelsens forbud oc lærdom

20 Faar Gud regnis/ actis/ ansees inted/ som hannem kand vere || behageligt/ vdi it Menniske/ end aleniste Troen til Iesum Christum som giffuer sig til kende/ oc beuiser sig imod sin Neste/ vdi Kierlighed/ oc aleniste ere de de rette Christne/ som dyrcke oc tilbede Gud i Anden oc i Sandhed.

112

Til den Christen Læsere.

ENd dog/ min Fromme Christen/ ieg bruger i denne Bog de figurer om S. Peders Skib/ oc om den hellige Christelige Kirske/ som er Metaphora/ oc Allegoria/ da vil || ieg icke at nogen skal vrangelige førstaa det/ lige som den hellige Kirke skulde vere grundet oc bygget paa S. Peders person/ som det Papistiske folck haffuer nock abet sig met den Voxe Nese/ som de sette paa disse vor Herris Christi ord.

Du est Petrus/ oc paa denne Klippe vil ieg bygge min Menighed/ der met/ at de lagde S. Peder det til/ at hand skulde være grunduolen oc den ægsten eller hiørnesten som den hellige Kirske er bygd paa/ ia hendis Hoffuit til met/ huor aff de Romske Paffuer haffue altid roset sig/ oc indset der faar S. Peders nøgeler/ som de kalde/ vdi deris buller oc indsegler/ lige som de haffde mact aff hannem/ at lade op oc lucke til/ at løse oc binde/ ia at bruge begge Suerd etc. alligeuel at den || hellige Scrifft er lige tuert imod deris mening/ oc legger vor Herre Christo selff det til/ at hand er den rette Grunduol/ den rette Hiørnesten/ oc sin hellige Christelige Kirske rette Hoffuit/ oc ingen anden.

* Det første beuis i Cor.3. Der kand ingen legge en anden Grunduol/ end den som lagt er/ som er Iesus Christus.

* Det andet beuis Psal. 118. Den Sten som Bygnings mendene bort kaste/ er bleffuen til en Hiørnesten/ Huilckit Verss vor Herre Christus beuiser hoss Matheum/ at være Propheteret om hannem selff oc om ingen anden.

* Det tredie beuis Ephe: i. Hand sette Hannem til Menighedens Hoffuit offuer alting/ huilcken der er hans Legem.

* Oc mange andre steder det beuis i den hellige Scrifft/ ocsaa at Christus gaff befaling ved Nøglene/ at løse oc binde/ at forlade synder oc beholde dem/ at oplade oc tillucke etc. Der faar bør ingen at legge S. Peder til/ det som hør vor Herre Christo alene til.

* Saa skal mand icke helder legge S. Peder den hellige 113 Kirske til/ for hun kaldis her i denne bog/ hans skib/ for de tho aarsagers skyld som berøris først i bogen oc vdtidys hen bedre i denne samme bog || alle uegne/ ath den hellige Kirske kaldis och er vor Herris Christi Skib. Thi end dog vor Herre Christus traadde ind vdi S. Peders skib (verdslige at tale) da forloed S. Peder dog/ samme tid/ sin baad eller skib/ och traadde ind i vor Herris Iesu Christi skib/ det er/ ind vdi den hellige Christelige Kirske oc fulde saa Christum effter/ det samme bør ocsaa alle dem ath gøre/ som ville bliffue salige hoss vor Herre Iesum Christum.

* Der faar min gode Christen Broder oc ven/ vil ieg haffue dig paamint/ at saa tit/ som ieg neffner S. Peders skib i denne bog/ huorlunde at det er ført om kring oc vonbrugt paa det siste i Paffuedommet/ da vil ieg haffue forstaad der met/ vor Herris Iesu Christi skib/ det er/ hans || hellige Christelige Kirske/ som er grundet oc bygget paa hannem/ oc hand er hindis hoffuit etc.

* Icke er det heller nyt eller wseduanligt at bruge saadanne Figurer oc lignelser til opbyggelse och til Guds Ære/ som mand finder tusinde exemplar om saadanne Figurer/ oc end finder mand ocsaa at dette ord Skib mercker Huss/ Stad/ Kirske etc. Som Esaias scriffuer om Tyro oc andre Søsteder saa sigendis. Græder i Skib paa haffuet etc. huor met hand mener alle omliggendis Øer oc steder. Oc Salomon ligner en from Quindis husholding vid it Skib/ oc siger/ Hun er lige som it Købmands Skib/ som henter sin næring langt borte. Oc den hellige Augustinus bruger mange stede denne lignelse/ som || mand maa læse offuer den ciii Psalme/ Skibene løbe paa vandet oc icke syncke/ Skibene (siger hand) forstaa wi at vere Menigheden/ som vandrer vdi Fristelsers staarm oc byllier/ vdi denne Verdens flode iblant store og smaa Dyr. Christus er Styremanden paa sit Kaarsis træ etc. Læss det samme offuer S. Hansis Euangelii siette Capitel. Item vdi den

xiii. prædicken offuer Matthæi Euangelium scriffuer hand saa/ Den stund Christus beder paa bergit/ da driffwer Skibet faar vind oc voffue vdi det dybe haff/ men det kand 114 icke siuncke/ for Christus beder. Kære Brødre tencker at det Skib er den Hellige Christelige Kirske/ oc den staarmende Haff er denne Verden/ oc naar hun lider forfølgelse/ da reser sig en stor Staarm offuer Christi baad eller skib. ||

Effter disse oc andre saadanne exemplar bruger ieg denne samme lignelse forhaabendis/ at det holdis mig til gode oc tagis mig icke vdi nogen vrang mening/ effterdi at huer from Christen/ veed io vel aff Guds Naade/ huad hannem bør at holde om vor Herre Christo/ oc huad om S. Peder Apostel.

Herren gaar faar etc. Hannem ske loff/
priiss oc ære til euig tid
amen.

Printed i Københaffn. Guds Aar. M. D. Liiii.
115

* Nogle smaa vildelse vdi Prenten.

C vii. facie ii. linea xvi Moabiter.
E i. fa. ii li. xvii Cyrum
L liii. fa. i. li: vii. bruge de
M ii. fa. i. i bredden Rom:
Q ii. fa ii. li xii Apoc: 13

116

TEXTRETTELSER.

S. 25 L. 13. <i>ordspraag</i>	Orig. <i>ordpraag</i>
- 28 - 21. /Joan/	- .Joan
- - - - Marg. Joan: 3	- Joan: 2
- 29 - 1. Overskriften	mangler i Originalen
- 33 - 14 Marg. Matth: 10	Orig. Matth: 5
- 36 - 1- For det Femte om Mose tid	- om Mose tid For det Femte
- - - 2.	
- - - 9. <i>det hele tusinde</i>	- <i>det hele tusindede</i>
- 37 - 2. <i>bleff</i>	- <i>belff</i>
- - - 6- <i>Moabiter</i>	- <i>Maabiter</i> jf S. 115 L. 2.
- - - 7.	
- 38 - 26 Marg. Jud: 15	mangler i Originalen
- 39 - 3 - Esa: 59	Orig. Esa: 51
- 40 - 7 - 1.Pet:2	- 1. Pet: 1
- 41 - 7. <i>iblant dem/</i>	- <i>iblant dem</i>
- - - 36. <i>Philisteer/</i>	- <i>Philisteer</i> (Linjeudg.)
- 43 - 2. <i>Cyrus/</i>	- <i>Cyrus</i> (Linjeudg.)
- - - 21 Marg. Ezre 1	- <i>Ezre 12</i>
- 44 - 12. <i>Cyrum</i>	- <i>Cirum</i> jf S. 115 L. 3.
- 46 - 5 Marg. 2 Mach: 3	- <i>1 Mach: 3</i>
- - - 16. <i>Jonathas/ Joannes</i>	- <i>Jonathas Joannes</i>
- 47 - 5. <i>aff Gud/</i>	- <i>aff Gu/ d</i>

- - - 6. Verdsens	-	Vverdsens	
- 49 - 6. Joan: 14	-	Joan: 15	
- - - 25. armod / slag	-	armod slag	
- 53 - 26. biscop/	-	biscop.	
- 55 - 10. Antichrist	-	Antechrist	
- - - 30. en ond dag/	-	en ond dag.	
- 57 - 23 Marg. Lib: 10. Cap: 14	-	Lib: 10. Cap: 13	
- - - 27 -Cap. 37. et 38	-	Cap. 37. et 3	
- 58 - 23. Regementit/ oc	-	Regementit. oc	
- 60 - 13. effter hannem kom	-	effter hannem Kom	
- 60 - 19. Donatister/ Pelagium	-	Donatister Pelagium	
- 63 - 31 f. trestrengde	-	tresterngde	
- 65 - 28 Marg. vrsp. fol: 226	-	vrsp. fol: 236	
- 69 - 8. Joan: 16	-	Jaon: 16	
- - - Marg. Under 2. Cor. 1 findes i			
- - - 10 Orig. en fejltagtig Henvisning til			
- - - 4 Gal 4. (!).			
- - - 29. vd offuer	-	vd offer	
- 72 - 27. Sallighed	-	Salligded	
S. 76 L. 21. hoffart	Orig.	hoffari	
- 78 - 10	Marg. Maafh. - 6.		Maatk. 4.
- - - 27. bruge de	-	brused e jf. S. 115 L. 4.	
- 79 - 6 Marg. Esa.58	-	Esa. 59	
- 81 - 4. Horeri/	-	Horeri (Linjeudg.)	
- 83 - 4. Rom: 5	-	Ram: 5 jf. S. 115 L. 5.	
- - - 15. vdkast	-	vdskast	
- - - 29. Dan: 7	-	Dan: 9	
- 89 - 10. Duren/ Collen	-	Duren Collen	
- 90 - 33. vaar	-	Vaar	
- 91 - 2. Eusebius/ Epiphanius	-	Eusebius Epiphanius	
- 91 - 22. Manicheus/	-	Manicheus (Linjeudg.)	
- 93 - 10. Helene	-	Silene	
- - - 19. lib: 3. Cap: 29	-	lib: 3. Cap: 39	
- 93 - 21. til fælis	-	til falis, jf. L. 26 tilfælis og især L. 31 : Saa haffue disse deris Qvinder tilfællis/ lige som [de] Nicolaiter haffde.	
- 95 - 1 f. Marg, Henvisn. gentages i	Orig.	øverst BL O 3V.	
- 96 - 6 - lib: 4. Cap: 7.	Orig.	lib: 4. Cap: 8	
- 105 - 14 - Apoc: 13	-	Apoc;31 jf. S. 115 L. 6.	
- 106 - 28. Patriarckers /	-	Patriarckers (Linjeudg.)	
- - - 29. Propheters/	-	Propheters (Linjeudg.)	
- 107 - 24. soffne hen	-	soffue hen	
- 109 - 12 Marg, Joan:	-	Jaon:	
- - - Marg. Hen findes i Orig. en			
- 111 - 10 fejltagtig Henvisning til "Cor: 15			
- 111 - 10 et 17".			
- 113 - 26. Købmads	Orig.	Købmads	

I Orig. er Skriftstederne nærv. Udg. S. 112 L. 10 i, L, 22 i, L. 24 f., L. 28 f. trykt med stor Skrift.

S. 21 L. 7. *Hermolae*, formentlig Vokativform af *Hermolaus*, en - iøvrigt ukendt - Latinisering af *Herluf*.

S. 21 L. 11. *Mantuani verss*, se Mantuani Parthenopæi Carmelitæ, Opera omnia, Antv. 1576. 8°. I. 174. *Johs. Baptista Mantuanus*, spansk Digter (1448-1516), *W. W.* I. 1970.

1 Wetzter u. Weltes Kirchenlexicon. 2. Aufl.

118

S. 22 L. 10. . . *Belt/ der haffuer mangel fra sin dawre velt* dvs. Bæltet, som har drevet mangel fra sin Dawre, skilt mangel ved sin Morgenmad. Jf. *vælde*, Kalkar IV. 903, Udtrykket bruges ogsaa af Kingo (Samsøes Beskrivelse 1675, Bl. a 2r): . . *jeg frygter kun for Belt/ Der mangel haver fra sin goode Daure velt*.

S. 26 L. 10, *det skal nu ville vere met hende* dvs. det skal nu være ude med hende. Udtrykket kendes ikke andetstedsfra. Jf. Kalkar IV. 910 b. L. 48. Muligvis foreligger her en Trykfejl.

S. 26 L. 26 og 28. *isted "snart"* (Kalkar IV. 89a. L. 9).

S. 32 L. 22 f. *Joannis Hiltens Prophetie*; Johan Hilten var en Franciskanermunk, der levede i 2. Halvdel af 15. Aarh., og hvis Profetier om Pavemagtens Fald, Tyrkernes Herredømme og Verdens Undergang vandt stor Udbredelse i Reformationstiden. Ifølge Melanchthon (Corpus Reformatorum XXIV, 64) havde Joh. Hilten spaaet, at Tyrkerne Aar 1600 skulde faa Magt over Italien og Germanien ("Anno 1600. Turci dominabuntur in Italia et Germania"). Det er muligvis hertil Palladius sigter. Verdens Undergang havde Hilten forudsagt til 1651, men dette kunde dog selv de længst levende ikke opleve. Jf. iøv. Realencyklopædie f. prot. Theol. VIII. 79 og Noten til S. 42 L. 22 ndf.

S. 33 L. 6 f. *den tid hun bleff adspred effter S. Staphens død* dvs. dengang Kirken, ved Paulus, vandt Udbredelse efter St. Stefanus' Død. Et gammelt Ord, der (fejlagtigt) tillægges Augustin lyder: *Si Stephanus non orasset, ecclesia Paulum non haberet*. - I nuværende Betydning findes *adspred* S. 49 L. 26: de kristne led "*forfølgelse . . oc atspredelse effter S: Staffens død*."

S. 37 L. 3 f. *S. Hierom: screff en hel bog*, se Erasmus' udgave af Hieronymus, Basel 1516, IV, 17 v: De quadraginta duabus mansionibus, Ep. ad Fabiola.

S. 37 L. 20 f. *Hand lagde oc strax de Købsteder Iericho/ Hay oc Bay plat øde*; hermed hentydes vel til Josvas Erobring af Jericho, Ai og Bethel (Josv. 6.15 ff., 8.7 ff, jf. 12.16).

S. 39 L. 1. *skudne i hul* dvs. skudt i Stykker, se Kalkar II. 289.

S. 39 L. 31. *bugbid* d. e. Mavepine, Ærgrelse.

S. 40 L. 12 f, *den rette Kongelig spir* d. e. det rette kongelige Scepter dvs. Herredømme, jf. Kalkar IV. 66.

S. 42 L. 9. *ferne Land* d. e. Fæderae Land.

S. 42 L. 21. *de fattige Christne aff Vnger. Unger* bruges i Almindelighed om Folket "Ungarere", men er her brugt om Landet "Ungarn", ellers *Ungerland*; jf. Kalkar IV. 678.

S. 42 L. 22. *den Ierde Mands Joannis Hiltens Prophetie*. Om 119 Johs, Hilten se Noten til S. 32 L. 22. Paa nærværende Sted sigter Palladius jo utvivlsomt til Hiltens Profeti om Tyrkernes Erobring af "Germania" Aar 1600. Det er paafaldende, at han skriver "inden 46 Aar", da Bogen efter Fortalens Datering at dømme er skrevet 1553; men da den først er trykt 1554, kunde han maaske under Korrekturen have rettet "47" til "46"?

S. 44 L. 16. *ind til Christum en Første* (jf. S, 48 L, 27) sml: *bis auf den Fiirsten Messia* etc., Luthers Udregning af Daniels Uger (Erfurterudg. XXIX, 70 ff.).

S. 45 L. 5-6, *tage . . en snibbe op aff de wgudelige oc snababis met dem* dvs. tage en Forhaanelse op fra de ugudelige og strides med dem; ikke gaa af Vejen for en Strid med de ugudelige. Jf. Kalkar IV. 22.

S. 45 L. 12-15. *Ingen vil fortørne hin anden der offuer* etc. dvs. Ingen vil af den Grund *fortørne* sin Næste (og vove Skindet), med mindre en ret Esra eller Nehemias findes imellem dem, der tør *hugge sin Næse i Sten* (dvs. tør inklade sig i Kamp jf. Kalkar III 259) for Guds Æres Skyld (og saaledes ved sit Exempel opildne de træge).

S. 46 L. 17. *Hircanus*, Fejl for *Eleazar*. Matathias Sønnen, der opregnes 1. Macch. 2.1, er: Johannes,

Simon, Judas, Eleazar og Jonathan. *Hircanus* er Søn af Tobias, 2. Macch. 3.11.

S. 50 L. 12, *Her maatte hun drage den røde Kiortel paa dvs.* her maatte Kirken døje blodig Forfølgelse. Samme Udtryk bruges S. 52 L. 4f. og S. 54 L. 13f. Som Modsætning hertil bruger Palladius S. 55 L. 3f. Udtrykket: *her haffde hun sin huide kiortel paa* om den ublodige Undertrykkelse.¹

S. 51 L. 29. *en Skaw*; Betydningen tvivlsom; maaske - *skab* "Skab", Tilbygning paa Skibet; jf. Kalkar III. 748; Prof, Verner Dahlerup mener, at *skaw* muligvis er en Fordanskning af græsklat, *scapha*, Baad.

S. 52 L. 4 f. *rød Kiortel* se Noten til S. 50 L. 12.

S. 53 L. 7. *Ad Janu: Epist. 119*, se Erasmus' Udg. af Augustin II, 362 ff.

S. 53 L. 25, *bleffue fult Martyres tage aff dage*, jf. S. 61 L. 10 *da bleffue fult Synodi huldne* og S. 65 L. 8 *hun kand faa fult bolere*. Alle tre Steder har *fult* "fuldt" Betydningen "fuldt af", "fuldt op af", "i Mængde". (Udtrykket findes ikke hos Kalkar, jf. I. 797 a, Suppl. 326 b. L. 44).

*
- 120

S. 53 L. 29 f. *vnder Keyser Vibio/ Hostilio Gallo; Gajus Vibius Trebonianus* blev Kejser 251; hans Medregent *Hostilius* døde samme Aar, hvorefter Gajus' Søn *Volusianus* blev Kejser. Han faldt sammen med sin Fader i Kamp mod *Emilianus*, Statholder i Møisien, 253. Hos Euseb. (Rufinus), til hvem Palladius henviser, kaldes *Decius'* Efterfølger kun med ét Navn: *Gallus* (VII. I og 10), i Ursperger-Krøniken findes derimod Sammenblandingen med *Hostilius*; Gajus kaldes her: *Virius* (baade Udg. 1537 og 1540 har *r* for *b*) *Gallus Hostilius* (p. 77).

S. 53 L. 33. *disse Biscoper Lucius/ Stephanus Martinus*; herom findes intet hos Euseb., til hvem Palladius henviser; derimod nævner Ursperger-Krøniken (p. 78) *Lucius* og *Stephanus* blandt de kristne, som led Martyrdøden under *Valerian*. *Martinus* er sikkert Fejl for *Martyrus* eller *Martirus*, saa de omtalte Bisper kun er to: *Lucius* og *Stephan Martyr*. Fejlen skyldes næppe Sætteren; havde Palladius kun villet nævne to Biskopper, havde han forbundet Navnene med "og" jf. S. 53 L. 21 og sammenlign hermed Oprensningen L. 26 f.; snarere har Palladius læst *Martinus* for *Martirus* i sin Kilde. - Den hellige Martin led ikke Martyrdøden under *Valerian*, men døde roligt under *Honorius* Aar 395.

S. 53 L. 34 f. *denne Tyrann bleff Kong Saporis aff Persen fodskammel* etc. Denne Oplysning er heller ikke taget fra Euseb, til hvem Palladius henviser, men findes ligeledes i Ursperger-Krøniken, hvor det hedder: *Nam quam diu uiuiebat, semper accliuis humi, r egerm in equum ascensurum dorso attollebat.* (p. 78). Endnu nærmere Palladius' Text er Fremstillingen i en sammen med Ursperger-Krøniken 1540 indbundet Krønike af *Joh. Cuspinian*, som beretter: *Quoad enim uixit Rex Sapor, eo incuruato, pedem ceruicibus eius imponens, equum ascendere solitus erat pro scabello eo usus* (Udg. 1540, p. 114).

S. 54 L. 8. Historien om de 17000 Martyrer findes i Randglossen - og kun her - i Ursperger-Krøniken p. 82: *Decem & septem millia martyrum pro Christo in uno mense.*

S. 54 L. 13 f. *den røde Kiortel*, se Noten til S. 50 L. 12.

S. 55 L. 3 f. *sin huide Kiortel* se Noten til S. 50 L. 12.

S. 55 L.7 ff. Jf. Apok, 5.1 ff. ("de syv Segl"), 10.1 ff. ("de syv Basuner") og 15.5 ff. ("de syv Skaaler").

S. 56 L. 32. *Constantinum* Skrivefejl eller Trykfejl for *Constantium*.

S. 57 L. 34 f. *de faa at giffue sig tabt/ spaatte oc styrte*; dette 121 Udtryk synes at være tautologisk; i saa Fald maa her foreligge en særlig Betydning af Verbet "spotte"; men muligvis er Udtrykket flertydigt, saa *spaatte* ligefrem betyder "tale bespotteligt". S. 58 L. 4 ff. Som Vidnesbyrd om den kraftige Maade, hvorpaa Palladius gengiver sin Kilde, kan samstilles L. 4-9 og det Stykke i *Historia Tripartita* (det direkte eller - snarere - indirekte Grundlag), til hvilket der henvises:

Sankt Peders Skib.

Denne *louinianus* vilde icke før annamme Regementit/ før end den gandske Hær loed sig omuende til Christum . . . *Huad/ sagde hand/ skal ieg vere Keyser offuer en hob Paganer oc wchristne/ effterdi at ieg er selff aff Guds naade en Christen?*

Hist Trip. (MigneLXIX,1063) *Qui cum violenter a militibus ad imperium traheretur, clamabat, dicens non se velle paganis hominibus imperare, cum ipse Christianus existeret.*

S. 59 L. 18 f. *Basilius* fra Kæsarea (330-79), - *Epiphanius*, formentlig E. fra Palæstina, Biskop i Konstantia (d, 403), *Ambrosius* (340-97), - *Ciryllius* d. e. Kyrillos fra Jerusalem (c. 315- 86), - *Nazianzenus* d. e. Gregor fra Nazianz (330-90). Jf. Noten ndf. til S. 91 L. 1 ff.

S. 60 L. 4. *Dauid . . som hand haffde faar sine øyen*, idet Saul og hans Mænd omringede David, se 1.Sam.23.26.

S. 61 L. 10. *fuld* = "fuldt af", jf. Noten til S. 53 L. 25.

S. 62 L. 11 f. *paa det/ mand kand vide/ huor grundsuppen vaar aff alt det onde etc.*; *Grundsuppe* betyder egentlig "Bundfaldet", "Bærmen", men brugtes af Palladius overført ikke blot om Bærmen, men ogsaa (nedsættende) om Hovedindholdet af noget, saaledes paa nærværende Sted og i Visitatsbogen (Grundtvigs Udg. S. 117.21); mere bogstaveligt er Udtrykket brugt ndf. S. 87 L. 26. Ordet er laant fra tysk *Grundsuppe*, jf. Sv. Grundtvig i Visitatsb. S. 185 samt Kalkar II. 80 samt Suppl 379.

S. 64 L. 15. *der vilde flue* [flyve] *Hatte* dvs. der blev da smældet og slaaet. Jf. Hier. Just. Ranchs Danske Skuespil S. 278: *her flyger hatte, vor naboer kiffuis som hunde oc katte* og Kalkar II. 174. b *hattefog* = Slagsmaal.

S. 64 L. 34. *affguder fra Holland*. Hermed sigter Palladius til den stadige Indførsel af *Helgenbilleder*, næppe til selve Helgenvandringerne; - ny *Helgener* indførtes vist ikke i 16. Aarh.

S. 65 L. 3f. *hine gamle Trafaler* dvs. hine gamle Skøger, 122 Gadetøjter (jf. nederty. *dravaljen*, geschäftig hin und her laufen) *in quinto Cottegio til Lips*. Talen er vel om de bekendte LeipzigerMesser, men hvortil Palladius hentyder ved "femte Collegium" er mig ubekendt.

S. 65 L. 4 f. *smøcke sig vd . . met emtyr oc fernisse*, d. e. udstafere sig med "Eventyr" [dvs. Gøgl, uægte Smykker] og "Fernis" [dvs. Sminke].

S. 65 L. 28. *ved den tid/ at de siu Electores bleffue vdualde*; denne Oplysning findes i Randglossen - og kun her - i Ursperger-Krøniken p. 226.

S. 67 L. 21 ff. *de Femten Nødhjelpere*, se II. Bind S, 360 (Note til S. 340 L. 7) samt Kirkehist. Saml. II. 8 f. De sammenstilles med Jupiter S. 94 L. 29:

Item S. Blasius; S. Blasius regnes almindeligt til Nødhjelperne, se Kirkehist. Saml. anf. St. samt Ellen Jørgensen, Helgendyrkelse, S. 118. At han paakaldes som Beskytter mod Ulve har sin Aarsag i hans Legende, hvori det fortælles, at han skaffede en fattig Kone, fra hvem en Ulv havde ranet hendes eneste Gris, denne tilbage (Legenda aurea, under 3. Februar). Han paakaldes ellers især for Halspine (se Nord. K. I. 1. 337).

S. Brandanus for vaade ild; denne Paakaldelse skyldes sikkert Navne-Lighed (Brand - Ild). Han er ellers Skipperhelgen, se Ellen Jørgensen, anf. Skr. S. 41 og 134.

S. Gregorius och S. Karene for peblinge oc skolegong, jf. at *S. Katarina* - der iøvrigt ogsaa er en af Nødhjelperne - af Palladius sammenstilles med Minerva S. 94 L. 32.

S. Jøren [St. Georg], ogsaa en af Nødhjelperne, - der ifølge det udbredte Sagn sprænger frem paa sin Hest og jager sin Lanse i Dragens Gab, - beskytter *reysener* (d. e. Ryttere, Krigere til Hest) *oc Heste*. Jf. Ellen Jørgensen, anf. Skr. S. 115 ff.

S. Antonius mod hedild d. e. "Rosen"; jf. *den onde eller vilde ild/ som mange kalle s. Anthoniess ild*, Chr. Pedersens Lægebog 1533 BL 83v. St. Antonius tilbades ogsaa mod faldende Sot og Pest - var i det hele Lægedomshelgen, se Ellen Jørgensen, anf. Skr. S. 123.

S. Agata for spenne we d. e. Smerter i Brysterne hos Kvinder. Ifølge Legenden (Legenda aurea, under 5. Februar) fik S. Agata begge Bryster skaaret af, men helbredtes paa vidunderlig Vis.

S. Apelloni for tenduerck jf. Peder Smed, Bl. I 3V: *For tanduerck er S. Apellonis sterck*. Ifølge Legenden fik S. Apollonia, *123 før hun led Martyr døden paa Baalet, alle sine Tænder slaaet ud. (Legenda aurea, under 9. Februar).

S. Lambert kommer fra Nederlandene til Mildsted, Husum og Ribe. Ellen Jørgensen, anf. Skr. S. 36.

S. 68 L. 30. Som Himlens Herre fremstilledes Kristus almindeligt siddende paa Regnbuen, se H. Otte, Handbuch der kirchl. Kunstarchäologie, 5. Opl. I, 514. Jf. Apok, 4,3.

S. 70 L. 13. *Decretum Gratiani*, Paris 1612, p. 59-60, Decreti prima pars Distinctio XV, can. 3: *Quae concilia sancta Romana ecclesia suscipiat* etc.

S. 70 L. 17. *hun er vniuersalis et Catholica* . Ordet "katolsk" bruges stadig i sin oprindelige og almindelige Betydning. Jf. om *Lutheraner* Noten til S. 103 L. 24 f.

S. 70 L. 25 ff. Henvisningen til Gal. 3 som Vidnesbyrd om "Loven"s stadige Kraft er jo paafaldende; Palladius bruger da ogsaa dette Kapitel ganske modsat (og mere overensstemmende med Texten) S. 95 L. 8 f. og L. 24 ff.

S. 71 L. 13 ff. Denne Opregning af Skolastikere synes at være temmelig overfladisk. Det lader sig derfor ikke afgøre, hvem Palladius har ment med enhver af de nævnte Theologer; - det hele har et mere stilistisk end sagligt Præg. *Thomas* er jo nok *Thomas af Aquino*, men kunde ogsaa være Skolastikeren *Thomas af Strassburg* (XIV. Aarh.) *W. W.* XI. 1689. *Scotus* er vel sikkert *Johannes Duns Scotus* - den berømte engelske Skolastiker (XIII. Aarh.) *W.W.X.* 2127. En Skolastiker ved Navn *Pomerius* kendes ikke, men ikke usandsynligt har Palladius tænkt paa den ultraskolastiske Prædikensamling fra c. 1500 *Sermones Pomerii* af Franciscaneren Pelbartus de Themesvar, se Realencyklopædie XV, 655. Samme Prædikensamling nævnes i en stærk skolastiskpræget Bogliste fra 1525, trykt i Kirkehist. Saml. I, 461 f. Om Spanieren *Julianus Pomerius* (V, Aarh.), *W.W.X.* 156, kan der formentlig ikke være Tale.

Michael Holkot er ogsaa en ukendt Skolastiker, men muligvis skulde her staa *Michael/ Holkot*; i saa Fald kunde Michael være Skotlænderen *Michael Scotus* (XII.-XIII. Aarh.) *W.W.* VIII. 1492, og Holkot den engelske Skolastiker *Robert Holkot (Holcoth)* (XIV. Aarh.), *Dictionary of National Biography*, XXVII, 113.

Raimundus er rimeligvis den spanske Dominikaner *Raimund de Peñaforte* (XIII. Aarh.) *W. W.* X. 755, men kunde ogsaa være den spanske Mediciner og Theolog *Raimund fra Sabunde* (XV. Aarh.) *W. W.* X.757; ogsaa andre Raimund'er kunde der være Tale om.

124

En Skolastiker ved Navn *Gabriel* kendes ikke, heller ikke nogen ved Navn *Beel*, men sandsynligvis er *Gabriel/ Beel* Fejl for *Gabriel Bid*, den berømte Tübinger-Theolog (XV. Aarh.) *W. W.* II. 804.

Hvem *Jacobus de Voragine* (*W.W.* VI. 1178) og *Petrus Paludanus* (*WW.* IX. 1321) er, derom er ingen Tvivl; derimod er det ganske usikkert, hvem Palladius mener med en *Joannes de butrio*; skulde det mon ikke være Fejl for *Antonius de Butrio*, en fremragende Kanonist fra 14. Aarh. (*W.W.* II 1619)?

Turrecremata er den lærde Kardinal *Johannes de Turrecremata* d. e. af *Torquemada* (XIV. Aarh.), *W.W.* XI. 1883.

Finalen - *Sichot, Brichot* og *Olichot* - synes at være fordrejede eller opdigtede Navne - maaske dannet over Scotisten *Thomas Bricot's* Navn (*W.W.* VIII. 1111).

De skolastiske *Værker*, Palladius nævner, kan heller ikke alle med Sikkerhed identificeres:

Mariale; her kan være Tale om flere Marialer, i hvert Fald om tre: 1) *Sololoquium sololoquiorum sive Mariale*, der snart tillægges Anselm af Canterbury, snart Bernhard af Clairvaux, snart Thomas af Aquino. 2) *Mariale* af *Bernardino de Bustis*, Franciskaner i Milano (XV. Aarh.). 3) *Mariale seu sermones de beata virgine* af *Jacobus de Voragine*, findes paa den ovenf. nævnte Bogliste (Kirkehist. Saml. I, 462).

Rosetum; hvilken af de mange eksisterende Rosarier, Palladius her tænker paa, er det umuligt at afgøre.

Quadragesimale (Fasteprædikener) af Baseler-Franciskaneren *Johann Gritsch* (XV. Aarh.), oversat paa Latin med skolastisk Kommentar. Jf. "*Sermones de adventu quadragesimalis* i Boglisten 1525.

Dormisecure, Prædikensamling af Köllner-Minoriten *Johann v. Werden* (XV. Aarh.).

Discipulus, utvivlsomt *Discipuli Sermones de tempore & de sanctis* af Baseler-Dominikaneren *Johann Herolt* (XV. Aarh.). Findes ogsaa i Boglisten 1525.

S. 73 L. 33. *Termebrødre* "Tiggermunke", se Kalkar IV. 331.

S. 74 L. 28. *funt liuss*, Døbefont-Lys, cerei baptismales, se Augusti, Christl. Archäologie VII. 875.

S. 76 L. 7. *tage oc føle* . . paa, samme Udtryk findes S. 77 L. 30, jf. S. 91 L. 35 - alle Steder i nuværende Betydning.

S. 76 L. 21. *til sin hoffart*, jf. 63 L. 34: *Paffuedømmet met sin rette houfart* (Kalkar IL 250 a).

S. 76 L.24. *mude*, Bestikkelse (Kalkar III.132).

S. 77 L. 26. *met faa ord oc fæste* jf. Math. 6.7: *Orantes autem 125 nolite multum loqui sicut ethnici*; - *fæste* (= *faste*, pl.) er altsaa Palladius' egen Tilføjelse. Denne Form, der er bevaret i Udg. 1615, kendes ellers ikke. Rimeligvis foreligger her en Trykfejl for *faste*, jf. Ordsproget: *Faa Ord og faste ere saa godt som fire og tyve*. Mau Nr. 7243.

S. 78 L. 4. *Hortulus Animæ*, den udbredte Husandagtsbog med Kalender og alle mulige katolske Bønner, se Chr. Pedersen, Danske Skr. IV. 595, jf. Luther, Erlangen-Udg. XXII, 3.

S. 78 L. 15. *mutstødere*, Tiggere, jf. Kalkar III. 139, Suppl. 728. Palladius bruger samme Udtryk i Visitatsbogen, se Sv. Grundtvigs Udg. S. 112.11 med Ordforklaring S. 203.

S.79 L.26. *Der hengde mand hannem hen paa* dvs. *det bandt man ham paa* Ærmet.

S. 80 L. 2. *saa mange arene oc karene*; *karene* er det almindelig middelalderlige Ord for 40 Dages Faste se Kalkar II. 485a; *arene* kendes kun fra nærværende Forbindelse, som ogsaa Tavsens bruger (Småskr. S. 9). Ordet er muligvis, som Kalkar foreslaar, identisk med fr. *arenga* (*harangue*) Kalkar I. 72 i Betydning Tale, Bønneremse (?); snarere dog spøgende Rimord paa *Karene*.

S. 81 L. 12 f. Palladius omtaler i flere af sine Skrifter det ugudelige Liv paa Tyskebyrge, saaledes i *Visitatsbogen* (Grundtvigs Udg. S. 50), i *Haandbogen* for norske Sognepræster (nærv. Udg. L 336.8 med Note S. 344) og i en nu tabt Bog imod Uvæsenet i Bergen, se Rørdam, Københavns Univ. Hist. I. 519 samt Grundtvigs Udg. af *Visitatsbogen* S. XXVII.

S. 82 L. 11. *Den Romske Synd*, se Rom. 1.26-27.

S. 82 L. 11 f. *S. Gregorii fiske parck* etc. Fablen herom findes i Ursperger-Krøniken, p. 437, hvortil Marginalnoten henviser. Ogsaa i *Visitatsbogen* (Grundtvigs Udg. S. 17.20 f.) har Palladius brugt denne Fabel, jf. Grundtvigs Indledning S. XXVI.

S. 82 L. 31. *vdi Fenedien* d. e. "i Venedig".

S. 85 L. 16 f. 5. *Francisci Regel i det v Capitel* etc, *Secunda regula B. Patris Francisci pro fratribus minoribus Cap. VI* (ikke V), L. Holstenii Codex Regularum monasticarum, tom. III, p. 32: *Haec est illa celsitudo altissimae paupertatis, quae vos clarissimos fratres meos hæredes et reges regni cælorum instituit.*

Det foregaaende om Lydelse etc. findes spredt i Reglerne, dog især i *Prima regula* Cap. 1.

S. 85 L. 28. *patiner* (fr. *patin*) og *klaatzer* ("Klodser") er begge Betegnelser for Trætøfler (Kalkar III, 458, II. 535); *kul* betegnede Munkehætten - *kappe* og *kul* var en almindelig Forbindelse - 126 (Kalkar II. 654), og *skabellarms* var Betegnelse for Munkekappen eller hele Klosterdragten (Kalkar III. 750).

S. 85 L. 32. *den femte met sin veyermølle*, hentyder vistnok til den flagrende Dragt, jf. Kalkar IV. 899.

S. 85 L. 32. *almutze*, "Kappe", "Hætte", Kalkar I. 48.

S. 85 L. 34. *som paa kende* dvs. som det var kendeligt, som Resultatet viste, jfr. Kalkar III, 538 a L. 1.

S. 86 L. 33. *Cibauit*, d. e. Begyndelsen af Introitus paa Kristi Legems Fest, Vulgatas Ps. 80.17: *Et cibauit eos ex adipe frumenti.*

S. 87 L. 19 f. *Claus Dæen* . . . ved *S. Anne*. Stifteren af St. Annæ Hospital, *Klavs Jensen Dæne*, se H. F. Rørdam, Københavns Kirker og Klostre, S.346 ff.

S. 87 L. 26. *grundsuppen*, se Noten til S, 62 L. 11 f.

S. 88 L. 27 f. *Læss den Fierde bog/ ex Dialogo Gregorii*. Her hentydes formentlig til Dialog 4, Cap, 39: "*An post mortem purgatorius ignis sit*" og de flg. Exempler (Divi Gregorii magni opera. Paris 1521, Bl. 240 ff.).

S. 89 L. 3. *belgede met øyen*; *belge* = sv. dial. *bälga*, da. dial. *bälla*, "stirre", "vende det hvide ud af Øjnene".

S. 89 L. 10 f. Af de tyske Valfartssteder, Palladius her nævner, var *Aken* (*Aachen*) og *Collen* (*Köln*) jo fra gammel Tid store Byer, mens *Duren* (*Düren*) - med en St. Annæ-Reliquie - og *Stierberg* (*Sternberg*) og *Wilsnack* - begge med "hellige Sakramenter" - var opvoxede ved den stærke Valfart til deres Helligdomme, jf. Enders, Luthers Briefwechsel VII, 275. Ogsaa fra Danmark søgte mange dertil (se Kirkehist. Saml 4. R. III. 439 og 450, jf. *Visitatsbogen* S. 116.18). *St. Annæ Dal* er formodentlig Annathal i Böhmen.

S. 89 L. 17 f. *den S. Jacobs broder der hengde i Galien*; her hentydes vel til den tyske Pilgrim, der blev hængt i Toulouse paa Vejen til St. Jacobs Grav, men paa vidunderlig Vis frelstes af Helgenen (Legenda aurea, under 25. Juli).

S. 89 L. 18 f. *Seuerin pilckelaass*, d. e. St. Søren, den hellige Severin fra Köln, der i den senere Middelalder blev en meget yndet Helgen i Danmark. Valfartssteder for ham fandtes baade i Jylland (*Ry*) og paa Sjælland (*Holmstrup*), jf. S. 90 L. 2: *S. Seuerin i Jylland/ i Sieland*. I *Visitatsbogen* (S. 17.4) fortæller

Palladius, at St. Søren i Holmstrup er brændt, "S. Søffren er brent op, hans block er heden tagen"; men en halv Snes Aar efter fik Lensmanden i Roskilde Ordre til at tage til Holmstrup, hvor der ofredes Lam, Gæs og Høns til St. Søren (Kirkehist. Saml. 5. R.

127

I. 29; jf. 1. R. II. 31-40). Sit Tilnavn *Pilkelaas* - den der *pilker* Laasene op - har St. Søren faaet, fordi han efter Legendens skaffede de kristne Fanger løs, se *Niels Helvad's* *Calendarium* (*Calendariographia sacra*, 1618, Bl. kk 3V). Jf. om St. Søren-Dyrkelsens Udbredelse: Ellen Jørgensen, Helgend. 154

S. 89 L. 29 f. Om Reliquierne i *Aachen, Köln* og *Trier* se A. Müller, *Das heilige Deutschland*, 1897, samt Enders, *Luthers Briefwechsel VII*, 275.

S. 90 L. 1. *det blod i Bistrop*; et af de mest søgte Valfartssteder i 15. og 16. Aarh. var Bistrop (ved Roskilde), hvis Kirke ejede en undergørende Hostie, paa hvilken der i 1402 skulde være dryppet Blod fra et Kors. Efter Reformationen fandt man det nødvendigt at nedbryde Kirken, for at komme Sakramentdyrkelsen til Livs. Se Kirkehist. Saml. 4. R. III. 441. I sit Skrift *De pœnitentia et de justificatione*, 1559, siger Palladius, Bl. B 2V, at man allerede ved Chr. III's Kroning havde faaet Bugt med Valfarten til Bistrop og Kipping (. . statim a coronatione regis Christiani perierunt . . idolatricæ superstitiones in Kipping et in Bistrob ad torrentem Roschildiæ). Mærkeligt er det, at Palladius har skrevet dette, naar han i St. Peders Skib, en Snes Aar efter Chr. III's Kroning, siger: "Gud give at de endnu vilde afstaa her hos os . . at bisse til den foraledidede Sted Bistrop" (S. 94 L. 12 f.).

Sacrament i Falster, d. e. "det hellige Sakrament" i Kirken i det berømte Valfartssted *Kippinge*, hvortil Valfarterne under forskellige Former vedblev i Aarhundreder. Se *H. F. Rørdam's* saa rigt dokumenterede Afhandling i Kirkehist. Saml. 4. R. III. 433-86. Jf. Palladius' Visitatsbog ved Grundtvig S. 116-17 og Kirkehist. Saml. 5. R. I. 29 Fodn. 2.

det Affguder i St. Anne, jf. S. 87 L. 19. Om den over hele Danmark udbredte St. Anna-Dyrkelse - St. Annæ Højtid, St. Annæ Messe, St. Annæ Tider, St. Annæ Glæder og Drøvelser etc. - se Ellen Jørgensen, Helgend. S. 103-06.

S. 90 L. 7. *Smørbrev og Hvalfiskbrev*, jf. Allen, *Nordens Historie II*. 406.

S. 90 L. 11. *Surgite Sancti*; hvilken Salme Palladius hermed hentyder til kan jeg ikke oplyse.

S. 91 L. I ff. Mens *Tertullian* (c. 160-230), *Irenæus* (c. 120- 200), *Cyprianus* (c. 200-258), *Hieronymus* (c. 340-420) og *Augustinus* (c. 353-430) jo ingen Vanskeligheder frembyder som Kirkefædre og "mærkelige Guds Mænd", er det tvivlsomt, hvem Palladius har tænkt paa med *Eusebius*. Snarest er det vel Eusebius 128 fra Edessa (d. 360); - Kirkehistorikeren euseb. var jo ariansk anløben, saa ham kan det næppe være. *Epiphanius* er vel Biskoppen i Konstantia, jf. Noten til S. 59 L. 18 f.

S. 91 L. 30. *Lusetorffuit*, Torv hvor der solgtes gamle Klæder. Palladius tænker vel særlig paa Lusetorvet i København, der i 16. og 17. Aarh. holdtes ved Frue Kirke, se O. Nielsen, *Kjøbenhavns Hist. IV*. 164-65.

S. 92 L. 5f. *Piscatum rediit Petrus* etc.; hvorfra dette Hexameter stammer, har jeg forgæves søgt Oplysning om.

S. 92 L. 22 ff. Historien om, at Romerne rejste en Støtte for Simon Magus, findes i den af Palladius gengivne Form hos Euseb (VII. 13.3), der rimeligvis har den fra Justinus (Apologi I. 26 og 56).

Beretningen om en saadan Søjle bekræftedes, da man i 1547 fandt en Billedsøjle paa en Ø i Tiberen med Indskrift: *Semoni Sanco Deo Fidio Sacrum*; senere fundne Indskrifter af samme Indhold viser imidlertid, at der ikke er Tale om "Simon sanctus", men om en romersk Guddom. Justinus's Ytring er altsaa en Fabel, om man end nok kan forstaa dens Tilblivelse. - Om *Semo Sancus* se Wissowa, *Religion u. Kultus der Römer*, p. 120 ff.

S. 93 L. 17. *Nicolaiter*; saaledes kaldtes efter den formentlige Stifter Diakonen Nicolaus (Ap. G. 6.5) en Kættersekt i Aposteltiden, som fordømmes i Johs, Aab. 2. 6 og 15. Se iøv. *W.W. IX*. 273. Palladius' Kilde er Euseb. III. 29.2.

S. 94 L. 14 f. *Bistrop som er en ret Tophet*; jf. Tophets Høje i Ben-Hinnoms Dal, hvor Jøderne offrede deres Sønner og Døtre til Molok. 2. Kg. 23.10. Jer. 7.31 o. fl.

S. 94 L. 28 ff. At *Maria* sammenstilles med *Juno* og *de femten Nødhjælpere* med *Jupiter*, viser, hvilken fremtrædende Plads disse sidste Helgener indtog.

S. *Jørgen* (St. *Georg*) jævnstilles paa Grund af sin Styrke med Hercules og Krigsguden Mars (jf. S. 67 L. 23 f.), S. *Rochus* og S. *Sebastian* var Pest- og Lægedomshelgener som *Æsculap*.

St. Urban sammenstilles med Bacchus, fordi han var Vindyrkernes Skytshelgen. Sammenstillingen mellem Bacchus og *St. Morten* skyldes formentlig, at Mortensdag holdtes som Takkefest for Vinhøsten. I Niels Helvads ovennævnte Calendar staar der om Mortensdag (Bl. Aaa 3V): "Denne dag er bleffuen meget affholden aff de fromme gamle Christne/ som haffuer leffuit for ["før"] voris tider. Thi effter som Korn/ Vijn oc Humble . . aarligen er formedelst Guds Naadis hielp indsamlit vdi Huse oc 129 Laderne/ da komme tilsammen Naboe oc grande at tacke Gud . .".

St. Nilas var Værnehelgen for Søfarende, fordi han ifølge Legenden ved et Under var blevet frelst fra Havsnød (sml. Ellen Jørgensen, Helgend. 121 og Helvads Calendar under 6. Dec.), derfor Sammenstillingen med Havguden,

S. Carine var, som Palladius siger S. 67 L. 23, Helgeninde for "Peblinge og Skolegang" - derfor Samstillingen med Visdomsgudinden, Om *St. Katarinas* flittige Studier fortælles i hendes Legende (Legenda aurea, under 25. Nov.).

S. Margrethe tilbades i Barnsnød. Sammenstilles derfor med Fødsels-gudinden Juno (Lucina). I en gammel Andagtsbog fortælles det, at i det Hus, hvor *St. Margrethe*-Legenden læses "skulde ej Kvinder dø af Barn", se Ellen Jørgensen, Helgend. 130.

S. 95 L. I ff. Naar Palladius ved Skildringen af "Ebion" ligesom ved de følgende Kætterskildringer henviser til Euseb. ("*Eccle. Hist.*") som sin Kilde, saa maa dette som omtalt S. 7 f. vistnok forklares ved, at han har benyttet et eller andet Kompendium, (af Euseb. og andre Kirkehistorikere), hvori Henvisninger fandtes til Euseb. Henvisningstallet passer nemlig paa Euseb.s Kirkehistorie, men mange af de enkelte Oplysninger og Kronologien findes ikke hos Euseb.

Palladius omtaler saaledes *Ebion* som en Person, der virkede Aar 94 efter Kristi Himmelfart, men Euseb har hverken den fejlagtige Opfattelse af *Ebion* som Person, eller nogen Datering. Derimod passer de følgende Oplysninger ret godt med Eusebs Fremstilling (Kap. 27,2-3). - Om *Ebion*erne, hvis Navn er afledt af et hebraisk Ord for "fattig", og som betegnede forskellige Tilhængere af Jødekristendommen i Oldkirken, henvises iøvrigt til Kirkelexikonerne (f. Ex. *W.W.* IV. 82 f., Nord. K. I. 706).

S. 96 L. 5 ff. *Basilides*, alexandrinsk Gnostiker paa Hadrians Tid. Hans Lære føres videre af Basilidianerne. Disses Lære om Simon af Cyrenes Korsfæstelse for Kristus, som Palladius omtaler, nævnes ikke hos Euseb., jf. *Euseb.* IV. 7.3-7; jf. *W.W.* II. 14.

S. 96 L. 16 f. *Gnostikerne*, Fællesnavn for forskellige kætterske Sekter i den efterapostoliske Tid, omtales i *Euseb.* IV. 7. 9-11.

Valentinus, den betydeligste af Gnostikerne (*W. W.* XII. 551- 58), jf. *Euseb.* IV. 11, 29 o. fl.

Marcion, anerkender kun de paulinske Skrifter (Nord. K. III. 178 f.) jf. *Euseb.* IV. 10 ff.

130

Tatianer oc Encratiter. *Tatian* var efter Overleveringen Stifter af en enkratitisk Sekt. (*W.W.V.773*). Enkratiterne, "de afholdende", brugtes af ældre Kirkehistorikere om nogle Kristne, der hævdede Afholdenhed fra Kødspise, stærke Drikke og Ægteskab som det ene rette. Se Nord. K. I. 774, *W. W.* IV. 630-32. Jf. *Euseb.* IV. 28-29.

S. 96 L. 24. *Montanus* fra Frygien (II. Aarh.) forkyndte fuldstændig Verdensforsagelse. Han fandt bl. a. Støtte hos to Kvinder *Prisca* og *Maximilla*, der ligesom han profeterede om Verdens nærførestaaende Undergang. Hans Lære vinder - trods dens strenge etiske Krav - stor Udbredelse i de følgende Aarhundreder. Nord. K. III. 281 f., *W.W.* VIII. 1228-42. - *Euseb.* V. 14 [ikke som Palladius skriver "det Femtende Capitel"] 16. 7-9, 17.4, 18.2.12.

S. 96 L. 27. *S. Hieronymus* . . til *Marcellam*, se Erasmus' Udg. af Hieronymus III, 58v.

S. 98 L. 4. *som Iudas fick aff Bisperne i Hierusalem* etc. Math. 27.4. Biblen 1550 har ligesom den nuværende Oversættelse: *See du der til* (= Luther: *Da sehe du zu*).

S. 98 L. 5. *som Danyser [Tannhäuser] fick i Rom*; efter nogle Tannhäuser-Sagn søgte Tannhäuser forgæves Syndsforladelse i Rom efter sit Ophold i Venusbjærg.

S. 98 L. 16. se *kroget paa*, "se skævt til"; jf. *kroget* "indviklet" Kalkar Suppl. 616 samt II. 635 b L. 26.

S. 98 L. 24. *Dathan oc Abyron*, blev paa Grund af deres Modstand mod Moses opslugte af Jorden. 4. Mos. 16.

S. 98 L. 26. "*Nouatum oc hans Catharos*". Novatian, romersk Skismatiker i 3. Aarh., hævder Kirken som de renes Samfund. Hans Tilhængere kaldes *Novatianere* eller *Katharere* ("de rene"). Nord. K. III. 404 f., *W. W.*

IX. 542-50. Jf. *Euseb.* VI. 43. 1-20.

S. 98 L. 28 f. *de Kættere/ som lode sig kalde Catholiske oc Apostoliske mend*; det er uvist, hvortil Palladius hentyder; muligvis tænker P. paa nogle Kættere fra 2.-3. Aarh., hvis Lære var beslægtet med Tatianernes og Enkratiternes. Disse Kættere kaldte sig baade Apostolske og Katharer - og det er jo muligt, at denne sidste Betegnelse i Palladius' Kilde er blevet forvansket til "katholske". Se *W.W.* I. 1141 f.

S. 98 L. 30 ff. *Manes eller Manicheus.* I 3. Aarh. stiftede Perseren *Mani* en Lære, der hviler paa kaldæiske, parsiske, buddhistiske og kristelige Dogmer, og hvis bærende Idé er dualistisk: det gode og det onde som lige evige Magter. Manikæismen 131 vandt en overordentlig Udbredelse i Oldtiden. - Augustin, der havde været Manichæernes Tilhører, blev deres heftigste Modstander; jf. S. 99 L. 24 f. *Nord. K.* III. 159 ff., *W. W.* VIII. 604-14. - *Euseb.* VII. 31. 1-2; Palladius' Opgivelse "*den siuende bogs siu oc tiuende Capitel* skyldes formentlig Trykfejl i hans kilde.

S. 99 L. 31. *Sabellius*, Vranglærer i 3. Aarh. *W. W.* X. 1448-51.

S. 99 L. 34. *Arrius*. Henvisningen til *Eccle. Histo.* XVIII. 6 er til Rufinus' Fortsættelse af *Euseb.*

S. 100 L. 36 f. *Apollinaris*, d. e. Apollinaris d, yngre (d. 380) Stifter af Apollinaristerne, en arriansk Kættersekt. *W.W.* I. 1087-91.

S. 101 L. 3 f. *Eunominianer*; deres Stifter er Eunomios, en yderliggaaende Arrianer (IV. Aarh.). *Nord. K.* I. 825, *W.W.* IV. 987-99.

S. 101 L. 6 ff. *Euchetæ/ som kaldis ocsaa Psallianer/ oc Messalianer.* *Evketerne* eller *Messalianerne* var en mystisk-fanatisk Sekt i 4. Aarh., der førte et Liv i Bøn og tiltiggede sig det daglige Brød. *Nord.K.* III. 235, *W.W.* VIII. 1309 f. Navnet *Psallianer* skyldes en gammel Trykfejl for *Messalianer.* *W.W.* X. 589.

S. 101 L. 21. *da faar Placebo patiner at gaa paa, dvs. da faar Salmen Ben* [egl. Tøfler, se Noten til S. 85 L. 28] at gaa paa. *Placebo* er Vulgatas Ps. 114.9: *Placebo Domino in regione vivorum*, der brugtes ved Døde - Vigilierne. Jf. Chr. Pedersens Tidebog (*Danske Skrifter* II. 353), hvor "*Placebo*" er Introitus, hvorefter selve Salmen *Dilexi quoniam exaudiet dominus* (Ps. 114.1) følger.

S. 102 L. I f. *entusiastæ/ det er/ offerer* = *Hist. Trip.* VII, 11 (Migne LXIX, 1077): [x][x][x][x][x][x][x][x][x][x] *id est sacrificatores.*

S. 102 L. 9. *den fjerde Gregorii bog* etc., se Noten til S. 88 L. 28.

S. 102 L. 11. *Donatister*, en skismatisk Bevægelse, rettet mod den Konstantinske Statskirke. Dens Lære hviler i meget paa Montanismen. *Nord. K.* I. 669, *W.W.* III. 1969-80.

S.102 L.22f. Ikke alle de her nævnte "Før-Reformatorer"bleve, som Palladius siger, "rette hellige Martyres". *Joh. Hilten*, der forudsagde Pavedømmets Fald, døde en naturlig Død c. 1500, og *Joh. Wessel*, den bekendteste af de tyske Førreformatorer døde ogsaa uden Vold - 1489. Derimod blev jo *Joh. Huss* brændt 1415, hans Meningsfælle og Medkæmper *Hieronymus fra Prag* 1416 og *Savonarola* 1498.

I Indledningen til Skriftet *De pœnitentia et de iustificatione*, 132 hvor Palladius genoptager Tanken om, hvad Kirken har lidt i det gamle og det ny Testaments Tid, skriver han Bl. B. 5v: a nullis enim fere consolationem accepit, nam *Vicleuus, Johannes Hus, Ieronymus de Praga, Johannes Hiltenius, Ieronymus Sauonarola, Taulerus* cum paucis alijs a longo steterunt.

S. 103 L. 9. *album græcum pro balsamo.* "Album græcum" er et gammelt Apotekerudtryk for Hundeekskremerter, "balsamus" er den kostbare Mekkasalve. Talemaaden betyder altsaa omtrent at faa Skidt for Kanel

S. 103 L. 10. *Priscillianerne* hævdede en vidtgaaende Askese. *Nord. K.* III. 600, *W.W.* X. 416-21.

S. 103 L. 12 f. Se *De haeresibus ad Quodvultdeum LXX* (Mignes Udg. af Augustin VIII, 44). L. 14: *De . . sagde Iura Peiera* jf. Augustin: *habent in suis dogmatibus et hæc verba: Iura, parjura, secretum prodere noli.*

S. 103 L. 24 f. *dem som de kalde Lutheraner*; i 16. Aarh. beholdt *Lutheraner* den nedsættende Betydning; først i Skrifter fra Jubelaaret 1617 antager de evangeliske Ordet som Hædersnavn.

S. 103 L. 30. *Jovinian* optraadte c. 385 i Rom mod Overvurderingen af Cølibat og Askese. *Nord. K.* II. 690, *W. W.* VI. 1902-4.

S. 103 L. 31 f. *hannem kalder S. Hieronymus . . en Epicurum* hoss *de Christne*, se Erasmus' Udg. af Hieronymus III, 7v.

S, 104 L. 4 f. *Animalia ventris in arundineto* "Bugens Dyr i Rørlejet", jf. Vulgata Ps, 67. 31: *Increpa feras arundinis*.

S, 104 L. 7. *Pelagius*, Ophavsmand til den pelagianske Lære i 5. Aarh., hvis Grundidé var Hævdelsen af Menneskets fri Vilje. *Nord. K.* III. 515 f., *W. W.* IX. 1756-69.

S. 107 L. 8. *vedzler d. e. Vexelerere* (Kalkar IV. 802a).

S. 107 L. 17 ff. *Crucigerus*/ Luthers Medarbejder ved Bibeloversættelsen, d. 1548, *Urbanus Rhegius* d. 1541, *Vitus Theodorus* (Veit Dietrich) d. 1549.

Af de danske og norske evangeliske Biskopper, som Palladius nævner, døde *Johan Vendel (Vandal)* 1541, *Biogr. Lex.* 18, 249, *Jacob Skøning (Skjøning)* 1549, *Biogr. Lex.* 16, 54, *Jens Sining (Sinning)* 1547, *Biogr. Lex.* 15, 614, *Frantz Vormordsen* 1551, *Biogr. Lex.* 19, 203, *Oloff Chrisostomus* 1553, *Biogr. Lex.* 3, 587, *Taarbern (Torbjørn Olavssen Bratt)* 1548, *Yngv, Nielsen*, Norges Historie IV.I, 34, *Andris Matsen (Anders Madssøn)* 1548, *anf. Skr. IV.I*, 228 og *Gitzler (Gissur Einarsson)* 1548, *Biogr. Lex. IV.* 473.

S. 109 L. 27. *fordempe* "kvæle, tilintetgøre", *Kalkar I.* 613.

133

S. 111 L. 4. *forbaaet* "forbudt". Denne Stavemaade er yderst sjælden.

S. 113 L. 27 ff. De Steder som Palladius henviser til er flg.: *Enarratio in Psalmum CIII* (Mignes Udg. af Augustin IV, 1335 ff.), *In Ioannis Evangelium, tractatus XXV, cap. 6* (Mignes Udg. III.II, 1599), *Sermo LXXV* (Mignes Udg. V, 475).

BIBELCITATER

De aller fleste af Marginalnoternes talrige Bibelciter henviser til større Dele af Kapitler, hvor den i Texten nævnte Begivenhed er omtalt. Det kan tit være tvivlsomt, hvilket Bibelsted Palladius ved sin Henvisning har ment, - og at angive Verstallet for disse Bibelciter er derfor umuligt.

Anderledes med de Citater der henviser til Skriftsteder som helt eller delvis anføres i Palladius' Text. For disses Vedkommende er nedenfor Verstallet tilføjet. Det er ogsaa disse ordret citerede Skriftsteder, det har Interesse at sammenligne i den autoriserede danske Bibel og i Palladius' Gengivelse. Sammenligningen viser, at Palladius saalidt i "St. Peders Skib" som i tidligere Skrifter har benyttet den danske Bibel eller tilstræbt en Overensstemmelse mellem Ordlyden heri og i sin Gengivelse. Et Par Exempler skal anføres. Es. 33. i lyder:

S. 25 L. 12.

*Væ dig som røffuer/
thi du skalt berøffuis igen.*

Vulgata.

*Væ qui prædaris,
nonne et ipse prædaberis.*

Biblen 1550.

*Ve dig du Ødelæggere/
ment du at du bliffuer icke ødelagt.*

Luther.

*Weh aber dir du Verstörer/
meinstu du werdest nicht verstöret werden.*

I Math. 5. 45 skriver Palladius (foran S. 30 L. 3), at Gud lader sin Sol skinne "*offuer de gode oc offuer de onde*", hvilket gengiver Vulgata-Texten: *super bonos et malos*, mens Biblen 1550 har: *offuer de onde oc offuer de Gode* = Luther-Biblen: *vber die Bösen vnd vber die Guten*.

I Math. 24. 14 har Palladius (foran S. 50 L. 29) *dette rigis Euangelium* = Vulgata: *hoc Euangelium regni*, mens Biblen 1550 har: *Euangelium om Riget*= Luther: *Euangelium vom Reich*.

134

Ikke blot Texten, men ogsaa Citatbetegnelsen er uoverensstemmende med den danske Bibel. Saaledes svarer til Palladius' Citat *1. Reg. 4, 2. Reg. 5.* (S. 38 L. 28 f.) ikke *1. og 2. Kong.*, men *1. og 2. Sam.* i den danske Bibel. -Jf. II. Bind S. 281 ff. og 368 f.

Følgende Bibelsteder er anførte:

S. 24 L. 5: Luc. 8.12.

S. 25 L. 6: Luc. 8.8, L. 11: Es. 33.1, L. 28: Luc. 5.3.

S. 27 L. 22: Eph. 2.19.

S. 28 L. 3: Joh.5.39, L. 5: Ap. G. 10. 43, L. 6: Eph.2.20, L. 16: Rom.1.14, L. 17: Luc. 2. 14, L. 21 Joh. 3 fejl for Joh. 7 (Vers 16)? [*vii læst iii?*], L. 24: Es. 40. 8.

S. 30 L. 3: Math.5.45, L. 29: Rom.8.30.

S. 33 L. 14: Math.10.23.

S. 35 L. 26: Es. 55. 11.

S. 39 L. 19: Math. 28.20, L. 20: Math. 16. 18.

S. 40 L.5: 2. Mos. 19.6, L.7: 1. Pet. 2.5 og 9, L. 34: Es. 64.5.

S. 43 L. 32 f: Es. 66 (22)? eller fejl for Es. 6 (13)?

S. 49 L. 4: Es, 46.4, L. 6: Joh. 14. 18, sst.: Math. 28. 20.

S. 50 L. 28: Math. 24. 14.

S. 56 L. 6: Joh. 14?? L. 16: Joh. 14. 28, L. 17: Apoc. 8. 7.

S. 62 L. 32: Math, 28. 20, L. 33: Joh. 16. 7 (?).

S. 66 L. 13: Ps. 90.4, sst: 2. Pet. 3.

S. 67 L. 2-3: Dan. 11.36, 2. Thess. 2.4, L. 6: Joh. 5. 43.

S. 69 L. 8: jf. Joh. 16. 5-15, L. 26: Eph. 4. 5.

S. 73 L.7: Joh. 15.20.

S. 76 L. 10: Es. 5.20, L. 14: Math. 16. 19, sst.: Joh. 20. 23.

S. 81 L. 22: Ebr. 13.4.

S. 84 L. 12: Luc. 22.38.

S. 92 L. 10: 2. Pet. 2. 1 ff.

S. 94 L. 4 d. e. Dan. Apokr. (Vulgata cap. 14. 1 ff) 1-21.

S.95 L.7: Coloss.2.16.

S. 97 L. 21: Math. 26. 27, L. 24: 1. Tim. 3.12.

S. 101 L. 34f: Rom. 16. 17-18, Fil. 18.

S. 104 L. 6: Fil 3. 19.

S. 104 L. 10: Joh. 15. 5.

S. 105 L. 14: Apoc. 13. 11.

S. 112 L. 10: Math, 16. 18, L. 22: I.Kor.3.11, L. 24: Ps. 118.22, Math. 21. 42, L. 28: Eph. 1.22-23.

S. 113 L. 23: Es. 23. 1 og 14, L. 24: Ordspr. 31.14.

135
EN NY
EVANGELISK RIMSTOK.
1554.
136
137

INDLEDNING.

I.

EN NY EVANGELISK RIMSTOK bestaar af 72 to-linjede Strofer, en til hver af Aarets Evangelietexter. Palladius tilegner "alle Sognedegne udi Sjællands Stift" det lille Skrift, for at de kan lære Børnene at opregne Rimene paa Fingrene, saa de kan fortælle deres Forældre forud, hvilken Evangelietext der skal læses "paa den næste Søndag", men - tilføjer Palladius - heller burde det være Forældrene der lærte Børnene, end "at Ægget skal springe op og lære Hønen". Og Biskop Peder fortæller nu om sin egen Barndom, da hans Fader Esbern Jensen, en Borger i Ribe, en Lægmand, der aldrig havde lært et Bogstav, skammede ham ud, fordi han, der var Pebling og gik i Skole, ikke kunde opregne alle Søndagsevangelierne paa sine Fingre, som hans gamle Fader kunde.

Det lille Forord er ved sit jævne folkelige Sprog og den stærkt personlige Farve i udpræget Grad ejendommeligt for Visitatsbogens Forfatter; det er et af de Smaastykker i Palladius' Produktion, der hæver Visitatsbogens Oprindelighed over enhver Tvivl.

Selve Rimstokken er derimod af ringe Værd. De slette Vers, hvor f. Ex. *Sæd* danner Rim med *derved*, *fattig* med *ydmygelig* osv., er ingen Pryd for deres Forfatter. Løvrigt turde det være tvivlsomt, om Rimene skyldes Palladius, eller om hans Andel i dem ikke snarere er Udgiverens. I Forordet siger han nemlig, at han "lod denne ny Rimstok udgaa . . . , efterdi at den gamle Rimstok om 138 Søndage og Helligdage er ikke nu saa længer i Brug som tilforn", hvilket efter Tidens Sprogbrug meget vel kan forstaas saaledes, at han paany lod den gamle Rimstok udgaa fra Pressen. At Palladius har haft et ældre Forlæg, derfor taler ogsaa den katolske Betegnelse af Søndagene, der ikke stemmer med den da gængse, som den f. Ex. findes i Palladius' omtrent samtidige Alterbog, i Alterbogen betegnes efter Tidens Skik Søndagene i Fasten som: *Den I. (II. III.) Søndag i faste, Medfast Søndag*, mens disse Søndage i Rimstokken betegnes ved de latinske Begyndelsesord til Introitus: *Invocabit* [Orig. *Inuocavit*], *Reminiscere*, *Oculi*, *Letare*; paa samme Maade betegnes Søndagene efter Paaske som: *Quasi modo geniti, Misericordia* [Orig. *Misericordias*] *Domini* osv., mens Alterbogen har de danske Betegnelser: *Den I. (II. osv.) Søndag efter Paaske*. Heller ikke Helligdagens Rækkefølge stemmer med Alterbogens (se Noterne ndf. S. 158 f.); endelig maa det nævnes, at et Par af de anførte Evangelietexter afviger fra de almindelig brugelige, nemlig Texten paa Skærtorsdag og Paaskedag samt paa 26. Søndag e. Trinitatis, hvor Rimstokken har *Matth. 26. Matth. 28* og *Joh. 6*, i Stedet for *Luc. 22, Marc. 16* og *Matth. 11*. Alt dette er vanskelig forklarligt, hvis Rimstokken er *forfattet* af Sjællands Biskop, hvorimod disse Forskelligheder fra den da almindelige Brug forstaas, hvis Palladius har indskrænket sig til at sende en gammel Rimstok i Trykken.

Ifølge Sagens Natur kan Forholdet kun oplyses med Sikkerhed, hvis den "gamle" Rimstok findes; og desværre har al Eftersøgning været forgæves. At den "ny" Rimstok ikke har været den eneste i Reformationsaarhundredet, er det derimod lykkedes at konstatere, idet der nyligt - af Bibliothekar Victor Madsen - er fremdraget et Fragment af en illustreret Rimstok, i et Tryk fra c. 1570. Til * 139 Sammenligning med Palladius' Rimstok skal nogle Strofer anføres :

Ny evang. Rimstok.
Nyt Aars dag
Luc. ii.

Jesus som er baade Gud oc Mand/
Paa ottende dag omskaaris hand.

Skiertorsdag
Matth. xxvi.

Met brød oc vin sit Legem oc blod
Skencte oss/ før hand sig pine lod.

Rimstokken 15701.
Paa nyt Aars dag
Euangelium Luc. 2.

Christus omskæris effter Mosis lou
At hand oss fri vilde giøre:
Haffue Jesv naffn i mund oc hu/
Til dyd lad det dig røre.

Skiertorsdag
Luc. 22.

Jeg troer det sande Legem oc blod/
Vnder Brød oc Vin at være:
Til min sidste spise/ O Herre god/
Vil ieg det stedse begere.

Foruden Forskellen i Linjeantallet, som de anførte Vers viser, maa Forskellen i Helligdagens Ordning nævnes. Mens de Helligdage, der medtages i den ny evangeliske Rimstok, som Mariæ Renselsesdag (*Kyndermiss dag*), Mariæ Bebudelsesdag (*Annunciationis*) og Mariæ Besøgelsesdag (*Visitationis*), er anbragt paa deres kronologiske Plads, samles "hellige dager oc andre Fester" i Rimstokken 1570 efter den almindelige Søndagsrække (hvori er indfattet Jule-, Paaske- og Pinsefesten). Men ikke blot i den ydre Ordning er der Forskel mellem de to bevarede Evangelie-Rim; der er en væsentlig Forskellighed i Rimstokkenes Tendens: Mens Palladius' er ganske brodløs og for saa vidt kunde stamme fra Tiden før Kirkekampen, selv om Skriftet demonstrativt kaldes *evangelisk* Rimstok, saa er Rimstokken 1570 stærkt protestantisk-farvet. Der er kraftig luthersk Statshævdelse i en Strofe som denne:

Sammenligning med Palladius' Rimstok skal nogle Strofer anføres:

* 140

Herrer oc Førster hør machten til/
Som styre Land oc Rige.
Det Guds ords tienere ey sømme vil/
Hues Kald er langt wlige.

Og Forfatteren lægger ikke Skjul paa sin Mening i denne Strofe - Rimet til Alle Helgens Dag, hvormed Bogen ender -:

Vor Hellighed staaer i Christi blod/
Som oss den dyre fortiente:
Udi Paffuens afflad/ tant/ drøme oc bud
Er Salighed ey at vente.

Denne Rimstok synes ikke at have vundet nogen videre Udbredelse; i hvert Fald har den ikke fortrængt Palladius' Rimstok, der optryktes i Salmebøgerne langt ned i Tiden og endnu i Mands Minde levede i Almuemund¹; af Rimstokken fra 1570 kendes derimod ingen senere Udgave eller Optryk.

II.

En ny evangelisk Rimstok er bevaret i følgende Udgaver og Tryk:

I. *Originaludgaven*, trykt i København 1554. Fortalen er ikke dateret, men da Palladius sender Sognedegnene den "til Nyt aars gaffue", maa Skriftet vel være udkommet ved Aarets Begyndelse.²

Trykket bestaar af 12 Blade, sign. A-B, med 20 Linjer paa Siden. Formatet er lille Oktav, som den facsimilerede Gengivelse af Titelbladet, ndf. S. 145, viser. Træsnittet paa Titelbladet forestiller Palmesøndag.

Bogtrykkerens Navn er ikke meddelt, men Udstyret svarer som i de foran ^{*} 141 udgivne anonyme Tryk til samtidige navngivne Tryk af Hans Vingaard (se foran S. 16 med Henviisninger)1.

Exemplar af Udgaven findes i d. kgl. Bibliothek.

2. *København-Tryk* u. A. Dette Tryk, hvis Titelblad omstaaende er gengivet, bestaar af 8 Blade. Hverken Bogtrykkerens Navn eller Trykaaret er meddelt. Trykket maa derfor dateres efter Sproget (Ortografien) og det typografiske Udstyr, og kan herefter tidfæstes til første Halvdel af 17. Aarh.

I mange Henseender adskiller denne Udgave sig fra Originaludgaven.

Den mest iøjnefaldende Forskel er, at de latinske Overskrifter er ombyttede med danske: *In Quinquag:* er erstattet med *Fastelavns Søndag*, *Inuocauit* med *Første Søndag i Faste*, *Ascensionis* med *Christi Himmelfarts Dag* osv. (se Noterne ndf. S. 158 f.).

Dernæst er Helligdagens Rækkefølge bragt i nærmere Overensstemmelse med Alterbogen: 6. og 7. Søndag efter Hellig tre Kongers Dag er udeladt, og Rimene flyttet til 27. og 26. Søndag efter Trinitatis, hvorved man har faaet et Rimpar til den manglende 27. Søndag og faaet Rimet til Joh. 6 erstattet med et Rim til den almindelige Søndags Text: Matth, 11. Mariæ Bebudelsesdag og St. Hansdag, der i Originaludgaven følger efter 4. og 6. Søndag e. Trin., er i denne Udgave ombyttede, saa de følger efter 6. og 4. Søndag e. Trin. (I Alterbogen 1556 følger de efter 4. og 3. Søndag e. Trin.). To Helligdage med dertil hørende Rim er tilføjede, nemlig: *S. Michels Dag* efter 18. Søndag e. Trin. og *Alle Helgens Dag* efter 23. Søndag e. Trin. Rimene til disse Dage lyder:

(*S. Michels Dag*) Matth. 18.

O Jesu Christ lad os bevar'
Din' hellig' stercke Engle Skar'

*
- 142

143

(*Alle Helgens Dag*) Matth. 5.

Jesus er Vey til Salighed/
Oc ey vor egen Hellighed.

Foruden disse reale Ændringer er der foretaget en Del af rent sproglig Art. Det har aabenbart været den ukendte Bearbejders Hensigt at tilvejebringe en fastere Rhythme, hvilket han har gennemført ved en kraftig Apostrofering; saaledes forandres *faar* [dvs. for] *de vise oc kloge* (ndf. S. 149 L. 23) til *for Visz' oc Klog'*, *Oc Pigen* (S. 156 L. 12) forandres til *Dend Pig'*, *Oc giffuer Ecteskab* (S. 149 L 4) bliver *Giffu'r Ecteskab*, *Hør du Peder* (S. 148 L. 15) bliver *Hør du Pedr* osv. I nogle Tilfælde er Forkortelserne af rent grafisk Art, som naar *Du dræber Propheter* (S. 148 L. 12) ændres til *Du dræbr Prophetr*.

Af Overensstemmelser bør nævnes, at Udgaven har bevaret Henviisningerne til Matthæusevangeliet paa Skærtorsdag og Paaskedag, og at Trykfejlen *Matth. 24* for *Matth. 23* (se Textrettelse ndf. S. 157) er overført uændret. Palladius' Forord er gengivet uden Forandringer.

Exemplar af Udgaven findes paa d. kgl. Bibliothek.

Naar der er givet en saa udførlig Beskrivelse af denne Udgave, tiltrods for at Ændringerne efter al Sandsynlighed er foretaget efter Palladius' Død, saa er det, fordi det var denne Udgave, der gik over i det 17. Aarhundredes Salmebøger under Palladius' Navn, mens ikke et eneste Genoptryk kendes af Originaludgaven.

Af København-Trykket u. A. er følgende Udgaver og Optryk mig bekendt:

2 a. Et i det hele bogstavret Optryk af Rimstokken med Palladius' Fortale i den foran Bind II. 100 omtalte Bog af H. P. Resen: *Instructio Executionis Catecheticæ*. 1636. Rimstokken findes Bl. T. 3r og har følgende Titel:

D. P. P. \ Evangeliske Rijm- \ stok/ ofuer Søndages oc hel- \ lige Dages Evangelier om Aaret/ \ for unge Folck oc 144 Børn/ etc. Dem saa- ledis/ ocsaa til brug oc nytte/ efter det som for er rørt.

2 b. Udgave af Rimstokken - uden Palladius' Fortale - og med tilføjede Rim til Epistlerne i 2. Del af R. Svendsen-Odense's Haandbog 1643. Overskriften (Bl. X 4v) lyder:

D. P. P. \ Euangeliske Rjmstock/ of- \ ver Søndages oc hellige Dages Euangelier om Aaret: Sampt lige saa- \ dan en ofver Epistlerne/ nu nyligen \ tillagt.

Rimene er delt i to Parter med Overskrift *Første Part* og *Anden Part* svarende til Vinter- og Sommerhalvaaret.

Som Exempel paa Rimstokkens udvidede Form anfører jeg det første Rim:

Første Advents Søndag
Euang. Matth. 21.

Christus ind til Jerusalem reed/
Oss all' til Trøst oc Salighed.

Epist. Rom. 13.

Dis nærmer vor Gienløsning er/
Dis meer' skull' vi Gudfryctig vær'.

Exemplar af Haandbogen findes paa d. kgl. Bibliothek.

2 c. Optryk - uden Fortalen - i en Del Udgaver af Cassubens Salmebog, saaledes i Udg. 1661 S. 627, 1666 S. 686, 1677 S. 712 o. fl. Overskriften (Udg. 1661) er:

Doct. Petri Palladii Evangeliske \ Rjmstock/ ofver Søndages oc hellige Da- \ ges Evangelier/ om Aaret/ for unge Folck \ oc Børn/ &c dem saaledis til \ brug oc nytte.

I disse Udgaver er Trykfejlen *Matth. 24* rettet.

Til Trods for at En ny evangelisk Rimstok findes i Salmebøgerne langt ned i Tiden, er den dog ikke nogen Repræsentant for dansk Salmedigtning, og til Andagtssang - i Kirken eller i Hjemmet - har den næppe nogensinde været brugt¹

*

145

146

Petrus Palladius til alle Sogne degne vdi Sielands Stict.

DEi gratiam et pacem per Iesum Christum/ Lod ieg denne ny Rymstaack vdgaa til eders brug/ oc eder til Nyt aars gaffue/ at i kunde holde eders Catechumenis oc Lærebørn/ den faare/ effterdi at den gamle Rimstaack/ om Søndage oc hellige dage/ er icke nu saa lenger i brug/ som til forne. Paa det at Børnene kunde effter denne Rimstaack/ sige deris forældre tilforn vdi vgen/ huad syndags Euangelium er paa den neste Syndag/ Huilcket dem burde helder/ at kunde sige deris Børn. Men Gud almectigste skicker det nu saa/ at egget skal springe op oc lære hønen/ It fire aar gammilt Barn skal || lære en vdleffuit Mand/ det som hør til hans Salighed/ Der maa hand dog nogit skamme sig ved/ vdi dette klare Euangelii liuss/ effterdi hand skulde vere en spegil faar de vnge. Min Salig Fader/ ved naffn Esbern lensen/ en Borger i Ribe/ en legmand/ der aldrig haffde lærd en bogstaff straffet mig haardelige met ord/ i hans alderdom/ oc i min vngdom/ vde imellom Ribe oc Bierige/ fordi at ieg vaar en Pebling oc gick til Schole/ oc kunde dog icke opregne/ faar hannem/ alle Syndagers Euangelia/ paa mine fingre/ som hand kunde strax opregne faar mig. Hand oc hans lige/ som icke finge saadant at høre/ som mand nu faar at høre/ aff Guds Naade/ før end i deris alderdom/ oc da lode sig omuende/ ved det Salige Guds ord til Iesum Christum/ skulle opstaa paa Domme dag (som Christus siger om Droningen || aff Synden/ oc om de Niniuiter) oc dømme dem/ som paa denne dag/ ere wuillige til at lære det/ som høre til deris/ oc til deris Børns Salighed. Naar en gammel mand faar en Psalterbaand i haanden at bede paa/ da mener hand at hand haffuer staffuen i den rette haand. Men naar hand skal støe sig der paa for aluore/ da falder hand oc støder sin hals i sønder/ ned i heluedis affgrund/ vden hand faar andet at støe 147 sig paa/ fom er det hellige Euangelium/ som hand kand nu lære (Gud vere loffuit) aff sine egne Børn/ om hand vil trolige holde bem til Sogne degnen/ at lære deris Børne tøbom. Her paa gaar nu denne Rimstock/ som inde holder en kort Sum paa huert Euangelium om Aaret/ huad helder mand vil lære Børnene dem/ paa deris fingre at opregne/ effter huer andre heller oc at siunge dem/ huerie fire linier til || sammen/ met de Noder/ som den lule sang. Aff himmelen høyt komme wi nu her etc. siungis met/ Bedendis oc formanendis eder/ paa mit Embedis vegne/ at i lade icke vngdommen/ som eder er befalet (Pasce agnos meos)

forsømmis/ i huad raad i finde der til/ at kalde dem til eder/ eller gaa i huss til dem/ vdi Paaske oc Pintze
hellige dage etc. I høre mange store forargelser/ disuer/ aff dem som ere ilde optuctede/ findis der nogle
saadanne suerd Børn/ galie Børn/ steyle børn etc. vdi sognen som i tiene/ da henger noget aff skylden paa
eders Samuittighed/
om det skeer for eders forsømmelse skyld./p>
Stabit anima tua pro anima illius.
In Christo valete. ||

Aduent syndag. matth. xxi.

CHristus indtil Hierusalem red/
Oss alle til trøst oc salighed.

Anden Syndag. Luce xxi.

* Tegen settis frem faar Domme dag/
At huer skal vel betencke sin sag.

Tredie Syndag. Matth: xi.

I fengzelet spurde S: Hans Baptist/
Om Christus vaar Messias vist.

148

Fierde Syndag. Iohan: i.

* Ioannes bekende Christum fri/
Gøre det samme skulle oc wi. ||

Iule dag. Luce: ii.

Til Verden føddis Guds enborne Søn.
At frelse aff Synd/ al Menniskens køn.

Anden Iuledag. Matth: xxiii.

* Ierusalem Ierusalem/
Du dræber Propheter oc stener dem.

Tredie Iuledag. Ioannis xxi.

* Hør du Peder/ huad jeg siger dig.
Gør du dig rede oc følge mig.

Intra octauas Luc: ii.

* Dine forældre forundrede sig/
O Christ/ paa det mand sagde om dig. ||

Nyt Aars dag Luc. ii.

* Iesus som er baade Gud oc Mand/
Paa ottende dag omskaaris hand.

Epiphaniæ Matth. ii.

* De Visse leddis aff Stierne saa klar/
Did hen som Barnit fødder vaar.

Første syndag post Epipha: luc: ii

Der Iesus gick paa tolfte Aar/
Aff sine forældre forglemt hand vaar.

149

ii Syndag Io: ii.

Iesus vender vandet om til vin/
Oc giffuer Ecreskab en trøst vel fin. ||

Tredie Syndag. Matth: viii.

Den Spidalske rensis/ Troen det gør/
Oc Centurionis suend bliffuer før.

iiii Syndag. Matth: viii.

Iesus vdi it Skib traadde ind/
Disciplerne reddedis for Storm oc vind.

v Syndag. Matth: xiii.

* At saa sit Korn gick vd en Mand/
Hans wuen saade der klinte iblant/

**Sette Syndag.
Matth: xvii.**

* Christi Guddom paa biergit soes/
Mose oc Elias vaare der hoss ||

**Siuende Syndag.
Matth: xi.**

* Guds ord faar de vise oc kloge er skiult/
Faar de wmøndige er det icke dult.

**In Septuag:
Matth. xx.**

* De som i Vingarden at arbeyde gaa/
Alle sammen lige løn monne faa.

**Kyndermiss dag.
luc: ii.**

Kyndermiss dag Maria gick/
I Kirsken effter den lødske skick.

150

**In Sexag:
Luc: viii.**

Alene lyckis den sierde Sæd/
Oss giffuis en aduarsel der ved. ||

In Quinquag:

matth: iii:

Jesus Guds søn sig døbe lod/
Vdaff S. Hans i lordans flod.

Inuocauit. Matth. iii.

* Iesus offueruant sin Fristermand/
Oss alle der met da trøster hand.

Reminiscere. Matth: xv.

* Den Cananeiske quindis Tro/
Gør hinde salig/ hindis Daatter fro.

Oculi. Luc: xi:

Der den stumme Dieffuel vddreffuen vaar/
Iesus fick spe oc spaat der faar. ||

Letare. Io: vi.

* Femtusende mend met fem bygbrød/
Iesus spisede/ som hielper i nød.

Iudica. Io: viii

* Huo Guds ord hør/ aff Gud er hand/
Døden huercken see eller smage kand.

Annunciationis. Luc. i.

* Iomfru Maria for vden Mand/
vndfick Iesum aff den helliger Aand.

151

Palmarum Matth. xxi.

* Iesus rider Asenen saa fattig/
Sit folck til ære ydmygelig. ||

Skiertorsdag. Matth. xxvi.

* Met brød oc vin sit Legom oc blod
Skencte oss/ før hand sig pine lod.

Langfredag. Matth: xxvii.

Langfredag døde Guds eniste Søn/
Paa kaarsens galie for Menniskens køn.

Paaskedag Matth. xxviii.

Ved din Opstandelse Iesu Christ/

Offueruanst du synd oc døden vist.

**Anden Paaske dag.
Luc: xxiii.**

* Til Emaus ginge Discipler tho
Iesus deris Hierter paa veyen slo. ||

**Tredie Paaske dag.
Luc. xxiii.**

* Christus bød Fred/ oc lod sig see.
Sine Hender oc Føder lod hand betee.

**Quasi modo geniti.
Ioan: xx.**

* Fred vere met eder/ giff der paa act/
At Løse oc binde giffuer hand dem mact.

**Misericordias Domini:
Ioan: x.**

* En god Hiurde Iesus er oc vaar/
Der hand sit Liff gaff for sine Faar.

**Iubilate.
Ioan: xvi.**

* De Christne sørrige en liden tid/
men Verden glædis til sorrig oc quid. ||

**Cantate:
Ioan: xvi.**

Den Hellig Aand dømmer Verden wfrom/
For Synd/ Retferdighed oc Dom.

**Vocem Iucunditatis:
Ioan: xvi.**

* Huad i bede/ Iesus siger saa/
Vdi mit naffn/ det skulle i faa.

**Ascensionis.
Marci vltimo.**

* Til himmel foer Iesus Gud oc mand/
Sider hoss sin Faders høyre haand.

**Exaudi:
Ioan: xv.**

* Huo de Christne kunde sette i Band/
Gud tieniste at gøre/ saa tencker hand. ||

**Die Pentecostes.
Io: xiiii.**

* Den Hellig Aand aff Fader oc Søn/
Vdsent at lære Menniskens køn.

**Anden Pinst dag.
Io: iii.**

Saa elste Gud Verden at hand hende gaff
Sin enborene Søn vnder dødsens straff.

Tredie Pinstdag Io: x.

* Christus er dørren sine Faar til trøst/
Som følge hannem effter oc høre hans røst

153

Trinitatis Syndag. Io: iii.

Aff vand oc Aand genfødis hand maa/
Som ind i himmerigis Rige vil gaa. ||

Første Syndag effter Trinitatis Luc: xvi.

Den rige Mand ligger i helffuedis glød/
Men Lazarus leffuer/ oc er icke død.

Anden syndag effter Trinitatis Luc: xiiii.

* Huo sig aarsager Quinde eller Mand/
Til Naduer hand ey komme kand.

Tride Syn: effter Trinitatis Luce xv.

* Naar som en Synder omuender sig/

Da glædis alle Englene i Himmerig.

Fierde Syn: effter Trinitatis Luce vi.

* At dømme din Neste er inted vert/
Naar Bielcken i dit øye sider tuert. ||

Visitationis. Luce i.

* Maria gick sig mødig oc tret.
Hen til sin Frencke Elizabeth.

Femte Syn: effter Trinit: Luce v.

* Lær aff S: Peder dette Bud/
Før du arbeyder/ at kalde paa Gud.

Siette Syn: effter Trinitatis: Matth: v.

Guds Bud skulle holdis aff Hiertens Grund
Oc icke alene met haand oc mund.

S: Hans dag. Luce i.

* Elizabeth fødde S. Hans Baptist/
Zacharias sang om Iesu Christ. ||

Siuende S: effter Trinitatis. Marci viii.

* Iesus spisede firetusinde Mend/
Met Siu brød/ nock til huer oc en.

viii Syndag effter Trinitatis Matth. vii.

* Drage Vlffue end Faare klæder paa/
Mand dem aff fructen dog kende maa.

ix. Syndag effter Trinitatis. Luce xvi.

* Venner gør sig den wtro Suend/
Lære det aff hannem huer from Christen.

x. Syndag effter Trinitatis Luce xix.

* Christus græd/ Oc som en sand Gud/
Dreff Aager Karle aff Templen vd. ||

xi. Syndag effter Trinitatis Luce: xviii.

* Phariseen holt sig selff from/
Retferdig bleff Tolderen vid Christum.

xii. Syndag effter Trinitatis. Marci. vii.

* It armt Menniske døu oc stum/
bleff Helbrede vid vor Herre Iesum.

**xiii. Syndag effter trinitatis.
Luce. x.**

* Samaritanen tog til sig/
den Siuge/ tag du din Neste til dig.

155

**xiiii. Syndag effter Trinitatis
Luce. xvii.**

* Christus rensede Spidalske ti/
Men wtacknemmelige vaare de ni. ||

**xv. Søndag effter Trinitatis.
Matth. vi.**

* Paa Marcken gress oc Fulene i sky/
Gud Fader hand føder oc kleder aff ny.

**xvi. Syndag effter Trinitatis
Luce. vii.**

* Christus opreyste for Naim stad/
den Enckis Søn/ oc hun bleff glad.

**xvii. Syndag effter Trinitatis.
Luce xiiii.**

* Christus helbrede den vatter sot Mand/

Som hand om Sabathen faar sig fand.

xviii. Syndag effter Trinitatis Matth xxii.

* Vor Neste at elske nest ved Gud/
Siger Christus at vere det ypperste Bud. ||

xix Syndag effter Trini: Matth. ix

* Christus til lifff oc siel gjorde sterck/
den mand som pluedis oc brødis aff verck.

xx Syndag effter Trinit Matth: xxii.

* Gud mange til Brølluppet kalde lod/
Men de indbodne dræbte hans bud.

xxi. Syndag effter Trinit: Io. iiii.

* Høffuids mands søn i Capernaum/
hand bleff helbred giort vid Christum.

156

xxii. Syndag effter Trinit. Matth. xviii:

* Den onde Suend gick det icke vel/
Som icke vilde giffue sin neste til. ||

**xxiii. Syndag effter Trini:
Matth: xxii.**

* Giffuer Keyseren det som Keyseren bør/
Oc Gud alt det som hannem tilhør.

**xxiiii. syndag effter Tri:
Matth: ix.**

* Den Quinde aff blodsot hun bleff sund/
Oc pigen opreest i samme stund.

**xxv syndag effter Trinit:
Matth. xxiiii.**

* Huad der skulde skee for en gruselighed/
før end at Hierusalem sloes ned.

**xxvi. syndag effter Trinit:
Ioan: vi.**

* Christus femtusinde aff hungers nød/
Hialp met tho fiske oc fem bøg brød.

Prentet i Københaffn M. D. Liiii.

157

TEXTRETTELSER.

S. 148 L. 10. Matth. xxiii Orig. Matth. xxiiii

- 151 - 24. betee   -   betle
- 156 - 12. stund   -   stnud

NOTER.

S.146 L. 12. Vistnok ældste Exempel paa denne endnu almindelige Talemaade; jf. Kalkar IV. 957 a, L. 54.

S. 146 L. 26 f. *Droningen aff Synden* D. e. Sydens Dronning, Matth. 12.42.

S. 146 L. 30. *Psalterbaand*, Rosenkrans, Kalkar III. 524.

S. 146 L. 30 f. *hand haffuer staffuen i den rette haand*. Udtrykket er mig ikke bekendt andet Steds fra.

S. 146 L. 31 og 33. *støe*, "støtte", jf. Kalkar IV. 177, vestjydsk Udtale, se Feilberg III.638a, L. 39 f.

S. 151 L. 28. *Af Løse oc binde giffuer hand dem mact* til Joh. 20. 23 synes helt katolsk; Rimstokken 1570 har:

For Thoma loed sig Christ betee
Sin Herre oc Gud hand kiende:
Salige ere de/ dog de icke see/
Troens øyne til Christum vende.

S. 154 L. 23. *Phariseen for Phariseeren* (Biblen 1550), "Subtraktionsdannelse" jf. Festskrift til Vilh. Thomsen 1894, S. 3 f.

158

TAVLE OVER

SØN- OG HELLIGDAGES BENÆVNELSER OG RÆKKEFØLGE I RIMSTOKKEN 1554, ALTERBOGEN 1556 OG RIMSTOKKEN U. A.

Rimstokken 1554	Alterbogen 1556	Rimstokken u. A.
1 Aduent syndag	Den I. Søndag i Aduent	Første Advents Søndag
2 Anden Syndag	- II. - -	Anden - -
3 Tredie Syndag	- III. - -	Tredie - -
4 Fierde Syndag	- IIII. - -	Fierde - -
5 Juledag	Paa Christi Fødzelsdag	Juledag
6 Anden Juledag	- St. Staffens dag	Anden Juledag
7 Tredie Juledag	- S. Hans Euan. dag	Tredie -
8 Intra Octavas	Den I. Søndag effter Jule.	Søndag efter Juledag
9 Nyt Aars dag	Paa Nyt Aars dag	Nyt Aars dag
10 Epiphaniæ	- hellig tre Kong. dag	Epiphaniæ
11 Første syndag post Epiph.	Den I. Søn. e. hell. tre K.	Første Søndag e. Epiph.
12 ii Syndag	- II. - - -	Anden - -
13 Tredie Syndag	- III. - - -	Tredie - -
14 iiiii Syndag	- IV. - - -	Fierde - -
15 v Syndag	- V. - - -	Femte - -
16 Sette Syndag.		
17 Siuende Syndag		
18 In Septuag:	Paa Marie Renselsesdag	Den Søndag Septuagesima
19 Kyndermiss dag	Den Søn. Septuagesima	Mariæ Reenselsis dag
20 In Sexag:	- Sexagesima	Dend Søndag Sexagesima
21 In Quinquag:	Paa Fastelaffuens Søndag	Fastelavns Søndag

22 Inuocauit	Den I. Søndag i faste	Første Søndag i Faste
23 Reminiscere	- II. - -	Anden - -
24 Oculi	- III. - -	Tredie - -
25 Letare	Paa Medfast Søndag	Midtfaste Søndag
26 Judica	Den Søn. e. Medfast	Dend Søndag e. Midtfaste
27 Annunciationis	Marie Bebudelsis dag	Mariæ Bebudelsis dag
28 Palmarum	Paa Palme Søndag	Palme Søndag
29 Skiertorsdag	Paa Skærtorsdag	Skærtorsdag
30 Langfredag		Langfredag
31 Paaskedag	Paa Paaskedag	Paaske Dag
32 Anden Paaskedag	Anden Paaskedag	Anden Paaske Dag
33 Tredie Paaskedag	Tredie Paaskedag	Tredie -
34 Quasi modo geniti	Den I. Søn. e. Paaske	Første Søndag e. Paaske
35 Misericordias Domini	- II. - -	Anden - -
36 Jubilate	- III. - -	Tredie - -
Rimstokken 1554	Alterbogen 1556	Rimstokken u. A.
37 Cantate	Den IIII. Søn. e. Paaske	Fierde Søndag e. Paaske
38 Vocem Jucunditatis	- V. - -	Femte - -
39	Vdi Bededage	
40 Ascensionis	Vor Herris Jhesu Christi Himmelfardsdag	Christi Himmelfarts Dag
41 Exaudi	Den VI. Søn. e. Paaske	Siette Søndag e. Paaske
42 Die Pentecostes	Paa Pintzedag	Pintze Dag
43 Anden Pinstdag	- Anden Pintzedag	Anden Pintze Dag
44 Tredie Pinstdag	- Tredie -	Tredie -
45 Trinitatis Syndag	Hell. Trefoldighedz Søn.	Trinitatis Søndag
46 Første Syndag e. Trin.	Den I. Søn. e. Trin.	Første Søndag e. Trin.
47 Anden - -	- II. - -	Anden - -
48 Tride - -	- III. - -	Tredie - -
49	Paa S. Hans Bapt. dag	
50 Fierde - -	Den IV. Søn. e. Trin.	Fierde - -
51 Visitationis	Paa Marie Besøgelis dag	S. Hans Dag
52 Femte Syndag e. Trin.	Paa V. Søn. e. Trin.	5. Søndag e. Trin.
53 Siette - -	- VI. - -	6. - -
54 S. Hans dag		Mariæ Besøgeis Dag
55 Siuende Syndag e. Trin.	- VII. - -	7. Søndag e. Trin.
56 viii - -	- VIII. - -	8. - -
57 ix - -	- IX. - -	9. - -
58 x - -	- X. - -	10. - -
59 xi - -	- XI. - -	11. - -
60 xii - -	- XII. - -	12. - -
61 xiii - -	- XIII. - -	13. - -
62 xiiii - -	- XIII. - -	14. - -
63 xv - -	- XV. - -	15. - -
64 xvi - -	- XVI. - -	16. - -
65 xvii - -	- XVII. - -	17. - -
66	Paa S. Michels dag	18. - -
67 xviii - -	Paa XVIII. Søn. e. Trin.	S. Michels dag
68 xix - -	- XIX. - -	19. Søndag e. Trin.
69 XX - -	- XX. - -	20. - -
70 xxi - -	- XXI. - -	21. - -
71	Paa Alle Helgene dag	22. - -
72 xxii - -	Paa XXII. Søn. e. Trin.	23. - -
73 xxiii - -	- XXIII. - -	Alle Helgens Dag
74 xxiiii - -	-XXIII. - -	24. Søndag e. Trin.

~~75~~ XXV :-

77

- ~~XXVI~~. --

- XXVII. --

~~25~~ :-

27. --

160

161

TRE MÆRKEFIGE SANGE

AF

ARVED PERSEN

1554.

162

163

INDLEDNING.

I.

ARVED PEDERSEN, den lutherske Læres betydeligste Forkynder paa Bornholm, er knyttet til den danske Salmedigtningens ældste Historie. Han havde Andel i den første evangeliske Salmebog (1528) og var ligeledes med til at besørge de forbedrede Udgaver fra 1529 og 1534.¹ Af hans Salmer, hvoraf en Del gik over i Hans Thomissøns og senere Salmebøger, blev den mest yndede: "Al den ganske Christenhed", hvis Begyndelseslinjer benyttedes af Grundtvig og saaledes endnu findes i Salmebogen.² Ogsaa de tre Sange som Peder Palladius udgav fik senere Plads i Hans Thomissøns Salmebog.

Palladius' Fortale er skrevet Nytaarsdag 1554 - i Pestens Tid. Mange Peblinge og Studenter er rejst bort fra den pestbefængte By, aabenbart til Forargelse for adskillige - "besynderlige hine Papister, som saae gerne, at I havde blevet her tilstede og gaaet eders Vej med hine Bortdøde" (ndf. S. 167).³ Nu skænker Palladius Ungdommen denne lille Bog til Nytaarsgave "at I skulle ikke tænke Eder at være forglemte", og han opfordrer dem til at synge disse Sange, at Gud kan bekendes, paakaldes, loves og prises i ^{*}~~---~~^{*} 164 vort danske Tungemaal. Endnu mere levende kommer denne Lovprisning af Sangen frem i Efterskriften: De mange dejlige Takkesalmer og Lovsange paamine alle fromme Christne, at de gerne lade deres Mund op, baade i Kirken og andetsteds, Mand og Kvinde, ung og gammel, og synge og love og takke Gud. Ja de dejlige Fugle i Vejret (dvs. Luften) omkring os fra Morgen og til Aften paamine os det samme - det fordriver ogsaa Sorg af et sorgfuldt Hjerte og gør et Menneske glad.

Her, som i Forordet til Rimstokken, genfinder vi den Menneskelighed og den Livsglæde, der er saa ejendommelig for Visitatsbogens Forfatter; og deri: at gøre Enheden mellem den Del af Palladius' Produktion, som ikke kan være oversat, og Visitatsbogen aabenbar, ligger den litterærhistoriske Betydning af disse Smaastykker.¹

II.

Af Arvid Pedersens Sange kendes kun én Udgave. Denne er i lille Oktav, - Format som det facsimilerede Titelblad S. 165. Bogen bestaar af 12 Blade, sign. A-B; Linjetallet er 22. Efter første Sang findes - paa Bl. A 5v - Hans Vingaards Symbolum: HGHVDA; ogsaa det øvrige typografiske Udstyr viser, at Trykket er udgaaet fra Hans Vingaards Presse.²

De tre Sange er som nævnt optaget i Hans Thomissøns Psalmebog 1569 og er derfra gaaet over i yngre Salmebøger (se Brandt og Helweg, Psalmedigtning I, 27 ff.)³; hele Skriftet er genudgivet i Danske Magasin V, 345.

* * *

165

166

167

Petrus Palladius Til Københaffns Peblinge.

KIÆRE Børn baade i/ som ere her til stede/ oc som ere adspridde hen offuer dette gandske Rige/ fordenne Pestelentze/ Huilcket/ de som kunde hende mesterlige spaatte oc Guds riss foracte/ bæere affuend ved/ oc besynderlige hine Papister/ som saae gerne/ ati haffde bleffuit her til stede/ oc gaaet eders Vey met disse bort døde/ at Guds salig Ord/ kunde haffue hafft den affdragt oc skade/ met deris store glæde/ ieg ønsker eder alle sammen ith saligt/ Nyt aar/ oc beder Gud dagelige der om/ at i kunde snarlige komme til hobe igen/ saa vel som vore Studiosi her aff Vniuersitetet || oc saa oplæris och optuctis i bogelig konster/ Gudfryctighed och gode Seder/ til gaffns oc til Gudz ære at holde ved mact/ vdi framtiden/ mod hans wuenner etc. Men paa det ati skulle icke tencke eder ath vere forglemte/ Skencker ieg eder til Nytaars gaffue/ vdaff en andens oc icke aff mit egit arbeyde/ disse Tre merckelige Sange/ at formere eder Psalme bog met

* En From lærd mand/ oc Guds Ords Tiener/ paa Bornholm ved naffn Dominus Aruidus Petri/ Sogneprest til S. Ibs Sogne kircke/ haffuer giort dem/ som hand haffuer giort andre flere/ som staa indprentende vdi Psalm bogen/ oc ere i daglig brug/ som disse ere nogle aff dem her opregnis. Al den gantske Christenhed etc. Iesu Christ wi tacke dig etc. Loffuer Gud i Fromme Christne etc. Du est alene vor Salighed etc. Thi Samme Dominus Aruidus studeret i Vittenberg den samme || tid/ som Erlig oc velbyrdig Mand Sti Porss/ Kongelig Maiestats befalnings Mand offuer Stigtens guotz i Skaane studeret der ocsaa/ som vaar Anno xxiiii oc xxv etc strax effter at Gud haffde opuect den Salige Mand Lutherum til at komme hans Ord paa Fode igen. Kære Børn saa annamer disse Christelige 168 Sange oc siunger dem ocsaa faat andre/ at Gud kand disydermere bekendis/ paakaldis/ loffuis oc Prisis i vor Danske tungemaal/ ved Iesum Christum/ hannem eder befalendis. Haffniæ die Circumcisionis Christi.
M. D. Liiii.

Overden huor gruer mig for dit væsen/
Naar vilt du opnæse/
oc rese aff Synden/
aff Dieffuelen est du bunden
til Helffuedis fart. ||

* O nød/ O iammer/ O ælende/
Saa vden maade oc ende/
alle stende paa iorden/
Skendelige forførde vorde/
det gremmer mig hart.

169

* Døw/ Blind er huer nu i de sager/
Der i hand skulde vaage/
Oc tage sig vare/
At hand salig maatte fare/
i al Euighed.

* Gansk mesterlige oc wformercket/
Dieffuelen saadant vercker/
Oc stercker sin Skare/
vden al frøct oc fare/
i stor tryghed.

* Guds ord der mod rober oc lærer/
Ingen sig forbedrer/
Huer ærer men selskab/

Rende i hob til helffuede aff/
Som i en Dantz.

* Synd er ey nu mere for synd actit/
Men huer for sig tracter/ ||
Oc vaacter/ huad løst er/
Der til huer nu sig trøster/
Aldelis gansk.

* Mand finder ey nogen sted vdi Landen/
Guds frøct mere faar haanden/
Synd/ klander regerer/
Vng/ Old/ Arm/ Rig sig tierer/
I ondskab friit.

* Brask/ bram/ Guds edele gaffuer skender/
Stor kaast huer tiluender/
Oc blender vden sorrig/
Skulde hand end laane oc borge/
Det staa sin tid.

* Det vaare vist io/ it Christeligt stycke/
Maadelige sig skicke/
Vaar icke slem Daarhed/
Mod Gud oc nødtørffighed/
I spillet mest.

170

* Fraadzeri vraal skraal suerie sla met neffue/
Stedz udi suss hen sueue/
Oc leffue som bester/
Acter mand nu aller mest/ ||
For tickort best.

* Huo tencker/ at Gud vil ey sligt haffue/
Huad hielper alle dage/
Den skade beklage/
At Gud straffer oc plager
Synden met Død.

* Dieffuelen kand mand nu saa til ære/
Gjerne villig at være/
Kaast tære/ ringe acte/
Egit beste her ey betracte/
Heller Brødris nød.

* Men huad til Guds ære kunde komme/
Guds ord Oc Christendomme/
Til fromme fra arghed/
Der kand mand inted vden Karighed/
Tui dig den skam.

* Det er stor Blindhed som ieg mener/
Det maatte stocke oc stene/
Vel vene de plager/
Der met Gud saadanne sager/
Vil straffue gram.

* Huad vil mand nu om saadanne klage/ ||
Der Dieffuelen behage/
Oc voffue liiff/ leffnit/
Gods/ ære/ hustru/ børn offuer giffuit/
Mod Guds forbund.

* Oc de megit Christeligt blod vdspilde/
Sit ferne land foruilde/
wmilde i sager/
Huilcket Dieffuelen behager/

vel alle lund.

171

* Hor/ Boleri er Hiertens gilde/
Slem snack det kand kilde/
Aarle/ silde/ legemit/
Hoffmod/ had/ Tuedrectighed/
wlydighed.

* Den onde rod Girrighed til Rigdom/
Er Gud al verden om/
der aff kom den vaade/
At ey ræt brugis Guds naade/
Til salighed.

* Ah huo kand al ondskab fottellie/
Der aff dybeste helffuede/
Opuelder vden maade/||
Lader sig huercken stoppe eller raade/
nogerlund disuer.

* Mand siunger/ mand maner/ mand lærer/ mand straffer/
Ingen fruct mand skaffer/
det napper dog inted/
Saa slet verden forblindet/
I arghed er.

* Adelen aff ære oc dygd maa sigis/
Edel naffn dem giffuis/
oc scriffuis til ære/
Om de det alle fult gøre/
Findis nu vel.

* Borger oc Bønder som de mene/
Acte Guds ord rene/
dog ene i Kirsken/
Siunes de Gud at dyrcke/
Er det oc skel?

Guds Edele Sæd paa veyen trædis/
aff Fule opædis/
Ey glædis paa stene/
Torn monne hinde oc formene/||
At gøre fruct.

172

* Ey hielper at Gud straffer oc ræder/
Met ild/ vand/ oc væder/
wglæder/ dyre tide/
Pestelentz/ Krig/ oprør/ quide/
Følger dog ingen tuct.

* Der faar Kiere Herre/ dig dog hid vende/
Paa ondskab gør ende/
Lad kende din Doms stund/
Dieffuelen sla ned i grund/
Med din haand vel hart.

* Din Herlighed/ O Christ/ sig skynde/
Din Basun lad klinge/
Forsuinde alt wkrud/
Hielp oss vel aff Verden vd/
Io snart io snart.

* Det begiere alle Christne fromme/
Til priis dit naffn komme/

Hørsomme vden gammen/
Oc siger alle sammen/
Amen Amen.

HGHVDA

Den anden Sang met de noder/ som/ O Stierners skabere/ siungis met

HERRE Gud Fader være loff oc tack/
Der alting skabte met sin mact/
Himmel och lød/ alt met sit ord.
Oss alle til gode haffuer hand det giort

* Hand skabte met stor ære oc krafft/
Englerne met Herredom oc mact/
oc sette hand dem vdi sin koer/
At de skulle gjøre hannem ære stor.

173

* Men da en part aff Englernis tal/
lode sig for megit tycke met al/
Støttis de strax aff Himmelen ned/ ||
Til euige pine i Helffuedis glød.

* At Gud nu effter Englernis fald/
Kunde met andre opfylde sin Sal/
Menniskens køn skabte hand saa ren/
At i hannem vaar slet inted men.

* At sette hannem hen i paradis ind/
Oc giffue hannem nock/ fick Gud i sind/
men visdoms træ hand hannem forbød/
Eller hand skulde faa den visse død.

* I Orme lige da kom Sathan/
oc strax fortiende Guds Ord oc Aand/
Slo vore forældre ned i synd/
oss der met at forderffue i grund.

* Aff Adams synd kom bitter død
oc al vor sorrig/ angist oc nød/
Synden regerede met stor vold/
Oc døden baade offuer vng oc old. ||

* Da sende Gud sin søn saa kær/
der fands icke anden frelsere mer/
hand bleff Menniske from oc god/
Dog led hand iammer oc armod.

* Begynte hand strax i sin Barndom/
At bære vor byrde met stor modgong/
for Adams synd hand gjorde bod
Tre aar oc tredue met taalmod.

* Hand tiente oss met gierning oc ord/
gick faar oss/ gennem den sneffre port/
lærde oss at komme til Gud igen
fly synd/ Tro Gud oc bliffue hans ven.

* Der hand da haffde Guds ord fram ført/
Oc oss den rette Guds tieniste lærd/
Taalde hand den suare bittere død/
hialp oss der met fraa helffuedis nød.

* Hand stod aff døde met stor krafft/ ||
Andre befalede sit budskaff/
hand foer til himmelen/ der hand nu/
sider hoss sin fader met glæde oc ro.

* Hand sende oss hid den Hellig Aand/
At skicke vore hierter til ræt forstand/
At de kunde søge delactighed/
Hoss lesum Christ vor salighed.

* Dig Gud fader i Euighed/
Met din Søn lige i herlighed/
Den Hellig Aand disligeruiss/
I euighed ske loff oc priss.

Den tredie Sang/ at Syndsens straff maatte bortuendis/ oc siungis met de noder/ som Aff dybsens nød siungis met. ||

AF dybiste nød lader oss til Gud/
Aff ganske hierte robe/
At wi som haffue offuertraad hans Bud/
Til hannem oss dette forhaabe/
At hand vor synd met gerning oc ord/
Oc huad wi alle mod hannem haffue giort/
vil som en Fader forlade.

* O Gud Fader alt effter dit ord/
See ned til oss elende/
wi som haffue saare meget ilde giort/
Met hierte mund oc hender/
175 Hielp oss i Iesu Christi naffn/
Altid at gøre huer mand gaffn/
oc faa en salig ende.

* Vor skyld saa stor oc megen er/
huo kand den nock begrunde/
Dog er din barmhertighed fast mer/ ||
Mod oss i mange lunde/
der søge wi alle aff hiertit til/
Oc haabes det haffuer inted feyl/
du vilt oss alt gaat vnde/

Du vilt io icke en synders Død/
Eller at hand skal omkomme/
Men at hand helder omuender sig/
oc kommer saa blant de fromme/
Saa hielp oss nu O Herre Gud/
At den skyld wi haffue mod dine Bud/
Skal oss icke offuer komme.

* Forlad/ forlad oc haffue god taal/
met oss arme oc suage/

lad din Søn alle vore synders sold/
Met sin død fra oss tage/
O Fader du vor Siel beuar/
At hende ingen skade vederfar
Vdaff den helffuedis drage. ||

* Om du met oss vilde io regne/
oc gaa met oss i rette/
Ah huor skulde wi da blegne/
huo kunde oss da vndsette/
O Herre ver oss barmhertig/
Hielp oss at gaa den rette stig/
met alle fromme slecte.

* Vort offer er aff en syndige rod/
det kand dig icke behage/
176 Vden ved Troen/ thi du est god/
wi kunde oss icke aarsage/
O hielp at wi fuldhugss oc fri/
vden argelist oc hyggleri/
Dit Aag til enden drage.

* Du befaler dine sende bud/
vor samuittighed at trøste/
vort hierte vend om o herre Gud/
Til hannem som oss genløste/
Det er Christus din enborne Søn/ ||
Som taalde død for Menniskens køn/
Der hand sit blod vdøste.

* Beuar vdi vor Hiertens grund/
Din Guddoms ord alle sammen.
Oc hielp at wi dem alle stund/
Betencke ret vden gammen.
oc leffue saa ret sandelig/
Foruden falsk ret Christelig/
Oc loffue dig altid Amen.

Til den Christen Læsere.

DE mange deylige Tacke-Psalmer vdi kong Davids Psalmebog/ disligeste andre hymner oc Loffsange/ baade i den hellige Scrifft oc vden ved/ paaminde alle fromme Christne/ at de gerne lade deris mund op/ baade i Kirsken oc andersteds/ Mand oc Quinde/ vng oc gammel/ den ene met den anden/ och siunge loffue oc tacke Gud/ for sine velgerninger/ Fordi at wi ere skabte til Guds ære oc Loff/ oc det er den rette Guds dyrckelse/ vdi det ny Testamente/ som wi kalde Sacrificium Laudis et gratiarum actionis/ effter det andet budord/ la disse deylige Fule met deris Sang oc quidderen/ her i veyret omkring oss/ Fra morgen || oc til afften/ paaminde oss det samme/ Oc haffue ocsaa Guds befalning der paa/ vdi den Cxlviii. Psalme/ ath de skulle siunge oc loffue hannem. Laudate volucres coeli Dominum. I fule i skyen/ loffuer oc tacker Herren/ Det fordriffuer ocsaa Sorrhig aff it sorrhigfult Hierte/ och gør it Menniske glad/ at hand venner sig til at siunge Hellige Psalmer oc andre hellige Sange/ som den Hellige Paulus oc raader oc formaner oss til de Epheser i det Femte Capitel/ Dricker eder icke (siger hand) druckne aff Vin/ aff huilcket der følger it wskickeligt væsen/ Men bliffuer fulde aff Aanden/ oc taler met huer andre/ om Psalmer oc Loffsange oc Aandelige Viser/ siunger oc leger for Herren/ i eders Hierter/ Oc siger altid Gud oc Faderen tack for alting i vor Herris Iesu Christi naffn. Lader eder der faar i Fromme

Christne ocsaa her vdi vere || formanede til Guds ære/
ved Iesum Christum/ Hannem eder befalendis
til euig tid/ Amen.

Prentet vdi Københaffn.

M. D. Liiii.

178

NOTER.

S. 167 L. 23. *Al den gantske Christenhed*, trykt hos Brandt og Helweg I. 25.

S. 167 L. 24. *Jesu Christ wi tacke dig*, sst. 26.

S. 167 L. 24. *Loffuer Gud i Fromme Christne*, sst. 26-27.

S. 167 L. 25. *Du est alene vor Salighed*. Salmen kendes ikke, se Brandt og Helweg I, Biografien S. 4.

S. 167 L. 27. *Sti Porss*, Stig Pors, c. 1498-1556, Biogr. Lex. XIII. 233.

S. 168 L. 13. *alle stende paa torden*, alle Stænder paa Jorden; det almindelige Ord i Reformationstiden er *Stat*, jf. Kalkar IV. 110 og 101.

S. 169 L. 13. *Huer ærer men selskab* etc. dvs. "Enhver sætter kun Pris paa Selskab - de render i Hob ad Helvede til som i en Dans". I Hans Thommissøns Salmebog 1569 er *men* ombyttet med *ond*; rimeligvis fordi det er opfattet ikke som *kun* (se Kalkar III. 74), men vistnok som Adjektivet *men* "almindelig" i Betydningen "usædelig, slet" (jf. *menæ qwynnæ boæth* "Horehus" Kalkar III. 77).

S. 169 L. 24 f. *sig tierer \ I Ondskab früt* dvs. viser sig uden Blu i deres Ondskab. *tere sig* fra mnt. *sik teren*, se Kalkar IV. 330. Ordet bevares i Hans Thommissøns Salmebog 1569, men er i Salmebøger fra 17. Aarh. omdannet til *tiener, lerer* ofl.

S. 170 L. 22. *vene*, klage, jamre over, Kalkar IV. 798.

S. 170 L. 32. *ferne land* d. e. Fædreneland.

S. 171 L. 18. *napper*, d. e. udretter, jf. sv. *nappa* = lyckas, Dahlgren's Glossarium 577. Hos Kalkar (III. 190) findes kun dette Citat paa den nævnte Betydning.

S. 172 L. 21. *HGHVDA*, se Bind I. 116.

179

JESU CHRISTI

ÆREFULDE FORKLARELSE

PAA THABOR BJERG.

1555.

180

181

INDLEDNING.

PEDER PALLADIUS har - som foran (S. 3) nævnt - foruden Visitatsbogen forfattet to større originale danske Værker, begge i Prædikenform: "Bogen om Sankt Peders Skib" og "Jesu Christi ærefulde Forklarelse paa Thabor Bjerg".

Mens det første af disse Skrifter er af betydelig Værdi baade paa Grund af dets personligt prægede Sprog og paa Grund af de Strejflys Indholdet kaster over Tankesæt og Følemaade i hin religiøse Brydningstid, saa er Skriftet om Jesu Forklarelse sandt at sige et temmelig tørt formalistisk Tolkningsforsøg, hverken farvet af Tidens Kamp som Bogen om Sankt Peders Skib eller præget af Forfatterens Personlighed som Visitatsbogen - derfor manglende saavel hins djærve Kraft som dennes menneskelige Varme.

I.

Efter en ret intetsigende Tilegnelse til Lensmanden paa Københavns Slot Peder Godske, skrevet Mikkelsdag (29. Sept.) 1554, meddeles den bibelske Beretning om selve Forklarelsen, sammenskrevet - som det hedder - af de tre Evangelister Matthæus (17.1-9), Marcus (9.2-10) og Lucas (9.28-36). Denne Beretning - *Texten* - er delt i 10 Punkter og slutter med en Oversigt over Rækkefølgen af de vigtigste Led i Forklarelshistorien (ndf. S. 194).

Saa følger Den første Prædiken.

I dennes Indledning siger Palladius: "Efterdi vi nu have gjort Ende paa den Oliebjergs Historie udi nogle Prædikener 182 før Paaske, vil vi . . . nu høre, hvorlunde at Christus blev ophøjet paa Thabor Bjerg, . . . paa det at efterdi vi have hørt hans Fornedrelse, vi kunne ogsaa høre hans Herlighed."

De 16 Prædikener er altsaa blevet holdt i Foraaret og Sommeren 1554. Samme Efteraar har Palladius udarbejdet dem til Trykken og skrevet Tilegnelsen, og i Begyndelsen af 1555 er Bogen udgaaet fra Pressen.

For Skriftets Plan giver Indledningen et fuldstændigt Program. Forklarelsens Hovedbetydning "Summen paa denne Historie", siges det, er, at den beviser Christi Guddommelighed; Christus er "ikke aleneste Jomfru Mariæ Søn og et sandt Menneske, men ogsaa Guds og vor himmelske Faders Søn, født af ham fra evig Tid . . . en Herre over Himmel og Jord". "Men" - fortsætter Palladius - "først vi tager fat paa *Texten* at udlægge, vil vi undervise hverandre om disse *tre Omstændigheder* [dvs. Forhold], som er: om *Stedet*, om *Tiden* og om *Personerne*, det er, hvad *Sted* denne Forklarelse skete paa, og i hvad *Tid* og ved hvilke *Personer*; derefter . . . vil vi opregne, hvad *Sager* [dvs. Aarsager], der var til samme Forklarelse, og siden skifte Historien i sine Parter og udtyde i dem de ypperste *Hovedstykker* og *Lærdomme*."

Den fremtrædende skematiske Form, Indledningen har, præger hele Skriftet. Opstilling af Skemaer, Oversigt over Inddelinger, Opregning af "Hovedstykker" og Underafsnit udgør en ikke uvæsentlig Del af de fleste Prædikener. Som Exempel paa et saadant sindrigt opbygget Æskesystem kan nævnes Indledningen til den anden Prædiken, der handler om "Personerne". Disse, hedder det, kan deles paa to Maader:

I. i *to* Dele: a) de fire *Personer* fra Himlen: Gud Fader, den hellig Aand, Moses og Elias; b) de fire *Personer* fra Jorden: Christus i sin Manddom [dvs. i sin Menneskeskikkelse] og de tre *Apostle* Peder, Hans og Jacob.

II. i *tre* Dele: a) de guddommelige *Personer*: Gud Fader, Sønnen, den hellig Aand, b) de *to* *Personer* fra det gamle 183 Testamente: Moses og Elias, Guds tro Tjener og den navnkundige Profet; c) de *tre* *Personer* fra det ny Testamente: Peder, Hans og Jacob.

Hvor meget af denne og lignende Inddelinger, der skyldes Palladius' egen Udspekulerthed, og hvor meget der er theologisk Arvegods fra Kirkefædre og Skolastikere falder det udenfor nærværende Udgaves Plan at undersøge, men sikkert er det, at disse evindelige Tvedelinger og Tredelinger, som har deres Forbillede i den middelalderlige Homilieform, bidrager til at berøve Fremstillingen Varme og Liv. Hertil kommer, at Palladius i paafaldende ringe Grad har gjort det bibelske Stof nærværende ved, som det ellers er hans Vane, at indskyde Smaatræk fra sine egne Oplevelser, sine egne Minder, vise Stoffets Samhørighed med de Mennesker, til hvem han taler.

Naturligvis - Sammenligninger drages; men de er oftest vage, holdt i al Almindelighed, og derfor uden synderlig Virkning. Flest er Jævnførelserne mellem Skriftens Vantro og Datidens Papister, - som følgende: "I have intet med Christo at gøre; Christus gavner eder intet; I ere faldne fra Naaden, sagde Paulus . . . til dem som vilde tilbage til Mose og Loven igen. *Hvad mon han nu vilde sige til dem, som vil tilbage til Pavedømmet igen, som de vilde til hine Kødgryder i Ægypten?*" (S. 230 L. 9 ff., jfr. foran S. 64 L. 21-25).

Eller denne:

"Ah Fader! Hvo ser udi saa foragtet og forsmæligt [dvs. ringeagtet] et Menneske, at Menneskenes Salighed skal hænge paa ham alene? Det sige først alle Farisæerne i Jerusalem hardt nej til og tillægge Templet og deres Offer Salighed; dernæst alle Papister, som kalde denne Gud Faders Røst Kættereri og lægge deres Messe Salighed til. Men du min fromme Christne, lad fare Farisæere med deres Offer og Papister med deres Messer og hæng hardt ved denne Gud Faders elskelige Søn" (S. 240 L.20 ff.).

Kraft og Liv er der i dette Sted:

"Naar man . . . spurgte sig for, hvad han var for en Mand, da blev der saa svaret til: "Han er en Tømmermands Søn af Nazareth". Af Nazareth? Hvad godt skulde der komme af Nazareth? - Derimod var 184 Præstehøvdinge og Levitterne med deres holdt udi stor Hæder og Ære og havde deres Præbender og Renter

. . Vi, sagde de, vi er de som bør at prædike, os har Gud befalet det og ikke denne Tømmermands Søn . .

Ser eder omkring I fromme Christne, om det gaar ikke endnu saa til imellem de ragede og smurte og . . de fattige Prædikanter; hvad Bulder og Trætte, hvad Avind og ond Vilje, hvad Afdragt [dvs. Modstand] og Modsigelse, man gør dem, som det salige Guds Ord fremføre" (S. 234 L. 30-36, S. 235 L. 11-20).

Et enkelt Sted bruger Palladius til Illustration af Skriftens Ord et helt konkret Exempel - en Oplevelse. Med Henviisning til Matth. 11 (hvor Christus "skammede de Byer ud, i hvilke hans fleste kraftige Gerninger var gjort, fordi de ikke havde omvendt sig" og tilsiger dem: "Det skal gaa Tyrus og Sidon taaleligere paa Dommens Dag end eder", Vers 20-24) skriver han:

"Saa skal ogsaa udi vor Tid alle de Steder som Guds Ord prædikedes udi, bære Vidne mod de ugudelige. Ja dette Tempel, disse Piller og Vægge skal fordømme vore ugudelige"

og han fortæller en Historie om Doctor Pommer [d. e. Bugenhagen], som, da han var i København, var indlagt til Herberge hos [dvs. boede hos] gamle Mester Mads [d. e. Kanniken Magister Hans Pedersen]: "der han var dragen hjem til Wittenberg igen og fik at vide om Mester Mads, at han blev den samme, som han var tilforn, med sine Anhængere, som kaldte ham Mesteren og vilde gerne have gjort Christus ud af ham, som Graamunkene af deres Francisco, da skrev den fromme Doctor Pommer disse Ord hid til os saa lydendes: "De Piller dør i Københavns Kirke og de Vægge i Skolen vide, hvad jeg har gjort mod Mester Mads". Her kalder han Sten og Stok til Vidnesbyrd mod ham; og Christus sagde om sig, at Stenene skulde love ham, om Disciplene maatte ikke det gøre" (S. 197 L. 27-S. 198 L. 11).

Paa den ene Side Farisæerne og Papisterne: Ugudelighed og Død - paa den anden Side Christus og de Evangeliske: Fromhed og et evigt Liv! Det er denne Reformatorerens robuste og sejr sikre Lære, der gennemtrænger Prædikensamlingen om Jesu ærefulde Forklarelse paa Thabor Bjerg.

185

Den *Form*, i hvilken den rette Opfattelse af et Skriftsted fremsættes, er meget ofte Svar paa et direkte eller indirekte Spørgsmaal.

I Omtalen af Tiden, paa hvilken Forklarelser fandt Sted, siger Matthæus og Marcus jo, at Forklarelser fandt Sted sex Dage efter Jesu Forudsigelse af sin Død og Pine, Lucas derimod siger *otte* Dage derefter (Matth. 17.1, Marc. 9.2, Luc. 9.28). "Her synes Evangelisterne at være mod hverandre", skriver Palladius, men, lyder Svaret, "dog er de ikke mod hverandre [idet de regne forskelligt], . . som vi ogsaa paa denne Dag kalder en Uge otte Dage; udi disse otte Dage, siger vi, alligevel at der er ikke uden syv Dage om Ugen" (S. 199 L. 6 ff.).

Efter Beretningen om, at Christus tog de tre Apostle med op paa Bjerget, hedder det: "Men her falder et Spørgsmaal ind - som vort Kød og Blod vil alle Ting vide og er mere omhyggeligt i saadant, end det sig burde - . . hvorfor Christus tog ikke alle Disciple hen op paa Thabor Bjerg med sig, men ikkun de tre . . Der skal saa svares . ." (S. 200 L. 23 ff.).

Hvor Palladius taler om Christi Fornedelse og Korsfæstelse siger han: "Her maatte man atter føre et Spørgsmaal ind: Hvi lod han sig saadan anse og ikke langt heller udi sin Herlighed og Majestæt . . Svar: det er sket for vor Skyld" osv. (S. 236 L. 5 ff.).

Den femtende Prædiken omhandler Christi Forbud overfor de tre Apostle mod at røbe hans Herliggørelse før hans Pine og Død.

"Hvi gjorde han det?" spørger Palladius, og han svarer: "Derfor vilde ikke Christus, at saadant skulde aabenbares aldeles, førend hans Pinelses Tid var kommen, *enten* derfor at hans Pine og Død ikke skulde forhindres . . *eller* for andre Sager som er, at Christus for sin Høviskhed vilde give sin Fader al Ære" (S. 252 L.2ff.).

Det skal endnu nævnes, at Palladius i de *Skriftsteder*, han anfører i Prædikerne, ligesom i de tidligere Skrifter, 186 som Grundlag har en Vulgatatext, ikke en Lutherbibel eller den autoriserede danske Bibeloversættelse.

Blot et enkelt Exempel:

Palladius, S. 198 L.26ff.

Det hende sig/ der hans Annammelsis dage vaare fuldendede/da beskicket* hand sit Ansict til at hand vilde gaa til Jerusalem.

Biblen 1550.

Oc det begaff sig/ der tiden vaar fuldkommen/ at hand skulde tagis herfra/ da vende hand sit Ansict at

vandre strax til Jerusalem, *

Vulgata, Luc. 9.51.

Factum est autem, dum *complerentur dies assumptionis ejus*, et ipse faciem suam firmavit, ut *iret* in Jerusalem.

Luthers Oversættelse 1545.

Es begab sich aber/ da die zeit erfüllet war/ das er solt von hinnen genomen werden/wendet er sein Angesichte stracks gen Jerusalem zu wandeln.

Samme Forhold genfindes i alle de i Texten anførte Skriftsteder. Derimod er Biblen 1550 afskrevet i de efter Prædikerne tilføjede *sammenhængende* Vers fra Johannes Evangeliet og fra Peters andet Brev (Joh. 12.28-30, 2. Pet. 1. 16-18), hvad der bekræfter, at Palladius ved Udarbejdelsen af sine Prædikener og andre Arbejder har benyttet en latinsk Skriftsprogsamling, der byggede paa *Vulgata*, mens han, hvor Bibelstykker ligefrem skulde afskrives, altsaa hvor han skulde benytte selve Biblen, som naturligt var, har brugt den autoriserede danske Bibeloversættelse. Jf. foran S. 133-34 og Bind II S. 281 ff. og S. 368 f.1

*

187

II.

"Jesu ærefulde Forklarelse paa Thabor Bjerg" er kun bevaret i én Udgave, Originaltrykket 1555.

Dette bestaar af 92 Blade, 12 Læg sign. *A-M* (Læg *L* har kun 4 Blade). Formatet er lille Oktav som det facsimilerede Titelblad ndf. S. 189. Linjetallet er 22.

Paa Titelbladets Bagside findes i en Ramme, der svarer til den i "Sankt Peders Skib" anvendte (se foran S. 20), to Vaabenskjolde: Bielkernes - Godskerne var en Linje af denne Slægt - og Ravensbergs. Bogstaverne *P. G.* betegner Peder Godske, Bogstaverne *E. P.* betegner hans Moders Navn, Elline Pedersdatter (Ravensbergs). Mens de 188 to Vaabenskjolde i "Sankt Peders Skib", der var tilegnet Herluf Trolle, repræsenterede dennes og hans Hustrus Slægt: Troliernes og Gjøernes, har man - da Peder Godske var ugift - i Rammen anbragt hans fædrene og hans mødrene Vaabenskjold.1

Bogtrykkerens Navn er ikke angivet, men det typografiske Udstyr viser, at Trykket er udgaaet fra Hans Vingaards Presse (Lauritz Nielsen, anf. Afh. S. 103, Nr. 72).

Exemplarer findes paa det kgl. Bibliotek og Universitetsbibliotheket i København.

Senere Optryk kendes ikke, men i Harboes Palladius-Haandskrift anføres foruden Originaludgaven 1555 en Udgave fra 1570 - dog uden nærmere Titelbetegnelse. Andetsteds har jeg ikke fundet Oplysninger om en saadan Udgave.

*

189

190

191

**Erlig oc Velbyrdig mand Peder
Gaatske/ Kongelig Maiestats Lensmand/ paa
Københaffns Slaat/ Naade oc fred aff
Gud Fader ved Iesum Christum.**

KÆre Peder loffuede ieg at skencke eder til en tacksigelsis/ bekendelse/ for eders mangfoldige velgerninger imod mig/ dette mit stycke arbeyde/ offuer denne merckelig/ oc herlig Historie om vor Herris Iesu Christi forklarelse paa Thabor bierg/ Saa haffuer ieg ladet denne Bog Prente/ som indholder sexten Predickener om samme Historie || den meninge mand i dette Rige oc andre som forstaa vort tunge maal til nytte oc gaffn/ trøst oc husualelse/ besynderlige vdi Gud Faders vidnesbyrd/ som hand selff ned fra Himmelen bær offuer hans elskelig Søn vor Herre Iesum Christum der hand saa siger Denne er min Elskelige Søn/ vdi huilcken ieg haffuer behagelighed/ hannem skulle i høre. Thi dette vidnesbyrd offuergaar Himmel oc Iord/ oc der som mand aldrig vilde tro de andre vidnesbyrd/ om vor Herre Iesu Christo/ som Engelne/ Ioseph oc Maria/ Hyrderne oc de Vise/ Simeon oc Anna/ Zacharias oc Ioannes Baptista/ Apostlene och Christi egne gerninger oc tegen bare om hannem/ oc om mand icke vilde tro Mose oe Elie/ Ia alle Propheternis vidnisbyrd/ da burde mand io at tro Gud almectigste || selff/ som lader sig Høre met sin egen Mund oc Røst/ oc selff wmager sig ned fra Himmelen/ at hand io icke vil/ mand skal høre andre til salighed/ end hans elskelige Søn/ det er/ vor Herre Iesum Christum/ Saa finder i foruden denne hoffuid artickel/ ocsaa mange andre nyttelige lærdomme vdi disse Predickener/ som denne Historie fører met sig/ om en Christen Bøn/ om de dødis Opstandelse/ om det euige Liff/ om døden oc synden/ om det salige Guds Ord/ om Troen etc.

192

Huilcken bog ieg sender eder/ bedendis/ at i den ville tage til tacke/ til Gud vil/ ieg i andre maade kand beuise eder nogen veluillighed som ieg displictig er/ Eder Gud almectigste befalendis/ Screffuit i Københaffn.
S. Mickels dag/ Aar
M.D.Liiii.||

Vor Herris Iesu Christi forklarelsis Historie/ tilsammen screffuen/ aff de tre Euangelister/ Mattheo i det syttende/ Marco i det niende/ och Luca i det niende.

1

DEt hende sig nogit nær ved otte dage/ effter at disse ord/ vaare talede/ tog Iesus Peder oc Iacop oc Hans/ hans broder/ oc gick op paa it Bierg at bede/ oc der hand vaar alene/ ledde han dem op met sig/ paa det høye Bierg/ aff til en side.

2

* Oc det skede/ der hand bad/ at hand bleff forklaret for dem/ oc den || skickelse i hans Ansict blev anderlunde/ Ia hans Ansict skinnede som Solen/ oc hans Klædebon vaar huid oc skinnendis/ Ia hans Kleder bleffue saa skinnende oc saa saare huide/ som Sne/ saadanne/ at ingen paa Iorden/ som lydder Klæde/ kand gøre det saa huit.

3

* Oc see/ tho mend talede met hannem/ det vaar Mose oc Elias/ som der bleffue seet i Æren/ oc obenbaredis faar dem oc sagde hans vdgang/ som hand skulde fuldkomme vdi Ierusalem.

4

* Men Peder oc de som vaare met hannem/ vaare besuarede met søffn/ oc de opuaagnede oc saae hans Herlighed/ oc de tho mend/ som stode hoss hannem.

193

5

* Oc det skede der de ginge bort fra hannem/ da suarede Peder oc sagde til Iesum/ Mester oc Herre/ det er || oss gaat at vere her/ oc om du vilt/ da lad oss gøre her tre Bolige/ dig en/ oc Mose en/ oc Elie en/ Thi hand viste icke huad hand sagde/ fordi at de vaare forferdede aff rædsel.

6

* Der hand nu saa talede disse ord/ See da bleff der en klar Sky/ omkringskuggede dem/ oc de fryctede der de ginge ind i Skyen.

7

Oc see/ der bleff en Røst/ som kom aff Skyen oc sagde/ Denne er min Elskelige Søn i huilcken mig er behageligt/ hører hannem.

8

* Oc der Disciplene hørde det/ fulde de ned paa deris Ansict/ oc fryctede saare/ oc Iesus gick til oc rørde ved dem/ oc sagde til dem/ Staar op/ frycter icke/ oc der de løffte deris Øyen op/ da || saae de ingen vden Iesum alene/ Thi der rø sten skede/ da bleff Iesus funden alene.

9

Oc der de ginge ned aff Bierget/ befalede Iesus dem/ at de skulde icke sige nogen/ det som de haffde seet/
vden naar Menniskens Søn/ stode op aff døde/ oc hand sagde/ I skulle ingen sige denne Siun/ ind til saa
lengde/ at menniskens Søn opstaar fra de døde.

10

Oc de hulde de ord hoss dem selff/ oc spurde til sammen at/ huad det skulde vere/ naar hand vaar
opstanden fra de døde/ oc de tagde stille/ oc sagde ingen i de dage noget aff de ting som de haffde seet.

194

En liden forklarelse/ huorledis det følger effter huert andet.

1

Christus gick op paa Bierget at bede/

2 ||

Effter Bønnen bleff hans skickelse foruandlet.

3

Effter den foruandelse/ obenbaredis Mose oc Elias der.

4

I det at de obenbaredis/ fulde Apostlene/ som vaare der met hannem/ i søffn.

5

Der de opuaagnede/ gaff Peder sin mening til kende.

6

Der Peder haffde sagt sit gode tycke omskuggede en Sky dem/

7

Efftet den omskuggelse/ hørdis der en røst/

8

Efter røsten bleffue Apostlene forferdede oc strax trøstede igen/

9

Der de vaare trøstede/ forbød Christus dem til en tid/ at tale der om.

10

Det forbud vaare de lydige/ oc tagde stille ind til hand vaar opstanden aff døde. ||

Den første Predicken om denne Histories omstændeligheder.

DEn hellige Paulus Philip: ii scriffuer ath Christus Iesus tog en Tieneris skickelse paa sig/ oc bleff saa der faar ophøyet igen/ om den Tieneris skickelse oc treldoms ham/ haffue wi hørt faar denne Paaske høytid/ oc besynderlige aff den Historie som skede paa Olibierget/ huad vor Herre Christo der vederforis/ met sine tre Discipler Peder/ Hans oc Iacop/ der hand suette Blodige sued etc. Effterdi nu wi haffue giort ende paa den Olibierigs Historie/ vdi nogle Predickener faar Paaske/ ville wi met Guds ||Naadis hielp nu høre huorlunde at Christus bleff ophøyet paa Thabor bierg/ met samme tre Discipler/ paa det at effterdi wi haffue hørt hans fornedrelse/ wi kunde oc saa høre hans Herlighed in transfiguratione/ det er vdi hans skickelses forklarelse huilcken Historie bescriffuer en gang til Christi Opstandelse/ som Olibiergis Historie bescriffuer en gang til Christi pine oc død.

Ia her ocsaa røris om Christi pine oc død/ i det Mose oc Elias tale met Christo/ om det som hannem skulde offuergaa i Ierusalem.

Om Historien i sig selff for en indgang til denne Predicken. ||

DEnne Historie er bescreffuen aff de tre Euangelister Mattheo/ Marco oc Luca/ Oc det met stor flittighed/ som i kunde læsse hoss Matthæum i det syttende/ hos Marcum i det niende/ oc hoss Lucam i det niende Capitel. S. Ioannes Euangelist kommer oc denne Histori ihu vdi sit tolfte Capitel/ der som hand saa scriffuer. Der kom 196 en røst fra Himmelen oc sagde. Ieg haffuer forklaret/ oc ieg skal forklare dit naffn igen. Oc den hellige Petrus scriffuer om denne Historie/ oc kalder samme Christi forklarelse en herlighed oc Ære aff Faderen. Oc alligeuel denne Historie langt offuergaar vor forstand/ at wi kunde icke vdi dette liff fuldkommelige forstaa hende/ saa er hun dog drabelig/ lystig oc trøstelig/ oc giffuer oss en besynderlig || Lærdom/ oc husualelse/ som wi kunde bruge vdi al vor modgang.

* Summen paa denne Historie er/ at Iesus Christus vor Herre oc Frelsermand/ faar vidnesbyrd her aff den Hellig Aand vdi en Skyes lignelse/ oc aff Gud Fader/ som taledede til hannem aff samme Sky/ at hand er icke aleniste lomfru Marie Søn oc ith sant menneske/ Men ocsaa Gudz oc vor Himmelske Faders Søn/ født aff hannem fra euig tid/ Gudz arffuing/ en Herre offuer Himmel oc Iord/ Huor paa at ingen skulde tuile men alle bliffue visse der paa/ giffuis hannem saadant vidnesbyrd aff Gud Fader oc aff den Hellig Aand paa det at wi skulle alle det tro/ oc bekende Iesum Christum en Herre offuer Himmel oc Iord.

* Effterdi at det er nu saadan || en merckelig Historie/ som en aff de andre Historier om Christi vndfangelse/ fødsel/ Pine/ Opstandelse etc. Bør oss at høre oc lære den met stor flitighed/ der nest huad Fruct/ wi kunde faa der aff/ oc siden huorlunde wi kunde rettelige bruge samme Historie/ huilcke stycker wi ville nest Guds hielp/ faa at høre.

* Men før end wi tage fat paa Texten at vdlegge/ ville wi vnderuise huer andre om disse tre omstændeligheder/ som er om Steden/ om tiden oc om Personerne/ det er/ huad Sted/ denne forklarelse skede paa/ oc i huad tid/ oc ved huilcke Personer/ der effter vdi neste Predicken ville wi opregne huad sager/ der vaare til samme forklarelse/ oc siden skiffte Historien i sine parter/ oc vdtyde i dem de ypperste houid srycker oc lærdom/ som denne Historie fører met sig/ Gud almectigste giffue ellers sin naade der til Amen. ||

AT tale om Steden/ er det io vist/ at denne forklarelse skede i Galilee land/ der hand end nu tøffuede i Capernaum/ som Euangelii Text giffuer til kende/ Oc det er troligt/ at dette Bierg er Thabor bierg/ som alle den hellige Kirkis Lærefedre holde faare/ at hand gick op paa den tid hand i begyndelsen lerte hans Apostle paa Bierget Matth: v. Oc nu denne tid/ Oc efter hand vaar opstanden fra de døde/ oc haffde hand did forsamled sine Discipler.

* Euangelisterne scriffue/ at det vaar ith høyt Bierg/ Oc S: Hieronymus scriffuer/ at Thabor bierg/ er it || deyligt Bierg/ paa en marck/ mit i Galilee land/ saa trint at mand maa vndre der paa och høyt/ saa at de fire Slecter Nephthali/ Sebulon/ Isaschar oc Asser skyde ind der paa/ oc begribe noget nær det gandske Galilee Land.

* Loffuis ocsaa dette Bierg vdi den hellige Scriff aff sin deylighed oc lystighed/ Psal: Lxxxix. Thabor et Hermon in nomine tuo exultabunt/ det er/ Thabor oc Hermon frydis i dit naffn. oc ludic: iiii. drog Barach oc den Prophetisse Debora met ti tusinde Stridsmænd til Thabor Bierg mod Sissaram/ som førde Iabins den Cananeiske Kongis hær.

* Der faar skal Thabor Bierg vere it vidnesbyrd til Christi Ære och Herlighed/ lige som Olibierget skal vere it vidnisbyrd til hans fornedrelse oc blodige || sued/ Skulle ocsaa saadanne Steder/ som Christus vaar paa/ oc omgickis vdi/ bære vidnesbyrd paa domme dag mod alle wgudelige/ som bode vdi samme Steder oc forsmade hans hellige ord/ Saa skulle ocsaa/ vdi vor tid/ alle de Steder som Guds ord predickis vdi/ bære vidne mod de wgudelige/ la dette tempel/ disse Pillere och vegge skulle fordømme vore wgudelige/ som den fromme oc høylerte Mand/ her vaar hoss oss vdi Kongelig Maiestatz Kroning/ Docter Hans Bugenhagen Pommern fra Vittenberg/ och bleff indlagt til herbere met gamle Mester Matz som vaar en Canick her i Københaffn (Gud giffue met salig 198 i hukommelse) der hand vaar dragen hiem til Vittenberg igen/ och fick at vide om Mester Matz at hand bleff den samme/ som hand vaar til forne/ met sine anhangere/ som kallede || hannem Mesteren/ oc vilde gierne haffue giort Christus vdaff hannem/ som Graamunckene vilde gøre aff deris Francisco/ Da screff den fromme Docter Pommer disse ord hid til oss saa lydendis. De Pillere der i Københaffns Kirke/ oc de vegge i Scholen vide huad jeg haffuer giort mod Mester Matz/ her Kalder hand sten oc staack til vidnesbyrd mod hannem. Och Christus sagde om sig/ at Stenene skulde loffue hannem/ om Disciplerne maatte icke det gøre.

* la Christus befalede sine at predicke Euangelium faar alle creatur/ at vilde Menniken icke tro paa hans ord/ da skulde de andre Creatur bære vidne mod dem/ met Christo och hans fattige predickere/ at hand och de haffde giort deris der til/ oc at det vaar icke deris skyld/ Saa skal och dette Thabor Bierg bære vidne om sine tvgudelige || oc vore steder om vore wgudelige/ formanendis dem alle/ ath de heller omkring vende sig til Gud ved Iesum Christum.

Om Tiden.

Tiden giffuis til kende vdi Texten før Historien begyndis/ at denne forklarelse skede vdi det første Aar aff de try/ som Christus predickede vdi/ der hand end da vaar i Galilea/ oc haffde lidet til forne kaldet sine Discipler til predicke embedet/ Thi saa scriffuer S: Lucas vdi det samme Capitel/ Det hende sig/ der hans Annammelsis dage vaare fuldendede/ da beskicket hand sit Ansigt til at hand vilde gaa til Ierusalem. Hans Annammelsis dage vaare de/ vdi huilcke hand annammede Discipler til || sig oc bleff selff endelige annammet oc stadfest til predicke embedet paa dette Bierg. Lucas scriffuer ocsaa at Mose oc Elias taledede met hannem om den vdgang och død/ som hand skulde faa vdi Ierusalem/ for det tredie scriffuer oc Lucas huad hand vilde gøre/ och huad hand 199 gjorde vdi samme tid/ hand gick der op at bede/ siger hand/ Oc det oss til it exempel/ at wi ocsaa skulle vduæle oss en bede stund/ aarlig oc sildig/ hiemme oc vde/ oc det ingenlunde forsømme/ oc siden haffue vor tancke der om den gantske dag/ det heder at bede foruden affladelse.

* Men her siunis Euangelisterne at vere mod huer andre om dagene. Thi Matthæus och Marcus sige/ effter sex dage/ oc Lucas siger effter otte dage/ siden Christus forkyndede sine Discipler om sin død oc pine/ dog || ere de icke mod huer andre/ Thi Matthæus oc Marcus sette ickon dagene/ som vaare imellom/ men Lucas tager den første dag oc den siste met/ den første paa huilcken Christus forkyndede sine Discipler om sin død oc pine/ den siste paa huilcken hand bleff forklaret paa Thabor bierg/ saa ere de otte dage tilsammen/ Som wi ocsaa paa denne dag kalder en vge otte dage/ vdi disse otte dage sige wi/ alligeuel at der er icke vden siu dage om vgen/ for wi tage Søndagen til met/ som den anden vge begyndis paa/ Dette maa vere nock der om for de vnge oc wforstandige.

* Den tredie omstandelighed ville wi spare til neste predicken/ oc nu bede Gud om sin Naade ||

Den anden Predicken om den tredie omstændelighed/ det er/ om Personerne/ som komme til sammen/ oc talede sammen vdi Christi forklarelse paa Thabor bierg.

Denne Historie er ocsaa meget naffnkundig/ for de offuermaade Herlige Personer/ som her omtalis/ at de komme her til stede paa samme bierge/ oc vdi den forsagde tid/ oc haffue deris samtale her til hobe/ Oc ere de otte Personer til sammen/ foruden Euangelisterne som dette bescriffue oc de hellige Engle/ som her haffue veret visselige hoss oc end fuld mange/ vdi saadan || en herlig forsamling/ 200 Oc delis de otte Personer i første maade/ i tho dele/ det er i fire oc fire/ som her møde huer andre/ de fire fra Himmelen/ som er Gud Fader/ den hellig Aand/ Mose oc Elias/ de andre fire her fra Iorden/ Christus vdi sin manddom oc de tre Discipler Peder/ Hans oc Iacop. Vdi anden maade/ vdi tre parter/ i den første part Gud Fader met sin røst om Sønnen/ Sønnen met sin legemlig neruerelse/ oc den hellig Aand met sin Sky oc omkringskuggelighed/ I den anden part/ Mose Gudz tro tienere oc Elias den naffnkundige Gudz Prophete vdi Kong Achabs tid/ I den tredie part de tre Aposteler/ oc huer aff dem haffuer sin tale oc gerning. Faderen taler her om sin Søn/ Den hellig Aand omkringskugger Christum oc Apostlerne/ Christus/ Mose oc Elias tale til sammen om Christi vdgang eller offuergang/|| det er/ om hans pine oc død/ Peder taler for sig oc for de andre tho/ deris mening oc gode tycke/det er gaat at wi kunde vere her etc. Disse er de merkelige Personer/ som wi faa at tale om/ i denne Histories vdleggelse/ de tre personer vdi Guddommen/ de tho personer Mose oc Elias/ som i det gamle Testamente komme her fra Verden/ met lifff oc siel huer i sin tid huor om wi ville mere tale her effter i denne Historie/ oc de tre Aposteler/ som Christus tog op met sig paa Thabor bierge.

* Men her falder ith spørmaal ind (som vort Kød oc blod vil alle ting vide/ oc er mere omhyggelige i saadant/ end det sig burde) først huor faar Christus tog icke alle Discipler hen op paa Thabor bierge met sig/ men ekon de tre/ der nest huor faare hand tog de tre op met sig/ Der skal saa suaris til/ at || Christus Iesus haffde sin besindighed/ oc gode skel/ at handele met sine Discipler/ effter som hand saa huad der vaar beskicket om dem/ til Gudz Ære/ Disse tre Aposteler vaare met vor Herre Christo/ først paa dette bierg/ saa i det huss der som hand reysde den Høffuidszmands daatter op aff døde/ siden vdi Vrtegaarden/ for disse sager skyld.

* Den første/ Christus beuarede en beskedelighed i den tieniste at lære folck om sit Rige/ Thi lige som hand icke vilde lade sit Euangelium strax vdpredickis faar den gantske Verden/ 201 men først faar Iøderne/ siden vdi sin tid faar den gantske Verden/ saa vilde han ocsaa her/ først lade dette obenbaris faar de tre/ siden effter hans Opstandelse faar dem alle/ Saa bar hand sig ocsaa at met andre hans rigis himmeligheder/ Almuen sette hand faare || ved parabeler oc lignelser men sine Discipler obenbarlige.

* Her paammdis om Christi lærdom at det er den aller Helligste ting/ som icke strax settis faar alle at begribe/ men met en besindighed oc beskedelighed/ effter som huer kand den begribe/ som den Hellig Aand er den aller viseste vddelere/ Saa setter mand paa denne dag/ vngdommen først Børnelærdom faare/ siden effter tiden andet/ effter som de kunde begribe/ la Gud selff kalder ocsaa i dag saa/ nogle aff sine vdualde til Schole/ oc begaffuer oc pryder dem der/ met adskillige gaffuer/ effter som hand vil at de skulle siden komme andre til hielp oc trøst/ Saa handlede oc Christus met sine Discipler.

* Den anden sag/ Det er io vist aff Christi Predicken faar hans Discipler om hans pine oc død/ oc aff hans || bøn/ at hand vaar bedrøffuit her/ som vdi Vrtegaarden oc der hand reysde den Høffuidszmands daatter op aff døde/ Der faar tog hand besynderlige de tre Aposteler met sig for trøst oc husualelse/ som ith menniske der haffuer ith sorigfuldt hierte skulde aldri gerne vere ene/ for alle honde fristelser/ som da kunde til falde/ oc det er nock met tho eller tre der til/ In summa/ De bleffue tagne der til/ at de skulde see hans Ærefulde Herlighed her/ de som skulde siden see hans fornedring i Vrtegaarden/ la de som skulde effter hans opfarelse til Himmelen vere den hellige Kirkis Pillere vdi Ierusalem.

* Saa haffue wi nu hørr/ mine gode Christne i neste Predicken oc i denne/ de tre omstændeligheder i denne Historie/ først at denne forklarelse/ skede i Galilea paa Thabor bierg/ som er naffnkundigt nock i den hellige || Scriff/ Thi Christus lærde sine Discipler der/det som staa screffuit hoss Matthæum i det femte/ siette oc siuende Capitel/ Der bad hand oc mange gange/ Der obenbarede hand sig for sine Discipler effter hans 202 Opstandelse/ der gaff hand dem befalning at Predicke oc at døbe før hand foer op til Himmelen.

* For det andet/ om Tiden/ der hand end nu vaar i Galilee land/ der hand haffde sagd sine Discipler aff sin pine oc død/ der hand vilde bede etc.

* For det tredie/ at disse otte Herlige Personer komme der til sammen/ for merkelige oc drabelige sager skyld som wi ville nest Gudz hielp faa at vide i neste predicken/ oc her ved nu trøste oss oc bede Gud om sin

naade etc. ||

Den tredie Predicken om de sager der vaare til/ huor faare Christus bleff saa forklarede.

NV ville wi høre sager til denne vor Herris Iesu Christi forklarelse/ Oc huo der seer nøye til da finder hand tre sager der til.

* Den første for Christi egen skyld/ den anden for hans Disciplers skyld/ den tredie for allis vor skyld. Lige som Christus oc bad i Vrtegaarden for sig selff/ for sine Discipler oc for alle tro Christne.

Om den første sag/ ||

DEn første sag er/ fordi at Christus Iesus vor stedt vdi stor angist oc banghed/ der hand skulde da fare op til Ierusalem/ som hand sagde sine Discipler det tilforn/ ath hand skulde der lide megit aff de Elste oc Scrifftkloge oc ypperste Prester etc. giffuer hand sig op paa Thabor bierg at hente trøst oc husualelse/ vdaff hans Faders oc den hellig Aands vidnesbyrd/ oc af den samtale met Mose oc Elia effter hans bøn/ at hand paa sin mandoms vegne kunde forstaa/ at hans legeme/ som saa iammerlige skulde plagis oc pinis/ skulde bliffue klarere end Solen effter hans opstandelse.

203

Om den anden sag.||

DEn anden sag/ fordi at hand vilde lade sine Discipler faa trøst och husualelse imod Kaarsens forargelse/ paa det at de skulde icke aldelis affalde/ som skulde siden styrcke oc stadfeste andre i Troen/ hand sagde til Peder/ paa skertaarsdag at afften. leg bad min Fader for dig/ at din Tro skulde icke ophøre.

Om den tredie sag.

DEn tredie sag fordi/ at hand vilde der met trøste oc husuale alle sine vdualde naar de vaare stedde i nogen modgang/ sorrig oc bedrøelse/ at de da skulde tencke/ at der er it andet Liff efter dette Liff/ som de skulle || bliffue vdi til euig tid/ alligeuel at de saa her pinis oc piagis.

Den anden part aff denne Predicken om Historien at vdrede.

NV ville wi høre huorlunde alle ting følge effter huer andre i denne Historie paa det/ at wi skulde inted forglemme aff det/ som hører til denne forklarelsis rette forstand. Thi mand bør at vide ordening oc skick/ paa Historier/ om mand skal faa nogen smag paa Fructen der aff/ Saa skiftis denne Historie i thi parte/ som vnge folck kunde saa begribe.

1.

* Christus tog tre aff sine Aposteler || til sig oc gick alene met dem op paa it Bierge effter sin seduane at bede/ oe loed de andre bliffue nedre paa Marcken.

2.

* Der bleff hand effter sin bøn foruandelet oc forklarit faar sine Discipler i saa maade/ at hans Ansict skinde som Solen/ oc hans Kleder som sne.

204

3.

* Der vaare tho mend til stede/ Mose oc Elias som der bleffue seet i Herlighed/ oc obenbaredis Disciplerne/ oc taledede om den vdgang som vor Herre Iesus skulde fuldkomme i Ierusalem.

4

* Dissimellem besuaris de tre Aposteler met søffnen/ men de vaagne op igen aff Mose oc Elie samtale met Christo/ oc aff den store Klarhed/ som de der see oc høre alt det der skeer/ alligeuel at de end nu tale inted/ aff forferdelse. ||

5

* Men der Mose oc Elias vaare borte farne/ som Lucas scriffuer/ taler Peder oc siger/ Herre/ her er det oss gaat at vere etc. oc viste icke aff forferdelse huad hand sagde/ som Marcus oc Lucas vinde til hobe.

6

* Der hand saa taler/ omkring skuggede dem en klar sky/ oc de bleffue der aff forferdede.

7

* Faderens røst hørdis aff samme Sky/ Denne er min elskelige Søn etc.

8

* Da bliffue Disciplerne mere forferdede/ aff den Sky oc røst/ oc falde ned paa deris Ansict men de bliffue opreysde igen aff vor Herre Christo/ oc der de oplode deris øyen/ da saae de inted/ vden Iesum alene/ da vaar oc visselige hans ansictis klarhed fra hannem tagen igen. ||

9

* Der de ginge ned aff Bierget forbød Iesus sine Discipler/ at de skulde ingen sige noget der aff før hand vor opstanden

fra de døde.

205

10

* Disciplerne gjorde effter som dem vaar forbudet/ oc hulde det hoss dem selff stille/ saa at de sagde ingen noget der aff i de dage.

* Denne er nu den rette ordening oc skickelse paa denne Historie/ som oss bør at vide paa det/ at wi kunde disbedre forstaa den/ met sin Fruct oc brug/ til Guds ære/ til vor lærdom oc husualelse/ Vdi neste Predicken ville wi nest Gudz hielp opregne de ypperste Steder oc den hoffuit Lærdom/ som wi acte til Gudz Ære at handle om/ vdi denne Historie/ oc nu bede Gud om sin naade. ||

**Den tierde Predicken om de rette notuit
Stykker aff den lærdom/ som giffuer sig til kende vdi
denne Historie/ oc besynderlige om den første/
som er en Christen bøn.
Texten.**

DEt hende sig noget nær ved otte dage/ effter at disse ord vaare talede/ tog Iesus Peder oc Iacop oc Hans/
Iacops broder/ oc gick op paa it Bierge at bede/ oc der hand vaar alene/ ledde || hand dem op met sig/ paa
det høye Bierg/ aff til en side.

Denne Historie inde holder mange merckelige ting oc lærdomme effter som hun oc delis vdi mange
stycker/ huilcke wi hørde vdi den neste predicken effter at wi haffde framsæt denne Histories
omstandeligheder/ om Steden/ Tiden oc Personerne/ oc der wi haffde opregnet de rette sager som findis at
vere til denne foruandelse. Der faare vil ieg 206 kortelige opregne vdaff mange/ disse besynderlige stæder/
som indfalde i denne Historie/ oc haffue vdleggelse behoff oc ære disse.

1

* Om en Christen Bøn/ oc hindis krafft oc huor storlige det er behoff || at bede.

2

* Om de dødis opstandelse.

3

*Om det euige lifff.

4

*Om døden at forsmaa/ oc at den er icke andet/ end at flytte fra dette iammerligt lifff/ oc til det alderdeyligste
oc euige lifff.

5

* Om Synden/ at den er offueruunden vid Christum/ oc at døden er opsluget.

6

* Om Guds ords oc vor Trois/ vished/ at wi ere visse paa at det er Guds ord som wi predicke.

* Foruden andre merckelige stader/ oc denne forklarelsis Aandelige vdtydelse/ som wi ville tale om/ huer vdi sin sted. ||

Den første om en Christen bøn.

Christus opstigede paa it Bierg met tre Discipler at bede.

* Huad nu en Christen bøn er/ oc huor mange slaff bønner mand finder/ oc huilcke de vilkaar ere/ som høre til en Christen bøn/ oc huorlunde mand skal bede/ det faa i altid at høre/ besynderlige vdi vor børne lærdom.

* Derfaar ville wi legge vind paa at effterfølge dette Christi exempel/ oc gøre en skilsmysse emellom Christi bøn oc vor bøn/ oc lære huor nyttelig oc huor krafftig baade hans oc vor egen bøn er/ paa det at wi kunde bede saa meget disfliteligere oc ideligere/ effterdi || at der er inted arbeyde saa stort som at bede.
207

* Oc effterdi Euangelisterne tale saa offte der om/ at Christus gaff sig aff til en side/ nu til en sted nu til en anden sted at bede/ er det behoff at wi kunde vel offuerueye huad hand bad om/ Thi wi Menniske haffue daglige i alle øye bleck aarsaage til at bede/ der som wi ellers ville tencke oss ret om/ Thi nu tuinger synden oss/ oc Dieffuelen holder icke stille/ nu fattis oss vort dagelige brød/ Item vort lif/ Hustru/ Børn/ Tiunde/ wfred oc andet saadant mere giffuer oss aarsage stor nock daglige til at bede.

* Men Christus haffde ingen saadan aarsage til at bede/ Thi alligeuel hand bleff plaget met atskillige fristelser vdi huilcke hand flyde til sin bøn/ lige som til en Kaabermur saa vaar || hand dog foruden synd/ Derfaar vaare hans bønner/ som det vel giffuis til kende Ioan: xvii. Matth: xi.om Guds naffns helligt gørelse/ om Guds rigis formerelse/ om Guds villie emod Dieffuelen/ Om ordens fremgang etc. Thi her met omgickis hand allermest.

* Men iblant alle fristelser vaar denne den aller største om hans offuergang/ eller vdgang (som Lucas her om taler) det er om hans pine hand haffde tancker om. Thi saadane tancker ere aldri foruden angist/ rædzal oc beffelse/ som hand vdi naderen oc paa Oliueti bierg faar sine Disciple bekende oc sagde/ min Siel er bedrøffuit ind til døden.

* Thi den byrde/ som vaar kast paa hans skuldre loed hannem ingen rolighed haffue som vaare al Verdsens || synder/ Guds vrede/ Louens formaledidelse/ den Syndedød/ som vaar alsomforsmedeligste. Vdi saadan hiertens banghed/ gaff hand sig altid til sin bøn/ oc fick trøst oc husualelse.

* Thi lige som Engelen trøstede hannem paa Oliebierget/ ned fra Himmelen/ oc her Gud Fader self/ saa fick hand altid i hans bøn/ trøst oc husualelse/ saa at den hiertens banghed forgick hannem/ oc hand gerne gjorde sin faders vilie.

* Ellers haffde hand icke hafft behoff at bede/ effterdi hand er en Herre offuer alting/ oc kand gøre alting met Faderen/ oc inted er hannem wmueligt/ Men hand tog en træls skickelse paa sig oc bad saa/ som it sant Menniske/ hand ryctis dertil 208 aff en stor brendelig begerring/ som hand haffde til at forfremme Guds Ære/

och || Menniskens salighed/ Der om bad hand ocsaa paa Kaarsit. O Fader forlad dem/ de vide icke huad de gøre.

* Det hører icke aleniste til vor bønns vilckaar/ at wi skulle bede aff Gud ved Troen/ det som wi begere/ men oss bør ocsaa at haffue en ret Kierlighed til Gud/ da kunde wi ocsaa bede idelige oc ret/ Thi lige som en ven kand icke andet end øse vd i hans vdkaarede gode vens skød/ huad hannem er til mode/ saa kand icke helder den/ som rettelige elsker Gud/ andet/ end holde Gud for øyen i sin bøn/ huad hannem hender eller fattis/ Nu haffde Christus en fuldkommelig kierlighed til sin fader/ ocsaa den tid hand vaar her paa lorden/ der faare kunde hand icke andet/ end gøre bøn til sin fader vdi hans angist oc nød/ Oc sandelige der som wi rettelige haffde Gud || kær/ som oss burde at haffue/ da vaare wi ideligere vdi vaar bøn end wi ere/ Men naar komme wi saa longt/ effterdi/ at saa stor wselhed icke kand beuege oss til at bede? Dog skulde wi arbeyde der paa oc komme saa longt som wi kunde komme.

* Effterdi nu at Christus for disse forberørde sager skyld bad altid/ oc flyde til sin bøn vdi hans bedrøffuelse oc angist/ da bør oss at effterfølge Christi exempel i baade dele/ saa framt som wi ville findis at vere gode Christne.

* Først skulle wi vere omhyggelige for Guds Ære/ som Christus self bad oss først bede/ helligt vorde dit naffn/ det er ocsaa storlige behoff paa denne dag.

* Der nest skulle wi fly til vor || bøn oc opholde oss ved den/ i al nød oc trang/ almindelige eller besynderlige i vor egen eller andre deris.

* Thi denne er den rette vey til trøst oc husualelse/ huilcken Christus self vandrit at.

* Men vor naturlige Skel beder icke gerne/ fordi at det forseer sig inted gaat til Gud i nød oc trang/ Der faare søger det andre middel som ere forbødne aff Gud/ oc trøster sig paa sin egen visdom/ mact/ rigdom/ Herre hyldeste etc. Oc naar de middel affsla for Mennisken/ oc lade hannem henge vdi 209 samme hans nød oc trang da falder hand i mishaab/ oc veed sig nu ingen trøst eller redding lenger/ Der for er det en farlig ting/ at icke bede vdi nød oc trang/ En retsindig Christen beder icke alene strax hannem bliffuer || bange/ men hand kommer ocsaa andre til at bede met sig oc for sig.

* Christus/ som Lucas giffuer klarlige nock til kende/ haffuer veret/ saa bange/ sorrigfuld oc hierteslagen den tid hand stiget op paa dette bierg vdi de tancker om hans pine oc død/ at alligeuel hand gick der hen til at bede/ som skeer best i enlighed/ dog vilde hand icke vere ene/ men tog tre Discipler til sig/ Det skal vere it euigt exempel oc efftersiun for it ret bedrøffuet Hierte/ at it menneske lader sig icke gerne finde alene vdi sin sorg oc banghed/ baade der faare at Dieffuelen haffuer da større aarsage til at friste hannem/ oc for Christus sagde self saa/ Huor som tho eller tre ere forsamlede i mit naffn der er ieg mit iblant dem. Item huad tho samtycke met huer andre det skal vere samtyct vdi Himmelen. Her met ville wi trøste oss paa denne tid/ oc bede Gud om sin naade. ||

Den femte predicken som er om de dødis Opstandelse

HEr til effter at wi vdi fortalen gjorde ende paa de omstandeligheder/ som høre til denne Historie/ och huorlunde denne Historie kand delis vdi sine besynderlige parter/ hørde wi vdi neste predicken ocsaa den første sted om en Christen Bøn/ Nu følger den anden sted her effter/ som er om de dødis opstandelse/ som ocsaa er bescreffuen vdi den ærefulde Christi forklarelse/ met disse ord. ||

OC det skede der hand bad ath hand bleff forklaret for dem/ oc den skickelse i hans Ansict bleff anderlunde. Ia hans Ansict skinde som Solen oc hans Kledebon vor huid oc skinnendis Ia hans kleder bleffue saa skinnende oc saa saare huide som Sne/ saadanne at ingen paa lorden/ som lydder Klæde kand gøre det saa huit. || 210 * Her vaar vel megit at tale om/ men det er/ som tilforn er sagd/ wmueligt at wi kunde rettelige vdi dette dødelige oc wselige lifff tencke eller nock predicke her om/ Thi det offuergaar vort forstand/ saa lenge som wi komme dette ligende fæ i disse lerkar/ da kunde wi icke begribe det fuldkommelige/ fordi at inted dødeligt menneske kand begribe i sine sind denne Histories Maiestat oc mectighed/ saa longt er det fra at nogen kand vdsige hende met sin tunge.

* Det siunes vel saa/ at Christus vilde icke aleniste lade sine Discipler see hans rigis ære oc herlighed/ men ogsaa lønlig hellighed/ vdi dette spectackel/ huor faar S: Peder/ som vaar en aff disse tre Discipler/ der hand vilde giffue den rette visse lærdom til kende/ da sette hand denne siun frem/ || oc Guds røst/ som hand

her hørde/ om huilcken sted vdi S: Peders sendisbreff wi ville tale om her effter vdi sin sted.

* Nu ville wi tale enfoldige/ saa megit som mueligt er/ om denne anden sted/ ind til wi komme hen i den anden Verden. Thi denne forklarelse hører aller mest hen til den anden Verden/ der som wi skulle icke aleniste see hannem saadan som hand er/ men wi skulle ocsaa vere hannem lige/ naar hand obenbaris/ oc som S: Pouel siger/ Naar Christus/ som er eders Liff obenbaris da skulle ocsaa i obenbaris met hannem i gleden/ Huor som wi skulle icke aleniste fuldkommelige forstaa denne forklarelse/ huad den er i sig/ men ocsaa vdi oss selff den forfare/ som her effterfølger om Mose oc Elia. Thi da skulle wi forsøge det samme/ || oc neruerendis tale met Gud Fader/ Søn oc hellig Aand oc nyde oc bruge saadant met lyst ære oc glæde til euig tid.

* Det Christus/ der hand taledede om Kong Salomon/ sagde/ Her er mere end Salomon/ det giffuer sig vel ocsaa til kende/ Thi end dog wi vndre paa Kongers och Førsters skinnende klæder/ oc holde dem for en deylige faurhed/ saa ere de dog vdi sandhed alle sammen/ ekon lige som en gammel klud/ eller reffuen skindkiortel/ naar mand ligner dem ved denne klarhed/ som de her see udi vor Herre Christo oc i disse tho hellige mend Mose oc Elia/ oc nødis wi til/ at lade det bliffue ved saadanne 211 tancker/ Thi wi kunde icke komme høyre i dette lifff/ det er nock at wi beholde en sum der aff/ at her beuisis oc betees de dødis opstandelse oc den tilkommendes ære och || klarhed ocsaa den som vore Legemer skulle haffue/ om huilcken wi ville nu noget tale.

* Christi rigis klarhed/ skulle wi beskue i tuende maade/ som er i dette lifff oc i det tilkommendis lifff. Christi rigis Liuss/ Skin oc klarhed i dette lifff/ er vdi de tro Christnis Hierter/ som ere opliuste vdi vor Herris Christi kendelse. Thi der bleff en foruendelse/ den tid de bleffue omuende fra vonkundigheds mørckhed/ fra Satans rige/ oc til den rette Guds kendelsis liuss ved ordet/ ved den hellig Aand oc ved Guds krafft.

* Om denne klarhed kand mand læse sande vidnesbyrde i disse effterfølgende steder/ vdi huilcke Liussit oc mørcket settis til sammen mod huer andre/ det er Christi rige oc Satans rige. ||

* Eph: v. I vaare nogen stund mørckhed/ men nu ere i it liuss vdi Herren/ vandrer som Liusens Børn.

* Coloss: i. Hand som frelste oss/ aff mørckens øffuerighed oc sette oss i sin elskelige Søns rige/ vid huilcken wi haffue forløsning formedelst hans blod som er syndernis forladelse etc.

* Men nu speyler Herrens klarhed sig i oss alle/ met it bart ansict/ oc wi bliffue forklarede i det samme Billede/ fra den ene klarhed/ til den anden som aff Herrens Aand.

* Men Christi rigis liuss/ vdi det tilkommendis lifff er den wdødeligheds ære/ oc legemens forklarelse/ som wi skulle anamme vdi de retferdigis opstandelse/ Om den finder mand i disse effterscreffne steder i scrifften.

* Philip: 3. Hand skal forklare vort ringe Legeme at det skal vorde lige ved hans forklarede Legeme. ||

* i. Cor: xv. Det bliffuer saat i raadnelse/ oc det skal opsta vden raadnelse.

* Matth: xiii De retferdige skulle skinne/ som Solen/ i deris Faders rige/ Som hand ocsaa her bruger den lignelse om Solen.

* Dani: xii De som lære/ skulle skinne/ lige som Himmelen skin.

212

* Der faare skulle wi dette her lære oc vide/ at lige som de wgudelige ere forblindede her i Satans Rige/ vdi deris sinds mørckhed/ oc skulle paa den tilkommendis dom antuordis hen i det vduortis mørck/ saa ere Guds vdualde hev opliuste ved Christi kendelse/ oc skulle annamis hen til den Ære som er i liuset oc i klarhed. Oc der faar paamindis wi her/ at wi skulle altid atspørre dette første liuss/ Som er Christus/ om wi ville komme hen til det || andet liuss/ som den hellige Augustinus giffuer deilige til kende vdi den bog om Guds stad/ der som hand saa siger/ Staa sig op i den første opstandelse/ som icke vil fordømmis i den anden. Thi den første er Sielens opstandelse/ den anden Legemens/ Denne skal følge hin effter oc icke hin denne.

* Effter denne lerdøm oc paamindelse følger en trøst oc husualelse/ at ved den tilkommendis klarhed kunde wi bestercke oss i taalmodighed oc i haabet/ naar noget gaar oss imod/ Som S: Pouel formaner oc trøster oss i. Cor: xv.

* Der faar verer stadige kære brødre oc wbeuegelige/ verer offuerflødige altid i al Herrens gerning/ effterdi i vide at eders arbeyde er icke forfengeligt ved Herren. Thi det vil Christus skaffue hoss sine Discipler i denne || forklarelse/ at de skulle lide Kaarssit oc forfølgelse ved haabet til den tilkommendis glede/ som hand vilde saa sige/ Ieg sagde eder det faar otte dage/ at ieg skal lide/ men ieg sagde eder ocsaa at ieg skal opstaa igen/ Det vil ieg nu lade eder see/ kommer oc seer min klarhed/ Lige saa skal ieg komme alle dem til at opstaa i Æren/ som tro paa mig.

* Disse løder skulle kaarsfeste mig/ men jeg skal opstaa igen. Lige saa skal oc Verden forfølge eder men i skulle skinne i Æren/ det vnde oss Gud Fader ved Iesum Christum

Amen.

213

Den siette Predicken om Mose oc Elia oc om det euige Liff. || Texten

OC see/ tho mend talede met hannem/ det vaar Mose oc Elias/ som der bleffue seet i æren/ oc obenbaredis faar dem/ oc sagde hans offuergang/ som hand skulde fuldkomme vdi Ierusalem.

FØlger nu effter ocsaa den tredie Sted/ om det euige Liff/ effter den sted/ om de retferdigis opstandelse/ som de oc staa effter huer anden vdi vor Tro/ Saa ville wi see denne Sted vdi Mose oc Elia. Effterdi at denne forklarelse er ocsaa skeet for Disciplernis oc for vor skyld/ vilde icke Christus || alene der lade sig see i æren/ oc foruendis/ men til denne gerning/ som er vnderlig nock vdi sig selff/ kommer ocsaa det/ at Mose oc Elias bleffue der seet/ paa det at ingen aff de vdualde skulde saa tencke/ Ia Christi Legeme er vel forklaret/ men huo veed om mit Legeme skal ocsaa forklaris/ oc om ieg maa ocsaa trøste mig der paa/ oc om ieg skal haabe der noget til/ Thi her haffue wi exempel oc vidnesbyrd/ at icke Christus alene loed sig der see vdi saa stor klarhed/ men ocsaa Mose oc Elias bleffue der seet i æren/ Thi saa siger Euangelisten/ Der Christus saa skinde vdi klarhed/ obenbaredis der ocsaa tho mend/ Mose oc Elias som bleffue der seet vdi æren/ oc talede met hannem etc.

* Men paa det at wi kunde rettelige forstaa denne part/ bør oss her at vide disse try stycker. ||

* Det første/ huad det vaare for mend Mose oc Elias.

* Det andet/ huad det vaare de talede met Christo.

* Det tredie/ huad deris obenbarelse betyder.

* Disse try stycker ville wi nest Guds hielp see effter huer andre.

214

Om det Første stycke.

DEn hellige Schriff giffuer til kende at Mose oc Elias vaare dødelige mennisker her paa lorden/ som du oc ieg ere. Thi fra det andet Capitel i den anden Mose bog bescriffuis Mose Fødsel/ leffnet/ embede synd oc død etc. ind til det siste Capitel i den femte Mose bog. ||

Disligiste fra det søttende Capitel/ i den første Konge bog/ oc til det tredie Capitel i den anden Konge bog bescriffuis Elie leffnet/ embede/ bestandighed oc bort ferd til himmelen.

* Christus loffuer dem baade vdi Euangelio/ som tho tro tienere/ hand tager Mose til vidne mod de Zaduceeder oc i andre steder/ oc hand ligner S: Hans Baptist ved Eliam/ som er nu longt at tale om.

* Det er nock i denne sted/ at vide at de vaare dødelige mennisker/ Oc alligeuel end dog de bleffue regnede der faare/ saa giffue de dog til kende met denne deris obenbarelse/ at de ere icke døde/ men henførde vdi it andet leffnet/ Der til met giffue de ocsaa til kende/ at der er it andet lifff atskilligt fra dette lifff huor fra de ere bortførde oc leffue nu i det andet lifff. ||

* Thi det var dem icke muligt huercken Mose eller Elias/ at de kunde haffue bleffuit i dette lifff/ ind til den

stund/ vdi huilcken de obenbaredis her paa Thabor bierg/ effterdi at de haffue veret saa mange hundrede Aar vdaff denne Verden/ oc vden ved dette lifff/ oc de leffue alligeuel/ oc lade sig see at de leffue oc at de vaare aldrig rettelige døde.

* Thi huer aff dem haffue sit vidnesbyrd i den hellige scrifft at de bleffue legemlige frelste oc henførde met lifff oc Siel.

* Om Mose finder mand vdi hans siste bogs siste Capitel/ at Gud selff iordede hannem. Thi saa staar der screffuit/ Mose stigede op aff Moabs Marck paa det Bierg Nebo/ offuen paa taapen aff Phisga tuert offuer fra lerico/ oc hand døde der effter Herrens befalning/ som iordede hannem i en dal || vdi Moabs land/ oc inted Menniske fick hans graff at vide etc/ Vdi ludæ sendisbreff staar screffuit at Michael engel trettedis met Dieffuelen om Mose legeme/ vden tuil for den 215 sag skyld/ at Dieffuelen vilde holde Mose i døden/ men hand kunde icke/ der Gud befalede at hand skulde legemlige føris op til Himmelen.

* Om Elia finder mand vdi den anden Konge bogis andet Capitel/ at vdi Elizei oc halfftediesinds tiue mends neruerelse/ som vaare Propheternis Discipler/ bleff Elias optagen hoss Iordan/ i en huirreluind til Himmelen/ det som Elizeus saa/ oc robte til hannem. Min Fader Min fader Israels vogen/ oc hendis Reysener/ oc hand saa icke mere til hannem.

* Her maatte nogen sige/ bleffue || disse tho aleniste saa bortførde? Suar/ den hellige Scrifft taler ocsaa om tho andre/ faar Syndfloden/ som ere Abel oc Enoch. Thi om Abel/ staar der saa screffuit/ i den første Mose bogs fierde Capitel/ at strax effter hand vaar ihieslagen aff sin broder/ predickede Gud/ om hans blod/ at hand vaar icke død men leffuede oc robede effter heffn/ oc Apostelen til de Ebreer i det elleffte Capitel/ scriffuer at Abel taler end nu/ alligeuel hand bleff død.

* Om Enoch finder mand vdi den første Mose bogs fierde Capitel/ at hand bleff bortført til Himmelen/ Saa ere de dog fire i det minste/ tho faar oc tho effter Syndfloden/ fom ere vidnesbyrde om det euige lifff hoss alle Guds vdualde.

* Der som nogle vilde tuile om || Mose/ da staar her en obenbarlig text/ at Mose obenbaredis her i æren met Christo.

* Der faare bør oss aldri at forglemme denne merckelige Historie/ men steden setter oss dette Billede faar øyen vdi al modgong/ at icke Christus aleniste/ men ocsaa Mose oc Elias haffde met hannem huer ith skinnende Ansict som Solen/ oc Kleder huidere end Sne. Thi for denne sag skyld døde Christus oc løsde oss igen/ loed oss døde/ gaff oss sit ord/ oc sin naduere/ at vort lifff icke skal bliffue vdi døden/ men skal komme hen til det euige lifff oc til den euige Ære.

* Saa komme Mose oc Elias der hen/ i det/ at de trode paa Quindens velsignede Sæd/ huor ved/ de trøstede sig/ oc hengde ved Guds ord/ oc bekende det/ oc leffuede saa i Guds fryct oc || effter hans vilie/ vaare taalmodige oc offuermaade saa al dette lifffuis elendighed/ ved haabet til det euige lifff.

216

* Dette exempel bør oss at effter følge oc husuale oss vdi Guds Søn/ vdi huilcken wi ere døbte/ lader oss der faar leffue vdi Guds fryct oc taalmodighed/ lader oss bede Gud om hans Naade/ oc om hans vilie at den maatte ske/ da bliffue wi lige saadanne som Mose oc Elias/ som lidde vel meget ont her paa Iorden/ men siden bleffue de obenbaredis vdi ære hoss vor Herre Iesum Christum/ Faderen ske loff oc ære til euig tid Amen. ||

Den Siuende predicken end nu om Mose oc Elia/ oc om denne legomlig død. Den samme text/ oc See tho mend.

Følger her effter det andet stycke/ om Mose oc Elia/ huad de taledes met vor Herre Christo paa Thabor bierge/ der de bleffue der foruandlede met hannem. S: Lucas Euangelist scriffuer/ at de taledes met hannem/ om hans offuergong eller vdgong/ som hand skulde fuldkomme vdi Ierusalem. Det ord offuergong paa Hebraiske maal talet/ mercker saa meget som døden eller en vdgong aff denne Verden/ Der faar kalder S. Lucas denne Christi offuergong/ hans død oc vdgong fra denne Verden.

Oc følger her det fjerde hoffuitstycke || om denne legomlig døds foractelse/ effterdi at det er eckon en vdgong/ heller en gong til Faderen/ som Christi død vaar en gong til Faderen Ioan: xiii.

* Christus sagde sine Discipler til forne/ at hand vilde opfare til Ierusalem oc der taale/ huor aff hand paa køds oc blods vegne bleff bedrøffuit oc fald ind til Gud met sin Bøn/ oc bleff saa strax foruandelet/ oc fick der til met denne trøst 217 oc husualelse/ aff Gud/ ved Mose oc Elias/ at hand skulde vdrette store ting met sin pine oc død.

* Det som her effterfølger vdi deris samtale om den offuergong/ eller vdgong/ som hand skulde fuldkomme vdi Ierusalem/ det hør hen til Propheterne oc til forietterne/ la til Guds sandhed/ at det som hand haffde loffuit/ forskicket oc obenbaret ved Propheterne/ || om menniskens Salighed skulde fuldkomme ved Christum. Der faare bruger hand det ord at fuldkomme.

* Saa kaldis ocsaa vor død/ en fuldkommelse/ naar wi haffue inted mere at gøre her i Verden/ och Verden haffuer ey heller mere met oss at gøre/ naar wi høre denne Guds røst/ Kommer til mig igen i Menniskens Børn. Psal: xc.

* Der faare er det nu Mose oc Elias befalning/ at handle met Christo/ paa det/ hand paa sin Mandoms vegne/ icke skulde forferdis imod sin pine oc død/ effterdi/ at hand skulde haffue sit rige først her paa lorden/ oc siden vdi Himmelen/ ocsaa paa samme sin Mandoms vegne/ oc at hand skulde frii oc frelse sine wtalige vdualde || aff den euige Død/ och obenbare Gud Faders Barmhiertighed faar den gandske Verden. Ia/ hand skulde opføde sig her paa lorden en tro/ villig/ oc lydige Kirke ved den hellig Aand/ ind til Verdens ende/ oc sønderbryde Dieffuelsens mact oc onde vilie oc nedsla oc ødelegge hans rige/ oc endelige fly sig met sin død oc pine/ det naffn som er offuer alle naffn/ Philip: ii

* Huer offuerueye oc tencke ved sig huad dette haffuer verit for en samtale/ huor sød/ oc huor venlig/ om Christi pine oc død/ om hans rige oc herlighed/ at hand skulde side hoss Gud Faders høyre haand/ en Herre offuer Himmel oc lord.

* O huor glade haffue de verit dissimellem/ oc haffue frydet sig/ och tacket vor Herre Christo/ at hand vilde || beuse saa store oc wsigelige Velgerninger imod dem/ la/ imod den gandske Verden/ at hand vilde offre sig til en forligelse/ faar sin fader som de vilde saa sige/ O Christe wi tacke dig/ baade paa vore och paa den gandske Verdens vegne/ at du lodst dig sømme til at komme hid til Verden/ och bliffue it offer/ ver 218 trøstige och sterck/ Det er ekon en gong/ oc saa gaat som it taag der gaar snart foroffuer oc du gaar til din fader/ oc indtager dit rige/ oc din Kirske/ met mact/ at regnere offuer Synden/ døden oc Dieffuelen/ vdi dine vduolde. Gud Fader skal ophøye dig/ hoss sin høyre haand/ oc giffue dig it naffn/ offuer alle naffn.

* Sandelige vdi lige maade/ haffiie de ocsaa trøstet oc husualet hans Discipler imod Kaarsens forargelse/ som de vilde saa sige/ Der paa skulle || i icke vndre/ at Christus skal i Ierusalem taale/ oc ihielslas oc opstaa aff døde/ Thi det er saa beskicket aff Gud/ det er saa Guds euige Raad/ Saa vilde oc Christus selff oc saadanne store ting skal hand vdrette/ Det faar skal huerken Døden forferde hannem/ oc i skulle ey heller forargis vdi hans død/ Thi det skal saa ske/ oc bør saa at vere.

* Der faare lære wi her/ aff denne Christi vdgong oc offuergong/ at døden er icke døden/ men en fløttelse/ aff denne lammerdal/ oc elendige leffnit/ hen til det andet deylige och euige lifff/ la vdaff dette Fenxel/ hen i it bedre liffs klarhed/ Som Mose oc Elias/ de siytte her fra/ heller end de døde/ la de døde icke/ men bleffue førde hen offuer til det euige lifff/ oc til den deylige klarhed/ Saa bleff ocsaa Christus hen offuerført/ heller oc || gick hen offuer til Faderen/ ved døden/ som hand oc selff kalder døden en gong til lifffuet Ioan: v. oc Scrifften kalder døden/ andersteds en Søffn.

* Alt dette skulle wi Christne legge oss til/ at alligeuel døden skal ede oc fortære oss saa skal hand dog icke aldellis opsluge oss/ som hand skal gøre ved de wgudelige/ oc wi skulle icke dø/ men aleniste soffue i Herren/ oc saa iføris met hannem vdi klarhed/ oc nyde met hannem det euige lifff.

* Der faare/ er der inted ont i døden/ oc en Christen skal heller begere oc vente effter døden/ end fly der faare/ Thi hand føris hen til klarhed ved døden/ oc io lengere hand bliffuer her i Verden/ io mere berøffuis hannem sin klarhed/ det viste vel de hellige Martyres Agatha/ Laurentius/ Vincentius etc. ||

Vdi neste predicken hørde wi den sted om denne legomlige død/ huorlunde ocsaa den bleff offueruunden/ oc bør ocsaa at foractis aff alle Christne/ nu ville wi fremdelis høre/ huorlunde at Louen oc Synden bleffue offueruundne/ ved vor midler Iesum Christum/ oc det i denne samme Tale/ som Christus haffde met Mose oc Elia/ om hans vdgong/ eller offuergong.

* Oc effterdi at wi nu vide aff neste Predicken/ huad det mercker om hans vdgang at tale/ ville wi nu her ocsaa lære/ huad det ord Complere/ som mercker opat fylde eller at fuldkomme/ haffuer paa sig/ och der hoss/ huad denne Mose oc Eliæ obenbarelse mercker. Thi det er io ocsaa oss baade || til lerdom oc stor trøst och husualelse at wi det vide oc bruge ret.

* Det ord Complere (det er at opfylde) mercker saa meget som at gøre fyldest/ eller at betale skyld och det som vdloffuit er/ Nu skulde Christus vdi Ierusalem opfylde sin vdgong/ eller fuldkomme det som hannem skulde offuergaa/ da følger det io der aff/ at hand haffde loffuit och tilsagt/ at hand vilde dø for Menniskens Slect/ oc effterdi at hand er Sandhed da kunde hand icke andet/ end holde det/ som hand haffde loffuit. Der faare fuldkom hand sit Løffte oc Sandhed vdi Ierusalem. Huor faare wi ocsaa indledis ved dette ord Complere/ vdi alle Guds foriættelser i det gamle Testament/ saa vel vdi Mose som i alle Propheters Bøger fra den første foriættelse Quindens Sæd skal knuse || Hugormens hoffuit/ oc saa fremdelis Vdi din Sæd skulle alle Folck velsignis.

* Der nest bør oss at vide at Christus haffuer i saa maade betalet/ ath hand haffuer fuldkommit Louen/ oc der ved borttaget Synden och knuset Satans hoffuid/ besynderlige der hand sagde paa Kaarsit.

* Det er fuldkommit/ det er saa meget sagt/ der er fuldkommet altsammen/ som bleff for hen sagt om mig vdi Mose oc Propheterne.

220

* Her er en viid oc bred marck/ at gaa ind vdi oc tale om Guds foriættelser/ oc at de ere opfylte oc fuldkomne vdi vor Herre Iesu Christo/ Der faar ville wi gaa noget nermere til handelen/ oc sette dette spørmaale/ huor || faare/ komme icke meget mere Engelene hid paa dette Berg/ oc obenbarede sig met Christo faar Apostlerne? Haffde icke det verit en større Ære? Huor faare komme icke Abraham/ Noe/ eller Adam selffuer? Huor faare kom icke S: Hans Baptist/ som lidet til forne vaar halsshuggen? saa vel som Mose oc Elias komme? Der til suarer den rette Sandhed Christus vdi mange steder/ der som hand leder sine Discipler oc andre hen til Mose oc til Propheterne/ der faare/ at hand aller mest/ vilde forklariss aff Louens oc Propheternis vidnesbyrd/ at vere den sande Messias.

* Nu forstaas Louen ved Mose oc Propheterne ved Elias. Thi Mose vaar en Landzdommere eller en Louførere oc Elias vaar en Prophet oc end den ypperste/ som regerit i Himmelen oc paa Iorden/ Om Mose finder || mand i den fierde hans bogs tolfte Cap: der hans broder Aaron oc hans føster Maria bleffue skaffede aff Herren/ for deris Murren oc Knuren mod Mose/ Til andre (siger Herren) taler ieg ved siun oc ved drøme/ Men til Mose taler ieg mund imod mund. Thi hand/ er min aller Trofasteste Tienere/ som ieg taler icke til vdi sigurer eller rnørcke tale. Elias lucte Himmelen til i det iii. Konge bogis søttende Capitel/ oc loed den op igen/ i det attende Capitel.

* Der faare mercker Moses Louen/ som holt oss fangne/ oc tuingde oss altid/ oc det vaar oss wmuligt at fultgøre hende/ Rom: viii. Elias mercker alle Propheter/ som vdlagde Louen/ oc gaffue der hoss til kende (som Mose ocsaa gjorde der hand sagde/ En Prophet skal Gud opuecke eder etc.) at der skulde en tid/ en komme/ som skulde || fri oss aff Lousens byre oc besuering.

Der faare/ er denne samtale som Mose oc Elias haffde met Christo/ en ret samtycke/ at Louen oc Propheterne samtycke det samme met vor Herre Iesu Christo/ Oc giffuis her oss til kende at alle disse ordspraag ere sandru/ som saa liude.

221

* Louen oc Prophetente vaare ind til Christum.

* Louen er en tuctmestere til Christum:

* Christus er Lousens ende/ oc Christus siger Lucæ xxiii. Det bør at fuldkommis altsammen/ som staar scriffuit vdi Mose Lou i Propheterne oc Psalmerne om mig/ Hid sender Esaias oss i det viii. Cap: der som hand saa siger. Besegle Louen i mine Discipler/ det er/ der som ingen andre ville høre Lousens predicken/ da vil ieg at || den skal indtryckis i mine Disciplers herter/ som nogen besegler it breff/ oc trycker inseglet ind i Voxet. Item Til Louen oc til Vidnesbyrd? det er/ leg vil haffue Louen oc Euangelium som bære vidne om mig/ och predicke/ Oc S: Pouil Rom: iii. Christi retferdighed er stadfest met Lousens oc Propheternis vidnesbyrd.

* Der faare bære Mose och Elias/ det er/ Louen oc Propheterne vidnesbyrd/ om vor Herre Christo/ at der er icke Salighed i nogen anden/ end vdi Iesu Christi naffn/ Thi der er icke andet naffn giffuit Menniskerne huor ved de skulle bliffue salige.

Item alle Propheter bære vidnesbyrd met hannem/ at alle de faa Syndernis forladelse ved hans naffn/ som tro paa hannem. ||

* Rom: 3. Nu er Guds retferdighed obenbaret/ vden Louen vdaff Louen oc Propheterne/ Om denne retferdighed bære Mose oc Elias vidnisbyrd. Thi Louen viser oc tuinger hen til Christus/ som en Tuctmester. Men Propheterne/ som predicked Louens formalidelse oc fordømmelse/ loffuede der hoss/ at der skulde nogen komme/ som skulde befri folck fra samme fordømmelse/ som Moses vilde saa sige/ Den tid ieg predicked Louen paa lorden/ som ingen kunde fuldkomme/ da opuecte ieg mange menniskers vrede mod mig oc mod Louen. Nu er den her til stede/ som kand gøre Louen fylliste/ oc som ieg talede om oc sagde. Gud skal opueckc en Prophet/ der faare skulle i icke ville foracte mit vidnesbyrd/ i siger ieg/ som end nu ere vdi Verden. Oc Elias vilde saa sige/ wi bleffue huldne for løgenactige Propheter/ fordi at det gick || icke strax for sig/ huad wi Propheterede oc de spaattede oss oc sagde. Bie oc 222 Bie igen/ Nu er den her dog alligeuel som wi Propheterede om/ oc alting er saa skeet/ oc faar hender/ som wi sagde/ Huor faar at ingen bør nu at foracte oss/ eller klage paa oss/ som paa Løgnere. Men nu skal mand sige/ Det er alt sant/ lige som Mose och Propheterne det haffue sagt til forne.

* Lige saa gaar det til i vort hierte/ naar wi kende icke Christum. Thi da hade wi Louen/ oc Propheterne staa ilde opscreffne hoss oss/ men naar wi kende hannem/ da staa Louen oc Propheterne vdi deris klarhed/ Lige som en Tyff eller røffuere er vred paa Louen/ oc kand icke lide hende/ før hand kommer løss och bliffuer frii/ lige saa gaar det til met oss. ||

* Lader oss der faare trøste oss vdi vor Herre Iesu Christo/ som befride oss fra Lousens formaledidelse/ fra Syndsens Tiranni oc fra Dieffuelsens velde oc mact/ som altsammen forgaa oc forsuindis met denne legomlig død/ oc wi som haffue offueruundet dem formiddelst Christum ville tratze oc biude dem vd oc sige. Du død huor er din braadt/ du Heluede huor er din Seyeruinding. Thi der som Døden er bort tagen ved Christum/ der er ocsaa Synden offueruunden. Fordi at Døden er Syndsens sold/ oc naar de ere baade borte/ da ere wi frelste aff Dieffuelsens mact. Gud vere loffuit til euig tid Amen.

Den Niende Predicken om de tre Aposteler oc om vor skrøbelighed. || Texten.

MEen Peder oc de som vaare met hannem/ vaare besuarede met Søffn/ oc de opuaagnede oc saae hans herlighed/ oc de tho mend/ som stode hoss hannem.

HER til haffue i hørt mig vdlegge i den første fortagelige part aff denne Histori/ om vor Herris Iesu Christi forvendelse/ oc Mose oc Eliæ skin oc klarhed/ disse vor Trois merckelige Articler/ om opstandelsen aff døde/ om det euige Liff/ om Syndens || Dødens oc Louens foractelse etc 223 Nu ville wi gaa frem bedre til den anden part/ som lyder om disse tre Aposteler/ Peder/ Iacob oc Hans oc i denne part ville wi see oss i spegel/ om vor wsle vilkaar/ skrøbelighed/ och daarlighed i alle de ting/ som ere euige och røre Gud/ oc vor salighed paa/ at wi det kunde begræde.

* Wi hørde her til deris samtale met vor Herre Christo/ som komme ned fra Himmelen/ nu ville wi høre Christi oc tre Apostelers samtale/ Her til finge wi trøst oc husualelse aff Euangelio/ nu ville wi lære aff Louen/ at kende oss selffue/ Her til hørde wi huad wi haffue vdaff Christo/ nu faa wi at høre huad wi haffue vdaff oss selffue.

* Men Peder/ siger Euangelisten/ oc de som vaare met hannem/|| vaare besuarede met søffn etc.

* See disse tre vaare vor Herris Christi ypperste Aposteler/ och de ligge her oc soffue/ som de giorde ocsaa vdi Vrtegaarden/ imod at Christus skulde paagribis/ oc findis der ocsaa disse samme ord/ och hand kom til sine Discipler oc fant dem soffuendis. Thi deris øyen vaare besuarede met søffn. Christus beder her/ oc hand bad oc saa der/ men de soffue baade her oc der/ Dette vaar deris skrøbelighed/ at de vilde da soffue oc vere forsømmelige/ der dem haffde burt allermost at vaage oc bede/ och der Christus paa det allerhøyste begerrede det aff dem/ sigendis. Vaager oc beder etc.

* Her vdi den første part aff denne predicken i dag/ ville wi met Gudz naadis hielp/ lære thu ting/ den første || vdi Disciplerne/ den anden vdi vor Herre Christo.

* Disse Disciplers Skrøbelighed skal vere oss it exempel/ først at wi skulle bekende vor skrøbelighed/ oc

at de ord/ som Christus talede vdi Vrtegaarden ere sanddrue/ der hand saa sagde/ Aanden er vel redebon/ men kødet er skrøbeligt/ der nest at wi skulle ocsaa begræde denne vor skrøbelighed/ at det er lige saa met oss/ som wi ekon soffue/ vdi vor Saligheds sag/ oc vdi vor Bøn baade almindelige oc besynderlige. Huilcken den hellige Paulus hart i den første hans sende breffs elleffte Capitel beklager/ oc siger der ere mange siuge oc skrøbelige iblant eder/ oc mange soffue/ det er vdi almindelighed skadeligt 224
 nock/ men dersom de soffue/ der ere skickede til Guds Ords tieniste eller vdi Øffuerigheds statt/ da gør det en wodelig skade/ lige som en Hiurde legger sig || til søffns oc lader Faarne løbe hen i Vlffue munde oc ellers vdi liffs fare/ Thi naar oldinge oc de ypperste vdi Kirkens eller Landz regement begynde at soffue/ da staa de icke vel til at vecke igen ehuor meget mand paa minder vnderuiser oc straffer dem/ Som de staa icke lettelige til at vecke/ som ligge vdi Suede soet/ eller vdi anden suar siugdum ehuor meget mand napper/ preger oc rycker dem/ det vil icke bliffue til gaffns/ saa vil icke dette heller her/ naar øffuerigheds Personner falde i søffn/ eller Guds ords Tienere/ som disse tre Apostler gøre her hoss Christum/ forsømmelse tager icke mere vdi alle Stater/ end hun kand faa/ oc det er alt for meget/ Naar en Sogneprest forglemmer oc forsømmer sin Sielesorge/ da ere hans Faar oc Guds salige vdualde Christne vdi stoer Sielsfare och Sieluaade/ Naar en Øffuerigheds Mand || icke haffuer omhu for sin almue och vndersaatte/ da komme de snart i liffsfare/ Naar en hosbonde glemmer sin hussørge/ da vil det icke gaa vel til met Børn och tiuende/ lige saa en Scholemester/ en verie for faderløsse och moderløsse Børn/ en anden ehuo hand er/ som haffuer nogen befalning eller embede/ tagis der ledighed/ ladhed och forsømmelse faare/ da kommer der skade vdaff ihuor det tager/ Oc dis større befalning/ dis større skade/ Der faar skulle wi først bekende oc begræde vor skrøbelighed/ oc forsømmelse/ som wi tage oss faare besynderlige ath høre Guds ord/ oc at besørge oss/ paa vor Siels vegne Och der hoss legge vind paa/ at wi opstaa aff søffne/ som den hellige Paulus raader oss at forlade vor kødelig frimodighed oc tencke at det er icke en læt ting/ ath kunde rettelige sette sin tro oc lid til Gud/ och at det || er ey helder nock ath høre det hellige Euangelii predicken en eller tho ganger alenifte/ Thi kødet forhindrer och drager ith Menniske til bage/ ath det kand icke saa lettelige begribe Guds ord oc ey helder saa snarlige tro. Nu er io Troen aff hørelsen och hørelsen er ved Guds ord/ siger S: Pouil/ der faar er det storlige behoff for alle ting/ at høre idelige Guds ord. Herodes haffde burt 225 at skamme sig/ den tid Christus bleff led til hannem/ at hand haffde aldri seet hannem til forn/ end sige at høre hannem/ effterdi hand haffde predicket alle vegne vdi Galileæ land hoss oc omkring Herodis slaat vdi try samfelde Aar. Men Herodes haffuer end nu mange staaldrødre/ som sielden eller ingen tid høre Guds ord/ icke end nest hoss sig vdi deris egen Sogne Kircke. Gud giffuit at de vilde skamme sig/ oc rette sig och opstaa aff || den søffn effterdi Herodes vilde det icke gøre/ oc maatte bliffue der offuer fordømt. som hand hørde ordet saa trode hand/ oc som hand trode saa handlede hand/ det vaar alt ønt/ och siges end nu det samme om alle hans lige/ Gud vecke dem op aff søffne/ aff forsømmelse oc aff hans ords foractelse/ amen. End maatte S: Peder och disse andre skamme sig/ Der Christus opuecte dem/ Her oc vdi Vrtegaarden/ Oc end nu i dag alle Guds ords tienere/ som ere lade oc forsømmelige och soffue vdi deris kald/ lade sig opuecke oc skamme sig saa for det som er forsømmet/ At skamme sig/ det er/ at angre sin Synd oc rette sig/ som Daniel skammer sig vdi sin Bøn/ oc loffuer boed oc bedring/ Huad vil ieg sige om Guds ordz tienere eller om den Verdslig Øffrighed/ alle Christne skulle her vaage/ oc tage idelige vaare paa/ at høre Guds || ord/ vden al forsømmelse. Thi Guds ord er en vaanskelig ting at beholde. I dag hører mand det/ i morgen er det glemt igen/ det er icke nock at høre det/ men at beuare det/ der ligger mere mact paa som Christus siger/ Salige ere de som høre Guds ord/ oc beuare det. Børn læse i Scholen dette verss Non minor est virtus/ quam quærere/ parta tueri/ det er/ der hører saa stor kaanst til at foruare en ting/ som der hører til at hente eller opsøge det. Gud giffue at wi icke bliffue saa frimodige/ och trøste oss paa oss selffue/ lige som wi haffde Tro nock/ oc som der skal ingen fare vere paa ferde. Det er nu tid/ siger Paulus at opstaa aff søffne/ Oc Salomon siger/ Huor lenge soffuer du lade Companen etc. Oc vor Herre Christus siger selff vaager oc beder.

* Der faare om wi end soffue || met Disciplene/ da ville wi ocsaa lade oss opueckis igen met dem til at kende rettelige vor 226 Herre lesum Christum/ som de lode sig opuecke enten aff Christi samtale met Mose oc Elias eller oc aff den store klarhed/ som der vaar. Thi der er inted farligere/ inted nermer til at falde i mishaab/ end altid soffue oc vere forsømmelig til at høre vor Herris lesu Christi Euangelium/ oc saa idelige at suse hen vdi sine synder oc vdi en kødelig frimodighed.

* Lader oss der faar opuaage/ vdi lesu naffn/ det er for lesu naffns skyld/ oc nyde oc bruge met løst det hellige Euangelii klarhed/ til vor salighed.

* Paa det siste naar wi ere opuecte oc vaage nu/ skulle wi lære aff dette Christi exempel oc efftersiun/ at || lide oc offuerdrage met de skrøbelige/ oc icke strax forsmå oc forskiude dem/ som wi finde icke saa fromme at være vdi Guds rige/ som disse Disciple forskiudis icke aff Christo/ men de vnderuises effter haanden to mere oc mere forbedris/ lidis oc taalís/ som Paulus siger/ Der som nogen aff eder bliffuer hastelige betagen met nogen synd etc. Christus siger selff/ Kommer hid til mig etc. Lige saa bør oss at indbiude de siuge oc skrøbelige til oss/ naar som wi ere selffue føre oc stercke/ det er/ tage oss deris sorg til/ lige som vor egen/ oc holde oss til dem/ at de kunne haffue trøst oc husualelse aff oss/ Dette lærís her i den første part.

* For det andet/ der de opuaagnede/ da saae de Christi forklaring/ oc de tho mend staa hoss hannem/ Saa komme disse Apostle til tals met/ och || hørde Christum och Mosen oc Eliam tale met hannem om hans vdgang.

* Dette er atter en stor trøst oc husualelse/ at wi skulle en tid endelige opueckis/ der som wi kunde holde oss/ at wi skulle icke altid het soffue.

* Oc da skulle wi alle først faa Christi Maiestat oc herlighed at see/ oc da icke Mosen oc Eliam aleniste/ men den gantske Himmelske Herskab tale met hannem. Huad løsteligere spectackel kunde wi nogen tid faa at see/ end den vil bliffue?

* Alligeuel Apostlerne flyde vdi vor Herris Christi pinelsis tid/ oc haffde da glemt denne hans forklarelsis tid/ dog strax effter hans Opstandelse bleffue de lerte oc vnderuiste aff ny igen/ oc da prædickede de ocsaa om denne hans | forklarelse/ 227 som den hellige Petrus scriffuer herlige udi sit andet sendinge breff saa sigendis/ Vi effterfulde icke kloge Fabel/ der wi kundgiorde eder vor Herris Iesu Christi Krafft oc tilkommelse. Men wi haffue selff seet hans Herlighed/ der hand fick Ære oc priss aff Gud Fader/ formiddelst en røst som skede til hannem/ aff den store Herlighed i saa maade. Denne er min elskelige Søn/ i huilcken ieg haffuer behagelighed.

* Oc wi hørde denne røst komme aff Himmelen/ der wi vaare met hannem/ paa det hellige Bierg. Det siger oc Lucas her. Der de opuognede/ da saa de hans klarhed/ oc de tho Mend som stode hoss hannem.

* Lader oss der faar komme || S: Augustini ord ihu/ der som hand taler om tuende Opstandelser eller opueckelser/ Staa sig op i den første opstandelse/ huo som icke vil fordømmis i den anden opstandelse/ hin (siger hand) er Sielsens/ oc denne er Legemens opstandelse.

Den Tiende predicken om S: Peders ord oc ønske. Texten.

Oc det skede der de ginge bort/ fra hannem/ da suarede Peder/ oc sagde til Iesum/ Mestere oc Herre/ Det er || oss gaat at vere her/ oc om du vilt/ da lad oss gøre her tre Bolige/ dig en/ oc Mose en/ oc Eliæ en. Thi hand viste icke huad hand sagde/ fordi at de vaare forferdede aff redzel.

DER wi haffde hørt denne Histories omstandeligheder/ oc huad denne Christi Forklarelse haffuer hiem at bæere/ som ere disse merkelige hoffuit stæder/ om opstandelsen/ om det euige Liff/ om den kaanst at kunde forsmaa synden/ døden/ Louen/ oc det aff den samtale/ som Mose oc Elias haffde met vor Herre Christo/ om hans vdgong/ som hand skulde fuldkomme i Hierusalem/ || det er/ om hans pine 228 oc død/ effter foriættelserne oc Propheterne/ som vaare gangne der om til forne etc. Der wi haffde (siger ieg) hørt dette/ da hørde wi nu sist der effter vdi neste predicken Apostlernis søffn/ oc der hoss deris oc vor egen skrøbelighed/ som Gud lider oc taaler i sine vdualde.

* Nu ville wi høre deris øruaagenhed/ huad de finge til sinds om vor Herris Christi forklarelse/ den tid de vaagnede aff den klarhed de saae/ oc aff den samtale/ de hørde Mose oc Elia haffue met vor Herre Christo.

* Saa siger Peder/ Det er oss gaat at vere her etc. Mundert taler af hiertens offuerflødighed. Hand saa Mose der/ oc hørde hannem tale/ strax kom hannem Tabernackelen ihu/ Men Marcus siger/ at hand viste icke huad hand || sagde thi de vaare forferdede etc.

* Vdi disse ord settis oss besynderlige thu stycker faare/ det ene aff Louen som oss bør at bekende oc at fly/ det andet/ aff Euangelium/ som oss bør at gribe fat paa oc effterfølge.

* Oc baade dele vdi Peder/ som en part far vild her oc en part mener ret/ Der faar ville wi først høre Peders vraange mening/ oc siden hans rette mening.

* Peder haffde lidet til forne hørt vor Herre Christum tale oc predicke om sin pine oc død. Ia hand haffde raadt hannem der fra til forne/ at det skulde icke ske/ oc allicjeuel hand fick den tid it hart suar/ oc Christus sagde/ gack effter mig Satan/ dog synis hand het at haffue den samme fryct oc at raade atter igen Christum fra sin | pine oc død/ aff denne aarsage/ at hand fick denne Ærefulde oc vnderlige forklarelse at see/ hand lagde sig effter (siger Chrysostomus) at ville drage Christum fra den forsmædelige Kaarssens død/ som hand vilde sige/ her er bedre at vere/ end at opstige til Hierusalem til hine Phariseer/ Schrifftkloge oc Prestehøffdinge/ som ville haffue død paa dig/ det er bedre at du bliffuer her vdi ære oc herlighed hoss Mose oc Elias/ end at du der skalt antuordis hen i Hedningernis hender oc ihielslas/ her samtycker Origenes at dette skal vere meningen paa disse ord/ oc det er troligt/ at Peder haffde end da den fryct i sit hierte oc

forferdelse for 229 den forsmædelige Kaarssens død/ oc at disse ord flyde der vdaff.

* Der faare paamindis wi her om vor nature oc om kiødsens mening || som vil gerne til ære/ men icke ved kaarssit. Mose oc Elias tale om Kaarssit oc om døden/ men Peder ved inted der om at sige/ lige som den der flyer Kaarssit/ der faare taler hand ekon om Ære oc Herlighed/ Saa gør Kødets/ det søger sit beste/ sin profite/ nytte oc gaffn/ Saa gjorde Zebedei Sønner oc deris Moder/ der hun saa sagde til Christum. Sig/ at disse mine tho Sønner skulle side/ den ene hoss din høyre/ den anden hoss din venstre side/ vdi dit Rige. Saa lader kødet Kaarssit fare/ oc søger effter ære oc glede.

* Men det skal spægis/ temmis oc ydmygis vnder Kaarssit. Peder viste icke huad hand sagde/ hand skulde hafftie vent sin mund om oc sagt saa.

* Det er oss icke gaat at vere her/ min Herre/ men at du vandrer til || Hierusalem oc bliffuer der din Fader lydig indtil døden/ la indtil Kaarssens død/ oc lader dig ihiesla for menniskens saligheds skyld/ oc indgaar saa ved Kaarssit i din Ære oc Herlighed.

* Men her viste Peder inted aff/ der faar flyer hand Kaarssit oc søger effter ære/ la hand gaar lenger frem i sin vrang mening/ til det som icke sømmer en Apostel at gøre/ i det hand vil berede oc oprette nogle Tabernacler eller bolige til Christum/ Mose oc Eliam/ alligeuel at de taledede aldri it ord der om Tabernacler at bygge/ det sagde oc gjorde Peder aff sin vanuittighed oc wforstandighed/ Gud giffuet/ at der icke vaare mange paa denne dag/ som det samme acte at gøre aff ret ondskab.

* Peder vilde effter sin mening rette Mose Lou oc skick paa føder || igen/ huilcken Christus haffde affpredicket/ i det hand vil haffue ny tabernacler met deris manering oc væsen. Huad gøre nu de andet i dag/ som forlade det salige Guds ord oc ville oprette igen paa ny/ huad der er retsindelige affpredicket her til i Paffuedommet/ vere sig Messer/ Closter leffnit/ pelegrims ferd/ affladz breff/ Rosenkrantz oc andet saadant.
230

* Christus vilde drage Peder fra Mose til sig/ saa gaar Peder til tuert imod oc vil drage Christum til Mose met sig/ Vort embede er i dag at drage de fattige forlidde Christne fra Paffuen oc til vor Herre Christum/ saa findes dog hoss oss/ de som drage fra Christo oc tilbage igen til Paffuen/ til dem skal mand sige (som her staar screffuit om Peder at hand viste icke huad hand sagde) i vide icke huad i sige || eller gøre/ det er idel løgen i haffue forhender/ oc hører Satan oc icke Christo/ til/ la som Paulus siger. I haffue inted met Christø at gøre/ Christus gaffner eder inted i ere faldne fra Naaden. Sagde Paulus det til dem som vilde til bage til Mose oc til Louen igen/ huad monne hand nu ville sige til dem/ som ville til bage til Paffuedomet igen/ som de vilde til hine kødgyder i Egipten?

* Fordi at lige som Peder vilde bygge Christo Mose oc Eliæ Tabernackler mod kuld/ regen oc vilde Diur/ saa ville ocsaa hine/ som retferdige gøre sig selff/ bygge til Christum oc til helligen (som leffue til sammen vdi Himmelen) Tabernackel/ det er/ Kirker oc Closter/ mod døden/ fordømmelsen/ graad oc tende gnidzel/ oc lige som Peder vilde søge sit eget gaffn der met || paa Thabor bierg/ saa ville oc disse/ men det er icke den rette vey til ære/ herlighed oc glede. Thi Christus gick ind i it videre Tabernackel oc Bolig/ som icke vaar gjort met haand. Lader oss der faare lære/ først at bære Kaarssit/ oc der nest at ingaa i æren/ oc at alle menniske skulle først dø/ oc at Dommen skal komme siden der effter/ disligeste/ at wi icke haffue her nogen Stad som vi skulle bliffue vdi.

* Det andet stycke vdi Peders ord/ er den sande Euangelii glede/ som er/ at vere hoss Christum. Fordi at der Peder met de andre seer at Christus bliffuer forklaret/ da gleder hand sig/ la/ som S: Augustinus siger/ hand bleff drucken aff glede/ i det hand fick en smag aff det euige liff/ oc raaber der faare oc siger/ Det er oss gaat at vere her/ som hand vilde saa sige/ nu ere wi || i Himmelen/ Nu ere wi i Paradis/ her ville wi vere/ her ville wi forløste oss. Thi wi haffue ingen anden glæde behoff/ det er nock Herre at wi see dig/ wi velle mettis aff denne 231 Sødhed/ fordi/ der som wi haffue dig/ da skøde wi inted om Himmel oc lord.

* Den gode Petrus/ saa ekon den klarhed met sine legemlige øyen/ oc hand forsøgte selff inted der aff/ hand smagede ekon en eniste draabe Honning der aff/ oc begyndte strax at kedis ved alting/ gaff offuer sine garn/ biering oc næring/ la den gantske Verden/ oc vilde ekon aleniste bliffue met Christo/ Mose oc Elia.

* Huad vil der bliffue aff/ naar wi faa det samme at see/ befinde oc fornemme paa oss selff/ oc wi skulle omgaas met de mange maal tusinde helligen || vdi den euige sødhed oc glede. la det som vore øyen icke haffue seet.

* Denne Sødhed smagede S: Agatha/ S: laurentius S: Vincentius oc alle hellige Martyres. la den hellige Paulus haffde en smag der aff den tid hand sagde/ ieg begerer at forløsis oc vere hoss vor Herre Iesum Christum. Oc dette er det hand ocsaa paaminder oss/ oc siger. Tager en smag aff det der er her offuen til/ der som Christus er hoss Gud Faders høyre haand.

* Her rober S: Staffen oc siger. O Herre Iesu annamme min Aand.

* Hissit borte vdi det euige Liff/ faa wi saa stor oc wsigelig glede/ at wi forglemme al denne Verdens glede oc velløs/ oc da skulle wi icke tale met Mose oc Elia aleniste/ men met alle || Gudz vdualde Børn/ oc sige/ vdi Verden haffde wi trengsel/ hunger/ tørst/ forfølgelse etc. men her er gaat at vere.

* Lader oss fordi lære vdi denne Histori/ vdi dette exempel at forsmaa dette neruerendis lifff oc leffnit oc stunde did hen/ la gøre oss it ordsprock der aff/ oc sige saa. Her vdi dette Liff er icke gaat at vere/ end dog at Verden/ som leffuer i sine synder tencker langt anderledis/ oc mener at her er gaat nock/ oc det er ocsaa gaat nock til dem/ effterdi de skulle siden sige i Helffuede. Her er icke gaat at vere/ om de rette icke deris leffnit dissimellem/ oc end met det første/ heller i dag en i morgen. Exempel haffue de faar sig/ vdi den rige Mand oc den fattige Lazaro. Lazaro syntis at her vaar icke gaat at vere i denne 232 Verden/ for hand stundede hen til det euige lifff/ Men den rige Mand holt al || denne Verdsens velløst for gaat/ effterdi hand ventede sig verre oc icke bedre/ som der bleff sagt til hannem i pinen/ min Søn kom ihu/ at du anammede det gode i din liffs tid/ oc Lazarus det onde/ Nu er blad et omkast/ hand er nu i gleden oc du i pinen. Du mister nu draaben for du vilde icke giffue krummen etc. hand siger nu/ her er gaat at vere/ Men om der er gaat/ som du est eller ey/ kendis vel der paa/ at du vilt icke haffue dine fem brødre did til dig/ at du skalt icke haffue mere ont aff dem end du haffuer. Thi de skulle io faa større pine i Heluede/ som haffue bedraget oc forført andre/ end den menige fordømte hob. Der faare er det høytid/ at wi gøre forskel imellem huit oc sort/ imellem det gode oc det onde/ som Esaias bander dem der det icke gøre. ||

Den elleffte predicken. Oc her begyndis den anden part aff denne Histori. Texten.

DEr hand nu saa taledede disse ord/ see/ da bleff der en klar Sky/ oc omkringskuggede dem/ oc de fryctede der de ging ind i Skyen.

HEr følger nu den anden part aff denne Histori/ om vor Herris Iesu Christi Guddom/ Thi der Apostlene haffde seet vor Herris Christi mandoms forklarelse/ da vaar det || oc behoff at gøre dem vise paa hans Guddom.

* Der Mose oc Elias vaare nu borte/ oc den samtale met vor Herre Christo om hans vdgong haffde ende/ See/ da komme strax tho andre Personer ned fra Himmelen/ som vaare den hellig Aand vdi en klar sky/ oc Gud Fader selfff/ som loed sin røst oc stemme høris der/ oc hand bar vidnisbyrd om sin kære Søns Guddom. De haffde da seet Christi forklarelse/ oc hørt Mosen oc Eliam tale. Nu følger det tredie 233 lertegen fra Himmelen/ paa det at deris hierter kunde bliffue visse paa Guds Naade oc vilie vdi vor herre Christo/ oc stadfestis vdi den rette oc sande kendelse i Troen.

* Her er ocsaa i dette lertegen thu stycker at mercke besønderlige/ det || ene er den klare sky her talis om/ at Disciplerne bleffue omskuggede met/ Det andet/ som her effterfølger/ er den røst der hørdis i skyen: Denne er min elskelige Søn etc.

* Men før ieg taler noget om disse thu stycker/ vil ieg giffue til kende/ huor faare det vaar behoff at saa skulde skee/ met denne sky oc røst/ effter at den samtale haffde veret imellem Christum/ Mose oc Eliam. Oc der hoss huad nødtørfftig lærdom oss her vdi kommer til/ oc vil ieg der faare aff Guds Naade indføre dette spørsmal/ oc først suare der til.

* Efterdi at Disciplene saae Christi mandoms forklarelse/ oc hørde Mose oc Eliam tale/ om hans pine oc død/ huad vaar da det behoff at || Gud vor Himmelske Fader/ oc den hellig Aand skulde der ydermere bekumris met/ oc bære ocsaa vidnisbyrd der om?

* Suar. Det vaar io storlige behoff icke aleniste/ at Christus skulde faa husualelse aff Mose oc Elia/ men ocsaa at Disciplerne maatte bliffue bestyrckede aff den hellige Trefoldigheds neruerelse/ oc aff Guds røst/ mod den forargelse om Kaarssit som Mose oc Elias taledede om/ Thi naar kødet faar at høre nogit om Kaarssit oc fortørnis oc forargis der offuer/ da er det behoff at Aanden bestyrckis disimellem vdi Troen/ oc i den rette Christi kendere.

* Christus sagde hoss Matthæum til S: hans Baptistæ Discipler/ Salige ere de/ som icke forargis i mig/ huilcken Christi røst vil lade sig høre/ alt den stund det hellige Euangelium prædickis || i den Christelige Kirke indtil domme dag/ Thi lige saadan som Christus bleff actet oc holden paa den tid i denne Verden/ saadan en

skick oc form/ haffuer hans Euangelium/ oc hans hellige ords tieniste oc prædicke embede paa denne dag.

* Huordan vaar hand da den tid? Suar/ en fattig/ enfoldig/ ringactet Mand foruden pral oc hoffmod/ hand haffde 234 sin omgengelse icke met store oc mechtige Mend/ men met Syndere oc Taaldere/ saa at huo som icke gaff besynderlig act paa Christi prædicken oc miracler/ de hulde inted besynderlige aff vor Herre Christo/huilcket som skeer oc lige saa paa denne dag.

* Fordi at alligeuel Christus vaar født aff en ypperlig Slect effter Kødets/ saa vaar dog samme Slect paa || den tid for armet oc forringet/ som it gammelt affhugget træ eller trunte/ som bar blomster oc Fruct nock til forn/ saa vaar Kong Dauds Slect oc affkome forringet oc fornedret.

* Tuert der imod/ vaar Leui oc den presterlige Slect huldet i stor heder oc ære aff Phariseerne oc Scrifft kloge/ der faare/ der Christus begynte at fuldkomme sit embede met predicken oc miracler/ effter Guds befaling/ da foractede presterne/ Leuiter oc Phariseerne hannem/ fordi at hand vaar icke aff deris Slect/ oc de breydde hannem hans forelders fattigdom oc den arme forsmelige Nazarets stad. Er hand icke en Timmermands søn? heder hans moder icke Maria?

* Der faare naar du vilt tencke/ om vor Herre Christo huad hand vaar || for en mand her paa lorden/ da tenck paa en god/ from/ fattig oc enfoldig mand/ som gick offuermaade sactmodelige hen vdi al sin tid/ vden pral oc hoffmod. Thi saadan vaar vor Herre Christi omgengelse her i Verden/ vdi stillehed oc sactmodighed/ som Esaias sagde/ Hand førde it offuermaade ringe leffnit/ hand robte icke/ eller vaar høyrøstet paa Gaderne/ men gick saa stille oc enfoldig hen faar sig selff/ predickede anger oc ruelse/ halv de wsle oc elendige/ oc det foruden nogen forskyldning/ Thi hand kraffde inted aff nogen/ vden huad gode folck forærede hannem met til hans oc hans Disciplers vnderholdning.

* Naar mand da spurde sig faar/ huad hand vaar for en mand/ da bleff der saa suarit til. Hand er en Timmermands søn aff Nazareth. Aff Nazareth? || huad gode skulde der komme aff Nazareth?

* Der imod vaare Prestehøffdinge oc Leuiterne met deris/ huldne vdi stor heder oc ære/ oc haffde deris præbender oc rente/ oc alle hulde dem fromme oc hellige mend/ oc bøyde 235 deris knæ faar dem. Huad de sagde oc beslutede/ det vaar lige som det vaare kommet strax ned fra Himmelen/ oc mand holt aff deris ord/ som aff en budhellig dag/ oc de sagde oc saa selff/ som der staar vdi Psalmen. Lingua nostra a nobis est. Tungen er vor/ huo vil forbiude oss at tale/ Der torde oc ingen sige imod.

* Thi at de vaare Præster oc Leuiter/ forordinerede oc tilskickede aff Gud/ men Christus vaar foractet oc en Timmermands søn/ Det vaar inted || acted hoss dem/ huad hand taledede oc gjorde.

* Denne vaar tretten. Wi sagde de/ wi ere de/ som bør at predicke/ oss haffuer Gud befalet det/ oc icke denne Timmermands Søn/ oss bør mand at tro etc. Det vaar den store oc stercke forargelse/ at Christus vilde fordriste sig til at predicke/ oc hand vaar dog icke aff preste slect.

* Seer eder omkring i fromme Christne/ om det gaar icke end nu saa til imellem de ragede oc smurde/ oc imellem de fattige predicanter/ huad bulder oc trette/ huad affuend oc ond vilie/ huad affdragt oc modsigelse mand gør dem/ som det salige Guds ord fremføre/ oc huad forargelse der kommer/ vdaff hoss de fattige Christne. ||

* Men see mig her en større oc gruseligere forargelse vdi vor Herre Christo/ som mand tog sig til/ der aff/ at hand en føye tid der effter bleff hen hengd paa kaarssens Galie/ som en suar Guds bespaattere/ oc maatte dø der hen som en oprørisk fortredere.

* Det vaar en større forargelse end denne/ som Apostlerne haffde her i henderne/ huor faare end dog der kunde findis nogle/ som trode hans predicken oc vnderlige Gerninger/ da maatte de alle sammen haffue faldit der fra igen/ den tid de saae hannem henge imellem tho Røffuere saa forsmædelige oc hørde de mange wtalige skendsz ord/ som de skendte der omkring Kaarssit/ er hand Christus/ da stige sig ned aff kaarssit? hand haffuer hulptit andre/ nu kand hand icke hielpe sig selff/ See/ hand kalder paa Elias. Her vaar Christus nedsuncken || vdi saa dybe forsmædelsis vand/ hen vnder alle mennsker/ at 236 der siuntis inted at vere paa hannem/ som kunde bequemme Guds søn. Som Esaias siger. Wi saae hannem oc hand haffde ingen skickelse/ at oss kunde falde vilie til hannem/ Thi hand vaar det aller ringiste menneske/ som paa iorden kunde vere.

* Her maatte mand atter føre it spørsmal ind/ oc sige. Hui lod hand sig saadan ansee/ oc icke longt helder vdi sin herlighed oc Maiestat/ som hand gør her paa Thabor bierg? Suar/ det er skeet for vor skyld/ Thi hand kom icke der faare til Verden/ at hand vilde haffue Herredom offuer oss/ men at hand vilde tiene oss/ oc kom vdi stor nød oc trang/ at hielpe oc fri oss/ fra synd oc død.

* Der faare gjorde hand sig nøgen || oc som Paulus siger/ tømde oc forringede sig oc tog en trældoms ham paa sig. Ia saadan burde hannem at komme/ som skulde tage al Verdens synder paa sig/ oc icke anderledis.

* Der faare at Disciplerne skulde icke forargis/ der hans pinsels tid nu tilstundede/ som Lucas scriffuer strax effter denne forklarelsis Histori/ da bestercket Christus sit Ansict/ at hand vilde faare op til Hierusalem/ oc der lade sig offre.

* Saa er vor Himmelske Fader her til stede/ hoss denne forklarelse/ oc lader sig høre her aff Skyen/ huor met hand giffuer den enfoldige oc foractede Christo det vidnisbyrd/ at hand er Gudz søn.

* Saadan er i dag det hellige Euangelii form oc skick/ som vaare || langt at tale om/ Der faar bør oss at vende denne Sky/ oc denne røst til vor rette brug/ som oss ligger mact paa. Thi dette er predicket och screffuit for vor skyld.

Den Tolfte Predicken/ om Gud Faders Røst i denne forklarelse. Texten.

OC see der bleff en røst som kom aff skyen oc sagde/ Denne er min/ elskelige Søn i huilcken mig er behageligt/ hører hannem. ||

237

EFter at wi haffue nu hørt/ sagen/ huor faar Gud Fader bær vidne om sin Søn/ som er/ mod den store forargelse om Christi skrøbelighed oc om Kaarssit/ oc det for hans Discipler oc for alle vdualde/ da ville wi nu see/ huad samme røst haffuer hiem at bære/ saa at wi kunde offuerueye den/ oss til lærdom oc trøst Thi det er en tale/ som ingen bør at tuile paa/ men hiertelige/ at anamme oc sette tro til/ i det/ at det er Guds faders Røst om sin Søn/ at hand er Guds Søn/ oc en arffuing oc Herre offuer Himmelen oc lorden/ oc inde holder denne Røst alt det oss bør at tencke oc vide om vor Herre Christo.

* Der findis vel andre merckelige vidnesbyrd om vor Herre Christo/ først i det gamle Testamente/ det || bære Patriarkerne/ Moses/ Kongerne och Propheterne vidnesbyrd om hannem/ oc i det Ny Testamente/ bære Englene/ Ioseph oc Maria/ Zacharias/ Hiurderne/ Simeon oc Anna/ de Vise/ S: Hans Baptist/ Apostler/ oc vor Herris Christi egne gerninger oc miracler vidnesbyrd om hannem/ som hand oc selff siger hoss Iohannem/ Randsager scrffterne/ Thi de bære vidnisbyrd om mig. Men her er noget yppermere/ her ligger Gud fader selff haanden paa sin Søn/ det er/ hand vidner at Christus er Guds Søn/ oc at hand skal være it offer for Menniskens Slect/ hannem (siger hand) skulle i høre.

* Saa ville wi nu tage denne røst/ oc holde hende mod det som Presthøffdingene/ Leuiter/ Phariseer/ oc det Iødske Folck hulde dem om Christo/ || oc mod det som Tyrckere oc Papister holde om hannem/ paa denne dag/ da faa wi at see huor fuld Verden er aff vederstyggelig oc farlig vildfarelse.

* Try ting begriber Gud Fader vdi denne Røst huor met hand giffuer sin Søn den rette heder oc ære/ som den hellige Petrus bær vidne der om/ der som hand scriffuer/ oc gør ihukommelse om denne Histori. Hand fick (siger Peder) heder oc ære/ Denne er min Søn etc. Oc wi hørde denne Røst komme ned fra Himmelen/ den tid wi vaare met hannem paa bierget.

238

Oc er det disse try ting.

1

Denne er min elskelige Søn/ det er/ hand er liig Gud Fader i mectighed. ||

2

* Vdi hannem haffuer ieg behagelighed/
et/ hand er en middeler imellem Gud oc mennisken.

3

* Hører hannem.

det er/ hand er den rette Mestere oc Doctor.

Om disse try ting effter huer andre ville wi tale/ met Guds Naadis hielp.

DEn Første røst Denne er min elskelige Søn/ er icke den en stor/ merckelige oc ærefuld Røst/ i huilcken den høyste Guddommelige Maiestat bekender oc siger/ denne er min elskelige || Søn. Huo er da denne? Det er Iesus Maria søn/en Timmermands søn/ foractit oc forsmaat aff alle/ Denne kalder den høye Guddommelig Maiestat sin Søn.

* Huad er Guds Søn? det er den som er født aff Gud Fader i euighed/ lige met hannem i mact oc almectighed/ i euighed i visdom oc retferdighed/ Thi det er io vist/ at der kand inted fødis aff Gud/ som ey er ligt hans værelse vdi alle ting.

* Der som du vilt nu holde vor Herre Christum som hand er født it menniske aff lomfru Maria/ imod de Presthøffdinge i Ierusalem/ end sige imod Patriarcher oc Propheter/ som imod Ioseph/ Daudid/ Daniel etc. da ere de alle drabelige mend/ men Christus er imod dem en arm stakar/ som || haffuer ingen anseelse/ som hand ligner sig selff imod dem i sin 239 pine Psalme/ der hand kalder sig en Orm/ oc icke it Menniske/ menniskens spaat oc folckens foractelse.

* Men hør mig her vor Himmelske Fader/ den høye Maiestat/ oc tenck huorlunde hand fører denne foractede Persone frem icke aleniste offuer Patriarcker/ Konger/ Propheter oc alle andre ypperlige oc drabelige Mend/ men ocsaa offuer alle Engle/ som den Epistel til de Hebreer bær vidne om oc siger/ Til huem iblant Englene sagde Gud/ Denne er min elskelige Søn? Ia offuer alle Creatur/ i det hand siger/ Denne er min Søn/ Thi huad der er vden ved Gud/ det er Creatur/ skabt oc giort aff Gud/ Men denne er/ som hand kaldis Guds Søn/ født aff Gud/ icke skabt/ icke giort/ men afflet || oc født aff Gud/ oc der faar Gud liig i alle maade. Thi/ som det er sagt til forne/ Gud kand inted føde aff sig/ som icke er euigt/ oc hannem lige mechtig/ som S: Pouil siger. Der hand vaar lige formet met Gud/ det er/ lige mechtig/ lige viss/ lige hellig etc.

* Lader oss der faar lære dette vindskibelige/ at wi kunde rettelige kende vor Herre Iesum Christum/ oc vide til visse/ huo denne foractede Timmermands Søn er/ der Verden saa forsmaar/ oc hans eget folck sloe hannem saa ynckelige oc forsmædelige ihiel. Hand kand det ingelunde lide/ at wi skulde lige saa foracte hannem/ effterdi at oss bør at ere/ elske oc tilbede hannem. Ia vdi al vor nød paakalde hannem/ oc aff gandske hierte/ sette vort haab oc lid til hannem aleniste. ||

Dette lærer oss denne første Røst.

* Den anden Røst/ som er/ i huilcken ieg haffuer min behagelighed/ giffuer til kende at den første Røst Denne er min elskelige Søn/ er skeet for vor skyld/ som hand vilde saa sige/ Denne Søn er mit hierte/ huor aff ieg haffuer glede oc fryd/ saa at huo der vil haffue glede oc fryd met mig/ hand skal holde sig til denne min Søn.

* See mig her til/ de hellige Engle staa faar Gudz Ansigt som Schriffthen bær vidne om dem/ Himmel/ Iord/ Soel Maane/ och huad for ypperlige Creatur der kand neffnis staa faar Guds Ansigt/ oc gaa frem vdi lyelse effter Guds vilie/ men den høye Maiestat tier her om dem alle sammen/ || lige 240 som de vaare inted/ lige som hand saae dem icke/ oc lige som hand viste inted aff dem at sige/ oc taler ekon om dette ene Menniske/ oc siger/ I hannem haffuer ieg behagelighed.

* Huor faar gør Gud det? huor faare øser hand saa sit gantske hiette vd/ oc det offuer dette Menniske? paa det at wi skulle vide huor elskelig hand er hannem/ oc ihuem hand haffuer sin behagelighed. Det skeer for vor skyld/ wi ere icke saa fødte aff Gud/ som denne Søn er født aff Gud/ men wi ere skabte aff Gud/ oc for vore forælders brøst skyld/ er Gud/ som ellers haffde bleffuit oss en naadig Fader oc Herre til euig tid/ bleffuen vor fiende/ som Paulus siger/ wi fødte Verdens børn. Hid hører nu denne salige Gud Faders Røst. Denne er min elskelige Søn/ i huilcken ieg haffuer min behagelighed/ || som hand vilde saa sige/ Alle i Menniske haffue forskyldet med eders wlydelse oc synd/ at ieg skulde vere eders fiende/ Der som i ville nu komme til naade/ oc befriis aff saadan vrede/ da henger hart ved denne min Søn/ huilcken ieg kand icke vere findsk/ oc da skulle i nyde hannem gaat at/ at min vrede kand forsuinde/ oc ieg kand bliffue eder en naadig Fader.

* Ah Fader/ huo seer det vdi saa foractet oc forsmeligt it Menniske/ at Menniskens salighed skal henge paa hannem alene? Det sige først alle Phariseerne i Hierusalem hart ney til/ oc tillegge Templet oc deris offer/ salighed/ der nest alle Papister/ som kalde denne Gud Faders røst ketteri oc legge deris Messe salighed til.

* Men du/ min fromme Christne lad fare Phariseer med deris offer/ oc || Papister med deris Messer/ oc heng hart ved denne Gud Faders elskelige Søn/ vor Herre Iesum/ saa est ocsaa du Gud behagelig/ vdi hannem.

241

Den Trettende ptedicken/ om Christi salige lærdom. Den samme Text

Thu stycker aff Gud faders Røst hørde wi vdi neste predicken/ nu følger det tredie stycke der aff/ som henger op til de andre thu/ oc setter oss vor Herre Christum hans elskelig Søn oc vor middeler saa faare at hand er ocsaa vor Mestere/ Doktor oc lærefader/ oc befaler Gud oss/ at || wi skulle høre denne Søn/ det er/ wi skulle aleniste gribe fat paa Christi lærdom. Thi der som wi det gøre/ da bliffue wi ocsaa Guds børn/ oc arffinge til den euige salighed. Der faare befaler oc Gud Fader oss/ at wi skulle høre hans Søn. Hannem skulle i høre/ siger hand. Dette stydcke skal mand scriffue med store bogstaffue oc mercke vel.

* Her falder nu dette spørgsmaal ind. Huem mener Gud/ naar hand siger. Hannem skulle i høre? Taler hand icke om Mose/ om Elias/ eller om nogen anden Prophete? Taler hand icke om Paffuen oc om det Romske sæde? eller taler hand om Machomet oc Alcoran? Ingenlunde gør hand det/ Men hand taler om Iesu Christo/ it menniske/ født aff Iomfru Maria.

* Hannem haffuer hand beskicket || oss til en Doctor oc Læremestere/at wi skulle høre hannem oc vere hans Discipler. Denne er den eniste/ visse oc sande vey/ som wi kunde fly hen at/ oc vndkomme fra Guds vrede/ oc bliffue ocsaa Guds børn. Denne Iesum bør oss at høre etc. Lære sig ellers i den gandske Verden huo som vil/ oc huad de ville.

* Naar det gelder om syndernis forladelse/ oc om vor Salighed/ da lader oss lycke øyen oc øern til for alle andre lærdomme/ at wi kunde see oc høre denne predickere oc Læremestere.

* Ioan: x. Ieg er Dørren/ siger hand. Huo som komme faar mig/ de ere Tyffue oc Røffuere/ det ere de/ som føre en anden lærdom/ som er fremmed ved min Ierdom. || 242 * Dette er det tredie stycke/ oc saa meget om Historien i sig selff.

* Men effterdi at Gud Fader saa hiertelige befaler oss/ at wi skulle io høre hans Søn/ da er det for alle ting nytteligt at vide huad Sønnens Lærdom er/ oc huad wi skulle lære aff hannem.

* End dog her skulde vel opregnis Christi Lærdom i almindelighed/ som den hellige Prophetiske och

Apostoliske Scrifft indeholder.

- * Gm Gud Fader/ Søn oc hellig Aand.
- * Om tre Personer oc en verelse i Guddommen.
- * Om ret skilssmisse imellem Louen oc Euangelium. ||
- * Om den Tro tillid mand bør at sette til Christum.
- * Om Poenitentze/ anger oc ruelse.
- * Om kiøds oc blods dræbelse.
- * Om naade oc retferdig gørelse.
- * Om kerlighed oc gode Gierninger.
- * Om lydelse/ den enis imod den anden.
- * Om paakaldelse oc om en Christen bøn.
- * Om Kaarssit/ oc om trøst oc husualelse i angst oc wselhed.
- * Om de Høyuerdige Sacramente/ Daab/ Christi Nadvere/ oc om huert Menniskis affløselse i synderlighed.
- * Om Edruskab/ affholdelse/ kyskhed || oc andre dygder.
- * Om vor Christlige frihed.
- * Om den hellige Kirskis mact/ nøgler oc befalning.
- * Om verslig øffrighed
- * Om ecteskab/ oc Børns Gudfryctig optuctelse/ om huert Menniskis embede oc haandeuerck.
- * Om Almissegjerninger/ oc veluellighed imod de fattige/ met Lonen/ oc anden trøst Oc om de siuges besøgelse etc.
- * Disse er den hellige Scrifftis Lærdom i det gamle oc ny Testamente/ sandrue nock/ nyttelige oc nødactige for alle Christne/ at de skulde io vide dem oc leffue der effter ||
- * Dog ville wi for en større kendelse/ trøst oc Husualelse/ høre nogle aff Christi egne ord/ besynderlige/ som ingen anden end hand selff haffuer talet oc fremført/ som ere disse.

243

Ieg er veyen/ sandhed oc liffruit/ kommer til mig alle/ som arbeyde oc ere besuarede/ ieg vil verquege eder.

* Huo som troer paa mig/ hand skal icke smage døden euindelige/ Huo som troer oc bliffuer døbt hand bliffuer salig. Ieg er lifsens brød/ huo som kommer til mig/ hand skal icke hungre/ huo som tror paa mig hand skal icke tørste nogen tid.

* Sandelige sandelige siger jeg eder/ huad som helst i bede min Fader om i mit naffn/ det skal hand giffue eder. ||

* Ieg er icke kommen at kalde retuise/ men syndere til anger oc ruelse.

* Disse ere Christi besynderlige predickener/ huilcke ingen Prophete førde saa frem/ Denne lærdom skalt du høre/ mercke oc tro/ at Gud vil for denne Søns skyld/ vere dig en naadig oc barmhiertig Fader/ giffue dig syndernis forladelse/oc gøre dig til sit barn/ Ioan: i. Saa mange som der anammede hannem da gaff hand dem mact at bliffue Guds Børn.

* Denne er den salige/ fortagelige nødactige lærdom/ som Gud vor Himmelske Fader haffuer ladet oss forstaa ocsaa i denne tid/ aff hans blotte oc bare naade oc miskundhed til at opliuse oss/ som viste inted aff saadant tilforn/ den tid de visde oss hen til vore egne oc andris Gierninger/ til Helligens || paakaldelse etc. Men at salighed skulde giffuis oss aleniste ved vor Herre Iesum Christum/ oc at wi skulde holde hannem for Guds elskelige Søn/ det er/ at wi skulde sette saligheds haab til hannem aleniste/ der om lærdis aldri it eniste ord rent oc klart/ oc icke end helder i dag læris hoss Papisterne. Ia de forfølge denne lærdom/ lige

som Ketteri oc Mytteri. Men ver du visser i din samuittighed/ at denne lærdom vaar ocsaa i det gamle Testamente/ fra første Verdens begyndelse/ alligeuel hand bleff icke saa fremført som aff Christi mund/ dog om Christo/ fra den første foriættelse/ som vore foreldere finge oc skal vare til Verdens ende/ huor aff denne lærdom kaldis ocsaa den Prophetiske oc Apostoliske lærdom/ til huilcken Gud er altid bunden met sin Aand/ oc haffuer verit oc vil ocsaa vere bunden der til/ ind til domme dag. Oc denne lærdoms || foractelse oc forsømmelse haffuer Gud altid straffet/ saa vel 244 paa Øffrighed som paa Vndersaatte/ Thi denne haffiier verit/ er oc skal vere den rette endelige sag/ huor faare Gud beuarer baade Øffrigheden oc vndersaatte/ som er/ for hans hellige Kirke/ oc den sande saligheds lærdom.

* Hand tilsteder vel vndertiden/ vdi hans langmodighed/ at den endelige sag forglemmis oc forsømmis/ Men hand kommer dis haardere der faare igen met straffen oc pinen.

* Icke vaar der helder anden endelig sag til/ huor faare at Gud haffde en besynderlig tilsuon/ til det lødске folck/ end den wdødelighed/ som skal vere i Himmelen ved Guds Søn. Thi de haffde oc kende deris Messiam/ det er/ Christum deris middeler oc saa offte || som de gjorde pact met Gud/ saa offte loffuede de/ at de vilde henge ved denne lærdom/ huor met de kunde bliffue retferdige ved Christum den rette midler.

* Der faare/ alligeuel at Gud straffer andre suare synder/ som Kong Dauids hor oc mord etc. Saa skaffede hand dog aldri sit folck som hand gjorde/ naar de forsmaade denne lærdom/ oc vilde icke høre hans hellige Propheter/ men gaffue sig til affguderi/ som du finder det saa i sandhed at vere/ huad heller du seer til Øffrigheden eller til vndersaatte i lødedommet.

* Naar den sande lærdom/ som vaar foriættelsens lærdom/ om vor Herre Christo bleff beuaret reen oc klar/ da gick det Guds folck vel/ oc deris modstandere maatte vndergaa oc falde vdi deris egne Suerd/ icke aleniste vnder Mose/ || Iosue oc Dommerne/ men ocsaa vnder Kongerne/ Propheterne/ Prestehøffdinge oc Machabeer. Der om bær den hellig Aand vidnesbyrd i alle det gamle Testamentis Historier/ oc besynderlige i Kongernis Historier/ oc om huer Konge i sig selff.

* Om de gode Konger staar der saa screffuit. Hand vandrede vdi Dauids veye/ alligeuel at David end syndede mod Vriam oc hans hustru/ dog for hand bleff paa den rette grunduaal/ oc hengde ved foriættens lærdom inderlige oc hiertelige/ ind til hans død dag/ for sig oc for sit gandske Rige/ da kaldis hand vdi Scrifften fuldkommeligh/ det er/ god oc Gudfryctig.

* Om de onde staar der saa screffuit/ Hand vandrede vdi 245 Hieroboams vey/ vdi Achabs vey etc. fordi/ at de forsmaade || denne lærdom/ om den rette midler vor Herre Iesu Christo/ oc beskickedede dem selv vden ved Guds ord/ saa gaat som it Paffuedom/ met affguderi oc falsk Guds dyrckelse.

* Om de middehnaade Konger staar der saa screffuit. Hand gjorde vel det som ret vaar faar Herren/ det er/ hand tilstedde vel foriættens lærdom/ men dog icke aff it retsindigt hierte. Thi hand tog icke de Høye bort/ det er/ hand lod den falske Guds dyrckelse faa sin fremgong met/ saa at Guds ord bleff der vdoffuer saa forhindret oc fortryct/ oc Dieffuelen haffde sin Cappelle hoss Guds tempel/ oc der ginge de Konger ind oc icke vdi Tempelet. Thi det er icke at vere en Gudfryctig Øffrighed/ at lide oc tilstede den rette Gudz dyrckelse paa den ene side/ oc den falske Guds dyrckelse paa den anden side. S: Hans kalder || det i sin obenbarelsis bog/ at vere huercken varm eller kold/ men aleniste luncket/ oc at Gud vil vdspe saadanne aff sin mund/ Her bær den hellig Aand icke offuer/ Icke see de hellige Propheter helder igennem fingre/ men de sette huer Kong fri paa maalet/ som hand vaar til ond eller god.

* Men paa det/ at baade Øffrighed oc Vndersaatte i dette Rige kunde see dem i spegel/ ville wi tage nogle exemplar oc efftersuon faar oss/ først aff Kongerne/ som vaare skickedede offuer Guds folck/ oc siden der hoss aff det Israelitiske oc lødске folck/ at Gud loffuer altid sit ords lydelse/ oc straffer samme sit ords foractelse/ Saa lenge som Salomon hengde ved Gudz ord/ vaar hand kier/ men der hand bleff wgudelig oc affgudisk/ da fick hand strax at høre huad pine oc plage/ der || vilde følge effter/ som vaar denne/ at Riget skulde skilies at ved hans Tienere Hieroboam/ oc folckit skulde falde fra huer andre/ Ia Gud opuecte strax mange fiender mod hannem/ der hand haffde tiet oc offte paamint hannem/ besynderlige de tho gonge/ som staa bescriffne i den første Kongers bogs tredie oc niende Capitel/ oc der hand haffde ladet atuare hannem/ huad straff der vilde følge effter/ i den første Kongernis bogs elleffte Capitel/ Her skulde de lære som ere i Øffrigheden ath fly onde Quinder oc andet ont/ som Kong Salomon vilde icke fly.

246

* Achas foruende noget nær alle ting i Ierusalem Tempel/ som hand viste der kunde vere den wgudelige Assyrieske Kong behagelige/ oc til tacke iii. Re: xvi. Vocte sig der faare de som ere i Øffrighed/ at de inted gøre de wgudelige || til vile eller til tacke.

* Iosaphat en Gudfryctig Kong slo sig i stridzhandel met den wgudelige Kong Achab/ at hand vilde vndsette hannem oc staa met hannem vdi Strid/ oc vaar nær kommen om liffuit/ besynderlige for hand vilde icke lyde den Prophete Micheas at.

* Der faare skal en gudfryctig Øffrighed icke haffue handel oc omgengelse/ eller gøre nogen pact oc

forbund met de wgudelige/ saa at det kand gøre Religionen skade/ eller at mand kand falde fra Troen for deris skyld.

* Ezechias en gudfryctig Kong/ der hand vaar opkommen aff sin suare siugdum/ loed hand den Babylonske Kongis legater oc sendebud see al hans rigdom oc herlighed/ oc det vaar en || aarsage/ siger Esaias/ til det Babylonske fenxel.

Der faare see sig Øffrigheden i spegel/ oc fly sig al ære gerighed oc forfengelig ross.

* Iosias maa være for alle andre/ vor Kongis oc Raads spegelbog oc efftersiun/ Thi saa scriffuis der om hannem.

* Faar hannem vaar icke saadan en Kong/ der saa vaar omkringuent til Herren/ vdi sit gandske hierte/ vdi sin gandske siel/ oc i al sin krafft/ icke haffuer der helder værít saadan en effter hannem/ fire oc tiue drabelige gerninger gjorde hand/ paa det/ at hand kunde beholde den sande Guds dyrckelse wbesmittit i alle maade/ læss dem der samme sted. ||

* Ioram Kong Iosaphats søn gjorde det som ont vaar/ fordi hand tog den wgudelige Kong Achabs daatter til hustru/ See huad ont it wgudeligt suogerskab kand komme aff sted/ vdi øffrigheds stat/ Den hellig Aand kand icke tie det/ oc der fulde en euig siugdum oc en wdød/ effter det breff som Elias screff hannem til.

* Ioas gjorde det som ret vaar faar Herren/ saa lenge som den prest loiada leffde/ men der hand vaar død/ da 247 beuegede de første i Iuda/ Kongen til at foruandle Religionen/ oc der Zacharias loiade søn haffde straffet det/ bleff hand ihiel slagen imellem Templen oc Alteret Mat: xxiii. See huad en from Guds ords tienere kand vdrette met sin troskab.

* Lade sig her vor Øffrighed i || dette Rige paaminde om alle disse ting.

* Men vndersaattene kunde see sig i spegel paa det Israelitiske oc Iødiske folck. Naar de vaare gudfryctige oc haffde Guds ord faar øyen/ och Religionen kier/ da gick det dem vel/ Men der de forlode Guds ord/ da bleffue Israeliterne bortførde til de Assyrier/ oc Iøderne til det Babylonske fenxel. Saadanne tiender gaa her ocsaa i dag om Tyrckere/ om Vien/ om England/ om Tydskland etc.

* Der faare lade sig huer vere paamint aff disse exemplar/ oc høre sig Gud Faders Røst/ om hane kiere Søn/ der hand saa befaler oc siger/ Hannem skulde i høre/ oc ingelunde lade sig affuende eller fraryckis fra denne Røst/ ehvad mand skal lide der offuer. Thi Christus maatte self lide. Tacke du Gud/ for den naade/ at du haffuer hørt hans røst. Mine faar/ siger Christus/ de høre min Røst etc. ||

Den fiortende predicken om menniskens skrøbelighed. Texten.

OC der Disciplerne hørde det/ fulde de ned paa deris ansigt oc frøctede saare/ oc Iesus gick til/ oc rørde ved dem/ oc sagde til dem/ Staa op/ frycter icke/ oc der de løffde deris øyen op/ da saae de ingen vden Iesum alene. Thi der røsten skede/ bleff Iesus funden alene. ||

NV følger her effter/ først huorlunde Disciplerne bleffue til sinde/ der de haffde hørt Gud Faders Røst. For det andet/ huad Christus gjorde mod dem/ for det tredie/ at Christus vaar alene/ den tid Røsten hørdis.
248

* Disse try stycker ville wi kortelige offuerløbe effter huer andre/ at wi kunde gøre ende paa denne Histori.

* I disse tho neste predickener vdlagde wi/ effter tidens leylighed/ Gud Faders Røst/ om hans Søn vor Herre Iesu Christo. Ved disse try stycker/ at hand er Guds Søn/ at hand er den rette middeler/ at mand skal høre hannem alene. Men see her/ huad her hende disse Discipler/ der de hørde samme Røst/ Saa scriffuer Euangelisten/|| Oc der Disciplerne haffde dette hørt/ fulde de ned paa deris Ansigt oc bleffue storlige forferdede oc forskreckede/ Hui saa? Skulde de icke haffue suaret oc tacket Gud Fader for sin Guddommelige obenbarelse/ oc at de vilde vere lydige til at høre hans Søn? hui fulde de ned? hui bleffue de forferdede oc end storlige? Lader oss her lære en merckelig lærdom/ vdi denne Disciplernis gerning/ at det er it Menniske wlydeligt at kunde høre/ naar Gud taler vdi sin Maiestat. Thi Guds røst er kiødet forskreckelig. Fordi at

Mennisken er dødelig oc Gud er wdødelig/ Mennisken er iordactig oc Gud er almectig/ som der staar i Psalmen. Du est meget ærefuld/ Liuset er din Klædebon/ du lader dig føre paa Skyerne/ som paa en Vogen/ du vandrer paa Vedernis Fiere. Oc Gen: iii. der aff kom det/ at Adam flyde for Guds Ansigt/ || oc der Gud kaldede at hannem/ suarede hand/ leg hørde din røst oc fryctede. Thi før end hand syndede/ da taledede hand dristelige/ oc omgicks met Gud/ men effter synden kunde hand icke lide/ at Gud taledede til hannem.

* Dette er vort køds vilkaar i Adam/ oc vor store skrøbelighed/ at wi kunde icke fordrage Guds Røst oc ord/ som løderne kunde icke lide Guds røst hoss Sinai bierge. Thi de sagde til Mose/ der som wi høre lenger vor Herris Guds Røst/ da dø wi/ huad er huert kød/ at det skal kunde høre Guds røst/ som taler mit aff Ilden (som wi haffue hørt) oc kand bliffue ved liffuit? Gack du helder til oss etc. Der Herren hørde det/ sagde hand til Mose. Ieg hørde folckens røfi/ de tale vel etc. I saa maade haffuer Gud medynck offuer vor skrøbelighed/ at hand || lader dødelige Menniske/ vore ieffnlige tale til oss ved predickere/ oc haffuer lige saa giort i det gamle Testamente 249 Heb: i. I mange maade taledede Gud i fordum dage til fædrene ved Propheter etc.

* Oc hans Søn vor Herre Christus taledede effter sin opfarelse til Himmels/ ved hans Apostler til Verden/ oc i dag ved Guds ords Tienere/ I Vrtegaarden taledede Christus aff sin Guddommelige mact/ oc strax bleffue hans modstandere nedslagne til lorden. Hand taledede til Paulum paa Veyen til Damascum/ och hand falt strax ned paa lorden. Ia Mennisken kunde icke end lide/ at Englene tale met dem/ end sige Gud almectigste selff. Som Zackarias oc lomfru Maria bleffue forfærdede aff Engelens tale/ Saa stor er vor skrøbelighed/ Der faare haffuer || Gud giort en stor velgerning mod oss/ at hand haffuer giffuit oss sit hellige ords tienere/ som skulle tale met oss.

* Men huad skeer der? Menniskens fortraadenhed er saa stor der imod/ at det som Gud giffuer dem til gode/ det tage de til onde/ oc foracte ordet/ for det fremførdis ved Menniskens Røst/ oc lade sig fortørnis der aff/ at de ere fattige ringe Personer/ som predicke faar dem. Huercken kunde de høre Gud selff/ icke ville de helder høre dem/ som Gud befaler at predicke faar dem/ De wgudelige løder/ hørde lige saa meget Mose/ som de hørde Gud/ Thi de vore wlydige oc foractede ordet/ Saa skeer det ocsaa her/ at Gud Fader lader selff sin Røst høre fra Himmelen/ fordi at de vilde icke høre den fattige ringe actet Christum/ oc end paa denne dag/ lader sig see fra Himmelen met tegeu || oc iertegen oc i andre maade/ huor met hand vil giffue til kende/ at hans hellige ord/ oc hans predickers Røst/ foractis aff den wgudelige Verden.

* Der faare ville wi lære vdi denne sted/ Guds veluelighed imod oss/ at hand vilde haffue sit loff fulkommet aff wmyndige oc diendis Børns mund (saa kalder hand sit hellige ords tienere/ vdi den viii Psal:) oc lader oss met dem aff Thessalonica anamme ordet/ som det vaar hørt aff Gud selff oc randsage Scrifften met dem/ oc see om det haffuer sig saa/ oc foracte ingelunde Guds ords Tienere. Thi saa siger Christus. Det ere icke i som tale/ men det er eders Faders Aand/ som 250 taler i eder. Oc S: Pouel siger/ ieg taar icke tale noget/ som Christus haffuer icke befalet mig at tale/ oc den hellige Petrus scriffuer saa. Huo der taler || tale sig Guds ord etc.

* Dette altsammen skulle wi io gerne bede om/ at wimaatte faa Guds salige ord at høre. Thi Gud taler venlig met oss oc i Naaden/ men hand vil tale til de wgudelige i sin vrede. Psal: ii

* For det andet i denne Text/ Iesus gick til oc rørde ved dem/ her høre wi om Christi rette embede/ huor met hand beuiser sig at vere vor Midler. Thi hand gaar strax til/ oc trøster de forferdede/ opretter de nedslagne/ befaler dem/ at de skulle icke frycte/ vdlegger dem sin Faders Røst/ som hand vilde saa sige. Frycter eder icke. Det som i hørde/ er icke sagt aff en vred Gud/ men aff en god oc veluillig Fader. Her er ingen Fare paa ferde etc. Her lære wi dette/ at lige som Christus da ledde sine Discipler paa Bierget met || sig oc de bliffue der forferdede/ oc forskreckede/ oc hand strax trøstede oc husualede dem igen/ saa leder hand oss ocsaa met sig paa denne dag ind vdi atskillig forfærelse/ lige som Gud vaare mod oss oc icke met oss/ men hand trøster oc husualer oss igen/ met sin Aand oc ord.

* For det tredie/ at Iesus vaar alene/ der Røsten hørdis oc at Mose oc Elias vaare da borte/ det haffuer oc sin merkelige lærdom met sig. Thi Christus skal alene gøre alt det som hører til vor salighed. Mose oc Louen biude oc befale sigendis gøre det/ men der kand inted ske aff.

* Elias oc Propheterne giffue til kende huorlunde at Louen skal fuldkommis/ men de fuldkomme hende icke/ de gøre icke retferdig/ Otørifhiø aleniste maa der til/ oc hand maa det gøre. || Mose oc Elias haffue ende/ for Christus er kommen.

Der faare bør oss at sette vor Tro paa Christum alene. Thi hand haffuer igenløst oss/ hand er vor salighed.

forbiudelse oc Apostelnis lydighed. Texten.

OC der de ginge ned aff Bierget/ befalede Iesus dem/ at de skulde ingen sige noget aff det som de haffde seet/ vden naar menniskens || Søn stode op aff døde/ och hand sagde/ i skulle ingen sige denne siun/ ind til saa lenge/ at menniskens Søn opstaar fra de døde.

Oc de hulde det ord hoss dem selff oc sprøde til sammen at/ huad det skulde vere/ naar hand vaar opstanden fra de døde.

HEr følger nu den siste part effter/ aff denne Historie/ huad der skede den tid/ de vaare nedkomne aff Thabor Bierge/ oc delis denne part i thu stycker.

* Den ene/ er en forbiudelse/ huor met Christus forbiuder Apostlerne/ at || de skulde icke obenbare denne siun/ før end hand er opstanden fra de døde.

* Den anden part/ er en liudelse vnder samme forbiudelse/ at Apostlene tagde stille/ oc sagde ingen noget der aff/ i de dage.

* Oc settis oss her faar øyen tuende merckelige dygder/ som er en Aandelig høffuiskhed.

* Om den første part at tale/ siunes det at være vnderligt/ at effterdi denne forklarelse bleff io giort/ for vor Herris Iesu Christi Ære oc herlighed/ at vor Herre Christus alligeuel forbiuder sine Discipler at de skulle icke obenbare det faar nogen/ Saadant finder mand ocsaa hoss Matthæum. Der Christus/ effter at S: Peder haffde bekent hannem/ forbød sine Discipler/ at de skulde inted tale der om/ at hand vaar Christus. Oc i det ottende sagde hand til den Spedalske. See til/ at du siger det icke faar nogen/ Oc lige saa hoss Lu: i det ottende/ effter at hand haffde opreyst den Høffuismands daatter/ forbød hand de samme tre Discipler at de skulde ingen sige det/ 252 som vaar skeet/ oc i mange andre skeder findis det samme. Hui gjorde hand det? Er der nogen lønlig sag til/ som Christus haffuer foruaret sig selff/ den ville wi icke randsage effter/ effterdi det er oss da wmueligt at vide. Men de sager ville wi fremføre/ som oss ere obenbarede i den hellige Scrifft.

* Christus vilde icke/ at saadant skulde obenbaris før end paa den beskickedede tid om hans Æris obenbarelse/ det er/ før end hand haffde taald død paa Kaarssit. Denne sag setter || hand der hoss/ Matth: xvi. at hannem burde at stige op til Ierusalem/ oc der lide meget. Lucæ ix. staar det end klarere. Thi saa siger hand der. Fordi at Menniskens Søn bør at lide meget/ oc forskiudis aff de elste etc.

* Saa her i denne sted/ siger hand/ Saa lenge at Menniskens Søn staar op fra de døde.

* Der faar vilde icke Christus/ at saadant skulde obenbaris aldels før end hans pinelsis tid vaar kommen/ enten der faar/ at hans pine oc død icke skulde forhindris/ som der staar screffuit i. Cor: ii. Der som de haffde kent hannem/ aldrig haffde de Kaarsfest Ærens Herre/ eller for andre sager/ som er/ at Christus for sin Høuiskhed vilde giffue || sin Fader al Ære Ioan: viii. Ieg ærer mig icke selff. Item Ieg ærer min Fader.

* Christi Lærdom oc vnderlige Gerninger/ vaare en indgong til Christi Ære oc herlighed. Der hoss ocsaa denne forklarelse/ som haffde ellers verit tilforgeffuis oc aldels vden Fruct/ oc ingen mand trode det saa at vere/ haffde icke samme forklarelse bleffuen stadfest met Christi Opstandelse fra de døde. Der faare maatte mand bie effter hans opstandelsis tid/ i huilcken hand skulde ydermere forklaris ved helliggørelsens Aand/ at vere Guds Søn Rom: i. Paa det/ at det som bleff her giort synlige paa bierget/ kunde bliffue troligt/ aff merckelige oc naffnkundige ting/ oc giøre saa mere fruct. Der faare bør først alle Guds ords Tienere/ oc siden alle andre Christi tro tienere/ at || lære her i denne sted/ icke aleniste den merckelige dygd/ som kaldis høffuiskehed eller maadelighed/ huor met huer skal icke holde andet aff sig selff/ end det som hannem 253 bør at holde aff sig/ Men ocsaa at skulle ville skiude fra sig al den ære/ som Gud Fader/ oc vor Herre Christo tilkommer/ oc det aff vor Herris Christi exempel oc efftersyn/ indtil saa lenge/ at wi faa huer sin ære som oss bør at haffue aff Gud i sin tid etc. Wi ere Guds børn/ men vor verdighed er icke end obenbaret/ dog skal hun obenbaris met vor Herre Christo/ vdi Guds børns obenbarelse Coloss: iii. i. Ioh: iii. Lader oss fordi bliffue saa lenge skiulte/ som Paulus siger/ at vort liff er skiult i Christo.

* Om den anden part at tale/ som er/ om Disciplernis lydelse/ oc Christi forbud/ giffuis til kiende deris || groffue vankundighed/ i det/ at de spurde huer andre at indbyrdis/ huad det skulde vere/ naar hand vaar opstanden fra de døde. Oc lærer mand mer at opstandelseh synis kiød oc blod at vere en wmulig ting/ indtil saa lenge det offueruindis met sandhed.

* Christus vilde at den obenbarelse oc forklarelse skulde ske besynderlige faar disse tre Aposteler/ at

hand kunde bestyrcke dem imod den tilkommende forargelse/ som Kaarssit oc døden vilde føre met sig/ men hand kunde lidet vdrette der met. Thi der fristelsens tid kom da haffde Peder forglemt alting/ oc forsor hannem/ oc sagde/ at hand kiende icke det menmiske/ Disligest ocsaa bleffue de andre forargelse i hannem/ dog bleff den obenbarelse fructsommelig oc gaffnlig effter opstandelsen/ at de kunde diss vissere gribe fat paa troen/ om Christo || den leffuende Guds Søn/ oc om hans aandelige Rige rettelige at begribe oc forstaa. Der aff kommer det/ at Peder i sit andet sendinge breff/ der som hand stadfester sin bekiendelse/ at Iesus er Christus den leffuende Guds Søn/ drager denne sted frem oc denne forklarelse til vidnisbyrd. Oc Paulus til de Corinther ii. Cap: iii. der som hand ligner den skulte Mosi Ansict/ met den oprecte Iesu Christi Ansict/ der skiuder hand ocsaa hen til denne forklarelse. Men om disse tho steder/ som Petrus oc Paulus scriffue/ ville wi nest Guds hielp tale mere i den neste predicken/ huilcken ieg forhaaber at skal bliffue den siste i denne Historie/ om vor Herris Christi forklarelse.

254

* Men disse tre Apostler tie diss imellem/ oc ere vor Herris Christi forbud hørige oc lydige/ huilcket exempel || wi skulle icke end heller forglemme/ at wi kunde vide at det er styndom tid at tie/ oc vnder tiden at tale. Denne dygd er en aandelig klaagskaff oc snildhed/ som Christus vaar her snild/ at hand icke strax vilde lade sin forklarelse obenbaris faar alle/ men aleniste faar disse tre Discipler etc. Thi mand skal icke altid/ oc i alle steder/ sige det oc det/ alligeuel det er end sandhed/ men mand skal giffue act paa den omstændelighed oc huor skrøbelige de ere/ som høre saadant/ om de kunde det oc begribe etc. Thi sandheds kiendelse haffuer sine trapper oc sin tid/ vden huilcke mand skal intet fremføre/ som icke kand fremfør is met fruct/ Der faare skulle wi icke mene eller tencke/ at alle ting skulle sigis oc vdrobis/ som wi vide sande at vere/ alligeuel at de kunde vere nyttelige/ vden det kand ske i ret tid/ oc aff god aarsage/ at de kunde fremfør is met nogen || fruct etc. Saa holt oc den hellige Paulus sig til/ at vere alting for alle/ saa at hand vddelede oc skiffte Guds ord effter som hand saa/ at huer haffde behoff for sin persone/ Oc disligest den Epistel til de Hebreer i det femte Ca: gjør skilsmisse imellem melck oc anden mad/ Der faare bør den aandelige snildhed at vere hoss alle som skulle lære oc vnderuise andre/ vere sig obenbare i Kirken eller oc besynderlige i huer Mands huss.

Den xvi Predicken.

HEr til haffue wi hørt det hellige Euangelium om vor Herris Christi forklarelse i mange predickener/ nu ville wi ocsaa høre i denne siste predicken noget aff den hellige Epistel som S: || Peder scriffuer i saa maade etc. Men det gjør is her først behoff at paaminde de Christne/ om den Apostoliske scrifft oc om Apostlernis sendinge breff/ at de ere lige som nogle signeter eller indzegel faar den lerdom/ som de hellige Euangelia indholde/ oc saa gaat som en vnderscriffuelse/ Exemplum/ leg Paulus vnderscriffuer i S: Matthæi 255 Euangelio/ leg Peder vnderscriffuer met min pæn oc mit blod/ Den hellige Petrus scriffuer tuende sendinge breff/ den ene er en formanelse til at beholde troen/ den anden til at beuise troen met gode gerninger/ oc hand scriffuer til alle Christne/ vere sig aff Hedenske eller lødiske folck/ som vaare hen strødde oc adspridde iblant de vantro oc affgudiske folck/ at de skulde bliffue bestandige i troen/ oc at huer skulde gjøre sit kald fast oc vist met gode gerninger. ||

* Men det som ieg nu opregnede ii. Pet: i. her vdi en summa/ at Peder loffuer oc priser det hellige Euangelium/ oc raader alle at gøre den rette Euangeliske fruct/ imod menniskens lerdom/ der vdi beuise hand sin lerdom met myndighed/ oc det besynderlige met tuende Argumente/ Det ene er om Guds Faders vidnisbyrd/ om hans Søn paa Thabor bierge/ det andet er/ om Propheterne oc scriffternis vdleggelse/ at de ere icke vdspondne vdaff menniskens skæl oc fornufft/ men aff den hellig Aands obenbarelse/ at den hellig Aand er den beste oc eniste scriffternis vdleggere/ som Petrus vilde saa sige/ Den hellige scrifft/ som wi predicke faar eder/ er icke it fabel/ kaanstelige optenckt/ men obenbaret aff Himmelen/ huilcket ieg haffuer hørt met mine Øern paa Thabor bierge. Der nest er den hellige Aand baade den som dicterer oc || vdlegger den hellige scrifft/ om Guds Søn/ saa at de tho Personer i Guddommen komme offuer it i den middelste Persone/ som er/ i Christo Iesu. Der faare bør eder icke at mile om hans lerdom/ men at gjøre den visser vdi eders hierte/ met eders gode gerninger.

* Nu ville wi kortelige vdlegge huer part besynderlige til vor opbyggelse/ oc til den Histories stadfestelse/ som er/ om vor Herris Christi forklarelse/ at wi kunde altid lade hende vere oss befalet.

* Først siger S: Peder ney der til. Ieg haffuer icke effterfølt hine kloge fabel/ i det/ at ieg haffuer giffuit eder vor Herris Christi krafftige tilkommelse til kiende/ som hand vilde saa sige. Den gantske Verden er fuld met menniskens lerdom om/ religion oc || Gudsyckelse/ men det er idel fabel/ som synis 256 vel at haffue noget paa sig/ oc som den hellige Paulus siger/ at det skin oc gliser som det skulde vere visdom/ til at

bedrage oc besuige enfoldige menniske met/ som hand siger ocsaa til de Colosser. Capitel ii. Lader ingen besuige eder/ met den forfengelige philosophia/ oc menniskens visdom etc. Men/ siger S: Peder/ wi haffue seet hans Herlighed/ den tid hand anammede heder oc ære aff hans fader/ der hand hørde denne røst/ fra den høymectige ære/ Denne er min Søn etc. Met huilcke ord hand lærer oss/ i det Christus er forklaret/ at hand er en Konge/ en Herre/ Guds Søn/ en arffuing til alting/ oc at denne er den sande lerdom/ at lære Christum/ at vere saadan/ som der staar screffuit i den anden Psalme/ At dette ene er Guds befalning/ oc det vil hand haffue predicket/ Du est min || Søn/ huo det tror hand bliffuer salig/ oc vden denne lerdom er ingen anden til salighed/ men altsammen idel fabel/ skøne oc deylige til at besuige mennisken met. I saadan maade predickedes S: Peder om Christi forklarelsis Historie/ oc om det hand saa oc hørde paa Thabor bierge.

* S: hans Babtist saa ocsaa noget nær saadan en syn hoss lordans flod/ men dog icke saadan en forklarelse oc hand robte alligeuel/ oc sagde/ See Guds lam etc. Oc S: Peder robte/ oc sagde/ Du est Christus Guds Søn. Disse ere sande vidnisbyrd/ at vor Herre Christus er Gud oc menniske/ er sandelige Guds Søn/ en Konge oc Prest/ sandelige loffuit aff Faderen ved den hellig Aand/ det skal mand lære oc tro/ oc at i hannem alenist er alt vort lifff oc salighed/ i hans haand er alting/ || for hand er Sønnen oc arffuingen/ at huer Simon Bar Iona/ som det kand bekiende met sin mund/ hand er hellig oc salig. Thi der er intet andet naffn giffuit mennisken/ huor ved de skulle bliffue salige.

* Denne er den ypperste Artickil om vor salighed/ vden Louen/ vden menniskens paafund/ vden vore gierninger oc forskylding/ at Christus den leffuende Guds Søn er obenbaret/ oc at mand skal høre hannem/ kiende hannem/ tro paa hannem/ bekiende oc bestaa hannem/ at hand er vor salighed/ lifff oc opstandelse/ oc at mand skal bliffue varafftig oc dø bort 257 i denne bekiendelse. Der faare obenbarede den gantske hellige Trefoldighed sig paa Thabor bierge/ lige som tilforn der Christus bleff døbt/ at alle tro Christne kunde der aff bestyrckis/ Her vaar Guds || Søn til stede i en ærefuld skickelse/ her vaar Faderen/ som forklarede sin Søn/ met sin røst/ her vaar den hellig Aand i en skinnende Sky/ Der nest ocsaa disse thu vidnisbyrd/ Moses oc Elias/ det er/ Louen oc Propheterne/ Dette er det/ som Paulus siger Rom: iii. Guds retferdighed er obenbarit i Christo/ som haffuer vidnisbyrd i Louen oc Propheterne.

* Dette altsammen/ siger den hellige Petrus sig at haffue seet oc hørt. Denne røst/ siger hand/ hørde wi/ der wi vaare paa Thabor bierge/ oc strax førde hand sig ind paa falske lærere/ som hand kunde vide i Aanden/ at de skulde komme/ oc necte Christum/ Oc hand bescriffuer visselige Paffuedomet i det neste Capitel her effter/ oc betager Paffuen den aarsage vdi enden paa dette Capitel/ oc siger/ at den hellige scrifft || skal icke vdleggis effter Menniskens vilie/ men effter den hellig Aands obenbarelse/ i det samme ord om Guds Søn/ lige tuert imod kant du læse in Decretis vdi det Capitel. Cuncta permundum etc. Der faare paamindis wi her aluerlige/ at wi skulle imodstaa Paffuens verstygelige lerdom/ oc predicke vor Herre Otøristum/ oc bliffue io der hart ved/ Amen.

Ioan: xii.

* leg haffuer forklaret hannem/ oc ieg vil atter forklare hannem. Da sagde folcket som der stod hoss/ oc høsde til/ det tordnede. De andre sagde/ der talede en Engel met hannem.

Jesus suarede/ oc sagde/ denne røst skede icke for min skyld/ men for eders skyld. ||

S: Peders Epistel om vor Herris Christi forklarelse ii. Pet: i.

WI effterfulde icke kloge Fabel/ der wi kundgiorde eder vor Herris Iesu Krafft oc tilkommelse. Men wi haffue selff seet hans Herlighed/ der hand fick ære oc priss aff Gud Fader/ formedlest en røst/ som skede til hannem aff den store herlighed/ i saa maade/ Denne er min elskelige Søn/ i huilcken ieg haffuer behagelighed. Oc wi hørde denne røst komme aff Himmelen/ der wi vaare met hannem/ paa det hellige Bierg.

Printed i Københaffn M. D. L. V.
259

L. ii. fa: ii. lin: ix. læss hœuiskhed oc snildhed.

260

TEXTRETTELSER.

S. 192 L. 27 oc	Orig. ac
- 197 - 21 <i>Jabins</i>	- <i>Jabans</i>
- 200 - 4 <i>Jorden/</i>	- <i>Jorden</i> (Linjeudgang)
- 205 - 16 <i>Christen</i>	- <i>Chisten</i>
- 209 - 15 <i>Matth: 18</i>	- <i>Matth: 13</i>
- - - 29 <i>oc den</i>	- <i>den</i> (jf. S, 192 L. 19)
- 210 - 27 <i>Fader/</i>	- <i>Fader</i> (Linjeudgang)
- - - 29 <i>Salomon</i>	- <i>Salomom</i>
- 212 - 7 <i>liuss/</i>	- <i>liuss.</i>
- 214 - 9 <i>leffnet/</i>	- <i>leffnet</i>
- - - 31 <i>Phisga</i>	- <i>Phasga</i>
- 217 - 25 <i>naffn/</i>	- <i>naffn?</i>
- 219 - 34 <i>for hen</i>	- <i>for hen/</i>
- 220 - 20 <i>Herren)</i>	- <i>Herren/</i>
- 221 - 2 <i>Gal: 3</i>	- <i>Sal: 3</i>
- - - 3 <i>Rom. 10</i>	- <i>Eph. 10</i>
- - - 10 <i>Voxet.</i>	- <i>Voxet</i>
- 222 - 19 <i>offueruunden</i>	- <i>offueuunden</i>
- 224 - 22 <i>forsømmelse</i>	- <i>forsommelse</i>
- 226 - 20 <i>egen/</i>	- <i>egen.</i>
- - - 21 <i>part.</i>	- <i>part</i>
- 227 - 17 <i>Peders</i>	- <i>Perders</i>
- - - 24 <i>sagde/</i>	- <i>sagde i</i>
- 228 - 19 <i>ville</i>	- <i>vile</i>
- 231 - 23 <i>denne</i>	- <i>denn</i>
- 232 - 32 <i>følger</i>	- <i>folger</i>
- 233 - 7 <i>:Denne</i>	- <i>Denne :</i>
- - - 20 <i>aff</i>	- <i>a</i>
- - - 21 <i>den</i>	- <i>de</i> (for <i>de[x]</i>)
- 234 - 22 <i>omgengelse</i>	- <i>ongengelse</i>
- 235 - 18 <i>trete</i>	- <i>trechte</i>
- - - 32 <i>skendte</i>	- <i>skencte</i>
- 236 - 28 <i>Tolffte</i>	- <i>Tiende</i>
- - - 31 <i>der bleff en</i>	- <i>der en</i> (jf. S. 193 L, 12)
- 237 - 4 <i>vdualde/</i>	- <i>vdualde.</i> (Linjeudgang)
- - - 14 <i>Moses/</i>	- <i>Moses</i>

- - - 30 giffuer	- giffue
S. 239 L. 33 Jord/	Orig. Jord (Linjeudgang)
- 243 - 24 det er	- der er
- 244 - 7 pinen	- piner
- 245 - 7 retsindigt	- retsindgt
- 246 - 3 behagelige	- behalige
- - - 5 til tacke.	- til tacke -
- - - 19 Øffrigheden	- Øffridheden
- - - 25 haffuer der	- haffuer det
- 247 - 17 fraryckis	- fraryskis
- - - 20 Christus/	- Christus (Linjeudgang)
- 248 - 6 hannem	- hunnem
- - - 25 hannem	- haunem
- 249 - 35 Tienere	- Tieenere
- 251 - 15 denne	- dene (for de[x]ne)
- 252 - 9 Matth. 16	- Matth. 8
- - - 23 Christi	- Cbristii
- 253 - 26 kommer det	- kommer der
- - - 30 Cap. iii.	- Cor. iii.
- - - 31 Christi	- Chrsti
- 255 - 9 ii. Pet: i	- ii. pet. ii
- - - 18 scriffpens	- scirffpens
- 257 - 1 bekiendelse	- bekienbelse
- - - 5 forklarede	- førklarede

Af typografiske Grunde er i en Del Skriftsteder og Jesu-Ord, hvor Originalen har stor Skrift, i nærværende Udgave anvendt Korpus, nemlig: S. 191 L. 15-16, 193 L. 13-14, 205 L. 18-22, 206 L. 24, 209 L. 28-33, 213 L. 4-7, 216 L. 12, 222 L. 26-28, 227 L. 6-7, L. 20-25, 232 L. 19-21, 233 L. 7, 236 L. 31-33, 237 L. 33, 239 L. 26-27, L. 27-28, 247 L. 24-28, 251 L. 4-10, 258 L. 8-9.

262

NOTER.

S. 191 L. 1. Peder Godske d. 1556, Biogr. Lex. VI. 120.

S. 197 L. 11 flg. *Hieronymus Tom. I. 175a, II. 11a, VI. 22b* svarer til Migne III. Sp. 953, sst. Sp. 972 og V. Sp. 488.

S. 197 L. 33. *bleff indlagt til herbere met* dvs. fik Herberge hos jf. Biogr. Lex. XII 629.

S. 197 L. 33 ff. *gamle Mester Matz*, Kanniken Mads Pedersen (d. 1543), der en Tid har været stemt for Reformationen, blev senere en af dens sejgeste Modstandere. Da der 1543 holdtes Forhandlinger mellem Kannikerne og Professorerne om Religionssagen, var han den mest haardnakkede Forsvarer af det gamle. Til sidst skal han dog have givet efter, men - som han sagde - nødtvungen og imod sin Samvittighed, mens Peder Palladius i et samtidigt Brev (af 12. Decbr. 1543) paastod, at han havde gjort det utvungen og overvunden af gode Grunde (libere enim et sua sponte non coactus, sed bonis et finnis rationibus ex scriptura et patribus sump tis convictus tandem subscripsit). *Heiberg*, Peder Palladius 6, Bilag S. 184. Biogr. Lex. anf. St. *Rørdam*, Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen, 147 ff.

S. 198 L. 6 f. Det her omtalte Brev fra Bugenhagen har jeg forgæves søgt.

S. 199 L. 27 *paa samme bierge*; den her og oftere brugte Singularisform *bierge* (fx. *paa Thabor bierge* S. 200 L. 22, 216 L. 14, 255 L. 14, *paa it Bierge* 203 L. 26, 205 L. 20, *hoss Sinai bierge* 248 L. 28 o. m. fl.) gengiver Udtalen et *bjær'* (jf. *den Olibierigs Historie* S. 195 L. 10 og 17) svarende til Udtalen en sår', hvoraf Skriftsprogsformen *Sorrig*, jf. *sin Sielesorge, sin hussorge* S. 224 L. 15 og 19. Se bl. a. Marius Kristensen, om

Vokalisation af *rg*, i Arkiv f. nord. Fil. XXV. 141 ff.

S. 200 L. 19 f. *met liff oc siel* d. e. med Legeme og Sjæl, jf. Kalkar II. 808 a L. 51 ff.

S. 204 L. 15. *vinde* d. e. *vidne* jf. Kalkar IV. 812 f. Den nuværende Udtale skyldes Paavirkning fra Skriftsproget.

S. 205 L. 2. *Disciplerne gjorde effter som dem vaar forbudet* dvs. de handlede i Overensstemmelse med Forbudet - "gjorde hvad der var dem paabudt".

S. 205 L. 25, *vdi den neste predicken* d. e, i den *forrige* Prædiken; ligeledes S. 209 L. 24, 219 L. 3 o. fl. Derimod S. 196 L. 30 263 *vdi neste Predicken* = i den *følgende* Prædiken. Jf. Kalkar III. 256 a L. 3.

S. 207 L. 35. *hand tog en træls skickelse paa sig*, sml. S. 236 L. 13: *tog en trældoms ham paa sig* - Vulgata Philipp. 2.7: *formam servi accipiens*. Biblen 1550: *tog en tieneris skickelse paa*.

S. 213 L. 6. *hans offuergang*, jf. S. 192 L. 27 *hans vdgang*.

S. 214 L. 7. Besynderlig nok anfører Palladius *første Kongebog* (214 L. 7), *anden Kongebog* (215 L. 4), men i Marginen Vulgatas Betegnelse: 3. Reg. og 4. Reg.; derimod S. 246 Marginalnote: 2. Reg. (2 Gg.) = 2. Kongebog. Sml. foran S. 38 L. 28 f., hvor 1. og 2. Reg. betegner 1. og 2. *Samuels Bog*. Det har ikke været helt let for Læserne at orientere sig!

S. 215 L. 32-35, *Mose oc Elias . . vaare taalmodige oc offuermaade saa al dette liffuis elendighed ved haabet til det euige liff*. D. e. Moses og Elias var taalmodige og overvandt saaledes al dette Livs Elendighed ved Haabet til det evige Liv. - Jeg forklarer altsaa *overmaade* som svag Præt. til *overmue* "overvinde", jf. Kalkar III. 423 b.

S. 225 L. 26 f. Citatet fra *Ars amandi* 2.13.

S. 232 L. 6 f. *Du mister nu draaben for du vilde icke giffue krummen*, jf. Luc. 16, Vers 21 og 24.

S. 236 L. 2-3. *Wi saae hannem oc hand haffde ingen skickelse/ at oss kunde falde vilie til hannem*; jf. Vulgata Es. 53.2: *vidimus eum et non erat aspectus, et desideravimus eum*. Udtrykket *falde vilie til* er vistnok Trykfejl for *fange vilie til*. Biblen 1550 har: *som oss behagede* - Luther: *die uns gefallen hette*.

S. 236 L. 12 f. *hand . . tømde oc forringede sig*, jf. Vulgata Philipp. 2.7: *semetipsum exinanivit*. Biblen 1550: *hand fornedrede sig selff* = Luther: *eussert sich selbs*.

S. 236 L. 18 f. *da bestercket Christus sit Ansict* = Vulgata Luc. 9.51: *faciem suam firmavit*; S. 198 L. 27: *da beskicket hand sit Ansict* jf. Indledningen foran S. 186.

S. 239 L. 3. *Men hør mig her vor Himmelske Fader osv.* dvs. men hør her de Ord af vor himmelske Fader, som jeg har anført.

S. 245 L. 18 f. *de sette huer Kong fri paa maalet* dvs. "gjorde frit hver Konge til Skive"; jf. Hegelunds Susanna 1578 (B1.53V): *straffer de skalske vden al naade, sætter os dem paa maalet op* (jf. Kalkar III. 164).

S. 246 L. 32 f. *Den hellig Aand kand icke tie det*, dvs. fortie det; jf. S. 244 L. 26 ff.

S. 248 L. 15. *wlydeligt* d. e. "ulideligt".

264

S. 248 L. 20 f. *du vandrer paa Vedernis Fiære* = Vulgata Ps. 103.3: *ambulas super pennas ventorum*. Biblen 1550 har Enkelttal; *Du . . gaar paa Værens fiære* = Luther: *Du . . gehest auff den fittichen des Windes*.

S. 249 L. 21. *lige saa meget* dvs. lige saa lidet (?).

S. 257 L. 20 f. *in Decretis vdi det Capitel: Cuncta per mundum etc.*, se Corpus juris canonici, rec. Aemilius Friedberg, Lipsiæ 1879, c. 18. C. IX. qu. 3.

S. 257 L. 26. *Jeg haffuer forklaret hannem*, se Indledningen foran S. 186 f. Fodnote.

S. 259 L. 1. Rettelsen er *ikke* indført i nærværende Udgave, hvor jeg har ment at burde bevare Originalens Text. Se S. 251 L. 21.

S. 195 L. 28-S. 196 L. l f. Joh. 12.28 (jf. S. 257 L. 25 f.).

- 196 - 3 f. 2.Pet. 1.17.

- 197 - 17 f. Ps. 89.13.

- 198 - 10 f. Luc. 19.40. -L. 11 f. Marc. 16.15. - L. 26 f. Luc. 9.51 (jf. S. 236 L. 18 f.).

- 207 - 23. Matth. 26.38. - L. 35. Philipp. 2.7 (jf. S. 236 L. 12 f.).

- 208 - 3. Luc. 23.34.

- 209 - 15 f. Matth. 18.20 og 18.

- 210 - 21. Coloss. 3.4. - L. 30. Luc 11.31.

- 211 - 16 f. Eph.5.8.- L.18 f. Coloss. 1.13.-L.28 f. Philipp.3.2. -L.30 f. I. Cor. 15.42.-L.32. Matth. 13.43.- L.35 f. Dan. 12.3.

- 215 - 8 f. 2. Kg. 2.12.

- 217 - 25 og S. 218 L. 6. Philipp. 2.9.

- 221 - 1. Matth. 11.13. - L. 2. Gal. 3.24. -L. 3. Rom. 10.4. - L. 4. Luc. 24.44. - L. 15 f. Ap. G. 4.12. - L. 19. Ap. G. 10.43. - L. 22. Rom. 3.21. - L. 32. 5. Mos. 18. 18.

- 222 - 17 f. Hos. 13.14 jf. 1. Cor. 15. 15.

- 224 - 34 f. Rom. 10.17.

*
- 265

S. 225 L. 31. Rom. 13.11. - L.32, Ordspr.6.9.- L. 34. Matth.26.41.

- 226 - 16. Gal. 6.1.- L. 17. Matth. 11.28.

- 227 - 2 ff. 2. Pet. 1.16 -17 (= S. 258 L. 4 ff.).

- 233 - 28. Matth. 11.6.

- 236 - 2 ff. Es. 53.2. -L. 12. Philipp. 2.7. - L. 18 f. Luc. 9.51.

- 237 - 19. Joh. 5.39.

- 239 - 1 f. Ps. 22.7. - L. 8 f. Hebr. 1.5. - L. 15 f. Philipp. 2.6 (?).

- 241 - 31. Joh. 10.9.

- 247 - 3. Matth. 23.35 jf. 2. Krøn. 24.20.

- 248 - 18 ff. Ps. 104.1-3.

- 252 - 9. Matth. 16.21.- L.21. Joh. 8.54.

- 256 - 4 f. Coloss. 2.8.

- 257 - 25 ff. Joh. 12.28-30.

- 258 - 3 ff. 2. Pet. 1.16-18.

266

267

OM DE

DØDES OPSTANDELSE.

1555.

268

269

INDLEDNING.

SAAVEL i N. M. Petersens Litteraturhistorie (II. 241) som i Chr. Bruuns Bibliografi (Danske Samlinger L 395) kaldes nærværende Skrift "*Melanchthons Traktat om de Dødes Opstandelse*". Denne Opfattelse er imidlertid bygget alene paa Titelbladet; en nærmere Undersøgelse viser, at Palladius' Grundlag ikke er en Traktat af Melanchthon, men et Kapitel i *Loci communes*. Oversættelsen af dette Kapitel udgør iøvrigt kun Bogens første Del, Anden og tredje Del udgøres af to selvstændige Smaaskrifter af Palladius: En ret Vej gennem Christi Opstandelses Historie og Femtende Kapitel i I. Korinthierbrev med Udlægning.

Den lille Bog indeholder da mere originalt Stof, end Titelbladet - og iøvrigt ogsaa Tilegnelsen - lader formode, men den er hverken sprogligt eller indholdsmæssigt af stor Værd. Den bærer Præg af at være samlet - man har Lyst at sige sammenskrevet - i en Fart, hvad den vistnok ogsaa er; Forordet er i hvert Fald dateret et Par Uger efter det Dødsfald, der var Anledningen til dette Trøsteskrifts Tilblivelse: Den 1. Marts 1555 døde Fru Sophie Rud, og d. 17. Marts s. A. tilegnede Palladius Skriftet til hendes Husbonde, Rigsraad Erik Bølle "til Trøst og Husvælelse efter salig Fru Sophies Henfærd".

I.

Melanchthons *Loci communes* findes i tre Redaktioner; den første stammer fra Tyverne, den anden fra Trediverne og den tredje fra Fyrrerne (se ndf. S. 278). Svarende til de 270 to første Redaktioner findes tyske Oversættelser, der fremkom omtrent samtidig med de latinske Originaler. Derimod fandtes ikke i Datiden nogen tysk Oversættelse svarende til den tredje Redaktion, idet Oversættelsen af 2. Redaktion, foretaget af Justus Jonas, optryktes uden væsentlige Forandringer ogsaa efter Fremkomsten af den latinske 3. Redaktion. Det Kapitel, Palladius har oversat under Titlen "En merckelig Tractat etc.", findes i den af Palladius gengivne Form kun i 3. Redaktion, saaledes at det er givet, at Grundlaget har været den latinske Original, ikke en tysk Oversættelse, Kapitlet om Opstandelse (*De resurrectione mortuorum*) bestaar i 3. Redaktion af en ret udførlig Text i Tilknytning til en Række Bibelcitater fra det gamle og ny Testament. Palladius gengiver Texten ordret, mens hans Gengivelse af Skriftstederne ikke er i Overensstemmelse med Formen i *Loci*, men Ord for Ord stemmer med Texten i Christian d. Tredjes Bibel, og saaledes, at Palladius ofte meddeler Skriftstederne i en fyldigere Form end Melanchthon.

Nogle Exempler vil vise Forholdet:

Lod communes
Opera XXI. 925

Tcneamus etiam perspicua dicta in concionibus Christi, ut Matth. 25. [34]: Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum. Et Joan. 5. Item 6. [40] Haec est autem voluntas Patris mei. qui misit me, ut omnis, qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam aeternam. Et ego resuscitabo eum in novissimo die.

Palladius
ndf. S. 285, L. 4-12

Wi ville ocsaa beholde de klare sprog/ vdi Christi predickerne/ som Matth: xxv. Kommer hid i min faders velsignede/ arffuer det Rige/ som eder er bered aff verdens begyndelse : Io. vi.

Oc det er faderens vilie/ som mig vdsende/ at ieg skal inted miste aff alt det/ som hand gaff mig/ men at ieg skal opuecke det paa den yderste dag. Oc det er hans vilie som mig vdsende/ at huo som seer Sønnen oc tror paa hannem skal haffue det euige lifff oc ieg skal opuecke hannem paa den yderste dag.

Chr. III.s Bibel
Matth. 25.34 og
Joh. 6.39-40[Matth. 25.34]

Kommer hid i min Faders velsignede/ arffuer det Rige/ som eder er bered aff Verdens begyndelse. [Joh. 6.39].

Oc det er Faderens vilie/ som mig vdsende/ Atieg skal inted miste aff alt det/ som hand gaff mig/ men at ieg

skal opuecke det paa den yderste dag. [40] Oc det er hans vilie som mig udsende/ at/ huo som seer Sønnen/ oc tror paa hannem/ skal haffue det euige Liff/ Och ieg skal opuecke hannem paa den yderste dag.

271

Palladius har altsaa her udeladt Henvisningen til Joh. 5, men til Gengæld meddelt Vers 39, der ikke findes hos Melanchthon, I følgende Skriftsted ses det, hvor nøje Chr. III.s Bibel følges, selv om Texten heri helt afviger fra Texten i Loci:

Opera XXI. 929

Si benefeceris, recipies; Si male egeris, peccatum tuum quiescet, donec revelabitur.

Pall. ndf. 290, L. 5-6

Naar du est from da est du behagelig/ Men est du icke from/ da huiler synden faar dørrn.

Biblen 1. Mos. 4.7

Naar dw est from/ da est dw behagelig/ Men est dwicke from/ da huiler synden for dørrn.

At denne fuldstændige Overensstemmelse med Biblen ogsaa gælder, hvor dennes Text forvansker Grundtexten, mens Loci stemmer med Grundtexten, maatte man - i Betragtning af Palladius' Afhængighed af sine Kilder - paa Forhaand formode. Dette viser sig ogsaa at være Tilfældet. I det lange Citat fra Es. 26 om Opstandelsen har Loci saaledes *et terra mortuos ejiciet*, hvilket gengiver det hebraiske "og Jorden giver de Døde tilbage" (egl. "genføder Skyggenne"). Ved en udbredt fejl Opfattelse af Grundtexten oversætter Luther: *Aber das Land der Todten wirstu störtzen*. Den danske Bibel, der kritikløst følger Luther, har herefter: *men du skalt nedkaste de Dødis Land*, hvilket Palladius afskriver uden Ændring (ndf. S. 285, L. 23). I et Citat fra Ez. 37 staar der i Loci: *Ecce ego aperiam tumulos vestros*, hvilket svarer til Grundtexten og til Luthers Oversættelse: *Sihe, ich wil ewre Greber auff thun*. Den danske Bibel har læst *ihre* for *eure* og oversætter: *Seel ieg vil oplade deris Graffuer*, og Palladius gentager Fejlen (ndf. S. 288, L. 19).

I det hele findes i de mange og lange Skriftstedcitater kun et Par Smaa-Afvigelser fra Chr. III.s Bibel, og disse 272 er af en saadan Art, at de aabenbart skyldes Unøjagtighed i Afskrivningen (*dine hellige for din hellige* S. 288, L. 27, *De Elende for De Elendige* S. 288, L. 31). Der er altsaa i Palladius's Forhold til den danske Bibeloversættelse sket en bemærkelsesværdig Forandring, I sine tidligere Skrifter havde Pall. jo (som foran paavist i Indledningerne til de enkelte Skrifter) holdt sig til Originalens Text, hvor han oversatte, og, hvor han selv samlede øst af en latinsk Skriftsprogsamling, mens han kun i enkelte Tilfælde, hvor det drejede sig om større sammenhængende Bibeltexter, havde benyttet den autoriserede danske Oversættelse; nu derimod blev denne Oversættelse ikke blot benyttet, men blev Enegrundlag for Gengivelsen af Bibelcitater, uden Hensyn til, hvad der stod i den Original, som Palladius oversatte, og uden Hensyn til, om den danske Bibel stemte med Grundtexterne eller ikke. Som vi ndf. skal se gælder dette ikke blot de oversatte Stykker, men ogsaa de af Palladius selv affattede.

Bortset fra Bibelcitaterne er, som ovf, nævnt, Melanchthons Text fulgt nøje baade i Indhold og Form. Som sædvanlig er Oversættelsen dog prydet med Tautologier, der ingen Hjemmel har i Originalen; saaledes gengives *ferremus aerumnas* ved *wi skulde kunde lide oc taale . . wselhed/ iammer oc elendighed* (S. 284, L. 17 f.), *sodalitium* gengives ved *selskab oc stoldbrøderskab* (S. 284, L. 20), en Sætning som *Id tam mirandum opus non frustra propositum est Ecclesiae* oversættes *Det er icke tilforgeffuis gjort, at den hellige Kircke/ haffuer saa vnderligen gerning/ at sette sig faare oc speile sig vdi* (S. 284, L. 9 f.) olyn.

Det Kapitel i Loci communes, Palladius her har oversat, er en bibelsk dokumenteret Udvikling af *Opstandelsen* - Opstandelsen i Kødets (jf. "*wi skulle visselige faa de samme legemer igen*" ndf. S. 289, L. 22 f.) - og af *Dommen* dvs. "*de wgudeligis euige pine oc de retfærdigis glede*" S. 286, L. 21 f., jf. S. 283, L. 28 f., 285, L.30, 290, L. 9 f. I den Efterskrift, som Palladius knytter til Oversættelsen, 273 kommer han ikke ind paa disse Spørgsmaal. Det er Angsten for og Længslen efter Døden, som optager hans Sind: "Hvorfor længes alle Menneskene frem ad, fra én Tid til en anden? Naar Paasketid er kommen, saa længes man efter Pinsedag, og saa hen Aaret igennem". Hans Svar er, at det er Dødens Stund, man længes efter; men strax efter spørger han: "Hvi vil da Mennesker almindeligt saa nødig dø? Hvi tænker hver i sit Hjerte: Aa, maatte jeg end nu længer leve?" Saa menneskelige disse Spørgsmaal er, saa formalistisk er Svaret. Palladius siger her, at det gaar Mennesket som den dødsdømte Misdæder, der af Frygt for Exekutionens Øjeblik ønsker, at han var død, men som dog ønsker at leve - ja hvis han kunde slippe løs, vilde løbe ad Skoven til. "Vidste vi", tilføjer Palladius, "at vi kunde være fri for Døden, da længtes os intet derefter".

Efter disse Betragtninger omtaler han Selvmordere, de som ikke bie paa Dødens Time, de "bideløse", der "skære af før Tiden kommer", dem venter Helvedes evige Ild. Til siut siger han i jævne og smukke Ord, at man hverken maa fremskynde Døden eller føle sig tryk paa Livet, men hvert Menneske skal "lære sig Dødens Vilkaar". "Vi har intet Brev paa vort Liv. Dagen er aldrig saa lang, at Aftenen ej kommer dog ved

Enden",

De i Efterskriften anførte Skriftsteder er ligesom Skriftstederne i Oversættelsen af Loci communes afskrevet efter Chr, His Bibel, se fx S, 291, L, 14-15 = Hebr. 9. 27 og S. 293, L 5-8 = 1. Cor. 1. 7.

II.

Det følgende Stykke kalder Palladius: "En ret Vej igennem vor Herres Christi Opstandelses Historie, befattet i tolv Samtaler". Palladius har her af Evangelierne Beretning om Opstandelsen samlet Skriftsteder, i hvilke Opstandelsen fremstilles i Samtaleform - mellem Kvinderne ved Graven (Marc. 16. I ff.), mellem Englen og Kvinderne 274 (Luc. 24. 4 f.), mellem Maria Magdalene og Apostlene (Joh. 20.2 f.) o. s. fr.

Skriftstederne stemmer som i det foregaaende ordret med den danske Bibel.

III.

Det sidste Stykke i den lille Opbyggelsesbog meddeler "det femtende Kapitel af den første Epistel, som St. Poul skriver til de Korinther . . med en lidel Forklarelse, dem alle til Trøst og Husvælelse, som lide Sorg, Bedrøvelse og Vedermod under Korset i denne Verden". Bibeltecten er afskrevet efter Chr. III.s Bibel, og efter hvert Versafsnit følger en kort og oftest lidet oplysende Forklaring af Palladius.

Bogen slutter med Anførelsen af Vers 51-58, til hvilke Palladius ikke knytter nogen Forklaring.

IV.

Traktaten om de Dødes Opstandelse er bevaret i to Udgaver.

1. *Original-Udgaven*. 1555. Denne bestaar af 24 Blade i 3 Læg sign. A-C. Formatet er lille Oktav som det facsimilerede Titelblad ndf. S. 281 viser. Linjetallet er for den almindelige Sats: 23, for Petitsatsen, der er anvendt til Palladius' Forklaringer til Korinthier-Brevet: 31. Bogtrykkerens Navn er ikke opgivet, men det typografiske Udstyr viser her, som ved andre samtidige Palladius-Skrifter, at Trykket er udgaaet fra Hans Vingaards Presse (se Lauritz Niensens foran S. 141 anførte Afh. S, 103, Nr, 75).

Paa d. kgl, Bibliothek i København findes to Exemplarer af denne Udgave.

2. *En Udgave fra 1638* besørget af Jens Sørensen Nør-Nissom. Udgaven bestaar af 36 Blade i Duodez, sign, A-C. Titelblad som hosstaaende Gengivelse. I et længere Forord, hvormed Bogen indledes, skriver Udgiveren, at han har ladet "dette hellige oc offuermaade herlige Skriff/ 275 paa ny trycke oc vdgaa", fordi "jeg der med vil tiene min Næste/ oc saaledis effterkomme mange Gudfryctige Menniskers Hiertens begiering oc Attraa til dette dyrebar Skriff/ sig til Lyst oc Trøst/ vdi Nød oc Anstød/ at læse oc gudeligen betracte. Oc endelig haffuer mig her til beveget oc skyndet forne: Skriffis raritet, oc høye Alder/ at det nu moxen et halfhundret Aar vdi Stiilen oc Trycken ey haffuer været fornyet/ saa at alle Exemplaria ere distrahirt, oc saa lang tid bortkomne/ vden et enist/ meget gammelt oc forfaldet/ 276 huilcket en god Ven mig communicirt oc meddeelt haffuer, Huorfor/ effterat det var igiennem seet/ Jeg er meget venlig/ aff mange GVds Børn/ som vidste ieg det ene Exemplar haffde/ anmodet/ at ieg det igien vdi Trycken ville lade komme". Fortalen er underskrevet "Roeskild/ ipso die Michaëlis, Anni 1638", Efter det her meddelte synes Palladius' Trøsteskrift jo at have været meget yndet, som saa mange andre Opbyggelsesbøger slidt op ved Brugen. Naar det siges, at det næsten er et halvt Hundred Aar siden, at det har været "fornyet vdi Stiilen og Trycken", synes det jo som om et Oplag skulde være udkommet omkring 1570. Oplysninger andetstedsfra

(Auktionskataloger (o. Ign.) har jeg dog ikke kunnet finde.

Efter Forordet følger Palladius' Skrift i sin Helhed, kun med Udeladelse af Tilegnelsen til Erik Bølle. Optrykket er en ordret og oftest bogstavret Gengivelse af Originalen, selv Trykfejlene er gentagne, saaledes *Propheter oc Astostler* for *Propheter oc Apostler* se ndf. S. 285, L. 19 med Textrettelse), skønt Udgiveren siger at Bogen er "paa ny ofuerseet". Udgaven slutter med et Rim af Joh. Placotomus "Aarsag huorfaare det gaar nu saa ilde til i Verden" samt med en Bøn med Overskrift "En hiertens Christelig Bøn i suar Sot oc Kranckhed". Denne Bøn er en Variant af den i EL Bind 123 meddelte Bøn af Palladius. Udgiveren, der aabenbart ikke har vidst, hvem der var Bønnens Forfatter, optrykker den uden Forfatterangivelse¹.

*

277

V.

Ved 400-Aars-Jubilæet for Melanchthons Fødsel 1897 udgav Theologisk Tidsskrift en dansk Oversættelse af FørsteUdgaven af Loci communes besørget af Sognepræst G. Jørgensen og forsynet med litterærhistorisk og bibliografisk Tillæg af Biskop V. Sthyr. Det siges heri, at nogen Oversættelse af Loci ikke er fremkommet herhjemme i Reformationsaarhundredet, men at der 1622 udkom "en fuldstændig Oversættelse af Bogens tredje Redaktion" ved Niels Mikkelsen, Aalborg. En saadan Oversættelse, der som Grundlag havde samme Redaktion som Palladius' Skrift, vilde have en vis Interesse til Sammenligning mellem de to Forfatteres Sprog. Imidlertid viser det sig, naar man faar Bogen i Hænde, at Niels Mikkelsens Forlæg har været ikke tredje, men anden Redaktion af Loci¹. I denne Redaktion er Kapitlet om

1 Som Exempel hidsættes Begyndelsen af 2. og 3. Redaktion jævnstillet med Niels Mikkelsen Aalborgs og Palladius' Oversættelse:

N. Mikkelsens Oversættelse
S. 618 f.

Denne Artickel om det euige Liff/ oc de Dødis Opstandelse/er en blandt de synderligste Artickler i Evangelio. Derfor fremsettis den allerklarligst i det Ny Testament/ der til med tit oc offte fremdragis. Oc her om ere Christi aabenbare Prædicken Matth. 25. Huor Christus klarlig stadfester/ at de Retfærdige skulle haffue evindelig Fryd oc Glæde/ men de wgudelige evindelige Sorg oc Pine vden ende.

Palladius' Oversættelse ndf. S. 283 f.

At alle døde Menniskis Opstandelse skal tilkomme/ oc at Dommen/ det euige lifff/ de Gudfrøctigis euige glede/ oc de wgudfrøctigis euige pine skulle følge der effter/ giffuer

Anden Redaktion af Loci.
Op. XXI. 524

Articulus de vita aeterna et resurrectione mortuorum est inter praecipuos articulos Evangelii.

Ideo in Novo Testamento clarissime proponitur et saepe inculcatur. Et de eo extant conciones Christi manifestissimae. Matth. 25. Ubi Christus clare affirmat iustos habituros esse perpetuam laetitiam, impios vero perpetuam tristitiam et cruciatum sine fine.

Tredje Redaktion af Loci.
Op. XXI. 925

Non solum doctrina, quae affirmat futuram esse hominum mortuorum omnium resurrectionem, secuturum postea iudicium, aeternam vitam, piorum gloriam aeternam et

278

de Dødes Opstandelse saa forskelligt fra den senere Bearbejdelse, at en Sammenligning kun kan finde Sted i meget begrænset Maal. Som Exempel paa et Sted, der er gaaet uforandret over fra 2. til 3. Edition og som derfor er velegnet til Sammenligning, kan Udlægningen af Es. 26. 19-21 anføres:

2. og 3. Redaktion af

*Loci. Opera XXI,
Sp. 524 og 926*

Haec concio clarissime loquitur de resuscitandis mortuis, de gaudiis sanctorum, de poenis impiorum et de praesenti afflictione Ecclesiae. Quare diligenter consideranda est.

*Palladius' Overscett.
ndf S. 285, L. 29 f.*

Denne predicken taler paa det allerklareste/ om de dødis opueckelse/ om hellige menniskis glede/ om de wgudeligis pine/ oc om den Christelige Kirckis neruerendis pine oc plage. Derfaar skal mand grandgiffuelige giffue act paa denne predicken.

N. MikkelsensOverscett. S. 620

Denne Prædicken taler vdtryckelig om Opstandelsen fra Døde/ om de helligis glæde/ om de wgudeligis Pine/ oc om denne Nærverendis Kirckis Bedrøffuelse. Derfor skal mand flittelig giffue act der paa.

Trods saadanne spredte Overensstemmelser mellem 2. og 3. Redaktion, maa det undre, at Biskop Sthyr, der giver en nærmere Beskrivelse af Niels Mikkelsens Oversættelse, har kunnet antage dennes Grundlag for 3. Redaktion. Af selve Titelbladet fremgaar Forholdet desuden utvetydigt. Titlen er: *Loci communes Philippi . . . som de til Vitenberg er tryckte. Først Anno M. D. XXXV. Oc Dernæst M. D. XXXVI. Siden M. D. XXXVIII. Oc om sider M. D. XLI . . . paa Danske vdsætte aff N. M. A.* Da nu Wittenbergudgaverne af 3.

oss icke aleniste den lerdom tilkende/ som oss er faaresæt klarlige/ skenbarlige oc vden alle krinckelkraage/ vdi det hellige Evangelio/ som er det ny testamentis predicken/ Men det er ocsaa lenge siden begynt at gaa faar sig met Opstandelsen/ oc det ny leffnis begyndelse/ i huilckit der skal vere it nyt liuss/ visdom oc rætferdighed/ vden synd oc vden døden osv.

impiorum poenas aeternas, in EVangelio seu praedicatione novi Testamenti clare et perspicue sine ullis involucris tradita est; sed res etiam inchoata est, et initia illius novae vitae, in qua erit nova lux, sapientia et iustitia, sine peccato et sine morte etc.

279

Redaktion udkom 1543, 44, 45, 49, 1555, 58 og 59, mens Wittenbergudgaverne af 2. Redaktion just udkom de nævnte Aar (1535, 36, 38 og 1541)¹, synes der jo ingen Tvivl mulig med Hensyn til Niels Mikkelsens Grundlag, En Sammenligning med de latinske Originaler af 2. og 3. Redaktion bekræfter da ogsaa (som det fremgaar af de i Note I S. 277 -78 anførte Paralleltexter) dette tilfulde.

*

280

281

282

283

Erlig oc velbyrdig mand Erick Bøllie til Tureby/ ønsker ieg Peder Palladius Naade oc fred aff Gud fader ved Iesum Christum.

Kære Erick/ sønderlig gode ven/ effter en euig tacksigelse for alle velgerninger/ loffuede ieg eder nogen ydermere trøst oc husualelse/ effter salig Fru Sophies/ eders kære hustruis henferd/ fra denne wsle Verden til det euige lifff/ huor faar oss burde vel at gledis/ at de som henfare/ komme vdaff/ met alt det onde/ som denne Verden/ oc verdsens Høffding haffue at skencke vdi faar oss/ oc hen til alt det gode/ som er euigt oc aldri faar ende/ dog effterdi at det gør fød oc blod ont/ at wi skulle skilies at/ som Christi Discipler vaare bedrøffuede/ der hand sagde dem/ aff hans gong || til faderen oc hand trøstede dem met det euige lifff/ met den hellig Aand/ oc at de skulde bønhoeris aff faderen etc. oc lerde hand oss der met/ at trøste huer andre/ Saa sender ieg eder denne merckelig artickel om de dødis opstandelse oc om det euige lifff/ vdlagt/ aff den Høylerde mand Philippo Melanchthone/ som ieg oc gerne sette vd paa danske/ huor met i kunde trøste eder/ vdi Herren/ oc tage til tacke paa denne tid/ Gud almectigste

eder befalendis oc hand trøste eder oc alle bedrøffuede
hierter Amen. Screffuit i Københaffn
Søndag Oculi.
MDLV.

En merckelig Tractat om de dødis opstandelse oc om det euige lifff. ||

AT alle døde Menniskis Opstandelse skal tilkomme/ oc at Dommen/ det euige lifff/ de Gudfrøctigis euige glede/ oc de wgudfrøctigis euige pine skulle følge der effter/ giffuer oss icke aleniste den ierdom tilkende/ som oss er faaresæt klarlige/ skenbarlige oc vden alle krinckelkraage/ 284 vdi det hellige Euangelio/ som er det ny testamentis predicken/ Men det er ocsaa lenge siden begynt at gaa faar sig met Opstandelsen/ oc det ny leffnis begyndelse/ i huilckit der skal vere it nyt liuss/ visdom oc rætferdighed/ vden synd oc vden døden/ er obenbarit faar Apostlerne oc faar andre som vaare met Apostlerne/ oc sæt obenbarlige faar øyen/ der Christus effter døden fick til lifff igen/ oc mange andre Forfædre oc Propheter bleffue opreste igen aff de døde.

Det er icke tilfargeffuis giort/ at den hellige Kirske/ haffuer saa vnderligen || gerning at sette sig faare oc speile sig vdi. Cristus vilde at denne hans oc andris Opstandene aff døde/ oc disse venlige omgengelser oc samtaler i føretiue dage hoss Apostler oc de andre som vaare met dem/ skulde vere it naffnknyndigt oc obenbarligt vidnesbyrd om Opstandelsen oc om det euige lifff. Der som vi ville der idelige tencke paa/ da skulde icke aleniste vort samtøcke eller oc troen stadfestis i vore hierter om denne artickel/ men vi skulde ocsaa kunde bedre lide oc taale/ huess wselhed/ iammer oc elendighed/ dette alsomkortiste oc flyactigste lifff haffuer met at fare/ naar vi vilde inderlige see til det Christi oc de oprestis allerløstigste selskab oc stoldbrøderskab. Thi der met lader mand aff at tuile om Opstandelsen/ naar mand tencker paa saa mange dagis/ som ere føretiue dagis omgengelse/ oc at saa mange Menniske komme tilsammen/ see huer andre/ tage huer andre i faun oc tale til sammen.

Thi vi skulle icke saa tencke/ at || Christus oc de andre opreste forsuandis strax/ som spøgelse flyr bort/ naar de ginge til Apostlerne/ men de omgickis met huer andre idelige oc daglige/ oc haffde venlige tale tilhobe/ om denne saa megtig en Gudz gerning/ om Menniskens naturis opreyselse oc fornyelse/ om saa stor ære/ som oss er giffuen vid Sønnen/ om Euangelii vdbredelse iblant Hedninger. Paa dette siste ere ocsaa beuiiste de vidnesbyrd/ som ere visse oc sande om det euige lifff oc glede.

Aldri fick Verden nogen tid saadant nogit/ eller yppermere/ end dette vaar. Oc effterdi/ at Gud haffuer icke til forgeffuis 285 ladet beuse oc bete saadant it spectackel/ bør oss altid at see hen met vor hierte/ til den føretiue dagis Schole. Der faar ville vi hente vidnesbyrd der aff om opstandelsen oc det euige lifff/ saa vel som om mange andre ting. Wi ville ocsaa beholde de klare sprog/ vdi Christi predickerne/ som Matth: xxv. Kommer hid i min faders velsignede/ arffuer det Rige/ som eder er bered aff verdens || begyndere: Io: vi. Oc det er faderens vilie/ som mig vdsende/ at ieg skal inted miste aff alt det/ som hand gaff mig/ men at ieg skal opuecke det paa den yderste dag. Oc det er hans vilie som mig vdsende/ at huo som seer Sønnen oc tror paa hannem skal haffue det euige lifff oc ieg skal opuecke hannem paa den yderste dag/ oc den hellige Paulus skarpelige fordragtinger oc skenbarlige forklarer denne artickel.

Men effter at de sprog i Apostlernis scriffte ere kendelige nock/ ville vi samle til hobe nogle gamle vidnesbyrd aff Propheterne/ at mand klarlige kand see faar øyen/ huad altid haffuer verit scteffuit i den hellige Kirske/ aff Patriarcker/ Propheter oc Apostler/ ia den ganske Guds menighedz samtycke om denne artickel.

Esa: xxvi. Men dine døde skulde leffue/ oc opstaa igen met legemet. Vaager op oc loffuer/ I som ligge vnder lorden/ thi din dug er en grøn marckis dug/ men du skalt nedkaste de dødis land. Gack bort/ i it || kammer mit folck/ oc lyck dørren til effter dig/ skiul dig it lidet øyeblik/ indtil vreden gaar offuer. Thi see/ Herren skal vdgaa aff sin sted/ at hiemsøge landzens Indbyggers ondscaff offuer dem/ at landet skal obenbare deris blod/ oc icke skiule dem lenger/ som ere derinde ihielslagne.

Denne predicken taler paa det allerklareste/ om de dødis opueckelse/ om hellige menniskis glede/ om de wgudeligis pine/ oc om den Christelige Kirskis neruerendis pine oc plage. Derfaar skal mand grandgiffuelige giffue act paa denne predicken.

Dine døde siger hand skulde leffue. Hand kalder hellige menniske Guds døde/ at hand vil giffue tilkende at

den hellige Kirke pines og plages her for Guds skyld/ som hand vilde saa sige. Dine børn/ og de som ere ihjelslagne for din skyld/ 286 oc de som du est omhøggelig faare/ de skulle leffue igen. Huordan skal da det euige lifff vere? Gleder || eder siger hand/ det er. De Gudfrøctige skulle altid grønns oc blomstris met en euige glede/ en fuldkommelig Guds kendelse/ oc en fuldkommelig retferdighed/ vden synd oc død/ lige som hine enge grønns igen aff duggen. Der nest setter hand oc saa trøst oc husualelse der hoss/ mod pine oc plage. Men siger hand/ den Christelige Kirske bør en tid lang at pines oc plages oc lide oc taale døden. De skulle vete indlucte/ som i it herberge/ fordi at de skulle beuaris i den Christelige kircke oc i ordet til dommen. Der effter predicker hand om de wgudeligis pine/ oc atter igen taler om opstandelsen. Iorden skal icke lenger skiule sine ihjelslagne etc.

Esa Lxvi. Lige som de ny himle oc ny Iord/ som ieg gør/ staa faar mig/ siger Hertten/ saa skal oc eders sæd oc naffn staa/ oc alt kød skal komme maanet effter maanet/ oc fra en Sabbath til en anden/ at tilbede faar mig/ siger Herren. Oc de skulle gaa vd/ oc see de folckis legeme/ som || haffue ilde giort faar mig. Chi deris Orm skal icke dø/ oc deris ild skal icke vdslyckis/ oc de skulle vere en Verstyggelighed faar alt Kød.

Denne sted bescriffuer ocsaa baade dele/ som er de wgudeligis euige pine oc de retferdigis glede. Oc hand lærer huordan det euige lifff skal vere/ der som hand saa siger. Der skal vere euig Maaneder oc euige Sabbather/ det et/ en euig Høytidlig dag/ paa huilcken aller helligens skulle euige tilbede Herren. Der faar skal det euige lifff vere en euig tilbedelse/ det er/ Guds kendelse/ vden synden oc vden døden.

Esa: lxxv. Thi see ieg vil skabe en ny Himmel oc ny Iord/ at mand skal icke komme de første ihu/ eller legge paa hierte. Men de skulle glede dem euindelige/ oc vere glade offuer det/ som ieg skaber. Thi see/ ieg vil skabe Ierusalem til fryd/ oc hendis folck til glede/ Oc ieg vil fryde mig offuer Ierusalem/ oc glede mig offuer mit folck/ oc der skal icke mere hørns grædendis røst || eller klagendis røst i hinde/ Der skulle icke mere vere Børn/ som icke kunde naa deris dage eller Gamle/ som icke skulle fuldkomme deris Aar/ men Dreng hundrede aar 287 gamle skulle dø/ oc syndere hundrede Aar gamle skulle forbandis.

Somme sprog ere klarere oc forstandeligere end somme. Dog vinder ocsaa denne sted/ at den gandske natur skal fornyes/ Oc at de Gudfryctige skulle faa den euige glede/ Mand skal icke høre nogen grædelig røst lenger vdi hende etct. Det faar skulle de vere foruden synd oc død.

Item smaa Børn oc de Gamle met skulle leffue euindelige/ Men de Børn som ere hundrede aar gamle/ oc de syndere som ere hundrede Aar gamle/ Det er/ de som bliffue varactige vdi orcdskab skulle lide pine. Oc fordi at disse steder lære at den Christelige kircke/ skal lide pine oc plage før Dommen kommer/ oc at hun skal først komme til ære oc glede effter Dommen/ oc effter den || gandske Creaturis fornyelse/ giffue Propheterne klarlige tilkende oc vidne bære/ at Christi rige et it Aandeligt Rige/ oc at der skal icke vere saadan en polici oc regement før Dommen kommer/ som Iøderne oc hine Gendøbere giffue faare.

Esa: xxv. Hand skal borttage Iordekledet paa dette Bierg/ som alle folck ere suøbte vdi/ oc tecket/ som alle Hedninge ere tilteckte met. Thi hand skal opsiuge døden euindelige. Oc den HERre Herre skal affstryge graaden fra alle ansicter/ och hand skal borttage sit Folckis forsmædelse/ i alle Land.

Denne sted lærer ocsaa klarlige/ at Døden skal vdslettis oc at Guds faalck skal befries aff skam/ skendzel oc graad/ Det er/ aff Synd/ døden oc forfølgelse/ Men det som hand siger først/ Facies inuolutorum. Det er/ om Iordekledet/ der met forstaar hand ocsaa døden/ Fordi at || de Døde pleyde at suøbis i it Lagen/ naar de begroffuis/ och disse suøbekleder skulle borttagis/ det er/ Døden skal borttagis.

Esa: xxiii. Paa den tid skal Herren hiemsøge de høye Ridderskaff/ som ere i høyelse/ oc Iordzens Konger/ som ere paa Iorden/ at de skulle samles vdi it lidet knippe til Graffuen/ oc bliffue indelucte i fengsel/ Oc de skulle hiemsøgis igen lang tid der effter. Oc Maanen skal skamme sig/ oc Solen skal staa met skamme/ naar den Herre Zebaoth skal vere Konge 288 paa Zions Bierg/ oc i Ierusalem oc faar sine Eldste/ i herligheden.

Esa: xxxv. Herrens igenløste skulle igen komme/ oc komme til Zion met gledskaff/ euig glede skal vere offuer deris hoffuit/ oc de skulle faa glede oc fryd/ oc pine oc suck skulle fly bort fraa dem.

Esa: ix. Oc hand Kaldis vnderlig/ Raad/ Krafft/ Kempe/ euige Fader/|| Fredzens første/ paa det at hans Herredømme skal bliffue stort/ oc fred vden ende/ offuer Dauids stoel oc hans Kongerige/ at hand skal berede oc styrcke det met Dom oc retferdighed/ fra nu oc til euig tid. Dette skal Herrens Zebaoth nidkierhed gøre.

Daniel: xii. Oc mange aff dem som ligge vnder Iorden oc soffue/ skulle opuogne/ somme til det euige lifff/ oc somme til euig skam oc skendzel.

Oseæ. xiii. Men ieg vil frelse dem aff helffuede/ oc redde dem fra døden. Død/ ieg vil vere dig en forgifft. Helffuede/ ieg vil vere dig en pestelentze.

Ezec: xxxvii: See/ ieg vil oplade deris Graffuer/ oc ieg vil hente eder mit folck aff dem etct. Hid hør ocsaa det sprog som Ezechiel scriffuer xxxiii. Saa sandelige som ieg leffuer/ siger den Herre Herre/ ieg haffuer

ingen behagelighed tel den wgudeliges || død/ Men at den wgudelige skal omuende sig fra sit væsen oc leffue. Hid høre ocsaa alle de sprog i Propheternis scriff/ som ere om Christi oc hans helligens euige rige.

Psal: xv. Mit kød skal ligge tryggelige. Thi du lader min siel icke bliffue i Helffuede/ oc ey heller tilstæder/ at dine hellige raadner. Effterdi at Propheten taler om vor Herre Christo/ befatter hand ocsaa Christi lemmer her vnder/ Thi hand veed vel/ at syndsens oc dødsens rige forderffuis ved Christum.

Psal: xxii. De Elende skulle æde/ at de bliffue mætte/ oc de som atspørge Herren/ De skulle prise hannem/ Eders hierte skal leffue euindelige.

Psal: xxxiiii. Wlycke skal ihiesla den wgudelige. Ia/ der som misdedere oc syndere icke pines i dette lifff/ da skulle de dog pines effter dette lifff. || 289 Oc lige tuert imod/ Psalmo Cxvi. Hans helligens død/ er dyrebar holden faar Herren. Da vil det io gaa Helligen vel effter dette lifff. Til det samme hør ocsaa denne sted. Psal: xxxiiii. Den retuise maa meget lide men Herren hielper hannem aff alt det.

Psal: xxxix. Her lignes de wgudfryctige som ere lycksalige/ oc de Gudfryctige/ som lide pine oc plage/ Oc læris her at begge deris vilckor omkringuendis i døden. Om de wgudelige siger hand. De ligge i helffuede lige som faar/ døden slider dem/ oc de see liuset aldri mere.

Tuert imod om de Gudfryctige siger hand. Gud skal frelse min siel aff helffuedis vold/ Thi hand haffuer anammit mig.

Til det samme/ hør ocsaa den lignelse i den fierte Psalme. Hine haffue megit Vin oc Korn/ men ieg ligger oc soffuer aldellis met fred. Hid høre ocsaa/ alle de sprog om Christi euige rige. ||

Job. xix. Jeg veed at min frelsere leffuer oc hand skal her effter opuecke mig aff lorden. Oc ieg skal der effter omgiffuis met denne min hud/ oc ieg skal see Gud i mit kød. Den samme skal ieg see faar mig/ oc mine øyen skulle skue hannem/ oc ingen fremmet.

Denne er en herlige sted/. som bær vidne der om/ at wi skulle visselige faa de samme legemer igen/ men fornyede/ som Paulus lærer etc. Item hand lærer huordan det Euige lifff skal vere/ som er Guds kendelse etcet: Christus argumenterer/ vdaff Mosi bog. Ieg er Abrahams Gud etcet: Der faar leffuer Abraham/ fordi at Gud skøder icke om de ting/ som inted ere. Oc wi Kunde ocsaa sterckelige nock tage beuising aff forietterne oc exemplar. Huilcke denne artickel om det euige lifff er saa gaat som suøfft vdi. Exemplum. Gud loffuede oc tilsagde/ at hand vilde beuare Abraham oc andre helligen. Ieg er din beskermer. etcet: ||

Men hellige Menniske pines oc plages i dette lifff paa det allerhøyste oc siunes at vere forladne/ endog Gud haffuer visselige omhyggelighed for dem. Der faar staar der it andet lifff tilbage oc en stor ære/ Huor mede de skulle æris effter dette 290 lifff/ til huilcket de skulle ocsaa see hen oc tencke saa til/ at foracte oc forsmaa al wræt/ wselhed oc ælendighed/ oc ingenslunde regne dem/ lige at vere ved den store løn.

Item Staar der i den første Prædicken.

Gen: iiii. Naar du est from da est du behagelig/ Men est du icke from/ da huiler synden faar dørrer. Der faar Kand det icke andet vere/ end at der staar it andet lifff tilbage/ Vdi huilcken Abel skal anamme løn/ oc end følger det ocsaa der effter/ at der staar en Dom tilbage offuer alle synder/ ocsaa offuer de synder/ som icke ere bleffne straffede i dette lifff. Oc om denne almindelig dom/ haffue wi vandfloden til it exempel. Item at Sodoma bleff opbrend/ oc andre saadanne Historier/|| at Gud vil vden tuil straffe oc pine alle menniskers synder.

Item/ Den første foriettelse Gen: iii. Spaar/at dieffuelsens rige skal vdslettis/ Det er/ at synd oc død skulle vdslettis/ det faar skal io menniskens natur fornyes. Oc Iacob spaar om alle hedningers Saliggører. Hannem forstode Forfæderne/ at vere den som skulde begynde icke nogit legomligt rige/ men retferdigheds oc det euige lifffs rige. Thi de saae vel/ at den Christelig Kirske i dette lifff skulde vere vnder syndsens leffning oc vnder pine oc plage/ som de haffde seet/ at Abel vaar ihieslagen/ oc at Abraham fick befaling at slacte sin søn/ som it offer. I denne sigur/ forstod hand io vel/ at den Sæd/ som vaar foriet/ skulde bliffue it offer.

Enoch oc Elias bleffue leffuendis hen offuer førde til Gud/ som texten siger klarlige nock om Enoch. Disse gerninger ere obenbarlige vidnesbyrd/ til det euige lifff. Thi der som de bleffue vdslycte oc til || inted gjorde/ da vaare de icke hoss Gud. Thi at omgaass met Gud/ det er at leffue/ vdi it helligt leffnit hoss Gud. Der faar ere disse exemplar bedre oc dueligere/ end om foriettelser haffde verit framsæt met ord aleniste foruden exemplar. Oc er ingen tuil der paa/ at de hellige Forfædre haffue ey offuerflødige nock vdlagdt baade forietteme oc disse exemplar. Det samme vinde ocsaa Englernis samtale met Abraham oc de andre Forfædre/ at der er it andit lifff til/ oc giffue Englene tilkend/ at wi ere stoldbrødre til det 291 Euige lifff/ vdi huilcken de ere/ fordi at de beuare oc beskerme oss etc.

Nume: xxiii. Min Siel dø de Retferdiges død oc mit Endeligt bliffue lige som deris ende.

Item Nume: xxiii. leg skal see hannem/ men icke nu/ leg skal skue hannem/ men icke nær hoss. ||

Petrus Palladius til den Christen Lessere.

DET første spørmaal/ huor faare lengis alle menniske fram at/ fra en tid/ til en anden etc. Naar Paaske tid er kommen/ saa lengis mand effter Pintztag/ oc saa hen Aarit igennem. Ia fra it Aar oc til it andet? Suar/ det er icke tiden i sig selff/ mand lengis effter/ som paa kender. Thi mand lengis io ligeuel effter en anden tid/ men det er Døden oc dødsens tid mand lengis effter/ fordi at det er skicket for alle Menniske/ at de skulle en gong dø/ oc der effter Dommen. Heb: ix

Det andet Spørmaal/ Hui ville da Menniske almindelige/ saa nødige dø? oc Huer tencker i sit hierte. Ah maatte ieg end nu lenger leffue/ det samme tencke de ocsaa om deris Slect oc Venner. Hui skeer det da/ men de lengis dog effter døden dag fra dag/ tid fra tid/ oc som S: lob siger/ || Mine Ben ønske dem døden. leg beger icke lenger at leffue. Suar. Tag lignelse aff en misdeder som er dømt til døde/ Hand vilde nødig dø/ dog lengis hannem effter Døden/ oc vilde nu helder at det vaare offuerstandet/ end at det skulde staa hannem faare. Kunde hand slippe løss/ oc komme at skouen/ see/ om hand forsaa sig icke. Saadanne ere allis vor tancker om Døden/ at wi vilde baade nødige dø oc wi lengis dog der effter. Men viste wi at wi kunde vere fri for døden da lengdis oss inted der effter. Adam vdi Paradiss/ før hand brød budet haffde hand ingen død at grue for/ heller at lengis effter. Men siden effter at hand vaar falden/ lagde Gud døden paa hannem/ som den xc. Psalme siger/ Du kommer menniken til at dø.

292

Tredie Spørmaal. Hui dør mand icke strax effter at mand lengis effter døden oc ønsker sig at dø? Suar/ fordi huer bør at bide sin tid/ til der kommer bud effter hannem/ oc hand faar i sandhed den røst at høre klinge faar hans Øren/ som staa || i den samme Psalme/ kommer igen i Menniskens Børn. Huer som saa kaldis/ hand faar strax at følge. Kommer hand før oc selffmint/ heller døder oc dræber sig selff/ da bliffuer hand ilde kommen. Thi der sende ingen bud effter hannem. Oc lige som mand skal forbyde effter denne røst om døden/ saa faar mand ocsaa at forbyde i lorden effter den anden røst om Opstandelse/ som saa liuder hoss den siste basune. Staa op i døde/ oc kommer til Dommen. Esa: xxvi. Der faa wi at gaa vd aff vort Herberig oc kammer oc kaste vor lordeklede vdaff oss oc træde fram den ene met den anden. Dani: xii. Oc end kommer der siden den gledelig røst til alle vdualde Guds børn/ som saa vil liude. Kommer hid i min faders velsignede/ arffuer det Rige/ som eder er bered aff verdens begyndelse/ Matth: xxv.

Det fjerde spørmaal/ Hui ville somme Menniske icke forbyde effter Guds røst til døden/ men skere aff før tiden kommer/ || oc døde oc dræbe dem selffue met reb/ kniff/ ild/ vand etc. Suar/ De ere bideløse/ oc det skeer aff wtaalmodighed/ paa den ene side/ oc aff mishob til Gudz naade/ paa den anden side/ oc strax som de bæere fare for den euige død/ saa er icke denne død dem vden en flue bid/ huad passer det arme hierte paa denne legemlig død/ der venter sig den euige død? Men saadanne bliffue ilde komme naar de komme frem/ oc høre hen til den forskreckelig oc fordømmelig røst/ der saa vil liude/ Gaar bort fra mig i forbandede i den euige ild/ som er bered Dieffuelen oc hans Engle.

Der faar tencke sig huert Menniske om/ som mact paa ligger/ oc lære sig dødsens vilckaar/ oc Guds villie/ oc skicke sig der effter i tide/ met en aluorlig oc hiertelig pæniten oc syndsens offuergiffuelse/ met det aller første. Thi wi haffue inted breff paa vort liff. Dagen er aldri saa lang/ at afftenen ey kommer dog ved enden. Vore || faareldre ere borte/ wi skulle 293 ocsaa bort/ dis lenger mand setter sig faare at leffue her paa lorden/ dis førmere faar hand Guds røst at høre. Kom hid igen du menniskens Barn/ Gud giffue oss en salig stund naar det skal vere/ oc disimellem den rette lengelse der den hellige Paulus om taler i. Cor: i. Vocter ekon paa vor Hems Iesu Christi obenbarelse/ huilcken som oc skal beholde eder fast ind til enden/ at i skulle vere wstraffelige paa vor Herris Iesu Christi dag. Less der om Ro: viii. Phil: iii. i Thess: i.

**En ret vey igennem vor Herris Christi
opstandelsis Histori befattit i tolff samtaler.
Peder Palladius til den Christen læssere. ||**

Efterdi at den hellige Paulus binder vor opstandelse fra de døde/ op til vor Herris Christi Opstandelse vdi det femtende Capitel til de Corinther/ da er det oss/ alle Guds vduolde/ til trøst oc husualelse at læse idelige oc vide Historien aff de fire Euangelister/ om vor Herris Christi opstandelse. Der faar/ paa det/ at mand kand disbedre vdrede sig i samme Historie/ haffuer ieg befattit den vdi tolff samtaler/ som her efterfølge/ huer hoss sin text/ met en lidel forklaring oc fruct hoss huer samtale/ forhaabendis det at bliffue til gaffns oc til Guds ære.

Det Sabbathen vaar forgangen etc. Oc de sagde til huer andre etc.

DEn første samtale/ er Quindernis imellem dem selffue/ om stenen at velte fra dørren paa graffuen/ || oc paaminder oss denne samtale/ om de Gudfryctige/ som ere dog skrøbelige/ oc græde oc giffue sig/ i angst oc nød.

294

Oc der de vaare bedrøffuede etc.

DEn anden samtale/ er Englernis oc Quindernis tilsammen/ om Christi Opstandelse/ oc paaminder oss om den husualelse/ som skeer alle bedrøffuede hierter/ ned fra Himmellen/ ved det salige Guds ord/ om mand setter sin tro der til.

Da løber hun oc kommer til Simon Petrum etc.

DEn tredie samtale/ er imellem Magdalene oc Apostlerne/ om Christi legeme/ at det skulde verit bortagit aff graffuen/ som oss paaminder/ om vor store vantro/ at wi || icke tørre trolige forlade oss paa Guds salige ord/ naar wi end det høre.

Maria stod faar graffuen/ oc græd vden taar etc.

DEn fjerde samtale/ er først imellem Englerne oc Magdalene/ oc strax der efter imellem vor Herre Christum oc Magdalene. Oc giffuer denne samtale oss tilkende/ huor stor en omhyggelighed/ vor Herre Christus haffuer for oss arme syndige menniske.

Oc de ginge ind i gtaffuen etc.

DEn femte samtale/ er de andre Quinders/ først met Englerne oc saa met vor Herre Christo/ som ocsaa giffuer den store flitighed til kende/ der vor Herre Christus haffuer for vor salighed. ||

295

Oc der de ginge hen/ see da komme nogle aff vocterne i Staden etc.

DEn siette samtale/ er imellem vocterne oc de ypperste Prester/ om vor Herris Christi opstandelse/ at stoppe ned/ paa det/ at det skulde icke ryctis oc obenbaris. Huor til kende giffuis/ de wgudeliges onde oc fordømmelig omhyggelighed/ mod det salige Guds ord/ at det skall icke faa sin fremgang. Men alsammen til forgeffuis/ oc dem selffue til fordømmelse.

Oc see/ Tho aff dem ginge samme dag/ til en By etc.

DEn siuende samtale/ er imellem vor Herre Christum oc tuende aff hans Discipler/ som ginge til Emaus. See her atter igen/ || vor Herris Christi store omhyggelighed/ besynderlige for hans hellige ords tienere/ oc at hand er hoss alle dem/ som tale gaat om hannem.

Oc der de talede om hannem/datraadde Iesus selff mit t blant dem etc.

DEn ottende samtale/ er imellem Christum oc Apostlerne/ der hand kom til dem ind at lucte dørre/ paa paaske dag at afften/ der Thomas vaar icke til stede. Tenck huilcken wmag/ flitighed oc omhyggelighed vor Herre Christus haffuer om sit hellige ord/ til Menniskens salighed/ gennem alle deris munde/ som ere i det hellige predicke embede.

Oc Thomas en aff de tolff etc.||

DEn Niende samtale/ er atter igen imellem Christum oc Apostlerne/ paa den ottende dag effter hans opstandelse/ der Thomas vaar til stede. See her den wmag som Christus gør sig/ ocsaa for en aff dem/ som hans 296 hellige ord skulle predicke/ fordi det gielder hans egen ære til/ om de staa eller falde.

Det effter obenbarede Iesus sig/ atter hoss det haff, hoff Tyberias.

DEn tiende samtale/ er imellem Christum oc nogle discipler/ vdi Galilee land/ som de haffde giffuet sig hen at fiske igen. Denne samtale nest effter Christi omhyggelighed for sine/ paaminder alle dem/ som Guds salige ord skulde predicke/ at de giffue sig icke der fra/ oc ey heller tage andet vare/ end || deris predicke embede/ vden de trengis der fra/ aff armod for folckis wtaknemmelighed/ eller aff anden nødactig aarsag.

Der de haffde nu giort maaltid etc.

DEn elleffte Samtale/ er imellem Christum oc Peder aleniste/ ocsaa om Iohanne Euangelista. Huor wi atter paamindis/ at huer bør at bliffue i sit kald/ oc tage vare paa det hannem er befalet/ oc lade en anden vare paa det/ som hannem er befalet/ saa at ingen forlader sit egit kald oc træder ind i en andens Kald.

Men de elleffue Discipler ginge til Galileam paa it Bierg etc.

DEn tolfte samtale/ er imellem Christum oc de elleffue Discipler vdi Galilee land/ der som Christus || mundelige befaler alle Guds ords tienere at Lære oc Døbe/ met hans løffte oc tilsigelse/ at hand vil vere hoss oss indtil verdsens ende.

Huad der bleff mere talet her effter i de føretiue dage/ det finder man i den Historie/ om vor Herris Iesu Christi opfarelse til Himmellen. Hannem ske loff/ priss oc ære til euig tid
Amen

297

Petrus Palladius Følger her effter det femtende Capitel aff den første Epistel/ som S: Pouel scriffuer til de Corinther/ som er om vor Herris Christi opstandelse oc om allis vor opstandelse fra de døde/ oc det met en lidel forklarelse/ dem alle til trøst oc husualelse/ som lide sorg/ bedrøffuelse/ oc vedermod/ vnder Korssit/ i denne Verden.

Jeg giffuer eder oc til kende/ kære Brødre/ det Euangelium/ som ieg kundgiorde eder/ huilcket i oc anammede/ vdi huilcket i oc staa/ formedelst huilcket i oc bliffue salige/ I huad maade ieg forkyndede eder det/ der som i det behulde/ Vden saa er/ at i trode det forgefuis.

Dette Capitels begyndelse loffuer oc priser Guds salige ord/ huor ved de bliffue salige/ som tro der paa/ oc beuare det/ som Paulus vilde sige. Der faar skulle i icke falle fra ordet oc til dem som eder ville bedrage. Huo der staar/ see sig til/ at hand icke falder. I staa nu i troen oprette ved Euangelium/ seer til at i icke falle der fra. Fordi at i faa salighed aff det Euangelio/ som ieg haffuer predicket faar eder/ men fordømmelsen faa i aff deris lærdom/ som icke lære Guds ord fra dem.

Thi ieg gaff eder i det første/ det som ieg anammede/ At Christus er død/ for vore synder/ effter Scrifften/ oc at hand bleff begraffuen/ oc at hand opstod tredie dag effter scrifften. Oc at hand bleff seet aff Cephas/ Der effter aff de tolf. Der effter bleff hand || seet aff mere end fem hundrede Brødre paa en gong/ aff huilcket der end nu mange leffue/ men nogle hen soffuede. Der effter bleff hand seet aff Iacobo/ der effter aff alle Apostler.

I denne tale/ som Paulus fremsetter/ skyder hand sig til den hellige scriffis Historie/ om vor Herris Christi salige død oc opstandelse fordi at Menniskens fornuft/ vden ved den hellige fcriff/ holder alt saadant for idel daarlighed/ som Paulus siger i denne Epistels første Capitel/ wi predicke den kaarsfeste Christum/ som er løderne en forargelse oc Greckerne en daarlighed.

298

Paa det siste effter dem alle/ er hand oc seet aff mig/ som aff en wtidig Fødzøl Thi ieg er den ringiste iblant Apostlerne/ ieg som er icke verdig/ at kaldis en Apostel/ Fordi at ieg forfulde Guds Menighed/ Men aff Guds naade er ieg/ det som ieg er/ oc hans naade i mig/ haffuer icke veret forgefuis/ Men ieg arbeydede meget mere/ end alle de andre/ Dog icke ieg/ men Gudz naade/ som er i mig. Huad helder det er nu ieg eller de/ saa predicke wi/ oc i trode saa. ||

Paulus kalder sig en wtidig Fødzøl/ fordi at hand icke saa och hørde Christum/ eller omgickis met hannem/ som de andre Apostler. Men effter at vor Herre Christus vaar opfaren til Himmellen/ kom hand siden fra Himmellen igen/ oc obenbarede sig faar S: Pouel/ Der faar kalder hand sig en wtidig fødtzøl. Men at hand regner sig en wuerdig Apostel at vere/ for hand haffde forfuld Guds Menighed/ som mand maa oc læse Gal: 1. Act: 26. 1.Timoth:1. Det er oss arme syndige menniske til it exempel oc efftersiun/ at wi ocsaa kunde bekende oss/rette oc bedre oss. Men om hans Apostels embede oc huad hand haffuer lid oc taald leser mand 1. Cor: 9. 2. Cor: 6. et 12.Act. 9.

Effterdi at Christus predickis/ at hand opstod fra de døde/ huorledis sige da nogle iblant eder/ at de dødis opstandelse er inted?

Merck her/ i dette hoffuit støcke aff dette Capitel/ den Gruselig blindhed/ som Mennisken kand beslaes met/ oc er en ret straff for synden.

Er nu de dødis opstandelse inted/ da opstod oc icke Christus. Men opstod icke Christus/ da er vor predicken forgefuis/ saa er oc eders tro forgefuis. Wi bleffue oc || da befundene Guds falske vidne/ at wi haffde vidnet mod Gud/ at hand opuecte Christum/ huilcken hand icke opuecte/ effterdi de døde opstaa icke. Thi at opstaa icke de døde/ da opstod oc icke Christus. Men opstod icke Christus/ da er eders tro forfengelig/ Saa ere i end nu i eders synder/ Saa ere oc de fortabte/ som hen soffuede t Christo/ Haabe wi aleniste paa Christum i dette Liff/ Da ere wi de elendigste iblant alle Menniske.

Her søger Paulus beuisning oc i den text her effterfølger/ i det at hand binder vor opstandelse optil vor Herris Christi 299 opstandelse/ lige som nogle lemmer op til deris hoffuit. Ephes. I et 5. oc kand mand her deilige mercke/ at vor Troes artickel henge tilsammen som en guldkæde/ saa at lige som naar en aff lenckerne bliffuer sønder braat/ saa er den gandske guldkæde forderffuit. Saa lige saa/ Naar en artickel aff vor Christen Tro/ bliffuer forkrencket/ saa er vor gandske Tro forderffuit. Exemplum. Der som den artickel om vor opstandelse bleffue forderffuit/ saa er strax vor Tro/ Guds ord/ den Christen menighed oc Apostels embede/ la Gud self forderffuit oc til inted giord. Men dette/ er wmueligt/ || Saa er det ocsaa wmueligt/ at vor opstandelse fra de døde kand til inted gøris. Thi alle vor Troes artickel henge sammen/ oc staa fast wryggelige oc woffueruindelige. Det maa vere sagd faar fromme Christne/ som sette tro til det salige Guds ord/ thi de wgudelige sige saa vel ney til det ene/ som til det andet.

Men nu opstod Christus fra de Døde/ oc er bleffuen den første grøde iblant dem/ som soffue Effterdi at Døden kommer ved it Menniske/ Oc de Dødis opstandelse formedelst it Menniske. Thi at lige som de dø alle i Adam/ Saa bliffue de alle leffuende giorde i Christa. Dog huer i sin skickelse/ Den første fruct Christus/ der nest de som Christo tilhøre/ naar hand kommer.

Adam begynte at Tro denne artickel ved det ord. Den samme sæd skal sønder træde Hugormens hoffuit/ Gen: iii. Oc siden er den samme tro kommen fra hannem/ til hans affkom/ til Abraham/ Mosen/ Daud/ Propheterne/ Apostlerne oc til oss/ lige som det der handfaas fra den ene oc til den anden. Der faar de som negte denne artickel/ om vor opstandelse || de giøre Gud Fader oc hans kiære søn vor Herre Christum til løgnere i deris ord oc gerninger.

Der effter/ enden/ naar hand skal anuorde Gud oc Faderen Riget/ naar hand skal borttage alle Herredøme/ oc al Øffrighed oc vold. Men hand skal regnere/ indtil hand haffuer lagt alle sine Fiender vnder sine Føder. Den siste Fiende som skal borttagis/ er Døden/ Thi hand lagde hannem alting vnder hans Føder. Oc naar hand siger at alting er hannem vnderlagd/ da er det obenbare/ at hand er vndtagen/ som lagde alting vnder hannem/ Oc naar alting bliffuer hannem vnderdanigt/ da skal oc Sønnen self vere hannem vnderdanigt/ som giorde alting vnderdanigt vnder hannem/ Paa det at Gud skal vere alting i alle.

Denne sted skal mand ingenslunde saa forstaa/ som hine Gendøbere den falskelige vdlegge. At vor Herre Christus skulde icke lenger regnere end til dommen/ oc effter dommen skulde hand icke vere andet end en anden helgen. Thi denne text er der imod/ saa vel som mange andre steder Psalm. || 110. Heb. 10. etc. Fordi at det ord/ Donec/ indtil/ fortager icke vor Herre Christo hans euige regemente effter dmen/ som det icke helder fortog lomfru Marie hendis lomfrudom. Matth 1. Oc er denne den rette forstand/ at vor Herre Christus skal paa den siste dag/ anmorde sin Fader Riget/ det er/ som der ffrax effterfølger/ at al øffrighed/ Magt oc Krafft bliffuer til inted giord/ her paa lorden. Ia naar Prophetierne/ tungemaal oc den gandske verdsens visdom skal forderffuis. Thi saa lenge skal Christus holde regementet vid mact her i verden/ ved Troen/ i de Gudfryctigis herter/ oc icke lenger i saa maade/ men gøre ende der paa. Det heder at antuorde Gud oc Faderen Riget. Ia giffue sig selff met vnder hannem/ paa sin Mandoms vegne/ oc vere hannem euige hørig oc lydige/ som hand ocsaa vaar her paa lorden 1. Pet: 2. Men icke dismindre skal hand paa sin Guddoms vegne regnere til euig tid/ met Gud oc Faderen/ som hand er hans Euige Søn/ lige euig/ oc lige megtig/ Gud met Gud/ oc bliffuer hand i den klarhed/ som hand haffde hoss Faderen før verden vaar. Io: 17. saa at alle Guds vdualde Børn skulle tacke hannem til euig tid/ vden ende/ for de bleffue igenløste vid hans røde rosens blod. Thi det rimer sig io plat inted/ at hand skulde ombære sin euige Guddoms ære for hand bleff it Menniske het paa lorden/ det bør hannem io icke at nyde ont at etc.

Huad gøre de ellers/ som lade sig || døbe offuer de Døde/ Der som de Døde opstaa ingenlunde/ Hui lade de døbe sig offuer de Døde?

I fordom dage/ oc met det første i den Christen menighed/ som vdi S. Pouels tid/ da Døbte mand den som døbis skulde/ offuer de hendødis graffue oc stode paa dem/ til it vist tegen/ om de Dødis opstandelse/ oc at de som der vaare begraffuede skulde ocsaa paa domme dag opstaa.

Oc hui staa wi huer stund i fare? Hoss vor ross/ som ieg haffuer i Christo lesu vor HERre/ leg døer daglige. Stridde ieg aff Meniskelig mening med vilde Diur i Epheso? Huad hielper det mig/ der som de Døde icke opstaa? Lader oss æde oc dricke/ Thi vdi morgen ere wi døde. Lader eder icke forføre/ ond snack forderffuer gode seder. Vaager rettelige op/ oc 301 synder icke/ thi nogle vide inted aff Gud/ dette siger ieg eder til skendzel

Her sttaffer S: Pouel alle dem/ som ere || Epicuri stolbrødre/ som inted vide andet/ naar de komme sammen/ end at slemme oc demme oc reppe wnyttige ord op/ mod det salige Guds ord/ oc besynderlige mod vor troes artickler/ Huilcke de kunde mesterlige nock fette til rette vdi deris onde selskab/ huor met de forarge oc forderffue mange gode samuittigheder i dem/ som der hoss ere oc det høre/ intil saa lenge de falde oc selffue i mishaab om Guds naade oc barmhiertighed/ fordi at de vide inted aff Gud at sige/ de foracte hans hellige ord. Skamme mue de dem/ siger den hellige Paulus her.

Der maatte nogen sige/ huorledis skulle de døde opstaa? Oc met huordan legeme skulle de komme? Du daare/ det som du saar/ bliffuer icke leffuende/ vden det døer. Oc det som du saar/ er io icke det legeme/ som skal bliffue/ Men it blot korn/ som er/ Huede eller it aff de andre. Men Gud giffuer det legeme/ som hand vil/ oc huert aff sæden sit eget legeme.

Hid hør nu det som S: lob siger i sit nittende Capitel. Ieg veed/ at min frelsere leffuer/ oc hand skal her effter opuecke mig aff lorden/ oc ieg skal der effter omgiffuis met denne min hud/ || oc ieg skal see Gud i mit kød/ den samme skal ieg see faar mig oc mine øyen skulle skue hannem/ oc ingen fremmet.

Icke er alt kød en hande kød/ men menniskan haffue it andet kød/ Queg it andet/ Fiske it andet/ Fule it andet. Oc der ere himmelske legeme oc iordiske legeme. Men de himmelske haffue en anden herlighed/ oc de iordiske en anden. Solen haffuer en anden klarhed/ Maanen en anden klarhed/ Stierne en anden klarhed. Thi en Stierne offuergaar den anden vdi klarhed. Saa er oc de Dødis opstandelse.

Det bliffuer saaet i raadnelse/ oc det skal opstaa vden raadnelse. Det bliffuer saaet i vanære/ Oc det skal opstaa i herlighed/ det bliffuer saaet i skrøbelighed/ oc skal opstaa i krafft. Det bliffuer saaet it naturligt legeme/ oc skal opstaa it aandeligt legeme. Haffuer mand it naturligt legeme/da haffuer mand oc it aandeligt legeme. ||

Effter de lignelser/ om atskillige kød/ atskillige legemer oc atskillige klarhed/ gør S: Pouel ocsaa skilsmis imellem dette 302 vort dødeligt legeme/ oc det aandelige oc fornyet legeme/ i det euige lifff. Huad kand vere forsmæliger/ end it døt menniskis legeme/ som mand drager Guld/ Sølf oc kostelige kleder vdaff/ oc suøber det i it lagen? Det kand icke vel bliffue tho dage effter it menniskis død i huset/ foruden raadnelse oc stanck/ saa at ingen gerne vil vere der hoss/ Ia mand tør end holde faar sin næse/ indtil det bliffuer forsmælige henlagdt i lorden/ Dog skal det samme legeme opstaa vden raadnelse/ Oc som it Menniske haffuer it naturligt legeme/ det er/ Hand æder/ dricker/ soffuer/ fortærer sin mad/ voxer frem oc tilbage/ opføder børn etc. Saa faar mand it aandeligt legeme/ effter opstandelsen/ der icke skal haffue saadant behoff/ oc skal dog alligeuel vere it sant legeme oc leffuende vdi Aanden. Gen: 2.

Som det staa screffuit/ den første menneske Adam er giort til it naturligt liiff/ oc den siste Adam til it aandeligt liiff. Men det aandelige legeme er icke det første/ men det naturlige/ der effter det aandelige. Det første Menniske er aff iorden oc iordisk/ det andet menneske er Herren aff Himmelen. Saadant som det iordiske er/ saadane ere oc || de iordiske/ oc saadant som det Himmelske er/ saadane ere oc de Himelske. Oc lige som wi bare den Iordiskis Billede/ Saa skulle wi oc bære den Himmelskis Billede. Men det siger ieg der om/ kære brødre/ At kød oc blod kunde icke arffue Guds Rige/ Oc skal det forkrenckelige icke arffue det wforkrenckelige.

Alle menneske skulle opstaa/ dog icke alle som Christus opstod/ men ekon de som het tro paa hannem/ de andre skulle opstaa til beskemmelse Daniel. 12. Ioan: 5.

See/ leg siger eder en Hemmelig ting/ wi skulle icke alle soffue/ Men wi skulle alle foruendis/ oc det skal ske hastelige vdi it øyeblik/ i den siste Basunis tid Thi Basunen skal liude/ oc de Døde skulle opstaa wforkrenckelig/ oc wi skulle foruendis. Thi dette forkrenckelige skal føris i det wforkrenckelige/ oc dette dødelige skal føris i det wdødelige. Men naar dette forkrenckelige skal føris i det wforkrenckelige/ || oc dette dødelige skal føris i det wdødelige/ da skal det ord fuldkommis/ som staa screffuit. Døden er opslugen i Seyer/ Død/ huor er din Braad? Helffuede/ huor er din Seyer? Men Dødens Braad er Synden. Oc Louen er Syndens Krafft. Men Gud vere 303 tack/ som gaff oss Seyet/ formedelst vor HERRE Iesum Christum.

Der faare/ mine kære Brødre/ verer faste/ wrørelige/ oc forfremmis altid i HERRENS gerning/ Effterdi i vide/ at eders arbejde er icke forgeffuis/ i HERREN.

Prentet i Københaffn Aar

M.D.L.V.

304

TEXTRETTELSER.

S. 285 L. 19. *Apostler Orig. Astostler*

- 293 - 18. *at mand - at* (Linjeskille) *at mand*

- 302 - 27. *Daniel - Daniel,*

NOTER.

S. 283 L. I. Erik Bølle, c. 1495-1562, se Biogr. Lex. III 324.

S. 283 L. 6 f. Erik Bøllers Hustru, Fru Sophie Rud, døde I. Marts 1555 (Biogr. Lex. sst.).

S. 283 L. 23. *Søndag Oculi*, d. e. 3. Søndag i Fasten (17/3 1555).

S. 284 L. 18. *dette alsomkortiste oc flyactigste liiff*, Orig. *hujus vitæ brevissimæ et fugacissimæ*.

S. 285 L. 5 f. Math. 25.34.

S. 285 L. 7 f. Joh. 6. 39-40.

S. 285 L. 13. I.Cor. 15.

S. 285 L. 21 f. Es. 26:19-21.

S. 285 L. 32. *grandgiffuelige*, Orig. *diligenter* (jf. Niels Mikkelsen Aalborg: *flittelig*).

S. 286 L. 6 f. *Der nest - plage*, Orig. *Deinde aspergit consolationem de afflictionibus*.

S. 286 L. 14 ff. Es. 66.22-24.

S. 286 L. 24 f. *Høytidlig dag*, Orig. *festum diem*.

S. 286 L. 28 ff. Es. 65.17-20.

S. 287 L. 4. *vinder*, d. e. "vidner".

S. 287 L. 16. *polici oc regement*, Orig. *politiam mundi*.

S. 287 L. 19 ff. Es. 25.7-8. *Jordekledet* = Luthers Bibel *das Hullen*, "Ligklæde", jf. Kalkar V. 539.

S. 287 L. 31 ff. Es. 24.21.

S. 288 L. 3 ff. Es. 35.10.

S. 288 L. 7 ff. Es, 9.6 -7.

S. 288 L. 13 ff. Dan. 12.2.

305

S. 288 L. 16 ff. Hos. 13.14.

S. 288 L. 19 ff. Ez. 37.12. L. 21: Ez. 33. 11.

S. 288 L. 26 ff. Ps. 15, d. e. 16.9-10. Palladius har her ved Forglemmelse bevaret Tallet fra Melanchthon, mens han i det flg. har rettet det efter Tallet i den danske Bibel.

S. 288 L. 31 ff. Ps. 22. 27 (den latinske Orig. 21).

S. 288 L. 34 ff. Ps. 34. 22 (Orig. 33).

S. 289 L. I ff. Ps. 116. 15 (Orig. 115). L. 3: Ps. 34. 20. (I Orig. er Tallet ikke anført).

S. 289 L. 6 ff. Ps. 49. 15. 20 (Orig. 48). L. 11: 49.16.

S. 289 L. 13 ff. Ps. 4. 8-9.

S. 289 L. 17 ff. Job. 19.25.

S. 289 L. 31 f. *Jeg er din beskermer* = Orig. *Ego sum protector tuus*. Palladius har aabenbart her, hvor Kapiteltallet ikke var angivet, undladt at slaa op i den danske Bibel, hvor Texten lyder (1. Mos. 15. 1): *Jeg er din skiold* = Luther: *Ich bin dein Schilt*.

S. 290 L. 5 f. 1. Mos. 4. 7.

S. 290 L. 14. 1. Mos. 3.15.

S. 291 L. 3 f. 4. Mos. 23.10.

S. 291 L. 5 f. 4. Mos. 24. 17.

S. 291 L. 14 f. Hebr. 9.27.

S. 291 L. 21 f. Job. 7. 15-16.

S. 292 L.25. *en flue bid*, "Insektbid", dvs. "et ubetydeligt Stik, jf. "det vil ej hjælpe en Flue", Kalkar I. 568 b, L. 9.

S. 293 L.5 ff. I.Cor. 1.7.

S. 293 L. 23 f. Marc. 16. 1 og 3.

S. 294 L. 1. Luc. 24.4.

S. 294 L. 7 f. Joh. 20.2.

S. 294 L. 14 f. Joh. 20. 11.

S. 294 L. 21. Marc. 16.5.

S. 295 L. 1f. Matth. 28. 11.

S. 295 L. 10 f. Luc. 24.13.

S. 295 L. 17 f. Luc. 24.36.

S. 295 L. 25. Joh. 20. 24.

S. 296 L. 3 f. Joh. 21. 1.

S. 296 L. 13. Joh. 21. 15.

S. 296 L. 20 f. Matth. 28.16.

S. 297 L. 9 ff. Vers 1-2.

S. 297 L. 22 ff. Vers 3-7.

S. 298 L. 1 ff. Vers 8-11.

306

S. 298 L. 2 f. *wtidig Fødzal* - ufuldbaaret Foster jf. Kalkar V,337b.

S. 298 L. 21 ff. Vers 12.

S. 298 L. 27 ff. Vers 13-19.

S. 299 L. 16 ff. Vers 20-23.

S. 299 L. 30 ff. Vers 24-28.

S. 300 L. 7. *dmen dvs. dommen*.

S. 300 L. 29 ff. Vers 29.

S. 300 L. 37. Vers 30-34.

S. 301 L. 13 ff. Vers 35-38.

S. 301 L. 24 ff. Vers 39-42 og 43-44.

S. 302 L. 14 ff. Vers 45-50.

S. 302 L. 28 ff. Vers 51-58.

307

ALTERBOGEN.

1556.

308

309

INDLEDNING.

I.

DEN evangeliske Kirke havde fra den katolske overtaget den faste Række af Epistel- og Evangelietexter ved Gudstjenesten paa Søndage og Helligdage; og af de mange Bønner, der var knyttet til den katolske Gudstjeneste paa disse Dage, havde den bevaret de Kollektivbønner, der fulgte efter Indgangsbønnen; men medens i den katolske Kirke baade Texter og Bønner læstes paa Latin, bestemtes det i Ordinansen, at Præsten skulde læse Kollekten, Epistlen og Evangeliet "alt paa Dansk" (se nærv. Udg. Bind I. 173 L. 8, 12, 24). Imidlertid har Præsterne i høj Grad savnet en uniform og bekvem Haandbog, hvorefter de kunde læse; man faar et levende Indtryk heraf gennem Palladius' Forord til Alterbogen (se ndf. S. 341 L. 8 ff.). Palladius

paatog sig derfor - vistnok efter Vedtagelse paa Bispemødet i København 1551 - at afhjælpe Savnet ved at udgive en dansk Alterbog². Denne blev trykt "med en skøn ^{*} 310 stor Littera, at ingen skal have Behov at happe [dvs. stamme] eller hænge fast udi Læsningen", og Epistel- og Evangelietexterne aftryktes efter den autoriserede Bibel, "at ingen skal have Behov at bruge nogen andens Translats . . . paa det at der kunde en Gang komme en endrægtig Translats i alle Kirker" (se ndf. S. 341f.). Om Kollektbønnerne siger Palladius, at han har sat to foran hver Epistel: den første er den, man i Almindelighed plejer at bruge, den anden er taget fra Vitus Theodorus' Postil. Palladius tilføjer, at det ikke er Meningen, at Præsten skal oplæse begge paa én Gang, hvad der strider mod Ordinansens Bestemmelser, men at han stundom kan bruge den ene og stundom den anden efter sit Godtykke (ndf. S. 342 L.2ff.).

Vi faar altsaa i Forordet til Alterbogen Oplysning baade om Aarsagen til dens Udgivelse (de gamle Præsters Klagemaal), om dens Formaal (at tilvejebringe Overensstemmelse i Ordlyden af Søndagstexterne) og dens Kilder (Biblen 1550 for Texternes Vedkommende og for Kollekternes Vedkommende dels de gamle Kollekte, dels Bønnerne i Vitus Theodorus' Postil); alligevel er der adskillige Punkter, der kræver en nærmere Undersøgelse, saavel hvad angaar Valget af *Epistel-* og *Evangelietexter* i Forhold til den katolske Kirkes, som hvad angaar Valg og Oversættelser af *Kollekterne* i Forhold til de eksisterende Kolleksamlingen

II.

I Ordinansen bestemmes det, at man *Fastelavnssøndag* skal læse "det Evangelium Matth. 3., og den Dag skal forklares alt det Daabens Sakrament har paa sig" (se nærv. Udg. I. S.182 L. 1f.), at man *Langfredag* skal læse hele Passionshistorien, "som han er sammenskreven udaf de fire Evangelister ved Doctor Hans Pommer" (sst. L. 12 f.), og at man *Marie Besøgelsesdag* skal læse Es. 11. 1-10 (sst. S. 183 L. 30 f.); iøvrigt nævner Ordinansen ikke, hvilke Bibeltexter der skal læses paa de forskellige Søn- og Helligdage; det hedder blot i stor Almindelighed: "om 311 Søndagene . . . skal altid prædiket det vanlige Søndags-Evangelium" (sst S. 179 L. 18 f.). Men den "vanlige" Text var med faa og lidet betydende Ændringer den gamle Kirkes Textrække. - I Engelstofts Fremstilling af Liturgiens Historie¹ opstilles (S. 139 f.) en Tavle over alle Forskelligheder mellem Textvalget i Romerkirkens Missale og i Alterbogens 1556, forat man heraf skulde kunne siutte, hvilke Forandringer i Textvalget, der er foretaget i den evangeliske Kirke; men denne Sammenligning er i høj Grad vildledende. De fleste Forskelligheder hidrører nemlig ikke fra Ændringer foretaget i den *evangeliske* Kirke, men fra senere Forandringer i det *katolske* Missale. Naar Engelstoft saaledes nævner, at Evangelie-Texterne i Missale Romanum paa I.-4. Søndag i Adventstiden var 1) *Luc. 21.25-33*, 2) *Matth. 11. 2-10*, 3) *Joh. 1. 19-28* og 4) *Luc. 3.1-6*, men i Alterbogen var ændret til 1) *Matth. 21.1-9*, 2) *Luc. 21.25-33*, 3) *Matth. 11. 2-10* og 4) *Joh. 1. 19-28*, saa viser en Sammenligning med ældre katolske Missaler, fx Missale Hafniense 1510 og Missale Lundense 1514, at Alterbogens Texter stemmer nøje med disse Missalers, altsaa at *den* har bevaret den gamle Textcyklus, mens det er det romerske Missale, der er undergaaet Ændringer (de fleste af disse er blevet vedtaget paa Tridentiner-Synoden i Midten af 16. Aarh.)².

Hvad selve Oversættelsen af Perikoperne angaar, stemmer den, som Palladius skriver, overens med "vor bibelske Translats", d. v. s. med Oversættelsen i Christian d. Tredjes Bibel 1550. Denne følges ordret og bogstavret. De Smaaafvigelser, der findes, er tilfældige og skyldes aabenbart Sætteren, ikke Palladius.

Noget Forsøg paa at forbedre de ofte uheldige Udtryk

*

*

^{*} 312 i Bibeloversættelsen er der derimod ingen Antydning af. Naar f. Ex. Biblen i Joh. 21.19 har: "*den Discipel.. som Jhesus elskte/ huilcken som oc laa paa hans Bryst i Nadueren*", saa følger Alterbogen Texten ordret (ndf. S. 354 L. 28), skønt Brugen af paa ingen Hjemmel har i Datidens Dansk - saa lidt som i Nutidens - men skyldes Misforstaaelse af det tyske *an seiner Brust*. I Chr. Pedersens Oversættelse, til hvilken Luthers Bibel ogsaa er benyttet, lyder Stedet rigtigt "*laa op till hans bryst*". En Sammenligning mellem Texterne i Palladius' Alterbog og de tilsvarende Steder i Chr. Pedersens Oversættelse vilde vise mange lignende Tilfælde, et Vidnesbyrd om, at Chr. Pedersen i ganske anden Grad end Palladius forstod den Kunst at læse en Text og gengive den. Chr. Pedersen var Filolog, Palladius var Administrator; ved Udgivelsen af Alterbogen har hans Interesse været, at Søndags-Evangeliene i alle Danmarks og Norges Kirker skulde have samme Ordlyd, men om den autoriserede Oversættelse ogsaa var den bedste, om der ikke var indløbet Fejl i den, som burde ændres, inden Søndags- og Helligdagstexterne fastsloges, laa det udenfor hans Plan at bekymre sig om. En fuldstændig Ensartethed er iøvrigt ikke opnaaet, i hvert Fald ikke i de første Aar. De "smaa Bøger" med den slette Skrift og den uautoriserede Oversættelse, som det var Alterbogens Opgave at afløse, optrykkes endnu 10-15 Aar efter Alterbogens Fremkomst. En saadan Evangeliebog, hvis Textoversættelse er taget fra Hans Tavsens Postil, er bevaret i ikke mindre end fire Oplag fra den følgende halve Snes Aar. Dens Titel er: *Euangelia oc Epistler/ som Læsis alle Søndage om Aarit i den Christelige forsamling/ Oc paa de*

fornemeste Høytider. Exemplarer af Udgaver fra 1556 og 1558, indbundet sammen med "En ny Psalmebog" i Tryk fra disse Aar, findes paa Univ. Bibl. i Kbh.; og Exemplarer af Udgaver i Tryk fra 1565 og 1568 findes henholdsvis paa det Kgl. Bibliothek og i Karen Brahes Bogsamling. Til Sammenligning med 313 Perikopeoversættelsen i Alterbogen, anføres her Epistlen fra 1. Søndag i Advent i Udgaven 1565 (jf. ndf. S. 344):

Kiære brødre. Efferdi wi vide det paa tiden/ at stunden er/ at wii nu opuogne aff søffne (heldst fordi vor salighed er nu nenner end der wi trode) Natten er framfaren men Dagen er til stundet. Derfor lader oss afflegge mørckhedsens gierninger/ oc iføre oss liysens vaaben Lader oss vandre tychtelig/ saa som om Dagen/ Icke i frodtzerii oc slemmerii/ Icke i fulhedt oc sløffachtighedt/ Icke i kyff oc nydt. Men i fører eder den Herre Jhesum Christum. Oc røchter icke kiødet til velløst.

III.

Det mest karakteristiske for Palladius' Alterbog og det, hvorved den fik sin store Betydning for den danske Gudstjeneste, er imidlertid ikke, at den meddeler Perikoperne i autoriseret Oversættelse, men at den giver en ny Kolleksamling.

Af Kolleksamlinger, der var i Brug i den evangeliske Kirke før Alterbogen, kender vi to: den ene findes i Frands Vormordsens Messe-Haandbog 1539, den anden i "En ny Psalmebog" 1553. Grundlaget for begge disse Samlinger er de gamle katolske Kirkebønner, der endnu bruges i den romersk-katolske Kirke. Disse Bønner har været brugt som eneste Kollekt i den ny Kirkes første Aartier, det er dem, Palladius i sit Forord betegner som de Kollektter "man plejer almindelig at bruge", og det er dem, som Ordinansen simpelt hen betegner som "Collecten" (se nærv. Udg. I. S. 173 L. 8). Palladius sætter da ogsaa - paa faa Undtagelser nær - Kollektterne fra denne Række som de første til hver Søndag og Helligdag. Men foruden denne gamle Kollekttrække meddeler Palladius en ny, forfattet af den tyske Reformations-Prædikant og -Skribent Vitus Theodorus².

Vi skal nu gøre nærmere Rede for de to Kollekttrækkers Forhold til deres Kilder.

* *
-- 314

A. De gamle Kollektter.

Af de to eksisterende Samlinger - Haandbogens og Salmebogens - hvis Oversættelser er ret afvigende, benytter Palladius Salmebogens; og han følger denne næsten helt igennem ordret, gennem godt og ondt, - thi det kan ikke nægtes, at Oversættelsen tit lader meget tilbage at ønske. Haandbogens Oversættelse, der iøvrigt ikke er bedre, følges ikke i nogen Kollekt.

En Sammenstilling mellem et Par af Kollektterne i Alterbogens Form og i Haandbogens og Salmebogens - med Vedføjelse af den latinske Original efter et af de gamle Missaler - vil vise det indbyrdes Forhold. Jeg tager Kollektterne fra de to første Søndage i Advent.

Missale Hafniense:

(1. S. i Advent) Excita quæsumus domine potentiam tuam, et veni: ut ab imminentibus peccatorum nostrorum periculis, te mereamur protegente eripi, te liberante salvari. Qui vivis et regnas.

(2. S. i Advent) Excita domine corda nostra ad præparandas unigeniti tui vias: ut per eius adventum purificatis tibi mentibus servire mereamur: Qui tecum vivit.

Messe-Haandbogen:

(1. S. i A.) O Herre Jesu criste. vij bede dig ydmygeligen. opueck din mectighedt och kom til oss. Paa det at vij maa frelses aff den fare som oss paahenger for vore synders skyld. Och vid dig bliffue frelste oc salige. Du som met gudt fader oc den helligaandt leffuer oc regnerer een sand gud fra euighedt oc tiil euighedt. Amen.

(2. S. i A.) O almectige euige gud Verdis att opuecke vore hierter tiil att berede din eenborne søns veie Att vij vid hans tilkommelse maa tiene dig met rene hierte Vid samme din enborne Søn Jesum christum vor herre. som met dig oc den hel. le. etc.

Salmebogen 1553.

(1. S. i A.) O Herre/ wi bede/ opueck din mact och kom [oss til hielpe]1 Ath wi maatte met din beskermelsse

befriis fra de vaader som oss offuerhenge for vaare Synder/ Och wi maatte met din befrelse vorde Salige/ Du som leffuer och Regnerer met Gud Fader i Helligaandz enighed/ en Gud fra euighed och til euighed. Amen.

(2. S. i A.) O Herre/ opueck vore hierter til ath berede din enbaarne søns veye/ Ath wi maatte tiæne dig i hiertet² Som vorde rensede ^{**}315 ved hans tilkommelse/ Huilcken som met dig leffuer oc regnerer i Helligaands enighed/ en Gud fra euighed och til euighed/ Amen.

Alterbogen 1556.

(1. S. i A.) O Herre Gud himmelske Fader/ wi bede dig/ opueck din mact oc kom oss til hielpe/ at wi maatte met din beskermelse befrijs fra de vaader som oss offuer henge for vore synder/ Oc wi maatte met din befrelse vorde salige. Du som leffuer oc regnerer met Gudfader i hellig Aands enighed [en sand Gud fra euighed]¹ oc til euighed/ Amen.

(2. S. i A.) O Herre/ opueck vore hierter til at berede din enbarne Søns vey/ at wi maatte tiene dig i hiertet/ Som vorde rensede ved hans tilkommelse/ Huilcken som met dig leffuer oc regnerer i hellig Aands enighed en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

Som det ses, følger Palladius Salmebogen undtagen i Begyndelsesordene i første Kollekt, hvor "O Herre" er udvidet til "O Herre Gud, himmelske Fader" (i Overensstemmelse med Vitus Theodorus' Bønner), men denne Ændring er opgivet i de fleste af de følgende Kollekt; derimod er Forandringen i Doxologien: "en Gud" til "en sand Gud" bevaret gennem alle Kollekt. Iøvrigt er Uoverensstemmelserne mellem Alterbogens og Salmebogens Oversættelser af de gamle Kollekt af ganske sporadisk Art: i Kollekten til Søndag efter Midfaste gengiver Salmebogen det latinske *te servante* ved *met dit gemme*, Alterbogen ændrer det til *met din beskermelse* (ndf. S. 382 L. 13); i Kollekten til 4. Søndag efter Trinitatis gengiver Salmebogen *tu ordine* ved *effter din Ordinantz*, Udtrykket er i Alterbogen rettet til *din befalning* (ndf. S. 428 L. 12) o. a. lignl nogle Tilfælde findes samme Kollekt anvendt paa forskellige Dage i Alterbogen og i Salmebogen; saaledes har Salmebogen paa 1. Søndag efter Hellig tre Kongers Dag Kollekten "O almægtige Gud, som styrer alle Ting baade i Himmelen og paa Jorden", mens Alterbogen (i Overensstemmelse med det katolske Missale og Messe-Haandbogen) har denne Kollekt paa 2. Søndag. Lignende Forhold findes ved de tre følgende Søndage. Undertiden har Alterbogen og Salmebogen en helt igennem forskellig Oversættelse af ^{*}316 samme latinske Kollekt. Saaledes lyder den Kollekt i Salmebogen, der svarer til Alterbogens Kollekt paa 1. Søndag efter Hellig tre Konger, og som i Salmebogen findes paa "Søndag som falder i de otte Dage": O Herre/ wi bede/ fulddriff met din Hiemmeliske mildhed dine ydmyge bedende folckis Attraa/ At wi maatte see huad mand skulde gøre/ oc huad de see der skulde gøris de maatte dertil oc faa effne det at kunde fuldkomme/ Ved vor Herre Jesum Christum din Søn/ som etc.

Denne Text gengiver Missalets:

Vota quæsumus domine supplicantis populi cælesti pietate prosequere: ut et quæ agenda sunt, videant, et ad implenda quæ viderint, convalescant. Per dominum nostrum etc.

I Messe-Haandbogen og Alterbogen lyder Oversættelsen:

(*Messe-Haandbogen*;) O Almægtigste euige gud Verdis at forfølge diit folkes ydmygelige bøn oc begering At de motte se oc forstaa huad ret er Oc saa faa effne til at fuldkomme det samme met gerninger. Vid etc.

(*Alterbogen*;) Herre Gud himmelske Fader/ wi bede dig/ for din euige Godhed at du vilt naadelig ansee din fattige Folckis ydmige begering/ at de maatte rettelige forstaa huad de effter dit ord skulle gøre/ oc bliffue bestyrcket met din Aandis krafft/ det samme met gerning at fuldkomme/ ved vor Herre Jesum Christum/ Amen.

Paa nogle Dage har Alterbogen erstattet Salmebogens Kollekt med en helt anden Kollekt. Saaledes har Salmebogen paa Fastelavnssøndag Kollekten: *O Herre/ wi bede/ hør mildelige vore bønner*, svarende til Missalets *Preces nostras quæsumus domine clementer exaudi*, mens Alterbogens Kollekt (ndf. S. 373 L. 23ff.) er af ukendt Oprindelse; det samme gælder Kollekten paa 1. Søndag efter Paaske¹. Paa Skærtorsdag udelader Alterbogen helt den gamle Kollekt (se ndf. S. 387 L. 20), mens Salmebogen ogsaa her stemmer med Missalet²; endelig maa det nævnes, at Alterbogen ^{**}317 meddeler Kollekt til 25.-27. Søndag efter Trinitatis, hvilke Dage ikke er medtaget i Salmebogen, mens omvendt Salmebogen har Kollekt til en Del Dage (4. Juledag, Bartolomæus Dag osv.), som i Overensstemmelse med Ordinansens Regler for Gudstjeneste paa Helligdage (se nærv. Udg. L 183 f.) ikke er medtaget i Alterbogen.

I selve Kollekttrækken findes altsaa væsentlige Forskelligheder mellem Salmebogen og Alterbogen, Forskelligheder der oftest skyldes Salmebogens Uoverensstemmelse med Ordinansen, og som derfor tyder paa, at Salmebogens Kollekttrække er ældre end Ordinansen¹. I de allerfleste Kollekt følger Alterbogen jo imidlertid Salmebogens Text, og at denne (i Udg. 1553 eller i en ældre Udg.) har tjent som direkte Grundlag for Palladius' Textmeddelelse kan bl. a. ses af følgende Sted. I Kollekten til 3. Paaskedag staar der i Missalet: *concede famulis tuis, ut sacramentum vivendo teneant, quod fide perceperunt*; dette er i Salmebogen

gengivet: *Vnde dine Tienere ath beholle det Sacrament i leffuendet som de i Troen haffue vndfanget*; Ordet *leffuendet* er aabenbart en Kontamination af Participiet *leffuende* og Substantivet *leffnet*, og dette mærkelige Ord, der sikkert ikke har haft mere Hjemmel i Datidens Sprog end i Nutidens, gaar uforandret over i Alterbogen 1556 (i de senere Udgaver er det rettet til *leffnet*, den ellers ogsaa i Originaludgaven almindelige Skriftform for "Levned", se ndf. S. 352 L. 14, S. 358 L. 24, S. 362 L. 12 osv.).

Grundlaget for den første Kollektække i Alterbogen er altsaa en gammel Oversættelse af de katolske Kollekt, hvis Ordlyd i det hele er fulgt nøje, men hvis Antal og Rækkefølge er bragt i Overensstemmelse med Ordinansens Krav.

B. De ny Kollekt.

I Aaret 1546 udgav Veit Dietrich en Postil under Titelen *Kinder-Predig*. Den var delt i tre Afsnit: Vinterhalvaarets ^{*}318 og Sommernalvaarets Prædikener paa de almindelige Søndage og Helligdage, samt Prædikener paa Kirkeaaarets særlige Festdage. Hver Prædiken siuttede med en af Veit Dietrich forfattet Bøn. Denne Postil blev hurtig meget yndet, og dens Bønner vandt Indgang som Kollekt i forskellige tyske Agender, i Danmark kendes fra den følgende halve Snæs Aar to Oversættelser af Bønnerne beregnet til Kirkebrug, den ene er Palladius' Oversættelse i Alterbogen, den anden er en af Hans Tavsens forfattede Parafraze, der vistnok aldrig er udkommet, men som er bevaret i Haandskrift (i Karen Brahes Bogsamling)¹. Desuden er Postillen oversat i sin Helhed af Peder Tidemand 15562.

Mellem de gamle katolske Kollekt og Veit Dietrichs Bønner er der en udpræget Forskel: mens hine er af et meget alment Indhold, der ikke staar i noget nærmere Forhold til Epistlerne og Evangelierne, har disse en nøje, tit en ligefrem pedantisk, Tilknytning til Dagens Text. Man sammenligne f. Ex. den gamle og den ny Kollekt til Midfaste Søndag (ndf. S. 380). Texterne til denne Dag er Galaterbrevet 4. 21-31 (om det jordiske og himmelske Jerusalem) og Johannes' Evangelium 6. 1-15 (om Jesus' Bespising af Folkeskaren).

Den gamle Kollekt:

O almægtige Gud, vi bede, unde det at vi som for vor Handlings Forskylding nu plages, maa komme til Vederkvægelse af din Naades Husvælselse ved vor Herre Jesum Christum etc.

Den ny Kollekt:

Herre Gud himmelske Fader, som haver formedelst din Søn i Ørken rigelige bespiset *fem tusende Mænd, foruden Kvinder og ^{*}319Børn, med fem Brød og to Fiske, vi bede dig vær ogsaa naadelige hos os med din Velsignelse, bevare os fra Gerrighed og Sorg for Næring osv.*

En mere i Enkeltheder gaaende Parallel til Evangelietexten, ifølge hvilken Jesus bespiste "ved fem tusinde Mænd" med "fem Bygbrød og to Fiske", kan næppe tænkes; og dette Afhængighedsforhold mellem Kollekt og Text viser sig endnu grellere ved en Jævnstilling mellem den her anførte Kollekt og Kollekten paa 7. Søndag efter Trinitatis. Evangelietexten paa denne Dag er Marc. 8. 1-9, hvorefter Jesus bespiste "ved fire Tusinde" med "syv Brød og faa Fiske", og i Tilknytning hertil lyder Bønnen i Alterbogen (ndf. S. 435 L. 14 ff.): Herre Gud himmelske Fader, som haver ved din Søn i Ørken rigelige bespiset *fire tusinde Mænd, foruden Kvinder og Børn, med syv Brød og faa Fiske, vi bede dig vær ogsaa naadelige hos os med din Velsignelse, bevare os fra Gerrighed og Sorg for Næring osv.*

Denne sidste Kollekt stammer ikke fra Veit Dietrichs Postil, men er muligvis blevet til paa dansk Grund (se ndf. S. 321 f.). Ogsaa andre Forskelligheder findes mellem Alterbogens og Postillens Kollektække. I Alterbogen er de særlige Fester (St. Stefans Dag, St. Hans Evangelists Dag, Marie Renselsesdag osv.) indordnet i den fortløbende Søndags- og Helligdagsrække, mens de som ovf. nævnt i Postillen er udskilt i en særlig Del; nogle af Alterbogens Helligdage (3. Paaskedag, 3. Pinsedag, 26.-27. Søndag efter Trinitatis) findes ikke i Postillen, mens omvendt denne har bevaret en Del af den katolske Kirkes særlige Festdage, som Alterbogen i Overensstemmelse med Ordinansen har udsødt. Men foruden de Afvigelser mellem Alterbogens og Postillens Kollektækker, som dette Forhold nødvendigvis maa fremkalde, findes der ogsaa, som den ovf. anførte Bøn til 7. Søndag e. Trinitatis viste, Forskelligheder mellem Kollektterne til samme Dag. Saaledes er Daabskollekt paa Fastelavnssøndag i Alterbogen (ndf. S. 373 L. 30 ff.) Oversættelse af en Bøn paa Søndag mellem Nytaarsdag og 320 Hellig tre Kongers Dag i Postillen; Kollekt paa Skærtorsdag i Alterbogen (ndf. S. 387 L. 21 ff.) er Gengivelse af en Bøn paa Palmesøndag i Postillen o. Ign. I det hele stemmer Alterbogens anden Kollektække imidlertid med Bønnerne i Veit Dietrichs Postil, og Ordlyden af de enkelte Kollekt svarer saa nøje til Originalens Text, som Sproget tillader det.

En Sammenstilling mellem Original og Oversættelse ved et Par af Kollektterne vil belyse Forholdet. Som Exempler vælger jeg Kollektterne til 1. Søndag i Advent og til Skærtorsdag.

1. Søndag

Herr Gott Himlischer Vatter/ wir dancken dir ja billich/ loben vñ preisen dich in ewigkeyt/ dasz du vns armen Menschen/ so der Sünden halb vnder desz Tods vnd desz Sathans tyranney haben müssen seyn/ deinen Son zu einem König gesetzt hast/ der ein gerechter König ist/ vnd vor vnsera Sünden durch seinen Tod vns rette vnd helffe. Wir bitten dich auch/ du wöllest durch deinen heyligen Geist vns erleuchten/ regieren vnd führen/ dasz wir an disen gerechten König vnd Heyland vns allein halten/ vnd an seiner armen gestalt/ vnd verachtetem wort vns nicht/ wie die welt/ ergern/ vnd also durch ein festes vertrauwen auff jn/ ewig selig werden/ Amen.

Herre Gud hemmelske Fader/ wi tacke dig io tilbørlige/ oc loffue oc prise dig til euig tid/ at du haffuer sat oss arme Menniske/ som skulde haffue verit vnder Dødzens oc Satans Tyranni/ din Søn til en Konge/ som er retferdig Konge/ oc gør oss ledige o c løse af f vore Synder ved sin Død/ oc vil vere en Saliggørere/ som redder/ oc hielper oss mod Døden/ wi bede oc/ at du vilt opliuse/ regere oc lede oss ved din hellig Aand/ at wi kunde holde oss alene ved denne retferdige Konge oc Saliggørere/ o c icke forarge oss/ som verden gør/ paa hans fattige skickelse o c foractede ord oc bliffue saa euige salige/ ved en stadig trofasthed til hannem/ Amen.

Palmesøndag

Herr Gott Himlischer Vatter/ wir dancken dir fur deine grosse gnad/ dasz du durch deinen Son disz

Skærtorsdag.

Herre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig for din store Naade/ at du formedelst din Søn haffuer skicket

*
- 321

Abendmal hast verordnet/ da wir seinen Leib essen/ vnd sein Blut trincken/ Wir bitten dich/ gib durch deinem heylige[x] Geist/ dasz wir solche Gabe nicht vnwirdig brauchen/ sondern vnsera Sünd erkennen/ dar von ablaffen/ vnd durch Christum vergebung derselben glauben vnd hoffen/ vñ also im glauben vnd liebe von tag zu tag zunehmen/ bisz wir ewig selig werden/ Durch Jesum Christum deinen Son vnd vnsern Herren/ Amen.

saadant it maaltid/ at æde hans Legeme oc dricke hans Blod/ Wi bede dig/ vnd oss formedelst din hellig Aand/ at wi icke wuerdelige bruge samme gaffue/ men at wi bekende vor synd/ oc staa der vdaff/ oc haabe oc tro syndzens forladelse formedelst Christum/ oc i tro kærlighed voxte fra dag til dag/ saa lenge til wi bliffue euindelige salige/ formedelst Christum Jhesum/ din Søn vor Herre/ Amen.

At det direkte Grundlag for Palladius' Oversættelse er Veit Dietrichs Postil, derom lader jo de her anførte Kollektter, der er typiske for Forholdet, ingen Tvivl tilbage; men det er muligt, at Palladius, mens han har brugt den tyske Original som Grundlag for Kollektternes *Ordlyd*, har taget Hensyn til Hans Tavsens Parafraze, hvad *Valget* og *Rækkefølgen* af Kollektterne angaar. Adskillige af de Afvigelser, der heri findes fra Postillen (Anbringelsen af Daabskollekten paa Fastelavns Mandag, Palmesøndagskollekten paa Skærtorsdag, Midfaste-Søndag-Kollekten - med Forandringen af Tallene paa Folkeskaren og Brødene og Fiskene- paa 7. Søndag efter Trinitatis o.fl.) stemmer nemlig overens i Parfrasen og Alterbogen, hvilket jo tyder paa, at der existerer et Afhængighedsforhold mellem de to Kollekttrækker. Spørgsmaalet bliver i saa Fald, om Tavsens Parafraze i sit Valg af Kollektter er paavirket af Alterbogen, eller om Alterbogens Kollektvalg hviler paa Parfrasens. Af ydre Dateringer naaer man ikke til noget Resultat. Det Haandskrift, i hvilket Tavsens Oversættelse findes, er ikke tidfæstet, og af dets Indhold kan man kun siutte, at det er skrevet i hans Biskopstid i Ribe (1542-61). Men af indre Grunde tør man hævde, at Parfrasen ikke er blevet til efter Alterbogen; ikke blot vilde det jo være lidt urimeligt, om Ribe-Bispen lavede en Omredaktion af Kollektterne i den Alterbog, hvis Uniformitet han selv havde været med til 322 at vedtage, men det vilde vanskelig kunne forklares, at han, hvis han forfattede en saadan Parafraze til Kirkebrug, ikke fulgte den forordnede Alterbogs Kirkeaar; og det gør han ikke: Parfrasen mangler Kollektter til 26.-27. Søndag efter Trinitatis, og dens Anbringelse af de særlige Festsdage stemmer ikke med Alterbogen. Har Tavsens derimod forfattet Parfrasen før Alterbogen, er alt saare forklarligt. Han kan da paa det Bispemøde, hvor Alterbogens Udgivelse blev vedtaget, have foreslaaet, at man ved Siden af de gamle Kollektter skulde benytte Veit Dietrichs Bønner, som han maaske allerede dengang selv har anvendt; og man er blevet enig om at optage disse Bønner i Alterbogen - dog ikke i den vidtløftige Form, hvori Tavsens havde gengivet dem, men i en Oversættelse, der holdt sig til Originalen; hvad Valget og Anbringelsen af Kollektterne angik, har man derimod i det væsentlige fulgt Tavsens Afvigelser fra Postillen. Muligvis skyldes dog Overensstemmelserne mellem Tavsens Parafraze og Palladius' Alterbog ingen direkte Paavirkning, men at begge som Kilde har haft ikke selve Veit Dietrichs Postil, men en Samling af Bønnerne i denne, foranstaltet til Kirkebrug, saaledes at de Afvigelser fra Postillen, der er fælles for Parfrasen og Alterbogen stammer fra en saadan tysk Samling. I hvert Fald har Parfrasen ingen Indflydelse haft paa AlterbogsKollektternes Ordlyd. En Jævnførelse mellem Palladius' Text og Hans Tavsens vil vise dette. Som Exempel vælger jeg Skærtorsdag-Kollekten (jf. Originalens og Alterbogens Text ovf.):

O Herre euige Gud kere hymmelske fader, wij tacke deg for dyn vsigelige store naade, at du saa naadeligen wed dyn Søn haffuer oss berid denne salige nadurde, vdi huilken wij sandeligen ede hans legom oc dricke hans blod, Dij bede wij dyn faderlige godhed ydmygeligen, at du saa wed dyn hellige Aand styrer oc regnerer

oss, at wij ey mue vuerdeligen men werdiligen bruge denne samme dyn guddommelige gaffue, rett grondeligen kende wore synder oc aluorligen offuergiffue dennom, oc i hob oc rett troo til hannom wisseligen wente oss alle synders forladelse, oc saaledes i troo oc sand kerlighed dagligen tiluoxe oc 323 forbedres, intil wij omseyr worde aldeles syndesløse oc euig salige. Wed den samme dyn kere Søn wor Herre Jesum Christum¹.

Til den tredje danske Oversættelse, Peder Tidemands, staar Alterbogens Text ikke i noget Forhold; de to Oversættelser er ganske uafhængige af hinanden, Allerede det Tidspunkt, paa hvilket de er blevet udarbejdet og trykt, udelukker en gensidig Paavirkning, Alterbogens Oversættelse maa være udarbejdet i Sommeren 1555, da Fortalen er underskrevet i September; den er da trykt i Løbet af Efteraaret og udkommet i Begyndelsen af 1556. Da det nu er ganske usandsynligt, at Peder Tidemand skulde have haft Alterbogen til Benyttelse, inden den udkom, kan hans Oversættelse, der blev udarbejdet i 1555 (Fortalen er dateret St. Laurentii Dag) ikke være paavirket af Alterbogens; og af lignende Grunde kan Palladius' Oversættelse, der er affattet mindst et halvt Aar, inden Peder Tidemands Bog udkom, ikke være paavirket af denne. En Sammenstilling mellem de to Oversættelser vil bekræfte dette. Som Exempel vælger jeg Kollekten paa St. Stefans Dag (bevaret i Peder Tidemands Orig.udgave 1556):

Peder Tidemands Oversættelse

Herre Gud Himmelske Fader/ *du* som haffuer ladet den hellige *Stephanum lide oc stenis for sin tro skyld/ oc giffuet oss der met* til kiende/ at dit Rige er icke aff denne verden/ men hører til it andet *liff*. Wi bede dig/ *at* der som wi ocsaa *skulle lide* for dit ord oc Naffn skyld/ at wi kunde bliffue *fast bestandige/ oc trøste oss met* din naade/ oc *det euige gode/ i steden for det timelige*.

Palladius' Oversættelse

Herre Gud Himmelske Fader/ som haffuer ladet den hellige *Staffen pines oc stenis i hiel for hans tro skyld/ oss der met at giffue* til kende/ at dit Rige er icke aff denne Verden/ men hører *heden* til it andet *leffnit/ Wi* bede dig/ der som wi ocsaa for dit Ord oc Naffn skyld *skulle pines/ styrck* vore hierter met din hellig Aand at wi kunde bliffue *hart bestandige/ oc for desse timelige ting* trøste oss met din Naade oc *euige gaffuer/ Amen*.

Den til Grund liggende Original lyder:

Herr Gott Himlischer Vater/ der du den heiligen Steffanum seines glaubens halb/ leiden vnd steinigen hast lassen/ vns damit anzuzeigen/ * 324 das dein Reich nicht von dieser Welt sey/ sondern in ein anders leben gehöre/ Wir bitten dich/ wo wir vmb deins Worts vnd Namens willen auch müssen leiden/ stercke vnsere Herten durch deinen heiligen Geist/ das wir vest bestehen/ vnd vns mit deiner gnad/ vnd den ewigen gütern/ an statt der zeitlichen trösten mögen/ Amen.

At Palladius ikke, hvis han havde haft Peder Tidemands Text, vilde have foretaget en saadan Revision af denne, som de her anførte Citater viser maatte have fundet Sted - og som iøvrigt vilde have manglet al Aarsag -, tør med Sikkerhed paastaas ud fra det Kendskab, vi har til Palladius' Benyttelse af sine Kilder; ligesom det omvendt tør anses for givet, at Peder Tidemand, om han havde kendt Alterbogens Kollektoversættelse, ikke havde ændret den paa den Maade, de ovenf. fremhævede Uoverensstemmelser vilde have krævet. Forskellighederne i de to Oversættelser er af en saadan Art, at de kun kan forklares ved, at Palladius og Tidemand har foretaget Fordanskningen af Veit Dietrichs Text uafhængige af hinanden¹.

Som Resultat af den her fremsatte Undersøgelse tror jeg da at kunne fastslaa, at den ny Kollektække, som med Alterbogen fik Indgang i den danske Kirke, og som var en Gengivelse af Bønnerne i Veit Dietrichs Postil, - muligvis med en tysk Kollekt-samling eller Agende som Mellemed -, er indført efter Samraad mellem Landets Bisper, maaske paa Foranledning af Hans Tavsens, i hvert Fald saaledes, at Valg og Rækkefølge af Bønnerne i hans Parafraze paa væsentlige Punkter stemmer overens med den ny Kollektække i Alterbogen; selve Oversættelsen af Kollektterne har derimod været upaavirket af Hans Tavsens Oversættelse saavel som af den med Alterbogen samtidige danske Oversættelse af hele Postillen, som Peder Tidemand besørgede.

I Løbet af de følgende Aartier fortrængte den ny * 325 Kollektække mere og mere de gamle katolske Kollektter, indtil disse - paa ganske enkelte Bønner nær¹ - med Alterbogen 1580 helt forsvandt fra den evangeliske Gudstjeneste, idet Bønnerne i den ny Række forordnes som eneste Kollekt (se ndf. S. 332 ff.). Og dette Forhold er i det væsentlige blevet uændret i de siden da forløbne halvfjerde Hundrede Aar.

Endnu begynder Kollekten paa Midfaste Søndag (Alterbogen 1913 S. 81, jfr. Alterbogen 1556, foran S. 318-19):

Herre Gud, himmelske Fader! du, som i en Ørken ved din Søn rigelig bespiste fem Tusinde Mænd foruden Kvinder og Børn med fem Brød og to Fisk, vi bede dig: Vær ogsaa naadig hos os med din Velsignelse.

og paa 7. Søndag efter Trinitatis (smst. S. 174, jfr. foran S. 319):

Herre Gud, himmelske Fader! du, som ved din Søn har i en Ørken rigelig bespist fire Tusinde Mænd foruden Kvinder og Børn med syv Brød og nogle faa Fisk, vi bede dig, vær ogsaa naadig hos os med din Velsignelse.

Men mange Steder har naturligvis Sprogets og Smagens Udvikling gjort Forandringer i Ordlyden af Kollektterne nødvendig.

IV.

Foruden Perikoperne og Kollektterne indeholder Palladius' Alterbog den væsentligste Del af *Nadverens* Liturgi, meddelt under Skærtorsdag, samt *Vielses-* og *Daabs-*Ritualet i Luthers "En liden Bog om Brudevielse" og "En liden Bog om Døbelse", der - med faa Ændringer - er optrykt efter Palladius's Oversættelse af disse i *Enchiridion* 1538 (se nærv. Udg. I. Bind S. 96-106). Desuden findes efter Palladius' Forord det latinske *Confiteor* og en "Bekendelse" paa Dansk samt to forskellige Bønner for Konge og Øvrighed.

*

326

V.

Af Palladius' Alterbog er følgende Udgaver bevaret:

1. *Originaludgaven* 1556. Titel og Format som Facsimilegengivelsen af Titelbladet ndf. S. 339. Bogen er trykt med to Slags Typer: Skriftstederne med Missaler (17 Linjer paa Siden), Kollektterne og den øvrige Text med en mindre Skriftgrad (27 Linjer paa Siden)¹, se Gengivelsen S. 327. Bogen bestaar af 27 8-bladede Læg, signeret A-Z, Aa-Dd. Paa Bagsiden af Titelbladet og paa Titelbladene til Døbe- og Vielsesbogen findes Træsnit, se Gengivelserne i Texten og Noterne hertil Udgaven er trykt hos Hans Walther i Magdeburg og fandtes tilkøbs hos Boghandler Claus Førd i København. Exemplar i Pergamentbind findes paa d. kgl. Bibliotek.

2. *Hans Albrechtsens Originaludgave* 1564. Efter Palladius' Død besørgede Biskop Hans Albrechtsen en ny Udgave af Alterbogen. Ejendommeligt for denne Udgave er især Omarbejdelsen af Kollektterne. Af de gamle katolske Kollektter gives en hel ny Oversættelse (se ndf. S. 332) og Palladius' Oversættelse af Vitus Theodorus' Kollektter er omhyggelig revideret, I den Fortale, hvormed Biskoppen ledsager den ny Udgave, skriver han, at "nogle Aar forleden" har Peder Palladius ladet denne Alterbog udgaa, men "effterdi ieg formerckt haffuer at vdi mange Kircker findis icke denne Alterbog/ oc at de som hende begerindis er/ oc behoff haffuer til Kircketienistens vdretning icke hende bekomme kand/ haffuer ieg ladt hende vdi Prenten vdgaa paa ny/ formedelst Erlige Mands Claus Føerds Bogførirs vdi Kiøbenhaffn anden gangs bekostning/ oc flitelige hende offuerseet/ forbedret oc formeret/ . . synderlige vdi Collecternes klare oc rette forstand . . Disligest oc tillagd Letanien oc nogle Christelige Bøner som effter tidens leylighed vdi bede dage for Øffrighed/ for fred oc for anden menlig nødtørffthighed bequemmelege kand oplæsis/ Oc der næst sæt de Prefationes^{*} 327 328 som Ordinantzen befaler at siunges vdi de tre store Christi Høytider. Fremdelis ocsaa effter Børne daaben tillagt den rette form oc maade som Sognepresterne bør at effterfølge/ naar børn ere hiemme døbt oc bæris til Kircken effter som Ordinantzen der om bemelder. Oc til det sidste sæt Catechismum eller Børnelærdommen enfoldelig vdi sine ord Artickle som hun bør at fortælles for unge oc Gamle."

Som det ses, har Hans Albrechtsen ikke blot omarbejdet og gennemset Kollektterne i Palladius' Alterbog, men tilføjet ny, hvor denne manglede Kollektter (Bededagsbønnerne), ligesom Alterbogen ifølge Fortalen ogsaa paa anden Maade er udvidet til Præsternes Tarv. Af Hans Albrechtsens Originaludgave er kun to Blade bevaret - det første og sidste Blad i første Læg. (Fortalen er derfor ovf. anført efter Udgaven 1574). Disse to Blade er indhæftede i en yngre Udgave, hvor de har erstattet de tilsvarende Blade, aabenbart i den Hensigt at give den yngre Udgave større antikvarisk Værdi (se ndf. S. 336). Det bevarede (sammenstykkede) Exemplar har tilhørt Hjelmstjerne, til hvem sandsynligvis en smart Boghandler i 18. Aarh. har afhændet Exemplaret paa fordelagtige Vilkaar. Imidlertid har dette Falsum, som ikke blev opdaget, givet Anledning til en fuldstændig misvisende Fremstilling af Alterbogens Historie, idet alle de vigtige Afgivelser fra Originalen 1556, der findes i Udgaven fra 17. Aarh., er ført tilbage til Udgaven 1564 i Hovedværket om Alterbogens Historie, Engelstofts ovf. anførte Værk fra 1840, Da der i den yngre Udgave af Alterbogen tales om *flere*

ældre Udgaver, slutter Engelstoft, som rimeligt er, at der mellem Palladius' OriginalUdgave 1556 og Hans Albrechtsens Udgave 1564 ligger flere (senere tabte) Udgaver; og ved en Række Fejlsutninger, fremkaldt ved det sammenstykkede Exemplar, naar Engelstoft til det Resultat, at Ændringerne skyldes Palladius. Jeg skal ikke her komme nærmere ind paa hele denne Fremstilling, blot skal det udtrykkelig fremhæves, at Palladius kun har besørget én Udgave af Alterbogen, og at 329 ingen af de Ændringer, der senere fandt Sted, kan føres tilbage til ham¹.

* 330

Om Udgavens Titel og Format se omstaaende Gengivelse. Bogen er trykt hos Lauritz Benedicht i København, og er (hvad der fremgaar af Hans Albrechtsens Fortale) bekostet af Claus Førd. Paa Bagsiden af Titelbladet staar Skriftstedet Joh. 3.16-18; der er intet Træsnit. Det bevarede 8. Blad indeholder "En bekiendelse paa danske" og "En Predickers Bøn", hvilke Stykker stemmer ordret overens med de tilsvarende Stykker i Udgaven 1574. Exemplaret med de to Blade af Alterbogen 1564 findes paa d. kgl. Bibliothek.

3. *Ny Udgave af Hans Albrechtsens Redaktion. 1574.* Da kun Titelbladet og et enkelt andet Blad af Hans Albrechtsens Originaludgave 1564 er bevaret, lærer man først gennem Udgaven 1574 Indretningen af hans Alterbog at kende. Efter Titelbladet, paa hvis Bagside findes et Træsnit samt en kort *Oratio Pastoris ante contionem*, følger Palladius' Fortale. I denne er der foretaget et Par Ændringer: Mens Claus Førds Navn i Originaludgaven 1556 beskeden var anbragt paa Bogens sidste Blad, er det her sat ind i selve Fortalen; til Meddelelsen om at Alterbogen er trykt efter Samraad med Landets Superintendenten (ndf. S. 341 L. 20 f.), er føjet følgende Sætning: "formedelst Erlige oc velforstandige Mands Claus Førds borgeris oc Bogførirs vdi Kiøbenhaffn bekaastning". Denne Sætning bevares i Udg. 1580, men udelades i de flg. Udgaver. Den anden Ændring gælder Bogens Navn. Palladius havde skrevet, at man ikke maatte kalde den Missal eller Haandbog, men at den skulde hedde *Collectbog*, *Evangelistarium* eller *Alterbog*; i dette Forslag er de to første Navne strøget, *Alterbog* har sejret¹. Efter Palladius¹ Forord følger Hans Albrechtsens ovf. omtalte Forord, dateret 20. Januar 1564. Saa *Confiteor* som i Udg. 1556, hvorefter er tilføjet en *Oratio* * 331 *contionatoris ante contionem*, derefter følger *En bekiendelse paa danske* (= Udg. 1556) og *En Predickers Bøn* (= Udgaven 1564).

332

De gamle Kollekte er, som nævnt i Forordet, grundigt gennemarbejdede. Som Exempel kan anføres Kollekten paa 1. Søndag i Advent, Den lyder:

O Herre Jesu Christe/ opueck din Guddommelige mact/ oc kom oss til hielp at wi formedelst din beskermelse kunde befrelsis fra den Straff som wi vel haffue fortient met vore Synder/ oc formedelst din tilkommelse bliffue salige/ Du som leffuer o c regnerer etc.

Ved den ny Kollekttrække er Palladius' Oversættelse i det væsentlige bevaret, kun enkeltvis er Rettelser efter Vitus Theodorus' Original foretaget (se saaledes Noterne til S. 345 L. 30, S. 347 L. 15, S. 352 L. 17, S. 421 L. 16, S. 433 L. 29 ofl.). Undertiden er den af Palladius valgte Kollekt erstattet med en anden, saaledes har Udg. 1574 til 1. Søndag efter Hellig tre Konger flg. Kollekt: "Herre Gud himmelske Fader/ du som formedelst din Naade oc Velsignelse/ haffuer giffuet oss Børn oc tiunde etc.", hvilket er en Oversættelse af den første Bøn efter Prædikenen hos Vitus Theodorus, mens Palladius' Kollekt (ndf. S. 360 L. 14 ff.) er en Oversættelse af den anden Bøn (den som Børnene og Tyendet skal bede).

De øvrige Ændringer, Hans Albrechtsen har underkastet Alterbogen, vil det falde udenfor nærv. Udgaves Plan at komme nærmere ind paa¹.

Udgaven 1574 er trykt hos Mads Vingaard i København. Titel og Format som omstaaende Gengivelse. Exemplarer findes paa d. kgl. Bibl. og Universitetsbibl. i København samt i Karen Brahes Bogsamling i Odense.

4. *Poul Madsens Udgave 1580.* Denne Udgave betegner et nyt Afsnit i Alterbogens Historie, idet de gamle katolske Kollekte (som omtalt ovenf.) paa faa Undtagelser nær er blevet udskudt; der findes kun én Kollekttrække, og denne bestaar næsten helt igennem af de af * 333 Palladius' indførte Bønner af Vitus Theodorus. Dernæst er en ny Kollekt indført, en "almindelig" Kollekt, der skal bruges efter Prædiken, naar der ikke er Altergang. For 334 hele denne ny Ordning af Kollektssystemet gøres der Rede i en Betænkning, forfattet af Alterbogens Udgiver, Sjællands Biskop Poul Madsen (Paulus Matthiæ). Det hedder heri:

"Quia hæc æditio, non nihil variat a prioribus, antea excusis, ejus varietatis consilium breviter aperiam, quod ab omni, spero & arrogantia & levitatis suspicione, me apud bonos omnes liberabit. - Primo itaque cum animadverterem alterius Collectæ, nullum esse usum, nisi quando nulli essent Communicantes [i dette Tilfælde har man altsaa brugt den ene Kollekt som Slutningskollekt], eam tanquam minus necessariam, sustuli. Et erant alioqui quædam Dominicæ, in posterioribus Exemplaribus additæ, quæ unam tantum habebant Collectam: substitui autem unam generalem (ut sic dicam) Collectam, qua uti possunt Pastores, ubi non sunt Communicantes, quæ habetur altera pagina sequenti."

Poul Madsen's Udgave 1580 har, som det ses af omstaaende Titelblad, bevaret Titelen fra Hans Albrechtsens Udgave 1574. Det efter Palladius' Navn tilføjede: "*Consilium hujus æditionis, legatur in fine libri*" hentyder til den latinske Betænkning. Paa Bagsiden af Titelbladet findes samme *Oratio pastoris* som i Udgaven 1574, derefter følger Palladius' Forord, Hans Albrechtsens Forord, Confiteor, *Oratio contionatoris*, alt som i Udgaven 1574, og siuttelig en Bøn af Johannes Matthesius. Saa begynder Kollekt og Texter. Det sidste Læg i det eneste bevarede Exemplar (findes paa d. kgl. Bibl.) mangler, paa Kustoden paa sidste Blad (M 8 v) staar *Cathechis-*; her har altsaa Katekismen fulgt og derefter Betænkningen og den almindelige Slutningskollekt. Hele denne ydre Indretning ses af den følgende Udgave, hvorefter det ovenfor anførte Citat af Betænkningen er taget.

5. *Ny Udgave 1602*. Titel og Indledningsbønner som Udgaven 1580. Paa Foden af Titelbladet: *Prentet i Kiøbenhaffn/ hoss Henrick Waldkirch. M. DC. II.* I Palladius' Forord er to Ændringer foretaget: Claus Førds Navn er gaaet ud 335 (som det ses af sidste Blad, er Udgaven bekostet af Henrich Waldkirch), og Sætningen om de to Kollekt (ndf. S. 342 L. 2-8) er ændret til: "*Oc er her sæt oc forordineret/ en Collect for huer Epistel/ at bruge effter Ordinantzens liudelse*". Efter Døbe- og Vielsesrituellet staar som i de tidligere Udgaver Katekismen (d. v. s. de fem Hovedstykker) og derefter følger den latinske Betænkning med Overskrift: *Commonefactio ad pios verbi ministros, de consilio hujus æditionis*, hvor under staar "P. M" d. e. Paulus Matthiæ. Umiddelbart herefter kommer den i Betænkningen omtalte almindelige Kollekt med Overskrift: "*En Collect/ at læse effter Prædicken/ naar der er ingen communicantes*", hvilken Kollekt ligesom mange af de øvrige Kollekt er bevaret uforandret siden da (Alterbog 1913, S. 264); til siut findes en Bøn af Poul Madsen "at bede/ naar Præsten falder paa Knæ for Alteret/ effter Tiensten er endt". Hele denne Indretning er utvivlsomt gaaet uforandret over fra Udgaven 1580.

Paa sidste Blad læses: "*Prentet i Kiøbenhaffn/ hoss Henrich Waldkirch: Paa sin egen Bekostning: Oc findis hoss hannem til kiøbs*".

Exemplar af denne Udgave findes paa det kgl. Bibliothek (Bl. 7-8, uden Tvivl indeholdende *Oratio contionatoris* og Joh. Matthesius' Bøn, mangler).

6. *Udgave 1611*. Denne Udgave svarer i det hele til den foregaaende. Udgaven er trykt og bekostet af Henrich Waldkirch. Exemplarer findes paa d. kgl. Bibl. og paa Univ. Bibl. i København.

7. *Udgave 1652*. Optryk af foregaaende Udgave 1. Paa Foden af Titelbladet: "*Prentet i Kiøbenhaffn/ aff Georg Lamprecht. Paa Joachim Moltkens Bekostning/ Oc findis hos hannem til kiøbs. M. DC. LII.*" Exemplar paa d. kgl. Bibliothek.

8. *Udgave 1666*. Optryk af foregaaende Udgave.

* 336

Paa Foden af Titelbladet: *Cum Speciali Sereniss. Reg. Majest Dan.Frid. III. Gratia et Privil. Med større Sfyl end til forn. Tryckt i Kiøbenhaffn/ Anno 1666. Findis til kiøbs hos Christian Cassuben/ Bogh. udi S. Nicolai Kircke*. En lignende Meddelelse findes paa Bogens sidste Blad. Exemplar paa det kgl. Bibliothek.

9. *Udgave 1669*. Dette er den sidste daterede Udgave, der udkom under Palladius' Navn og med hans Fortale. Dens Titel er:

Alter-Bogen \ Det er \ Søndagis oc \ hellige Dagis Episteler oc | Evangelia/ med Collecter/ oc andet \ at bruge udi Christi Nadvere/ effter \ Ordinantzens Liudelse \ Item \ Tacksigelse Festens Bønner \ og Lectier som Aarligen den 11. Febru-arij Høytideligen offuer alt \ Rjget holdes \ D. Petrus Palladius \ Consilium hujus editionis \ legatur in fine libri \ bekostiget af \ Daniel Paulli Kongl. Maytt: Bogh. \ udi Kiøbenhaffn | boendis paa vor Frue Kirckegaard \ Tryckt hos Jørgen Lamprecht Aar 1669.

Exemplar paa d. kgl. Bibliothek.

10. *Defekt Alterbog fra Beg. af 17. Aarh.* Det er ovf. omtalt, at der paa d. kgl. Bibl. findes et Exemplar af Palladius' Alterbog, hvis Titelblad er taget fra den nu tabte Udgave 1564, mens Bogen iøvrigt med Undtagelse af et enkelt med Titelbladet sammenhørende Blad (Bl. 8 i 1. Læg) er over et halvt Hundrede Aar yngre. For at Falskneriet ikke skulde opdages, er Bagsiden af sidste Blad, paa hvilket Trykkeriets Navn stod - og som derfor var i Uoverensstemmelse med den gamle Udgaves Titelblad -, overklæbet med et Stykke hvidt Papir; men holder man de sammenklæbede Blade op for Lyset, læses tydeligt: "*Prentet i Kiøbenhaffn/ hoss Henrich Waldkirch: Paa sin egen Bekostning: Oc findis hos hannem til kiøbs*", nøjagtig samme Ordlyd som paa Udgaverne 1602 og 1611, med hvilke Udgaver det defekte Exemplar stemmer Linje for Linje; kun smaa typografiske Uoverensstemmelser viser, at det ikke er samme Tryk.

337

Til de i Alterbogen meddelte Noder er benyttet samme Stokke som i de nævnte Udgaver, og da Node-Satsen i disse to Udgaver er mindre slidt end i den udaterede Udgave, maa denne være den yngste. Rimeligvis har Alterbogen været optrykt med en halv Snes Aars Mellemlum, saa man tør sætte denne

Udgave til c. 1620; i hvert Fald er den ældre end 1629 - Henrich Waldkirch's Dødsaar.

11. Endelig findes en *Udgave uden Aarstal* med Titel overensstemmende med Udgaven 1666. Paa Foden af Titelbladet staar: *Hos Christian Cassuben oc Daniel Paulli Boghandlere til kiøbs*. Denne Udgave tilhører at dømme efter det typografiske Udstyr o. lgn, den sidste Fjerdedel af 17. Aarhundrede¹. Exemplar findes paa d. kgl. Bibliothek.

Rækken af de bevarede Udgaver af Palladius' Alterbog viser altsaa, at denne er udkommet første Gang i 1556 derefter i 1564, 1574, 1580, 1602, 1611, c. 1620(?), 1652, 1666, 1669, c. 1680 (?). I denne Række findes der jo store Spring (1580-1602; 1620?-1652), men sandsynligvis skyldes dette, at ingen Udgaver fra disse Tidsrum er *bevarede*. Man maa nemlig formode, at Efterspørgslen i det Hundrebaar, i hvilket Palladius' Alterbog var i Brug, har været jævnt den samme, og at der heller ikke i Oplagenes Størrelse har været saa store Forskelligheder, at disse kan forklare de store Spring i Udgave-Rækken. Og naar man ser, at af 1564-Udgaven kun et Par Blade er bevaret, af 1580-Udgaven og 1602-Udgaven kun ét defekt Exemplar, af Udgaven 1620 (?) kun det med 1564-Titelbladet sammenhæftede, og at de andre Udgaver vel er fuldstændigt bevarede, men kun findes i ét eller et Par Exemplarer, er Sandsynligheden for, at nogle Udgaver helt er gaaet tabt, overvejende. Imidlertid er de bevarede Udgaver mange nok til at vise, at Palladius' Alterbog - under forskellige * 338 Skikkelser - var i Brug i Danmark, fra den udsendtes 1556, til den afløstes af den ny forordnede Alterbog 1688. I denne Alterbog erstattedes Fortaler og Efterskrift af de sjællandske Biskopper, der havde grundlagt Alterbogen og givet den dens daværende Form - Peder Palladius, Hans Albrechtsen og Poul Madsen - af en ny Fortale af Biskop Hans Bagger, mens Perikoper og Kollektter uden væsentlige Forandringer overførtes fra den gamle Alterbog.

339

340

341

Petrus Palladius ønsker alle Sogneprester i disse thu konge Riger Danmarck oc Norrige/ Naade oc Fred i vor Herre Ihesu Christo.

Kære Brødre/ gaar der en almindelig klagemaal/ besynderlige aff de Sogneprester oc Sielesorigere som ere nu alderne/ oc vel betagne met dage/ saa at deris Øyen feyle dem nu fast/ Først/ at de kunde icke vel altid bere den danske Bibel til Kirsken met dem naar de haffue der vdi studeret hiemme i husit/ Icke heller vel kunde handle den naar de vende dem om for alteret til almuen oc skulle læse i hannem/ disligest ocsaa at hand er whendelig at bære i predickestolen/ oc her foruden at den Prest som haffuer tho Kirsker/ oc icke wden en Bibel kand icke heller vel føre den fra den ene Kirske til den anden. Siden ocsaa beklage de at de icke heller kunde vel oplæse Collecterne Episteler oc Euangelia vdaff de Sma bøger som nu almindelige selgis for || stilens skyld/ at den er icke stor nock for gamle mend/ Ere der faar begerendis en Missal eller en handbog som de kalde/ Da haffuer ieg met mine kære metbrødris/ Superintendenters her i Riget vilie oc samtycke betenckt dem oc ladet Prente dem denne lilde bog til gode/ som skal dog huercken kaldis Missal eller handbog/ fordi at de vaare to Papistiske wnyttige bøger/ som icke nu i dette klare Sandheds liuss kunde vere i nogen brug/ oc ere bortkaSte met det andet papistiske verck oc vildfarilse/ Men hun maa kaldis effter Titelen En Collect bog eller Euangelistarium/ Eller Alter bogen/ huilcken de oc Saa kunde bruge paa predicke stolen/ at læse texten vdaff/ oc er hun der faar Prentit met en skøn stoer Litera at ingen skal haffue behoff at happe eller henge fast vdi læsningen/ men læfe fri fram wstraffelige til gaffns oc til Guds ære/ disligist ocfaa at ingen skal haffue behoff at bruge nogen andens translats/ Eller gøre sig selff nogen effter sit egit tycke/ Men at denne vore Bibelske translats maa stedse || oc altid brugis i alle Kirsker/ saa vel i Kiøbstederne som paa Landsbyerne/ 342 paa det at der kunde en gang komme en endrectig translats i alle Kirsker offuer disse thu Riger. Er her ocsaa set tho Collecter for huer Epistel/ Den første er den som mand pleyer almindelige at bruge/ den anden er vdjet aff Viti Theodori postil/ huilcke dog icke er giort i den mening at mand skal oplæse dem baade paa en gang (thi det er emod Ordinantzens lydelse) Men at mand kand stundum bruge den ene/ oc stundum den anden huer effter sit gode tycke. De som icke haffue denne bog behoff/ de skulle icke tage mig til mistycke/ men tacke sig Gud at de haffue icke glarøyen behoff/ oc lade de gamle vere tient der met for hues skyld det er mest betenckt/ de vnge skal mand [lære/ de gamle skal mand] ære/ pleyer mand at sige/ oc alle stunde dog til paa det siste at bliffue gamle/ der faar maa mand holde de alderne meget til

gode. Eder alle Gud almectigste befalindis til euig tid. Screffuit i Kiøbenhaffn Natiuitatis Marie dag. Anno. M.D.LV.

Confiteor.

DOMine Deus Pater coelestis/ peccauimus/ iniuste egimus/ iniquitatem fecimus/ iam non sumus digni/ vt nos veluti filios tractes/ attamen non secundum peccata nostra quorum numerum multitudinem arene maris ae stellarum coeli/ superare nosti/ facias nobis/ Sed secundum multitudinem misericordie tue nobis in filio tuo domino nostro Iesu Christo exhibite/propitius esto peccatis nostris/ da nobis cor nouum/ ae spiritum nouum/ vt in nouitate vite ambulemus omnibus diebus vite nostre/ ad gloriam tuam sempiternam et Ecclesie salutem/ Amen.

En bekendelse paa danske.

OGud Almectigste/ leg arme syndige Menniske bekender mig for dig/ min skabere oc forløserer/ at ieg icke alene haffuer fyndet med tancker/ ord oc gerninger/ Men ieg er ocsaa vndfangen i synden/ saa at 343 min gantske natur oc væsen er straffelig oc fordømmelig for din strengtheds oc retferdigheds || ansigt. Thi flyer ieg til din grundløse barmhertighed/ søger/ beder oc beger naade aff dig/ Herre ver mig arme fyndere barmhertig for din kiere Søns Ihesu Christi vor Herris skyld/ Amen.

En Bøn for Offuerigheden at bede paa knæ faar Alteret ved sig self effter Ordinantzens lydelse.

OAlmectigste euige Gud/ som visselige regerer baade Himmel oc Iord/ see miskundelige til vor naadigste Herre Koning Christian/ oc til Rigens Raad/ Oc til al andre Øffuerighed som skulle styre oc regere Land/ Rige/ Steder oc Byer/ oc lad dem alle retferdelige regere deris Almue her paa Iorden/ at de mue siden besidde Himmerigis Rige med dig euindelige/ Amen.

En Anden Bøn for Ko. Ma.

OGud Almectigste/ huess Rige oc Mact er wendelige/ forbarme dig offuer din gantske Christen Kirske || oc styre oc regere saa din vdualde tieneris vor Naadigste Herris Koning Christians hierte/ at hand maa kende sig at vere din tienerer oc for alting søger din Guddommelige Maiestatz ære oc at wi hans naadis vnderaatte/ kunde kende hannem som tilbørligt er/ at haffue sin mact aff dig/ tiene hannem trolige/ høre hannem oc vere hannem vnderdanige med al hørsomme effter din bud oc befalning/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ A.

Den 1. Søndag i Aduent.

Collect.

OHerre Gud himmelske Fader/ wi bede dig/ opueck din mact oc kom oss til hielpe/ at wi maatte met din beskermelse befrijs fra de vaader som oss offuer henge for vore synder/ Oc wi maatte met din befrelse worde salige. Du som leffuer oc regnerer met Gudfader i hellig Aands enighed [en sand Gud fra euighed] oc til euighed/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud hemmelske Fader/ wi tacke dig io tilbørlige/ oc loffue oc prise dig til euig tid/ at du haffuer fat oss arme Menniske/ som skulde haffue verit vnder Dødzens oc Satans Tyranni/ din Søn til en Konge/ som er retferdig Konge/ oc gør oss ledige oc løse aff vore Synder ved sin Død/ oc vil vere en Saliggørere/ som redder/ oc hielper oss mod Døden/ wi bede oc/ at du vilt opliuse/ regere oc lede oss ved din hellig Aand/ at wi kunde holde oss alene ved denne retferdige || Konge oc Saliggørere/ oc icke forarge oss/ som verden gør/ paa hans fattige skickelse oc foractedede ord oc bliffue saa euige salige/ ved en stadig trofasthed til hannem/ Amen.

Epistelen Roman. XIII.

Kære Brødre/ Effterdi wi saadant vide/ som er tiden at stunden er der/ at opstaa aff Søffne (effterdi vor Salighed er nu nærmer/ end der wi det trode) Natten er fremgongen oc Dagen er kommen nær hid. Thi lader oss afflegge Mørckens gerninger/ oc tage Liusens vaaben paa oss. Lader oss vandre erlige/ som om dagen/ Icke i frotzeri oc || druckenskaff/ icke i kammer oc wtuct/ icke i kiff oc auind/ Men fører eder i vor Herre Ihesum Christum. Oc beuarer legemet/ dog saa at det bliffuer icke løssactigt.

345

Euangelium Matthei XXI.

DEr Ihesus oc hans Discipler de komme nu nær til Iherusalem til Bethphage/ hoss Oliebierget/ Da sende Ihesus tho aff sine Disciple/ oc sagde til dem/ Gaar bort i den By/ som ligger faar eder/ oc srax skulle i finde en Aseninde bunden/ oc it Føl hoss hende/ Løser dem/ oc || fører dem til mig. Oc der som nogen taler eder noget til/ Da siger/ Herren haffuer dem behoff/ saa skal hand strax lade eder tage dem. Det skede altsammen/ at det skulde fuldkommes/ som er sagd ved Propheten/ som siger/ Siger Zions Daatter/ See/ din Kong kommer til dig sactmodig/ oc rider paa en Asen/ oc paa den vndertuingt Asenindis Føl. Disciplene ginge hen/ oc gjorde som Ihesus befalede dem/ oc hente Aseninden oc Føllet/ Oc lagde deris kleder der paa oc sette hannem der paa. Oc || mange aff Folcket bredde kleder paa veyen. De andre hugge grene aff Træene/ oc strødde dem paa veyen. Men Folcket/ som gick faare oc fulde effter/ robte/ oc sagde/ Hosianna Davids Søn/ Loffuit vere den som kommer i Herrens Naffn/ Hosianna i det høye.

Den II. Søndag i Aduent.

Collect.

OHerre/ opueck vore hierter til at berede din enbarne Søns vey/ at wi maatte tiene dig i hiertet/ Som vorde rensede ved hans tilkommelse/ Huilcken som met dig leffuer oc regnerer i hellig Aands enighed/ en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

Oc vnder tiden denne. |

HERRE Gud himmilske Fader/ som haffuer obenbaret oss ved din Søn/ huorlunde Himmel oc Iord skulle forgaa oc vore legeme skulle alle skickis for Dom/ wi bede dig/ at du vilt opholde oss/ ved din hellig Aand/ i dit 346 Ord/ oc i den rette tro/ beuare oss naadelige for Synden/ oc opholde oss i alle fristelser at wi icke besuare vore hierter met offuerflødig Mad oc Dricke/ eller sorg for dette liffs næring/ Men altid vere vogne/ oc bede/ oc foruente met glæde din Søns tilkommelse/ vdi en visse tillid paa din naade oc bliffue euige salige ved hannem/ Amen.

Epistelen Roman. XV.

Kære Brødre/ huad som er til forn screffuit/ det er screffuit oss til Ierdom/ paa det wi skulle haffue haab formedelst taalmodighed oc scriftens || trøst. Men Taalmodighedz oc Trøstelens Gud/ giffue eder at i kunde haffue it sind iblant huer andre/ effter Ihesum Christum/ At i endrectelige met en mund kunde prise Gud oc vor Herris Ihesu Christi Fader. Der faare anammer huer andre/ Lige som Christus haffuer anammet eder til Guds Loff. Oc ieg siger At Ihesus Christus vaar Omskærelsens Tienere/ for Guds sandhed skyld/ at stadfeste de Løffte som vor Fedre gjorde/ Oc at Hedningene skulle loffue Gud for sin || barmhertighed skyld/ Lige som screffuit staar/ Der faare vil ieg loffue dig iblant Hedningene oc siunge dit Naffn.

Euangelium Luce XXI.

Ihesus sagde til sine Disciple. Der skulle ske Tegen i Soel oc Maane/ oc Stierne/ Oc paa Iorden skal Folcket bliffue bang/ oc de skulle bliffue mistrøstige/ oc Haffuit oc vandbølgerne skulle bruse/ Oc Menniken skulle forsmecte for redzel oc for de tingis foruentelse/ som skulle komme paa Iorden. Thi at Himmelens kraffter skulle røre sig/ || Oc da skulle de see Menniskens Søn komme i Skyerne met stor krafft oc herlighed. Oc naar som dette begynder at ske/ Da seer op/ oc opløffter eders hoffuit/ Fordi/ at eders Forløsning stunder til. Oc hand sagde dem en Lignelse/ Seer til Figentræet oc alle Træ/ naar som de faa nu knaapper/ da 347 see i paa dem/ oc mercke at Sommeren er nu nær/ I lige saa/ naar som i see alt dette begyndis/ da vider/ at Guds Rige er nær. Sandelige ieg siger eder/ Denne Slect skal icke forgaa/ Før || det sker altsammen/ himmel oc Iord forgaa/ Men mine Ord forgaa icke.

Den III. Søndag i Aduent.

Collect.

OHerre/ wi bede/ bøye dine ørne til vore bønner/ Oc oplius vore hierters tnrøckhed met din besøgelses naade/ Du som leffuer oc regnerer met Gud Fader i hellig Aands enighed/ en sand Gud Fra euighed oc til euighed/ Amen.

HErre Gud himmelske Fader som lodst din Søn vor Herre Iesum Chnstum bliffue Menniske/ oc der faar komme til denne Verden/ at hand skulde styre Dieffuelens Tyranni/ hielpe oss arme Menniske mod Synden oc Døden/ oc giøre oss euige salige/ Wi bede dig/ at du vilt saa føre oc lede vort hierte/ met din hellig Aand/ at wi skulde icke fee paa andet end paa hans Ord/ oc saa fly ai forargelse/ || som vor fornufft viser oss heden paa/ oc maatte findis iblant den lille haab/ som icke forarger sig paa din Søn Iesu Christo/ men bliffue salig ved hannem/ Amen.

Epistelen I. Corinth. III.

HVer mand skal holde oss for Christi Tienere/ oc husholdere offuer Gudz hemmelige ting. Nu begærer mand icke mere aff husholdere/ end at de skulle findis tro. Men mig er det en ringe ting/ at ieg dømis aff eder/ eller aff nogen Menniskelig Dag/ ieg dømer mig oc icke selff. Ieg veed mig icke skyldig i noget/ Men der met er || ieg icke retferdig/ Thi herren er den som mig dømer. Der faare dømer icke faar tiden/ før end Herren kommer/ som oc skal føre til 348 liuset/ det som skiult er i mørcket/ oc obenbare hierternis raad/ Oc da skal vederfaris Loff aff Gud.

Euangelium Matthei XI.

MEen der Iohannes hørde i fengzelet Christi gerninger/ sende hand tho aff sine Discipie hen/ oc loed hannem sige/ Est du den/ som skal komme/ eller skulle wi vente nogen anden? Iesus suarede/ oc sagde til dem/ Gaar hen/ oc siger Iohanni igen det som i see oc høre/ De Blinde see oc de Halte gaa de Spedalske rensis/ oc de Døffue høre/ de Døde staa op/ Oc Euangelium predickis for de Fattige. Oc salig er den/ som icke forarger sig paa mig. Der de ginge bort/ begynte Ihesus at tale til Folcket om Iohanne/ Huad ere i gongne hen vd i Ørcken at see? Vilde i see it Rør/ som Været bless bort oc igen? Eller huad ere i vdgongne at see? Vilde i see it Menniske i bløde Klæder? || See/ de som bære bløde Klæder/ ere i Kongers Hwss. Eller huad ere i hen vdgongne at see? Vilde i see en Prophete? Ia ieg siger eder/ Hand er oc mere/ end en Prophete. Thi hand er den/ som staar screffuit om/ See/ ieg sender min Engel faar dig/ som skal berede din vey faar dig.

Den IIII. Søndag i Aduent.

Collect.

OHerre/ wi bede/ opueck din mact oc kom/ oc hielp oss met din store krafft/ At din mildheds offuerberelse vilde det som vore Synder forhindre/ ved din naadis hielp frem skynde/ Du som leffuer oc regnerer met Gud Fader i hellig Aandz enighed/ en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen. || 349 HErre Gud himmelske Fader/ det er io tilbørligt/ at wi tacke dig/ at du haffuer først bered den naadefuld Daab/ ved den hellige Iohannem Baptistam/ oc ladet oss ocsaa komme der til/ Huor vdi du tilsagde oss Syndzens forladelse/ den hellig Aand oc det euige Liff/ for din Søns Iesu Christi skyld/ wi bede dig/ beholt oss vdi saadan troskab paa din naade oc barmhertighed/ at wi aldri skulle tuile paa famme tilsigelse/ men trøste oss met den i alle fristelser/ Oc giff ved din hellig Aand/ at wi kunde foruare oss fra Synd oc bliffue i den wskyldighed/ til huilcken wi komme ved Daaben/ Eller io/ om wi falde/ oc kunde icke bliffue bestandige for Menniskens skrøbelighed/ at wi icke bliffue liggende i Synden/ men omuende oss ved ret anger oc ruelse oc trøste oss igen aff din naade oc tilsigelse/ oc bliffue saa ved din naade euige salige/ Amen.

Epistelen Philippen. III.

GLæder eder i Herren al tid/ oc atter/ siger ieg/ || glæder eder. Lader eders Sactmodighed vere obenbare for alle Menniske. Herren er nær. Sorger inted/ Men i alle ting lader eders Begering obenbaris i eders bøn oc formanelse/ met Tacksigelse for Gud. Oc Guds Fred/ som er høyre end al fornufft/ beuare eders hierte oc sind i Christo Ihesu.

Euangelium Johannis I.

DEtte er Iohannis vidnisbyrd/ Der Iøderne sende aff Ierusalem/ Prester oc Leuiter/ at de skulde spørre || hannem at/ Huo est du? Oc hand bekende oc nectede icke/ oc hand bekende/ leg er icke Christus. Oc de spurde hannem at/ Huad da? Est du Elias? Hand sagde/ leg er icke. Est du en Prophete? Oc hand suarede/ Ney. Da sagde de til hannem/ Huad est du da? At wi kunde giffue dem suar/ som oss haffue vdsent. Huad siger du om dig selff? Hand sagde/ leg er en Predickeris røst i Ørcken/ Bereder Herrens vey/ som den Prophete Esaias haffuer sagd. Oc de som 350 vaare vdsende/ vaare aff || Phariseerne. Oc de spurde hannem at/ oc sagde til hannem/ Hui døber du da/ om du est icke Christus/ oc ey Elias/ oc ey en Prophete? Iohannes suarede dem/ oc sagde/ leg døber met Vand/ Men hand traadde mit iblant eder/ den i icke kende. Det er den/ som skal komme effter mig/ huilcken der haffuer veret faar mig/ Hues Skotuenge ieg er icke verdig til at opløse. Dette skede i Betharaba paa hinside Iordan/ som Iohannes døbte.

Paa Christi Fødzels dag.

Collect. ||

OAlmectigste Gud/ wi bede/ vnde det at din enbaarne Søns ny Fødzels ved Legemet maatte oss frelse/ som den gamle treldom vnder Synsens aag holder/ Ved den samme din Søn vor Herre Iesum Christum som met dig leffuer oc regnerer i hellig Aands enighed/ en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig for din store naade oc barmhertighed/ at du haffuer ladet din kære Søn anammet vort kød oc blod/oc formedelst hannem haffuer naadelige hiulpet oss fra Synden/ oc den euige Død/ wi bede dig opliuss vore hierter met din hellig Aand/ at wi for saadan naade kunde vere tacknemmelige oc der met trøste oss i al vor nød oc fristelse/ oc saa bliffue euindelige salige/ formedelst din kære Søn vor Herre Iesum Christum/ Amen.

Epistelen Hebreo. I.

Effter ad Gud i fordom tid taledede mange gonge oc i || mange maade til Fedrene formedelst Propheterne/ Da taledede hand paa det fiste i disse dage til oss/ formedelst sønnen/ huilcken hand sette til en Arffuing offuer al-351 ting/ Formedelst huilcken hand gjorde oc Verden/ Huilcken/ effterdi hand er hans Herligheds skin/ oc hans verelsis rette Billede/ oc bær alle ting met sit krafftige Ord/ oc gjorde vore synders Renselse/ formedelst sig Selff/ Da sette hand sig hoss Maiestatens høye Haand/ i det Høye/ oc hand er bleffuen saa meget || bedre end Englene/ som hand aldels meget arffucde it høyre Naffn for dem.

Euangelium Luce II.

OC det begaff sig paa den tid/ at der vdgick it Bud aff Keyser Augusto/ At al Verden skulde bescriffuis til Skat. Oc denne Bescriffuelse vaar den allerførste/ oc skede paa den tid/ der Cyrenius vaar Landz herre i Syrien. Oc huer mand gick/ at lade bescriffue sig til Skat huer til sin Stad. Da gjorde oc Ioseph sig rede/ aff Galilea/ aff || den Stad Nazareth/ i Iødeland/ til Daudz Stad/ som kaldis Bethlehem/ Fordi at hand vaar aff Daudz huss oc Slect/ At hand skulde lade bescriffue sig til Skat/ met Maria sin troloffuede Husttu/ som vaar fructsommelig. Oc som de vaare der/ da kom tiden/ at hun skulde føde. Oc hun fødte sin første Søn/ oc suøbte Hannem i Klude/ oc lagde hannem i en Krubbe/ Thi de haffde ellers inted rum i Herbere. Oc der vaare Hylder i den samme Egn paa marcken hoss Faarestierne/ || som vottede deris Hiord om natten. Oc see/ Herrens Engel traadde til dem/ oc Herrens klarhed skinde om dem/ Oc de fryctede saare. Oc Engelen sagde til dem: Frycter eder icke/ see/ ieg forkynder eder stor Glæde/ som skal vederfaris alt Folcket/ Thi Eder er i dag en Frelsere født/ som er den Herre Christus i Daudz Stad. Oc det skulle i haffue til it Tegen/ I skulle finde Barnet suøbt i Klude/ oc liggendis i en Krubbe. Oc strax bleff der hoss Engelen en Himmelske Herskaris || mangfoldighed/ som loffuede Gud/ oc sagde/ ære vere Gud i det Høye/ Oc Fred paa Iorden/ oc Mennisken en velbehagelighed.

352

Paa S. Staffens dag.

Collect

OHerre giff oss at effterfølge det wi begaa/ At wt maatte lære at elske end oc vore wuenner/ Fordi wi hellige hans Høytid/ som kunde oc for sine forfølgre bede vor Herre Iesum Christum din Søn/ Som met dig leffuer oc regnerer i hellig Aandz enighed / en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud Himmelske Fader/ som haffuer ladet den hellige Staffen pines oc stenis i hiel for hans tro skyld/ oss der met at giffue til kende/ at dit Rige er icke aff denne Verden/ || men hører heden til it andet leffnit/ Wi bede dig/ der som wi ocsaa for dit Ord oc Naffn skyld skulle pines/ styrck vore hierter met din hellig Aand at wi kunde bliffue hart bestandige/ oc for disse timelige ting/ trøste oss met din Naade oc euige gaffuer/ Amen.

Epistelen Actorum. VII.

MEn Stephanus fuld aff Tro oc Krafft/ gjorde vnderlige Gerninger oc store Tegen iblant Folcket. Da stode der nogle op aff den Schole/ som kaldis de Libertiners/ oc de Cyreners/ oc de Alexandriners/ oc deris/ som vaare aff Cilicia oc Asia/ oc bespurde sig met Stephano/ oc de kunde icke staa den Visdom || oc den Aand emod som taledede. Da beskickedede de nogle Mend/ som sagde/ Wi hørde hannem tale bespaattelige ord mod Mose/ oc mod Gud. Oc de oprørde Folcket/ oc de Eldste oc Scrifftkloge/ oc traadde frem/ oc ructe hannem bort/ oc førde hannem faar Raadet/ oc de bestilledede der falske vidner/ som sagde/ Dette Menniske lader icke aff at tale bespaattelige Ord mod 353 denne hellige Sted oc Low. Thi wi hørde hannem sige/ Iesus aff Nazareth skal förstøre denne Sted/ oc foruende de økickelser || som Mose gaff oss. Oc de saae alle paa hannem som sade i Radet/ oc de saae hans ansict/ som en Engels ansict. Der de dette hørde/ da gick det dem igennem hiertet/ oc de bede tenderne til sammen offuer hannem/ Men som hand vaar fuld aff den hellig Aand/ saae hand op i Himmelen/ oc saae Gudz herlighed/ oc Iesum staa hoss Gudz Høyre Haand/ oc sagde/ See ieg seer himlene obne/ oc Menniskens Søn staa hoss Guds høyre Haand. Da robte de høyt/ oc hulde deris øern til/ || oc stormede endrectelige ind paa hannem/ støtte hannem vd aff Staden/ oc stenede hannem. Oc de som vidnede/ lagde deris Klæder ned/ hoss en vng Mandz Føder/ som hed Saulus. Oc de stenede Stephanum/ hand paakallede/ oc sagde/ Herre Iesu anamme min Aand. Men hand falt ned paa knæ oc robte høyt/ Herre/ tilregne dem icke denne Synd. Oc som hand det sagde/ soff hand hen.

Euangelium Matthei XXIII.

Iesus sagde til Iøderne/ See/ ieg sender til eder || Propheter oc Vise oc Scrifftkloge/ oc i skulle sla nogle ihiel aff dem/ oc kaarsfeste/ oc nogle skulle i Hudstryge i eders Scholer/ oc forfølge dem fra en Stad til en anden. At der skal komme offuer eder/ alt det retferdige Blod/ som er vdgydet paa lorden/ fra den retferdige Abels blod/ indtil Zacharias Barachie søns blod/ huilcken i sloge ihiel mellem Templen oc Alteret. Sandelige siger ieg eder/ at alt dette skal komme offuer denne Slect. Ierusalem/ Ierusalem/ du som ihielstar || Propheter/ oc stener dem som ere sende til dig/ Huor offte vilde ieg forsamlet dine Børn/ som en Høne forsamler sine Kyllinge/ vnder sine Vinge/ oc i vilde icke? See/ eders Huss skal forladis eder Øde. Thi ieg siger eder/ I skulle her effter icke see mig før end i sige Loffuit vere den/ som kommer i Herrens Naffn.

354

Paa S. Hans Euan.dag.

Collect.

ØHerre/ opliuss veluillige din menighed/ At den opliust i Sanct Hanssis Apostels oc Euangelistis lærdom maatte komme til de euige gaffuer/ Ved vor Herre Iesum Christum din Søn/ som met dig leffuer || oc regnerer i hellig Aands enighed/ en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

ALmectige Gud Himmelske Fader/ wi bede dig/ du vilt opliuse din hellige Christelige Kirske/ at hun ved din tieners Sancti Hanssis lærdom/ oc den hellig Aands/ Naade maatte lære ret vdi troen at kende din elskelige Søn/ oc altid leffue i din sande lydactighed/ oc bliffue salig Ved Iesum Christum vor Herre/ A.

Epistelen til. Titum. II.

GVds salige naade er obenbaret for alle Menniske/ oc tucter oss/ At wi skulle forsage/ det wgudelige væsen/ oc den verdzlige lyst/ Oc leffue tuctelige/ retferdelige oc Gudelige i denne Verden/ Oc vare || paa den store Guds/ oc vor Frelseris Jesu Christi Herligheds/ salige Haab oc obenbarelse/ Som gaff sig selff for oss/ Paa det hand skulde frelse oss fra al Wretferdighed/ oc rense sig selff it Folck til Eyedom/ som skulde vere flitigt til gode Gerninger. Tale saadant oc formane/ oc straffe met al aluorlighed.

Euangelium Johannis. XXI.

Iesus sagde til Peder/ Følge mig effter. Da vende Peder sig om/ oc saa den Discipel følge/ som Iesus elskte/ huilcken som oc laa paa hans || Bryst i Nadueren/ 355 oc haffde sagd/ Herre/ Huo er den/ som skal forraade dig? Der Peder saa denne/ siger hand til Iesum/ Herre/ huad skal da denne? Iesus siger til hannem/ Der som ieg vil at hand skal bliffue/ indtil ieg kommer/ huad kommer det dig ved? Følge du mig effter. Da gick en Tale vd iblant Brødrene/ Denne Discipel dør icke. Oc Iesus sagde icke til hannem/ Hand dør icke/ Men/ om ieg vil/ at hand skal bliffue/ indtil ieg kommer Huad kommer det dig ved? Denne er den Discipel/ som || vidner om disse ting/ oc screff dette/ Oc wi vide/ at hans Vidnisbyrd er sant.

Den I. Søndag effter Iule.

Collect.

OAllmectigste euige Gud/ styre oss oc vore handel i velbehaglighed/ At wi maatte i din elskelige Søns naffn bliffue rige i gode gerninger/ Ved den samme vor Herre Iesum Christum/ som met dig leffuer oc regnerer i hellig Aands enighed en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

HErre himmelske Fader/ som haffuer formedelst den hellige Simeon Propheterit/ at Christus din Søn/ er sæt til it fald oc opstandelse i Israel/ wi bede dig/ opliusse vore hierter met din hellig Aand/ at wi rettelige kende din Søn Christum Iesum/ oc at wi holde oss til hannem i alle hande nød oc fare/ oc staa op || met hannem oc icke met den trygge oc blinde verden/ støde oss paa hannem/ vnde oss ocsaa at wi bliffue glade oc frimodige i alle hande pine oc fristelse/ som oss for dit hellige Ordz bekendelse kano vederfaris/ effterdi det er vist at de som forfølge dit Ord høre icke til dit Rige/ men de som tro der paa/ oc bliffue hart der ved bliffue euindelige salige/ Amen.

356

Epistelen Galat. III.

IEg siger eder/ Saa lenge som Arffuingen er it Barn/ da er der intet forskel mellem hannem oc en Tienere/ end dog at hand er en Herre offuer alt godzet/ Men hand er vnder Formyndere oc Pleyemestere/ indtil den beskickedede tid aff Faderen. Wi oc || lige saa/ der wi vaare Børn da vaare wi fangne vnder vduortis Skickelser. Men der tiden bleff fuldkommen/ da sende Gud sin Søn/ fød aff en Quinde/ oc Lowen vnderdanig/ Paa det at hand skulde forløse dem som vaare vnder Lowen/ At wi skulde faa Børnens vduælelse. Effterdi i ere da Børn/ da sende Gud sin Søns Aand i eders hierte som rober/ Abba/ kære Fader. Saa er her nu ingen Tienere mere/ men idel Børn/ Oc ere de Børn/ da ere de ocsaa Gudz Arffuinge formedelst Christum. ||

Euangelium Lucae. II.

OC Iesu Fader oc Moder forundrede sig paa det/ som bleff sagd om hannem. Oc Simeon Velsignede dem/ oc sagde til hans Moder Maria/ See/ Denne skal settis mange til it Fald oc Opstandelse i Israel/ oc til it Tegen som skal emod sigis/ Oc der skal it Suerd trenge igennem din Siel/ Paa det at mange hierters tancker skulle obenbaris. Oc der vaar en Prophetinde Anna/ Phanuels Daatter/ aff Asers slect. Hun vaar vel alderne/ oc haffde || leffuit siu aar met sin Hosbonde/ effter sin lomfrudom. Oc hun vaar nu en Vidue/ ved fire oc firesinds tiue aar/ hun kom aldri aff Templen/ tiente Gud met fasten oc beden dag oc nat. Den samme traadde oc frem til/ i den samme stund/ oc prisede Herren/ oc taledede om hannem til alle/ som ventede forløsning i Ierusalem. Oc der de haffde fuldkommet alting/ effter Herrens Low/ da fore de til Galileam igen/ til deris Stad Nazareth. Men Barnet voxte/ oc bleff sterck i Aanden/ fuld met || visbom/ oc Guds naade vaar hoss hannem.

357

Paa Nyt Aars dag.

Collect.

OGud som lader oss hellige vor fødde Frelseris ottende dag/ wi bede fli at wi maa met hans euige Guddom beskermis/ Met hues legemlig delactighed wi ere fornyede/ Ved den samme vor Herre din Søn Iesum Christum/ som met dig leffuer oc regnerer i hellig Aands enighed/ en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig for din Faderlig naade/ at du haffuer anammet oss arme Synder/ oc oss til gode giffuit din Søn vnder Lowen/ paa det at hand skulde met sin fuldkommelig lydactighed/ stille dyn vrede/ oc læge vor wlydactighed/ wi bede/ du vilt ved din hellig Aand/ faa opliuse vore hierter/ || at wi kunde met saadan lydactighed trøste oss mod vore Synder oc onde samuittighed/ oc maatte formedelst den hellig Aands hielp/ ocsaa begynde at vere lydactige Børn/ oc endelige ved Christum bliffue salige/ Amen.

Epistelen Galater. III.

MEn før end Troen kom/ da bleff wi foruarede vnder Lowen oc besluttede paa den Tro/ som skulde obenbaris. Saa haffuer Lowen veret vor Tuctmestere til Christum/ at wi skulde bliffue Retferdige formedelst Troen. Men nu Troen er kommen/ da ere wi icke mere vnder Tuctmesteren. Thi at i ere alle Guds Børn/ formedelst || Troen til Christum Ihesum. Thi at saa mange som ere døbte aff eder/ de haffue iført Christum. Her er ingen Iøde eller Greker/ Her er ingen Tienere eller Fri/ Her er ingen Mand eller Quinde/ Thi at i ere allesammen en i Christo Iesu. Ere i da Christi/ saa ere i io Abrahams Sæd/ oc Arffuinge effter Foriættelsen.

358

Euangelium Lucae II.

oc der otte dage vaare forløbne/ at Barnet skulde omskæris/ Da bleff hans Naffn kaldet Iesus/ som det vaar kaldet aff Engelen/ før || hand bleff vndfangen i Moders liff.

Paa hellig tre Kongers dag.

Collect.

OGud som i dag met en ledsagende Stierne obenbarede hedninger din enbaarne Søn/ vnd det veluillige at wi som nu aff Troen dig kende/ maatte fremledis til at beskue din høyhedz skønhed/ ved den samme vor Herre Iesum Christum din Søn/ som met dig leffuer oc regnerer i samme hellig Aands enighed en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ som haffuer ladid skint for oss dit elskelige ord det er den sande stierne som vijst oss det lille Barn Iesum/ wi bede dig/ giff oss din hellig Aand i vore hierte/ at wi io anamme saadant liuss/ oc det saligt bruge/ at wi lige som de Vise søgte effter Stiernen icke skulle lade oss forfere for nogen || arbeit eller fare/ men holde oss met gantske hierte til din enbarne Søn Iesum Christum som voris eniste frelsere/ Oc vende voris timeligt leffnet der heden at din arme Christenhed maatte forberis/ oc rettelig tiene din Søn Iesu Christo vor Herre/ Amen.

Epistelen Esaias LX.

SAa siger Herren. Gør dig rede/ biiff klaar/ Thi dit Liuss kommer/ oc Herrens herlighed gaar op offuer dig. Thi see/ mørcket skiuler lorderig/ oc taaget 359 Folcket/ Men Herren oprinder offuer dig oc hans herlighed skin offuer dig. Oc Hedningene skulle vandre i dit Liuss/ oc Kongerne i din oprindelsis Skin. || Opløfft dine øyen oc see trint omkring/ Alle disse forsamlede/ komme til dig/ Dine Sønner skulle komme langt fra/ oc dine Døtter opfosteres ved siden. Da skalt du see din Lyst oc vdbryde/ oc dit hierte skal forundre oc vdbrede sig/ naar den store mangfoldighed hoss haffuit omuendis til dig/ oc Hedningenis Mact kommer til dig. Thi at Camelis mangfoldighed skal skiule dig/ Veyløbere aff Madian oc Epha/ Alle aff Saba skulle komme oc bære guld oc røgelse/ oc kundgøre Herrens loff. ||

Euangelium Matthei. II.

DER Ihesus vaar fød i Bethlehem i Iødeland/ vdi Kong Herodis tid/ See/ da komme de Vise aff Østerland til Ierusalem/ oc sagde Huor er den nyfødde Iødernis Konge? Wi haffue seet hans Stierne i Østerland/ oc ere komne at tilbede hannem. Der Kong Herodes det hørde/ bleff hand forferdet/ oc al Ierusalem met hannem/ Oc hand loed forsamle de ypperste Prester oc Scrifftklaage blant Folcket/ oc vdspurde aff dem/ Huor Christus || skulde fødis? De sagde til hannem/ I Bethlehem vdi Iødeland. Thi der staar saa screffuit ved Propheten: Oc du Bethlehem i Iødeland/ est ingenlunde den minste blant Iuda Førster/ Thi aff dig skal mig komme en Første/ som skal vere en Herre offuer mit Folck Israel. Da kallede Herodes de Vise hemmelige/ oc vdspurde aff dem flitelige/ Naar Stiernen haffde ladet sig til syne? Oc hand visde dem til Bethlehem/ oc sagde: Reyser hen/ oc spørg flitelige effter Barnet/ Oc naar i det finde/ da siger || mig det/ At ieg oc kand komme oc tilbede det. Der de haffde nu hørt Kongen/ droge de bort. Oc see/ Stiernen som de haffde seet i Østerland/ gick hen faare dem/ Indtil hun kom/ oc stod offuen offuer/ som Barnet vaar. Der de saae Stiernen/ bleffue de gantske glade/ oc ginge ind i Husit/ oc funde Barnet met sin moder Maria/ oc de fulde ned/ oc 360 tilbade det/ oc oplode deris ligende fæ/ og skenckte hannem Guld/ Røgelse oc Myrrha. Oc Gud befalede dem i en drøm/ at de skulde icke drage til Herodis igen/ Oc de fore en anden vey til deris Land igen.

Den I. Søn. effter hel. tre K.

Collect.

HERre Gud himmelske Fader/ wi bede dig/ for din euige Godhed at du vilt naadelig ansee din fattige Folckis ydmige begering/ at de maatte rettelig forstaa huad de effter dit ord skulle gøre/ oc bliffue bestyrcket met din Aandis krafft/ det samme met gerning at fuldkomme/ ved vor Herre Iesum Christum/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud Himmelske Fader/ ieg tacker dig for din Naade/ at du haffuer ladet mig komme til den salige Daab/ oc dit Guddommelig Ords kundskab/ ieg beder dig/ giff din hellig Aand i mit hierte/ at ieg befliter mig effter dit Ord/ icke det forsømmer eller foracter men vel mercker/ at det kand skaffe ret fruct/ oc ieg kand leffue effter din villie/ formeris i troen oc Gudz fryct/ oc endelige dø/ i dit Ord salig/ Amen.

Epistelen Roman. XII. ||

IEg formaner eder/ kære Brødre/ ved Guds barmhertighed/ At i giffue eders Legeme til it Offer/ som er leffuendis/ helligt/ oc Gud velbehageligt/ huilcket skal vere eders fornumstige Gudztienste. Oc skicker eder icke lige som denne Verden/ men omuender eder formedelst eders sinds fornyelse/ Paa det at i kunde prøffue/ huilcken der er Guds gode/ velbehagelige oc fuldkomne vilie. Thi ieg siger formedelst den Naade/ som mig er giffuen/ til huer Mand iblant eder/ At ingen || skal holde ydermere aff sig/ end det sig bør 361 at holde/ Men at hand skal holde maadelige aff sig/ huer effter som Gud haffuer vddelt Troens maade. Thi at ligeruiss som wi haffue mange Lemmer paa it Legeme/ men alle Lemmer haffue icke enss Gerning/ Lige saa ere wi mange it Legeme i Christo/ Men iblant huer andre er den ene den andens Ledemod.

Euangelium Luce. II.

DER Ihesus hand vaar tolf aar gammel/ ginge de op til Ierusalem/ effter || Hoytidens seduane. Oc der de dage haffde ende/ oc de ginge hiem igen/ da bleff Barnet Iesus i Ierusalem/ oc hans Foreldre viste det icke. Da mente de/ at hand haffde verit iblant Selskab/ Oc de komme en dags reyse/ oc lete effter hannem iblant Slectinge oc Kyndinge. Oc der de funde hannem icke/ ginge de tilbage igen til Ierusalem/ oc lete effter hannem. Oc det begaff sig tre dage der effter/ da funde de hannem sidendis i Templen/ mit iblant de Lærde/ at hand hørde dem/ oc spurde dem at. Oc || alle de hannem hørde/ forundrede sig paa hans forstand oc gensuar. Oc der de saae hannem/ bleffue de forferdede. Oc hans Moder sagde til hannem/ Min Søn/ Hui gjorde du oss det? See/ din Fader oc ieg lete effter dig met bedrøffuelse. Oc hand sagde til dem/ Huad er det/ at i lete effter mig? Vide i icke/ at ieg skal vere i det/ som er min Faders? Oc de forstode det ord icke/ som hand talede met dem. Oc hand gick ned met dem/ oc kom til Nazareth/ oc vaar dem vnderdanig. Oc hans || Moder beuarede alle disse ord i sit hierte. Oc Iesus forfremmedis i visdom/ alder oc naade/ hoss Gud oc Mennisken.

Den II. Søn. effter hel. tre K.

Collect.

OAlmechtige euige Gud/ som styrer alle ting baade i Himmelen oc paa Iorden/ hør naadelige dine Folckis Bøner/ oc giff fred i vore tider/ ved vor Herre Iesum Christum din Søn/ Som met dig leffuer oc 362 regnerer i hellig Aands enighed en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud Himmelske Fader/ ieg tacker dig/ at du haffuer giffuit mig din Naade/ oc ladet mig komme i det hellige Ecteskab staad/ oc dermed beuarer mig fra horery oc skiørleffnit/ leg beder dig/ giff den [] hellig Aand/ som kand regere mig der vdi/ at ieg kand leffue endrectelig met min Ecte persone/ oc ingen orsage giffue til vrede oc wsamdirectighed/ men at ieg kand leffue i kierlighed oc Gudfryctighed/ paa det/ at om wi bliffue icke fri fra fristelse/ at wi kunde dog al tid fornemme din naadelig hielp/ oc opføde vore Børn effter din villie/ oc saa drage vort leffnet frem her paa Iorden at wy kunde endelige formedelst din Søn Chvistum Iesum bliffue euindelige salige/ Amen.

Epistelen Roma. XII.

Kære Brødre/ Wi haffue oc atskillige Gaffuer effter den Naade/ som oss er giffuen. Haffuer nogen Prophecie/ da skal den vere Lige met Troen. Haffuer nogen it Embede/ da skal hand tage vare paa sit Embede. Lærer nogen/ da skal [] hand vare paa Lærdommen. Formaner nogen/ da vare hand paa formanelsen. Giffuer nogen/ da skal hand giffue enfoldelige. Regerer nogen/ da skal hand vere omhyggelig. Gør nogen Barmhertighed/ da gøre sig det met lyst. Kærlighed skal icke vere falsk. Hader det onde/ Bliffuer ved det gode. Eders broderlige kærlighed iblant huer andre skal vere aff hiertet. Den ene skal komme før end den anden met ære at beuise. Verer jcke lade til det i skulle gøre. Verer brendende i Aanden. [] Skicker eder effter tiden. Verer glade i haabet/ Taalmodige i bedrøelse/ Holder hart ved at bede. Tager eder de Helligis nødtørffighed til. Lener gerne herbere. Velsigner dem eder forfølge/ Velsigner oc bander icke. Fryder eder met de Glade/ oc græder met de grædendis. Haffuer it sind iblant huer andre. Tracter icke effter høye ting/ men holder eder nedre til de Fornedrede.

363

Euangelium Johannis. II.

OC paa den tredie dag/ bleff it Brøllup i Cana [] vdi Galilea/ oc Ihesu Moder vaar der. Ihesus oc hans Disciple bleffue ocsaa indbødne til Brøllup. Oc der dem fattedis Vin/ siger Ihesu Moder til hannem/ De haffue icke Vin. Ihesus siger til hende/ Quinde/ Huad haffuer ieg met dig at gøre? Min time er icke end nu kommen. Hans Moder siger til Tienerne/ Huad som hand siger eder/ det gør. Oc der vaare sex Vandkar aff sten sette effter Iødnis renselsis skick/ oc der gick vdi huert/ tho eller tre Maader. Ihesus siger til [] dem/ Fyllder Vandkarene met vand. Oc de fyllede dem til det øffuerste. Oc hand siger til dem/ Øser nu/ oc bærer til Køgemesteren. Oc de bare frem. Men der Køgemesteren smagede den Vin/ som vaar vand/ oc viste icke hueden hand kom/ men Tienerne viste det/ som øsde vandet. Da kalder Køgemesteren Brugommen/ oc siger til hannem/ Huer mand giffuer først den gode Vin/ oc naar de ere bleffne druckne/ den som ringer er/ Du haffuer foruaret den gode Vin indtil nu. Det er [] det første Tegen som Ihesus gjorde/ som skede i Cana vdi Galilea/ oc hand obenbarede sin herlighed. Oc hans Disciple trode paa hannem.

Den III. Søn. eff. hel. tre K.

Collect

OAlmectige euige Gud/ See mildelige til vor skrøbelighed/ Oc vdreck din Maiestatz høgre haand til oss at beskerme/ Ved vor Herre Iesum Christum din Søn/ Som met dig leffuer oc regnerer i hellig Aands enighed en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud Himmelske Fader/ som aff din synderlig kierlighed oc barmhertighed haffuer giffuet oss din Søn/ oc ladet hannem bliffue menniske/ oc Dø paa kaarset for vor skyld/ giff dyn hellig Aand i vore 364 hierter/|| at wi sette al vor tillid paa hannem/ oc io saa fast tro/ wi fange formedelst hannem Syndernis forladelse/ som den Høuitzmand trode/ at Christus vilde met it Ord hielpe hans siuge suend/ Wi haffue io hans Ord/ Huo som troer paa mig/ skal icke see Døden euindelige/ Vnd oss eckon kære Fader i hammelen/ at wi met wtuilactige hierter/ henge hart der ved i vor siste tid/ Amen.

Epistelen Roma. XII.

Kære Brødre/ holder eder icke selff for kloge. Betaler ingen ont met ont. Verer flitige til fromhed mod huer mand/ Er det mueligt/ da haffuer fred met alle Menniske/ saa meget som eder mueligt er. Heffner eder icke || selff mine Allerkærste/ men giffuer (Guds) vrede rum/ Thi der staar screffuit/ Heffnen er min/ leg vil betale/ siger Herren. Der som din Fiende nu hungrer/ da giff hannem Mad/ Tørster hand/ da giff hannem dricke/ Naar du det gør/ da samler du gloende Kul paa hans hoffuit. Lad icke det onde offeruinde dig/ Men offeruint det onde met gaat.

Euangelium Matthei. VIII.

DER Ihesus hand gick ned til Bierget/ fulde der meget Folck effter hannem. Oc || see/ der kom en Spedalske/ oc tilbad hannem/ oc sagde/ Herre/ om du vilt da kant du vel rense mig. Oc Ihesus vdirecte sin Haand/ rørde ved hannem/ oc sagde/ leg vil gøre det/ ver ren/ Oc hand bleff strax ren aff sin Spedalske. Oc Ihesus sagde til hannem/ See til/ Sig ingen det/ Men gack hen/ oc bete dig for Presten/ Oc offre den gaffue/ som Mose haffuer befalet/ til it Vidnysbyrde offuer dem. Der Ihesus gick ind i Capernaum/ traadde en Høuitzmand || til hannem/ hand bad hannem/ oc sagde/ Herre/ min Tienere ligger hiemme/ oc er Verckbrøden/ oc pinis suarlige. Ihesus sagde til hannem/ leg vil komme/ oc helbrede hannem. Høuitzmanden suarede/ oc sagde/ 365 Herre/ leg er icke verd/ at du skalt gaa vnder mit Taag/ Men sig ekon it Ord/ da bliffuer min Tienere helbrede. Thi ieg er it Menniske som er Øffrigheden vnderdanig/ Oc ieg haffuer Stridzmend vnder mig/ Naar som ieg || alligeuel siger til den ene/ Gack hen/ saa gaar hand. Oc til den anden/ Kom hid/ saa kommer hand/ Oc til min Tienere/ Gør det/ saa gør hand det. Der Ihesus det hørde/ forundrede hand sig/ oc sagde til dem/ som hannem effterfulde/ Sandelige siger ieg eder/ saadan en Tro haffuer ieg icke fundet i Israel. Men ieg siger eder/ Mange skulle komme aff Øster oc aff Vester/ oc side met Abraham oc Isaac/ oc Iacob i Himmerigis rige/ Men rigens børn skulle stødis hen vd i mørcket/ || Der skal vere graad oc tendegnidsel. Oc Iesus sagde

til Høuitzmanden/ Gack bort/ Dig ske som du trode. Oc hans Tienere bleff helbrede i den samme time.

Den IIII. Søn. eff. hel. tre K.

Collect.

OGud som vedst at wi i saa store vaader bestedde for Menniskelig skrøbelighed kunde icke vere bestendige/ Giff oss baade Siæls oc Legems befrelselse. At huad wi lide for vore Synder/ wi maatte det met din hielp offueruinde. Ved vor Herre Iesum Christum/ Som met dig leffuer oc regnerer i hellig Aandz enighed/ en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud Himmelske Fader/ du som aff din faderlig oc gode || raad/ holder oss dine Børn her paa lorden vnder kaarsit oc lader komme atskillig stormueer offuer oss/ at dempe Synden dermed vdi oss/ oc øffue oss i troen/ haabet/ oc idelige bønner/ Wi bede dig/ du vilt forbarme dig offuer oss/ oc forskaffe naadelige hielp i alle vore fristelser oc nød/ saa at wi kunde kende din naade oc Faderlig 366 bistand/ oc met alle helgen loffue oc prise dig til euig tid/ du som est alleniste en almectig Gud met din Søn oc den hellig Aand/ Amen.

Epistelen Roma. XIII.

VERer ingen mand inted skyldige/ wden at i elske huer andre/ Thi huo som elsker den anden/ hand haffuer fuldkommet Lowen. Thi at der er sagd/ Du skalt icke bedriffue hoer/ Du skalt icke || ihiesla/ Du skalt icke stiele/ Du skalt icke bære falskt vidnisbyrd/ Du skalt inted begære. Oc om der er noget andre Bud mere/ det befattis i disse ord/ Du skalt elske din Neste som dig selff. Kærlighed gør den Neste inted ont. Saa er nu kærlighed Lowens fuldkommelse.

Euangelium Matthei. VIII.

OC Iesus hand gick i Skibet/ oc hans Disciple fulde hannem. Oc see/ da begyntis en stor storm i haffuit/ saa at Skibet skiultis ocsaa aff Bølgerne/ Oc hand soff. Oc || Disciplene ginge til hannem/ oc vacte hannem op/ oc sagde/ Herre/ hielp oss/ wi forderffuis. Da sagde hand til dem/ I lidet troendes/ Hui ere i saa frøctactige? Oc hand stod op/ oc truede Værit oc Haffuit/ Saa bleff det gantske stille. Men Menniskene forundrede dem/ oc sagde/ Huad er det for en Mand/ at Værit oc Haffuit ere hannem lydige?

Collect.

OHERRe beuare din hussinde i en idelig gudelighed/ At den som forlader sig paa din himmelske naadis eniste haab/ maa altid || met din beskermelse beuaris/ Ved vor Herre Iesum Christum/ som met dig Ieffuer oc regnerer i hellig Aands enighed/ en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

367

Oc vnder tiden denne.

HERRe Gud himmelske Fader/ wi tacke dig/ at du haffuer saaed den gode Sæd dit hellige Ord i vore hierter/ oc bede dig at du formedelst den hellig Aand vilt lade saadan Sæd bliffue Ieffuende i oss oc bere fruct/ oc beuare oss fra den onde fiende at hand saaer icke klinte der iblant/ beuare oss fra kødelig tryghed/ oc hielp oss i alle haande fristelse/ til wi bliffue euindelige salige/ Amen.

Epistelen Colossen. III.

Kære Brødre/ Saa ifører eder nu/ som Guds vdualde Helligen oc Elskelige/ hiertelig Barmhertighed/ Venlighed/ Ydmyghed/ Sactmodighed/ || Taalmodighed/ Oc den ene fordrage den anden/ oc forlader huer andre/ der som nogen haffuer Klagemaal mod den anden/ Lige som Christus forlod eder/ saa skulle oc i. Oc offuer alting da fører eder i kærlighed/ som er fuldkommenheds Baand/ Oc Gudz fred regnere i eders hierte/ til huilcken i oc ere kallede/ i it Legeme/ Oc verer tacknemelige. Lader Christi ord bo rigelige iblant eder/ i al Visdom/ Lærer oc formaner eder selff/ met Psalmer oc Loffsange/ oc Aandelige deylige || Viser/ oc siunger faar Herren i eders hierte. Oc alt det som i gøre/ met ord eller met gerninger/ Det gør alt sammen i vor Herris Ihesu Naffn/ Oc tacker Gud oc Faderen formedelst hannem.

Euangelium Matthei. XIII.

IESus hand lagde dem en anden Lignelse faare/ oc sagde: Himmerigis rige lignis ved it Menniske/ som saade god Sæd i sin Ager. Oc der Folckene soffue/ kom hans Fiende/ oc saade Klinte blant || Hueden/ oc gick bort. Der Sæden voxte nu/ oc bar Fruct/ Da syntes ocsaa Klinten. Da ginge Tienere til Hosbonden/ oc sagde/ Herre/ Saade du icke god Sæd i din Ager? Huor aff haffuer hand da Klinten?

368

Hand sagde til dem/ Det haffuer Fienden giort. Da sagde Tienere/ Vilt du da/ at wi skulle gaa bort/ oc luge dem aff? Hand sagde/ Ney/ Paa det i skulle icke til lige røcke Hueden op met/ der som i luge Klinten aff. Lader dem baade voxe tilsammett/ indtil høsten. Oc || naar det er tid at høste/ vil ieg sige til Høstfolcket/ Sancker først Klinten tilsammen/ oc binder dem vdi Knippe/ at mand kand opbrende dem/ Men samler mig Hueden ind i min Lade.

Paa Marie Renselsis dag.

Collect.

OAlmectige euige Gud/ wi ydmyge bede din Maiestat/ at ligeruiss som din enbaarne Søn bleff paa denne dag met vor legems natur offret i Templen/ Saa lad oss ocsaa/ met rene hietter dig offris/ Ved den samme vor Herre Iesum Christum/ som met dig leffuer oc regnerer/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud Himmelske Fader/ som haffuer bered din Søn til en Saliggørere/ at hand skal vere || Hedningers Liuss/ oc Iødernis ære/ wi bede dig opliuss vore hierter at wi lere vdi hannem/ at kende din faderlig vilie imod oss/ at wi haffue hielp oc beskermelse i hannem mod Synden/ Fordømmelsen oc Sathan/ oc wi kunde saa ved hannem bliffue euindelige salige/ Amen.

Epistelen Malachie III.

SEe/ leg vil sende min Engel/ som skal berede veyen faar mig. Oc Herren skal snart komme til sit Tempel/ huilcket i søge/ oc Pactens Engel/ som i begære. See/ hand kommer/ siger den Herre Zebaoth/ men huo skal kunde tale hans tilkommelsis Dag? Oc huo skal bliffue 369 bestendig/ || naar hand skal obenbaris? Thi hand et som en Gtildsmedz Ild/ oc som en Tuetterskis Sebe. Hand skal side oc smelte/ oc rense Sølfuet. Hand skal rense oc klar gøre Leui Børn/ som Guld oc Sølf/ Da skulle de bære Herren Madoffer i Retferdighed/ Iuda oc Ierusalem Madoffer skal vere Herren behageligt/ som tilforn oc faar mange Aar.

Euangelium Luce. II.

DER Maria hendis renselsis dage effter Mose Low komme/ da førde de Hannem || til Ierusalem/ at de skulde der lade hannem komme faar Herren/ lige som det oc staa screffuit i Herrens Low/ Allehonde Mandkøn/ som først obner Moders liff/ skal kaldis Herren helligt/ Oc at de skulde giffue Offer/ effter som sagd er i Herrens Low/ it par Turtelduer eller tho vnge Duer. Oc see/ der vaar it Menniske i Ierusalem/ som hed Simeon/ oc samme Menniske vaar from oc Gudfryctig oc hand ventede Israels trøst/ oc den hellig Aand vaar i hannem. Oc hand fick suar aff den hellige || Aand/ at hand skulde icke see Døden/ før hand finge Herrens Christ at see. Oc hand kom i Templen aff Aandens oprørelse. Oc der Foreldrene førde Barnet Iesum i Templen/ at de skulde gøre for hannem/ lige som mand pleyer effter Lowen/ Da tog hand hannem paa sine arme/ oc Loffuede Gud oc sagde. Herre lad nu din Tienere fare i Fred lige som du haffuer sagd. Thi mine Øyen haffue seet din Frelser. Huilcken du beredde/ for alle Folck. It Liuss til at opliuse Hedningene/ Oc dit || Folck Israel til en Herlighed.

Den Søn. Septuagesima.

Collect.

OHerre wi bede hør mildelige dit Folckis Bøner/ at wi som retferdelige plagis for vore Synder/ maatte for dit Naffns ære miskundelige befrelsis/ Ved vor Herre Iesum Christum som met dig leffuer/ etc.

370

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud Himmelske Fader/ som formedelst dit saige Ord/ haffuer kallet oss i din Vingaard/ Wi bede dig/ giff din hellig Aand i vore hierter/ at wi i saadan Vingaard flittelige arbeyde/ oc vocte oss for Synden oc for argelse/ oc beflite oss effter dit Ord/ oc vilie/ oc sette alt vort haab allene paa din naade/ som du haffuer rigelig beuist oss ved din Søn Christum Ihesum/ at wi saa kunde bliffue euige salige/ Amen. ||

Epistelen I Corinth. IX.

Kære Brødre/ Vide i icke/ at de/ som løbe paa Banen/ de løbe alle/ Men en faar Klenodet. Løber nu saa/ at i kunde faa fat der paa. Huer den som kempis/ hand holder sig aff alting/ De gøre saa/ at de kunde anamme en forgengelig Krune/ Men wi en wforgengelig. Oc ieg løber saa icke/ som paa det wuisse. Ieg ficter saa/ icke som den der slar i Været/ Men ieg spæger mit Legeme/ oc tuinger det/ At ieg skal icke predicke for andre/ oc bliffue selff forhardet. || Men ieg vil icke dølie faar eder/ kære brødre/ At vore Fedre vaare alle vnder Skyen/ Oc de ginge alle igennem Haffuet/ oc ere alle døbte vnder Mose/ met Skyen/ oc met Haffuet/ Oc de ode alle enhonde aandelig Mad/ oc drucke alle enhonde aandelige Drick/ Oc de drucke aff den aandelige Klippe/ som effterfulde dem/ huilcken vaar Christus. Men Gud haffde icke behagelighed til mange aff dem/ Thi ere de nedslagne i Ørcken.

Euangelium Matthei. XX. ||

Iesus sagde til sine Disciple/ Himmerigis rige lignis ved en Hosbonde/ som vdgick om morgenen/ at leye Arbeydere i sin Vingard/ oc der hand bleff forligt met Arbeyderne/ om en Pending til dagløn/ da sende hand dem i sin Vingaard. Oc hand gick vd ved den tredie stund/ oc saa andre staa ledige paa Torffuit/ oc sagde til dem/ Gaa i ocsaa 371 bort i Vingaarden/ Ieg vil giffue eder huad ret er. Oc de ginge hen. Hand gick atter vd/ ved den siette oc niende stund/ oc gjorde lige || saa. Men ved den ellefte stund gick hand vd/ oc fant andre staa ledige/ oc sagde til dem/ Hui staa i her den gantske dag ledige? De sagde til hannem/ Der leyde ingen oss. Hand sagde til dem/ Gaa i ocsaa hen i Vingaarden/ oc huad ret er/ skulle i faa. Der det bleff nu afften/ sagde Herren for Vingaarden til sin Foget/ Kalde Arbeyderne/ oc giff dem Løn. Oc begynde paa de siste/ indtil de første. Da komme de/ som vaare leyde ved den ellefte stund/ oc finge huer sin Pending. Men || der de første komme/ mente de/ at de skulde faaet mere/ Oc de finge ocsaa huer sin Pending. Men der de finge den/ knurrede de mod Hosbonden oc sagde/ Disse siste haffue ekon arbeydet en stund oc du/ haffuer gjort dem

lige met oss/ wi som haffue baaret dagens Byrde oc Hede. Hand suarede/ oc sagde til en aff dem/ Min Ven/ ieg gjør dig icke wret/ Est du icke forligt met mig om en Pending ? Tage det dit er/ ock gack hen. Ieg vil giffue denne siste/ lige som dig/ Eller haffuer ieg || icke mact til/ at gøre met mit/ huad ieg vil? Seer du der faare twert/ at ieg er god? Saa skulle de siste bliffue de første/ Oc de første de siste. Thi mange ere kallede/ Men faa ere vdualde.

Den Søndag Sexagesima.

Collect

OGVD som ingen ting er skiult faare/ men vedst at wi icke forlade oss paa nogen voris egen fortienste/ vnde oss naadelige aff din grundløse godhed/ at wi maatte beskermiss mod alle Verdzens fare oc Dieffuelsens fristelser/ Ved vor Herre Ihesum Christum som met dig/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig/ at du haffuer formedelst din Søn Christum Ihesum || saat dit hellige Ord iblant oss/ wi bede dig at du vilt met den hellig Aand saa berede vore hierter/ at wi saadane ord kunde 372 flittelige høre/ oc beholde det i it gaat hierte/ oc bere fruct i taalmodighed/ at wi icke henge ved Synden/ men met din hielp dempe hende/ oc i alle haande forfølgelse trøste oss met din naade oc euige hielp/ Amen.

Epistelen II Corinth. XII.

Kære Brødre/ Ieg kender it Menniske i Christo/ fiorten aar siden/ Vaar hand i Legemet/ det veed ieg icke/ Eller vaar hand vden Legemet det veed ieg oc icke/ Gud veed det/ Den samme bleff vndryckt/ ind i den tredie Himmel. Oc ieg kender det samme Menniske/ Huad helder || hand vaar i Legemet eller vden Legemet/ veed ieg icke/ Gud veed det/ Hand bleff vndryckt ind i Paradis/ oc hørde wsigelige ord/ huilcke inted Menniske kand sige. Der aff vil ieg rose mig/ Men aff mig selff vil ieg inted rose mig/ vden aff min skrøbelighed. Oc der som ieg vilde rose mig/ da gjorde ieg fordi icke daarlige/ thi ieg vilde sige sandhed. Men ieg holder mig der fra/ Paa det at nogen skal icke acte mig høyre/ end hand seer paa mig eller hører aff mig. Oc at ieg skal || icke ophøye mig aff de høye Obenbarelses/ Da er mig giffuen en pæl i Kødets/ som er/ Satans Engel/ som mig skal sla met Neffue/ paa det ieg icke skal ophøye mig. For huilcket ieg formanede Herren tre gonge/ at hand maatte vige fra mig/ Oc hand sagde til mig/ Lad dig nøye met min Naade/ Thi min Krafft er mectig i de Skrøbelige. Der faare vil ieg heldst rose mig aff min skrøbelighed/ at Christi Krafft kand bo hoss mig.

Euangelium Luce. VIII. ||

SOM der vaar nu meget Folck til sammen/ oc hastede til Ihesum aff Stæderne/ da sagde hand ved en Lignede/ Der gick en Sæmand vd at saa sin Sæd/ Oc i det hand saade/ fait noget hoss Veyen oc bleff borttraad/ oc Fule vnder Himmelen ode det op. Oc noget falt paa Sten/ oc der det voxte op/ visnede det/ fordi/ at det haffde icke vedske.

373

Oc noget falt mit iblant Torne/ oc tornene voxte op met/ oc qualde det. Oc noget fald i god lord/ oc det voxte op/ oc bar hundredefolt fruct. || Der hand det sagde/ robte hand/ Huo som haffuer øern at høre met/ hand høre. Da spurde hans Disciple hannem at/ oc sagde/ Huad Lignilse skal dette vere? Da sagde hand/ Eder er det giffuit at vide Guds rigis hemmelighed/ Men de andre i Lignilser/ at de skulle det icke see/ om de det end see/ oc icke forstaa/ om de det end høre. Men dette er Lignilsen Sæden er Guds ord. Oc de som ere hoss Veyen/ det ere de som det høre/ der effter kommer Dieffuelen/ oc tager ordet aff deris || hierte/ paa det/ de skulle icke tro oc bliffue salige. Oc de paa Sten/ ere de/ Naar som de det høre/ da anamme de ordet met glæde/ oc de haffue icke roed/ de tro til en tid/ oc naar fristelse kommer da falde de fra. Oc det som falt iblant Torne/ ere de/ som det høre/ oc gaa hen iblant dette Liffs omhyggelse/ rigdom oc vellyst/ oc quelis/ oc bæere ingen Fruct. Oc det som falt i god lord/ ere de som høre oc beuare ordet/ i it smuct gaat Hierte/ oc bæere Fruct i taalmodighed. ||

Paa Fastelaffuens Søndag om Christi Daab.

Collect.

OKære Herre oc frelsere Ihesu Christe/ vaage op formedelst din Guddommelige mact/ oc obenbare dig met din styrcke/ Paa det/ wi kunde formedelst din Mandoms anammelse forløsis fra det som forhindrer oss paa vore synders vegne/ oc bliffue til euig tid falige/ Du som leffuer oc regnerer fra euighed oc til euighed/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

OHerre Gud himmelske Fader/ som haffuer obenbaret dig/ met din hellig Aand/ met al naade hoss din kære Søns Daab/ som haffuer lagd paa sig alle vore Synder/ oc vijst oss met din Røst til hannem/ 374 at wi formedelst hannem skulle haffue Syndernis forladelse oc alle naade/ Wi bede dig beholt oss i troen til dig/ Oc effterdi wi ere ocsaa døbte effter din befaling oc din kære Søns exempel/ styrcke vor tro met din hellig || Aand/ oc hielp oss til det euige Liff/ oc Salighed/ Amen.

Epistelen I Petri. III.

Kære Brødre/ Effterdi at Christus oc leed en gang for vore synder/ den Retferdige for de Wretferdige/ Paa det at hand skulde offre Gud oss/ Oc hand er død giort effter Kødets/ Men leffuende giort effter Aanden. I den samme/ gick hand oc bort/ oc predickede faar Aanderne i Fengzelet/ som nogen stund icke trode/ der Gud tøffuede en gong/ oc haffde taalmodighed i Noe tid/ der mand || beredde Arcken/ i huilcken faa/ det er/ Otte Siele bleffue beuarede/ formedelst vand. Huilcket oc nu gør oss salige vdi Daaben/ som betydes der met/ Icke den wrenligheds borttagelse paa kødet/ Men en god Samuittighedz Pact met Gud/ formedelst Iesu Christi opstandelse/ som er opfaren i Himmelen til Gudz høyre haand/ oc Englene oc de Veldige/ oc

Kraffterne ere hannem vnderdanige.

Euangelium Matthei. III.

PAA den tid kom Ihesus aff Galilea til Iordan til || Iohannes/ at hand vilde lade sig døbe aff hannem. Men Iohannes formente hannem det/ oc sagde/ leg haffuer velbehoff at døbis aff dig/ oc du kommer til mig? Ihesus suarede/ oc sagde til hannem/ Lad det nu saa vere/ oss bør saa at fuldkomme al retferdighed. Saa tilstedde hand hannem. Oc der Ihesus vaar døbt/ gick hand strax op aff vandet/ oc see/ da obnedis Himmelen offuer hannem/ Oc Iohannes saa Guds Aand fare ned/ som en Due/ oc komme offuer hannem. || Oc see/ en røst ned aff himmelen sagde/ Denne er min elskelige Søn/ som mig er vel behagelig.

375

Den I. Søndag i faste.

Collect

OHerre wi bede/ see mildelige til dit Folck/ oc affuend mildelige din hastigheds suøber fra dem/ Ved vor Herre Iesum Christum/ Som met dig leffuer oc regnerer/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmilske Fader/ wi bede dig/ thi vor arge fiende Dieffuelen altid der effter staar/ Oc som en glubende Løue omkring oss gaar oc øger at hand oss kand opsluge/ at du vilt for din Søns Ihesu Christi død oc pyne skyld met din hellig Aands naade oss til hielp komme/ oc ved dit Ord vore hierte bestørcke paa thet vor fiende icke faar mact offuer || oss/ men at wi altid kunde bliffue i din naade/ oc euindeligh hoss dig saliglich bliffue/ Amen.

Epistelen II Corinth. VI.

Kære Brødre/ leg formaner eder som Methielpere/ at i icke tage Guds naade forgeffuis. Thi hand siger/ leg bønhrørde dig i den behagelige tid/ oc halp dig paa Salighedens dag/ Seer/ Nu er den behagelige tid/ Nu er Salighedens dag/ Lader oss oc icke nogen sted giffue nogen forargelse/ Paa det vort Embede skal icke straffis/ Men lader oss beuise oss i alle ting/ som Guds Tienere. I stor || Taalmodighed/ i Bedrøffuelse/ i Nød/ i Angist/ i Slag/ i Fengsel/ i Oprør/ i Arbeyde/ i Faste/ i Kyskhed/ i Vidskaff/ i langmodighed/ i venlighed/ i den hellig Aand/ i wbedragelig kærlighed/ i sandheds ord/ i Guds Krafft/ formedelst Retferdigheds vaaben/ baade paa den høyre oc paa den venstre side/ ved ære oc skendzel/ formedelst ont røcte/ oc gaat røcte. Som bedragere/ oc dog sandrue. Som de wbekende/ oc dog bekende. Som de der dø/ oc see/ wi leffue. Som de

der ere straffede/|| 376 oc dog icke ihieslagne. Som de bedrøffuede/ men altid glade.Som de Fattige/ men de som dog gøre mange rige. Som de der haffue inted inde/ oc haffue dog alting.

Euangelium Matthei. III.

DA bleff Ihesus ført aff Aanden i Ørcken/ At hand skulde fristes aff Dieffuelen. Oc der hand haffde fastet fyritiue dage oc fyritiue netter/ hungrede hannem. Oc Fristeren gick til hannem/ oc sagde/ Est du Guds Søn/ da sig/ at disse blieffue || brød. Han suarede/ oc sagde/ Det staar screffuit/ Mennisket leffuer ick aleniste aff brød/ Men aff huert ord/ som gaar gennem Guds mund. Da førde Dieffuelen hannem met sig/ i den hellige Stad/ oc sette hannem paa tinningen aff Templet/ oc sagde til hannem/ Est du Guds Søn/ da lad dig falde ned/ Thi det staar screffuit/ Hand skal giffue sine Engle befalning offuer dig/ oc de skulle bære dig paa henderne/ at du icke skalt støde din fod paa nogen sten. Da sagde Ihesus til hannem/ Der staar atter screffuit. || Du skalt icke friste Gud din Herre. Da førde Dieffuelen hannem atter met sig/ paa it saare høyt Bierg/ oc visde hannem alle Verdens Rige/ oc deris herlighed/ oc sagde til hannem/ Alt det vil ieg giffue dig/ om du falder ned/ oc tilbeder mig. Da sagde Ihesus til hannem/ Vig bort fra mig Satan/ Thi der staar screffuit/ Du skalt tilbede Gud din Herre/ oc tiene hannem alene. Da forlod Dieffuelen hannem/ Oc see/ Englene ginge saa frem til hannem/ oc tiene hannem. ||

Den II. Søndag i Faste.

Collect.

OGud som seer at wi ere amectige til alt gaat/ Beuare oss induortis oc vduortis/ at wi maa befrijs fra al genuordighed paa Legemet/ oc rensis fra alle onde tancker i hiertet/ Ved vor Herre Iesum Christum som met dig leffuer oc regnerer.

377

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ wi bede dig/ du vilt formedelst den hellig Aand stadfeste vore hierter/ oc gøre oss visse i troen oc haabet paa din Naade oc barmhertighed/ Paa det/ at end dog wi haffue orsage til at frycte oss paa vor samuittigheds/ Synders oc wuerdigheds vegne/ at wi alligeuel met den Cananeiske quinde/ henge hart ved din Naade/ oc i al vor nød oc fristelse finde hielp oc redding hoss dig/ ved Ihesum Christum/ Amen.

Epistelen I. Thessa. III. ||

FRemdelis/ kære Brødre/ bede wi eder/ oc formane i den Herre Ihesu/ Effterdi i haffue nu anammet aff oss/ huorledis i skulle vandre oc vere Gud behagelige/ at i kunde stedze bliffue fuldkommeligere. Thi at i vide/ huordane Bud wi gaffue eder/ formedelst den Herre Ihesum. Thi det er Guds vilie/ eders Helliggørelse at i skulle fly Horeri/ oc huer iblant eder skal vide at beholde sit Kar/ i Helliggørelse oc ære/ icke i begerelig attraa/ som Hedninge/ der icke vide aff Gud/ Oc at || ingen skal tage formeget ey heller tage Fordelen fra sin Brøder i handel/ Thi Herren er heffnere offuer/ alt dette/ som wi tilforn haffue sagt oc vidnet faar eder. Fordi at Gud kallede oss icke til wrenlighed/ men til hellighed.

Euangelium Matthei. XV.

IHesus gick der vd fra/ Oc drog bort i Tyri oc Sidonis egn. Oc see/ en Cananeisk Quinde gick aff den samme egn/ oc robte effter hannem/ oc sagde/ Ah Herre/ Du Dauids Søn/ forbarme dig offuer mig/ Min Daater piagis || ilde aff Dieffuelen. Oc hand suarede hende icke it Ord. Da traadde hans Disciple til hannem/ bade hannem oc sagde/ Skil dig dog aff met hende/ thi hun rober effter oss. Hand suarede/ oc sagde/ leg er icke vdsent/ vden aleneste til de fortabte 378 Faar/ aff Israelss huss. Da kom hun/ oc falt ned faar hannem/ oc sagde/ Herre/ hielp mig. Hand suarede/ oc sagde/ Det er icke smuckt/ at mand tager Brødet fra Børnene/ oc kaster det faar hunde. Hun sagde/ Ia Herre/ Smaahundene æde || dog aff de smuler som falde aff deris Herris Bord. Da suarede Ihesus/ oc sagde til hende/ O Quinde/ Din Tro er stor/ Dig skee som du vilt. Oc hendis Daatter bleff karsk i samme stund.

Den III. Søndag i faste.

Collect.

OAlmectige Gud/ wi bede/ see til dine ydmyge Folckis begering/ Oc vdreck din Maiestats høyre haand til vor beskermelse/ Ved vor Herre Ihejum Christum/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud Himmelske Fader/ som haffuer der faare ladet din kære Søn vor Herre Ihesum Christum bliffue Menniske/ at hand skal forhindre Dieffuelens Tyranni/ oc beskerme oss arme Menniske/ Wi || tacke dig først for saadan naadig hielp/ oc dernest bede dig/ du vilt i alle vore fristelser staa met oss/ beuare oss fra kødelig tryghed/ oc met din hellig Aand naadelige beuare oss i dit Ord oc din fryct/ at wi kunde indtil enden bliffue befriet fra den onde fiende/ oc ved din Søn bliffue euindelige salig/ Amen.

Epistelen Ephesern. V.

Kære Brødre/ Saa verer nu Guds Effter følgere som elskelige Børn/ oc vandrer i kærlighed/ lige som Christus

elskte oss/ oc gaff sig selff hen for oss/ til en Gaffue oc Offer/ Gud til en sød luct. Oc lader icke Horeri oc al Wrenlighed eller Gerighed sigis om eder/ som det bør de || hellige/ Icke helder skendelige ord oc geckelig Snack/ eller 379 Øchempt/ som eder icke sømer/ Men meget mere Tacksigelse. Thi det skulle i vide at ingen Skiørleffnere/ eller Wren eller Gerig (huilcken der er en Affguds tienere) haffuer Arff i Christi oc Guds Rige. Lader ingen forføre eder met wnyttelige ord/ Thi Guds vrede kommer for denne skyld offuer vantroens Børn. Der faare verer icke deris Tilhengere. Thi at i vaare nogen stund Mørckhed/ Men nu ere i it Liuss vdi || Herren. Vandrer som Liusens Børn/ Aandens fruct er allehonde godhed/ oc Retferdighed oc sandhed.

Euangelium Luce. XI.

IHEsus hand dress en Dieffuel vd/ hand vaar dum/ Oc det skede der Dieffuelen foer vd/ da talede den Dumme/ oc Folcket forundrede sig. Men nogle iblant dem sagde/ hand driffuer Dieffle vd/ ved Beelzebub den offuerste Dieffuel. Men de andre fristede hannem oc begerede it Tegen aff hannem/ aff || Himmelen. Da fornam hand deris tancker/ oc sagde til dem/ huert rige/ som vorder wens met sig sielff/ bliffuer øde/ oc it huss falder offuer det andet. Er da Satanas oc wens met sig selff/ huorledis skal hans rige bliffue bestendigt? Effterdi i sige/ ieg vdriffuer Dieffle ved Beelzebub. Oc om ieg vdriffuer Dieffle ved Beelzebub/ ved huem vdriffue eders Børn dem? Der faare skulle de vere eders Dommere. Men der som ieg vdriffuer Dieffle ved Guds finger/ da kommer to Guds rige til || eder. Naar som en Sterck beuebnet beuarer sit Pallass/ da bliffuer det hand haffuer met fred. Men naar der kommer en Sterckere offuer hannem/ oc offueruinder hannem/ Da tager hand hans harnsk/ som hand forloed sig paa/ oc bytter Roffuit. Huo som icke er met mig/ hand er mod mig/ oc huo som icke sancker met mig/ hand atspreder. Naar den wrene Aand vdfaar aff Mennisket/ da vandrer hand i gennem tørre steder/ søger huile/ oc finder hende icke Da siger hand/ leg vil vende om igen til mit huss/ som ieg || gick vd aff. Oc naar hand kommer/ da finder hand det feyet met koste oc prydet. Saa gaar hand 380 bort/ oc tager siu Aander til sig/ som ere argere/ end hand selff/ oc naar de komme ind bode der/ oc der bliffuer der effter verre met det samme Menniske/ end tilforn. Oc det begaff sig/ der hand saa talede/ opløffte en Quinde iblant Folcket røsten/ oc sagde til hannem/ Saligt er det Liff/ som baar dig/ oc de Bryst som du dide. Men hand sagde/ la salige ere de/ som høre Guds ord/ oc beuare det. ||

Paa Medfast Søndag.

Collect

OAlmectige Gud/ wi bede vnde det at wi som for vor handling forskilding nu plagis/ Maa komme til vederqucgelse aff din naadis husualelse/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer oc regnerer etc.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ som haffuer formedelst din Søn i Ørcken rigelige bespiset/ fem tusinde Mend/ foruden quinder oc børn/ met fem Brød/ oc tho Fiske/ Wi bede dig ver ocsaa naadelige hoss oss met din velsignelse/ beuare oss fra gerighed/ oc sorg for vor næring/ oc at wi først atspørrie dit Rige/ oc din retferdighed/ oc at wi da kunde fornemme dine Faderlige gaffuer i alle de ting som hør til Liff og Siel/ Ved Ihesum Chnstum vor Herre/ Amen.

Epistelen Galater. III.

Kære Brødre/ Siger mig/ i som ville vere vnder Lowen/ Haffue i icke hørt Louen ? Thi det staar screffuit/ at Abraham haffde tho Sønner/ Den ene aff tjenste Quinden/ Den anden aff den fri. Men den som vaar aff tjenste Quinden/ hand er fød effter kødet/ Oc den aff den Fri/ er fød formedelst Forietelsen/ Disse ord betyde noget. Thi det ere de thu Testamente/ Det ene aff Sinai bierg/ som føder til Tredom/ huilcket er Agar/ Thi Ager kaldis i Arabia 381 Sina bierg/ oc recker || indtil Ierusalem/ som er paa denne tid/ oc er i tredom met sine Børn. Men det Ierusalem/ som er offuen til/ det er den Fri/ som er allis vor Moder. Thi det staar screffuit/ Ver glad du wfructsommelige/ du som icke føder/ oc vdbryd oc robe/ du som icke est fructsommelige/ Thi den Enlige haffuer mange flere børn/ End den som haffuer Mand. Men wi/ kære Brødre/ ere Foriettelsens Børn/ effter Isaac. Men lige som paa den tid/ den som vaar fød effter kødet/ forfuldt den/ som vaar || fød effter Aanden/ Saa gaar det oc nu. Men huad siger Scrifften/ Vdstød tjenste Quinden met hendis søn/ Thi tjenste Quindis søn/ skal icke arffue met den fri Quindis søn. Saa ere wi nu/ kære Brødre icke tjenste Quindis Børn/ Men den fri Quindis.

Euangelium Johannis. VI.

DEr effter foer IHesus bort offuer Haffuit/ hoss den Stad Tiberias i Galilea/ oc der drog meget/ Folck effter hannem/ fordi at de saae de Tegen/ som hand gjorde || met de Siuge. Da gick Ihesus hen op paa it Bierg/ oc sette sig der met sine Disciple. Oc det vaar nær Paske Iødernis høytid. Da opløffte Ihesus sine øyen/ oc seer at der kommer meget Folck til hannem/ oc siger til Philippum/ Huor købe wi brød/ at disse skulle æde? Men hand sagde det at forsøge hannem/ Thi hand viste vel huad hand vilde gøre. Philippus suarede hannem/ Brød for thu hundrede Pendinge er icke nock iblant dem/ at huer tager noget lidet. Da siger en || aff hans Disciple til hannem/ Andreas Simonis Petri broder/ Her er en Dreng/ hand haffuer fem Bygbrød/ oc tho Fiske/ Men huad er det iblant saa mange? Ihesus sagde/ Skicker Folket til sæde. Oc der vaar meget græss paa den sted. Da sette sig ned ved fem tusinde Mend. Oc Ihesus tog Brødene/ tackede/ oc fik Discipline dem/ Men Discipline finge dem/ som haffde sæt sig ned. Disligest ocsaa aff Fiskene/ saa meget som hand vilde. Oc der de vaare mætte/ da sagde || hand til sine Disciple/ Sancker 382 tilsammen de offuerbleffne Leffninger/ at det inted spildis. Da samlede de/ oc fyllede tolf Kurffue met Leffninger/ aff de fem Bygbrød/ som de leffnede/ der finge mad. Der Menniskene nu saae det Tegen/ som Ihesus gjorde/ sagde de/ Denne er visselige den Prophete/ som skal komme til Verden. Der Ihesus nu merckte/ at de vilde komme at tage fat paa hannem at de kunde gøre hannem til Konge/ da vigede hand atter paa Bierget selff alene. ||

Den Søn. effter Medfast

Collect.

OAlmectige Gud/ wi bede/ see blidelige til din hussinde/ at den maatte met din begaffuelse regeris paa legemet/ Oc met din beskermelse beuaris i hiertet/ Ved vor Herre Ihesum Christum som met dig/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud Himmelske Fader/ din kære Søn oc vor Saliggørere Ihesus Christus siger/ Huo som holder min Ord/ den skal icke see døden euindelige/ Wi bede dig/ effterdi du haffuer ladet oss komme til dit hellige Ord/ at du vilt giffue den hellig Aand i vore hjerter/ at wi holde dit Ord/ oc aff vort gantske hierte forlade oss der paa/ oc mit i døden trøste oss der met/ at wi icke see døden euindelige for din kære Søns vor genlørsers Ihesu Christi skyld/ Amen.

Epistelen Ebreor. IX.

Kære Brødre/ Christus er kommen/ at hand skal vere den ypperste Prest offuer det tilkommende Gode/ formedelst it større oc fuldkommeligere Tabernackel/ huilcket icke er giort met haand/ det er/ som icke er saa bygd. Oc icke helder formedelst Bucke eller Kalffue blod/ Men hand gick formedelst sit eget Blod/ en gong ind i det Hellige/ oc fant en euig Forløsning. Thi det som Oxe oc Bucke blod/ 383 oc asken aff en Ko som vdstrøss/ helliger de Wrene til den legemlige renlighed/ || Huor meget mere skal Christi Blod/ som offrede Sig selff Gud wbesmittet/ formedelst den hellig Aand/ rense vor Samuittighed aff døde gerninger/ til at tiene den leffuende Gud? Oc der faare er hand ocsaa det Ny Testamentis Meglere/ Paa det/ at de som ere kaliede/ skulle faa den foriette euige Arffue/ formedelst den Død/ som skede til Forløsning aff de offuertrædelser (som vaare vnder det først Cestamente.)

Euangelium Johannis. VIII ||

JEsus sagde til løderne/ Huo aff eder kand beuise mig en synd offuer? Men siger ieg eder sandhed/ huor faare tro i mig icke? Huo som er aff Gud/ hand høre Gudz ord. der faare høre i icke/ thi i ere icke aff Gud. da suarede løderne oc sagde til hannem/ sige wi icke ret/ at du est en Samaritan/ oc haffuer Dieffuelen? Ihesus suarede/ leg haffuer ingen Dieffuel/ Men ieg ærer min fader oc i vanære mig. leg søger icke min ære/ men der er en/ som hende søger/ oc dømmet. Sandelige/ sandelige/ ieg siger eder/ det som nogen holder mit Ord/ || hand skal icke see Døden euindelige. Da sagde løderne til hannem/ Nu kende wi at du haffuer Dieffuelen. Abraham er død/ oc Propheterne/ oc du siger/ der som nogen holder mit ord/ hand skal icke smage døden euindelige. Est du da mere end vor sader Abraham? huilcken er død/ oc Propheterne ere døde. Huad gør du aff dig selff ? Iesus suarede/ der som ieg ærer mig selff/ da er min ære inted. Men der er min Fader/ som mig ærer/ huilcken i sige hand er eders Gud/ oc kende hannem icke/ Men ieg kender hannem/ oc der som ieg sagde ieg kende hannem icke/ da bleffue ieg en || Løgener/ lige som i ere/ Men ieg kender hannem/ oc holder hans ord. Abraham eders Fader bleff glad/ at hand skulde see min dag/ oc hand saae hannem/ oc gledde sig. Da sagde løderne til hannem/ du est icke end nu halffrediesinds tiue aar gammil/ oc haffuer du seet Abraham? Ihesus sagde til dem/ 384 Sandelige/ sandelige/ leg siger eder/ Før end Abraham bleff/ er ieg. Da løffte de stene op/ at de vilde kastt paa hannem. Men Ihesus skiulte sig/ oc gick vd aff Tempelen. ||

Marie Bebudelsis dag.

Collect.

OHerre/ wi bede/ ingyd din naade i vore hierter/ at wi som bekende Christi din Søns vndfangelse ved Engelen bebudelse/ maa ved hans pine oc kaarss komme til opstandelsis herlighed/ Ved den samme vor Herre Ihesum/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig for din wtallige naade/ at du haffuer kommit oss arme Syndere ihu/ oc haffuer ladet din Søn anamme vor nature/ Wi bede dig/ du vilt formedelst din hellig Aand saa opliuse vore hierter/ at wi trøste oss ved hans mandom/ pine oc død/ oc kende hannem at vere vor euige Herre oc Konge/ oc ved hannem met dig oc den hellig Aand maatte leffue euindelige salige/ Amen.

Epistelen Esaie. VII.||

OC Herren talede atter til Achas/ oc sagde/ Begære dig it Tegen aff Herren din Gud/ huad heller det er der vnder i Helffuede/ eller der offuen i det Høye. Men Achas sagde/ leg vil det icke begære at ieg skal icke friste Herren. Da sagde hand/ Nu vel/ saa hører i aff Daidz huss/ Er det eder for lidet/ at i besuare Folcket/ men i ville oc besuare min Gud? Der faare skal Herren selff giffue eder it Tegen/ See/ En lomfru er fructsommelig/ oc skal føde en 385 Søn/ den skal hun kalde || Immanuel/ hand skal æde smør oc hunig/ at hand kand bortkaste det onde/ oc vduele det gode.

Euangelium Luce. I.

IDen siette maanet/ bleff Gabriel Engel send aff Gud/ til en Stad i Galilea/ som heder Nazareth/ Til en lomfru/ som vaar troloffuit en Mand/ ved naffn Ioseph/ aff Daidz huss/ oc lomfruen hed Maria. Oc Engelen kom indtil hende/ oc sagde/ Hil vere du Liffsalige/ Herren er met dig/ du Velsignede || iblant Quinderne. Oc der hun saa hannem/ forferdedis hun offuer hans tale/ oc tencten/ huilcken en hilsen er det/ Oc Engelen sagde til hende/ Frøcte dig icke Maria/ Du haffuer fundet naade hoss Gud/ See/ du skalt vndfange i Liffuit/ oc føde en Søn/ hans Naffn skalt du kalde Ihesus. Hand skal bliffue stor oc kaldis den Høyistis Søn. Oc Gud Herren skal giffue hannem Daidz sin Faders stoel oc hand skal vere en Konge offuer Iacobs Huss euindelige/ oc der skal icke vere ende || paa hans Kongerige. Da sagde Maria til Engelen/ Huorledis skal det gaa til? effterdi ieg ved aff ingen Mand. Engelen suarede/ oc sagde til hende/ Den hellige Aand skal komme offuer dig/ oc den Høyistis krafft skal offuerskugge dig. Der faare ocsaa det Hellige/ som skal fødis aff dig/ skal kaldis Gudø Søn. Oc see/ Elizabet din Fencke/ er oc fructsommelig met en Søn/ i hendis Allerdome/ oc hun gaar nu i den siette maanet/ som er i røcte/ at hun er wfructsommelig/ Thi hoss Gud er || ingen ting wmuellig. Oc Maria sagde/ See/ leg er Herrens Tienerinde/ mig ske lige som du haffuer sagd. Oc Engelen skildis fra hende.

386

Paa Palme Søndag.

Collect.

OAlmectige euige Gud/ som haffuer ladit vor frelsere anamme mandom/ oc vndergaa kaarsit/ Menniskens Køn til ydmyghedz exempel effter at følge/ vnde oss det veluillige/ at wi maa faa baade hans Taalmodigheds vnderuisning/ oc hans Opstandelsis delactighed/ Ved den samme din Søn vor Herre Ihesum Christum Som

met/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud Himmelske Fader/ som aff din faderlige naade/ haffuer icke spart din enbarne Søn/ men haffuer giffuit hannem i døden/|| oc heden paa Kaarssit/ Wi bede dig/ giff den hellig Aand i vore hietter/ at wi met saadan Naade hjertelige trøste oss/ oc tage oss vare frem i for synden/ oc bere taalmodelige huad som helst faar pine du skicker off til/ at wi kunde formedelst hannem leffue met dig euindelige/ Amen.

Epistelen Philippen. II.

Kære Brødre. Huer vere ved det sind/ lige som oc Iesus Christus vaar/ Huilcken/ alligeuel at hand vaar i Guddommelig Skickelse/ da holt hand det icke for it Roff at vere Gud lig/ Men han fornedrede sig selff/ oc tog en Tieneris skickelse paa/ oc bleff lige som it andet menniske/|| oc befunden som it Menniske i sin skickelse/ Hand fornedrede sig selff/ oc bleff lydig indtil Døden/ ia til Døden paa Kaarsset. Der faare haffuer oc Gud ophøyet hannem/ oc haffuer giffuit hannem it Naffn/ som er offuer alle naffn/ At i Ihesu Naffn/ skulle alle deris Knæ/ som ere i himmelen oc paa Iorden/ oc vnder Iorden/ bøye sig/ oc alle Tunger skulle bekende/ At Iesus Christus er en Herre/ til Gud Faders ære.

387

Euangelium Matthei XXI. ||

DEr Ihesus oc hans Discipler de komme nu neer til Iherusalem til Bethphage/ hoss Oliebierget/ Da sende Ihesus tho aff sine Disciple/ oc sagde til dem/ Gaar bort i den By/ som ligger faar eder/ oc strax skulle i finde en Aseninde bunden/ oc ith Føl hoss hende/ Løser dem/ oc fører dem til mig. Oc der som nogen taler eder noget til/ Da siger/ Herren haffuer dem behoff/ saa skal hand strax lade eder tage dem. Det skede altsammen/ at det skulde fuldkommes/ som er sagd ved Propheten/|| som siger/ Siger Zions Daatter/ See/ din Kong kommer til dig sactmodig/ oc rider paa en Asen/ oc paa den vndertuingt Asenindis Føl. Disciplene ginge hen/ oc gjorde som Ihesus besalede dem/ oc hente Aseninden oc Føllet/ Oc lagde deris kleder der paa oc sette hannem der paa. Oc mange aff Folcket bredde kleder paa veyen. De andre hugge grene aff Træene/ oc stwdde dem paa veyen. Men Folcket/ som gick faate oc fulde effter/ robte/ oc sagde/ Hosianna Davids Søn/ Loffuit vere || den som kommer i Herrens Naffn/ Hosianna i det høye.

Paa Skær torsdag.

Collect.

HERre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig for din store Naade/ at du formedelst din Søn haffuer skicket saadant it maaltid/ at æde hans Legeme oc dricke hans Blod/ Wi bede dig/ vnd oss formedelst din hellig Aand/ at wi icke wuerdelige bruge samme gaffue/ men at wi bekende vor synd/ oc staa der vdaff/ oc haabe oc tro syndzens forladelse formedelst Christum/ oc i tro kærlighed voxer fra dag til dag/ saa lenge til wi bliffue euindelige salige/ formedelst Christum Ihesum/ din Søn vor Herre/ Amen.

388

Epistelen I. Corinth. XI.

Kære Brødre/ leg anammede det aff Herren/ som || ieg haffuer giffuit eder/ Thi at vor Herre Ihesus/ i den nat som hand bleff forraad/ tog han Brødet/ tackede/ oc brød det/ oc sagde/ Tager/ æder/ det er mit Legeme/ som brydes for eder/ Det gørør i min Hukommelse. Disligest ocsaa Kalcken/ effter Nadueren/ oc sagde/ Denne Kalck er det ny Testamente i mit Blod/ Det gørør/ saa offte som i det dricke/ i min Hukommelse. Thi saa offte som i æde aff dette Brød/ oc dricke aff denne Kalck/ da skulle i forkynde Herrens død/ indtil hand || kommer/ Huo som nu æder wuerdelige aff det Brød/ eller dricker aff Herrens Kalck/ hand er skyldig i Herrens Legeme oc Blod. Men huert Menniske skal prøffue sig selff/ oc æde saa aff dette Brød/ og dricke denne Kalck. Thi huo som æder oc dricker wuerdelige/ hand æder oc dricker sig selff Dommen/ der met at hand icke gør forskel om herrens Legeme.

Euangelium Luce. XXII.

OC der stunden kom/ sette Ihesus sig ned/ oc de Tolff met hannem/ oc hand sagde || til dem/ Mig haffuer hiertelige forlenget/ at æde dette Paaskelam met eder/ for end ieg lider. Thi ieg siger eder/ at ieg skal hep effter icke mere æde der aff/ indtil det bliffuer fuldkommet i Guds rige. Oc hand tog Kalcken/ tackede oc sagde/ Tager denne/ oc deler hannem iblant eder/ Thi ieg siger eder/ leg skal icke dricke aff det som voxer paa Vintræ/ for end Guds rige kommer. Oc hand tog Brødet/ tackede oc brød det/ oc gaff dem det/ oc sagde/ Det er mit Legeme/ som bliffuer giffuit for eder/ det gørør || til min Hukommelse. Lige saa oc Kalcken/ effter Nadueren oc sagde/ Dette er det ny Testamentis Kalck i mit Blod/ som bliffuer vdgydet for eder.

389

En Formaning faar Alteret til dem/ som ville anamme Christi Legem oc Blod.

PAa det kærste venner Christi/ at i rettelige oc verdelige kunde anamme det Høyuerdige Sacrament/ da bør eder disse tho ting her besønderlige at vide/ som er huad i skulle tro oc gøre. Disse ord Christus sagde/ Det er mit Legem/ som giffuis for eder/ Item det er || mit Blod/ som vdgydis for eder til Syndernis forladelse/ skulle i fuldkommelige tro saa at vere i sandhed/ at Iesus Christus er der selff til stede met sit Legem oc Blod i Sacramentit effter Ordsens lydelse. Dernest skulle i ocsaa tro aff Christi Ord/ Til Syndernis forladelse/ at Ihesus Christus skenckte eder sit Legem oc Blod til en stadfestelse/ paa alle eders Synders forladelse. Paa det siste skulle i oc gør Christi befalling fyllist der som hand saa biuder eder sigendis. Tager hen oc æder det/ Item dricker alle her aff/ Item dette || gøre i min hukommelse. Thi hand haffuer giffuit oss sit Legem oc Blod at æde oc dricke til Syndernis forladelse/ oc der hoss ihukomme hans hellige Død oc Pine. Der faare/ naar i saa tro disse Christi ord oc gøre effter denne hans befalling/ saa ere i ret prøffuede/ som Paulus siger/ Oc verdelige kunde æde Christi Legeme oc dricke hans Blod til eders Synders forladelse. Der til giffue eder Gud Fader sin naade ved samme Ihesum Christum vor Herre/ oc der om ville wi bede sigendis aff hiertet/

Fader vor du som.

390

391

392

393

394

395

396

Collect.

WI tacke dig Herre Almectigste Gud/ at du met disse salige gaffuer haffuer oss vederqueget/ Nu bede wi din barmhertighed/ at du lader denne samme gaffue oss ret bekommis/ til vor Troes styrckelse paa dig/ oc til en brendendis kærlighed imellem oss indbyrdis/ for din Søns Ihesu Christit vor Herris skyld/ Arnen.

Velsignelse offuer Folcket. effter Messen.

Herren velsigne dig oc beuare dig/ Oc ver dig naadig/ Herren læthe sit Aasiun paa dig oc giffue dig fred.

En tacksigelse paa knæfaar Alteret effter Christi Naduere/ ved sig selff/ effter Ordinantzens lydelse.

OGud wi tacke oc loffue dig/ Ved din Søn Christ vor Herre/ for alle dine gaffuer oc godhed/ som du beuiser oss here/ Met meget gaat som du formerer/ oc altid oss saa vel forseer/ Thi bør dig prijs oc ære. |

Som du nu haffuer vederqueget vel/ vort Legeme met dine gode. Saa bede wi at du aandelige føder/ vor Siel met dit hellige ord oc naade. Der ved hun leffuer euindeligh/ oc bliffuer hoss dig til euig tid/ oc glædis for wden al ende.

Ere vere dig Fader i allen tid/ met din Søn Christ vor Herre. Ved huilcken du haffuer oss alle frijd/ din euige Børn at vere. Di prise wi din barmhertighed. Met den hellig Aand i euighed. Nu oc euindeligh/ Amen. ||

397

Paa Paaske dag.

Collect

OGud som paa denne dag haffuer vid din enbarne Søn opladit oss din euigheds lønkammer/ effter Døden er bleffuen offueruunden/ fulddriff oc met din hielp vore begeringer som du met din faarekommelse selff indgiffuer/ Ved den samme vor Herte Iesum Christum/ som met dig leffuer. etc.

Oc vnder tiben denne.

HErre Gud himmelske Fader/ som haffuer giffuit din Søn for vore Synder/ oc opueckt hannem for vore retferdigheds skyld/ Wi bede dig/ du vilt giffue oss den hellig Aand/ oc formedelst hannem regere oc lade oss oc beholde oss i en sand tro/ oc beuare oss fra al Synd/ oc effter dette leffnet opuecke oss til det euige lifff/ Ved din Søn Christum Iesum/ Amen.

Epistelen I. Cotinth. V.

Kære Brødre/ Vdrenser den gamle Surdey/ Paa det i || kunde vere en ny Dey/ lige som i ere wsurede. Thi wi haffue oc it Paaskelam/ som er Christus/ offret for oss. Der faare lader oss holde Paaske/ icke i den gamle Surdey/ oc icke i ondskafts oc skalckheds Surdey/ Men i Renheds oc Sandheds søde Dey.

Euangelium Marci. XVI.

DER Sabbathen vaar forgangen/ da købte Maria Magdalena/ oc Maria Iacobi oc Salome dyrebar smørilse/ at de skulde komme/ oc salue hannem. Oc de komme til || Graffuen paa en aff Sabbatherne meget aarle/ der Soel opgick. Oc de sagde til huer andre/ Huo skal velte oss stenen fra dørren paa Graffuen? Oc de saae der hen/ oc 398 bleffue var at Stenen vaar affuelt/ Thi hand vaar meget stor. Oc de ginge ind i graffuen/ oc saae en dreng side ved den høyre haand/ hand haffde it longt huit Rlede paa/ oc de bleffue forferdede. Da sagde hand til dem/ forferdis icke. I lede effter Ihesum aff Nazareth den Kaarsfeste hand er opstanden/ oc er icke her/ See der/ den || Sted/ som de lagde hannem. Saa gar bort oc siger hans Disciple det/ oc Peder/ At hand skal gaa hen faar eder til Galileam/ Der skulle i see hannem/ som hand haffuer sagt eder.

Anden Paaske dag.

Collect.

ØGud som i Paaske høytid haffuet giffuit verden lægedomme/ Wi bede fuldkorn dit folck met de hemmelske

gaffuer/ At de maatte faa den fuldkommelige frihed/ oc forbedre sig til det euige lifff/ Ved vor Herre Ihesum Christum som met dig leffuer/ oc regnerer en sand Gud/ etc.

Oc vnder tiden denne.

Herre Gud himmelske Fader/ som haffuer obenbaret din Søn faar de tho Disciple som ginge || til Emaus/ Wi bede dig du vilde formedelst dit Ord oc hellig Aand ocsaa opliuse vore hierter/ at wi kunde bliffue stadige oc fast i troen/ oc bliffue hart ved dit Ord/ oc det flittelige handle/ paa det at end dog wi effter Christi Exempel skulle meget om lide het paa lorden/ at wi dog haffue en viss trøst aff dit Ord/ oc den beholde til wi bliffue formedelst din Søn effter dette leffnet opuacte til det euige lifff/ Amen.

Epistelen Actor. X.

DA oplod Peder sin Mund/ oc sagde/ Nu befunder ieg i sandhed/ at Gud anseer icke personer/ Men huo som hannem frycter oc gør ret hand er hannem tacknemmelig iblant alle honde folck. I vide vel aff den predicken/ som Gud || sende til Israels børn oc loed forkynde 399 Fred/ ved Ihesum Christum (huilcken som er en Herre offuer alting) det som skede igennem det gantske lødiske land/ oc begyntis i Galilea effter den daab/ som Iohannes predickede/ huorledis Gud saluede den samme Ihesum aff Nazaret met den hellig Aand oc krafft/ den som drog omkring oc gjorde vel oc helbredede alle/ som vaare offuerfaldne aff Dieffuelen/ thi Gud vaar met hannem. Oc wi ere Vidne til alt det/ som hand gjorde i løde land oc || vdi Ierusalem. Den sloge de ihiel/ oc hengde hannem paa it Træ. Den samme opuecte Gud paa tredie dag/ oc loed hannem obenbaris/ icke alt Folcket/ men oss/ som ere før vdualde Vidne aff Gud/ wi som ode oc drucke met hannem/ effter at hand er opstanden fra de Døde/ oc hand bød oss/ at predicke faar Folcket/ oc vidne/ at hand er beskicket aff Gud de Leffuendis oc de Dødis Dommere. Om denne vidne alle Propheter/ at alle de som tro paa hannem/ skulle ved hans naffn haffue syndernis forladelse. ||

Euangeli. Luce. XXIII.

OC see/ tho aff dem ginge samme dag til en By/ som vaar trysinds tiue agre langt fra Ierusalem/ oc kaldis Emaus/ Oc de taledede met huer andre om alt dette som vaar skeet. Oc det begaff sig/ der de saa taledede oc bespurde sig met huer andre/ kom Ihesus til dem/ oc vandrede met dem/ Men deris Øyen huldil til/ at de kende hannem icke. Oc hand sagde til dem/ Huad er det faar tale/ som i handle mellem eder paa Veyen/ oc ere bedrøffuede? Da suarede || en aff dem som hed Cleophas/ oc sagde til hannem/ Est du alene iblant de fremmede i Ierusalem/ som icke veed/ huad som i disse dage er skeet der vdi: Oc hand sagde til dem/ huad er det? De sagde til hannem/ Det/ om Ihesu aff Nazareth/ huilcken som vaar en Prophete/ mechtig i Gerninger oc Ord/ faar Gud oc alle Folck/ huorledis vore ypperste Prester oc Øffuerste antuordede hannem hen/ til Dødzens fordømmelse/ oc kaarsfeste hannem. Oc wi haabedis/ at hand skulde forløst il Israel. Oc offuer alt dette/ er i dag den tredie dag/ 400 at dette skede. Der haffue oc nogle forferdet oss aff voris Quinder/ de vaare aarle hoss Graffuen/ oc funde icke hans Legeme/ Komme oc sige/ at de saae en Engle syn/ huilcke der sige/ hand leffuer. Oc nogle aff oss ginge bort til Graffuen/ oc funde det saa/ som Quinderne sagde/ Men hannem funde de icke. Oc hand sagde til dem/ O i Daarer oc senhiertede/ til at tro alt det/ som Propheterne haffue sagd/ Skulde Christus icke lide saadant/ oc indgaa || til sin herlighed? Oc hand begynte fra Mose oc alle Propheter/ oc lagde dem alle Scriffter vd/ som vaare sagde om hannem. Oc de komme nær til Byen/ der de ginge til. Oc hand loed som hand vilde gaa lenger/ Oc de nødde hannem til/ oc sagde/ Bliff hoss oss/ Thi det stunder til afften/ oc dagen er forløben/ Oc hand gick ind at bliffue hoss dem. Oc det skede/ som hand sad met dem til Bordz/ Tog hand Brødet/ tackede/ brød det/ oc gaff dem det. Da bleffue deris øyen obnede/ oc || de kende hannem/ Oc hand forsuant faar dem. Oc de sagde til huer andre/ Brende icke vort hierte i oss/ der hand taledede met oss paa veyen/ oc der hand opløed oss Scrifften. Oc de stode op/ i den samme stund/ oc

vende til Ierusalem igen/ oc funde de Elleffue forsamlede/ oc dem som vaare hoss dem/ huilcke der sagde/ Herren er visselige opstanden/ oc obenbaret Simoni. Oc de opregnede faar dem/ huad som vaar skeet paa veyen/ oc hurledis hand bleff kent aff dem/ i det/ at hand brød Brødet. ||

Tredie Paaske dag.

Collect.

OAlmectige Gud/ som altid forøger din Menighed met ny Christnis formerelse/ Vnde dine Tienere at beholde det Sacrament i leffuendet som de i Troen haffue vndfanget/ Ved vor Herre Iesum Christum/ som met dig/ etc.

401

Oc vnder tiden denne.

ALmectige Gud/ du som formedelst din Søns død/ gjorde Synden oc Døden til intet/ oc formedelst hans opstandelse/ igen førde wskyldighed oc det euige lifff/ paa det wi skulde forløsis af Dieffuelens vold/ oc leffue i dit Rige/ forlene oss at wi kunde tro saadant aff gantske hierte/ oc bliffue bestandige i denne tro/ altid prise oc tacke dig/ formedelst den samme din Søn Ihesum Christum vor Herre/ Amen.

Epistelen Actor. XIII. ||

PAulus sagde til Iøderne. I Mend/ kære Brødre/ i børn aff Abrahams slect/ oc de som frycte Gud iblant eder/ til eder er denne Saligheds ord send. Thi de som bo i Ierusalem oc deris Øffuerste/ effterdi de icke kende Denne/ ey heller Propheternis røst (som bliffue læsde alle Sabbather) da fuldkommede de dem met deris Dom. Oc alligeuel at de funde ingen døds Sag met hannem/ saa bade de dog at Pilatus vilde ihiesla hannem. Oc der de haffde fuldkommet alting/ som || er scteffuit om hannem/ da toge de hannem aff Træet/ oc lagde hannem i en Graff. Men Gud opuecte hannem fra de Døde/ oc hand obenbaredis mange dage/ faar dem/ som ginge met hannem op aff Galilea til Ierusalem/ huilcke som ere Vidne til Folcket. Oc wi forkynde eder ocsaa det Iøffte/ som skede til vore Fedre/ At Gud haffuer/ oss/ deris børn/ det fuldkommet/ I det hand opuecte Iesum.

Euangeli. Luce. XXIII.

DEr Disciplene de taledede om hannem/ da traadde || Ihesus selff/ mit iblant dem/ oc sagde til dem/ Fred vere met eder. Da forferdedis de oc frøctede sig/ oc mente/ at de saae en Aand. Oc hand sagde til dem/ Hui ere i saa forferdede? Oc hui komme saadanne tancker i 402 eders hierter? Seer mine Hender oc mine Føder/ Det

er ieg selff/ Finder paa mig oc seer/ Thi en Aand haffuer icke Kød oc been/ som i see/ at ieg haffuer/ Oc som hand det sagde/ visde hand dem Hender og Føder. Oc der de end nu icke trode faar glæde oc forundrede sig || da sagde hand til dem/ Haffue i her noget at æde? Oc de lagde it stycke aff en stegt Fisk faar hannem oc hunnig kage/ oc hand tog det/ oc oed faar dem. Oc hand sagde til dem/ Det er den Tale/ som ieg sagde til eder/ der ieg end nu vaar hoss eder/ Thi det skal altsammen fuldkommis/ som er screffuit om mig i Mose Lou/ i Propheter oc vdi Psalmer/ Da oploed hand deris forstand/ at de forstode Scrifften/ oc sagde til dem/ Saa er det screffuit/ oc saa skulde Christus lide/ oc opstaa/ fra de || Døde tredie dag/ oc lade predicke i sit Naffn/ Penitentze oc Syndernis forladelse/ iblant alle Folck/ oc begynde i Ierusalem. Oc i ere vidne til alt dette.

Den I. Søn. effter Paaske.

Collect.

BArmhertige euige Gud Himmelske Fader/ du som ydmygede din elskelige Søn indtil Kaarssens død/ Paa det hand skulde oprette oc forløse verden/ som laa fordorffuen oc fordømt/ Giff dine tro Menniske/ at huilcke du nu haffuer forløst fra døde/ de kunde glæde sig met dig euindelige/ formedelst den samme din Søn Ihesum Christum som met/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig for din store oc wsigelige naade/ at du haffuer formedelst din Søn oss til trøst oc syndernis || forladelse / indsat det hellige Euangelium oc de høyuerdige Sacramenter/ Wi bede dig/ giff den hellig Aand i vore hierter/ paa det wi kunde aff hiertet tro dit Ord/ oc formedelst de hellige Sacrament dag fra dag styrcke vor tro/ til wi bliffue endelige salige/ Ved Ihesum Christum din Søn vor Herre/ Amen.

403

Epistelen I. Johan. V.

MIn alderkærste/ Alt det som er fød aff Gud/ offueruinder Verden/ oc vor Tro er den Seyer/ som haffuer offueruundet Verden. Oc huo er den som offueruinder Verden/ vden den som troer/ At Ihesus er Guds Søn? Denne er den/ som kommer/ met Vand oc Blod/ || Iesus Christus/ Icke met Vand alene/ men met Vand oc Blod. Oc det er Aanden/ som vidner/ at Aanden er sandhed. Thi de ere tre som vidne paa Iorden/ Aanden oc Vand oc Blod/ oc de tre ere it tilsammen. Er det saa at wi anamme Menniskens vidnisbyrd/ Da er Guds Vidnisbyrd større/ Thi det er Guds vidnisbyrd/ som hand vidnede om sin Søn. Huo som tror paa Guds Søn/ hand haffuer dette vidnisbyrd hoss sig. Huo som icke tror Gud/ hand gør hannem til en Løgnere/ || thi hand tror icke det Vidnisbyrd/ som Gud vidner om sin Søn. Oc dette er det vidnisbyrd/ at Gud haffuer giffuit oss det euige Liff/ oc dette Liff er i hans Søn. Huo som haffuer Guds Søn/ hand haffuer Liffuit/ Huo som icke haffuer Guds Søn/ hand haffuer icke Liffuit.

Euangeli Iohannis XX.

DEn samme Sabbath at afften der Disciplene vaare forsamlede oc dørrene vaare tillucte/ aff frøcte/ for løderne/ da kom Ihesus/ oc || traadde mit ind oc siger til dem/ Fred vere met eder. Oc som hand det sagde/ visde hand dem Henderne/ oc sin Side. Da bleffue Disciplene glade/ at de saae Herren. Da sagde Ihesus atter til dem Fred vere met eder. Lige som Faderen vdsende mig/ saa sender ieg eder. Oc der hand det sagde/ blesde hand paa dem/ oc siger til dem/ Anammer den hellig Aand/ Huilcke i forlade synderne/ dem ere de forladne/ Oc huilcke i beholde dem/ dem ere de behuldne. Oc Thomas en aff de Tolff/ som || kaldis Tuilling/ vaar icke hoss dem/ der Ihesus kom. Da sagde de andre Disciple til hannem/ wi saae Herren. Da sagde hand 404 til dem/ Vden saa er/ at ieg seer Nafflegaffuene i hans Hender/ oc stinger min Finger i Nafflegaffuene/ oc stinger min Haand i hans Side/ da vil ieg icke tro. Oc otte dage der effter/ vaare atter hans Disciple der inde/ oc Thomas met dem/ Iesus kommer der dørrene vaare tillucte/ oc siger/ Fred vere met eder. Der effter siger hand til || Thoma/ Reck din Finger hid/ oc see mine Hender/ oc reck din Haand hid/ oc stick hende i min Side/ oc ver icke vantro/ men tro. Thomas suarede/ oc sagde til hannem/ Min Herre oc min Gud. Iesus siger til hannem/ Effterdi du haffuer seet mig Thoma/ da trode du/ Salige ere de som icke see/ oc dog tro. Ihesus gjorde oc mange andre Tegen faar sine Disciple/ som icke ere screffne i denne Bog. Men disse ere screffne/ at i skulle tro/ Ihesus er Christus/ Guds Søn/ oc at i skulle haffue || Liffuit formedelst Troen/ i hans Naffn.

Den II. Søn. effter Paacke.

Collect.

OGud som haffuer opret den liggende Verden/ met din Søns fornedring/ Giff dine tro Christne en euig frøyd/ at du vilde lade dem oc nyde de euige glæder/ der du haffuer/ frijd fra den euige dødsfald/ Ved den samme vor Herre Iesum Christum/ som met dig leffuer oc regnerer/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud Himmelske Fader/ som aff din faderlige godhed haffuer kommet oss elende menniske ihu/ oc set din kære Søn til en Hyrde offuer oss/ icke aleniste at føde oss met sit Ord/ men ocsaa at beskerme oss mod Synden/ Døden oc Dieffuelen/ Wi bede dig/ giff oss formedelst din hellig Aand/ at lige som denne Hyrde kender oss oc tager vor nød til sig/ at wi ocsaa i ligemaade kende hannem/|| oc holde oss til hannem/ oc søge hielp oc trøst hoss hannem/ oc aff hiertet effter følge hans røst/ oc ved hannem bliffue salige euindelige/ A.

405

Epistelen. I. Petri. II.

Kære Brødre/ Effterdi at Christus haffuer oc ledet for oss/ oc ladet oss it Exempel/ At i skulle effterfølge hans fodspor. Huilcken som gjorde ingen Synd/ Der er oc icke funden suig i hans Mund. Huilcken der icke bandede

igen der hand bleff bandet/ icke truede/ der hand leed/ Men hand sette det ind til den/ som dømer rettelige/
Huilcken som selff Offrede vore Synder/ || paa sit Legeme/ paa Træet/ Paa det wi skulde vere døde fra
Synden/ oc leffue i Retferdighed/ Formedelst hues Saar i ere bleffne helbrede/ Thi at i vaare lige som
vildfarende Faar/ Men i ere Omuende til eders Siels Hyrde oc Biscop.

Euangelium Iohannis. X.

I Hesus sagde til Iøderne/ Ieg er en god Hyrde. En god Hyrde lader sit Liff for Faarene. En Ieye Suend/ som
icke er Hyrde/ huilcke Faarene icke høre til/ seer Vliffen || komme/ oc forlader Faarene/ oc flyer oc Vliffuen
griber oc atspreder Faarene/ Men Ieye Suenden flyer/ thi hand er en Ieye Suend/ oc acter Faarene inted. Ieg
er en god Hyrde/ oc kender mine/ oc ieg kendis aff mine. Lige som min Fader kender mig/ oc ieg kender
Faderen/ oc ieg lader mit Liff for Faarene. Oc ieg haffuer end andre Faar/ de ere icke aff denne Sti/ Oc de
samme skal ieg føre Hid/ oc de skulle høre min røst/ Oc der skal bliffue en Hiord oc en Hyrde. ||

Den III. Søn. effter Paaske.

Collect

ØGud som nu lader betee dit sandhedz liuss for de vildfarende at de maatte igen komme til sandhedz Vey/
Giff alle som regnis at vere Christne/ at forsmaa de tingist som ere emod det Christelige Naffn/ 406 oc at
legge sig effter de tingist som dig behager/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer oc/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ som aff din faderlig godhed/ holder oss dine Børn vnder Riset her paa Iorden/
paa det wi skulle vere din enbarne Søn lige baade i pinen/ oc der nest i herlighed/ Wi bede dig/ trøst oss i
fristelse oc kaarssit/ met din hellig Aand/ at wi icke falder i Mishaab/ men at wi stadfestelige forlade oss paa
denne din Søns foriettelset/ at det skal ekon vare en liden stund/ oc da skal effterfølge euige glæde/ paa det
wi kunde i taalmodighed met dette haab offueruinde al wlycke/ oc ved Christum bliffe euige salige/ Amen. ||

Epistelen I. Petri II.

Kære Brødre/ Ieg formaner eder/ som Fremmede oc Vdlendinge/ at i holde eder fra kødelig begæring/ som
stride mod Sielen/ Oc haffuer en god omgengelse iblant Hedningene/ Paa det/ at de som tale ilde paa eder/
lige som om Misdedere/ kunde see eders gode Gerninger/ oc prise Gud/ naar det kommer nu til dagen. Verer
al Menniskelig Skick vnderdanige/ for Herrens skyld/ Vere sig Kongen som den Øffuerste/ eller Høffuitzmend
som de der vdsendis || aff hannem/ Thil heffn offuer Misdedere/ oc de Fromme til loff. Thi det er Guds vilie/ at
i skulle met velgerninger tilstoppe de daarlige Menniskis vanuittighed/ Som de der ere Fri/ Oc icke som i

haffde Friheden til ondskaffs skiul/ men som Guds tienere. Gører huer mand ære. Elsker Brødrene. Frycter Gud/ ærer Kongen. I tienere/ verer Herrene vnderdanige met al Fryct/ icke aleniste de gode oc milde/ men ocsaa de vnderlige. Thi det er Naade/ der som nogen fordrager || om/ oc lider wret for sin Samuittigheds skyld til Gud. Thi huad er det for en Roess/ der som i lide hug for eders misgerninger skyld ? Men naar i lide oc taale for Velgerninger skyld/ det er Naade hoss Gud.

407

Euangelium Johannis XVI.

I Hesus sagde til sine Disciple. Om en liden stund/ da skulle i icke see mig/ oc atter om en liden stund/ saa skulle i see mig/ thi ieg gaar til Faderen. Da sagde nogle aff hans Disciple til huer andre/ || Huad er det/ at hand siger til oss/ Om en liden stund/ da skulle i icke see mig/ oc atter om en liden stund/ da skulle i see mig/ Oc at ieg gaar til Faderen? Da sagde de/ At hand siger/ Om en liden stund? Wi vide icke/ huad hand taler/ Da merckte Ihesus at de vilde spørre hannem at/ oc hand sagde til dem/ Der om spørre i iblant huer andre at ieg sagde/ Om en liden stund/ da skulle i icke see mig/ oc atter om en liden stund/ da skulle i see mig. Sandelige/ sandelige/ ieg siger eder/ I skulle || græde oc hyle/ Men Verden skal glæde sig/ Oc i skulle vere bedrøffuede/ Dog skal eders bedrøffuelse omuendis til glæde. En Quinde/ naar hun føder/ da haffuer hun bedrøffuelse/ Thi hendis time er kommen. Men naar hun haffuer fød Barnet/ da tencker hun icke mere paa den nød/ for den glæde skyld at mennisket er fød til Verden. Oc i haffue nu ocsaa bedrøffuelse/ Men ieg vil see eder igen/ oc eders hierte skal glæde sig oc der skal ingen tage eders glæde fra eder.

Den III. Søn. eff. Paaske.

Collect. ||

OGud som beskaffer de tro Christne/ sind til din vilie/ Lad dine folck elske det du biuder/ oc det begere som du loffuer/ At vore hierter maatte blant denne Verdens omskiffteligbed der vere stadige/ huor de sande glæde findis/ Ved vor Herre Iesum Christum/ som met dig leffuer oc regnerer en sand Gud/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ som haffuer formedelst din Søn/ loffuit oss den hellig Aand/ at hand skal straffe Verden/ for Synd/ Retferdighed oc Dom/ Wi bede dig/ opliuss vore hierter/ at wi bekende vore 408 Synder/ oc ved troen til Christum komme til den euige Retferdighed/ oc at wi gribe til denne trøst i al vor nød oc fristelse/ at Christus er en Herre offuer Dieffuelen Døden oc alting/ oc at hand vil met sin Naade hielpe oss aff al wlycke/ oc gøre oss falige euindelige/ Amen.

Epistelen Iacobi. I. ||

Kære Brødre/ Alle gode gaffuer/ oc alle fuldkomne Gaffuer komme offuen ned/ aff Liusens Fader/ hoss huilcken der er ingen omskiftelse eller foruendelse met Liuss oc Mørck. Hand fødte oss effter sin vilie/ formedelst Sandheds ord/ At wi skulde vere den første grøde aff hans Creature. Der faare/ kære Brødre/ skal huert Menniske vere snar til at høre/ Oc langsom til at tale/ oc langsom til vrede/ Thi Menniskens vrede gøre icke det som ret er faar Gud. Der faare da afflegger || al Wrenlighed oc al Ondskaff/ oc anammer Ordet met sactmodighed/ som er plantet i eder/ huilcket der kand gøre eders Siele salige.

Euangelium Iohannis. XVI.

IHEsus sagde til sine Difciple/ Nu gaar ieg hen til den/ som mig vdsende/ oc ingen aff eder spør mig at/ huort gaar du hen? Men fordi at ieg taledede dette til eder/ da er eders hierte sorgeligt. Men ieg siger eder sandhed/ Det er eder gaat/ at ieg gaar bort. Thi at gaar ieg icke bort/ da || kommer Trøsteren icke til eder. Men gaar ieg bort/ da vil ieg sende hannem til eder. Oc naar hand kommer/ da skal hand straffe Verden/ for Synd/ for Retferdighed/ oc for Dom. For Synden/ at de tro icke paa mig. Oc for Retferdighed/ At ieg gaar til Faderen/ oc i see mig icke Lenger. For Dommen/ at denne Verdens Første er dømt. Ieg haffuer end nu meget at sige eder/ Men i kunde icke bære det nu. Men naar den Sandheds Aand kommer/ den skal lede eder i al Sandhed. Thi || hand skal icke tale aff sig selff/ men huad hand hører/ det skal hand tale/ oc huad tilkommendis er/ skal hand forkynde eder.

409

Den samme skal forklare mig/ thi hand skal tage det aff mit/ oc forkynde eder. Alt huad Faderen haffuer/ det er mit/ Der faare sagde ieg/ Hand skal tage det aff mit/ oc forkynde eder.

Den V. Søn. effter Paaske.

Collect.

OGud aff huilcken alt gaat vdgaar/ Giff dine ydmyge Christne/ at wi maatte met din indskydelse tencke de tingist/ som ere retskaffne/ Oc de samme met din regerelse fuldkomme/ Ved vor Herre Ihesum || Christum/ Som met dig leffuer oc regnerer/ en sand Gud etc.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ som haffuer til sagt oss formedelst din Søn/ at huad wi bede om i hans Naffn/ det vilt du giffue/ Wi bede dig/ beholt oss ved dit Ord/ giff oss din hellig Aand/ som kand regere oc lede oss effter din vilie/ Beuare oss fra Dieffuelens Rige/ Fra falske lerdomme oc vrang Guds tienster/ Beuare ocsaa vort lifff oc leffnet fra al wlycke/ giff oss din velsignelse oc fred/ at wi kunde i alle maade befinde din hielp/ at wi kunde baade her oc der til euig tid loffue oc prise dig/ som vor naadige Fader/ Ved vor Herre Ihesum Christum din kære Søn/ Amen.

Epistlen Iacobi. I.

Kære Brødre/ I skulle gøre effter Ordet/ oc icke aleniste høre det/ met huilcket i || bedrage eder selff. Thi der som nogen hører Ordet/ oc gør der icke effter/ Hand er lige som en Mand/ der beskuer sit Legemlige Ansigt i en Spegel/ Thi der hand haffde beseet sig/ da gaar hand strax bort/ oc glemmer hurledis hand vaar skicket. Men huo som seer igennem til frihedsens fuldkomne Low/ oc bliffuer der vdi/ oc er icke en forglemmelig Tilhørere/ men gør der effter/ hand bliffuer salig i sin gerning. Der som nogen iblant eder lader sig tycke/ at hand tien Gud/ oc spæger || icke sin Tunge/ men forfører sit hierte/ Hans Gudstienste er forfengelig. 410 En reen oc wbesmittet Gudstienste faar Gud Fader/ er/ at besøge de Faderløse oc Viduer i deris bedrøffuelse/ oc holde sig wbesmittet fra Verden.

Euangelium Iohannis. XVI.

I Hesus sagde til sine Disciple/ Sandelige/ sandelige/ leg siger eder/ Der som i bede Faderen om noget i mit Naffn da skal hand giffue eder det. Her til haffue i icke bedet i mit Naffn. Beder/ saa || skulle i faa/ at eders glæde skal vere fuldkommen. Saadant haffuer ieg talet til eder ved Ordsprock. Men den tid skal komme/ at ieg skal icke tale mere met eder ved Ordsprock/ men obenbare forkynde eder om min Fader. Paa den samme dag skulle i bede i mit Naffn. Oc ieg siger eder icke/ at ieg vil bede Faderen for eder/ Thi Faderen elsker eder selff/ der faare/ at i elske mig/ oc tro at ieg er vdgangen aff Gud. Ieg vdgick fra Faderen/ oc kom til Verden/ leg forlader Verden igen oc gaar til Faderen. ||

Vdi Bede dage.

Epistelen Iacobi. V.

Kære Brødre/ Den ene bekende sine synder faar den anden/ oc beder for huer andre. Den Retferdigis Bøn formaa meget/ naar hun er aluorlig. Elias vaar it Menniske lige som wi/ oc hand bad en Bøn/ at det skulde icke regne/ Oc det regnede icke paa lorden/ i try aar oc sex maaned. Oc hand bad atter igen/ oc Himmelen gaff Regn/ oc lorden bar sin fruct. Kære Brødre/ der som nogen iblant || eder far vild fra Sandhed/ oc nogen omuender hannem/ Den skal vide/ at/ huo som omuende synderen fra sin veyis vildfarelse/ hand halv en Siel fra Døden/ Oc skal skiule Syndernis mangfoldighed.

411

Euangelium Luce. XI.

OC det begaff sig/ at Ihesus hand vaar paa en sted/ oc bad. Oc der hand loed aff/ sagde en aff hans Disciple til hannem/ Herre/ lær oss at bede/ som Iohannes oc lærde sine Disciple. Da sagde || hand til dem/ Naar i bede/ da siger/ Vor Fader i Himmelen. Helligt vorde dit Naffn. Tilkomme dit Rige. Vorde din villie/ paa lorden som i Himmelen. Giff oss altid vort daglige brød. Oc forlad oss vore Synder/ Thi wi oc forlade alle som oss ere skyldige. Oc leed oss icke i Fristelse. Men frelss oss fra det onde. Oc hand sagde til dem/ huilcken er iblant eder/ som haffuer en Ven/ oc ginge til hannem om midnat/ oc sagde til hannem/ Kære Ven/ len mig try brød/ Thi min Ven er kommen til || mig aff veyen/ oc ieg haffuer inted at legge faar hannem/ Oc hand der inde skulde suare/ oc sige/ Gør mig icke wmage/ Dørren er nu tilluct/ oc mine Børn ere hoss mig i Herberet/ ieg kand icke staa op/ oc giffue dig. Ieg siger eder/ oc der som hand icke staa op/ oc giffuer hannem fordi/ at hand er hans Ven/ Saa staa hand dog op for hans wbluelige roben skyld/ oc giffuer hannem saa mange som

hand haffuer behoff. Oc ieg siger eder ocsaa/ Beder/ saa skal eder giffuis/ Leder/ saa || skulle i finde/ Bancker paa/ saa skal eder opladis. Thi huo som beder/ hand tager/ oc huo som leder/ hand finder/ oc huo som bancker paa/ hannem skal opladis. Huor beder en Søn Faderen iblant eder om brød/ at hand biuder en Sten der faare? Oc der som hand beder hannem om en Fisk/ at hand biuder hannem en Hugorm for Fisken? Eller der som hand beder hannem om it æg/ at hand biuder hannem en Scorpion der faare? Effterdi at i da i/ som ere onde/ kunde giffue eders Børn gode || gaffuer/ Meget mere skal Faderen i Himmelen giffue den hellig Aand/ dem/ som hannem bede.

412

Vor Herris Ihesu Christi Himmelfards dag.

Collect.

ØAlmectige Gud/ Wi bede/ vnde at wi som tro det din enbarne Søn vore genløsere haffuer paa denne dag opfaret til Himmels/ maatte oc selff Bo i Himmelen met vor hu oc hierte/ Ved den samme vor Herre Ihesum Christum/ som met dig/ etc.

Oc vnder tiden denne.

OIhesu Christe du almectigste Guds Søn/ som est her effter icke mere paa lorden arm oc elendig/ men sider hoss din Faders høyre side/ oc est en Herre offuer al ting/ Wi bede dig du vilt sende ossdin hellig Aand/ oc giffue oss fromme Kirsketienerere/ oc beuare dit Ord/ Styre oc forhindre || Dieffuelen oc alle Tyranner/ oc paa lorden ophold dit Rige veldelige til saa lenge alle dine Fiende komme vnder dine fødder/ oc wi formedelst dig offuer Synden/ Døden oc Dieffuelen beholde seyeruinding/ A.

Epistelen. Actor. I.

DEn første tale gjorde ieg/ kære Theophile/ om alt det/ der Ihesus begynte/ baade at gøre oc lære/ Indtil den dag/ der hand bleff optagen/ Effter at hand haffde giffuit Apostlerne (huilcke hand vdualde) befaling/ formedelst den hellig Aand/ Huilcke hand haffde obenbaret sig leffuendis faare effter sin Pine/ || met mangfoldige beuisninger/ oc loed sig see iblant dem i fyretiue dage/ oc taledede met dem om Guds Rige. Oc der hand haffde forsamlet dem/ befalede hand dem/ At de skulde icke vige fra Ierusalem/ men bie effter Faderens Løffte/ huilcket i haffue hørt (sagde hand) aff mig/ Thi Iohannes døbte met Vand/ Men i skulle døbis met den hellig Aand/ icke lenge effter disse dage. Men de som vaare komne tilsammen spurde hannem at/ oc sagde/ Herre/ Vilt du paa denne tid oprette Israels || Rige igen? Hand sagde til dem/ Eder bør icke at vide tid eller stund/ huilcke 413 Faderen beuarede til sin mact/ Men i skulle anamme den hellig Aandz krafft/ som skal komme paa eder/ Oc i skulle vere min Vidne i Ierusalem/ oc i gantske Iudea oc Samaria/ oc indtil lordens ende. Oc der hand dette sagde/ bleff hand opløfft/ at de saae der paa/ oc en Sky tog hannem op faar deris øyen. Oc der de saae effter hannem/ at hand foer op i Himmelen/ see/ da stode tho Mend hoss dem i huide Klæder/ || huilcke der oc sagde/ I Mend aff Galilea/ hui staa i/ oc see til Himmelen? Denne Iesus/ som er optagen fra eder til Himmelen/ skal komme/ lige som i haffue seet hannem fare til Himmelen.

Euangelium Marci. XVI.

PAa det siste/ der de Elleffue sade til Bordz/ obenbarede hand sig/ oc straffede deris vantrø/ oc deris hiertis haardhed/ At de haffde icke troet dem/ som haffde seet hannem opstanden. Oc hand sagde til dem/ Gaar bort i al Verden/|| oc predicker Euangelium faar alle Creature. Huo som troer/ oc bliffuer døbt/ hand skal bliffue salig/ Men huo som icke troer/ hand skal bliffue fordømt. Oc de Tegen/ som skulle følge dem/ der tro/ ere disse/ I mit Naffn skulle de vddriffue Dieffle. Tale met ny Tunger. Fordriffue Hugorme. Oc der som de dricke nogen forgifft/ da skal det icke skade dem. Paa de Siuge skulle de legge deris hender/ sa skal det bliffue bedre met dem. Oc Herren/ effter at hand haffde talet met || dem/ bleff hand optagen til Himmelen/ Oc sider hoss Guds høyre haand. Oc de ginge vd oc predickedede alle stede/ Oc Herren arbeydede met dem/ oc stadfeste Ordet/ ved metfølgende Tegen.

Den VI. Søn. efft. Paask e.

Collect

OAlmectige euige Gud/ Lad oss altid haffue en Gudelig vilie til dig/ Oc tiene din Maiestat met it rent hierte/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer/ etc.

414

Oc vnder tiden denne.

Herre Gud Himmelske Fader/ wi tacke dig/ at du haffuer formedelst den hellig Aand/ set oss til at bere Vidnesbyrd om din kære Søn vor Herre Ihesu Christo/ Wi bede dig/ effterdi Verden kand icke lide saadant || vidnesbyrd/ oc der faare setter oss til paa alle sider/ at du vilt vnde oss frimodighed oc trøst/ at wi icke fortørnis aff kaarsit/ men bliffue hart ved dit vidnesbyrd/ oc at wi kunde altid bliffue funden i den hob/ som kender dig oc din Søn/ til saa lenge wi bliffue endelige salige/ Ved Ihesum Christum din Søn vor Herre/ Amen.

Epistelen. I. Petri. III.

Kære Brødre/ Saa verer nu skickelige oc edrue til Bønen. Oc haffuer for alle ting en brendende Kærlighed indbyrdis/ Thi at Kærlighed skiuler ocsaa Syndernis mangfoldighed. Lener huer andre gerne huss vden knur. Oc tiener huer andre/ huer met den gaffue/ som hand || haffuer anammet/ som gode Hussholdere offuer Guds mangfoldige gaffuer. Der som nogen taler/ at hand skal tale det som Guds ord. Der som nogen haffuer it Embede/ at hand det skal gøre aff den formue/ som Gud giffuer/ paa det at Gud kand prisis i alle ting/ formedelst Ihesum Christum/ Huilcken vere ære oc vold fra euighed til euighed/ Amen.

Euangeli. Iohan. XV. oc XVI.

Iesus sagde til sine Disciple. Naar Trøsteren kommer/|| huilcken ieg skal sende eder fra Faderen/ sandheds Aand/ som vdgaar fra Faderen/ hand skal vidne om mig. Oc i skulle ocsaa Vidne/ Thi at i haffue veret hoss mig aff begyndelsen. Dette haffuer ieg talet til eder/ at i skulle icke forargis. De skulle sette eder i Band. Oc den tid skal komme/ at huo som ihieslar eder/ skal mene/ hand gør Gud en Tieniste der met. Oc saadant skulle de der faare gøre eder/ at de huercken 415 kender min Fader oc ey mig. Men ieg haffuer talet dette til eder/|| paa det/ at naar den tid kommer/ i skulle tencke der paa/ at ieg sagde eder det. Oc ieg sagde eder icke saadant aff begyndelsen/ thi ieg vaar hoss eder.

Paa Pintzedag.

Collect.

OGud/ som paa denne dag haffuer lered de Trois hierter met den hellig Aands opliussning/ Giff oss at forstaa i den samme Aand/ de tingist som ere retskaffne/ Oc at glædis altid aff hans husualelse/ Ved vor Herre Iesum Christum/ som met dig/ etc.

Oc vnder tiden denne.

OHerre Ihesu Christe/ du alsommectigste Gudz Søn/ wi bede dig/ du vilt formedelst dit Ord giffue din hellig Aand i vore hierter/ at hand kunde regere oc lede oss effter din vilie/ oc trøste oss i alle haande faare oc wlycke/ Oc i din sandhed mod al løgen lede oss/ paa det wi kunde bliffue || bestandige i troen/ oc voxe i kærlighed/ oc i alle gode gerninger/ oc met it vist haab til din Naade/som du haffuer met din død forhuerffuit oss/ gøre oss euindelige salige/ du som regerer met din Fader oc den hellig Aand/ til euig tid/ Amen.

Epistelen Actor. II.

DEr Pintztag vaar fuldkommen/ vaare de alle endrectelige tilsammen. Oc der skede hastelige it Bulder aff himmelen/ som it veldigt Vær/ oc opfyllede det gantske Huss/ som de sade. Oc mand saa Tunger atskillige paa dem/ som de haffde verit gloendis/ Oc Hand sette sig paa huer besynderlige aff dem/ oc de bleffue || alle fulde aff den hellig Aand/ Oc begynte at predicke met andre Tunger/ efter som den hellig Aand gaff dem vd at sige. Oc der vaare løder boendis i Ierusalem/ de vaare gudfryctige Mend/ aff alle honde Folck/ som er vnder Himmelen. Der denne røst nu skede/ kom Almuen til sammen/ oc de bleffue vnderlige/ Thi huer hørde det/ at de taledede met hans Maal. De forferdedis alle/ 416 forundrede sig/ oc sagde til huer andre/ See/ ere icke alle disse/ som tale/ aff Galilea? Huorledis høre wi || da/ huer sit Maal/ som wi ere fødte vdi? Parther oc Meder/ oc Elamiter/ oc wi som bo i Mesopotamia/ oc vdi Iudea/ oc Cappadocia/ Ponto oc Asia/ Phrygia oc Pamphilia/ Egypten/ oc mod Lybie ende hoss Cyrenen/ oc Vdlendinge aff Rom/ løder oc lødernis Tilhengere/ Kreter oc Araber/ Wi høre dem tale Guds store vnderlige Gerninger/ met vore Tunger.

Euangelium Iohannis. XIII.

HVo mig elsker/ hand holder min ord/ Oc min Fader || skal elske hannem/ oc wi skulle komme til hannem/ oc gøre Bolig hoss hannem/ Men huo mig icke elsker/ hand holder icke mine ord. Oc det Ord som i høre/ er icke mit/ Men Faderens/ som mig vdsende. Saadant haffuer ieg talet til eder/ den stund ieg haffuer veret hoss eder. Men Trøsteren den hellig Aand/ huilcken min Fader skal sende i mit Naffn/ den samme skal lære eder det altsammen/ oc minde eder paa alt det/ som ieg sagde eder. Ieg lader eder Fred/ min Fred giffuer ieg eder. Ieg || giffuer eder icke som Verden giffuer. Eders Inerte forferdis icke/ oc frøcte sig icke. I hørde/ at ieg sagde eder/ Ieg gaar bort/ oc kommer til eder igen. Haffde i mig kær/ da gledde i eder/ at ieg sagde/ Ieg gaar til Faderen/ Thi Faderen er større end ieg. Oc ieg sagde eder det nu/ før end det skeer/ paa det/ naar som det nu skeer/ at i skulle tro. Ieg skal her effter icke tale meget mere met eder/ Thi denne Verdens Første kommer/ oc haffuer inted met mig. Men at Verden skal kende/ at ieg || elsker Faderen/ oc ieg gør saa/ som Faderen bød mig.

Paa Anden Pintzedag.

Collect.

OGud som gaffst dine Apostler den hellig Aand/ Vnde dine Folck sin Gudelig bedelsis vdrettelse/ At huilcke du haffuer giffuit Troen/ du ville oc giffue dem Fred/ Ved vor Herre Iesum Christum/ etc.

417

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ som aff din Faderlig kærlighed til oss/ haffuer giffuit oss din Søn/ at wi skulle tro paa hannem/ oc ved hannem bliffue salige/ Wi bede dig/ giff din hellig Aand i vore hierter/ at wi bliffue vaaraftig i saadan tro til enden/ oc bliffue saa salige euindeligh/ Ved Iesum Christum vor Herre/ A.

Epistelen Actor. X.

PEder oplod sin Mund/ oc sagde til Cornelio oc til || dennem som vaare hoss hannem/ Herren hand bød oss/ at predicke faar Folcket/ oc vidne/ at hand er beskicket aff Gud de Leffuendis oc de Dødis Dommere. Om denne vidne alle Propheter/ at alle de som tro paa hannem/ skulle ved hans Naffn haffue Syndernis forladelse. Der Petrus end nu taledede disse ord/ fald den hellig Aand paa alle dem som hørde Ordet. Oc de som troede aff Omskerelsen/ som vaare komne met Petro/ bleffue forferdede/ at den hellig Aands gaffue bleff oc vdgyden || paa Hedninge/ thi de hørde/ at de taledede met Tunger oc prisede Gud. Da suarede Peder/ kand oc nogen forbiude vand/ at disse skulle icke bliffue døbte/ som haffue anammet den hellig Aand/ lige som ocsaa wi? Oc hand befalede at døbe dem i Herrens Naffn.

Euangelium Iohannis. III.

I Hesus sagde til Nicodemo. Saa elskte Gud Verden/ at hand gaff sin Enbaarne Søn/ Paa det at alle de som tro paa hannem/ icke skulle || fortabis/ Men haffue det euige Liff. Thi Gud sende icke sin Søn til Verden/at hand/ skulde dømmen Verden/ men at Verden skulde bliffue salig ved hannem. Huo som troer paa hannem/ hand skal icke dømmis/ Men huo som icke troer/ hand er allerede dømt/ Thi hand trode icke paa Gudz Enbaarne Søns Naffn. Det er Dommen/ At Liuset er kommet i Verden/ Oc Mennisken elskte mere 418 Mørcket end Liuset/ Thi deris Gerninger vaare onde. Huo som gør ilde/ hand hader Liuset/ oc kommer || icke til Liuset/ At hans Gerninger skulle bliffue obenbare/ Thi de ere gjorde i Gud.

Paa Tredie Pintzedag.

Collect.

O Herre wi bede/ Lad den hellig Aands krafft oss altid vere til stede/ Huilcken der baade mildelige skal rensse vore hierter/ oc altid fra alt det oss er emod beskerme/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig/ etc.

Oc vnder tiden denne.

O Almectige barmhertige Gud/ du som haffuer giffuit Apostlene din hellig Aand/ Giff oss ocsaa den samme Aand/at rettelige paakalde dig/oc at wi kunde bliffue bønhearde i det som wi bede om/ oc giff din Kirske || fred/ formedelst din kære Søn vor Herre Ihesum Christum/ Amen.

Epistelen. Actor. VIII.

DEr Apostlene hørde i Ierusalem/ at Samaria haffde anammet Guds ord/ da sende de Petrum oc Iohannem til dem. Huilcke som bade for dem/ der de komme/ at de finge den hellig Aand. Thi hand vaar icke end nu falden paa nogen/ Men de vaare aleniste døbte i Christi Ihesu Naffn. Da lagde de hender paa dem/ oc de finge den hellig Aand.

Euangelium Iohannis. X. ||

I Hesus sagde til Phariseerne/ Sandelige/ sandelige/ leg siger eder/ Huo som icke gaar ind ad Dørren i Faarestien/ men stiger anden stedz der ind/ Hand er en Tyff oc en Mørdere. Men den som gaar ind at Dørren

hand er 419 Faarenis Hyrde. Den samme lader Døruocteren op faare/ oc Faarene høre hans røst. Oc hand kalder sine Faar ved naffn/ oc fører dem vd. Oc naar som hand haffuer vdladet sine Faar/ da gaar hand bort faare dem/ oc Faarene følge effter hannem/ i|| Thi de kende hans røst. Dette sprock sagde Ihesus til dem/ Men de forstode icke/ huad det vaar/ som hand sagde til dem. Da sagde Ihesus til dem igen/ Sandelige/ sandelige/ leg siger eder/ leg er Dørren til Faarene. Alle de som ere komne faar mig/ de haffue vetit Tyffue oc Mørdere/ Men Faarene lydte dem icke. leg er Dørren/ Der som nogen gaar ind ved mig/ hand skal bliffue salig/ oc skal gaa ind oc vd/ oc finde føde. En Tyff kommer icke/ vden at stiele/ myrde oc ødelegge. leg || er kommen/ at de skulle haffue Liffuit oc offuerflødige nock.

Hellige Trefoldighedz Søn.

Collect.

OAlmectige Gud/ som haffuer giffuit oss din Tienere i den sande troes vederkendelse/ at bekende den euige Trefoldigheds herlighed/ oc din Maiestatz veldighed/ at bede din euighed/ Wi bede/ at wi maa i samme Troes fasthed/ fra alt det oss er emod altid beskermis/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ wi arme Syndere bekende at der er inted gaat i vor nature/ oc paa vore vegne maatte dø oc forderffue i synden/ Effterdi huad som fød er aff kødet/ det er kød/ oc kand icke see Guds Rige/ Men wi bede dig ver oss naadig oc barmhertig/ oc for din Søns Ihesu || Christi skyld/ send din hellig Aand i vore hierter/ oc gør ny mennisker aff oss/ at wi visselige tro formedelst Christum syndernis forladelse/ som oss er tilsagt i Daaben/ oc at wi voxe daglige i kærlighed til vor neste/ oc andre gode gerninger/ til wi bliffue endelige salige/ Amen.

420

Epistelen Romano. XI.

OHuilcket Rigdoms dyb/ baade paa Guds visdom oc kendelse/ Huor aldellis wbegribelige ere hans Dom me/ oc hans veye wrandsagelige. Thi huo haffuer kent Herrens sind? Eller huo vaar hans Raadgiffuere? Eller huo gaff hannem noget tilforn/ at hannem skal betalís || igen? Thi at aff hannem/ oc formedelst hannem/ oc vdi hannem/ ere alle ting/ hannem vere ære euindelige/ Amen.

Euangelium Iohannis. III.

DER vaar it Menniske iblant Phariseerne/ som hed Nicodemus en Øffuerste iblant Iøderne. Hand kom til

Ihesum om natten/ oc sagde til hannem/ Mester/ Wi vide/ at du est en Lærere kommen aff Gud/ Thi ingen kand gøre de Tegen/ som du gør/ vden Gud er met hannem. Ihesus suarede/ oc sagde || til hannem/ Sandelige/ sandelige/ leg siger dig/ Vden saa er/ at nogen bliffuer fød paa ny/ da kand hand icke see Guds Rige. Nicodemus siger til hannem/ Huorledis kand it Menniske fød/ naar hand er gammil? Kand hand oc gaa i sin Moders Liff igen/ oc fød/ Iesus suarede/ Sandelige/ sandelige siger ieg dig. Vden saa er/ at nogen bliffuer fød aff Vand oc Aanden/ da kand hand icke komme i Guds Rige/ Huad som fød/ det er Kød/ Oc huad som fød/ det er Aand. Lad dig det icke forundre/ at ieg sagde til dig/ I skulle fød/ det er ny. Været blæss huort det vil/ oc du hører det vel bruse/ Men du vedst icke hueden det kommer/ Oc huort det far hen. Saa er oc huer den/ som er fød aff Aanden. Nicodemus suarede/ oc sagde til hannem/ Huorledis kand saadant ske? Ihesus suarede/ oc sagde til hannem/ Est du en Mester i Israel/ oc vedst icke det? Sandelige/ sandelige/ leg siger dig/ Wi tale det wi vide/ oc vidne/ det wi haffue seet/ Oc i || anamme icke vort vidnissbyrd. Tro i icke/ naar ieg siger eder aff iorderige ting/ huorledis skulle i tro/ naar ieg siger eder om Himmelske ting. Oc 421 ingen faar til Himmelen/ vden den som er kommen hid ned aff Himmelen/ det er/ Menniskens Søn/ som er i Himmelen. Oc lige som Mose ophøvede en Hugorm i Ørcken/ Saa skal Menniskens Søn øphøvis/ Paa det/ at Alle de som tro paa hannem icke skulle fortabis/ Men haffue det euige Liff.

Den I. Sønd. effter Trinit.

Collect

OGud som er alle deris styrcke som til dig haabe/ verdis veluillige at komme vore bønner til hielp/ oc fordi at menniskelig skrøbelighed maa sig intet foruden dig/ da giff din naadis hielp at wi dine Budord at legge oss effter baade met vilge oc gerninger maa dig teckis/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ wi bede dig/ at du vilt formedelst din hellig Aand saa regere oss/ at wi icke som den rige mand foruden fruct høre dit ord/ oc icke saa omgaa met timelig ting/ at wi der hoss forgette det euige/ Men at wi gerne oc mildelige effter vor formue hielpe arme menniske/ oc besmitte oss icke met hofferdighed eller frodzeri/ Oc om wi bliffue besøgt met kaarsit oc wlycke/ at wi da icke falle i mishaa/ men sette alt vort haab til din hielp oc naade/ oc taalmodige offueruinde alting/ Ved din Søn Ihesum Christum/ Amen. ||

Epistelen I. Iohannis. III.

FORundrer eder icke/ mine Brødre/ om Verden hader eder. Wi vide/ at wi ere komne fra Døden til Liffuet/ Thi wi elske vore Brødre. Huo som icke elsker sin Broder/ hand bliffuer i Døden/ Huo som hader sin Broder/ hand er en Mandrabere/ Oc i vide/ at en Mandrabere haffuer icke det euige Liff bliffuende hoss sig. Der paa kende wi hans kærlighed/ at hand loed sit Liff for oss/ Oc wi skulle ocsaa lade vort Liff for vore Brødre/ Oc naar som nogen || haffuer 422 denne Verdens Godz/ oc seer sin Broder lide nød/ oc lycker sit Hierte til for hannem/ huorledes bliffuer Gudz kærlighed hoss hannem? Mine Børn/ Lader oss icke elske met ord/ eller met Tungen/ Men met Gerningen oc met Sandhed.

Euangeli. Luce. XVI.

Iesus sagde til Phariseerne/ Der vaar en rig Mand/ hand klædde sig met Purpur oc kaastelige Linklæder/ oc leffde huer dag herlige oc i glæde. Men der vaar en Fattig/ || som hed Lazarus/ hand laae faar hans dør fuld aff Saar/ oc begerede at mættis aff de Smuler/ som fulde aff den Rigis Bord. Dog komme Hundene/ oc slickede hans Saar. Oc det begaff sig/ at den Fattige døde/ oc Englene bare hannem i Abrahams skød/ Oc den Rige døde ocsaa/ oc bleff begraffuen. Som hand vaar nu i Helfuede oc i pinen/ da opløffte hand sine Øyen/ oc saa Abraham langt borte/ oc Lazarum i hans Skød/ hand robte oc sagde/ Fader Abraham/ Forbarme || dig offuer mig/ oc sent Lazarum/ at hand dypper det yderste aff sin Finger i Vand/ oc lesker min Tunge/ Thi ieg lider pine i denne Lue. Da sagde Abraham/ Betenck Søn/ at du haffuer anammet dit gode i din Liffs tid/ oc Lazarus der imod haffuer anammet ont/ Men nu skal hand trøstis/ oc du skalt pinis. Oc offuer alt dette/ er mellem oss oc eder it stort suellinde dyb befest/ at de som ville fare her fra ned til eder/ kunde icke/ oc icke heller fare der fra hid offuer til oss. Da sagde hand/ || Saa beder ieg dig Fader/ at du sender hannem til min Faders huss/ Thi ieg haffuer end nu fem Brødre/ at hand kand vidne faar dem/ Paa det de skulle oc icke komme i denne pinis sted. Abraham sagde til hannem/ De haffue Mose oc Propheterne/ Lad dem høre dem. Da sagde hand/ Ney/ Fader Abraham/ Men der som en aff de Døde ginge til dem/ gjorde de Penitentze. Hand sagde til hannem/ Høre de icke Mose oc Propheterne/ da tro de icke heller/ om nogen opstode fra de Døde. ||

423

Den II. Søn. effter Trinita.

Collect.

OHerre lad oss altid dit hellige Naffn baade frycte oc elske/ fordi du aldrig slepper aff din regerelse/ huilcke du indskicker i din elskeligheds stadighed/ Ve vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffu./ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig/ at du haffuer ladet oss kalde til det euige liffs maaltid/ ved din kære Søn Ihesum Christum/ Wi bede dig/ du vilt formedelst den hellig Aand/ opuecke vore hierter/ at wi icke høre dit Ord forgefuis/ men at wi maatte rettelige beskickte oss til saadant maaltid/ oc icke lade oss forhindre aff nogen Verdzlig handel/ A.

Epistelen. I. Iohannis. IIII.

MIn allerkærste/ Gud er Kærlighed/ oc huo som || bliffuer i Kærlighed/ hand bliffuer i Gud/ oc Gud i hannem. Der met er Kærlighed fuldkommen hoss oss/ paa det wi skulle haffue dristighed paa Dommedag/ Thi lige som hand er/ saa ere oc wi i denne Verden. Fryct er icke i Kærlighed/ men den fuldkomne Kærlighed vddriffuer fryct/ Thi fryct haffuer pine/ Oc huo sig frycter hand er icke fuldkommen i Kærlighed. Lader oss elske/ thi hand elskte oss først. Der som nogen siger/ leg elsker Gud/ oc hand hader sin Broder/ hand er en ||

Løgnere. Thi huilcken icke elsker sin Broder/ som hand seer/ Huorledis kand hand elske Gud/ som hand icke seer? Oc dette Bud haffue wi aff hannem/ At huo som elsker Gud/ hand skal oc elske sin Broder.

Euangelium Luce. XIII

I Esus sagde. Der vaar it Menniske/ som gjorde en stor Naduere/ oc bad mange der til. Oc hand vdsende sin Suend/ paa Naduerens time/ at sige til dem som budne 424 vaare/ Kommer/ thi det er || altsammen berid. Oc de begynte alle effter huer andre at aarsage sig. Den første sagde til hannem/ leg købte en Ager/ oc skal gaa vd/ oc besee hannem. leg beder dig/ aarsage mig. Oc den anden sagde/ leg købte fem par Oxen/ oc ieg gaar nu hen/ at besee dem/ leg beder dig/ aarsage mig. Oc den tredie sagde/ leg tog en Hustru/ Der faare kand ieg icke komme. Oc Suenden kom/ oc sagde sin Herre det igen. Da bleff Hosbonden vred/ oc sagde til sin Suend/ Gack strax vd paa || Stadsens stræde oc gader/ oc før hid ind de Fattige oc Krøblinge oc Halte oc Blinde. Oc Øuenden sagde/ Herre/ det er giort/ som du befalede/ Oc der er end nu rum. Oc Herren sagde til Suenden/ Gack vd paa alfare veye/ oc hoss Gerde/ oc nød dem til at komme her ind/ Paa det mit Huss kan bliffue fult. Men ieg siger eder/ At ingen aff de Mend/ som vaare budne/ skal smage min Naduere.

Den III. Søn. effter Trini.

Collect. ||

O Gud som er deris beskermere som haabe til dig/ foruden huilcken intet er bestandigt eller helligt/ mangefold gør din miskundhed offuer oss at wi met din regerelse oc ledsagelse maatte saa omgaa ved det timelige gode/ at wi icke skulle miste de euige/ Ved vor Herre Ihesum/ etc.

Oc vnder tiden denne.

Herre Gud himmelske Fader/ wi ere alle (dis ver) lige som vildfarende Faar/ oc haffue formedelst Sathan/ oc vort egit syndactige kød/ ladet oss afflede fra den rette vey/ Wi bede dig ver naadig oc forlad oss alle vore synder for din Søns skyld Ihesu Christi/ Oc opueck vore hierter formedelst din hellig Aand/ at wi bliffue hart ved dit Ord/ oc met anger oc troen/ bliffue vaaraftige i din Christelig Kirske ind til enden/ oc salige euindelige/ Amen.

425

Epistelen. I. Petri V.

M In Alderkærste/ Saa ydmyger eder nu/ vnder || Guds veldige haand/ at hand skal ophøye eder i sin tid. Kaster al eders sorg paa hannem/ Thi hand sørger for eder. Verer ædru oc vaager/ Thi eders Modstandere

Dieffuelen gaar omkring/ lige som en brølende Løwe/ oc søger effter den hand kand opsluge. Staar hannem imod/ oc verer faste i Troen/ Oc vider/ at lige den samme pine gaar eders Brødre offuer i Verden. Men al Naadis Gud/ som kallede oss til sin euige Herlighed/ i Christo Iesu/ Hand skal fuldkommelige berede/ || styrcke/ bekreffte/ oc grundfeste eder/ som lide en liden tid. Den samme vere ære oc Mact fra euighed/ Amen.

Euangelium Luce. XV.

DEr komme allehonde Toldere oc Syndere til Ihesum/ at de vilde høre hannem. Oc Phariseer oc Scrifftkloge knurrede/ oc sagde/ Denne anammer Syndere/ oc æder met dem. Da taleded hand denne Lignelse til dem/ oc sagde/ Huilcket Menniske er iblant eder/ som haffuer hundrede || Faar/ oc der som hand mister it aff dem/ at hand ey lader de ni oc halffemtesindstue i Ørcken/ og gaar bort effter det som bleff borte/ indtil hand det finder? Øc naar hand haffuer det fundet/ legger hand det paa sine skuldrer met glæde. Oc naar hand kommer hiem/ kalder hand sine Venner oc Naboer/ oc siger til dem/ Glæder eder met mig/ Thi ieg haffuer fundet mit Faar/ som vaar fortabt. Ieg siger eder/ Saa skal oc vere glæde i Himmelen/ offuer en Syndere/ || som gør Penitentze/ mere end offuer ni oc halffemtesins tiue Retferdige/ som icke haffue penitentje behoff. Eller huilcken Quinde er/ som haffuer ti Pendinge/ oc mister en aff dem/ som icke tender it Liuss/ oc feyer Husit/ og søger met flid/ indtil hun finder hannem? Oc naar hun haffuer fundet hannem/ kalder hun sine Venner oc Nabersker/ oc siger/ 426 Glæder eder met mig/ Thi ieg haffuer fundet min Pending/ som ieg || tabte. Lige saa siger ieg eder oc/ skal vere glæde faar Guds Engle/ offuer en Syndere/ som gør Penitentze.

Paa S. Hans Bapt. dag.

Collect.

OGud som haffuer giort oss denne dag hederlig aff S. Hanssis Fødzal/ Giff dine Folck naade til de Aandelige glæder/ oc styre alle tro Menniskers hierter til den euige saligheds Vey/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud Himmelske Fader/ Wi tacke dig for din store naade/ at du icke haffuer ladet oss bliffue vnder Lowens predicken/ men haffuer sendt oss den hellige Iohannem/ at hand skal vise oss Christum met sin Finger/ oc formedelst hannem tilsige oss syndernis forladelse/ hellighed oc || retferdighed/ Wi bede dig ocsaa du vilt opliuse vore hierter met din hellig Aand/ at wi maatte met en ret tro anamme saadan Sancti Hanssis naadige predicken/ at wi kunde foruden redsel tiene dig al vor liffs tid i hellighed oc retferdighed/ Amen.

Epistelen Esaias. XLIX.

HØrer mig i Øer/ oc i Folck som ere langt borte mercker. Herren kallede mig aff moders Liff/ hand kom mit Naffn ihu der ieg end nu vaar i Moderens lifff. Oc haffuer giort min mund som it skarpt Suerd/ hand haffuer skiuld mig met sin handz skygge/ Hand gjorde mig til en reen Pijl oc stack mig i sit || Kaager. Oc siger til mig/ Du est min tienere Israel/ ved huilcken ieg vil prisis. Men ieg tenctē/ leg arbeyede forgeffuis/ oc fortærede min Mact forgeffuis oc wnyttelige/ Alligeuel at min Sag er Herrens/ oc mit Embede er min Guds. Oc nu siger Herren/ som beredde mig til sin Tienere aff Moders Liff/ at ieg skulde omuende Iacob til 427 hannem/ paa det at Israel skal icke bort tagis/ Der faare et ieg herlig for Herren/ oc min Gud er min styrcke. Oc siger/ det er en ringe ting/ at du est || min Tienere/ til at oprette Iacobs slect/ oc at hente igen det fortabte aff Israel/ men ieg gjorde dig oc til Hedningenis Liuss/ At du skalt vere min Salighed til Verdens ende.

Euangelium Luce. I.

DEr Elizabeths tid kom/ at hun skulde føde/ oc hun fødte en Søn. Oc hendis Nabo oc Slect hørde/ at Herren haffde giort stor Barmhertighed met hende/ oc de glædde sig met hende. Oc det hende sig paa den ottende dag/ da komme de at omskere || Barnet/ oc kallede hannem effter hans Fader Zacharias. Men hans Moder suarede/ oc sagde/ Ingenlunde/ Men hand skal hede Iohannes. Oc de sagde til hende/ Der er dog ingen i din Slect/ som saa kaldis. Oc de nickede at hans Fader/ huorledis hand vilde lade kalde hannem. Oc hand begerede en Taffle/ screff oc sagde/ Hand heder Iohannes. Oc de forundrede sig alle. Oc strax oplodis hans Mund oc hans Tunge/ oc hand taledede oc prisede Gud. Oc der kom en frøct offuer || alle Naboerne/ Oc dette som skeet vaar røctedis altsamen paa alle de Iødiske Bierge/ oc alle som det hørde/ lagde det paa Hierte/ oc sagde/ Huad ment du/ at her skal bliffue aff Barnet? Thi Herrens Haand vaar met hannem. Oc hans Fader Zacharias bleff opfyldt met den hellig Aand/ spaade/ oc sagde: Loffuit vere Herren Israels Gud/ Thi hand haffuer besøct oc forløst sit Folck. Oc hand haffuer opreyst Salighedsens Horn/ I Dauids sin tieneris Huss. Sotn hand taledede i fordom || tid/ ved sine hellige Propheters Mund. At hand vilde frelse oss fra vore fiender/ oc fra alle deris haand som oss hade. Oc beuise vore Fedre Barmhertighed/ oc tencke paa sin hellige Pact. Oc paa den Eed/ som hand soer vor Fader Abraham/ At giffue oss. At naar wi vaare forløsedede aff vore Fienders Haand/ skulde wi tiene hannem vden redzel vor Liffs tid. I Hellighed oc 428 retferdighed/ som hannem er behagelig. Oc du Barn lille/ skalt kaldis den Høystis Prophete/ Du skalt || gaa frem faar Herren/ at berede hans vey. Oc at giffue hans Folck Salighedsens forstand/ som er i deris synders forladelse. Ved vor Guds hiertelige Barmhertighed/ ved huilcken Opgangen aff det Høye haffuer besøct oss. Paa det hand skulde skinne faar dem/ som side i mørcke oc i Dødzens skugge/ oc viser vore føder paa Fredens vey.

Den III. Søn. efft. Trinit.

Collect.

OHerre/ wi bede/ giff oss at baade Verdens lob maatte oss fredsommelige i din befalning regeris/|| oc din Menighed maa i en rolig Gudelighed sig glæde/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ som est barmhertig/ oc sagt oss til ved Christum/ du vilt icke dømme eller straffe oss/ men naadelige forlade oss alle vore Synder/ oc huad oss er nødtørtigt gerne giffue/ Wi bede/ du vilt formedelst din hellig Aand gøre saadan trofasthed til din barmhertighed viss oc fast i vore hierter/ oc ler

oss at gøre i lige maade mod vor neste/ at wi ingen Dømmer eller fordømme/ men huer mand gerne forlade oc giffue/ oc dømme offuer off selff/ oc salige leffue i din fryct/ Amen.

Epistelen Romano. VIII.

Kære Brødre. Ieg holder det saa/ At denne tids pinactelighed er icke den Herlighed verd/ som skal obenbaris || i oss. Thi at Creaturens omhyggelige forlængelse tøffuer effter Guds Børns obenbarelse. Efterdi Creaturet er vnder forfengelighed/ mod sin vilie/ Men for hans skyld/ som det gaff der vnder i Haabet. Thi Creaturet skal oc bliffue fri aff det forgengelige væsens tjeneste/ til Guds Børns herlige frihed. Thi wi vide/ at alle Creature forlengis met 429 oss/ oc de ere end nu stedze i banghed. Oc icke de aleniste/ Men ocsaa wi selff/ som haffue Aandens første grøde/ forlengis/ oc || hoss oss selff/ effter børnenis vdkaarelse/ oc bie effter vore Legemis forløsning.

Euangelium Luce. VI.

I Hesus sagde til sine Disciple. Verer barmhertige/ lige som eders Fader oc er barmhertig. Dømmer icke/ Saa skulle i oc icke dømmis. Fordømmer icke/ saa skulle i icke fordømmis. Forlader/ Saa skal eder forladis. Giffuer/ saa skal eder giffuis. En fuld/ knuget/ skuddet oc offuerflødig Maade skal mand giffue i eders skiød. Thi lige || met den Maade som i maale met/ skal mand maale eder igen. Oc hand sagde dem en Lignelse Kand oc en Blind vise en Blind veyen? Falde de icke baade sammen i Graffuen? Disciplen er icke offuer fut Mester/ Naar Disciplen er som hans Mestere/ da er hand fuldkommen. Huad seer du en Skæff i din Broders øye/ oc Bielcken i dit øye bliffuer du icke var? Eller huorledes kant du sige til din Broder/ Holt stille Broder/ ieg vil drage Skæffuen aff dit øye/ oc du seer icke selff || Bielcken i dit øye? Du Øyenskalck/ drag først Bielcken aff dit øye/ oc see saa til at du drager Skæffuen aff din Broders øye.

Paa Marie Besøgelis dag.

Collect.

O Almectige euige Gud/ som aff kærligheds offuerflødighed indgaffst den hellige Iomfru Marie/ der hun vaar met din Søn/ at hun skulde hilse den hellige Elizabet/ wi bede/ giff at wi ved hans føgelse maa fyllis met de Himmelske gaffuer/ oc fries fra alle genuordighed/ Ved den samme vor Herre Ihesum Chnstum/ som met dig leffuer oc regnerer/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig for alle dine velgerninger/ Legemlige oc Aandelige/ huilcke du haffuer saa rigelige beuist oss/ || Oc wi bede dig/ foruare oss for hofferdighed/ at wi icke bliffue wtacknemmelige oc falde i synden/ oc miste din gunst/ som den hellige lomfru Maria truer/ at huercken vished/ mact eller rigdom skal kunde hielpe dem som dig icke frycte/ Giff oss der faar saadant it hierte/ som kand idelige bliffue i din fryct/ oc henge hart ved dit Ord/ paa det dine velsignelse maatte bliffue hoss oss oc at wi kunde formedelst din Naade bliffue euige salige/ Amen.

Epistelen Esaias. XI.

OC der skal opgaa it Rijss aff lesse Slect/ oc en Quist aff hans roed skal bæere Fruct. Paa huilcken Herrens Aand skal huilis/ Visdommens oc Forstandens Aand/ raadzens oc sterckhedens Aand/ kendelsens oc || Herrens frøctis Aand. Oc hans Røgelse skal vere i Herrens frøct. Hand skal icke dømme effter det som hans øyen see/ ey heller straffe effter det som hans øern høre/ Men hand skal dømme de Fattige met Retferdighed/ oc straffe de Elendige i Landet met Dom. Oc hand skal sla lorden met sin Mundz Rijss/ oc ihiesla de Wgudelige met sine Læbis Aande. Retferdighed skal vere hans Lenders belte/ oc Troen hans Nyris belte. Vlffuene skulle bo hoss Lammene/ oc Parder || skulle ligge hoss Buckene. En liden Dreng skal driffue Kalffue oc vnge Løuer oc fet Fæ til hobe. Koen oc Biørnen skulle gaa i Gress at deris Vnge skulle huile hoss huer andre/ oc Løuerne skulle æde hø lige som Øxen/ it diendis Barn skal forlyste sig hoss Øglens hul/ oc it affuant Barn skal stinge sin haand i Basiliskis hule. Mand skal ingensted gøre skade eller forderuelse paa mine hellige Bierge/ Thi Landet er fult aff Herrens Kundskaft/ lige som det vaare || skiult met Haffzens vand. Oc det skal ske paa den tid/ At lesse roed/ som staar til Folckens Banere/ Effter den skulle Hedningene spørre. Oc hans Rolighed skal vere ærlig.

431

Euangelium Luce. I.

MAria stod op i de dage oc gick hastelige paa Biergene/ til Iuda Stad/ oc kom i Zacharias Huss/ oc hilsede Elizabet. Oc det begaff sig/ der Elizabet hørde Marie hilsen/ da rørde Barnet sig i hendis liff. Oc Elizabet bleff opfyldt met den hellige Aand/ || oc robte høyt/ oc sagde/ Velsignet est du iblant Quinderne/ oc velsignet er din Liffuis Fruct. Oc hueden kommer mig det/ at min Herris Moder kommer til mig? See/ der ieg hørde din røstis hilsen/ da rørde Barnet sig i mit Liff met glæde. Oc o salig est du/ som trode/ Thi det skal fuldkommis/ som dig er sagd aff Herren. Oc Maria sagde. Min Siel ophøyer Herren. Oc min Aand glæder sig i Gud min Frelsere. Thi hand haffuer anseet sin elendige Tienerinde/ See/ her || effter skulle alle Børns børn prise mig salig. Thi hand haffuer gjort store ting mod mig/ som er mechtig/ Oc hans Naffn er helligt. Oc hans Barmhertighed varer vden affladelse stedze oc altid/ Hoss dem som hannem frøcte. Hand bruger Mact met sin Arm/ Oc atspreder dem som ere Hoffmodige i deris hiertis sind. Hand skøder de Mectige aff stolen/ Oc ophøyer de Elendige. De Hungrige fylder hand met Gaat/ Oc lader de Rige tomme. Hand tencker paa Barmhertighed/|| Oc hielper sin Tienere Israel op. Som hand sagde til vore Fedre/ Abraham oc hans Sæd euindelige. Oc Maria bleff hoss hende ved tre maanede/ der effter foer hun hiem til bage igen.

Den V. Søn. effter Trini.

Collect.

OGud som haffuer bered dem dig elske wsiunlige oc Aandelige gode tingist/ indgiff i vore hierte din kærligheds begering/ at de som dig elske i altingist oc offuer alle tingist/ maa faa det du haffuer loffuit/ som offuer gaar alle begering/ Ved vor Herre Iesum Christum/ som/ etc.

432

Oc vnder tiden denne.

Olhesu Christe/ du leffuende Guds Søn/ som haffuer giffuit oss dit hellige Ord/ oc met alle || haande legemlige velsignelser benaadet/ Wi bekende oss at vere wuerdige til at bekomme saadant alsammen/ oc haffde vel verre fortient/ Men wi bede dig/ du vilt (lige som Petro) forlade oss vore synder/ oc giffue lycke oc salighed i vort kald/ paa det wi kunde ved dig/ opholdis oc beskermis baade timelige oc euige/ oc dig saa prise oc loffue euindelige/ Amen.

Epistelen I. Petri. III.

MEn endelige/ kære Brødre/ da verer alle sammen ved it sind/ metlidige/ br derlige/ barmhertige/ venlige. Betaler icke ont met ont/ eller skendzord met skendzord/ men velsigner der imod/ Oc vider at i ere kallede der til/ at i skulle arffue velsignelse. Thi || at huo som vil leffue oc see gode dage/ Hand skal stille sin Tunge/ at hun taler inted ont/ oc sine løbe/ at de icke besuige. Hand skal vende sig fra ont/ oc gøre gaat/ Hand skal søge Fred/ oc effterfølge hannem. Thi at Herrens  yen see til de Retferdige/ oc hans  ern til deris Bøn. Oc Herrens Ansict seer til dem som gøre ont. Oc huo er den/ som eder kand skade/ der som i effterfølge det gode? Oc der som i oc lide for Retferdigheds skyld/ saa ere i dog salige. Oc frycter icke for deris || trusel/ oc forferdis icke/ Men helliger den Herre Gud i eders hierte.

Euangelium Luce. V.

OC det begaff sig/ der Folcket trengde sig til hannem/ at høre Guds ord/ Oc hand stod hoss den Så Genzareth/ oc saa thu Skib staa hoss Søen/ oc Fiskerne vaare vdgongne/ oc tode deris garn/ Da traadde hand i it aff Skibene/ som h rde Simon til/ oc bad hannem/ at hand skulde legge det fra Landet. Oc hand sette sig/ oc lærde Folcket || aff Skibet. Oc der hand loed aff at tale/ sagde hand til Simon/ Far vd paa dybet/ oc kast eders Garn vd/ at i drage 433 en dr et. Oc Simon suarede/ oc sagde til hannem/ Mestere/ wi haffue arbeydet den gantske Nat/ oc finge inted/ Men paa dit Ord vil ieg vdkaste Garnet. Oc der de gjorde det/ da fing de en stor hob Fisck/ oc deris Garn reffuis s nder/ Oc de nickede at deris Stalbrødre/ som vaare i det andet Skib/ at de skulde komme/ oc hielpe dem at drage. Oc de komme/ oc fyllede baade || Skibene fulde/ saa at de suncke. Der Simon Petrus det saa/ falt hand paa knæ faar Iesu/ oc sagde/ Herre/ gack vd fra mig/ leg er it syndigt Menniske. Thi hannem vaar kommen en redzel paa/ oc alle dem som vaare met hannem/ for denne Fiskedr et/ som de haffde gjort met huer andre/ Dissligest ocsaa Iacobum oc Iohannem Zebedei sønner/ Simons Stalbrødre. Oc Ihesus sagde til Simon/ Frycte dig icke/ Thi at nu her effter skalt du tage Menniske. Oc de førde Skibene || til Landet/ oc forlode alting/ oc fulde hannem effter.

Den VI Søn. effter Trinit.

Collect

OKrafftige Gud/ huess alt det er som er aller best/ Indplant i vore bryst dit Naffns kærlighed/ oc giff Gudeligheds forøgelse i oss/ At du ville opelske de tingest som gode ere/ oc de tingest der opelskede ere du ville dem i Gudeligheds forarbejding beuare/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud Himmelske Fader/ wi bekende at wi ere (diss ver) arme elendige syndere/ oc at der er inted gaat i oss/ Thi vort hierte/ kød oc blod/ ere aff synden saa forgiffet/ at wi aldri her i verden kunde vere foruden onde lyst/ Der faare kære Fader bede wi dig/ forlad saadan synd/ oc rense vore hierter formedelst din hellig Aand/ at || wi kunde haffue lyst oc kærlighed til dit Ord/ oc holde oss der effter/ oc saa Ved Ihesum Christum vor Herre bliffue i din naade euindelige/ Amen.

434

Epistelen Romano. VI.

Kære Brødre. Vide i icke/ At alle wi som ere døbte i Ihesum Christum/ wi ere døbte i hans Død? Saa ere wi io begravne met hannem formedelst Daaben i Døden/ Paa det/ at lige som Christus er opuect fra de døde/ formedelst Faderens Herlighed/ Saa skulle wi ocsaa Vandre vdi it nyt Leffnet. Oc der som wi bliffue plantede met hannem til lige Død/ Da skulle || wi oc vere Opstandelsen lige/ Effterdi wi vide/ At vor gamle Menniske er kaarsfest met hannem/ Paa det at de syndelige Legeme skal afflade/ at wi skulle icke fremdelis tiene synden. Thi huo som død er/ hand er giort retferdig fra Synden. Oc ere wi døde met Christo/ da tro wi/ at wi skulle oc leffue met hannem. Oc wi vide/ At Christus som er opuect fra de Døde/ dør icke fremdelis/ Døden skal fremdelis icke regnere offuer hannem. Fordi at det hand døde/ det døde hand || en gong for Synden/ Men at hand leffuer/ det leffuer hand Gud. Lige saa i/ holder eder der faare/ at i ere døde faar synden/ oc leffuer i Gud/ vdi Christo Ihesu vor Herre.

Euangelium Matthei. V.

Ihesus sagde til sine Disciple. Vden eder Retferdighed bliffuer bedre end de Scriffteklaagis oc Phariseers/ Da komme i icke i Himmerigis rige. I haffue hørt/ at der er sagt til de gamle/ Du skalt icke ihiesla/ Huo som ihieslar/ hand skal vere skyldig || for Dommen. Men ieg siger eder/ Huo som er vreed paa sin Broder hand er skyldig for Dommen. Men huo som siger til sin Broder/ Racha/ hand er skyldig for Raadet. Oc huo som siger/ Du Daare/ hand er skyldig til helffuedis Ild. Der faare/ naar du offerer din Gaffue paa Alteret/ oc du kommer der ihw/ At din Broder haffuer noget mod dig/ Saa lad bliffue din Gaffue der faar Alteret/ oc gack tilforn hen/ oc forlige dig met din Broder/ oc kom siden oc offre din || Gaffue. Forlige dig snart met din 435 Modstandere/ den stund du est end nu hoss hannem paa veyen/ Paa det/ at din Modstandere skal icke en gong antuorde Dommeren dig/ oc Dommeren skal antuorde Tieneren dig/ oc du skalt kassis i Fengsel/ Sandelige siger ieg dig/ Du skalt icke komme der vd/ før end du oc betaler det siste skerff.

Den VII. Søn. eff. Trinita.

Collect.

OGud/ huess forsyn icke beskuffis i sin bestilling/ Wi bede dig ydmygelige/ at du vilt bortuende alle de tingist som skadelige ere/ Oc vnde oss alle de tingist som kunde vere gaffnlige || baade til liff oc siel/ Ved vor Herre Iesum Christum/ som met dig/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ som haffuer ved din Søn i Ørcken rigelige bespiset fire tusiinde Mend/ foruden Quinder oc Børn/ met siw Brød oc faa Fiske/ Wi bede dig/ ver ocsaa nadelige hoss oss met din velsignelse/ beuare oss fra girighed/ oc timelig omhygelighed/ at wi io atspørre først dit Rige/ oc din retferdighed/ oc saa fornemme din hielp i al ting/ som oss behoff gøris baade til liff oc siel/ Ved Ihesum Christum vor Herre/ Amen.

Epistelen Romano. VI.

Kære Brødre/ leg maa tale menniskelige der om/ for eders kødes skrøbelighed skyld. Lige som i haffue giffuit eders Lemmer til Wrenligheds tjenste/ oc fra en || Wrenlighed til den anden/ Saa giffuer oc nu eders Lemmer til Retferdighedz tjenste/ at de kunde bliffue hellige. Thi at der i vaare Syndens tienere/ da vaare i fri fra Retferdighed/ Huad haffde i nu paa den tid for fruct? aff huilcket i nu skamme eder/ Thi enden der paa er Døden. Men nu ere i fri fra Synden/ oc ere bleffne Guds tienere/ da haffue i 436 eders Fruct/ at i bliffue hellige/ Oc enden det euige Liff. Thi Døden er Syndens sold/ Men Gudz gaffue er det euige Liff/ i Christo Ihesu vor Herre. ||

Euangelium Marci. VIII.

PAa den tid/ som der vaar meget Folck oc haffde inted at æde/ da kallede Ihesus sine Disciple til sig/ oc sagde til dem/ Mig ynckis offuer folcket/ Thi de haffue nu tøffuit hoss mig i tre dage/ oc haffue inted at æde/ Oc der som ieg lade dem gaa fastende hiem fra mig/ da forsmectede de paa veyen/ Thi nogle vaare komne langt fra. Hans Disciple suarede hannem/ Huor skulle wi tage Brød her i Ørcken/ at mette dem met? Oc hand spurde dem || at/ Huor mange Brød haffue i? De sagde Siw/ Oc hand bød folcket at de skulde sette sig ned paa iorden. Oc hand tog de siw Brød/ oc tackede/ Oc brød dem/ oc fick sine Disciple dem/ at de skulde legge faar dem. Oc de lagde faar folcket. Oc de haffde faa sma fiske/ Oc hand tackede/ oc bad dem oc bære dem frem. Oc de oede oc bleffue mette/ Oc toge de leffnede stycke op siw kurffue. Oc de vaare ved fire tusinde/ som haffde ædet. Oc forlod dem fra sig.

Den VIII. Søn. efter Trinitatis.

Collect.

OHerre Almectigste Gud/ Wi bede/ giff oss en villig Aand oc naade til at baade tencke og gøre de tingist som ere retskaffne/ At wi som kunde icke vere vden dig maatte effter din vilie leffue/ Ved vor Herre Iesum Christum/ som met dig leffuer/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig aff gantske hierte/ at du haffuer ladet oss komme til dit Ords kundskab/ Wi bede dig/ du vilt beholde oss der ved/ oc salige lade oss dø der vdi/ oc beuare fromme Predickere/ som trolige predicke dit Ord/ for al forargelse oc wlycke naadelig beuare/ oc vnde dem langt leffnet/ Oc affuerie oc straffe de andre effter deris fortienste/ som falskelige handle met dit Ord/ oc synis at være fromme Faar/ ere dog glubende Vlfue/ Oc du vilde naadelige beuare din Christelig Kirske for dem/ Ved Ihesum Christum din Søn vor Herre/ Amen.

Epistelen Roman. VIII. ||

Kære Brødre/ Saa ere wi nu icke kødet skyldige/ at wi skulle leffue effter Kødet/ Thi at leffue i effter Kødet/ da skulle i dø. Men dræbe i Kødsens Gerninger formedelst Aanden/ da skulle i leffue. Thi huilcke Guds Aand driffuer/ de ere Guds Børn. Thi at i haffue icke anammet en treldoms Aand/ at i skulle atter frycte eder/ men i haffue anammet en sønlig Aand/ Formedelst huilcken wi robe/ Abba kære Fader. Den samme Aand giffuer vor aand vidnisbyrd/ at wi ere Guds || Børn. Ere wi da Børn/ saa ere wi oc Arffuinge/ det er/ Guds affuinge/ oc Christi Metarffuinge/ Om wi ellers lide met hannem/ paa det at wi skulle ophøysis met hannem til Herlighed.

Euangelium Matthei. VII.

IHesus sagde til sine Disciple. Vocter eder for falske Propheter/ som komme til eder i Faareklæder/ Induortis ere de glubende Vlfue/ Paa deris fruct skulle i kende dem. Kand mand oc plocke Vindruer aff Torne? Eller || Figen aff Tidzel? Sa bær oc huert gaat Træ/ god Fruct/ Men it raadet Træ/ bær ond Fruct. It gaat Træ kand icke bære ond fruct/ Oc it raadet træ/ kand icke bære god fruct. Huert træ/ som icke bær god fruct/ skal affhuggis/ oc kastas i Ilden. Der faare skulle i kende dem paa deris fruct.

Den IX. Søn. efter Trinitatis.

Collect

OHerre Gud himmelske Fader/ lad din Miskundheds øern staa obne for dem som dig i Aanden oc sandhed ydmygelige paa kalle/ Oc paa det du villist giffue dem som bede de tingist som de begere/ Da lad dem 438 bede de tingist som dig ere teckelige/ || Ved vor Herre Ihesum som met dig leffuer oc regnerer/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ som haffuer rigelige giffuit oss din velsignelse oc vort daglige brød/ Wi bede dig/ beuare oss fra girighed/ oc opueck vore hierter at wi aff din velsignelse gerne dele met arme Menniske/ paa det wi kunde findis tro Hussholdere offuer dine gaffuer/ paa det oss icke skal fattis til euig tid/ naar wi affsettis aff denne hussholding/ oc skulle komme faar din Dom Amen.

Epistelen. I. Corinth. X.

Kære Brødre/ Det skede oss til it Exempel/ at wi skulle icke haffue lyst til det Onde/ Lige som de haffde lyst. Bliffuer oc icke affgudiske/ Lige som nogle aff dem bleffue/ Som || screffuit staar/ Folcket sette sig ned at æde oc at dricke/ oc stod op at lege. Lader oss oc icke bedriffue Horeri/ Som nogle iblant dem bedreffue horeri/ oc fulde paa en dag/ try oc tiue tusinde. Lader oss oc icke friste Christum/ Som nogle aff dem fristede hannem/ Oc bleffue forderffuede aff Hugorme. Knurrer oc icke/ Lige som nogle aff dem knurrede/ Oc bleffue ødelagde formedelst Forderffueren. Alt dette skede dem/ til it Exempel/ Oc det er screffuit oss til atuarsel/ paa huilcken || Verdens ende er kommen. Der faare/ Huo sig lader tycke/ At hand staar/ Den skal see vel til/ at hand icke falder. Eder er end nu ingen fristielse paa kommen/ vden Menniskelig. Men Gud er trofast/ som lader icke friste eder offuer eders formue/ Men hand gør saadan ende paa fristelsen/ at i det kunde taale.

Euangelium Luce. XVI.

I Hesus sagde til sine Disciple/ Der vaar en rig Mand/ som haffde en Hussfoget/ hand bleff beført for || hannem/ at hand skulde forkommet hannem hans Godz. Oc hand kallede hannem/ oc sagde til hannem/ Hui hører ieg 439 det om dig? Gør regenskaff aff din Hussholdning/ Thi du kant icke lenger vere Hussfoget Hussfogeden sagde ved sig selff/ Huad skal ieg gøre? Min Herre tager Embedet fra mig/ Ieg gider icke graffuit/ oc ieg skammer mig at trygle. Ieg ved vel Huad jeg vil gøre/ at de skulle tage mig i deris Huss/ naar som ieg bliffuer nu sæt af Embedet. Oc hand kallede til sig || alle sin Herris Skyldener/ oc sagde til den første/ Huor meget est du min Herre skyldig? Hand sagde/ Hundrede tynder olye. Oc hand sagde til hannem/ Tag dit Breff/ sæt dig/ oc scriff strax halfftrediesinds tiue. Der efter sagde hand til den anden/ End du/ huor meget est du skyldig? Hand sagde/ Hundrede maader huede. Oc hand sagde til hannem/ Tag dit Breff/ oc scriff firesinds tiue. Oc Herren loffuede den Wretferdige Hussfoget/ at hand gjorde snildelige/ Thi denne || Verdens Børn ere klogere/ end Liusens Børn/ i deris Slect. Oc ieg siger eder ocsaa/ Gører eder Venner met den wretferdige Mammon/ Paa det/ naar i nu haffue behoff/ de skulle anamme eder i de euige Bolige.

Den X. Søn. effter Trinita.

Collect.

OAlmectige euige Gud barmhertige Fader/ som mæst beteer din almectighed/ idet du sparer oc benaader oss/ oc straffer oss icke effter vore misgerninger/ maangfold gør din barmhertighed offuer oss/ oc gøre oss deelhaftig i de himmelske gode/ som skynde oss til de tingest der du haffuer loffuit. Ved vor Herre Ihesum Christum/

som met dig leffuer/ etc. ||

Oc vnder tiden denne.

ALSommectigste euige Gud/ som haffuer formedelst den hellig Aand obenbaret oss dit Ord/ om din kære Søn Ihesu Christo/ Wi bede dig/ opueck vore hier ter/ at wi det aluaarlige anamme/ oc icke sla det heden i været/ som dit Folck de vantro løder gjorde/ paa det wi kunde leffue i din fryct/ oc formeris daglige i troen til din 440 barmhertighed/ oc endelige bliffue salige formedelst din Søn Christum Ihesum/ Amen.

Epistelen. I. Corinthi. XII.

ØM de aandelige Gaffuer/ vil ieg icke/ kære Brødre/ dølie faar eder. I vide/ at i haffue veret Hedninge/ oc ginge til de dumme affguder/ effter som i bleffue førde til. Der faare kundgøre ieg || eder. At ingen forbander Ihesum/ som taler formedelst Guds Aand. Oc ingen kand kalde Ihesum en Herre/ vden ved den hellig Aand. Der ere atskillige Gaffuer/ men der er en Aand. Oc der ere atskillige Embede/ men der er en Herre. Oc der ere atskillige Kraffter/ men der er en Gud/ som gør alting i alle. Aandens Gaffuer giffuer sig til kende vdi huer/ til Menighedens nytte.

Evangelium Luce. XIX.

DER Ihesus hand kom nær hen til Ierusalem || saae hand paa Staden/oc græd offuer hannem/oc sagde/ der som du det viste/ da skulde du oc betencke/ i denne din tid/ huad som tien til din fred. Men nu er det skiult faar dine Øyen. Thi den tid skal komme offuer dig/ at dine Fiender skulle sla en Vogenburg omkring dig/ oc dine Børn met dig/ belegge dig/ oc trengte dig alle vegne oc de skulle legge dig øde/ og icke lade en Sten bliffue paa den anden/ Fordi/ at du kende icke den tid som du est hiemsøct vdi. Oc hand gick i Tempelen/ oc begynte || at vddriffue dem/ som der vdi solde oc købte/ oc sagde til dem/ der staar screffuit/ Mit huss er it Bede huss/ men i haffue gjort en Røffuere kule der aff. Oc hand lærde daglige i Tempelen. Men de ypperste Prester oc Scrifftkloge oc de Øffuerste iblant Folcket/ stode effter at omkomme hannem/ Oc de funde icke/ huad de skulde gøre hannem/ Thi alt Folcket hengde ved hannem/ oc hørde hannem.

Den XI. Søn. efft. Trinita.

Collect. ||

OAlmectige euige Gud/ som i din mildheds offuerflødighed offuergaar baade de ydmygis verd skyld oc attraa/ vnd oss din miskundhed offuer oss/ At du ville forlade huad vor samuittighed frycter/ Oc giffue oss til offuers det vor Bøn ey tør tage sig fore/ Ved vor Herre Ihesum/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ wi beder dig/ du vilt formedelst din hellig Aand/ saa regere oss/ at wi først icke forglemmer vore synder/ oc bliffuer frimodig/ men at wi gør idelige Penitentz/ oc dag fra dag bedrer oss/ Oc dernest trøste oss aleniste dermed/ at du vilt vere oss naadig/ for din Søns Ihesu Christi skyld/ oc forlade oss vore synder/ oc gøre oss salig euindelige/ Amen.

Epistelen I. Corint. XV.

Kære Brøder/ ieg giffuer eder oc til kende/ det Euan|| gelium/ som ieg kundgiorde eder/ Huilket i oc anammede/ vdi huilcket i oc staa/ formedelst huilcket i oc bliffue salige/ I huad maade ieg forkyndede eder det/ der som i det behulde/ Vden saa er/ at i trode det forgeffuis. Thi ieg gaff eder i det første/ det som ieg anarnede/ At Christus er død/ for vore Synder/ effter Scrifften/ Oc at hand bleff begraffuen/ Oc at hand opstod tredie dag effter Scrifften. Oc at hand bleff seet aff Cephas/ Der effter aff de Tolff. Der effter bleff hand || seet aff mere end fem hundrede Brødre paa en gong/ aff huilcke der end nu mange leffue/ men nogle hen soffuede. Der effter bleff hand seet aff Iacobø/ der effter aff alle Apostler. Paa det siste effter dem alle/ er hand oc seet aff mig/ som aff en wtidig Fødzal. Thi ieg er den ringste iblant Apostlerne/ ieg som er icke verdig/ at kaldis en Apostel/ Fordi at ieg forfulde Guds Menighed. Men aff Guds naade er ieg/ det som ieg er/ oc hans naade i mig/ haffuer icke veret forgeffuis. ||

442

Euangelium Luce. XVIII.

IEsus sagde til nogle/ som dristede paa sig selff/ at de vaare fromme/ oc foractede andre/ saadan en Lignelse. Der ginge rtjm Menniske op til Tempelen at bede/ den ene en Phariseer/ den anden en Toldere. Phariseeren stod oc bad saa ved sig selff/ ieg tacker dig Gud/ at ieg er icke som andre Folck/Røffuere/Wretfetdige/Horkarle/ eller oc som denne Toldere/ ieg faster tho gonge om wgen/ oc giffuer Tiende/ aff alt det ieg haffuer. Oc Tolderen stod || longt borte/ vilde icke end opløffte sine øyen til Himmelen/ Men hand slo sig paa sit Bryst/ oc sagde/ Gud ver mig Syndere naadig. ieg siger eder/ Denne gick retferdig ned i sit huss/ faar den anden. Thi huo sig selff ophøyer/ hand skal nedtryckis/ Oc huo sig selff nedtrycker/ hand skal ophøysis.

Den XII. Søn. eff. Trinita.

Collect.

OAlmectige oc barmhertige Gud/ aff hues gaffue det kommer/ at dig maa aff dine tro Mennsker tilbørlige oc lofflige tienis/ Wi bede/ giff oss at wi maa skynde oss foruden forhindring til de tingist du haffuer || oss loffuit/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ Som met dig leffuer/ etc.

Oc vnder tiden denne.

ALmectigste euige Gud/ som alting haffuer skabt/ wi tacker dig at du haffuer giffuet oss it sunt legeme/ oc haffuer naadelige beuaret vore tunge/ øerne oc andre lemmer for den onde Fiende/ Oc beder dig/ giff oss din Naade/ at wi besynderlige bruger vore øerne oc tunge rettelige/ at wi met vore øerne flitelige hører dit Ord/ oc det vel mercke/ Met vore tunge berømmer oc priser din Naade/ paa det ingen skal fortørnis aff vore tunge/ men huer mand kunde forbedris der aff/ Amen.

443

Epistelen II. Corinh. III.

MIne elskelige Brødre/Saadan fortrøstning haffue wi oc til Gud formedelst Christum/ Icke at wi ere duelige aff oss selff at tencke || noget/ som aff oss selff/ Men at wi ere duelige/ det er aff Gud/ huilcken som oc gjorde oss duelige/ at føre det ny Testamentis Embede/ Icke Bogstauens/ men Aandens. Thi at Bogstauen ihieslar/ men Aanden gør leffuende. Men haffde det Embede/ som ihieslaar formedelst Bogstauene/ oc er vdgraffuit i Stene/ saadan klarhed/ at Israels Børn kunde icke see paa Mose ansict/ for hans ansictis klarhed skyld/ som dog forgaar/ Hui skulde icke meget mere det Embede/ som giffuer || Aanden/ haffue klarhed ? Thi at haffuer det Embede klarhed/ som predicker Fordømmelsen/ da haffuer meget mere det Embede som predicker Retferdighed/ offueruettis klarhed.

Euangelium Marci. VII.

DEr Ihesus gick vd igen aff Tyri oc Sidons egn/ da kom hand til det Galileiske haff/ mit iblant de thi Stæder. Oc de førde en Døff til hannem/ som vaar Dum/ oc de bade hannem/ at hand vilde legge Haanden paa hannem ||. Oc hand tog hannem besynderlige fra Folcket/ oc lagde hannem Fingrene i Øerne/ oc spøtte/ oc rørde ved hans Tunge/ oc saae op til Himmelen/ suckede/ oc sagde til hannem/ Hephethah/ det er/ lad dig op. Oc strax obnedis hans Øern/ oc hans Tungis baand løsnede/ oc hand taledede ret. Oc hand forbød dem/ at de skulde ingen sige det. Men io mere hand forbød/ io mere kundgjorde de det/ oc de forundrede sig offuer maade/ oc sagde/ Hand gjorde det vel alt sammen/|| De Døffue gjorde hand hørendis/ oc de Maalløsse talendis.

444

Den XIII. Søn. eff. Trini.

Collect.

OAlmectigsteeuige Gud/ giff oss forøgelse i Tro/ Haab oc Kærlighed/ Oc paa det wi maa faa det du loffuer/ da lad oss elske det du biuder/ Ved vor Herre Ihesum/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ Wi tacke dig aff vort gantske hiertis grund/ at du haffuer ladet oss leffue denne salige tid/ oc høre dit hellige Euangelium/ ved huilcket du haffuer ladet oss kende din Faderlige vilie/ oc see din Søn Christum Ihesum/ Wi bede din grundløse barmhertighed/ at du vilt naadelige lade oss beholde dit hellige Ords Liuss/ oc vore hierter saa regere formedelst den hellig Aand/ at wi aldri falde der fra/ || men bliffue hart der ved/ oc endelig bliffue salige/ Amen.

Epistelen Galat. III.

Kære Brødre/ leg vil tale effter Menniskelig skick. Foracter mand dog icke it Menniskis Testamente (naar det er stadfest) oc mand setter der inted til. Nu er io Foriættelsen tilsagd Abraham oc hans Sæd. Hand siger icke/ ved de Sæde som formedelst mange/ men som ved en/ Formedelst din Sæd/ som er Christus. leg siger oc der om/ Det Testamente/ som er tilforn stadfest aff Gud paa Christum/|| bliffuer icke til inted giort/ at Foriættelsen skulde borttagis formedelst Lowen/ huilcken som er giffuen offuer fire hundrede oc tredieue aar der effter. Thi at bleffue Arffuen fortient ved Lowen/ Da bleffue hand icke giffuen formedelst Foriættelsen/ Men Gud skencte Abraham den fri formedelst Foriættelsen. Huad skal da Lowen? Hun kom til for Sydens skyld/ Indtil [den] Sæd kom/ som Foriættelsen vaar skeet/ Oc hun er beskicket aff Engelen/ formedelst Meglerens haand. Nu er en || Meglere icke en enistis Meglere/ Men Gud er ene. Huorledis? Er da Lowen mod Gudz Foriættelser? Det vere langt fra. Men haffde nogen Low verit giffuen som kunde gøre leffuende/ 445 Da komme Retferdighed sandelige aff Lowen. Men Scrifften besiuttede alting vnder Synd/ At Foriættelsen skulde komme/ formedelst Troen til Ihesum Christum/ oc giffuis dem/ som tro.

Euangelium Luce X.

Ihesus vende sig til sine Disciple/ og sagde i besynderlighed/ || Salige ere de øyen som see det i see. Thi ieg siger eder/ Mange Propheter oc Konger vilde see/ det i see/ oc haffue det icke feet/ oc høre det i høre/ oc haffue det icke hørt. Oc see da stod en Scrifftklog op/ fristede hannem oc sagde/ Mestere/ Huad skal ieg gøre/ at ieg kand arffue det euige Liff ? Da sagde hand til hannem/ Huorledis staar screffuit i Lowen? Huorledis læss du? Hand suarede/ oc sagde/ Du skalt elske Gud din Herre/ aff gantske hierte/ aff gantske || siel/ aff al mact/ oc aff gantske sind/ Oc din Neste/ lige som dig selff. Da sagde hand til hannem/ Du suarede ret/ Gør det/ so skalt du leffue. Men han vilde gøre sig selff retferdig/ oc sagde/ til Ihesum/ Huo er da min Neste? Da suarede Ihesus/ oc sagde/ Der vaar it Menniske/ som gick fra Ierusalem ned til Iericho/ oc fait iblant Røffuere/ De førde hannem aff/ oc sloge hannem/ oc ginge bort/ oc loede hannem ligge halff død. Da begaff det sig wforuarendis/ || at en Prest drog den samme vey ned/ oc der hand saae hannem/ gick hand omkring. Dissligist ocsaa en Leuite/ der han kom til Steden/ oc saae hannem/ gick hand omkring. Men en Samaritan reysde oc kom der hen/ oc der hand saae hannem/ ynckedis hand offuer hannem/ hand gick til hannem/ forbant hannem hans Saar/ oc loed Olie og Vin der vdi/ oc løffte hannem paa sit Diur/ oc førde hannem til Herbere/ oc røctede hannem. Den anden dag reysde hand/ oc tog tho pendinge ud/ || oc gaff

Hosbonden dem/ oc sagde til hannem/ Røcte hannem/ Oc der som du legger noget mere der til/ da vil jeg betale dig det/ naar jeg kommer igen. Huilcken tyckis dig/ der vaar aff desse tre hans Neste/ der vaar falden iblant Røffuere? Hand sagde/ Den som gjorde barmhertighed met hannem. Da sagde Ihesus til hannem/ Saa gack bort/ oc gør lige saa.

446

Den XIII. Søn. eff. Trini.

Collect.

OHerre/ Wi bede/ beuare din Menighed i din euige forligelsmaal/ || Oc fordi Menniskelig skrøbelighed foruden dig forfalder/ Da lad hende met din hielp altid baade dragis fraa de tingist som ere skadelige/ oc styris til de tingist som ere salige/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ du haffuer formedelst dit salige Ord oc hellige Daab naadelige huiPET oss alle som tro/ aff den forferdelig spedalsk/ som er Synden/ oc beuiser oss end nu daglige hielp/ i alt det som off er nødtørtigt/ Wi bede dig/ opueck vore hierter formedelst din hellig Aand/ at wi aldri forglemme saadane velgerninger/ men at wi leffue idelige i din fryct/ oc ret tillit paa din barmhertighed/ oc altid tacke oc prise dig met it glad hierte/ Amen.

Epistelen Galat. V.

Kære Brødre/ Vandrer i Aanden/ da fuldkomme i icke Køddens lyst. Thi Kød det || begærer mod Aanden/ Oc Aanden mod Kød det/ De samme ere imod huer andre/ at i kunde icke gøre huad i ville. Regerer oc Aanden eder/ Da ere i icke vnder Louen. Thi Kødens Gerninger ere obenbare/ som ere/ Hoer/ Skørleffnet/ Wrenlighed/ Wkyskhed/ Affguderer/ Troldom/ Fiendskaff/ Kiff/ Auind/ Vrede/ Trette/ Tuedract/ Parthi/ Had/ Mord/ Druckenskaff/ Fraadzeri/ oc saadant mere/ Om huilcke ieg haffuer før sagd eder/ oc siger end nu tilforn/ At de som saadant || gøre/ skulle icke arffue Guds Rige. Men Aandens Fruct er Kærlighed/ Glede/ Fred/ Taalmodighed/ Venlighed/ Godhed/ Troen/ Sactmodighed/ Kyskhed/ Mod saadane er Lowen icke. Men huilcke som høre Christum til/ de kaarsfeste deris kød met lyst oc begæring.

447

Euangelium Luce. XVII.

OC det begaff sig/ der Ihesus han reysde til Ierusalem/ drog hand mit igennem Samarien og Galileen. Oc som hand kom i en By/ || møtte hannem thi spedalske Mend/ de stode langt borte oc opløffte deris røst/ oc sagde/ Ihesu kære Mestere/ Forbarme dig offuer oss. Oc der hand saae dem/ sagde hand til dem/ Gaar bort/ oc beteer eder faar Presterne. Oc det skede/ der de ginge bort/ bleffue de rene. Oc en iblant dem/ der hand saae/ at hand vaar bleffuen karsk/ vende hand tilbage/ oc prisede Gud met høy røst/ oc falt paa sit ansigt til hans føder/ oc tackede hannem/ oc det vaar en Samaritan. Da suarede Ihesus/ oc sagde/ Ere|| i icke thi som bleffue rene? Huor ere de ni? Bleff der ellers ingen funden/ som vende tilbage igen/ oc gaff Gud ære/ vden denne Fremmede? Oc hand sagde til hannem/ Stat op/ gack bort/ din Tro haffuer hulpet dig.

Den XV. Søn. eff. Trinita.

Collect.

OHerre/ Lad din idelige benadelse rense oc beuare din Menighed/ oc fordi den kand ey bliffue salig bestandig foruden dig/ Da lad hende met din gaffue altid styris/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig for alle dine velgerninger/ at du haffuer giffuit oss liff || oc leffnet/ oc naadelige opholdet oss her til dags/ Oc bede dig/ tag icke din velsignelse fra oss/ men beuare oss fra girighed/ paa det wi kunde tiene dig alene/ elske/ oc henge hart ved dig/ at wi icke besmitte oss met skendelig affgudereri oc Mammons tjenste/ men at wi sette alt vort haab/ trøst oc tillid paa din naade/ Ved Ihesum Christum din Søn vor Herre/ Amen.

448

Epistelen Galat. VI.

Kære Brødre/ Der som wi leffue i Aanden/ da lader oss oc vandre i Aanden. Lader oss icke vere gerige effter forfengelig ære/ til at mistrøste oc hade huer andre. Kære Brødre/ Der som it Menniske offuerfaldis i nogen maade aff nogen Brøst/ || Da hielper hannem til rette igen/ met en sactmodig Aand/ i som ere Aandelige/ Oc see til dig selff/ At du icke oc bliffuer fristet. Den ene bære den andens Byrde/ Saa opfylde i Christi Low. Oc der som nogen lader sig tycke/ at hand er noget/ der som hand dog inted er/ hand besuiger sig selff. Men huer prøffue sin egen gerning/ oc da skal hand haffue Ross aff sig selff/ oc icke aff en anden. Thi huer skal bære sin Byrde. Oc den som bliffuer vnderuist met Ordet/ han skal dele allehonde Gaat || met den/ som hannem vnderuiser. Farer icke vild/ Gud lader sig icke spaatte. Thi huad som it Menniske saaer/ det skal hand høste. Huo som saaer i sit Kød/ hand skal høste forderffuelse aff Kødet. Men huo som saaer i Aanden/ hand skal høste det euige Liff aff Aanden. Lader oss oc gøre Gaat/ oc icke bliffue trette/ Thi wi skulle oc høste i sin tid/ vden affladelse. Den stund wi haffue nu tid/ da lader oss gøre Gaat imod huer mand/ oc allermest imod Troens tilhengere. ||

Euangelium Matthei VI.

I Hesus sagde til sine Disciple/ Ingen kand tiene tho Herrer/ Thi hand skal enten hade den ene/ oc elske den anden/ Eller hand skal holde sig til den ene/ oc foracte den anden/ I kunde icke tiene Gud oc Mammon. Der faare siger ieg eder/ Sørger icke for eders Liff/ huad i skulle æde oc dricke/ Icke heller for eders Legeme/ huad i skulle i føre eder. Er icke Liffuit mere end Maden? Oc Legemet mere end Klæderne? Seer til Fulene vnder Himmelen/ || De saa icke/ de høste icke/ de sancke icke i Laden/ oc eder Himmelske Fader føder dem alligeuel. Ere icke i meget mere end de? Huo er blant eder/ som kand gøre sig en aln lengre/ alligeuel at hand 449 sørger der faare. Oc hui sørge i for Klæderne/ Skuer de Lillier paa marcken/ huorledis de voxer/ De arbeyde icke/ de spinde oc icke. Ieg siger eder/ At icke end Salomon i al sin Herlighed vaar saa klæd/ som en aff dem. Klæder da Gud det Gress saa paa marcken/ som dog i dag staar/ oc i morgen || kasts i onen/ Skulde hand icke meget mere gøre eder det? O i lidet troendis. Der faare skulle i icke sørge oc sige/ Huad skulle wi æde? Huad skulle wi dricke? Huor met skulle wi klæde oss? Effter alt saadant søge Hedninge/ Thi eder Himmelske Fader veed/ at i haffue alt dette behoff. Atspører først Guds rige/ oc hans retferdighed/ Saa skal alt saadant tilfalde eder. Sørger der faare icke for den anden morgen/ Thi den dag i morgen skal sørge for sig self. Det er nock/ at || huer dag haffuer sin egen Plage.

Den XVI. Søn. eff. Trini.

Collect.

O Herre/ Wi bede/ Lad din naade altid oss forkomme oc effter følge/ Oc lad den gøre oss idelige flittige til gode gerninger/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer oc regnerer/ en sand Gud.

Oc vnder tiden denne.

O Herre Gud himmelske Fader/ som haffuer ladet din Søn bliffue menniske/ at hand første skulde betale for vore synder/ oc siden hielpe oss fra den euige død/ Wi bede dig/ beholt oss i saadant haab/ at wi io icke tuile der paa/ at lige som vor Herre Christus haffuer opuect den Vidues søn ekon met it ord/ at hand i lige maade vil opuecke oss paa Dommedag/ oc gøre oss euige salige/ Amen.

Epistelen Ephesern. III. ||

Kære Brødre/ Ieg beder/ at i skulle icke bliffue mis trøstige for min drøffuelse skyld/ som ieg lider for eder/ huilcken der er eder en ære. For den skyld bøyer ieg mine knæ/ faar vor Herris Ihesu Christi Fader/ som er 450 den rette Fader offuer alt det som kaldis Børn/ i Himmelen oc paa lorden/ at hand skal giffue eder Krafft/ effter sin Herligheds Rigdom/ at i kunde bliffue stercke formedelst hans Aand/ i det induortis Menniske/ oc Christum at bo formedelst Troen || i eders hierte/ oc bliffue rodfest oc grundfest formedelst kærlighed/ Paa det i kunde begribe met alle Helligen/ huilcket der er det brede/ oc det longe/ oc det dybe/ oc det høye/ Oc kende at det er meget bedre/ at elske Christum/ end vide alting/ At i kunde opfyldis met allehonde Guds opfyldelse. Men den som kand offuerflødelige gøre offuer alt det/ som wi bede eller forstaa/ effter den Krafft/

som arbeyder i oss/ Hannem vere ære i Menigheden/ som er i Christo Iesu/ altid/ fra euighed til euighed/ A.
||

Euangelium Luce. VII.

DEt begaff sig der effter/ at Ihesus hand gick i en Stad/ som hed Nain/ oc der ginge mange aff hans Disciple met hannem/ oc meget Folck. Oc der hand kom nær til Stadzporten/ See/ da bar mand en Død vd/ som vaar sin Moders eneste Søn/ oc hun vaar en Encke/ Oc meget Folck aff Staden/ gick met hende. Oc der Herren saae hende/ da ynckedis hand der offuer/ oc sagde til hende/ Græd icke. Oc hand traadde til/ oc rørde ved Baaren/ Oc || de som bare/ stode. Oc hand sagde/ Du vnge Dreng/ leg siger dig/ stat op/ Oc den Døde reysde sig op/ oc begynte at tale/ Oc hand gaff hans Moder hannem. Oc der kom en redzel paa dem alle/ oc de prisede Gud/ oc sagde/ Der er en stor Prophete opstanden iblant oss/ oc Gud haffuer besøgt sit Folck. Oc denne Tale om hannem røctedis i det gantske Iødiske Land/ oc i alle omliggende Land.

451

Den XVII. Søn eff. Trini.

Collect.||

OHerre wi bede/ giff dine folck at vndfly Dieffuelsens eggelse/ oc met it reent hierte at legge sig effter dig Herre aleniste/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ Som met dig leffuer oc regnerer/ en sand Gud/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ wi bede du vilt formedelst din hellig Aand saa regere oc lede oss/ at wi kunde altid holde oss i din fryct/ oc icke vere hofferdige/ men met gantske hierte høre oc anamme dit Ord/ oc rettelige hellige Sabbatz dagen/ det wi kunde ocsaa formedelst dit Ord bliffue hellig giorde/ Først saa/ at wi sette al vor fortrøstning oc haab paa din Søn Ihesum Christum/ at hand er allene vor retferdigbed oc genløserer/ oc der nest at wi rette oc bedre vort leffnet effter dit Ordz lydelse/ oc at wi tage oss vare for al forargelse/ ind til wi bliffue ved din Naade i Christo euindelige salige/ Amen.

Epistelen Ephe. IIII. ||

SAa formaner nu ieg eder/ som er fangen i Herren/ At i ville vandre/ lige som det er eders Kald tilbørligt/ der i ere kallede vdi/ met al ydmyghed oc sactmodighed/ met taalmodighed/ Oc den ene fordrage den anden i Kærlighed/ Oc verer flitige til at holde enighed i Aanden/ formedelst fredens baand. It Legeme oc en Aand/ Lige som i oc ere kallede/ til it Haab i eders Kald. En Herre/ en Tro/ en Daab/ en Gud oc allis (vore) Fader/

som er offuer eder alle/ oc formedelst eder alle/ oc i eder alle. ||

Euangelium Luce. XIII.

DEt begaff sig/ at Ihesus kom i en aff de Øffuerste Phariseers Huss/ paa en Sabbath/ at æde Brød/ Oc de toge vare paa hannem. Oc see/ der vaar it Menniske faar hannem/ som vaar vatersotigt. Oc Ihesus 452 suarede/ oc talede til de Scrifftkloge oc Phariseer/ oc sagde/ Er det oc ret at helbrede om Sabbathen? Oc de tagde stille. Oc hand tog paa hannem/ oc helbredede hannem/ oc loed hannem gaa. Oc suarede/ oc sagde til dem/ Huo er iblant eder || hues Oxe eller Asen der falder i Brønden/ oc hand icke strax drager det op om Sabbaths dagen? Oc de kunde icke giffue hannem suar der paa igen. Oc hand sagde en Lignelse til Gesterne/ der hand merckte/ huorledis de vdualde at side øffuerst/ oc sagde til dem/ Naar nogen biuder dig til Brøllup/ da sæt dig icke øffuerst/ At der skal icke nogen tid/ en hederligere end du/ vere buden af hannem/ Oc saa kommer da/ den der indbød dig oc hannem/ oc siger til dig/ Giff denne rum || Oc du maat da met Blusel side nederst Men naar du biudis/ da gack bort/ oc sæt dig nederst/ At naar hand da kommer som dig indbød/ skal sige til dig/ Ven/ sæt dig hen op/ Saa haffuer du ære faar dem/ som side met dig til Bordz. Thi huo sig selff ophøyer/ hand skal nedtryckis/ Oc huo sig selff nedtrycker/ hand skal ophøysis.

Paa S. Michels dag.

Collect.

OGud som met en vnderlig skick bestiller Engelters oc Menniskers tienister/ giff det veluillige/ at huilcke som i Himmelen altid for || dig staa og tiene/ maa her paa lorden vort lifff beskerme/ Ved vor Herre Iesum Christum/ som met dig leffuer oc regnerer/ en sand Gud/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig for din Faderlig barmhertighed/ at du haffuer dertil skicket dine hellige Engle/ at de skulle haffue tilsyne til oss/ oc beskerme oss mod den lede Satans grumme ondhed/ Wi bede dig/ regere saa vore hierter oc sind met din hellig Aand/ at wi skicke oss effter din vilie/ oc leffue i din fryct/ at wi i alle haande nød maatte beholde den trofasthed/ at dine hellige 453 Engle skulle gøre it sterckt gerde om oss/ oc alt det wi haffue/ huilcket huercken Dieffuelen eller Verden skulle kunde bryde igennem/ oc gøre oss skade/ Paa det at lige som er til sagd syndernis forladelse oc det euige lifff formedelst din Søn Christum Ihesum/ at wi maatte i lige rnaade ved dine hellige Englis beskerkelse paa vort lifff/ leffnet oc alt det wi haffue/ fra al wlycke befries/ Amen. ||

Epistelen Apocalip. XII.

DEr begyntis en Strid i Himmelen/ Michael oc hans Engle stridde mod Dragen/ Oc Dragen stridde oc hans Engle/ oc de vunde icke/ Deris sted bleff oc icke mere funden i Himmelen. Oc den store Drage bleff vdkast/ den gamle Hugorm/ som kaldis Dieffuelen oc Satanas/ som forfører den gantske Verden/ oc hand bleff kast paa lorden/ oc hans Engle bleffue oc kast der hen. Oc ieg hørde en stor røst/ som sagde i Himmelen/ Nu hører vor Guds Salighed/ || oc Krafft/ oc Rige/ oc Mact/ hans Christo til/ effterdi at den er bortkast/ som den beklagede dag oc nat faar Gud. Oc de offueruunde hannem formedelst Lammens blod/ oc ved deris Vidnisbyrdis ord/ oc de elskte icke deris Liff/ indtil Døden. Der faare glæder eder i Himle/ oc de som bo der vdi.

Euangelium Matthei. XVIII.

PAa den samme stund/ ginge Disciplene til Ihesum/ oc sagde/ Huo er dog den Største i Himmerigis rige? || Ihesus kallede it Barn til sig/ oc skickede det mit iblant dem/ oc sagde/ Sandelige siger ieg eder/ Vden saa er/ at i omuende eder oc bliffue som Børn/ da komme i icke i Himmerigis rige. Huo som sig nu selff forneder/ som dette Barn/ hand er den største i Himmeriges rige. Oc huo som anammer saadant it Barn/ i mit Naffn/ hand anammer mig. Men huo som forarger en aff disse Ringiste/ som tro paa mig/ Hannem vaare det bedre/ at der hengdis en Mølle sten om || hans halss/ oc hand bleffue senckt i Haffuit/ som det er dybest. Ve Verden/ for forargelse skyld. Der skal io 454 forargelse komme/ Dog ve det Menniske/ ved huilcket forargelse kommer. Der som din Haand eller din Fod forarger dig/ da hug hannem aff/ oc kast hannem fra dig. Det er dig bedre/ at du gaar halt ind i Liffuit eller en Krøbling/ End at du haffuer tho hender eller tho føder/ oc katis i den euige Ild. Oc der som dit Øye forarger dig/ da riff det vd/ oc kast det fra dig. || Det er dig bedre/ at du gaar ind i Liffuit met it Øye/ end at du haffuer thu Øyen/ oc katis i Helffuedis Ild. Seer til/ at i icke foracte nogen aff disse Smaa/ Thi ieg siger eder/ Deris Engle i Himmelen/ see altid min Faders Ansict i Himmelen.

Den XVIII. Søn. eff. Tri.

Collect.

OHerre wi bede/ Lad din miskundheds beskaaffuelse/ styre vore hierter/ fordi vden dig kunde wi icke vere dig behagelige/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer oc regnerer/ en sand Gud/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ wi ere io arme elendige syndere/ din || vilie vide wi/ men wi ere saa skrøbelige/ saa at wi icke fuldkomme din vilie oc begering/ kød oc blod i oss er forsterckt/ Saa lader den lede Fiende Dieffuelen oss ocsaa icke til freds/ Derfaar bede wi dig/ du vilt vdøse din hellig Aand i vore hierter/ at wi met en sterckt tro/ henge hart ved din Søn Ihesum Christum/ oc trøste oss met hans pine oc død/ oc tro syndernis forladelse formedelst hannem/ ocsaa hev paa lorden leffue hederlige effter din vilie/ at wi paa din Naade ved Iesum Christum kunde salige dø her bort/ aff denne elendige Verden/ A.

Epistelen. I. Corinth. I.

Kære Brødre/ leg tacker min Gud altid paa eders vegne/ for Guds naade/ som eder er giffuen i Christo Ihesu/ At i ere formedelst hannem gjorde rige i alle stycker/ vdi || al Lærdom/ oc i al Forstand. Lige som oc predicken om Chriisto er bleffuen krafftig i eder/ Saa/ at eder 455 Fattis inted paa nogen Gaffue/ Oc vocter ekon paa vor Herris Ihesu Christi obenbarelse/ huilcken som oc skal beholde eder fast indtil enden/ At i skulle vetre vstraffelige paa vor Herris Ihesu Christi dag.

Euangelium Matthei. XXII.

DEr Phariseerne hørde/ at Ihesus haffde stoppet munden paa Saduceerne/ da forsamlede de dem/ Oc en || aff dem som vaar en Scrifftklog/ fristede hannem/ oc sagde/ Mestere/ Huilcket er det ypperse Bud i Lowen? Ihesus sagde til hannem/ Du skalt elske Gud din Herre/ aff gantske Hierte/ aff gantske Siel/ aff gantske sind/ Dette er det ypperste oc største Bud. Det andet er lige som dette/ Du skalt elske din Neste/ lige som dig selff. Vdi disse thu Bud henger al Louen oc Propheterne. Der Phariseerne vaare nu tilsammen/ Spurde Ihesus dem at/ oc sagde/ Huad tyckis eder om Christo? || Hues søn er hand? De sagde/ Dauds. Hand sagde til dem/ Huorledis kalder da Daud hannem i Aanden en Herre? der som hand siger/ Herren sagde til min Herre/ Sæt dig hoss min høyre haand/ Indtil ieg legger dine Fiender til en skammel vnder dine føder. Effterdi Daud nu kalder hannem en Herre/ huorledis er hand da hans Søn? Oc ingen kunde suare hannem it ord/ Der torde oc ingen ydermere spørre hannem at noget effter den dag.

Den XIX. Søn. eff. Trini.

Collect. ||

OAlmectige oc barmhertige Gud/ Vdlyck mildelige alle ting som oss ere emod/ At wi ledige baade i Sielen oc Legemet/ maa de tingist som dig til høre met frij hierter vdrette/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer oc regnerer/ etc.

456

Oc vnder tiden denne.

ALsommectigste euige Gud/ som haffuer formedelst din Søn Christum Iesum naadelige hiulpet den verckbrødne menniske/ baade til Liff oc Siel/ Wi bede din grundløse barmhertighed/ ver oss ocsaa naadig/ oc forlad oss alle vore synder/ oc regere oss saa/ at wi icke giffuer orsage til siugdum oc anden wlycke/ men beholt oss i din fryct/ at wi saa bliffuer fri baade fra timelig oc euig straffe/ A.

Epistelen Ephess. III.

Kære Brødre/ Aflegger nu det gamle Menniske/ effter den første omgengelse/ som || forderuer sig formedelst Lyst i vildfarelse. Oc fornyer eder i eders sindz Aand/ oc fører eder i det ny Menniske/ som er skabt effter Gud/ i Retsindig Retferdighed oc Hellighed. Der faare afflegger Løgn/ oc taler sandhed huer met sin Neste/ effterdi wi ere Lemmer iblant huer andre. Bliffuer vrede/ oc synder icke/ Lader Solen icke gaa ned offuer eders vrede. Giffuer oc icke Lasteren rum. Huo som haffuer staalet/ hand stiele icke mere/ Men hand skal arbeyde/ oc gøre noget gaat || met henderne/ Paa det hand kand haffue at giffue den Nødtørfftige.

Euangelium Matthei. IX.

DA traadde Ihesus i Skibet/ oc foer offuer igen/ oc kom til sin Stad. Oc see/ da førde de en Verckbrøden til hannem/ han laa paa en Seng. Der Ihesus saa nu deris Tro/ sagde hand til den Verckbrødne/ Ver frimodig/ min Søn/ Dine synder ere dig forladne. Oc see/ nogle blant de Scrifftkloge sagde ved dem selffue/ Denne bespotter || Gud/ Der Ihesus saa deris tancker/ sagde hand Hui tencke i saa ont i eders hierter? Huilcket er lettere at sige? Dine synder ere dig forladne? Eller at sige/ stat op/ oc vandre? Men at i skulle vide/ At Menniskcns Søn haffuer mact paa lorden/ at forlade synderne/ sagde han til den Verckbrødne/ Stat 457 op/ tag din seng op/ oc gack hiem. Oc hand stod op/ oc gick hiem. Der Folcket det saa forundrede de dem/ oc prisede Gud/ som haffde giffuit mennisken saadan mact. ||

Den XX. Søn. eff. Trinit.

Cotlect.

Kære Herre Gud himmelske Fader/ Wi bede dig forgiiff naadelig din Tienere al deris synder/ Oc vnde oss din fred at wi kunde bliffue frij faar al genuordighed/ oc dig altid at tiene met glade hierter i en stadig tro/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer oc/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HERre Gud himmelske Fader/ wi tacker dig for din store barmhertighed/ oc godhed/ at du haffuer ladet oss komme til dit salige ord/ oc gladelig brøllup/ oc ved din Søn forladet oss alle vore synder/ Men effterdi her er daglige fristelfe/ forargelse oc fare paa ferde/ oc wi ere aff oss selff saa skrøbelige/oc ere meget tilbøyelige til synden/ Saa beder wi dig/ du vilt formedelst din hellig Aand naadelige beuare oss/ at wi icke falder/ Men om wi falder oc besmitter saa vort brøllups kledebon/ huilcken vor Herre || Ihesus Christus/ haffuer iførd oss/ da hielp oss naadelige igen oc led oss til anger oc ruelse/ oc beholt oss i troen til din barmhertighed/ at wi icke falder til euig tid/ Amen.

Epistelen Ephess. V.

Kære Brødre/ Saa seer nu til/ huorledis i skulle vandre forsynlige/ icke som de wuise/ men som de Vise/ Oc skicker eder i tiden/ Thi det er ond tid. Der faare bliffuer icke wforstandige/ men forstandige/ idet som er Herrens vilie. Oc dricker eder icke druckne aff Vin/ aff huilcket der følger wskickeligt væsen/ Men bliffuer fulde af || Aanden/ Oc taler met huer andre om Psalmer oc Loffsange oc Aandelige Viser/ siunger oc leger faar Herren i eders hierte/ Oc siger altid Gud oc Faderen tack for alting/ i vor Herris Ihesu Christi Naffn. Oc verer huer andre vnderdanige/ i Guds fryct.

458

Euangelium Matthei. XXII.

I Hesus suarede løderne/ oc talede atter ved Lignelser til dem/ oc sagde/ Himmeriges rige lignis ved en Konge som gjorde sin Søns bryllup/|| Oc vdsende sine Tienere at de skulde kalde dem som budne vaare til brøllup/ Oc de vilde icke komme. Hand vdsende atter andre Tienere/ oc sagde/ Siger dem som budne ere/ See/ ieg haffuer bered mit Maaltid/ mine Øxen og mit fede Queg er slactet/ oc alting er rede/ Kommer til brøllup. Men de foractede det/ oc ginge hen/ Den ene paa sin Ager/ Den anden til sin Købmanskaff/ Men nogle grebe hans Tienere/ bespaattede oc ihielsloge dem. Der Kongen det hørde/ bleff hand vred/ oc || skickede sin Hær vd oc ødelagde disse Mandrabere/ oc sette ild paa deris Stad. Da sagde hand til sine Tienere/ Brølluppet er io bered/ Men de som vaare budne vaare det icke verde. Gaar der faare hen paa Veyene/ oc biuder til Brøllup/ huem i finde. Oc Suennene ginge vd paa Veyene/ oc saffnede til sammen huem de funde/ Onde oc Gode/ Oc bordene bleffue alle fulde. Da gik Kongen ind/ at besee Gesterne/ Oc hand saae der it Menniske/ som haffde icke brøllups Klæder || paa/ Oc hand sagde til hannem/ Ven/ Huorledis est du kommen hid ind/ oc haffuer dog icke brøllupsklæder paa? Oc hand tagde stille. Da sagde Kongen til sine Tienere/ Binder hender oc føder paa hannem/ oc kaster hannem hen vd i Mørcket/ Der skal vere graad oc tendgnidse. Thi mange ere kallede/ Men faa ere vdualede.

Den XXI. Søn. eff. Trini.

Collect.

O Herre/ Wi bede dig/ du vilst oss som din fattige hussinde i en idelig Gudelighed beuare/ at wi maa met din beskermelse vere frÿ fra || al genuordighed/ Oc i gode handel vere dit naffn til loff oc prijs/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer oc regnerer/ etc.

459

Oc vnder tiden denne.

ALsommectiøste euige Gud/ som haffuer formedelst din Søn Christum Ihesum/ sagt oss syndernis forladelse til/ Retferdighed oc det euige lifff/ Wi bede dig du vilt met din hellig Aand/ opueck vore hierter/ at wi met vore daglige bøner i alle fristelser søge saadan hielp hoss hannem/ oc formedelst en fast tro til hans foriettelse oc Ord/ kunde vndfange det wi begere/ oc endelige bliffue salige/ Ved din Søn Ihesum Christum/ Amen.

Epistelen Ephesern. VI.

MIn kære Brødre/ Verer stercke i Herren/ oc vdi hans styrckis mact. Fører eder i Guds Harnsk/ at i kunde || bliffue stadige mod Dieffuelens listige tilløb. Thi wi haffue icke at stride met Kød oc Blod/ Men met Førster oc Veldige/ som er/ met Verdens Herrer/ som regnere i denne Verdens mørck/ met de onde Aander vnder Himmelen. For den skyld/ da tager Guds Harnsk paa/ paa det at i kunde staa imod/ naar den onde stund kommer/ oc vdretter alting vel/ oc beholde Marcken. Saa staa nu/ omgiordede om eders Lender met Sandhed/ oc iførde met Retferdigheds Krefft/|| oc haffuer støffle paa Benene/ som de der ere ferdige til at driffue Fredens Euangelium met huilcket i ere beredde. Men faar alle ting/ tager Troens Skiold/ met huilcken i kunde vdslycke alle den forgifftige Fiendis gloende Pile. Oc tager Salighedens Hielm/ oc Aandens Suerd/ som er Guds ord. Oc beder stedze i al nødtøfftighed met bøn oc formanelse/ i Aanden.

Euangelium Iohannis III.

DEr vaar en Kongelig Mand/ hans søn laa siug || i Capernaum. Denne hørde/ at Ihefus kom aff Iudea i Galileam/ oc hand gick bort til hannem/ oc bad hannem/ At hand vilde komme ned/ oc hielpe hans Søn/ Thi hand vaar død siug. Oc Ihesus sagde til hannem/ Naar som i icke see Tegen oc vnderlige Gerninger/ da tro i 460 icke. Da sagde den Kongelige Mand til hannem/ Herre/ kom ned/ før mit Barn dør. Ihesus siger til hannem/ Gack bort/ Din Søn leffuer. Mennisket trode det Ord/ som Ihesus sagde til hannem/ oc gick || bort. Oc i det som hand gick ned/ møtte hans Suenne hannem/ forkyndede hannem/ oc sagde/ Dit Barn leffuer. Da vdspurde hand den time aff dem/ i huilcken det vaar bleffuet bedre met hannem. Oc de sagde til hannem/ I gaar ved den siuende time forloed Kaalddsiugen hannem. Da merckte Faderen/ at det vaar ved den time/ i huilcken Ihesus haffde sagd til hannem/ din Søn leffuer/ Oc hand trode met alt sit Huss.

Paa Alle Helgene dag.

Collect. ||

OAlmectige euige Gud/ Som ville hellig gøre alle dine vdualde oc elskelige i din enbaarne oc elskelige Søn/ Lad oss deris Tro/ Hob oc Kærlighed effterfølge/ At wi met dem oc kunde vorde salige/ Ved den samme vor Herre Ihesum som met dig leffuer oc regnerer/ etc.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig for din wsigelig naade/ at du haffuer kommit oss arme syndere ihu/ oc for vor skyld ladet din Søn bliffue menniske/ Oc wi bede dig du wilt formedelst din hellig Aand/ saa opliuse vore hietter/ at wi kunde rettelige trøste oss ved hans mandom/ pine oc død/ oc kende hannem for vor euige Herre oc Konge/ oc formedelst hannem euindelige met alle Helgene ieffue hoss dig oc den hellig Aand A.

Epistelen Appocalip. VII.

DEr effter saa ieg fire Engle staa paa lordens fire || hiørner/ de huld tordens fire Vær/ Paa det der skulde inted Vær blæse offuer iorden eller offuer 461 Haffuet/ eller offuer noget Træ/ Oc ieg saa en anden Engel opstige aff Solens opgong/ hand haffde den leffuende Guds Indsegle/ oc robte met stor røst til de fire Engle/ som er giffuet at skade lorden/ oc Haffuet/ oc hand sagde/ Skader icke lorden/ eller Haffuet/ eller Træerne/ Før end wi faa beseglet vor Guds Tienere i deris Pande. Oc ieg hørde deris tal/ som bleffue beseglede aff alle Israels || børns Slecter/ hundrede oc fyretiue tusinde/ som bleffue beseglede. Aff Iuda Slect/ tolff tusinde beseglede. Aff Rubens Slect/ tolff tusinde beseglede. Aff Gadz Slect/ tolff tusinde beseglede. Aff Asars Slect/ tolff tusinde beseglede. Aff Nephthali Slect tolff tusinde beseglede. Aff Manasse Slect/ tolff tusinde beseglede. Aff Simeons Slect/ tolff tusinde beseglede. Aff Leui Slect/ tolff tusinde beseglede. Aff Isaschars slect/ tolff tusinde beseglede. Aff Sebulons Slect/ tolff tusinde beseglede. Aff Ioseps Slect/ || tolff tusinde beseglede. Aff Ben lamins slect/ tolff tusinde beseglede. Der effter saae ieg/ Oc see/ en stor Skare/ huilcken ingen kunde telie/ aff alle Hedninge oc Folck oc Tungemaal/ stod faar Stolen oc faar Lammet/ klædde met huide klæder/ oc Palmer i deris hender/ som robte met stor tøfl/ oc sagde/ Salighed vere den/ som sider paa Stolen/ vor Gud oc Lammet. Oc alle Englene stode omkring Stolen/ oc omkring de Eldste/ oc omkring de fire Diur/ oc fulde ned faar Stolen paa deris ansicte/ oc tilbade || Gud/ oc sagde/ Amen. Loff oc ære/ oc Visdom/ oc Tack/ oc Priss/ oc Krafft/ oc Styrcke vere vor Gud/ fra euighed oc til euighed/ Amen.

Euangelium Matthei. V.

DEr Ihesus saae Folcket/ gick hand op paa it Bierg/ oc sette sig/ Oc hans Disciple ginge til hannem/ oc hand oplod sin mund/ lerde dem/ oc sagde/ Salige ere de/ som ere aandelige fattige/ Thi Himmerigis rige er deris. Salige ere de bedrøffuede/ Thi de skulle husualis. Salige ere || de Sactmodige/ Thi de skulle beside lorden. Salige ere de/ som hungre oc tørste effter Retferdighed/ Thi de skulle mettis.

462

Salige ere de Miskundelige/ Thi de skulle faa miskundhed. Salige ere de/ som ere rene aff hiettet/ Thi de skulle see Gud. Salige ere de Fredsommelige/ Thi de skulle kaldis Guds børn. Salige ere de som lide forfølgelse for Retferdigheds skyld/ Thi Himmerigis rige er deris. Salige ere i/ naar Menniskene bespote oc forfølge eder for Min skyld/ oc tale allehonde || ont paa eder/ om de liuge det. Glæder oc frygder eder/ Det skal vel betalís eder i Himmelen. Thi de haffue saa forfult Propheterne som vaare faar eder.

Den XXII. Søn. eff. Tri.

Collect.

OHerre Gud himmelske Fader/ som est al vor haab oc tilfluct/ oc beuiser oss stor naade oc barmhertighed i vore nød/ Wi bede dig/ du vilt faar din Søns Ihesu Christi død oc pinis skyld naadelige ansee din Christen kirckis bøn/ oc huad som wi bede i troen/ oss naadelige giffue/ Ved den samme din Søn vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer/ etc.

Oc vnder tiden denne.

ALSommectigste euige Gud/ wi bekende oss at vere arme syndere/ oc at vere høyt opscreffne i dit || Re gister/ Men wi tacke dig aff vort gantske hierte/ at du haffuer tagit saadan skyld fra oss/ oc lagt den paa din kære Søn Iesum Christum/ oc haffuer ladet hannem betale/ der faar/ Oc bede dig/ du vilt naadelige beholde oss i troen/ oc regere oss saa met din hellig Aand her paa lorden/ at wi kunde leffue effter din vilie/ oc gerne beuise vor neste al kærlighed/ tjenste oc hielp/ oc at wi maatte staa imod al vrede/ hastighed oc heffn/ paa det wi skulle icke opuecke din vrede offuer oss/ men at wi maatte altid haffue en naadig Fader i dig/ Ved Ihesum Christum vor Herre/ Amen.

463

Epistelen Philippen. I.

Kære Brødre/ Ieg haffuer it gaat haab der til/ at den som begynte den gode Gerning i eder/ hand skal oc fuldkomme det indtil Ihesu Christi || dag/ lige som mig oc bør/ at ieg skal i saa maade holde aff eder alle/ Fordi at ieg haffuer eder i mit hierte/ i dette mit Fengsel/ i huilcket ieg forsuarer oc stadfester Euangelium/ som de der alle ere delactige met mig i naaden. Thi Gud et mit Vidne/ huorledis mig forlengis effter eder alle i hiertens grund i Ihesu Christo/ Oc der om beder ieg/ at eders kærlighed kand bliffue io mere oc mere rig/ i allehonde Bekendelse oc Forsøgelse/ at i kunde prøffue/ huad som Best er/ at i || kunde vere rene oc vden forargelse indtil Christi dag/ opfylte met Retferdigheds Fruct/ som ske ved Ihesum Christum (i eder) Gud til ære oc loff.

Euangelium Matthei. XVIII.

Ihesus sagde til sine Disciple/ Himmerigis rige lignis ved en Konge/ som vilde holde regenskaff met sine Suenne. Oc der hand begynte at regne/ kom en faar hannem/ som vaar hannem thi tusinde Pund skyldig. Der hand haffde nu icke at || betale met/ da bød Herren at sele hannem oc hans Hustru/ oc hans Børn/ oc alt det hand haffde/ oc betale. Da falt den Suend ned/ oc tilbad hannem/ oc sagde/ Herre/ Haff tolmodighed met mig/ ieg vil betale dig det altsammen. Da ynckedis Herren offuer den samme Suend/ oc hand gaff hannem løss/ oc forlod hannem ocsa Gielden. Da gick den samme Tienere hen vd/ oc fant en aff sine Medtienere/ hand vaar hannem hundrede Pendinge skyldig/ Oc hand greb fat paa hannem/ || oc vilde quele hannem/ oc sagde/ Betale mig det du est mig skyldig. Da falt hans Medtienere ned/ oc bad hannem/ oc sagde/ Haff talmodighed met mig/ ieg vil betale dig det altsammen. Oc hand vilde icke/ men gick hen/ oc kaste hannem i Fengsel/ indtil hand betalede/ det 464 hand vaar skyldig. Men der hans Medtienere saae det/ bleffue de saare bedrøffuede/ oc de komme oc førde faar deris Herre alt det som skeed vaar. Da kallede hans Herre hannem faar sig/ oc sagde til hannem/ || Du Skalckactige Suend/ Al denne Geld forlod ieg dig/ fordi du badst mig. Skulde da du icke ocsaa forbarmedig offuer din Medtienere/ lige som ieg haffuer forbarmet mig offuer dig? Oc hans Herre bleff vred/ oc antuorde hannem dem som pine/ indtil hand betalede altsammen/ det hand vaar hannem skyldig. Saa skal oc min himmelske Fader gøre mod eder/ om i icke forlade aff eders hierte/ huer sin Broder hans Brøst.

Den XXIII. Søn. eff. Tri.

Collect. ||

O Herre Gud himmelske Fader/ Wi bede/ afløss dine Folckis synder/ oc lad oss aff vore synders baand der wi haffue faar vore skrøbeligheder bonden/ met din mildhed befries/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer oc/ etc.

Oc vnder tiden denne.

Herre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig at du haffuer hertil giffuit oss fred/ oc naadelige beuaret oss fra Krig oc fremede Herskaff/ Wi bede dig giff oss frem i din naade/ at wi kunde leffue i din fryckt oc effter din vilie/ oc ingen orsage giffue til krig eller anden straff/ Regere oc styr vor Øffuerighed/ at de icke forhindre den lydactighed/ som dig bør/ men at de densamme forfremme/ at wi maatte haffue diss mere lycke oc velsignelse/ vnder deris regimente/ Ved vor Herre Ihesum Christtm/ Amen.

Epistelen Philip. III. oc IIII.

Følger mig/ kære Brødre/1| oc giffuer act paa dem/ som saa vandre/ lige som i haffue oss til it Exempel. Thi mange vandre/ om huilcke ieg haffuer offte sagd 465 eder/Oc ieg siger ocsaa nu met grædende taare/ Christi Kaarssis Fiender/ huilckis Ende er fordømmelsen/ oc deris Bug er deris Gud/ oc deris ære skal bliffue til skendzel/ huilcke som haffue lordiske sind. Men vor Omgengelse er i Himmelen/ hueden wi ocsaa vente Frelseren Ihesum Christum vor Herre/ huilcken som skal forklare vort ringe Legeme/ || at det skal vorde lige ved hans forklarede Legeme/ Effter den Krafft/ som hand oc kand gøre sig alle ting vnderdanige. Lige saa/ mine Elskelige oc ynskelige Brødre/ min Glæde oc mine Krune bliffuer saa stadige i Herren/ i Elskelige. Ieg formaner Euodian/ oc ieg formaner Syntichen/ at de haffue it sind i Herren. Ia ieg beder oc dig/ min trofaste Stalbroder/ hielp dem/ som haffue stridet met mig i Euangelio/ met Clemen oc de andre mine Hielpere/ huilckes naffn der ere i Liffsens Bog. ||

Euangelium Matthei. XXII.

DA ginge Phariseerne hen/ oc hulde it Raad/ huorledis de skulde gribe hannem i hans Tale. Oc de sende deris Disciple til hannem/ met Herodis Tienere/ oc sagde/ Mestere/ Wi vide at du est sandru/ oc lærer Guds vey rettelige/ oc du skiøder om ingen/ Thi du acter icke Menniskens anseelse. Sig oss der faare/ huad tyckis dig? Er det ræt at mand giffuer Keyseren skat/ eller ey? Der Iesus nu merckte deris skalckhed/ sagde hand/ I Øyen skalcke/ || hui friste i mig? Lader mig see Skattens mynt/ Oc de racte hannem en Pending. Oc hand sagde til dem/ Hues Billede oc offuerscrift er dette? De sagde til hannem/ Keyserens. Da sagde hand til dem/ Saa giffuer Keyseren/ det Keyseren hører til/ oc Gud/ det Gud hører til. Der de hørde det forundrede de dem/ oc forlode hannem oc ginge bort.

466

Den XXIII. Søn. eff. Tri.

Collect.

ØHerre/ Wi bede/ opueck dine tro Menniskers vilie/ at de maatte || saa vere flittelige til gode gerningers fruct at gøre/ paa det/ de maa fange desstørre din mildheds lægedom/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer oc regnerer/ etc.

Oc vnder tiden denne.

ALSommectigste euige Gud/ som haffuer formedelst din Søn/ tilsagt oss syndernis forladelse oc redning mod den euige Død/ Wi bede dig/ styrck oss met din hellig Aand/ at wi daglige voxer i troen til din naade/ ved Christum/ oc beholde en stadige haab oc tillid/ at wi icke skulle Dø/ men sødelige soffue/ oc ved din Søn Christum Ihesum paa Dommedag bliffue opueckte igen til det euige lifff oc salighed/ Amen.

Epistelen Coloss I.

DEr faare kære Brødre/ lade wi icke aff/ at bede for eder/ fra den dag/ der wi det hørde/ oc wi bede/ at i kunde opfyldis || met hans vilies bekendelse/ i allehonde Aandelig Visdom oc forstand/ At i kunde vandre verdelige faar Herren/ til al behagelighed/ Oc vere fructsommelige i alle gode Gerninger/ Oc voxer i Guds bekendelse/ oc bliffue stercke met al Krafft effter hans herlige mact/ i al taalmodighed oc langmodighed/ met glæde/ Oc siges Fadren tack/ som gjorde oss delige til Helligens Arffuedel i Liuset/ huilcken som frelste oss aff mørckens Øffrighed/ oc sette oss i sin elskelige Søns Rige/ || i huilcken wi haffue Forløsning/ formedelst hans Blod/ som er Syndernis forladelse.

Euangelium Matthei. IX.

DEr Ihesus dette talede met dem/ See/ da kom der en aff de Øffuerste/ oc falt ned faar hannem/ oc sagde/ Herre/ Min Daatter er nu død/ men kom/ oc 467 leg din haand paa hende/ saa bliffuer hun leffuendis/ Ihesus stod op/ oc fulde effter hannem/ oc hans Disciple. Oc see/ en Quinde/ som haffde tolf aar || hafft Blodsot/ gick bag til han nem/ oc rørde ved sømmen aff hans Klædebon/ Thi hun sagde ved sig selff/ Kunde ieg eckon røre ved hans Klædebon/ da bleffue ieg helbrede. Da vende Ihesus sig om/ oc saae hende/ oc sagde/ Ver trøstig min Daatter/ Din tro haffuer hulptet dig. Oc Quinden bleff helbrede i den samme stund. Oc der hand kom i den Øffuerstis hwss/ oc saae Pibere oc Folckens bulder/ sagde hand til dem/ Viger/ Thi pigen er icke død/ men hun soffuer. Oc de bespaattede || hannem. Men der Folcket vaar vddreffuit/ gick hand ind/ oc tog hende ved haanden. Da stod Pigen op. Oc dette røcte kundgiordis i det gantske Land.

Den XXV. Søn. effte. Tri.

Collect.

OBarmhertige euige Gud/ himmelske Fader/ Wi bede/ at du vilt naadelige forlose dit folck/ aff deris synders

baand/ i huilcke wi ere faldne aff skrøbelighed/ Paa det wi vden vore fienders fryct/ kunde tiene dig i reisindig retferdighed oc hellighed/ al vor liffs tid/ Ved Ihesum Christum vor Herre/ Amen.

Oc vnder tiden denne.

HErre Gud himmelske Fader/ wi tacke dig hiertelige/ at du haffuet led oss formedelst dit Ord/ aff den græselig Paffuedoms vildfarelse/ || oc haffuer ført oss til din naadis liuss/ Oc bede dig/ du vilt naadelige beholde oss i samme liuss/ oc beuare oss fraa al vildfarelse oc kettery/ oc io beuare oss at wi bliffue icke wtacknemelige/ som løderne/ icke heller foracte eller forfølge dit Ord/ men at wi met vort ganske hierte kunde anamme det/ oc der aff bedre vort leffnet/ oc sette al vor lid paa din Naade/ oc din kære Søns fortienste/ som met dig oc den hellig Aand leffuer oc regnerer fra euighed oc til euighed/ Amen.

468

Epistelen I Thessalo. III.

WI ville oc icke/ kære Brødre/ dølie faar eder om de som soffue/ Paa det i skulle icke sørge/ som de andre der haffue inted Haab. Thi der som wi tro/ at Ihesus er død oc opstanden/ Saa skal oc || Gud/ føre dem frem met hannem/ som soffue ved Christum. Thi dette sige wi eder/ som Herrens ord/ at wi som leffue oc offuerbliffue i Herrens tilkommelse/ Wi skulle icke komme før end de der soffue. Thi at Herren selff skal komme ned aff Himmelen/ met it Anskrig oc offuer Engilss røst/ oc met Guds Basune/ Oc de Døde i Christo skulle først opstaa. Der effter skulle wi som leffue oc offuerbliffue/ ryckis til lige bort met dem i Skyerne/ mod Herren i lucten/ oc wi skulle altid bliffue || hoss Herren. Saa trøster eder met desse ord iblant huer andre.

Euangelium Matthei. XXIII.

Ihesus sagde til sine Disciple. Naar som i nu see Ødeleggelsens Verstyggelighed/ som er sagt aff ved Propheten Daniel/ at den staar i den hellige Sted/ Huo som det læss/ hand giffue act der paa. Da fly sig op paa Biergene/ huo som er i lødeland/ Oc huo som er paa Taget/ hand stige icke ned at hente noget aff sit Hwss/ Oc || huo som er paa marcken/ hand vende icke tilbage/ at hente sine Klæder. Ve de fructsommelige/ oc som giffue di paa den tid. Beder/ at i skulle icke fly om Vinteren/ eller om Sabbathen. Thi at der skal da bliffue saa stor en bedrøffuelse/ som der icke haffuer veret fra Verdens begyndelse/ hid indtil/ oc som icke heller skal bliffue/ Oc der som disse dage icke bleffue forkaartede/ da bleffue inted Menniske saligt/ Men for de Vdualdis skyld/ skulle de dage forkaartis. Der som nogen da siger || til eder/ See/ Her er Christus/ eller der/ da skulle i det icke tro. Thi der skulle opsta falske Christi/ oc falske Propheter/ oc gøre store Tegen oc vnderlige Gerninger/ At de vdualde skulle ocsaa forføreris (der som det vaare mueligt) i Vildfarelse/ See/ ieg 469 haffuer nu tilforn sagt eder det. Der faare/ naar som de sige til eder/ See/ hand er i Ørcken/ da gaar icke hen vd/ See/ hand er i Herberet/ da troer icke. Thi at lige som Liunet vdgaar aff Østen/ oc skinner hen ind til Vesten/ Saa skal oc|| Menniskens Søns tilkommelse vere. Huor som it Aadzel er/ der forsamlis Ørnene.

Den XXVI. Søn. efft. Tri.

Collect.

HERre almectige Gud himmelske Fader/ Betee oss arme syndere din miskundhed/ at/ effterdi wi icke kunde forlade oss paa nogen vor egen fortieniste men i alle maade fortuile derpaa/ icke skulle falde i din strenge dom/ men formedelst din naade oc barmhertighed Forløsis der fra/ formedelst din Søn vor Herre Ihesum Christum/ som met dig/ etc.

Epistelen I. Thessaløni. V.

WI bede eder/ kære Brødre/ at i ville kende dem som arbeyde iblant eder/ oc || ere eders Forstandere i Herren/ oc formane eder/ Elsker dem disse mere/ for deris gerning skyld/ oc verer fredsommelige met dem. Wi formane oc eder/ kære Brødre/ at i ville formane de Wtuctige/ Trøster de Mistrøstige/ Fordrager de skrøbelige/ Verer taalmodige mod huer mand. Seer til/ at ingen betaler nogen ont met ont/ Men legger eder altid effter det gode/ baade indbyrdis oc imod huer mand. Verer altid glade/ Beder vden affladelse/ Verer tacknemmelige i alle ting/ || Thi det er Guds vilie i Christo Ihesu til eder. Vdslycket icke Aanden. Foracter icke Prophecier. Men prøffuer alting/ oc beholder det Gode. S kyr alt det som haffuer en ond skin. Oc hand som er Fredens Gud/ hellige eder i alle made/ oc eders gant ske Aand met Siel oc Legeme/ skal beuaris wstraffelig til vor Herris Ihesu Christi tilkommelse.

470

Euangelium Matthei XI.

PAa den samme tid/ suarede Ihesus/ oc sagde/ leg priser dig Fader/ oc Herre || offuer Himmelen oc Iorden/ At du haffuer skiult dette faar de Vise oc Kloge/ oc obenbaret det faar de wmyndige. Ia Fader/ Thi det vaar saa behageligt faar dig. Alle ting ere mig offuergiffne aff min Fader. Oc ingen kender Sønnen/ vden allene Faderen/ Oc ingen kender Faderen/ vden allene Sønnen/ oc den som Sønnen vil det obenbare. Kommer hid til mig alle i som arbeyde oc ere besuarede/ leg vil verquege eder. Tager mit Aag paa eder/ oc lærer aff mig/ Thi ieg er Sactmodig/ oc || Ydmyg aff hiertet/ Saa skulle i finde Huile for eders hierte. Thi mit Aag er lideligt/ oc min Byrde er læt.

Den XXVII. Søn. eff. Tri.

Collect.

BArmhertige euige Gud himmelske Fader/ Wi bede dig/ at du vilt opuecke oss/ at wi met al flid kunde vandre Christelige i gode gerninger/ oc altid bestyrckis formedelst dig/ oc befindis i al Gudelighed/ Ved vor Herre Ihesum Christum/ som met dig leffuer oc regnem/ en sand Gud fra euighed oc til euighed/ Amen.

Epistelen. II. Petri. I.

DEr faare/ kære Brødre/ vil ieg det icke lade/ at minde eder altid paa saadant/ || Alligeuel at i vide oc ere styrckede/ i den næruerendis sandhed. Thi ieg acter det at vere tilbørligt/ at opuecke oc paaminde eder/ saa lenge som ieg er i denne Bolig/ Thi ieg veed/ at ieg skal snarlige afflegge min Bolig/ Lige som oc vor Herre Ihesus Chri stus haffuer obenbaret mig. Oc ieg vil gøre min flid/ at i alleuegne skulle haffue dette i hukommelse efftep min Død. Thi wi effterfulde icke kloge Fabel/ der wi kundgiorde eder vor 471 Herris Iesu Krafft oc tilkommelse.|| Men wi haffue selff seet hans Herlighed/ der hand fick ære oc priss af Gud Fader/ formedelst en røst som Skede til hannem aff den store herlighed/ i saa maade/ Denne er min elskelige Søn i huilcken ieg haffuer behagelighed. Oc wi hørde denne Røst komme aff Himmelen/ der wi vaare met hannem/ paa det hellige Bierg.

Euangeli. Matthei. XVII.

OC sex dage der effter/ tog Ihesus Peder oc Iacob/ oc hans Broder Iohannem || til sig/ oc førde dem offuer en side op paa it høyt Bierg/ oc bleff forklaret faar dem. Oc hans ansicte skinde som Solen/ oc hans Klæder bleffue huide som it Liuss. Oc see/ da obenbaredis Mose oc Elias faar dem/ de taledede met hannem. Da suarede Peder/ oc sagde til Iesum/ Herre/ Her er gaat at vere/ Vilt du/ da ville wi gøre tre Bolige/ Dig en/ Mose en/ oc Elias en. Der hand end saa taledede/ see/ da offuerskuggede en klar Sky dem. Oc see/ en Røst aff skyen sagde/ Denne er min elskelige || Søn/ i huilcken jeg haffuer behagelighed/ hannem skulle i høre. Der Disciplene hørde det/ fulde de ned paa deris Ansicte/ oc bleffue saare forferdede. Men Ihesus traadde frem til dem/ rørde ved dem/ oc sagde/ Staar op/ oc frøcter inted. Men det de opløffte deris øyen/ saae de ingen/ vden Ihesum alene. Oc der de ginge ned aff Bierget/ bød Ihesus dem/ oc sagde/ I skulle ingen sige denne Syn/ før end Menniskens Søn er opstanden fra de Døde. ||

472

473

DEt er et almindeligt sprock/ saa mange land saa mange seder/ Effterdi at Brøllup oc Ecteskaffs staat er en verdslig handtering/ da bør oss aandelige eller kircke tienere inted at ordinere eller regere der vdi/ Men lade huer Land oc Stad her i nyde oc beholde sin brugelse/ oc seduane. Sommestæds føre de Bruden tuende gonge til Kirsken/ baade om afftenen oc om morgenen/ Sommestæds icke vden en gang/ Somme forkynde oc opliuse deris Ecteskaff paa predicke stolen/ tho eller tre wger tilforn/ Dette oc alt andet saadant/ Lader ieg Herrer oc Førster/ Borgemestere oc Raad/ skaffe oc gøre som de ville/ Det kommer mig intet ved.

Men naar mand begere aff oss/ at wi skulle faat kirckedøren eller i kircken læse Guds velsignelse/ oc bede vor bøn offuer Brud oc Brudgomme/ eller vye dennem tilsamen/ da ere wi skyldige det at gøre/ Der faar vilde ieg lade vdgaa denne lille Bog om Bruduielse for de vnge Sogneprester som icke bedre kunde/ at de motte bruge || endrectelige met oss denne form oc maade. De andre som det bedre kunde (det er) de som icke kunde alting/ Men de lade dennem tycke at de kunde alting/ de haffue denne mine tjeneste inted behoff/ vden saa megit at de kunde kaastelige oc mesterlige straffe oc sette til rette det wi gøre/ oc tage dennem vel vare at de icke skulle holde noget lige met andre/ oc gøre alting effter deris egit hoffuit/ Thi mand maatte ellers tencke at de skulde lære nogit aff andre/ det vaare en stor skam.

Effterdi at mand haffuer her til brugit saa drabelig stor prang met Muncke oc Nunder i deris Induielse/ Endog at deris staat oc vesen er en wgudelig oc klar menniskelig tant oc dict/ som ingen grunduol haffuer i scrifften/ Huor megit mere skulle wi ære denne gudelige staat/ oc met mange herlige stycker viye Brud oc Brudgomme til sammen/ oc bede for dennem oc ære dennem? Thi endog det er en verslig staat/ saa haffuer det dog Guds ord for sig oc er icke dictet eller || sticktet aff mennisken/ som Muncke oc Nunne stat/ Der faar skulle det hundrede maal yppermere actis end klosterleffnis stat/ Huilcken som skulle actis at være den aller

versligeste oc kiødeligste stat/ effterdi det er fundet aff kiød oc blod/ oc stictet aff verdslig vijsdom oc fornufft.

Oc paa det at vngt folck maatte lære at ansee aluorlig denne Ecteskaffs stat/ oc den i ære at holde som Guds Gerning oc Bud/ oc icke saa spaattelige driffue deris daarhed der om/ met lader met bespaattelse oc met anden saadan løsactighed/ som mand pleyede her til at gøre lige som det skulle vere en skemt eller børneleeg at giffue sig i Ecteskaff/ eller gøre Brøllup.

474

De som haffue først stictet at mand skal føre Brud oc Brudgomme til Kircken/ ansaage det for ingen skemt/ men faar en ret aluorlighed/ Thi vden tuiuel/ vilde de der hente Guds velsignelse oc en almindelig bøn/ oc icke driffue nogen leckerij eller Hedenske abenspil.

Saa beuiser oc det samme den gerning || sig selff vel/ Thi huo som begerer aff Sognepresten eller Biscopen en almindelig Bøn oc Guds velsignelse/ Hand giffuer vel der met til kende (endog hand taler det icke vd met munden) huad fare oc nød hand giffuer sig i/ oc huor storlig hand haffuer samme Guds velsignelse oc en almindelig bøn behoff til Ecteskaffs stat/ Thi hand fornimmer vel/ som mand oc daglige befinder huilcken wlycke Dieffuelen kommer affsted i Ecteskaffs stat/ met Hoer/ Wtroskaff/ Wenighed oc alle haande iammer.

Saa ville wi nu paa denne maade/ handle met Brud oc Brudegomme/ der som de det aff oss bede oc begere. ||

For det Første skal der liuses for dennem aff Predicke stolen/ met saadanne ord.

Hans. N. oc Margrete. N. ville effter Guds ordning oc befalning giffue dennem tilsammen i den hellige Ecteskaffs staat/ oc derfaar begere de en almindelig Christelig bøn for dennem/ at de kunde det begynde i Guds naffn/ oc det maatte lyckis for dennem.

Oc om nogen haffuer der i at sige gøre sig det betiden/ eller tie sig stille. Gud giffue dennem sin naade oc velsignelse/ Amen. ||

Bruduielse eller troloffuelse faar Kirske døren/ eller i Kirsken skal ske met disse ord.

Hans viltu haffue Margrete til din Ecte hustru?

Dicat/ Ia.

475

Margrete viltu haffue Hans til din Ecte hossbonde?

Dicat/ Ia.

Her lader hand dennem giffue huer andre troloffuelsens Ring/ Oc legger baade deris høgre hender til sammen oc siger.

Huad Gud haffuer til sammen føget/ skal inted menniske atskilie.

Der effter siger hand almindelige faar alle.

Effterdi at Hans N. oc Margrete N. begerer huer andre i Ecteskaff/ oc det obenbarlige bekende faar Gud oc Verden/ oc haffue der paa giffuit || huer andre deris hender oc troloffuelsens Ring. Saa siger ieg dennem Ecte at vere/ i Naffn Faders oc Søns/ oc hellig Aands/ Amen.

Faar Alteret offuer Brudgommen oc Bruden/ læser hand Guds ord/ Genesis i det andet Capittel.

Oc Gud vor Herre sagde/ Det er icke gaat/ at Mennisken er ene/ leg vil gøre hannem en med hielp som kand vere hoss hannem. Da loed Gud vor Herre en suar søffn falde paa Mennisken/ oc hand soff. Da tog hand it aff hans Riffben/ oc lucte steden igen met kød. Oc Gud vor Herre bygde en Quinde aff Riffbenet/ som hand tog ass Mennisken/ || og ledde hende til hannem. Da sagde Mennisken/ Det er Been aff mine been/ oc Kød aff mit kød/ der faare skal mand kalde hende Mandinde/ Thi hun er tagen aff Manden. Der faare/ skal

Manden forlade sin Fader oc sin Moder/ oc bliffue hoss sin Hustru/ oc de skulle vere it kød.

Der effter vender hand sig til dennem baade/ oc taler dennem saa til.

Effterdi at i haffue nu giffuit eder baade i Ecteskaff til sammen i Guds Naffn. Saa hører nu først Guds Bud om denne stat. Saa siger Sanct Pouel tilde Epheser i det v. Capit.

I Mend/ elsker eders Hustruer/ || lige som Christus elsker Menigheden/ oc gaff sig selff for hende/ paa det hand skulde hellige hende/ Oc hand rensede hende formedelst Vandbadet i Ordet/ Paa det hand skulde beskicke sig selff hende en Menighed som er herlig/ som icke haffuer nogen besmittelse eller ryncke/ eller noget saadant/ men at hun skulde vere 476 wstraffelig. Saa skulle oc Mendene elske deris Hustruer/ som deris eget Legeme. Huo som elsker sin Hustru/ hand elsker sig selff. Thi aldri hadede nogen sit eget || Kød/ men hand føder det/ oc pleyer det/ Lige som Herren ocsaa Menigheden.

Quinderne skulle vere deris Mend vnderdanige som Herren/ Thi Manden er Quindens Hoffuit/ ligesom Christus oc er Menighedens Hoffuit/ oc hand er sit Legemis Saliggørere. Men lige som Menigheden nu er Christo vnderdanig/ Saa skulle oc Quinderne vere deris Mend i alle ting.

For det andet/ Hører ocsaa Kaarssit som Gud haffuer lagt paa denne staat.||

Saa sagde Gud til Quinden/ Genesis iij.

Ieg vil skicke dig meget kummer til/ naar du reder til barsel/ Oc du skalt føde dine Børn met kummer/ oc din vilie skal vere din Mand vndergiffuen/ oc hand skal vere din Herre.

Oc hand sagde til Manden.

Effterdi du lydte din Hustruis røst/ oc odst aff det træ/ om huilcket ieg bød dig oc sagde/ du skalt icke æde der aff/ da skal iorden vere forbandet || for din skyld/ met kummer skalt du dig der aff nære alle dine liffs dage/ Torn oc Tidzel skal hun bære dig/ oc du skalt æde Vrter paa marcken. I dit ansectis sued skalt du æde dit Brød/ til du bliffuer til iord igen/ som du est tagen aff/ Thi du est iord/ oc du skalt bliffue til iord igen.

For det Tredie.

Saa er det eders trøst at i vide oc tro/ at eders stat er Gud tacknemmelig/ oc aff hannem velsignet. Thi saa staar der screffuit Genesis. j. ||

Oc Gud skabte menniken sig til it Billede/ hand skabte hannem til Gudz billede/ Oc hand skabte dem en Mand oc Quinde. Oc Gud velsignede dem/ oc sagde til dem/ Verer fructsommelige oc formerer eder oc opfylder iorden/ oc gører hende eder vnderdanig. Oc regerer offuer Fiskene i Haffuit/ oc offuer Fulene vnder Himmelen/ oc offuer alle Diur som krybe paa iorden.

477

Oc Gud saae alt det som hand hadde skafft/ Oc see/ det vaar altsammen saare gaat.|| Der faar siger oc Salomon/ Huo som faar en Husttu/ hand faar en god ting/ oc anammer aff Herren en velbehagelighed.

Her ligger hand sin haand paa deris hoffuit oc beder saa.

Herre Gud himmelske Fader/ du som haffuer skafft Mand oc Quinde oc forskicket dennem til Ecteskaffs

staat/ oc haffuer velsignet dennem met liffsens fruct/ Oc der i betegnet din kære
Søns Ihesu Christi/ oc den || hellig kirckis hans Bruds
Sacramente/ Wi bede din grundløse barmhertighed/
at du vilt saadan din skaffning/ ordening oc
velsignelse icke lade forryckis eller
forderffuis/ men naadelige hende
beuare/Ved Ihesum Christum
vor Herre Amen. ||

478

479

Martinus Luther ynsker alle Christne læsere/ naade oc fred i Iesu Christo vor Herre.

EFterdi ieg daglige seer oc hører/ at mand met stoer wflittighed oc waluorlighed (ieg vil icke sige met løssactighed) handler offuer børnene det høyuerdige hellige oc trøstelige Daabens Sacramente/ Huilcket ieg tror ocsaa at vere en orsage til/ at de som der hoss staa/ intet der aff kunde forstaa/ huad der bliffuer talet eller handlet/ tyckis mig icke allene nytteligt men ocsaa nødtørteligt at vere/ at mand det paa huer landz tungemal oc icke lenger paa latine handler. Oc haffuer ieg der faare begynt at vdsætte paa tydske de ord som høre til Daaben/ paa det at de som ere Faddere eller der hoss staa/ maatte opueckis til troen oc til en aluorlig paactelse/ oc de Prester som Døbe/ maatte haffue diss ydermere flittighed for deris skyld som høre der paa.

Men ieg aff en Christelig tro/ beder alle dennem som Døbe/ som holde || børn til daab oc som der hoss staa/ at de ville lade dennem gaa til hiertet den herlige kostelige gerning oc den store aluorlighed som er i samme gerning. Thi du kant høre her i ordene som staa i denne bøn huor klaglige oc aluorlige den Christen Kirske fremdrager barnet til daaben oc met bestaandige oc wtuilactige ord for Gud bekender/ at barnet er met Dieffuelen beseet/oc syndsens oc vredsens barn/ oc beder sa flittelige om hielp oc naade ved Daaben at det maatte bliffue Guds barn.

Vilde du der faar betencke at det er plat ingen skemt/ at handle mod diefflen/ oc ikke alene vdriffue hannem aff barnet men ocsaa (effterdi det skal alle sine dage haffue saadan en mectig fiende paa sin hals) at vere det arme barn aff gantske hiertet oc en sterck tro bistandig/ oc met alle største paa actelse oc inderlig begering bede at Gud effter som denne bøn lyder/ vilde icke allene hielpe barnet fra dieffuelens vold/ Men ocsaa bestyrcke/ at det maatte Ridderlige i liff oc død bestaa mod || hannem. Oc frycter ieg wisselige at det gaar mange ilde effter Daaben/ der faar at mand faa kaaldelige ocsaa ladelige met dennem omgaa/ ocsaa aldellis vden aluorlighed for dennem bede i Daaben.

Saa tenck nu at disse vduortis stycke ere de aller ringiste i Daaben som er at blæse Barnit i øyene/ at signe det met kaarssis tegen/ at legge salt i munden/ spøt oc skarn komme i ørene oc næsen/ at smørre brystit oc skulderne met olye/ oc hoffuit panden met Chrismen/ I drage det sin døbe skiorte/ 480 oc giffue det et tend liuss i haanden/ oc andet saadant mere/ som aff mennisken er tillagt at pryde Daaben met/ Thi Daaben kand vel ske faar vden saadanne ting/ oc de ere icke de rætte stycke som Dieffuelen skyer oc flyer faare/ Hand foracter vel mectigere ting/ Det maa gaa her aluorlige til.

Men see der paa at du staar der i en ret tro/ oc hører Guds ord/ oc aluorlige beder. Thi naar Presten siger/ Lader oss bede/ da formaner hand io dig/ at du skalt met hannem bede/ Oc || alle faddere oc de som staa omkring daaben/ skulle i deris hierte bede alle de ord som Presten i sin bøn opregner/ Der faar skal oc Presten sige samme ord frem vdydelige oc langsomt/ at fadderne kunde dennem vel høre oc fornemme/ oc ved dennem selffue i hiertet met Presten bede oc frem sette faar Gud/ Barnens nød met aluorlighed/ oc aff deris gantske formue faar Barnit sette dennem mod Dieffuelen/ ocsaa stelle dennem/ at de lade det vere en aluorlig ting for dennem/ effterdi at det er for dieffuelen ingen skemt.

Der faar er det vel redeligt oc ret/ at mand icke tilsteder nogen drucken eller vild Prest at døbe/ ei heller bede løssactig folck til fadderne/ men fine/ tuctige/ aluorlige/ fromme Prester oc faddere/ til huilcke mand kand sig forsee/ at de handle samme sag met aluorlighed oc met en ret tro/ at mand icke setter Dieffuelen det høyuerdige Sacrament fore til en spaat/ oc vaanære Gud/ som vdøsser offuer oss i daaben sin

offuerflødige oc grundløse naadis rigdom/ saa at hand selff kaller det en || ny fødzei/ Met huilcken wi vorde ledige fra Dieffuelens Tyranni/ løse fra synden/ Døden oc Helffuede/ liffsens børn oc arffuinge til alt det gode Gud haffuer/ oc Guds egne børn oc Christi brødre.

O Kære Christne menniske/ lader oss icke saa wflitelige acte eller handle saadan wsigelig gaffue/ Er dog Daaben vor eniste trøst oc indgang til alt det gode Gud haffuer/ oc all helgens menighed/ Der til hielpe oss Gud/ Amen. ||

481

Døbe faderen siger.

FAr her vd du wrene Aand oc giff den hellig Aand rum.

Der nest skal hand gøre Kaarss paa barnens ansict oc bryst/ sigendis/

Anamme det hellige Kaarsis betegnelse/ baade paa dit ansict oc bryst.

Lader oss bede.

OAlmectige euige Gud/ vor Herris Ihesu Christi Fader/ leg rober til dig offuer denne N. din tienere/ som beder om din Daabis gaffue/ oc ved den aandelige || igen fødzel begere din euige naade. Herre tag hannem til dig/ som du haffuer sagt/ Beder saa skulle i faa/ Leder/ saa skulle i finde/ Bancker/ saa skal eder opladis/ Saa giff nu denne som beder om dine gaffuer/ oc op laad dørren faar hannem som bancker/ at hand kand faa den euige velsignelse i dette Himmelske bad/ oc det rige som du haffuer oss allesammen loffuit oc tilsagt/ formiddelst vor Herre Ihesum Christum/ Amen.

Lader oss bede. ||

OAlmectige euige Gud/ den der ved sindfloden effter din strenge retferdighed haffuer fordømt den vantro Verden/ oc effter din store barmhertighed reddede din tro tienere Noe selff ottende. Oc loedst druckne den forherdede Pharao met alle sine i det røde Haaff/ oc førde dit Folck Israel igennem met tørre føder/ Met huilcke du betegnede den hellige tilkommendis Daab/ oc ved din kære Søns vor Herris Ihesu Christi Daab/ haffuer hellig giort oc indset lordans flod || oc alle andre vand til salighedens bad oc en riglig afftoelse aff Synden. Wi bede dig ved den samme din grundløse barmhertigbed/ at du vilt naadelige see til denne din Tienere. N. oc met en ret tro i aanden hannem begaffue/ at ved dette salighedsens Bad maatte druckne oc vndergaa 482 alt det som hannem aff Adam er metfød/ det er den synd som Adam giorde/ Oc at hand maatte skillis fra de vantro menniskens tal/ oc bliffue beuaret i den hellige Christenheds Arck || altid brendende i Aanden/ glad i haabet tiene dit naffn/ at hand maa faa met alle tro menniske det euige liff oc salighed som du haffuer loffuit hannem/ Ved Iesum Christum vor Herre/ Amen.

Ieg besuer dig du Wrene Aand/ i naffn Faders +/ oc Søns +/ oc hellig Aand +/ at du vdfarer/ oc viger fra denne Ihesu Christi tienere. N. Amen.

Lader oss høre det hellige Euangelium/ som S. Marcus scriffuer. ||

OC de førde smaa Børn til hannem/ at hand skulde røre ved dem/ Oc Disciplene lode ilde paa dem/ som baaredem. Der Ihesus det saae/ bleff hand fortørnet/ oc sagde til dem/ Lader smaa Børn komme til mig/ oc forhindrer dem icke/ Thi Guds rige hører saadanne til. Sandelige/ leg siger eder/ Huo som icke anammer Guds rige/ som it lidet Barn/ hand skal icke komme der ind. Oc hand tog dem i faffn/ oc lagde henderne paa dem/ oc velsignede dem. ||

Siden skal Presten legge sin haand paa Barnens hoffuit/ oc met Fadderne oc falde paa knæ/ oc bede/ Fader vor/ etc.

Fader vor som est i Himmelen. Helligt vorde dit Naffn. Tilkomme dit Rige. Vorde din Villie/ paa Iorden som i Himmelen. Giff oss i dag vort daglige Brød. Oc forlad oss vor skyld/ som wi forlade vore skyldener. Oc leed oss icke i fristelse. Men frelss oss fra ont/ Amen.

Der næst skal Presten lede Barnet til Daaben/ oc sige.

Gud beuare din indgong oc vdgong/ fra nu oc til evig tid/ Amen. ||

Der næst lader Presten Barnet ved sine Faddere affsige Dieffuelen/ oc siger.

483

N. Forsager du Dieffuelen?

Suar. Ia.

Oc all hanss væsen?

Suar. Ia.

Der effter spør hand.

Tror du paa Gud den Almectige Fader/ Himmels oc Iordens skabere.

Suar. Ia.

Troer du paa den hellig Aand/ en hellig Christelig Kirsk/ som er hellige menniskens samfund/ syndernis forladelse/ Legemens opstandelse/ oc effter døden det euige liiff?

Suar. Ia.

Der effter spør hand.

Vilt du vere døbt?

Suar. Ia.

Da tager hand Barnet oc dypper det i Daaben/ oc siger.

Oc ieg døber dig i naffn Faders/ oc Søns/ oc den hellig Aands/ Amen. ||

Saa skulle Fadderne holde Barnet offuer Daaben/ oc Presten siger men hand legger Barnet sin Daabeskiorte paa.

DEn Almectige Gud oc vor Herris Iesu Christi Fader/ som dig nu haffuer anden gong igen fød formedelst vand oc den hellig And/ oc haffuer forlat dig alle dine synder/ hand styrcke dig met sin naade til det euige liiff/ Amen.

Fred vere met dig/ Suar/ Amen.

Denne Bog er Tryckt i Meydeborgk hoss Hans Walther

M. D. LVI.

Cum Gratia et Priuilegio Regie Ma.

Oc findis til kiøbs hoss Claws Førd

Borger oc Bogfører i

TEXTRETTELSER.

S. 342 L. 12. [*lære/ de gamle skal mand*] tilføjet efter Udgaven 1574

S. 344 L. 8. [*en sand Gud fra euighed*] tilføjet efter Udgaven. 1574. Overensstemmende med Salmebogen 1553.

S. 344	L. 8.	<i>til</i>	Orig. <i>itl.</i>
S. 344	L. 11.	<i>hemmelske</i>	Orig. <i>hemmeske</i>
S. 345	L. 28.	<i>Gud</i>	- <i>Gnd</i>
S. 346	L. 5.	<i>tilkommelse</i>	- <i>tikommelse</i>
S. 346	L. 5.	<i>bliffue</i>	- <i>blissue</i>
S. 346	L. 14.	<i>Christi</i>	- <i>Ehristi</i>
S. 347	L. 20.	<i>heden paa/</i>	- <i>heden paa</i>
S. 347	L. 25.	<i>begærer</i>	- <i>bægerer</i>
S. 348	L. 10.	<i>Oc</i>	- <i>Qc</i>
S. 349	L. 27.	<i>spørie</i>	- <i>sporie</i>
S. 351	L. 1.	<i>giorde</i>	- <i>giorde/</i>
S. 351	L. 31.	<i>mangfoldighed</i>	- <i>mangfoldihhed</i>
S. 352	L. 25.	<i>nogle</i>	- <i>nolge</i>
S. 352	L. 27.	<i>Folcket</i>	- <i>Focket</i>
S. 353	L. 21.	<i>kaarsfeste</i>	- <i>kaarfeste</i>
S. 354	L. 1.	<i>Euan.</i>	- <i>Cuan.</i>
S. 356	L. 12.	<i>rober.</i>	- <i>robor</i>
S. 356	L. 16.	<i>forundrede</i>	- <i>froundrede</i>
S. 357	L. 24 og 28.	<i>Christum</i>	- <i>Ehristum</i>
S. 358	L. 13.	<i>Aands</i>	- <i>Aans</i>
S. 359	L. 30.	<i>hørt</i>	- <i>hort</i>
S. 361	L. 9.	Kustoden har: <i>Høytidens</i> ; Textens Form maa sikkert betragtes som Trykfejl.	
S.	L. 13.	<i>Jorden</i>	Orig. <i>Jordem</i>

S. 362	L. 32.	<i>Glade/</i>	-	<i>Glade//</i>
S. 363	L. 16.	<i>Køgemesteren</i>	-	<i>Kogemesteren</i>
S. 363	L. 27.	<i>oc regnerer</i>	-	<i>or regnerer</i>
S. 364	L. 9.	<i>for kloge</i>	-	<i>forkloge</i>
S. 365	L. 9.	<i>saadan en</i>	-	<i>saadanen; burde maaske være bevaret.</i>
S. 366	L. 8.	<i>bedriffue</i>	-	<i>be- bedriffue</i>
S. 368	L. 12.	<i>enbaarne</i>	-	<i>erbaarne</i>
S. 369	L. 3.	<i>klar gøre</i>	-	<i>klar gore</i>
S. 369	L. 6.	<i>behageligt</i>	-	<i>beha- ligt</i>
S. 369	L. 26.	<i>Herlighed.</i>	-	<i>Herlighed</i>
S. 369	L. 31.	<i>Naffns</i>	Orig.	<i>Nanffs</i>
S. 370	L. 11.	<i>Banen</i>	-	<i>Banem</i>
S. 370	L. 27.	<i>Kustoden i</i>	Orig.	<i>har Jhe-</i>
S. 372	L. 12.	<i>hørde</i>	Orig.	<i>horde</i>
S. 373	L. 27.	<i>tid</i>	-	<i>til</i>
S. 374	L. 18.	<i>Christi</i>	-	<i>Ehristi</i>
S. 380	L. 21.	<i>atspørrie</i>	-	<i>atsporrie</i>
S. 385	L. 6.	<i>en Mand</i>	-	<i>end Mand</i>
S. 386	L. 12.	<i>enbarne</i>	-	<i>endarne</i>
S. 388	L. 18.	<i>XXII</i>	-	<i>XXI</i>
S. 405	L. 1.	<i>Petri.</i>	-	<i>Pteri.</i>
S. 406	L. 15.	<i>Brødre</i>	-	<i>Brodre</i>
S. 408	L. 33.	<i>forkynde</i>	-	<i>vorkynde</i>
S. 418	L. 30.	<i>Dørren</i>	-	<i>Dørrne</i>
S. 419	L. 1.	<i>Døruocteren</i>	-	<i>Døruøcteren</i>
S. 420	L. 31.	<i>vidniss-</i>	-	<i>vdniss-</i>
S. 423	L. 26 og 29.	<i>Broder</i>	-	<i>Brøder</i>
S. 424	L. 29.	<i>opueck</i>	-	<i>vpueck</i>
S. 425	L. 6.	<i>Løwe</i>	-	<i>Lowe</i>
S.	L. 10.	<i>barmhertighed</i>	-	<i>barmhartighed</i>

S. 427	L. 15.	<i>Disciplen</i>	-	<i>Disicplen</i>
S. 429	L. 26.	<i>Løuerne</i>	-	<i>Louerne</i>
S. 430	L. 5.	<i>hørde</i>	-	<i>horde</i>
S. 431	L. 6.	<i>Brødre</i>	-	<i>Brodre</i>
S. 437	L. 14.	<i>foget</i>	-	<i>føget</i>
S. 439	L. 24.	<i>barmhertighed</i>	-	<i>barmhartighed</i>
S. 442	L. 8.	<i>Tiende</i>	-	<i>Trende</i>
S. 444	L. 31.	<i>den mgl. I</i>		Orig., tilføjet efter Biblen 1550.
S. 444	L. 29.	<i>Syndens</i>		Orig. <i>Synders</i>
S. 445	L. 9.	<i>en Scrifftklog</i>	-	<i>en / Scrifftklog</i>
S. 445	L. 16.	<i>selff</i>	-	<i>seffl</i>
S. 445	L. 19.	<i>Røffuere</i>	-	<i>Roffuere</i>
S. 445	L. 27.	<i>førde</i>	-	<i>forde</i>
S. 449	L. 26.	<i>opuecke</i>	-	<i>vpuecke</i>
S. 554	L. 17.	<i>sand</i>	-	<i>san</i>
S. 455	L. 3.	<i>enden</i>	-	<i>ende</i>
S. 463	L. 12.	<i>prøffae</i>	-	<i>proffue</i>
S. 463	L. 26.	<i>forlod</i>	-	<i>frolod</i>
S. 471	L. 16.	<i>end</i>	-	<i>en</i>
S. 479	L. 15.	<i>paactelse</i> (d. e. Paa-agtelse)		Orig. <i>pactelse</i>

486

NOTER.

S. 340. Træsnit af Jesus mellem de to Røvere og Maria og Johannes ved Korsets Fod med Skriftstedet fra Joh. 3.16, smlgn. Træsnittet foran S. 18.

S. 341 L. 30. *happe* "stamme", sml. *heppe* Kalkar I. 162.

S. 342 L. 15. *Natiuitatis Mariedag* d. e. 8. Sept.

S. 342 L. 28 ff. Denne Bøn findes i Psb. 1553, Bl. xcvi. Kilden til de to flg. Bønner er mig ikke bekendt.

S. 344 L. 2 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.1

S. 344 L. 10 ff. Kollekten = Bøn i VT. sa. D.2

S. 344 L. 23 ff. Ep. = Rom. 13. 11-14.3

S. 345 L. I ff. Matth. 21.1-9.

S. 345 L. 21 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 345 L. 27 ff. Kollekten = VT., sa. D.

S. 345 L. 30. *oc vore legeme skulle alle skickis for Dom, VT.: vnd vnsere Leib wider aufferstehen/ vnd wir alle für Gericht sollen gestellt werden* = Udg. 1574: *oc vore Legeme skulle igen opstaa/ oc at wi alle skulle skickis for Dommen*, jfr. foran S. 332.

S. 346 L. 7 ff. Rom. 15. 4-11.

S. 346 L. 11 f. *at i kunde haffue it sind iblant huer andre*, Luther4: *das jr einerley gesinnet seid vntereinander*.

S. 346 L.21ff. Luc. 21.25-33.

S. 347 L. 7 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 347 L. 13 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 347 L. 15. *styre (Dieffuelens Tyranni)*, VT: *wehren*, 1574: *affuerie*.

S. 347 L. 23 ff. 1. Kor. 4.1-5.

S. 347 L. 28. *aff nogen Menniskelig Dag*, Luther: *von einem menschlichen Tage*. *Dag* = "Møde", "Ret" jf. Kalkar L 332.

S.348 L.3ff. Matth. 11.2-10.

S. 348 L. 14. *som Været bless bort oc igen*, Luther: *das der wind hin vnd her webd*.

S. 348 L. 22 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 349 L. I ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 349 L. 16 ff. Filipp. 4.4-7.

S. 349 L. 19. *Sorger*, Biblen 1550: *Sørger*.

***
--- 487

S. 349 L. 24 ff. Joh. 1. 19-28.

S. 350 L. 10 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D. anden Messe.

S. 350 L. 17 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 350 L. 27 ff. Hebr. 1.1-4.

S. 351 L. 8 ff. Luc. 2. 1-14.

S. 352 L. 2 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 352 L. 9 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 352 L. 17. *gaffuer*, VT. *gütern*, Udg. 1574: *(euige)gode*.

S. 352 L. 18 ff. Ap. G. 6.8-15 og 7.54-59.

S. 352 L. 23. *bespurde sig*, Luther: *befragten sich*.

S. 353 L. 2 f. *oc foruende de Skickelser*, Luther: *vnd endern die Sitten*.

S. 353 L. 18 ff. Matth. 23.34-39.

S. 354 L. 2 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 354 L. 9 ff. Kollekten, der jo er en Parafrase over den første Kollekt, findes ikke i VT. eller i Psb. 1553.

S. 354 L. 16 ff. Tit. 2. 11-15.

S. 354 L. 26 ff. Joh. 21.19-24.

S. 354 L. 29. *paa hans Bryst*, Luther: *an seiner Brust*, jfr. Indledningen foran S. 312.

S. 355 L. 12 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 355 L. 19. Kollekten = VT. sa. D.

S. 356 L. I ff. Gal. 4.1-7. - L. 7. *vnder vduortis Skickelser*, Luther: *vnter eussertichen Satzungen*.

S. 356 L. 15 ff. Luc. 2 33-40.

S. 357 L. 2 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 357 L. 9 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 357 L. 20 ff. Gal 3.23-29.

S. 358 L. I ff. Luc. 2.21.

S. 358 L. 7 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 358 L. 15 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 358 L. 27 ff. Es. 60.1-6.

S. 359 L. 6 ff. *Da skalt du see din Lyst oc vdbryde* = Luther: *Denn wirstu deine fast sehen vnd ausbrechen*.

S. 359 L. 9. *Camelis mangfoldighed*, Luther: *die menge der Kamelen*.

S. 359 L. 9f. *Veyløbere aff Madian* = Luther: *die Leuffer aus Midian*.

S. 359 L. 12 ff. Matth. 2.1-12.

S. 360 L. 6 ff. Oversættelsen af denne Kollekt er forskellig fra Psb. 1553, se foran S. 316.

488

S. 360 L. 13 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 360 L. 22 ff. Rom.12.1-5.

S. 361 L.7ff. Luc. 2.42-52.

S. 361 L. 30 ff. Kollekten = Psb. 1553, 1. Sønd. e. H. t. K.

S. 362 L. 3 ff. Kollekten = VT., 2. Sønd. e. H. L K.

S. 362 L. 12f. *drage vort leffnet frem*, VT.: *vnder einander leben*.

S. 362 L. 15 ff. Rom. 12.6-16.

S. 362 L. 26 f. *Den ene skal komme før den anden met ære at beuise*. Luther: *Einer korne dem andern mit Ehrerbietung zuuor*.

S. 363 L. I ff. Joh. 2. 1-11.

S. 363 L. 23 ff. Kollekten = Psb. 1553, 2. Sønd. e. H. t. K.

S. 363 L. 29 ff. Kollekten = VT. 3. Sønd. e. H. t. K.

S. 364 L. 6 ff. *met wtuilactige hierter*, VT.: *mit gewisser zuversicht von gantzem Hertzen*.

S. 364 L. 8 ff. Rom. 12.16-21.

S. 364 L. 19 ff. Math.8.1-13.

S. 354 L. 20. *gick ned til Bierget*, Luther: *vom Berge herab gieng*.

S. 364 L. 25. *Spedalske* "Spedalskhed", Kalkar IV. 68.

S. 365 L. 1. *Taag* "Tag"; Sammenblanding af *a* og *aa* er meget almindelig i Alterbogen, hvor der mange Gange findes *sta*, *ga*, *Rad* osv. for *staa*, *gaa*, *Raad* osv. ligesom omvendt *faar* for *far*, "farer", *laad* for *lad*, *Haaff* for *Haff* o. lgn.

S. 365 L. 17 ff. Kollekten = Psb. 1553, 3. S. e. H. t. K.

S. 365 L. 25 ff. Kollekten = VT., 4. S. e. H. t. K.

S. 366 L. 4 ff. Rom. 13.8-10.

S. 366 L. 13 ff. Matth. 8.23-27.

S. 366 L. 24 ff. Kollekten = Psb. 1553, 4. S. e. H. t.K.

S. 367 L. I ff. Kollekten = VT., 5. S. e. H. t. K.

S. 367 L. 6. *klinte*, VT.: *vnkraut*

S. 367 L. 9 ff. Kolos. 3.12-17.

S. 367 L. 16. *fører eder i kærlighed*, Luther: *ziehet an die Liebe*.

S. 367 L. 24 ff. Matth. 13.24-30.

S. 368 L. 10 ff. Kollekten = Psb. 1553 ("Paa kyndelmysse dag").

S. 368 L. 17 ff. Kollekten = VT. Bøn efter 2. Prediken paa Marie Renselses Dag.

S. 368 L. 25 ff. Mal. 3.1-4.

S. 369 L. 7 ff. Luc. 2.22.

S. 369 L. 8. *Maria hendis renselsisdage*, fejl Oversætt. af Luther: *die tage jrer reinigtmg* = Chr. Pedersen: *deris renselsis dage*.

S. 369 L.28ff. Kollekten = Psb. 1553 ("Sønd. som Alleluia afleggis").

489

S. 370 L. I ff. Kollekten = VT. paa Sønd. Septuagesima.

S. 370 L. 6 *argelse* = VT. *ergernusz*.

S. 370 L. 10 ff. 1. Kor. 9.24-27.

S. 370 L. 13 f. *Huer den som kempisl hand holder sig aff alting*. Luther: *Ein jglicher aber der kempffet. enthielt sich alles dinges*.

S. 370 L. 26 ff. Matth. 20.1-16.

S. 371 L. 23 ff. Denne Kollekt findes ikke i Psb. 1553.

S. 371 L. 29 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 372 L. 5 ff. 2. Kor. 12.2-9.

S. 372 L. 26 ff. Luc. 8.4-15.

S. 373 L. 22 ff. Denne Kollekt findes ikke i Psb. 1553.

S. 373 L. 30 ff. Kollekten = VT., Sønd. ml. Nytaarsdag og H. t. K.

S. 374 L. 6 ff. 1. Pet. 3. 18-22.

S. 374 L. 21ff. Matth. 3.13-17.

S. 374 L. 25. *velbehoff*. vist Trykfejl for *vel behoff* (saaledes Biblen 1550).

S. 375 L. 2 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 375 L. 7 ff. Kollekten = VT., sa. D.

S. 375 L. 16 ff. 2. Kor. 6.1-10.

S. 375 L. 28. *baade paa den høyre oc paa den venstre side*, Luther: *zur rechten vnd zur lincken*, jf Chr. Pedersen: *baade i løst och modgang*.

S. 376 L. 4 ff. Matth. 4.1-11.

S. 376 L. 27 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 377 L. 1 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 377 L. 10 ff. 1. Thess. 4.1-7.

S. 377 L. 17. *sit Kar* (= Luther og Grundtexten) d. e. sin Hustru.

S. 377 L. 23 ff. Matth. 15.21-28.

S. 378 L. 10 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 378 L. 15 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 378 L. 25 ff. Ephes. 5.1-9.

S. 379 L. 10 ff. Luc. 11.14-28.

S. 379 L. 30. *vdfaar* "udfarer". jfr. Noten til S. 365 L. 1.

S. 380 L. 9 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 380 L. 15 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 380 L. 24 ff. Gal. 4.21-31.

S. 381 L. 14 ff. Joh. 6. 1-15.

S. 382 L. 10 ff. Kollekten = Psb. 1553, paa "Kære Søndag".

S. 382 L. 13. *beskermelse*, Psb: *gemme*; jf. Indledningen foran S. 315.

S. 382 L. 15 ff. Kollekten = VT. sa. D.

490

S. 382 L. 24 ff. Hebr. 9.11-15.

S. 382 L. 28 f. *som icke er saa bygd* = Luther: *die nicht also gebawet ist*.

S. 383 L. 9 ff. Joh. 8.46-59.

S. 383 L. 26. *der er min Fader for det er min Fader* (= Luther: *Es ist mein Vater*). Trykfejlen overført fra Biblen 1550.

S. 384 L. 5 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 384 L. 6. *hierter*, Psb. *hierte*.

S. 384 L. 11. Kollekten = VT. sa. D.

S. 384 L. 16. *hans mandom*, VT. *seiner Menschwerdung*.

S. 384 L. 20 ff. Es. 7.10-15.

S. 385 L. 3 ff. Luc. 1.26-38.

S. 385 L. 23 ff. *hun gaar - wfructsommelig* dvs. "hun om hvem Rygtet gaar, at hun er ufructsommelig, er nu i den sjette Maaned".

S. 386 L. 2 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 386 L. 10 ff. Denne Kollekt har jeg ikke fundet i VT.

S. 386 L. 19 ff. Filipp.2.5-11.

S. 387 L. I ff. Matth. 21.1-9 = S. 345 L. I ff.

S. 387 L. 21 ff. Kollekten = VT. Bønnen efter 2. Prædiken Palmesøndag, se Indledningen foran S. 320.

S. 388 L. I ff. 1. Kor. 11.23-29.

S. 388 L. 18 ff. Luc. 22.14-20.

S. 389. Formaningen stammer fra Synoden 1540, se P. Severinsen, Ord og Skik ved Daab og Nadver. 1912. S. 80 f. Aftrykt i Danske Kirkelove I. 155.

S. 390 ff. Sml. I. Bind. S. 174 ff. med Noter.

S. 396 L. I ff. Denne Kollekt findes i Psb. 1553 Bl. 120 v.

S. 396 L. 8 ff. Velsignelsen forskellig fra Ordinansens Ordlyd. jf. I. Bind 177.23.

S. 396 L. 12 ff. Om Taksigelsen se Engelstoft, anf. Skr. 173 Fodn. 2.

S. 397 L. 2 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 397 L. 9 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 397 L. 17 ff. 1. Kor. 5.7-8.

S. 397 L. 24 ff. Marc. 16.1-7.

S. 398 L. 11 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 398 L. 18 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 398 L. 28 ff. Ap. G. 10.34-43.

S. 399 L. 17 ff. Luc. 24.13-35.

S. 400 L. 26 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

491

S. 400 L. 29. *leffuendet* = Psb. 1553, en sjælden Skriftform for *leffnet*. Jf. Indledn. foran S. 317.

S. 401 L. I ff. Dagen findes ikke hos VT.

S. 401 L. 10 ff. Ap. G. 13.26-32.

S. 401 L. 27 ff. Luc. 24.36-48.

S. 402 L. 18 ff. Kollekten findes ikke i Psb. 1553.

S. 402 L. 26 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 403 L. I ff. 1. Joh. 5.4-12.

S. 403 L. 20 ff. Joh. 20.19-31.

S. 404 L. 17 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 404 L. 18. *den liggende Verden* "den faldne Verden". lat. *jacentem mundum*.

S. 404 L. 24 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 405 L. I ff. 1. Pet 2.21-25.

S. 405 L. 2. *ledet* "lidt" = Biblen 1550.

S. 405 L. 7. *Men hand sette det ind til den*, Luther: *Er stellet es aber dem heim*.

S. 405 L. 12. *til eders Siels Hyrde oc Biscop* = Luther: *zu dem Hirten vnd Bischoue ewer Seelen*.

S. 405 L. 13 ff. Joh. 10. 11-16.

S. 405 L. 26 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 406 L. 3 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 406 L. 14 ff. 1. Pet. 2.11-20.

S. 407 L. I ff. Joh. 16.16-22.

S. 407 L. 23 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 407 L. 30 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S.408 L 6Eff. Jac. 1.17-21.

S. 408 L. 18 ff. Joh. 16.5-14.

S. 409 L. 5 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 409 L. 11 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 409 L. 22 ff. Jac. 1.22-27.

S. 410 L. 4 ff. Joh. 16.23-28

S. 410 L. 18 ff. Jac. 5.16-20.

S. 411 L. I ff. Luc. 11.1-13.

S. 412 L. 3 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 412 L. 9 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 412 L. 19 ff. Ap. G. 1.1-11.

S. 413 L. 11ff. Marc. 16.14-20

S. 413 L. 29 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 414 L. I ff. Kollekten = VT, sa. D.

S. 414 L. 12 ff. 1. Pet 4.7-11.

492

S. 414 L. 24 ff. Joh. 15.26-27. 16. 1-4.

S. 415 L. 6 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 415 L. 7. *Iered*, Psb. lærd

S. 415 L.12 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 415 L 23 ff. Ap.G.2.1-11.

S. 415 L. 27 *Tunger atskillige*, Luther: *die zungen zerteilet*.

S. 416 L. 9 ff. Joh. 14.23-31.

S. 416 L. 30 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 417 L. I ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 417 L. 8 ff. Fra L. 10 *Herren hand bød* etc.: Ap. G. 10.42-48.

S. 417 L. 23 ff. Joh. 3.16-21.

S. 418 L. 7 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 418 L. 13 ff. Dagen mangler i VT.

S. 418 L. 20 ff. Ap. G. 8.14-17.

S. 418 L. 28 ff. Joh. 10.1-10.

S. 419 L. 16 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 419 L. 23 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 419 L. 25 f. *oc paa vore vegne maatte dø oc forderffue i synden*, VT: *vnd wir vnser halben müssen in Sünden vnd ewigem Tod verderben*.

S. 420 L. I ff. Rom. 11.33-36.

S. 420 L. 9 ff. Joh. 3.1-15.

S. 421 L. 7 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 421 L. 14 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S.421 L. 16. *saa regere oss*, VT.: *vnser Herten also führen vnd regieren* = Udg. 1574: *saa styre oc regere vore hierter*.

S. 421 L. 25 ff. 1. Joh. 3.13-18.

S. 422 L. 5 ff. Luc. 16.19-31.

S. 423 L. 2 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 423 L. 7 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 423 L. 15 ff. 1. Joh. 4.16-21.

S. 423 L. 30 ff. Luc. 14.16-24.

S. 424 L. 17 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 424 L. 24 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 425 L. I ff. I.Pet.5.6-11.

S. 425 L. 14 ff. Luc.15.1-10.

S. 426 L. 5 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 426 L. 11ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 426 L. 22 ff. Es. 49.1-6.

S. 427 L. 7 ff. Luc. 1.57-79.

S. 428 L. 10 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

493

S. 428 L. 12. *din befalning*. Psb. *din Ordinantz*; jf. Indledn. foran S. 315.

S. 428 L. 15 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 428 L. 25 ff. Rom. 8.18-23.

S. 429 L. 5 ff. Luc. 6. 36-42.

S. 429 L. 10. *skuddet*. Luther: *gerüttelt*.

S. 429 L. 24 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 430 L. I ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 430 L. 12 ff. Es. 11.1-10.

S. 431 L. I ff.. Luc. 1. 39-56.

S. 431 L. 28 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 432 L. I ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 432 L. 11 ff. 1.Pet.3.8-15.

S. 432 L. 26 ff. Luc. 5. 1-11.

S. 433 L. 18 ff. Kollekten = Psb. 1553, sa. D.

S. 433 L. 24 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 433 L. 29. *onde lyst*. VT. *bösen lüste vnd neygung* = 1574: *onde lyst oc begering*.

S. 434 L. I ff. Rom. 6.3-11.

S. 434 L. 17. *det leffuer hand Gud* dvs. "for Gud", Luther: *das lebet er Gotte*.

S. 434 L. 20 ff. Matth. 5.20-26.

S. 435 L. 8 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 435 L. 13 ff. Kollekten er forskellig fra VT; jf. Kollekten

S. 380 L. 15 ff. og Indledn. foran S. 319.

S. 435 L. 22 ff. Rom. 6.19-23.

S. 436 L. 4 ff. Marc. 8.1-9.

S. 436 L. 23 ff. Kollekten = Psb. 1553. sa. D.

S. 436 L. 23. *villig*. Psb. *veluillig*.

S. 436 L. 28 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 437 L. 5 ff. Rom. 8.12-17.

S. 437 L. 18 ff. Matth. 7.15-21.

S. 437 L. 30 ff. Kollekten lidt afvigende fra Oversætt. i Psb. 1553, hvor Begyndelsen lyder: *O Herre/ Lad dine Miskundheds øren staa obne for de ydmyge bedendes bønner. Oc paa det du ville giffue etc.*

S. 438 L. 3 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 438 L. 11 ff. 1. Kor. 10.6-13.

S. 438 L. 29 ff. Luc. 16.1-9.

S. 439 L. 4. *trygle* = "tigge"; Luther: *betteln*.

494

S. 439 L. 15. *i deris Slect*, "imod deris Slægt". Luther: *in jrem Gescklechte*.

S. 439 L. 17. *naar i nu haffue behoff*, Luther: *wenn jr nu darbet*.

S. 439 L. 20 ff. Kollekten omtr. lig Psb. 1553. Sætningen *straffer oss - misgerninger* L.23 mgl. i Psb., og Psb. har *lodtagne*. hvor Alterbogen har *deelhafftig* L. 25.

S. 439 L. 28 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 440 L. 3 ff. I.Kor. 12.1-7. - L. 13 har Biblen *giffue*, hvor Alterbogen har Enkelttalsformen *giffuer*.

S. 440 L. 14 ff.. Luc. 19.41-48.

S. 441 L. 2. Kollekten = Psb. sa. D.

S. 441 L.9 ff. Kollekten = VT. sa. D. Den i Oversættelsen brugte Enkelttalsform af Verbet: *wi beder, wi forglemmer, wi gør* ofl. skyldes uden Tvivl. at Palladius i sit Manuskript har rettet Subjektet *wi* fra Enkelttal (*ieg*) og i Farten ikke har faaet rettet de tilhørende Verber. Den tyske Orig. har nemlig i alle disse Tilfælde *ich*. Samme Forhold findes ved flere andre af Kollekterne. Jfr. Noterne til S. 442 L. 23 og 457 L. 11.

S. 441 L. 17 ff. 1. Kor. 15.1-10.

S. 442 L. I ff. Luc. 18.9-14.

S. 442 L. 16 ff. Kollekten = Psb. sa. D.

S. 442 L. 23 ff. Kollekten = VT. sa. D. Enkelttalsformerne *wi tacker. wi bruger* osv. maa som ovf. nævnt sikkert forklares ved. at Palladius først har gengivet Originalens *ich dancke dir* osv. ved *ieg tacker dig*. og derefter har rettet *ieg* til *wi*. men ladet Verbalformen uforandret.

S. 443 L. I ff. 2. Kor. 3.4-9.

S. 443 L. 16. Marc. 7.31-37.

S. 444 L. 2 ff. Kollekten = Psb. sa. D.

S. 444 L. 7 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 444 L. 17 ff. Gal. 3.15-22.

S. 445 L.4 ff. Luc. 10.23-37.

S. 446 L. 9 ff. Kollekten = VT. sa. D. L. 12. *aff den forferdelig spedalsk, Orig. von dem grewlichen aufsatz der sünde.*

S. 446 L. 18 ff. Gal. 5.16-24.

S. 447 L.I ff. Luc. 17. 11-19.

S. 447 L. 18 ff. Kollekten = Psb. sa. D.

S. 447 L. 24 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 448 L. I ff. Gal. 5.25-26 og 6.1-10.

S. 448 L. 23 ff. Matth. 6.24-34.

495

S. 449 L. 15 ff. Kollekten = Psb. sa. D.

S. 449 L. 20 ff.. Kollekten = VT. sa. D.

S. 449 L. 28 ff. Ephes. 3.13-21.

S. 450 L. 14 ff. Luc. 7. 11-17.

S. 451 L. 2 ff. Kollekten = Psb. sa. D.

S. 451 L. 7 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 451 L. 19 ff. Ephes. 4. 1-6.

S. 451 L. 29 ff. Luc. 14. 1-11.

S. 452 L. I og 4. *suarede*. i Betydningen "tog til Orde". gengiver tysk *antwortet*. Grundtextens [x][x][x][x][x][x].

S. 452 L. 20 ff. Kollekten = Psb. sa. D.

S. 452 L. 27 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 453 L. 8 ff. Apoc. 12.7-12.

S. 453 L. 22. Matth. 18.1-10.

S. 454 L. 13 ff. Kollekten = Psb. sa. D.

S. 454 L. 18 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 454 L. 30 ff. 1. Kor. 1.4-8.

S. 455 L. 5 ff. Matth. 22.34-46.

S. 455 L. 25 ff. Kollekten = Psb. sa. D.

S. 456 L. I ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 456 L. 10 ff. Ephes. 4.22-28. - L. 17. *Bliffuer vrede/ oc synder icke/*, Luther: *Zürnet/ vnd sündiget nicht-*
L. 19 *Lasteren*. Luther: *dem Lesterer*. Chr. Pedersen: *diffuelen*.

S. 456 L. 22 ff. Matth. 9.1-8.

S. 457 L. 5 ff. Kollekten gengiver Bønnen i det katolske Missale. mens Psb. 1553 har en herfra forskellig Bøn.

S. 457 L. 11ff. Kollekten = VT. sa. D. - Flertalsformerne *wi tacker* osv. svarer til *ich dancke* osv. i Orig.; hvor Verbet derimod staar i Flertal (*wi ere* L. 15) har Orig. *wir*. Jfr. Noten til S. 441 L. 9 og 442 L. 23.

S. 457 L. 24 ff. Ephes. 5.15-21.

S. 458 L. I ff. Matth. 22.1-14. - L. 2 *suarede* dvs. "*tog til Orde*". jf. Noten til S. 452 L. 1.

S. 458 L. 27 ff. Kollektens Ordlyd er lidt afvigende fra Psb.1553.

S. 459 L. I ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 459 L. 10 ff. Ephes. 6. 10-18.

S. 459 L. 28 ff. Johs. 4.46-53.

S. 460 L. 13 ff. Kollekten = Psb. sa. D.

S. 460 L. 20 ff. Ikke hos VT.

S. 460 L. 29. Apok. 7.1-12. - L. 31 *de huld* i Stedet for *de 496 hulde* skyldes vistnok, at e-Typen i Biblen 1550, hvorefter der tryktes, er meget utydelig.

S. 461 L. 27 ff. Matth. 5.1-12.

S. 462 L. 11 ff. Kollektens Ordlyd er noget forskellig fra Psb. 1553.

S. 462 L. 19 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 463 L. I ff. Filipp. 1.6-11.-L. 11 ff. *Bekendelse oc Forsøgelse*. Ltither: *Erkenntnis vnd Erfahrung*.

S. 463 L. 16 ff. Matth. 18.23-35. - L. 31. *taimodighed* for *taalmodighed* jf. Noten til S. 365 L. 1.

S. 464 L. 8. *dem som pine*. Luther: *den Peinigern*.

S. 464 L. 12 ff. Kollekten = Psb. sa. D.

S. 464 L. 19 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 464 L. 29 ff. Filipp. 3.17-21 og 4.1-3.

S. 465 L. 15 ff. Matth. 22.15-22.

S. 466 L. 2 ff. Kollekten = Psb. sa. D.

S. 466 L. 8 ff. Kollekten = VT. sa. D. - L. 14. *sødelige soffue*, Orig. *sanfft einschlaffen*.

S. 466 L. 17 ff. Koloss. 1.9-14. - L. 25. *Fadren* = Biblen 1550.

S. 466 L. 30 ff. Matth. 9.18-26.

S. 467 L.9 ff. *Pibere oc Folckens bulder*, Luther: *die Pfeiffer vnd das getümele des Volcks*.

S. 467 L. 16 ff. Kollekten findes i Psb. 1553, der slutter med 24. Søndag e. Trin.

S. 467 L. 23 ff. Kollekten = VT. sa. D.

S. 468 L. I ff. 1. Thess.4.13-18. - L. 3. *som soffue* = "som sove hen". Luther: *die da schlaffen*. - L. 6.

soffue. Luther: *entschlaffen*. - L. 10. *offuer Engilss*. Luther: *Ertzengels*.

S. 468 L. 15 ff. Matth. 24.15-28.

S. 469 L. 8 ff. Dagen findes ikke i VT.

S. 469 L. 16 ff. 1. Thess. 5.12-23.

S. 470 L. I ff. Matth. 11.25-30. - L. 2. *suarede*, se Noten til S. 452 L. 1.

S. 470 L. 15 ff. Dagen findes ikke i VT.

S. 470 L. 22. 2. Pet. 1.12-18.

S. 471 L. 7. Matth. 17.1-9.

S. 472-484. Som nævnt i Indledningen er Oversættelserne af Luthers Bøger om Vielses- og Daabsritualet taget fra Palladius' Oversættelse af Luthers Haandbog 1538 (nærv. Udg. I. S. 29 ff). Med Texten heri (I.96 ff. med Noter) maa Texten i Alterbogen 497 sammenholdes. Hovedforskellen er den, at Bibelstederne i Alterbogens Text er bragt i Overensstemmelse med Biblen 1550. - Af Træsnittene findes kun Daabsbilledet gengivet i Haandbogen.

TRYKFEJL i III. BIND.

S. 25 L. 10. *De læs Oc*

S. 76 L. 31. Initialet (G) mangler.

S. 95 L. 4. *kætteti læs kætteri*

S. 122 L. 5. *fernisse læs fornisse*

S. 203 L. 26. *oe læs oc*

S. 227 L. 12. Marg. de *Luc Dei læs c/e Cuit* (dvs. Civitate) *Dei*

S. 237 L. 13. *det|| læs der||*

S. 253 L. 21-22. *men-miske læs men-niske*